

slovenská archivistika

2

/ 2023

ročník 53

ISSN 2730-0323

est comparatus per
Montium, ut pote; Joar
tinum Leporis, precise
cessitatem Collegij Promon
hor Privilegiati Oppidi
cum. Die 1. Offensis

A N N O 1 0

Post horrendam carnal. subitanam devas
documentalem eversioem, malitia
rum, inopinatae factam, Die vigesi
Anni 1

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

ROČNÍK 53

2023

Číslo 2

ODBOR ARCHÍVOV A REGISTRATÚR
MINISTERSTVA VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY
A
MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY
SLOVENSKÝ NÁRODNÝ ARCHÍV

Vydavateľ/Publisher
Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
odbor archívov a registratúr a Slovenský národný archív

Redakčná rada/Editorial Board

Milan Belej (Štátny archív v Nitre, Ivanka pri Nitre)
Ivana Červenková (Slovenský národný archív, Bratislava)
Petr Elbel (Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno)
Andrea Farkasová (Magyar Nemzeti Levéltár, Budapešť)
Miroslav Kunt (Národní archiv, Praha)
Tünde Lengyelová (Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava)
Rastislav Luz (Slovenský národný archív, Bratislava)
Kristína Majerová (Archív Slovenskej akadémie vied, Bratislava)
Mária Mrižová (MV SR, odbor archívov a registratúr, Bratislava)
Richard Pavlovič (Štátny archív v Košiciach, Košice)
Monika Péková (MV SR, odbor archívov a registratúr, Bratislava)
Juraj Roháč (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava)
Lucia Tokárová (Štátny archív v Košiciach, Košice)
Daniela Tvrdoňová (Slovenský národný archív, Bratislava)

Hlavný redaktor/Editor in chief
MÁRIA MRIŽOVÁ

Výkonný redaktor/Managing Editor
DANIELA TVRDOŇOVÁ

Tajomník/Editorial secretary
IVANA ČERVENKOVÁ

Jazykoví a technickí redaktori/Proofreading and technical editors
RASTISLAV LUZ, LUCIA TOKÁROVÁ

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Bernátová, Martina: Od notára po richtára : Exkurzia do života troch ranonovovekých žilinských notárov.....	7
Gniadek, Karol – Mazur, Hubert: Vysokoškolské vzdelávanie archivárov v Poľsku v samostatných študijných odboroch	35

MATERIÁLY

Lazorík, Eduard: Rukopisné fragmenty v kódexoch kremnickej farskej knižnice.....	52
Červenka, Juraj: Plukovník Gejza Mihalóci počas vojny Severu proti Juhu v dokumentoch z amerických archívov.....	86

DISKUSIA

AD: Slovenské archívnictvo... nádej a vízie ponovembrovej éry vs. realita po tridsiatich rokoch (Jozef Pocišk – Ivan Tichý)	106
---	-----

PREDPISY

Informácia o aktuálnych úpravách vo vyhláske Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 628/2002 Z. z. (Monika Péková).....	112
--	-----

LITERATÚRA

Recenzie a referáty

ŠTEFÁNIK, Martin – STEINHÜBEL, Ján. Panovnícka moc v stredoveku (Lukáš Repjak)	115
KOLLÁROVÁ, Ivona. Landerer : Vydavateľ v premenách 18. storočia (Peter M. Zígman).....	121
SZEMETHY, Tamás. Katonabárók és hivatalnok grófok : Új arisztokraták a 18. századi Magyarországon (Peter Keresteš)	126
Az 1828. évi országos összeírás adatbázisa / Databáza Maďarského národného archívu k daňovému súpisu v Uhorsku z roku 1828 (Attila Fazekas).....	130
RAMAČ, Janko – MARČOKOVÁ, Daniela. Kanonické vizitácie slovenských vojvodinských ECAV cirkevných zborov 1835 – 1836 (Zuzana Lopatková)	133
LETZOVÁ, Mária. Žofia Bosniaková : život, dielo a úcta v 17. – 19. storočí (Ivana Červenková)	135

LOPATKOVÁ, Zuzana (ed.). Otázky zemepanského hospodárenia a správy v novoveku II. (Miroslav Baranek)	138
SZÖGI, László. Peregrinatio académica : Külföldi egyetemjárás története, mérete és irányai 1150 – 1919 (Kristína Majerová)	142
KOVAĽ, Peter. Dejiny zdravotníctva v Prešove v medzivojnovom období (Judita Szekeresová Kováčsová)	146
BELEJ, Milan – KERESTEŠ, Peter (eds.). Židia v dejinách Nitry a okolia : Zborník príspevkov z odborného seminára konaného 9. júna 2022 v Nitre (Michala Lónčíková)	148
HRUBOŇ, Anton. Mýtus a kult Jozefa Tisa (Zuzana Sihelníková)	151
LONDÁK, Miroslav. Príbeh povojnového Slovenska a jeho hospodárstva (Martin Garek)	154
HALADOVÁ, Silvia – LABJAK, Stanislav. Vyprosený a vymodlený : Listy politického väzňa Juraja Hurného z jáchymovského pekla manželke Eliške (Lenka Bernátová)	159
PÚČIK, Miroslav. Rakúsko – záujmový priestor čs. vojenskej rozviedky v období tzv. studenej vojny (1960 – 1989) (Pavel Vimmer)	161
ŠIMULČÍK, Ján. Generácia nádeje : Malé kresťanské spoločenstvá 1969 – 1989 (Pavol Jakubčín)	171
PEKNÍK, Miroslav a kol. Cesta Slovenska k vzniku samostatného štátu v roku 1993 (Tajana Gerbocová)	173
VRTEL, Ladislav. Štátne symboly ČSR a Slovenska 1918 – 1996 (Štefan Hrivňák)	176
LOPATKOVÁ, Zuzana (ed.). Fidei et scientiae... semper fideles : Zborník k 150. výročiu založenia Spolku svätého Vojtecha (1870 – 2020) (Mária Zacharová)	179
ŽAŽOVÁ, Henrieta – HRIVŇÁK, Štefan – FEJEŠOVÁ, Mária – RÍMSKY, Marek (eds.). Biografický slovník slovenských archivárov (Jan Kahuda)	182
DOBROTKOVÁ, Marta. Vývoj archívov na Slovensku : Dejiny archívnictva a archívov v Európe a na Slovensku (Pavol Tišliar)	185
VITANOVSKÝ, Michal. Písmo na mincích a medailách (Juraj Hirčák)	189
BORZA, Peter – GRADOŠ, Juraj. Historický schematizmus farností Prešovskej metropolie : Prešovská archieparchia (Júlia Kotrusová)	191
HALLON, Ľudovít – DUCHOŇOVÁ, Diana a kol. Od denára k euru : Fenomén peňazí v dejinách Slovenska (František Chudják)	193
BUGYINSZKÁ, Klaudia – SZEKERESOVÁ KOVÁCSOVÁ, Judita – VARJÚ, Attila. Pomáhať, chrániť a zachraňovať (Kristína Majerová) ...	199

Archívny almanach 2022, roč. 5 (Ivana Červenková).....	203
FEJTOVÁ, Olga – MAŘÍKOVÁ, Martina – PEŠEK, Jiří (eds.). Documenta Pragensia XL : Město se baví – od středověku do roku 1848 : Praha jako centrum kulturního života (Adriana Biačková).....	206
Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 2023, 131/1 (Jozef Meliš).....	211
Paginae historiae : Sborník Národního archivu 30/2022, č. 2 (Alena Gazdíkova).....	214
Studia historica Tyrnaviensia 22/2022, č. 2 (Mária Letzová).....	219
Turul 2022/1, 2, 3, 4 (Balász Csiba).....	220
Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík	
The American Archivist 2020/1 (Milan Belej).....	223
Archivar. Zeitschrift für Archivwesen 2022/3, 4 (Peter Konečný).....	228
Archives and Records : The Journal of the Archives and Records Association 2022/3 (Jana Kafúnová).....	230
Archivi 2020/2 (Marek Púčik).....	233
Archivní časopis 2022/3, 4 (Michal Bartal).....	235
Levéltári szemle 2022/3, 4 (Kludia Bugyinszká).....	239
Sborník archivních prací 2022/2 (Daniela Tvrdoňová).....	242
SPRÁVY	
Výučba archívniectva a pomocných vied historických na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v akademickom roku 2022/2023 (Juraj Šedivý).....	244
Výučba archívniectva na Katedre archívniectva a pomocných vied historických IH FF Prešovskej univerzity v Prešove v akademickom roku 2022/23 (Marcela Domenová).....	252
Delimitácia archívnych fondov zo Štátneho archívu v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči do Štátneho archívu v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves (Matúš Smoroň).....	256
KRONIKA	
Storočnica univerzitného profesora Richarda Marsinu (1923 – 2021) (Rastislav Luz).....	267
XXVI. Archívne dni v Slovenskej republike (správa z podujatia) (Michal Bartal).....	268
Konferencia 100 rokov reforiem verejnej správy na Slovensku v dokumentoch štátnych archívov (správa z podujatia) (Norbert Praženka).....	272

Scriptorium Brunense (letná škola pomocných vied historických) (Eduard Lazorič).....	279
Od dobročinnosti a svojpomoci k štátnej sociálnej politike : Idey, modely a prax v období regulačných zásahov štátu na Slovensku v 19. a prvej polovici 20. storočia (správa z konferencie) (Alena Gazdíková).....	280
Kolokvium pri príležitosti životného jubilea Petra Kartousa (Adriana Biačková).....	283
Všestranný archivár Ján Milan Dubovský (seminár z cyklu Osobnosti slovenského archívniectva) (Nikola Danišová).....	284
Životné jubileum Mikuláša Čelku (Janka Schillerová).....	289
Jubilantka Mária Gedayová (Júlia Benciová).....	291
Jubilantka Danica Hlaváčová (Kolektív Štátneho archívu v Trenčíne).....	292
Jubilant Peter Kartous a jeho päťdesiatročné pôsobenie v slovenskom archívniectve (Mária Mrižová).....	293
Jozef Klačka oslavuje 85. narodeniny (Kristína Majerová).....	297
Jubileum Veroniky Lakatošovej (Lukáš Paluga a kolektív).....	299
Životné jubileum Emílie Michalovičovej (Zuzana Kotianová).....	300
Polokrúhly sviatok Valérie Molnárovej (Václav Ihnát a kolektív).....	301
Životné jubileum Jána Nováka (Adriana Matejková).....	302
Jubilujúca Danica Simanová (Zuzana Kotianová).....	306
Ohliadnutie za dlhoročným pôsobením Márie Staníkovej (Ivan Tichý).....	307
Životné jubileum Mikuláša Szabóa (Edina Turanová).....	309
Jubilantka Ľubica Šuvadová (Peter Vítek).....	310
Jubilantka Zuzana Tóthová (Judita Szekeresová Kováčsová).....	311
Jubilant profesor Ferdinand Uličný (Alena Mišíková).....	312
Trištvrte storočia Vladimíra Wolfshörndla (Rastislav Luz).....	315
Za Štefanom Péchym (Alena Kredatusová).....	317
ZOZNAM AUTOROV ŠTÚDIÍ A ČLÁNKOV.....	319
POKYNY PRE AUTOROV.....	321

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

OD NOTÁRA PO RICHTÁRA : EXKURZIA DO ŽIVOTA TROCH RANONOVOVEKÝCH ŽILINSKÝCH NOTÁROV

MARTINA BERNÁTOVÁ

Bernátová, M: From notary to advocatus : an excursion into the life of three early modern age notaries from Žilina. Slovenská archivistika, Vol 53, 2023, No 2, p. 7-34.

The presented article traces the development of the municipal council in Žilina at the end of the 16th and in the 17th century. The position of the public notary within the administration also changed, thanks to three personalities who managed to become members of the senate and the highest representative of the city, the mayor. Information about the public notaries Apol Militius, Juraj Lipovský and Jeremiáš Fabricius is supplemented by the so-called archontological-biographical profiles, which in the future can be completed and refined by researchers and can serve in historical syntheses, statistics, heraldry, history of administration and offices, history of society and historical sociology and in the research of urban elites.

Key words: Žilina, municipal administration, advocatus, archontology, genealogy, heraldry

Z obdobia stredoveku poznáme mená niekoľkých žilinských pisárov, no pre nedostatok prameňov toho o nich nie je veľa známe. S úpadkom kráľovskej moci, rozpútaním občianskej vojny v Uhorsku po bitke pri Moháči a s premenou Žiliny na zemepanské mesto sa znížila aj úroveň mestskej kancelárie a písomnej agendy. V 16. storočí sa však do Uhorska začala šíriť reformácia, ktorá oslovovala všetky sociálne vrstvy, od vidieckeho a mestského obyvateľstva až po šľachtu a duchovenstvo. S reformáciou sa šírila aj vzdelanosť. Žilina mala školu už v 15. storočí. Mestské školy boli v službách cirkvi a v priebehu 16. storočia sa dostali do rúk evanjelikov. Okolo roku 1542 za rektorátu Juraja Bánovského nadobudla žilinská škola charakter gymnázia na spôsob nemeckých protestantských škôl. **Juraj Bánovský** (*okolo 1500, †1561) pôsobil v Žiline tiež ako notár a dva roky zastával aj úrad richtára (1550, 1553).¹ V roku 1579 bola násilným rekatolizačným zásahom činnosť školy prerušená a rektor i so žiakmi boli zo školy vyhnaní. Činnosť evanjelikov bola obnovená, keď zemepáni Deršfiovci prešli na protestantskú vieru (1595). Ďalším rektorom školy, ktorý pôsobil v Žiline ako notár, bol Apolo Militius inak Mlynský (*okolo 1560, †1627), viacnásobný senátor a richtár. Notár bol v každom meste dôležitou a vzdelanou osobou.² V tomto období nebol súčasťou mestskej rady (senátu). Práve vďaka

¹ BREZÁNY, Štefan A. Literárny odkaz Žiliny. In HALAJ, Dušan – MARSINA, Richard (eds.). *Žilina : dejiny a prítomnosť*. Žilina : Osveta, 1975, s. 214-215.

² K otázke pôsobenia notárov v mestskom prostredí pozri napr. POSPECHOVÁ, Petra – SPIRITZA, Juraj. O notároch a podnotároch Modry, Pezinka a Svätého Jura v 17. storočí.

vplyvným osobnosťami notárov Apola Militiusa, Juraja Lipovského a Jeremiáša Fabriciusa sa v prvej polovici 17. storočia na čas zaradil medzi senátorov. Predkladaný príspevok si kladie za cieľ sledovať vývoj užšej mestskej rady v skúmanom období a venovať sa osobnostiam notárov, ktorí v Žiline pôsobili koncom 16. a v prvej polovici 17. storočia a ktorým sa podarilo preniknúť do senátu a stať sa aj najvyšším predstaviteľom mesta, richtárom.³ Informácie o notároch dopĺňajú tzv. archontologicko-biografické profily, ktoré v budúcnosti môžu byť bádateľmi doplnené, spresnené a môžu slúžiť pri historických syntézach, štatistike, heraldike, dejinách správy a úradov, dejinách spoločnosti a historickej sociológie a pri výskume mestských elít.⁴

Zemepanské mesto Žilina

Koncom 15. a na začiatku 16. storočia prestalo byť mesto Žilina kráľovským majetkom a stalo sa súčasťou Strečnianskeho panstva, čo z právneho hľadiska znamenalo, že sa stalo mestom zemepanským. V tomto období všeobecného úpadku kráľovskej moci v Uhorsku sa dostalo do ťažkej situácie napriek udeleným kráľovským privilégiám. O svoje práva muselo bojovať najmä s okolitou šľachtou. Dejinám stredovekej mestskej správy v Žiline, postaveniu richtára a boženíka v žilinskom mestskom práve sa venoval Michal Bada. Vychádzal z tzv. Knihy žilinskej,⁵ ktorá

In *Slovenská archivistika*, 2004, roč. 39, č. 1, s. 59-77. ISSN 0231-6722; BODNÁROVÁ, Katarína. Notári a pisári v službách mesta Bratislavy na začiatku novoveku. In *Slovenská archivistika*, 2007, roč. 42, č. 1, s. 15-37. FEDERMAYER, Frederik. Genealogický pohľad na prešporských mestských notárov druhej polovice 16. storočia. In *Historica 46 : Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2005, s. 99-132. ISBN 80-223-2025-0.

³ Práca vychádza z rigorózneho práce autorky. BERNÁTOVÁ, Martina. *Predstavitelia mestskej správy v Žiline v 17. storočí*. [Rigorózna práca]. Univerzita Komenského v Bratislave. Filozofická fakulta; Katedra archívniectva a pomocných vied historických. Bratislava : FiF UK, 2022, 279 s.

⁴ K archontológii pozri práce: BRINDZA, Peter. Aktuálne metodologické otázky výskumu mestských elít novovekých slobodných kráľovských miest Uhorska z pohľadu genealógie a archontológie. In FEJTOVÁ, Olga et al. (eds.). *Documenta Pragensia XXXII/2*. Praha : Archiv hlavného mesta Prahy, 2013, s. 79-92. ISBN 978-80-86852-63-8; FEDERMAYER, Frederik. Archontológia a jej význam pre genealogický výskum. In *Genealogicko-heraldický hlas*, 2009, roč. 19, č. 1-2, s. 7. ISSN 1335-0137. Pozri aj FALLENBÜCHL, Zoltán. Archontológia. In KÁLLAY, István (ed.). *A történelem segéd tudományai*. Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, 1986, s. 126-127. ISBN 963-462-035-3; FEDERMAYER, Frederik. Archontologický výskum na Slovensku. In *Historické štúdie 47*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2013, s. 9. ISSN 0440-9515; FEDERMAYER, Frederik. Juraj Rakovický († 1657) – riaditeľ Uhorskej komory (archontologicko-biografický profil). In *Historické štúdie 47*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2013, s. 89-90. ISSN 0440-9515; FEDERMAYER, Frederik. Šľachta uhorskej metropoly v pomoháckom období (Archontologicko-genealogický náčrt problematiky). In *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 2, s. 9; DRŠKA, Richard. *Mestská správa Skalice do roku 1711*. Skalica : Záhorské múzeum Skalica, 2016, 314 s. ISBN 978-80-85446-87-6; GEORGIEVSKI, Milan. *Mesto a jeho elity : Prípady Banskej Bystrice v 16. storočí*. [Dizertačná práca]. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Filozofická fakulta, Katedra História, 2020, 173 s.

⁵ Štátny archív v Žiline (ďalej ŠA ZA), fond Magistrát mesta Žilina (ďalej f. MMŽ), *Protocollum transactionum* (1378 – 1524), inventárne číslo (ďalej i. č.) 1. Pozri aj CHALOUPECKÝ, Václav

obsahuje nemecký text magdeburského práva (1378), preklad tohto textu do slovakizovanej češtiny (1473) a 117 záznamov mestskej rady z rokov 1380 – 1524 (1561). Výsledky tohto výskumu platia aj pre prvú štvrtinu 16. storočia.⁶ Žilina sa vtedy ešte riadila magdeburským, resp. žilinským právom. Postupne sa však prestalo prakticky používať a začína sa uplatňovať aj uhorská právna kniha z roku 1517, ktorú spísal a vydal krajinský sudca a uhorský palatín Štefan Verböci.⁷ Zo stredovekých mestských pisárov z 15. storočia M. Bada napr. uvádza žilinského mešťana Martina, pisára z Petroviec, majstra Ondreja a pisára Jána, ktorý mal na starosti mestskú školu („školník“) a s najväčšou pravdepodobnosťou v nej aj učil.⁸

V roku 1523 kúpil Strečnianske panstvo sedmohradský vojvoda Ján Zápoľský (*1487, †1540). Po bitke pri Moháči vypukla medzi ním a Ferdinandom Habsburským (*1503, †1564) v Uhorsku občianska vojna. Ján Zápoľský zaobchádzal so Žilinou ako so zemepanským mestom. Krátko po zvolení za uhorského kráľa založil Žilinu Burianovi Svätlovskému z Vlčnova (*1494, †1549) za 13 000 zlatých. V roku 1528 bol však Svätlovský donútený podriaďiť sa Ferdinandovi Habsburskému,⁹ a tak Žilinu

(ed.). *Kniha Žilinská*. Bratislava : Učená spoločnosť Šafaříkova, 1934, 239 s.; KUCHAR, Rudolf. *Žilinská právna kniha : zápisy právnych úkonov žilinských mešťanov*. Žilina : Knížne centrum, 2001, 102 s. ISBN 80-8064-129-3.

⁶ BADA, Michal. *Život v Žiline v zrkadle jej mestskej knihy : Každodennosť Žilinčanov na základe analýzy zápisov Žilinskej mestskej knihy na prelome stredoveku a novoveku*. Bratislava : VEDA, 2011, 137 s. ISBN 978-80-224-1182-0. Pozri aj MARSINA, Richard. Žilina. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 577-590. ISBN 978-80-89396-11-5; RATKOŠ, Peter. Inštitúcia dedičného richtárstva a emancipácia mešťanstva (K 600. výročiu žilinského privilégia „pro Slavis“). In *Slovenská archivistika*, 1981, roč. 16, č. 2, s. 7-31. ISSN 0231-6722; MARSINA, Richard. Výsady pre žilinských Slovákov z roku 1381. In MARSINA, Richard (zost.). *Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918 : K 600. výročiu vydania výsad pre žilinských Slovákov*. Martin : OSVETA, 1984, 280 s.

⁷ Tzv. *Tripartitum* (*Tripartitum opus iuris consuetudinarii incltyi Regni Hungariaem*) malo ukončiť éru obyčajového práva. Nenadobudlo síce formálne platnosť zákona, napriek tomu sa v súdnej praxi používalo. Vďaka nesprávnemu a skomolenému prekladu nemeckej predlohy boli niektoré ustanovenia Žilinského magdeburského práva nerealizovateľné a nezmyselné. BADA, Michal. Žena v systéme Žilinského magdeburského práva. In LENGYELOVÁ, Tünde. *Žena a právo*. Bratislava : Academic Electronic Press, s. r. o., 2004, s. 24-41. ISBN 8088880599; VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE, Karel. *Právní dějiny na území Slovenska*. Ostrava : Keypublishing, 2007, s. 98. ISBN 978-80-87071-43-4.

⁸ BADA, ref. 6, s. 50, 105, 107.

⁹ MARSINA, Richard. Žilina v období včasného a vrcholného feudalizmu. In HALAJ, Dušan – MARSINA, Richard (eds.). *Žilina : dejiny a prítomnosť*. Žilina : Osveta, 1975, s. 54; ŠTANSKÝ, Peter. História Žiliny 1526 – 2008. In MRVA, Marián – ŠTANSKÝ, Peter. *Mesto Žilina v rokoch 1208 – 2008 : Zborník z odbornej konferencie o kultúrnych dejinách Žiliny*. Žilina : Mesto Žilina; Castelan, n. o.; Štátny archív Bytča, pobočka Žilina, 2008, s. 25-34. ISBN 978-80-970020-1-5; BARTL, Július. K problémom difrenciácie miest a mestečiek na kráľovskej pôde v 15. storočí a na začiatku 16. storočia. In MARSINA, Richard (zost.). *Vývoj správy miest na Slovensku*. Martin : Osveta, 1984, s. 74; POKLUDA, Zdeněk. *Nový Světlov : Osudy zámku a jeho držitelů*. Bojkovice : Město Bojkovice, 2009, s. 6. ISBN 978-80-254-5816-7.

obsadil Mikuláš Kostka a vrátil ju Zápoľskému.¹⁰ Mikuláš Kostka (†1556) svojvoľne porušoval práva a výsady mesta Žiliny. Bojoval o ňu s Podmanickovcami, no od roku 1548 ju získal definitívne od vtedy už jediného uhorského kráľa Ferdinanda Habsburského.¹¹ Po smrti Mikuláša Kostku sa držiteľmi Strečnianskeho panstva a Žiliny stali jeho dcéra Anna s manželom Štefanom Deršfom (*Dersffy de Zerdahel*, † 1568). Po ich smrti zdedili panstvo synovia František a Mikuláš. Počas ich nedospelosti mal Žilinu v nájme Ladislav Révai,¹² ktorý sa snažil z mesta vyťažiť čo najviac a preto porušoval jeho práva.

Situácia v krajine aj v samotnom meste sa odrazila v mestských knihách, ktoré sú oproti predchádzajúcej už spomínanej Knihe žilinskej na oveľa nižšej úrovni z hľadiska formálneho i obsahového.¹³ Stručné zápisy sú často písané iba jednou vetou. Navyše sa pre značné poškodenie veľké množstvo záznamov nezachovalo v úplnom znení. Snáď práve preto nebola z hľadiska mestskej správy ďalším trom štvrtinám 16. storočia dosiaľ venovaná takmer žiadna pozornosť.

K zlepšeniu dochádza za majiteľov panstva Františka a Mikuláša Deršfiovcov. Ich správa bola obdobím stability mesta a postupného vzrastu hospodárstva. V prvej polovici 17. storočia môžeme hovoriť o rozkvetu mesta, ktoré bolo jedným z najvýznamnejších producentov súkna na Slovensku. Žilinské súkno dosahovalo svojou kvalitou úroveň vtedajších známych stredísk súkennického priemyslu v strednej Európe. Reformácia a migrácia obyvateľstva ovplyvnila obchod medzi Moravou, Sliezskom a severozápadným Slovenskom. Rozkvital nielen obchod, ale aj remeslo, hospodárstvo a kultúra. Vlastníci Strečnianskeho panstva a Žiliny, František (†1610?) a Mikuláš (†1605) Deršfiovci, sa nedočkali mužského potomka, preto sa panstvo dostalo do majetku manželov ich dcér. Mikulášova dcéra Katarína si zobrala Štefana Vešeléniho (*Wesselényi de Hadad*) a Františkova dcéra Uršula Mikuláša Esterháziho (*Esterházy de Galántha*). V roku 1626 zamenil Mikuláš Esterházi (*1583,

¹⁰ Bratia Mikuláš (†1556) a Peter (†1532) Kostkovci zo Sedlíc (*Sedlec*) boli prívrženci Jána Zápoľského, „hajtmani zámkov horných na Považí“. Neskôr Mikuláš Kostka prešiel na stranu Ferdinanda Habsburského. Najnovšie ku Kostkovcom MARTINICKÝ, Miroslav. Poznámky k vojensko-politickému vývoju na území Trenčianskej stolice v pomoháčskom období (1526 – 1558). In GRÓFOVÁ, Mária – MALOVCOVÁ, Božena (eds.). *Bitka pri Moháči – historický medzník v dejinách strednej Európy (490. výročie)*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov s podporou Medzinárodného vyšehradského fondu, 2016, s. 186-219. ISBN 978-80-224-1579-8; BERNÁTOVÁ, Martina. Peter a Mikuláš Kostkovci zo Sedlíc, ich pôvod a erb. In *Vlastivedný zborník Považia XXVII*. Žilina : Považské múzeum v Žiline, 2015, s. 91-101. ISBN 978-80-88877-73-8.

¹¹ V 30. a 40. rokoch 16. storočia sa usilovali zmocniť Žiliny Ján a Rafael Podmanickovci. Rafael Podmanický dobyl a vypálil mesto, farský kostol prebudoval na pevnosť a tvrdo postupoval proti Žilinčanom.

¹² Pravdepodobne išlo o Ladislava II. († 1592), turčianskeho podžupana v rokoch 1561 – 1570. KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (eds.). *Rod Révai v slovenských dejinách*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, s. 40, 48. ISBN 978-80-89301-46-1.

¹³ Otázkou zmien v spoločnosti a v majetkovo-právnom pomere mesta k zemepánovi, ktoré sa odrážali v používaní mestskej pečate, spracoval V. Rábik. RÁBIK, Vladimír. Vývoj pečate mesta Žiliny do roku 1848. In MARSINA, Richard – ŠTANSKÝ, Peter (zost.). *Žilina v slovenských dejinách : Zborník z vedeckej konferencie k 620. výročiu udelenia výsad pre žilinských Slovákov*. Žilina : Knižné centrum, 2002, s. 51-62. ISBN 80-8064-158-7.

†1645) polovicu panstva Strečno za zvolenské majetky Štefana Vešeléniho (*1583, †1627). Štefanov syn František Vešeléní (*1605, †1667) sa stal ďalším držiteľom Strečnianskeho panstva a Žiliny. V druhej tretine 17. storočia postupne vzrastali príjmy a výdavky mesta vďaka pokojnému hospodárskemu vývoju a tiež prísnejšiemu a precíznejšiemu evidovaniu mestských financií. Od roku 1662 potom zaznamenalo mesto konjunktúru mestského hospodárenia. Upevnilo si právne postavenie a rozmach hospodárskej prosperity. Žilina poberala príjmy z piatich poddanských dedín (Oščadnica, Horelica, Krásno, Zborov a Závodie).¹⁴

Vývoj štruktúry mestskej rady a jej personálu

Základným prameňom pre výskum mestskej správy v Žiline v 16. a 17. storočí sú mestské písomnosti z archívneho fondu *Magistrát mesta Žilina* (1378 – 1922). Fond je rozdelený na knihy (správne a evidenčné), spisový materiál a účtovný materiál. Na výskum personálneho obsadenia mestskej rady môžeme využiť knihy správne – protokoly. Nachádzajú sa v nich predovšetkým majetkovo-právne zápisy, ktoré sa týkali prevodu majetkov žilinských mešťanov (pôžičky, výmeny, kúpy a predaje), riešili sa tu dedičské záležitosti a neskôr aj iné právne veci.¹⁵

Do mestských protokolov sa zapisovali aj mená zvolených úradníkov, richtára a mestskej rady, pravidelne však až od roku 1585. Terminológia v žilinskom mestskom práve sa počas stáročí menila, a tak sa stretávame i s rôznym pomenovaním funkcionárov. Richtár (z nem. *richter*) bol v 16. a 17. storočí v Žiline prevažne označovaný ako fojt (z nem. *vogt, voyt*).¹⁶ Členovia mestskej rady sa nazývali *boženíci, konšelé*, rada naša, *senatores, aurzad* mestský, magistrát, neskôr „starší prísazní konšelé“ alebo „páni urodzení radní“. V poslednej tretine 16. storočia a v 17. storočí je časté pomenovanie „starší a mladší pri fojtovi“.¹⁷ Keďže zoznamy senátorov z 16. storočia sú torzovité, nie je možné robiť jednoznačné závery.

Z obdobia pred rokom 1585 sa menoslov mestskej rady ako svedkov transakcií dá vyčítať zo zápisov z rokov 1561,¹⁸ 1567, 1569, 1571, 1572, 1578,¹⁹ v rámci prvého majetkovo-právneho zápisu zo začiatku funkčného obdobia pre roky 1579, 1580, 1582, 1583, 1584. Pre rok 1581 poznáme menoslov rady z predhovoru k artikulum

¹⁴ Od roku 1662 záložoval František Vešeléní pre veľké dlhy Žiline dediny Oščadnica a Horelica, ktoré nakoniec odpredal. Okrem Závodia platila do roku 1694 poplatky mestu Žilina aj dedina Krásno. Medzi rokmi 1673 – 1675 získala Žilina dočasne i Zborov (Zborov nad Bystricou, okr. Čadca). ŠTANSKÝ, Peter. Žilina za neskorého feudalizmu (1526 – 1848). In HALAJ, Dušan – MARSINA, Richard (eds.). *Žilina : dejiny a prítomnosť*. Žilina : Osveta, 1975, s. 57-59; SIKORA, Stanislav. Hospodárenie mesta Žilina v rokoch 1631 – 1734. In HALAJ, Dušan – MARSINA, Richard (eds.). *Žilina : dejiny a prítomnosť*. Martin : Osveta, 1975, s. 77, 88. Oščadnica, Horelica, Krásno nad Kysucou – kysucké obce, dnes v okrese Čadca.

¹⁵ ŠA ZA, f. MMŽ, *Protocolla*, i. č. 2-9.

¹⁶ K stredovej správe pozri BADA, ref. 6, s. 29-49; MARSINA, Žilina, ref. 6, s. 582-584.

¹⁷ Pretože označenia „starší“ a „mladší“ pôsobia v texte ako prídavné mená niekedy nejasne (rovnako nie je jasné, či ide o jednotné alebo množné číslo, často sa používa tiež na rozlíšenie menovcov), používame primárne termíny „junior“ a „senátor“.

¹⁸ Zápis nájdeme ešte v prvej Knihe žilinskej. Vid' edícia KUCHAR, ref. 5, s. 21.

¹⁹ ŠA ZA, f. MMŽ, *Protocollum transactionum* (1527 – 1571), i. č. 2, s. 266; *Protocollum transactionum* (1571 – 1593), i. č. 3. (ďalej PT 3), s. 21, 23, 123, 128, 379.

hrnčiarskeho cechu, ktorého autorom bol pisár Apolo Militius.²⁰ Až od roku 1585 sa do kníh okrem richtára pravidelne zapisovali i členovia mestskej rady (senátu) osobitne na začiatku funkčného obdobia.²¹ Niekedy sa objavuje aj meno pisára (notára). V poslednej tretine 16. storočia dochádza v rámci senátu k vydeleniu dvoch mladších radcov (*juniores*). Ich funkcia bola spresnená v zápisoch ku koncu roka o úspešnom ukončení („zbytí“) úradu mladšovstva.²² V úvodných zoznamoch však boli všetci uvedení ako starší, juniorom ale patrili posledné dve miesta.²³ Postupnosť mien znamenala pravdepodobne aj poradie zvolených senátorov. Výnimkou boli roky 1594 a 1598, keď juniorov odlišili už v úvodnom zozname. V 17. storočí to bol rok 1606 a 1607, od roku 1610 už bola funkcia juniora vždy špecifikovaná.

Mladšovstvo bola funkcia pomocníka a zástupcu,²⁴ ktorú nikto nezastával opakovane, a preto sa v nej vystriedal veľký počet osôb. Každoročne boli zvolení dvaja juniori. Až na výnimky každý senátor odsľúžil najskôr aj úrad juniora. Funkcia tak bola akýmsi predstupňom k možnosti zastávať v budúcnosti aj úrad staršieho radcu a ponúkala možnosť neustále dopĺňať ich rady. Dnes by sme to pomenovali „skúšobné obdobie“. Pretože notárov a úradníkov (provízor, tridsiatnik) v tejto funkcii nenachádzame, pravdepodobne službou pri richtárovi získavali juniori aj určitú kvalifikáciu. Boli nápomocní najmä richtárovi pri výkone jeho služby a náplň ich práce sa postupne špecifikovala.²⁵

Zoznamy mestskej rady (senátu) tak máme zachované pre roky 1578 – 1670, 1672 – 1675, 1684 – 1686, 1688 – 1689, 1691 – 1713.²⁶ V prípade zvyšných rokov 1573 – 1577 je možné menoslov rady čiastočne rekonštruovať z iných zápisov, písomností alebo testamentov, kde boli senátori uvedení ako svedkovia.²⁷ Chýbajúce

²⁰ MILLICIUS alias MLYNSKÝ, Apollo. Predmluva (k artikulum hrnčiarskeho cechu v Žiline 1582). In MIŠIANIK, Ján – TKÁČIKOVÁ, Eva (eds.). *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: VEDA, 1981, s. 301-303.

²¹ „Register zdawného za foytta Melichera Mykundy na rok panie 1585. Starssy tegož ffoyta. Gaspar Kossela, Burjan Hodul, Jan Sswab, Michal Cygan, Jan Banovsky, Mateg Sogia, Gaspar Karpissek, Joan[n]es Dlabač, Jan Oparel, Jan Lučzanski, Jan Kosian, a Jan Koziass kussnierz, z kterymi račz Pan Buh byti.“ ŠA ZA, f. MMŽ, PT 3, s. 257.

²² „Letha Panie 1575 Za foytta Buryana Lorincz Krupinski przed urzade[m] wybil urzad mladczy dal solidatu[m].“ ŠA ZA, f. MMŽ, PT 3, s. 69.

²³ V roku 1583 sa na konci zoznamu starších za poslednými dvomi menami Štefana Kopeckého a Mikuláša Brezanského objavuje slovo „mladších“. O tom, že zastávali funkciu mladšovstva sa dozvedáme zo zápisu o úspešnom ukončení tejto funkcie. ŠA ZA, f. MMŽ, PT 3, s. 134, 153, 173, 177, 189, 213, 237.

²⁴ MAJTÁN, Milan. *Historický slovník slovenského jazyka II*. Bratislava: VEDA, 1992, s. 310.

²⁵ Mladší napríklad chodili s richtárom a s drábmami vyberať „porub“ a zo získaných peňazí platili a zabezpečovali rôzne potreby pre mesto. Slovo „mladší“ malo význam s najväčšou pravdepodobnosťou „služobne mladší“, nemalo to nič spoločné s vekom, funkciu zastávali aj muži v pokročilejšom veku (pozn. autorky).

²⁶ V zoznamoch z rokov 1631 a 1634 chýba pre poškodenie jedno celé meno senátora, ktorým bol pravdepodobne Jakub Nosko. Od roku 1631 dochádza k zmene názvu na „Regyster zdawného y gynych potrebných weczy za fogtowstwy slowutneho p. Jakuba Noska...“ ŠA ZA, f. MMŽ, *Protocollum fassionum et transactionum* (1630 – 1649), i. č. 6 (ďalej PFT 6).

²⁷ ŠA ZA, f. MMŽ, sign. E 1 – E 468. Od roku 1680 sa posledné vôle mešťanov zapisovali aj do Knihy testamentov (1680 – 1800). ŠA ZA, f. MMŽ, *Protocollum testamentarium*, šk. 47, i. č. 21.

údaje v 70. a 80. rokoch 17. storočia boli spôsobené zmenou spoločensko-politickej situácie.²⁸ Po vyzradení protihabsburského Věšeleniho sprisahania v roku 1671 pripadla Žilina ako konfiškát kráľovskej komore. V roku 1673 voľba richtára Štefana Permaya prebehla za prítomnosti Gašpara Sirchicha z kráľovskej komory, o čom bol v knihe vyhotovený zápis.²⁹

Ťažké časy pre Žilinu nastali najmä v roku 1678, keď cez ňu prešlo povstalecké vojsko Imricha Tököliho a ešte v ten istý rok ju zničil veľký požiar.³⁰ O rok neskôr do mesta prenikol mor. V roku 1683 pobývali v Žiline vojská poľského kráľa Jána Sobieskeho. V správe kráľovskej komory ostala Žilina do roku 1684 a následne bola zálohovaná Leopoldovi Koloničovi (* 1685, †1686). Za trinásť rokov muselo mesto zaplatiť komore daň vo výške 14 300 zlatých, ktoré komora vymáhala aj tým spôsobom, že dočasne zobrala mestu Závodie. Od roku 1686 patrila Žilina palatínovi Pavlovi Esterháziemu (*Esterházy de Galantha*, * 1635, † 1713). Ten sa ako zástanca rekatolizácie snažil protestantskú Žilinu podrobiť hospodársky, a tak v roku 1691 muselo mesto podpísať dohodu, v ktorej sa oslabil jeho pozícia voči zemepánovi. Ročne síce platilo už iba 300 zlatých cenzu (na sv. Juraja), ponechalo sa mu Závodie a dostávalo drevo na stavbu mostov. Stratilo ale právo výčapu a kysucké osady Krásno, Horelicu a Oščadnicu, a tým vlastne najdôležitejšie zdroje príjmov. Odňatie uvedených dedín a prebratie mestského výčapu do režie zemepána malo za následok, že príjmy klesli o viac ako polovicu. Pavol Esterházi získal navyše vplyv na správu mesta právom schvaľovať kandidátov na úrad richtára.³¹ Po roku 1691 tak prišlo obdobie stagnácie, hospodárskeho, právneho a sociálneho úpadku, ktoré trvalo až do konca 19. storočia.³²

Predstaviteľov najvyššieho kolektívneho orgánu mestskej samosprávy – mestskej rady – volila vonkajšia rada (tribúni), ktorú tvorili najmä cechmajstri (ich počet kolísal podľa počtu cechov). Tribúni pomáhali senátorom pri vedení mesta a boli tak hlavným sprostredkovateľom medzi mestskou radou a ostatnými mešťanmi.³³ Každý rok sa

²⁸ Od roku 1688 sa oddelili súdne záležitosti a boli vedené osobitne v denníkoch *Diaria iuridica*. Výnimočne v nich nachádzame zoznamy mestskej rady pre roky 1688 a 1689. Poznáme aj mená mestských kapitánov: Ján Stráňavský a Ondrej Harhovský (1688), Ján Stráňavský a Eliáš Záskalický (1689). Pre rok 1690 nie je zápis ani v knihe transakcií, ani v právnom denníku. Od roku 1691 sa už zoznamy nachádzajú opäť priamo v mestských protokoloch. ŠA ZA, f. MMŽ, *Diarium iuridicum*, šk. 20 (i. č. 31-34), šk. 21 (i. č. 35-36), šk. 22 (i. č. 37-38), šk. 23, i. č. 39; *Protocollum fassionum et transactionum* (1688 – 1695), i. č. 8A, (ďalej PFT 8A), s. 201.

²⁹ ŠA ZA, f. MMŽ, PFT 8, s. 123.

³⁰ BERNÁTOVÁ, Martina. 29. 8. 1678. Deň, kedy Žilina ľahla popolom [online]. In *MÚZA 1/2020*, [cit. 2023-08-30], s. 12-13. Dostupné na internete: <https://pmza.sk/muza1-2020-1/muza1-2020-1.html>.

³¹ O zásahoch Pavla Esterháziho do mestskej správy v Žiline podrobnejšie HRTÁNKOVÁ Valéria. Mestská správa v Žiline v 17. – 18. storočí. In *Vlastivedný zborník Považia XV*. Martin : Osveta, 1985, s. 145-146; ŠA ZA, f. MMŽ, *List Pavla Esterháziho z 20. 4. 1699*, šk. 144, sign. M – 8.

³² ŠTANSKÝ, ref. 14, s. 57-64; SIKORA, ref. 14, s. 88.

³³ Z 15. augusta 1702 pochádza zápis v mestskej knihe o ustanovení ohľadne poplatkov za transport vína a piva z a do pivníc. Toto nariadenie bolo vydané za richtára Jána Kohúta v roku 1624 alebo 1627. Je to teda zatiaľ najstaršia nám známa písomná zmienka o tribúnoch v 17. storočí. ŠA ZA, f. MMŽ, *Protocollum fassionum et transactionum* (1701 – 1710), i. č. 10 (ďalej PFT 10), s. 319-320. Zo 4. júna 1670 sa nám zachoval záznam o prísaha vernosti dvadsaťštyri tribúnov. ŠA ZA,

konalo zhromaždenie všetkých mešťanov a boli zvolení noví funkcionári. V skúmanom období prebiehala voľba v apríli a do úradu sa nastupovalo v máji.³⁴

Ako už bolo vyššie uvedené, v poslednej tretine 16. storočia dochádza v rámci dvanástich členov senátu k oddeleniu funkcie dvoch juniorov a k ustáleniu ich pomenovaní od roku 1610. Keďže mestská správa v tom čase nebola veľmi rozvinutá, mali juniori na starosti viac druhov hospodárskej činnosti mesta. V zoznamoch volených úradníkov nie je špecifikované, ktorý z nich zastával funkciu mladšieho kuchynného (*Junior cullinaris*) a ktorý bol mladším ovsiarom (*Junior avenalis*), no z denníkov mladších kuchynných, ktoré sa dochovali od roku 1661, je možné niektorých rozlíšiť.³⁵ Až od roku 1691 majú svoju špecializáciu priamo uvedenú v zoznamoch volených radcov.³⁶

Zatiaľ čo juniori odslúžili v mestskej rade jeden rok a potom boli prepustení, senátori mohli svoje miesta zastávať viac rokov. V 17. storočí išlo o viac ako sto osôb.³⁷ Po zostavení zoznamov personálneho obsadenia mestskej rady vyplynulo, že počet senátorov kolísal v 17. storočí medzi 9 – 12 členmi. Pre roky 1582 – 1618 máme doložený stabilný počet desiatich senátorov. V 20. – 40. rokoch 17. storočia počet kolísal medzi 9 – 11 členmi, v 50. – 80. rokoch medzi 11 – 12 členmi. Od 90. rokov bolo senátorov dvanásť. V 80. rokoch 17. storočia sa objavuje okrem notára aj funkcia podnotára (*vicenotarius*).³⁸

f. MMŽ, *Protocollum fassionum et transactionum* (1670 – 1688), i. č. 8 (ďalej PFT 8), s. 23. V roku 1674 sa spomína D. Ján Skalka ako tribún, o päť rokov neskôr aj Mikuláš Rajčan. ŠA ZA, f. MMŽ, PFT 8, s. 169, 523. V roku 1691 bol vytvorený zoznam 39 tribúnov so súkenníckym cechmajstrom Jánom Ďungelom na čele. ŠA ZA, f. MMŽ, *Diarium iuridicum* (1691), šk. 20, sign. 33, s. 11-12.

³⁴ K mestskej správe v Žiline v 17. a 18. storočí pozri HRTÁNKOVÁ, ref. 31, s. 133-150; SIKORA, ref. 14, s. 77-96.

³⁵ ŠA ZA, f. MMŽ, *Regestum iunioris cullinaris* (1661 – 1700), šk. 38, i. č. 247-251.

³⁶ *Junior cullinaris* sa staral o príjmy z dôchodkov mestských mlynov, z varenia piva v mestskej sladovni, vyberal poplatky od mešťanov, ktorí mali právo variť pivo. Na starosti mal tiež výdavky na mestskú kuchyňu, dary vrchnosti a niekedy i platy zamestnancov. *Junior avenalis* sa staral o hospodárenie s obilninami. Zabezpečoval kŕmenie koní poslov, hodnostárov prechádzajúcich mestom, úradníkov, ktorí si prenajali kone od mesta pre potreby vyplývajúce z ich funkcie a koní vojakov ubytovaných v Žiline. Neskôr spravoval aj panskú krčmu, ktorú malo mesto v prenájme. SIKORA, ref. 14, s. 83-85.

³⁷ Spravovali mestský majetok, udržiavali poriadok, vyberali dane, mýta a miestne poplatky, prijímali nových mešťanov, volili jednotlivých funkcionárov a vykonávali patronátne právo nad žilinskými kostolmi. Do ich kompetencie patrilo aj právo rozhodovať o dovoze a vývoze tovaru, určovali miery, váhy, vplývali na tvorbu cien. HRTÁNKOVÁ, ref. 31, s. 135.

³⁸ Od roku 1688 máme doložených aj dvoch kapitánov mesta, od roku 1689 dvoch kurátorov. Notári ani kapitáni v tomto období (posledná tretina 17. storočia) neboli súčasťou mestskej rady (senátu). Je možné, že boli zároveň aj členmi vonkajšej mestskej rady (tribúnmi), čo ale nie je doložené pre absenciu zoznamov tribúnov. Porovnaj s mestom Trenčín, kde sa volili štyria kapitáni, z nich dvaja boli aj senátori a dvaja z vonkajšej mestskej rady. BRINDZA, Peter. Mestskí kapitáni Trenčína v storočí stavovských povstaní. In *Vojenská história*, 2014, roč. 18, č. 1, s. 28-43. ISSN 1335-3314.

Richtár, najvyšší predstaviteľ mesta, bol volený zo senátorov a po uplynutí jednoročného funkčného obdobia sa zväčša vrátil do mestskej rady na prvé miesto.³⁹ Výnimočne sa stal richtárom dvakrát po sebe notár Apolo Militius (1597, 1598). V nasledujúcich rokoch sa v úrade richtára senátori dôsledne striedali. Až v roku 1690 sa Daniel Višňovský stal dvakrát po sebe richtárom a prelomil tak pravidelnosť obmieňania dodržiavanú deväťdesiat rokov. Situáciu zopakoval Ondrej Bivolini (1691, 1692) a Gabriel Krušpíer sa stal richtárom dokonca trikrát po sebe (1695, 1696, 1697). Za touto zmenou mohol byť nedostatok vhodných kandidátov. Vtedy už slobodnú voľbu richtára ovplyvňoval zemepán Pavol Esterházi, ktorý si presadil právo schvaľovať kandidáta na post richtára.

V 17. storočí zastávalo richtársky úrad 54 osobností, z ktorých minimálne 35 malo šľachtický titul. Dvadsaťsedem z nich obsadilo richtársky post už so šľachtickým titulom, a to z veľkej časti v druhej polovici 17. storočia. Apolo Militius a Martin Skalka boli povýšení do šľachtického stavu počas svojho prvého funkčného obdobia ako richtári. Štyria richtári získali šľachtický titul až neskôr. Martin Skalka a Mikuláš Cingel sa stali richtármi bez predchádzajúceho pôsobenia na pozícii senátora. V 17. storočí medzi bohatých richtárov patrili najmä súkenníckí majstri, obchodníci so súknom, pivovarníci alebo obchodníci s vínom.⁴⁰ V menšej miere to boli vzdelaní notári a úradníci (napr. z tridsiatkového úradu), mäsiari a majstri z krajčírskeho a kožušnickeho cechu. Nachádzame tiež jedného povrazníka a rektora školy. Takmer každý z richtárov mal pre vlastnú potrebu poľnohospodársku pôdu, ako bola kapustná záhrada a roľa, niektorí vo väčšom rozsahu a prebytok úrody predávali. Okrem vlastnej živnosti im financovanie kariéry mohol zabezpečiť napríklad rodinný majetok, dedičstvo alebo výhodný sobáš. Pri práci v mestskej rade boli priamo pri zdroji cenných informácií o predávaných nehnuteľnostiach alebo peniazoch ponúkaných na výpožičku s úrokovou sadzbou (napr. sirotských).⁴¹

Richtár bol hlavou mesta, predsedal mestskej rade, kontroloval hospodárstvo a zastával funkciu hlavného mestského pokladníka.⁴² Patril zvyčajne k najbohatším

³⁹ Všeobecne toto pravidlo platilo až do roku 1675, ale ako vždy, výnimky potvrdzujú pravidlá. V roku 1584 mal byť na prvom mieste uvedený Ján Bánovský, no bol až na druhom, na prvom figuroval Melichar Mikunda. V rokoch 1588 a 1599 nepôsobil Apolo Militius v rade vôbec (pravdepodobne z dôvodu vykonávania funkcie notára). V roku 1619 bol richtár Daniel Skalka zapísaný až na treťom mieste, rovnako ako Jeremiáš Fabricius (1627), Ján Kohút (1628) a Gašpar Matuško (1629). V roku 1633 figuroval Martin Povrazník na druhom mieste, rovnako ako Gašpar Chreno (1638). V roku 1640 bol bývalý richtár Jeremiáš Fabricius zapísaný až na poslednom desiatom mieste. Výnimky spravené za notariátu Jeremiáša Fabriciusa nie je možné považovať za nedôslednosť notára, pravdepodobne boli prvé miesta z úcty vyhradené pre významné osobnosti, ako bol Ján Dias, Juraj Lipovský a Apolo Militius.

⁴⁰ Obchodovali s vínom, s pivom, ako aj s iným tovarom.

⁴¹ BERNÁTOVÁ, ref. 3, s. 242-245.

⁴² Viedol si evidenciu o príjmoch a výdavkoch z mestskej pokladnice v účtovných denníkoch a na konci funkčného obdobia predkladal mestskej rade vyúčtovanie z celoročného hospodárenia s mestskou pokladnicou. Zo 17. storočia sa zachovalo jedenásť richtárskych denníkov. ŠA ZA, f. MMŽ, *Regestum iudicis*, šk. 35, i. č. 206-216. Obsah pokladnice poznáme napríklad z inventára zo 17. 8. 1660, keď Ondrej Stráňavský odovzdával pokladnicu nastupujúcemu richtárovi Jurajovi Fráterovi. ŠA ZA, f. MMŽ, šk. 152, sign. R – 54.

mešťanom, preto to bola čestná funkcia, za ktorú nedostával plat. Mohol však využívať zisky z mestských majetkov, rybníkov a z varenia piva v panskom dome. Pracovné výdavky si mohol hradiť z mestskej pokladnice.⁴³ Mestská rada bola súčasne aj mestským súdom a richtár mal plnú súdnu právomoc. Rozhodoval o sporoch mešťanov a obyvateľov mesta, ako aj o sporoch o majetky, ktoré sa riešili na území mesta. Vykonal právomoc sirotskej, poručníckej a živnostenskej vrchnosti. Aby nezneužíval svoju moc, pri nástupe do úradu prisahal mešťanom, zemepánovi, Bohu, Panne Márii a všetkým svätým. Kniha prisah mestských zamestnancov sa nám zachovala z 18. storočia, teda z obdobia, keď bola už Žilina katolícka. Okrem mlčanlivosti sľuboval, že bude verný, úprimný, bude ochraňovať siroty a vdovy, bude sa zastávať dobrých ľudí a zlých trestať. Bude spravodlivý k domácim i cudzím, bohatým i chudobným. Nenechá sa ovplyvniť strachom, láskou, nenávisťou, hnevom ani žiadnymi darmi.⁴⁴

Postavenie notára v rámci mestskej správy

Rovnako ako funkcia mladšovstva sa aj pozícia notára postupne vyvíjala v rámci mestskej správy. Pravdepodobne boli spočiatku menovaní, nie volení. V roku 1594 sa (zatiaľ výnimočne) stal notár Apolo Militius aj senátorom. V roku 1609 je už jeho meno ako notára uvedené v rámci zoznamu volených radcov na začiatku funkčného obdobia. Od roku 1610 sa v úrade notára striedajú Apolo Militius a Juraj Lipovský, ktorý funkciu notára zastával dokonca i počas svojho druhého richtárstva (1614). V rokoch 1618 – 1652 bol takmer nepretržite notárom Jeremiáš Fabricius. Práve s jeho osobou dochádza od roku 1618 k navýšeniu počtu senátorov z desať na jedenásť osôb. Tento počet však neostal konštantný. V rokoch 1618 – 1657 tak bol volený richtár, notár, desať až jedenásť senátorov a dvaja junióri.

Otázny zatiaľ ostáva rok 1623, kedy nemáme doložené meno notára (senátorov bolo jedenásť). Pravdepodobne funkciu zastával richtár Apolo Militius. Zaujímavý je aj rok 1639, keď sa stal richtárom Jeremiáš Fabricius a meno notára nie je výnimočne uvedené. Záznamy z tohto funkčného obdobia sú písané inou rukou, meno pisára ale nepoznáme. Je možné, že funkciu notára vykonával sám richtár, ale tvorbou záznamov v mestských protokoloch bol poverený iný pisár. Ešte Mikuláš Stráňavský st. zastával funkciu notára aj senátora spoločne (1653 – 1656), no za jeho nástupcu, Ondreja Krušpiera, dochádza k zmene. Od roku 1665 už notára v rámci senátu nezaznamenávame. V rokoch 1669 – 1676 bol notárom Jakub Guth. V roku 1677, keď sa stal senátorom, bol za notára zvolený Ondrej Permay.⁴⁵

⁴³ Porovnaj: Podľa tēšinského, neskôr žilinského práva mal dedičný richtár dvojnásobnú výmeru poľnosti, teda dva lány, mal nárok na tzv. šiesty denár, čo znamená šestinu vybraných poplatkov (feudálnej renty) pre zemepána a na tretinu (alebo dve tretiny) vybraných súdnych poplatkov. MARSINA, Žilina, ref. 6, s. 583. Podľa krupinského práva mala tretina súdnych pokút patriť richtárovi, dve tretiny prisažným. MARSINA, Richard. Vznik a počiatky mesta Žiliny. In KRISTENOVÁ, Vlasta (ed.). *Žilina v minulosti a dnes*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1963, s. 32.

⁴⁴ Transliterácia vybraných prisah vid' Príloha. ŠA ŽA, f. MMŽ, *Libellus juramentorum*, i. č. 1024.

⁴⁵ Poznáme aj mená niektorých podnotárov (*vicenotarius*): Ján Skalka ml. (1688), Ján Majtán (1684), Ondrej Georgiades (1692), Ján Ďungel (1695, 1698).

Notár bol dôležitou a vplyvnou osobou v meste. Patril v meste k najvzdelanejším osobám, vyznal sa v právnych záležitostiach a bol zasvätený do všetkých problémov, ktoré riešila mestská rada, zúčastňoval sa jej rokovaní a ich priebeh a rozhodnutia zapisoval do mestských kníh. Náplň práce sa tak ako u ostatných úradníkov postupne vyvíjala a špecifikovala. S nárastom kancelárskej agendy pribúdalo aj povinností a potreba ďalších pomocníkov. V notárskej dohode (pravdepodobne z roku 1589) sa uvádza, že „*prwniegsiemu pysarowy*“ dali navyše 10 zlatých.⁴⁶ Koncom 16. storočia už v žilinskej mestskej kancelárii pôsobili minimálne dvaja pisári.⁴⁷ Apolo Militius († 1627) sa za svojho pôsobenia striedal vo funkcii notára s Jurajom Lipovským, Jánom Chumeckým a Jurajom Ovčiarskym, pričom poslední dvaja sa senátormi nikdy nestali.⁴⁸

Notár pre mesto vyhotovoval písomné úradné záznamy, listiny, pripravoval návrhy predpisov, okrem úradnej korešpondencie zhotovoval aj listy súkromných osôb a dlžobné úpisy. Viedol úradné knihy (protokoly, zápisnice, denníky). Bol prítomný pri dedičských konaniach, spisoval posledné vôle, predčítal právo a prisahy. Mestský notár často pôsobil ako mestský delegát. Svoju funkciu zvyčajne zastával veľa rokov. Notár, tak ako aj ostatní zamestnanci mesta, skladal prisahu. Sľuboval zachovávať vernosť a mlčanlivosť. Mal sa venovať nielen bohatým mešťanom, ale aj chudobným.⁴⁹ Z konca 16. storočia (pravdepodobne z roku 1589) poznáme notársku dohodu, v ktorej bol stanovený jeho plat a za každý výkon osobitné poplatky. Na výročné sviatky, Vianoce alebo Veľkú noc mal notár dostať korec žita.⁵⁰

Zo 16. a 17. storočia poznáme mená dvanástich žilinských notárov: Demetrius Buday, Juraj Lipovský, Apolo⁵¹ Militius Mlynský, Ján Chumecký, Juraj Ovčarský, Jeremiáš Fabricius, Mikuláš Stráňavský, Ondrej Krušpíer, Jakub Gutth, Ondrej Permay, Ján Majtán a Mikuláš Tamáši. K postupnému začleneniu notárov do senátu došlo nepochybne vďaka vplyvu osobností Apola Militiusa, Juraja Lipovského a Jeremiáša Fabriciusa. To, že títo notári patrili medzi skutočnú elitu mesta, dokazujú ich archontologicko-biografické medailóny.

⁴⁶ ŠA ZA, f. MMŽ, *Conventio Notarii Solnensis antiqua*, sign. R – 17.

⁴⁷ Zatiaľ sme sa v tomto období s pomenovaním podnotára (vicenotára) nestretli. Juraj Lipovský bol v testamente z 11. 3. 1601 v slovenskom texte uvedený ako „mestský pisár“, na konci dokumentu sa podpísal ako „*iuratus notarius*“. ŠA ZA, f. MMŽ, E – 117.

⁴⁸ Ján Chumecký je doložený pre roky 1601 (*Joannesa Chumeczkeho zdeyssiho pisare*) a 1602. Juraj Ovčiarsky pre roky 1606, 1607 (*Geor. Owczarsky jurattus Notar[ius]*), 1608-9 (*Gyryka Owczarskeho pysare Mestskeho*). ŠA ŽA, f. MMŽ, sign. E – 465, E – 308, E – 358).

⁴⁹ ŠA ŽA, f. MMŽ, *Libellus juramentorum*, i. č. 1024.

⁵⁰ Každý týždeň dostane plat 50 denárov. Prvý pisár dostal navyše 10 zlatých. Za napísanie listu 50 denárov, za vydanie svedectva pod prostrednou pečatou 25 denárov, za mýtny list spolusedom holbu vína, za napísanie poslednej vôle 12 denárov, za otvorenie a prečítanie testamentu tiež 12 denárov, za zápis transakcie alebo zmluvy do mestskej knihy 12 denárov, za prečítanie zápisu z mestskej knihy 12 denárov, za prečítanie rozsudku 12 denárov. Za každý list (fólium), ktorý pisár napíše do knihy na vyžiadanie, 12 denárov. Za prípoď sa platilo 2 denáre. Zo zdavného (poplatku za vykonanie aktu) sa pisárovi dávala štvrtina. ŠA ZA, f. MMŽ, *Conventio Notarii Solnensis antiqua*, sign. R – 17.

⁵¹ Tiež písaný ako Apolon.

Osobnosti žilinských notárov v sieti rodiny a spoločnosti

Apolo Militius inak Mlynský († 1627) bol zakladateľom rodu Militius. Dňa 15. decembra 1587 získal od Rudolfa II. armáles vydaný na Pražskom hrade. Spolu s ním boli povýšení do šľachtického stavu aj manželka Barbora a synovia Ján, Rafael, Jakub a Gabriel. Apolovi potomkovia z vďačnosti prijali celé Apolove meno za svoje priezvisko. Okrem Žiliny vlastnil majetky aj v Bobrovníku, jeho potomok Ján Apolo, inak Militius, žil v rokoch 1668 – 1686 v Súľove. Militiovcí sa spomínajú v Trenčianskej stolici ešte aj v 18. storočí. Jedna vetva prešla do Bratislavskej a neskôr do Stolično-belehradskej stolice.⁵²

V Žiline pôsobil Apolo ako rektor školy. Bol to učený muž, ktorý sa výborne vyznal v práve a bol veľmi dobrým rečníkom. Podľa zachovanej korešpondencie bol v rokoch 1602 – 1608 v písomnom styku s Jurajom Turzom. Jeho listy informujú o vojenských pohyboch v okolí Žiliny, o klenotoch určených pre bytčiansky kostol a o súkromných záležitostiach. Apolo je autorom slovenskej *Predmluvy k artikulám tunajšieho hrnčiarkeho cechu* z roku 1582.⁵³ Spolu s funkciou rektora školy vykonával aj výnosný notársky úrad.⁵⁴ Rovnako neskôr kumuloval funkcie senátora a pisára (notára) v tom istom roku.⁵⁵

V mestských protokoloch sa prvýkrát spomína v roku 1577, keď kúpil dom od Račka.⁵⁶ Apolo svoj dom o pár rokov predal a kúpil iný, od Jána Dlabača za 84 zlatých, a ako sám uvádza, získal ho za svoje vlastné peniaze „nadobudnuté vernou službou“. Kúpu domu nechal zaznamenať, aby bolo jasné, že patrí jeho manželke a deťom, že nepoužil žiadne financie ani od matky, brata a iných priateľov.⁵⁷ Za verné služby dostal od mestskej rady záhradku na predmestí.⁵⁸

V roku 1595 vyslali žilinskí evanjelici Apola Militiusa a 52 mešťanov do Tepličky nad Váhom k zemepánovi Mikulášovi Deršfimu, aby získali patronát žilinského kostola. Keď Mikuláš Deršfi zomrel (6. 11. 1605), rozdával Apolo Militius na jeho

⁵² K zverejneniu listiny došlo 4. 7. 1588. FEDERMAYER, Frederik. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku I : Trenčianska stolica*. Bratislava : Hajko & Hajková, 2000, s. 149-150. ISBN 80-88700-48-5.

⁵³ NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku I : Kubíniho zbierka pečatí*. Martin : Osveta, 1980, s. 172-173.

⁵⁴ J. Novák uvádza, že Apolo vymenil po jednoročnom rektorovaní školskú službu za notársky úrad. F. Federmayer jeho pôsobenie ako rektora kladie do rokov 1585 – 1588. J. Rézik uvádza: *V rektorskej hodnosti ho vystriedal Apollo Milicius ok. r. 1585. V r. 1588 pôsobil tam Ondrej Thurius v hodnosti rektora*. V mestských knihách je ale doložený ako notár v tom istom období. Pravdepodobne tak pôsobil ako rektor školy a notár súčasne. FEDERMAYER, ref. 52, s. 149-150; NOVÁK, ref. 53, s. 172-173; RÉZIK, Ján. *Gymnaziológia III., Školy malomestské* [online] [cit. 2023-08-30]. Dostupné na internete: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1156/Rezik_Gymnaziologia-3-diel-Skoly-malomestske/33.

⁵⁵ Doložené pre roky 1594, 1611, 1612, 1613, 1615, 1616.

⁵⁶ Najskôr zaplatil 20 zlatých, dodatočne ďalších 35. Dom mal teda hodnotu 55 zlatých. Zaujímavá je poznámka o páde Apolovej manželky do studne (1578). ŠA ZA, f. MMŽ, PT 3, s. 103, 104, 121.

⁵⁷ ŠA ZA, f. MMŽ, PT 3, s. 159, 193.

⁵⁸ ŠA ZA, f. MMŽ, PT 3, s. 253. Ďalšie transakcie: PT 3, s. 214, 275, 376, 399; *Protocollum fassionum* (1593 – 1616), i. č. 4 (ďalej PF 4), s. 51, 104, 130.

pohrebe almužnu z rozkazu Juraja Turzu.⁵⁹ A práve za palatína Juraja Turzu (* 1567, † 1616) došlo v Žiline k usporiadaniu Žilinskej synody v roku 1610. Bola to prvá zákonodarná synoda evanjelickej cirkvi na území Horného Uhorska.⁶⁰ Žilina ostala protestantským mestom aj v 17. storočí, a to aj napriek snahám katolíckych zemepánov o jej rekatolizáciu.

Apolo Militius bol v príbuzenskom vzťahu s Dorotou Krasňanskou (*Korcovou*) cez Apolovu matku. O príbuzenskom vzťahu sa dozvedáme zo záznamov v protokoloch (1613), keď si Apolo robil nárok na roľu na Frambore po Dorote Krasňanskej, o ktorú mala záujem rodina Hôreckých. Apolo je vraj „jej v krvi priateľ najbližší po svojej vlastnej materi“. Rovnako sa uchádzal o všetok Dorotin statok, na ktorom býval a mal z neho úžitok Gašpar Milota inak Zadubanský, príbuzný Vavrinca Milotu, manželka nebohej Marty Krasňanskej.⁶¹ Dorota Krasňanská zanechala testament, v ktorom svoj majetok (dom na predmestí a roľu na Frambore) odkázala Apolovi Militiusovi a jeho manželke s deťmi z dôvodu, že nikoho iného nemala po svojej nebohej matke, ktorý by bol bližším príbuzným. Apolo sa mal postarať o jej pohreb.⁶²

Apolovi Militiovi sa veľmi nedarilo udržať peniaze. Okrem pôžičiek žiadal v roku 1619 tiež mestskú radu, aby mu odpustili alebo znížili dlžoby vzhľadom na jeho služby pre mesto. Senát mu vtedy odpustil polovicu sumy a znížil ju z 50 na 25 zlatých.⁶³

Dňa 16. júla 1627 sa riešilo dedičské konanie po nebohom Apolovi Militiusovi z dôvodu likvidácie jeho podlžností. Najskôr sa mali vyplatiť dlhy obci a sirotám,⁶⁴ až potom prišli na rad ostatní veritelia. Podlžnosti mala vyplatiť jeho dcéra Justína Militiová, manželka Juraja Bodinského, ktorá získala dom v meste, majer „Korczovský“ na predmestí a roľu na Hlinách. Mala sa tiež postarať o „pacholiatko“ Jána Militiusa, ktorému mala zabezpečiť vzdelanie, ak by sa chcel v budúcnosti venovať „liternému umeniu“. O podiel na majetku sa prihlásila aj vdova po Apolovi Militiusovi, Katarína.⁶⁵

⁵⁹ LOMBARDINI, Alexander. *Stručný dejepis slobodného mesta Žiliny*. Turčiansky sv. Martin : [Alexander Lombardini], 1874, s. 26.

⁶⁰ O synode pojednáva podrobne HOLUBY, Jozef Ľudovít. *Stručný nástin dejín starobylej cirkve ev. a v. Žilinskej (Zsolna) : K 300 ročnej pamiatke synody žilinskej r. 1610 d. 28. – 30. marca odbyvanej*. Budapešť : Viktor Hornyánsky, c. a. kr. kníhtlačiar, 1910, 42 s. Pozri aj MOSNÝ, Štefan. *Dejiny Hornotrenčianskeho kontubernia*. Žilina : AMETYST, vydavateľstvo Milana Húževku, 2012, s. 34-50. ISBN 978-80-89031-62-7.

⁶¹ ŠA ZA, f. MMŽ, PF 4, s. 550-551.

⁶² Dochoval sa v dvoch verziách, jedna z roku 1613, druhá z roku 1618. Druhý je podrobnejší, uvádza aj nehnuteľný majetok (šaty, červená sukňa, ktorú má dostať Apolova chovanica). Pod prvým testamentom sú podpísaní Daniel Suňog a Matej Hrabovský. ŠA ZA, f. MMŽ, sign. E 125, E 129. Ohľadne dedičstva a vyrovnania sa s rodinou Hôreckých pozri ŠA ZA, f. MMŽ, *Protocollum fassionum* (1617 – 1630), i. č. 5 (ďalej PF 5), s. 85. O podiel sa súdil aj Daniel Neomani, vnuk Mikuláša Krasňanského. ŠA ZA, f. MMŽ, PF 5, s. 115-121, 164-165.

⁶³ ŠA ZA, f. MMŽ, PF 5, s. 145. V roku 1626 žiadal Mikuláš Soja naspäť 100 zlatých. ŠA ZA, f. MMŽ, PF 5, s. 592.

⁶⁴ Peniaze sirot, ktoré sa zhodnocovali s úrokovou sadzbou, než dosiahnu dospelosť a peniaze si vyzdvihnú.

⁶⁵ ŠA ZA, f. MMŽ, PF 5, s. 687, 700, 702-703, 706, 708, 709, 854.

Archontologicko-biografický profil Apola Militiusa inak Mlynského:

Meno a priezvisko úradníka: Apolo Militius inak Mlynský⁶⁶

Dátum a miesto narodenia: okolo 1560, miesto neznáme

Dátum a miesto úmrtia: 1627, pravdepodobne Žilina

Špachtictvo: Apolo Militius získal armáles 15. 12. 1587.

Varianty priezviska: Mlynský, Mylicius, Milycius

Úradné funkcie: ako pisár/notár doložený pre roky: 1580, 1582 – 1586, 1594, 1609, 1611 – 1613, 1615, 1616; senátor: 1594, 1595, 1596, 1611, 1612, 1613, 1614, 1615, 1616, 1618, 1619, 1620, 1621, 1622, 1624; richtár: 1587, 1597, 1598, 1617, 1623; poručný richtár: november 1611, 18. decembra 1612 (zastupoval richtára Mateja Pokorného),⁶⁷ 1. 12. 1615 (v neprítomnosti zastupoval Baltazára Košelu),⁶⁸ 3. 9. 1624⁶⁹

Rodový a spoločenský pôvod: neznámy

Rodičia: neznámi, príbuzný s Dorotou Krasňanskou (Korcovou) cez Apolovu matku⁷⁰

Konfesia: evanjelická

Vzdelanie: univerzitné, študoval na akadémii vo Wittenbergu⁷¹

Zamestnanie: pisár/notár, rektor

Rodinný stav: ženatý najskôr s Barborou (uvedená v armálese), potom s Katarínou Militius (uvedená v testamente)

Potomkovia: Ján, Rafael, Jakub, Gabriel (deti pravdepodobne s prvou manželkou, narodené pred rokom 1587), Justína Militiová, potomok Ján Militius⁷²

Bydlisko: Žilina, dom v meste⁷³

Majetkové pomery: dom v meste, majer, záhrady za Váhom, roľa v Rudinách, pol roľe na Blavate, „Korcovský“ majer na predmestí, roľa na Hlinách

Erb, osobný znak: Erb tvorí modrý štít, v ktorého spodnej časti sa z čaše vylieva voda do močiara. V ňom stojí doprava obrátený žeriav držiaci v pravej nohe kameň. V horných rohoch štítu sú polmesiac a hviezdička. Nad štítom je

⁶⁶ V registri mestských kníh pod heslom „Apollo“ bez priezviska.

⁶⁷ ŠA ZA, f. MMŽ, PF 4, s. 780. Aj v januári 1613: *Apollo Mylicius iudex substitut notár zdejší*. ŠA ZA, f. MMŽ, PF 4, s. 592-593. Dňa 13. marca 1613 už opäť richtárom Matej Pokorný. ŠA ZA, f. MMŽ, PF 4, s. 550.

⁶⁸ ŠA ZA, f. MMŽ, PF 4, s. 713.

⁶⁹ ŠA ZA, f. MMŽ, PF 5, s. 510.

⁷⁰ ŠA ZA, f. MMŽ, PF 4, s. 550-551.

⁷¹ Túto informáciu prináša L. Holuby: „Jakub Levius, bytčiansky diakon vo svojej krátkej autobiografii, ktorú vpísal do protokolu ordinovaných vo Wittenbergu v r. 1587 hovorí, že bol jeho žiakom.“ HOLUBY, Jozef Ľudovít. *Dejiny Hornotrenčianskeho kontubernia ev. a. v. : Zv. V. : Diel II.* (1517 – 1888). Dolné Srnie : Združenie evanjelikov augsburského vyznania Považského seniorátu, 2018, s. 793. ISBN 978-80-89486-17-5.

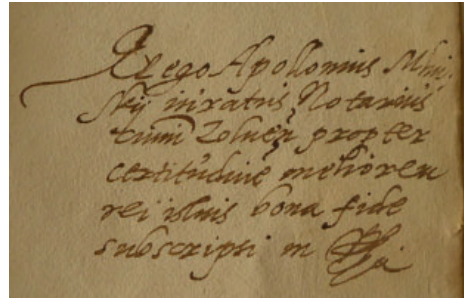
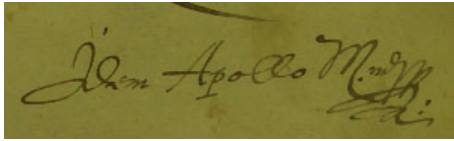
⁷² Či išlo o syna, alebo vnuka nie je zrejme.

⁷³ Presnú polohu domu nepoznáme. Dom získala ako dedičstvo dcéra Justína Militius vydatá za Juraja Bodinského v roku 1627. Jej ďalšie osudy nepoznáme.

korunovaná kolčia prilba. Klenot tvorí žeriav zo štítu. Prikrývadlá sú modro-zlaté a červeno-strieborné.⁷⁴

Pamiatky:

- 1) Apolo Militius je autorom zápisov v protokoloch mesta Žilina a predhovoru k artikulum hrnčiarskeho cechu z roku 1582.⁷⁵
- 2) Podpisy Apola Militiusa.

OBRÁZOK 1 – Podpisy Apola Militiusa.
Zdroj: ŠA ZA, f. Magistrát mesta Žilina.

- 3) odtlačky prsteňovej pečate z rokov 1585 a 1595 s meštianskym osobným znakom: tvorí ho štít, v ktorom je obojsmerná šípka prerušená v strede oblúčikom, po ľavej strane šesťcípá hviezda, nad štítom sú iniciály A. M.

OBRÁZOK 2 – Odtlačky prsteňovej pečate z rokov 1585 a 1595.
Zdroj: ŠA ZA, f. Magistrát mesta Žilina.

⁷⁴ FEDERMAYER, ref. 52, s. 149-150 (farebné vyobrazenie na s. 319).

⁷⁵ MILLICIUS, ref. 20, s. 301-303.

4) odtlačok prsteňovej pečate z roku 1615 so šľachtickým erbom Apola Militiusa a iniciálami A. M.

OBRÁZOK 3 – Odtlačok prsteňovej pečate z roku 1615 so šľachtickým erbom Apola Militiusa a iniciálami A. M.

Zdroj: ŠA ZA, f. Magistrát mesta Žilina.

Juraj Lipovský († 1632/1633) pochádzal z rodu Lamoš z Lipovca z Turčianskej stolice, ktorá získala armáles dňa 21. 3. 1600 od Rudolfa II. v Plzni.⁷⁶ Lipovec (okr. Martin) sa nachádza tri kilometre severne od Vrútok. Keď sa v roku 1643 vyšetroval pôvod dcér Juraja Lipovského, list s pečatou so svedectvom prišiel z mestečka Varín. Svedčiť mali aj ďalší svedkovia z Turca.⁷⁷ Juraj Lipovský sa od roku 1589 spomína ako pisár a notár. Od roku 1608 zastával nepravidelne aj úrad senátora,⁷⁸ o rok neskôr bol zvolený za richtára, ktorým sa stal ešte trikrát (1614, 1625, 1631). V mestskej rade tak pôsobil vyše štyridsať rokov. Prvý záznam v mestských knihách z roku 1600 sa

⁷⁶ Za túto informáciu ďakujem doc. F. Federmyerovi. Originál armálesu sa nachádza v ŠA ZA so sídlom v Bytči, publikovaný bol v Genealogicko-heraldickom hlase v roku 1991. HARANTOVÁ, Jana. Štátny oblasťný archív v Bytči. In *Genealogicko-heraldický hlas*, 1991, roč. 1, č. 2, s. 3, 5. Prekreslený erb dostupný na internete: https://www.turcianskatrojruza.sk/rod_lamos_z_lipovca; <https://www.obnova.sk/tema/re-slachta-v-turcianskej-stolici-1-cast/> [cit. 2023-08-29].

⁷⁷ V roku 1643 si na roľu „hore Váhom“, ktorú Štefan Permay kúpil od sirôt Juraja Lipovského (dcér Kataríny a Anny), robila nárok Anna Kopecká. V zápise je uvedené, že manželka (dodatočne pripísané matka a posledné písmeno bolo prepísané na y – teda „matka manželky“) P. Štefana Permay, Barbora, „splozená jest od jednej sestry Zuzany a P. Juraj Lipovský od druhej sestry Kataríny, vlastné sestry ony byvše“. Richtár Juraj Lipovský tak bol blízkym príbuzným manželky Štefana Permaya. ŠA ZA, f. MMŽ, PFT 6, s. 848-849.

⁷⁸ 1610, 1613, 1615 – 1621, 1623, 1624, 1626 – 1629, 1632.

týka domu a majera, ktoré Juraj Lipovský kúpil od Mikuláša Cingela.⁷⁹ Svoj dom neskôr (1611) vymenil za dom sirôt nebohého Félixa Bytčianskeho a Melichera Kopeckého, ktorým podľa zmluvy mal doložiť 123 zlatých, alebo splatiť dlhy a doložiť 50 zlatých.⁸⁰ Matkou týchto sirôt bola Dorota Lúčanská, ktorá s novým manželom musela najskôr zaplatiť podlžnosti po prvom manželovi a z dedičstva vyplatiť Félixove deti z prvého manželstva. Dom Félixa Bytčianskeho tak predali a vdova s deťmi sa presťahovala do domu Melichara Kopeckého. Po jeho smrti sa snažila majetok vysporiadať ešte za svojho života v roku 1610.⁸¹ V roku 1611 vymenila dom, v ktorom bývali s Melicharovým otčimom Jurajom Lipovským. Juraj Lipovský si zobral za manželku vdovu po senátorovi Štefanovi Kopeckom⁸² a stal sa tak nevlastným otcom jeho detí, Melichera, Juraja a Mikuláša Kopeckých a pravdepodobne aj dcéry Anny, ktorej meno poznáme z neskorších zápisov ako vdovy po Mikulášovi Bušfim.⁸³ Obidva domy sa nachádzali na dnešnom Mariánskom námestí (hist. Rínok). Lipovský postupne kupoval aj ďalšie nehnuteľnosti.⁸⁴

Juraj Lipovský vystupoval okrem detí Melichera Kopeckého aj ako tútor siroty Barbory Hriankovej, dcéry senátora Ondreja Hrianku.⁸⁵ Ako svedok a notár spísal v kaštieli v Tepličke nad Váhom v roku 1626 sľub o tom, že „v prítomnosti nás pana

⁷⁹ Dom kúpil od Mikuláša Cingela za 226 zlatých, majer za 56 zlatých. Neskôr sa pred súdom riešil dlh v hodnote 115 zl., ktorý mal Lipovský dlhovať synom nebožtíka Mikuláša Cingela, ktorý o ňom mal písať vo svojom testamente. Táto skutočnosť však nebola preukázaná. ŠA ZA, f. MMŽ, PF 4, s. 168, 204, 745.

⁸⁰ Melicher Kopecký bol druhým manželom Doroty Lúčanskej, vdovy po Félixovi Bytčianskom († po 1598). ŠA ZA, f. MMŽ, PF 4, s. 425.

⁸¹ Statok po Félixovi Bytčianskom: dva pruty role v hodnote 190 zlatých, mimo majera a na Hlinách role vlastných Gašpara Bytčianskeho, druhá role na Hlinách 17 zl., záhrada za Váhom 12 zl. druhá za 10 zl. – celkovo statok v hodnote 229 zlatých. Dom po Melicherovi Kopeckom za 200 zlatých, kopanica za 25 zlatých a od pána Lipovského za dom doplatených 123 zlatých. ŠA ZA, f. MMŽ, PF 5, s. 322-324.

⁸² Štefan Kopecký bol senátorom v rokoch 1588, 1591, úrad mladšieho zastával v roku 1583.

⁸³ Či išlo o dcéru, alebo vnučku (dcéru Melichara) nie je isté, o ich nie úplne dobrom vzťahu vypovedá zápis o obstarávke majera po nebohom Štefanovi Kopeckom, ktorý chceli predať jeho synovia, Juraj a Mikuláš, v roku 1622 Mikulášovi Bušfimu za 225 zl. Doslovne sa píše, že „*pan Lipowski pogawssi sobe za manzelku nebstičzku matku gegich, za tak mnoha letha poczitive a chwalitebne sme ziyw gsaucze zwlasstie pak czasy nepezpečne a wogenske, nemale tesskosti prace a utisky welike znassel, a mezi tim y ten gisty mager pri rukach swich dochrzel. K tomu ze y gim samim, yakžto vlastnim synom swym wsselegaku lasku pritelsku a otczowsku, podle možnosti sweg prokazowal, k tomu take y tu osobu, yakžto Mikulassa Bussa manželku (vcztiwe mluvicze) jako rzka s plenek do czlowečczienstwi dochowal y pocztiwe w staw swaty manzlski oddal...*“ Majer nakoniec získal Juraj Lipovský, po jeho smrti sa oňho mohli prihlásiť a kúpiť ho za rovnakú sumu, ktorú odovzdajú Lipovského deťom (resp. dedičom). V roku 1618 sa riešilo dedičstvo po Dorote Lúčanskej. ŠA ZA, f. MMŽ, PF 5, s. 89, 90, 336-337.

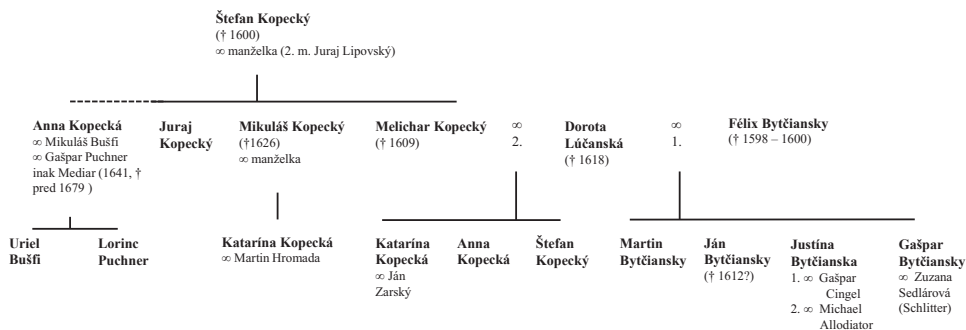
⁸⁴ Roľa na Hlinách (50 zl.), roľa vyše mesta (121 zl.). V roku 1618 kúpil jedno jutro pôdy „na Kútu řečenej za chmelincom Hrubianovým aneb pri hrobli“, ktoré o päť rokov neskôr rozdelil a rozpredal ako kapustné záhrady, pričom jednu odpredal Štefanovi Straňavskému, druhú Jánovi Prostejovskému, tretiu Martinovi Povrazníkovi, štvrtú Michalovi Terešovi, piatu Jánovi Frátrovi, šiestu Jánovi Zlatníkovi. ŠA ZA, f. MMŽ, PF 4, s. 184, 524; PF 5, str. 396.

⁸⁵ ŠA ZA, f. MMŽ, PF 5, s. 57, 214, 258.

fojta, mne, Juraja Lipovského a Jána Kohúta odkázal pan Vešelény István,⁸⁶ buduc panom žilinským v ten čas, od pana Horváth Jánoša, prísahu zloživše, abychme strany nášeho náboženství byli bezpečni, že on nikdy nechce v tom prekážku činit Mestu, pridávajice mnoho jiné oblatie strany svobod Mestských, toliko abychme sami nedali príčinu jemu k zlosti, mimo toho jestliby orsagh neczo na odpor tomu dokonal, v tom že chce být vymluvený. Egr. D. Nicolao Kelaczani et Georg. Bardy.⁸⁷

Dňa 30. decembra 1638 prebehlo dedičské konanie po smrti Juraja Lipovského. Uvedené sú iba dve dcéry, Katarína (manželka Lukáča Parducz) a Anna.⁸⁸ V mestských protokoloch sa vyskytujú aj ďalší členovia rodu. V roku 1622 sa Ján Lipovský vyučil súkenníckemu remeslu. Mikuláš Lipovský sa spomína ako učen v roku 1630.⁸⁹ V roku 1646 získal povolenie k vyhľadávaniu poriadnej živnosti v meste Žilina Ján Lipovský, zať Gašpara Chrena, druhého manžela Zuzany (vdovy po Gašparovi Bytčianskom).⁹⁰

Príbuzenské vzťahy nevlastných detí Juraja Lipovského

Archontologicko-biografický profil Juraja Lipovského:

Meno a priezvisko úradníka: Juraj Lipovský

Varianty priezviska: Lipovský

Dátum a miesto narodenia: okolo 1565, pravdepodobne Varín

Rok a miesto úmrtia: 1632/1633, pravdepodobne Žilina

⁸⁶ Štefan Vešelény († 1627), manžel Kataríny Deršiovej, majiteľ časti Strečnianskeho panstva.

⁸⁷ ŠA ZA, f. MMŽ, PF 5, s. 630.

⁸⁸ Ich tátorom bol Melichar Kavický a Gašpar Suňog. Rínkový dom získala vydatá dcéra Katarína vrátane majera na predmestí, s roľami i záhradami. Peniaze, ktoré sa zúročovali „pri meste tomto Žiline na insteresi“ v hodnote 1000 zlatých, sa mali rozdeliť na dve polovice. Rovnako ako peniaze z prenájmu domu a iných častí majetku (688 zl. 42 d.) ŠA ZA, f. MMŽ, PFT 6, str. 621-622, 712, 757.

⁸⁹ ŠA ZA, f. MMŽ, sign. P 93.

⁹⁰ ŠA ZA, f. MMŽ, PFT 6, s. 969. V roku 1657 Ján Lipovský vymenil s Jurajom Fuskom svoj dom u nižnej (dolnej brány) za chalupu na nižnom predmestí naproti „lázniam“. ŠA ZA, f. MMŽ, *Protocollum fassionum et transactionum* (1649 – 1670), i. č. 7 (ďalej PFT 7), s. 420. Ďalšie transakcie na s. 494, 569.

Šľachtictvo: Juraj Lipovský pochádzal z rodu Lamoš z Lipovca z Turčianskej stolice. Dňa 21. 3. 1600 vydal Rudolf II. v Plzni armálnu listinu pre Martina Lamoša z Lipovca (so súrodencami Jánom, Michalom a Matejom), Juraja (syna zomrelého Mateja) a Jána (syna zomrelého Andreja).⁹¹ Keďže Juraj bol v čase vydania armálesu dospelý a už v roku 1614 použil pečať so šľachtickým erbom, je pravdepodobné, že bol jedným z adresátov erbovej listiny.

Úradné funkcie: úrad notára doložený pre roky: 1589, 1590, 1591, 1592, 1600, 1610, 1626; senátor: 1608, 1610, 1613, 1615, 1616, 1617, 1618, 1619, 1620, 1621, 1622, 1623, 1624, 1626, 1627, 1628, 1629, 1632; richtár: 1609, 1614, 1625, 1631

Rodičia: otec pravdepodobne Matej Lamoš z Lipovca, matka neznáma

Rodový a spoločenský pôvod: Juraj Lipovský pochádzal zo zemianskeho rodu Lamoš z Lipovca (Lipovský)

Konfesia: evanjelická

Vzdelanie: pravdepodobne navštevoval domácu alebo zahraničnú univerzitu

Zamestnanie: pisár/notár

Rodinný stav: ženatý s vdovou po Štefanovi Kopeckom (meno nepoznáme)

Potomkovia: dcéry Katarína a Anna Lipovská

Bydlisko: Žilina, dom na dnešnom Mariánskom námestí č. 7 (hist. Rínok)

Majetkové pomery: dom na Rínku (480 zl.), majer na predmestí (225 zl.), roľa vyše mesta (100 zl.), kapustná záhrada za Váhom (37 z.), kapustná záhrada na Kúte (37 zl.), roľa na Hlinách (50 zl.), roľa „hore Váhom“ (140 zl.), hotovosť (minimálne 1688 zl., 42 d.)⁹²

Erb, osobný znak: Erb tvorí štvrtý štít, v pravom hornom a ľavom dolnom modrom poli vzpriamený stojaci jednochvostý lev kráčajúci po trojkľanej skale otočený do pravého boku štítu a v oboch predných labách drží bielu ľaliu, v ľavom hornom a pravom dolnom červenom poli je od pása vyrastajúci jednorožec zo zeleného trojvršia, otočený je do pravého boku štítu a nad ním sú po stranách dve zlaté hviezdy. Z korunovanej prilby vyrastá od pása anjel s korunou na hlave, v pravej ruke držiaci rukoväť meča s navlečeným zeleným vencom obtočeným okolo. Prikrývadlá sú červeno-strieborné a zlato-modré.⁹³

Osobný znak pozri odtlačok prsteňovej pečate z roku 1591 (Pamiatky ad 3).

Pamiatky:

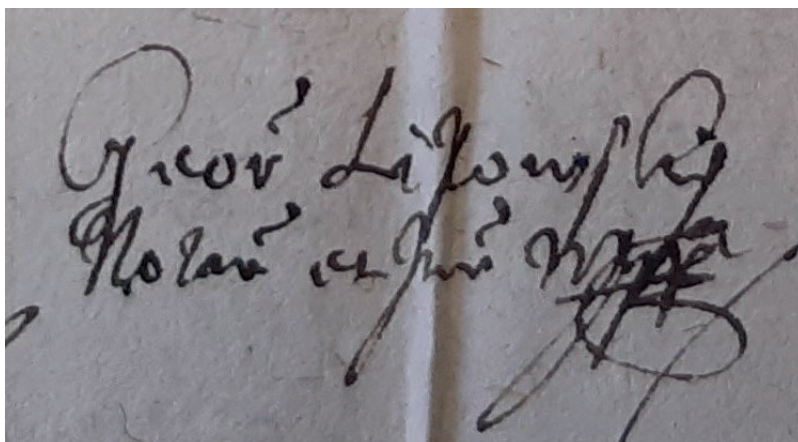
1) Juraj Lipovský je autorom zápisov v mestských protokoloch.

2) podpis Juraja Lipovského z roku 1627.

⁹¹ PONGRÁČZ, Denis. *Atlas osobných pečatí I*. Bratislava : JUDr. Mikuláš Trstenský vlastným nákladom, 2019, s. 246. ISBN 978-80-570-1194-1. V taxálnom súpise šľachty pre mesto Žilina je Juraj Lipovský prvýkrát zapísaný v roku 1620. ŠA ZA, f. TRŽ I., *Taxálne súpisy*, šk. 288, i. č. 1159.

⁹² Majetok odvodený z dedičského konania po Jurajovi Lipovskom a z predaja nehnuteľností dcérou Annou. ŠA ZA, f. MMŽ, PFT 6, s. 756-761.

⁹³ Prepis a preklad armálesu vrátane vyobrazenia erbu dostupný na internete: https://www.turcianskatrojuza.sk/rod_lamos_z_lipovca [cit. 2023-08-29].

OBRÁZOK 4 – Podpis Juraja Lipovského z roku 1627.

Zdroj: ŠA ZA, f. Magistrát mesta Žilina.

3) odtlačok prsteňovej pečate z roku 1591, v ktorej je bližšie neurčený osobný znak, nad štítom je prilba, z ktorej vyrastajú tri pávie perá, po stranách iniciály G. L.

OBRÁZOK 5 – Odtlačok prsteňovej pečate z roku 1591, v ktorej je bližšie neurčený osobný znak, nad štítom je prilba, z ktorej vyrastajú tri pávie perá, po stranách iniciály G. L.

Zdroj: ŠA ZA, f. Magistrát mesta Žilina.

4) odtlačky prsteňovej pečate z roku 1614 a 1627, na ktorých je šľachtický erb Juraja Lipovského a iniciály G. L.

OBRÁZOK 6 – Odtlačky prsteňovej pečate z roku 1614 a 1627, na ktorých je šľachtický erb Juraja Lipovského a iniciály G. L.

Zdroj: ŠA ZA, f. Magistrát mesta Žilina.

Jeremiáš Fabricius († 1652/53) bol dlhoročným žilinským notárom a senátorom s prestávkami v rokoch 1618 – 1652. Najvyšším predstaviteľom mesta sa stal dvakrát (1626, 1639). Pochádzal z rodiny vzdelancov a evanjelických farárov. Koho presne bol synom, sa zatiaľ nepodarilo objasniť. Mohol byť spriaznený s istým Jáchymom Fabrim, ktorého zachytávajú žilinské mestské protokoly a spomína ho aj J. L. Holuby. Ten uvádza, že Jáchym Fabri prišiel do Žiliny z Nepochal začiatkom roku 1600 (predtým bol rektorom v Ružomberku) a stal sa farárom žilinského cirkevného zboru.⁹⁴ V roku 1617 sa spomína ako nebohý. Mal synov Daniela († pred 1617) a Tobiáša.⁹⁵ V Žiline pôsobil aj diakon žilinskej cirkvi Ondrej Fabricius a reverend Basilius Fabricius.⁹⁶

⁹⁴ HOLUBY, ref. 71, s. 785-786.

⁹⁵ ŠA ZA, f. MMŽ, PF 4, s. 802-804; PF 5, s. 51.

⁹⁶ Basilius Fabri bol manželom Kataríny Bohdalovej (dcéra richtára Mikuláša Bohdala), švagrom budúceho richtára Ondreja Madida a švagrom reverenda Jána Hallera. Ondrej Fabricius mal za manželku Annu Ondrákovú. ŠA ZA, f. MMŽ, PF 5, s. 1049. Ondreja Fabriho spomína aj L. Holuby ako rajeckého rodáka, povolaneho z kysuckonovomestského rektorátu a vysväteného za diakona Žiliny 23. marca 1621. HOLUBY, ref. 71, s. 790. K rodu Fabricius pozri aj MAJERČÍKOVÁ, Danka. *Zemianske rody v Žiline*. Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2016, s. 53-54. ISBN 978-80-89751-13-6.

Notár Jeremiáš Fabricius sa oženil s trojnásobnou vdovou Katarínou Gallovou z dobrej rodiny.⁹⁷ V roku 1623 mu venovala⁹⁸ svoj dom a záhradu za Váhom, pretože bol dobrým hospodárom, spravodlivým a verným manželom. Ako neskôr uviedla vo svojej poslednej vôli, zaplatil jej podlžnosti v hodnote viac ako 300 zlatých. S tým nesúhlasil Katarínin syn Daniel Soja z prvého manželstva, napriek tomu, že sa s ním matka v záležitosti otcovského majetku vyrovnala.⁹⁹ Jeremiáš s Katarínou mali pastorkyňu¹⁰⁰ Annu, dcéru nebohého Jána Závodského. Keď sa vydala a bývala v Rajci, dala im prednosť pri predaji otcovej kapustnej záhrady, pretože sa o ňu Katarína Gallová dobre starala a poskytovala jej dobrodenie.¹⁰¹ Jeremiáš Fabricius bol tiež tútorom detí nebohej Justíny Čepčanskej. Ako ich poručník predal dom na Rínku Melicharovi Chmelovi za 400 zlatých.¹⁰² O svoj dedičský podiel sa v roku 1650 prihlásil ďalší syn Kataríny Gallovej, Ondrej Kulhánek. Býval v Košiciach a pretože bol chorý a v zlej finančnej situácii, požiadal matku o 150 zlatých.¹⁰³

Zaujímavú výpoveď o živote Jeremiáša a Kataríny podáva list z 26. augusta 1627 odoslaný z mesta Těšín, v ktorom Jeremiáš Fabricius informuje svoju manželku Katarínu o svojej obchodnej činnosti. Píše, že veľmi ťažko odpredal sud vína za hotové peniaze, za ktoré je ale ťažké kúpiť plátno. To nakoniec kúpil, ale veľmi drahó. Za druhý sud dlžili regenti těšínskeho zámku a pretože musel čakať na zaplatenie, oneskoril sa s návratom domov. Spomína aj vojakov a nebezpečenstvo na cestách.¹⁰⁴

Jeremiáš Fabricius zomrel niekedy na prelome rokov 1652/1653. Katarína Gallová ho prežila iba o pár mesiacov. Mali spolu dcéru Dorotu, ktorá v roku 1653 získala dom na Rínku ako dedičstvo po rodičoch. Matka Katarína jej dom (a takmer skoro celý majetok) odkázala s odôvodnením, že okrem už spomenutých podlžností z vdovského stavu, staral sa Jeremiáš Fabricius o deti z predošlých manželstiev, vychovával ich a doviedol do manželského stavu. Veľké náklady mal s budovaním a murovaním. Preto si ostatné deti nemajú na dom robiť nárok. Dorota ale mala nevlastných súrodencov alebo ich potomkov vyplatiť (deti po Danielovi Sojovi, deti po Justíne Čepčanskej, a Annu Kulháňkovú, manželku Gašpara Kušnieru). Dorota bola dvakrát

⁹⁷ Katarína bola dcérou Justíny Pružinskej. Zatiaľ nie je preukázané, ktorý Gallo bol jej manželom. Mohol to byť richtár Martin Gallo († pred 1582), ktorý mal dve dcéry, Justínu a Katarínu. Sestra Kataríny Gallovej, Justína, bola manželkou richtára Baltazára Košelu (PF 5, s. 258). Katarína Gallová bola vydatá za Mateja Soju, Štefana Čepčanského a Ondreja Kulháňku. Pozri aj BERNÁTOVÁ, Martina. Rod Košela v Žiline v 16. a 17. storočí. In *Vlastivedný zborník Považia XXVIII*. Žilina : Považské múzeum, 2017, s. 89-116. ISBN 978-80-88877-80-6.

⁹⁸ V origináli „vodlovala“ – odkázala, verejne vyhlásila. Dnes by sa povedalo, že na neho prepísala svoj majetok.

⁹⁹ ŠA ZA, f. MMŽ, PF 5, s. 382, 386.

¹⁰⁰ Tu vo význame sirota bez rodičov alebo s jedným rodičom.

¹⁰¹ ŠA ZA, f. MMŽ, PF 5, s. 507.

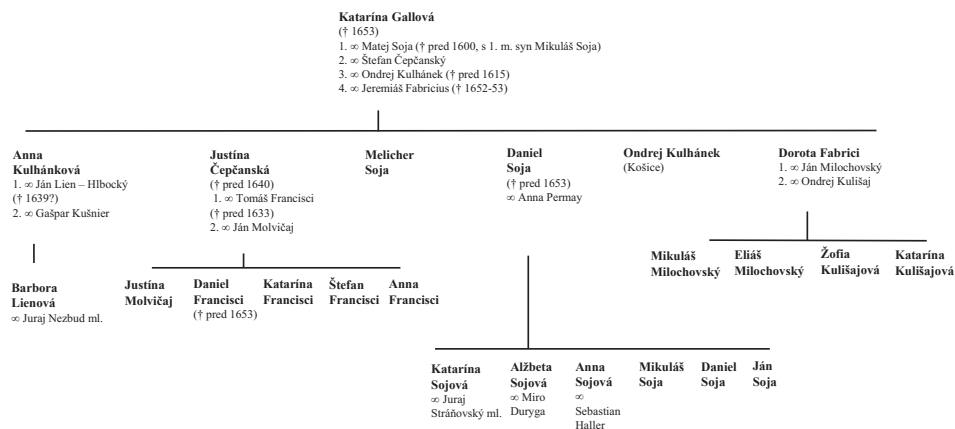
¹⁰² ŠA ZA, f. MMŽ, PFT 6, s. 738.

¹⁰³ ŠA ZA, f. MMŽ, PFT 7, s. 84.

¹⁰⁴ MACŮREK, Josef. *České země a Slovensko (1620 – 1750) : studie z dějin politických, hospodářských a interetnických vztahů*. Brno : Universita. J. E. Purkyně, 1969, s. 109-110 (príloha 37).

vydatá, prvý raz za reverenda Jána Milochovského, druhý raz za reverenda Ondreja Kulišaja.¹⁰⁵

Rodostrom Kataríny Gallovej

Archontologicko-biografický profil Jeremiáša Fabriciusa:

Meno a priezvisko úradníka: Jeremiáš Fabricius

Varianty priezviska: Fabri, Fabricius

Dátum a miesto narodenia: okolo 1590, pravdepodobne Žilina

Dátum a miesto úmrtia: 1652/53, pravdepodobne Žilina

Šľachtictvo: Jeremiáš Fabricius získal šľachtický titul a armáles pred rokom 1646.¹⁰⁶

Úradné funkcie: úrad notára doložený pre roky: 1618 – 1622, 1624 – 1625, 1627 – 1638, 1640 – 1652; senátor: 1624, 1627, 1628, 1630, 1631, 1632, 1633, 1634, 1635, 1636, 1637, 1638, 1640, 1641, 1642, 1644, 1645, 1649, 1650, 1651, 1652; richtár: 1626, 1639

Rodový a spoločenský pôvod: pochádzal z meštianskeho rodu evanjelických farárov Fabriciusovcov

Rodičia: neznámi

Konfesia: evanjelická

Vzdelanie: pravdepodobne navštevoval mestskú školu v Žiline, domácu alebo zahraničnú univerzitu

Zamestnanie: notár, obchodník

Rodinný stav: ženatý s Katarínou Gallovou († 1653)

Potomkovia: Dorota (1. m Ján Milochovský, 2. m. Ondrej Kulišaj)

Bydlisko: Žilina, dom na dnešnom Mariánskom námestí č. 9 (hist. Rínok)

¹⁰⁵ ŠA ZA, f. MMŽ, PFT 7, s. 239, 316, 491.

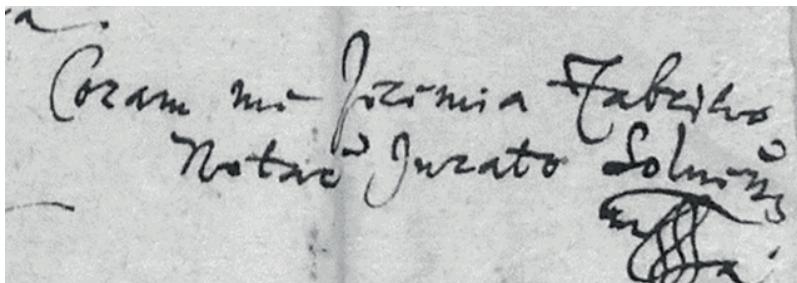
¹⁰⁶ Zapísaný v daňovom súpise z roku 1646. ŠA ZA, f. TRŽ, *Taxálne súpisy*, šk. 288, i. č. 1164.

Majetkové pomery: dom na Rínku, pol majera, roľa a kapustná záhrada (majetok získaný po rodičoch Kataríny Gallovej); role kúpené Jeremiášom Fabriciusom, dve kapustné záhrady; striebro, zlaté prstene, poháre, lyžičky (kúpil Jeremiáš), modranské víno (5 sudov), cínový riad atď.¹⁰⁷

Erb, osobný znak: Erb tvorí štvrtý štít, v pravom hornom poli od pol pása vyrastá bližšie neurčené zviera, v ostatných poliach neidentifikovateľné znaky, klenot tvorí od pol pása vyrastajúce zviera (vlk?). Osobné znaky vid' Pamiatky ad 3 – 4.

Pamiatky:

- 1) Jeremiáš Fabricius je ako notár autorom zápisov v protokoloch mesta Žiliny.
- 2) podpis Jeremiáša Fabriciusa z roku 1632.

A photograph of a handwritten signature in cursive script. The text reads "Coram me Jeremia Fabricius" on the first line and "Notario Jurato Solvino" on the second line. There is a large, stylized flourish or initial at the end of the second line.

OBRÁZOK 7 – Podpis Jeremiáša Fabriciusa z roku 1632.

Zdroj: ŠA ZA, f. Magistrát mesta Žilina.

- 3) odtlačok prsteňovej pečate z roku 1618 s meštianskym znakom, ktorý tvorí mužská postava hľadiaca doprava s neznámym predmetom v ruke, vedľa nej iniciála H (Hieronymus).

OBRÁZOK 8 – Odtlačok prsteňovej pečate z roku 1618 s meštianskym znakom, ktorý tvorí mužská postava hľadiaca doprava s neznámym predmetom v ruke, vedľa nej iniciála H (Hieronymus).

Zdroj: ŠA ZA, f. Magistrát mesta Žilina.

¹⁰⁷ Majetok je odvodený z testamentu Kataríny Gallovej, ktorý spísala 7. marca 1653. Krátko na to zomrela. Už 12. júla sa konalo dedičské konanie. Jeremiáš zomrel niekedy na prelome rokov 1652 a 1653. Majetok, ktorý podrobne rozpisala, sa dá považovať za ich spoločný.

4) odtlačok prsteňovej pečate z roku 1632 s meštianskym znakom, ktorý tvorí srdce, z ktorého vyrastajú na stonkách tri ruže, po obidvoch stranách srdca šesťcípce hviezdy, v hornej časti iniciály majiteľa H. F.

OBRÁZOK 9 – Odtlačok prsteňovej pečate z roku 1632 s meštianskym znakom, ktorý tvorí srdce, z ktorého vyrastajú na stonkách tri ruže, po obidvoch stranách srdca šesťcípce hviezdy, v hornej časti iniciály majiteľa H. F.

Zdroj: ŠA ZA, f. Magistrát mesta Žilina.

5) odtlačok prsteňovej pečate z roku 1651, v ktorej je šľachtický erb Jeremiáša Fabriciusa a písmená FA.

OBRÁZOK 10 – Odtlačok prsteňovej pečate z roku 1651, v ktorej je šľachtický erb Jeremiáša Fabriciusa a písmená FA.

Zdroj: ŠA ZA, f. Magistrát mesta Žilina.

Príloha

Vybrané prisahy z Knihy prisah mestských zamestnancov z 18. storočia.¹⁰⁸

Iuramentum Domini Judicis

Ja N. N z Božy pomocy, a Ducha Swateho¹⁰⁹ ponuknuty od chudeg Obcze na Richtarsky Urad woleny, prisaham Panu Bohu Wssemohuczimu, w Trogiczy gedinemu, Bohu Otczy, Sinu, y Duchu Swatemu, Blahoslaweneg Panne Marii, y wssem Božim Swatim, y gehu Wivissenosti Knezačkeg Panu nassemu nag Milostiwegssimu gakoss y wsseg Obczy tohoto Mesta, že wzdiczky w Sudu mem, chcy werny, Uprimny, a sprawedliwy bity, Praw Meskich, a Sprawedliwosty, aneb Privilegia gegich, ze wssemy Duochodky, a užitky, podle meg neg wetsseg možnosity ostrihaty, a warowaty, Sirotky, a Wdowy, wsprawedliwosty držety, ge warowaty, a ochranowaty, w Meste, neb w Obczy roztržitek nedopusstyety, dobrich zastawaty, zlich pak trestaty, a wssem Lidem, bud Domaczim, bud prichozim, chudim, y Bohatim sprawedliwe činity, sudyty, a preto zeznawaty, a od toho neprestanem pro Bazen, pro Milost, aneb Lasku, pro nenawist, aneb hnew, any pro žadne dary. Ktomu račzmy dopomahat Buh Otecz Sin y Duch Swaty, pod zachowanim Dusse meg K Panu Bohu. Amen.¹¹⁰

Iuramentum Notarii

Ja N. N prisaham Panu Bohu Wssemohuczimu, Bohu Otczy, Sinu y Duchu Swatemu, w Trogiczy gedinemu, Blahoslaweneg Panne Marii, y wssem Božim Swatim Ktomu Panu Richtarowu, y starssim gehu, y wsseczkeg Obczy Mesta tohoto, že we wssech sprawach mich werny, a sprawedliwy chcy bity, wssecky sprawy Meske, werne, a sprawedliwe, tak chudemu, gak y bohatemu, gak Messtyanu zdegssimu, tak y prespolnemu zapisowaty, zapisy widawaty, tagnich weczy nezegewowaty, pre Meske weczy dobre a za Užitky gehu werne, a sprawedliwe praczowaty, Protocolla Meske, aneb gine Pisma wen z Ratuzu newinassety, aneb čo w nich obsaženo gest ginim nezegewowaty, a od toho se neodanim, any pro Bazen, any pro hnew, any pre cizy Lasku, any pre zawist, any pre Dary, Ktomu my račz dopomahat Buh Otecz Sin y Duch Swaty pod zachowanim Dusse meg k Panu Bohu.

Iuramentum D[omi]nor[um] Senatorum

Ja N. N. woleny za Radneho Pana prisaham Panu Bohu Wssemohuczimu Otczy, Sinu, y Duchu Swatemu, Bohu w Trogiczy nerozdilnemu, Blahoslaweneg Panne Marii, y wssem Božim Swatim, y wsseg Obczy Mesta tohoto, že we wssetkem Sudu nassem, chcem werny, a sprawedliwy bity, sprawedliwy Ortel, podle meho neg wetssiho, a neg lepssiho rozumu poznany, a rozeznany winalezaty, a wirikaty; Ktomu Praw Meskich, Privilegia, y wssech sprawedliwosty, item Užitkuw, aneb Duochodkuw Meskich, podle

¹⁰⁸ ŠA ŽA, f. MMŽ, *Libellus iuramentorum*, i. č. 1024.

¹⁰⁹ Neskôr doplnené „a od obcze města Žilini“.

¹¹⁰ Text bol neskôr štylisticky opravovaný, ponechávame však verziu v pôvodnom znení.

meg neg wetsseg možnasty warowaty, a ge opatrowaty, nimy werne, a sprawedliwe ssaffovaty, roztržitek w Meste nedopustowaty, tagnich weczy nepronassety, any ge Komu zwerowaty, y neg blissimu, aneb neg wernegssimu pritelý swemu, Sirotky, wdowy wsprawedliwosty držety, a ge ochranowaty, wssem Lidem domagssim, y cizim, chudim, y bohatim sprawedliwosty posluhowaty, a od tich wssech weczy neprestanem, any pro Bazen, any pre Lasku, any pro nenawist, aneb hnew, any pro Pratelstwy a dary, Ktomu my dopomaheg Pan Buh wssemohuczy Buh Otecz, Sin, y Duch Swaty pod zachowaním Dusse meg K Panu Bohu.

Iuramentum Ministerialis

Ja N. N. zwolený od Pana Richtara, a Uradu na tento Urad Mladczowsky, prisaham Panu Bohu wssemohuczimu Otczy, Sinu, y Duchu Swatemu, w Trogiczy Swateg gedinemu, Blahoslaweneg Panny Marii Matcze Božeg, y wssem Swatim Božim, Panu Richtarowy, y Uradu, Ktomu wsseczkeg Obczy Mesta tohoto, že w Mem tomtó powolany,¹¹¹ chcem werný a sprawedliwý bit, wsseliku poslussnost, poddanost, y pocziwost wssade, a na Každem Miste gich Milostyam prokazowat, užitky aneb Duochodky Meske, na mne zwerene, podle meg negwetsseg možnasty warowat, ge opatrowat, snimy werne, a sprawedliwe ssaffovat, a stoho dostatečny, a sprawedliwý počzet oddawat, Roztržitek w Obczy nedopusstet, tagnich weczy nepronasset, aniz gich Ktomu bud Manželcze, Rodičzum, Pratelum, Susedom, aneb Komukoliw ginemu neg blissimu, neb neg wernegssimu Pritelý zwerit, neb zgewit; wssem Lidem domaczim, y prespolnim, chudim, y bohatim wsprawedliwosty posluhowat, a tak Uradu meho pilny a bedliwý bit, a od tich wssech weczy neprestanem, any pro Bazen, any pre Lasku, any pro nenawist, hnew, Pritelstwy, Dary a mug vlastny užitek. Ktomu my dopomaheg Buh Otecz, Sin, y Duch Swaty, w Trogiczy gediný, pod zachowaním Dusse meg K spaseny Amen.

DE NOTAIRE A MAIRE : UN APERÇU DE LA VIE DE TROIS NOTAIRES DE ŽILINA AU DÉBUT DE L'ÉPOQUE MODERNE

BERNÁTOVÁ, Martina

Dans son introduction cet article traite en bref du statut politique de la ville seigneuriale de Žilina au cours du XVIe et du XVIIe siècle, en focalisant sur l'évolution de la structure du conseil municipal (le sénat) et de ses membres. La majeure partie de l'article est consacrée au notariat et à trois notaires qui ont occupé le poste le plus important comme représentant de la ville, celui de maire. Le notaire était une figure importante et influente dans la ville. Au sein de la communauté urbaine, il était l'un des personnages les plus instruits, versé dans les questions juridiques et au courant de tous les problèmes dont traitait le conseil municipal ; il participait à ses séances et consignait leur déroulement et décisions dans les comptes rendus municipaux. Sa charge de travail s'est progressivement

¹¹¹ Neskôr opravené na „že w službe meg chcem...“

développée et précisée. Au fur et à mesure que cette charge administrative augmentait il aura fallu des personnes supplémentaires pour l'aider.

Au XVIe siècle, le notaire ne faisait pas partie du sénat, et au début il était probablement nommé à ce poste, et non pas élu. En 1594, le notaire Apolo Militius devient également (à titre exceptionnel à cette époque) sénateur. En 1609, son nom en tant que notaire figure déjà sur la liste de conseillers élus au début de son mandat. A partir de 1610, Apolo Militius et Juraj Lipovský exercent de façon alternée la fonction de notaire. Entre 1618 et 1652, Jeremiáš Fabricius est notaire presque sans interruption. C'est avec lui qu'en 1618 le nombre de sénateurs passe de dix à onze personnes. Cependant, ce nombre n'est pas resté constant. Ainsi, entre 1618 et 1657, un maire, un notaire, et dix à onze sénateurs et deux juniors ont été élus. Mikuláš Stráňavský sénior à cette époque cumulait les fonctions de notaire et de sénateur (1653-1656), mais un changement a eu lieu sous son successeur Ondrej Krušpír. A partir de 1665, nous ne rencontrons plus de notaire dans le sénat. L'intégration progressive des notaires dans le sénat au début du XVIIe siècle est sans doute due à l'influence des personnalités de Apolo Militius, Juraj Lipovský et Jeremiáš Fabricius qui appartenaient à la véritable élite de la ville. Les informations obtenues sur ces notaires sont structurées en tant que profils archéologiques et biographiques qui pourront être complétés et affinés à l'avenir par des chercheurs, et pourront servir dans les synthèses historiques, la statistique, l'héraldique, l'histoire de l'administration et des offices, l'histoire de la société et la sociologie historique, ainsi que dans l'étude des élites urbaines.

Traduit par Stephanie Staffen

VYSOKOŠKOLSKÉ VZDELÁVANIE ARCHIVÁROV V POĽSKU V SAMOSTATNÝCH ŠTUDIJNÝCH ODBOROCH

KAROL GNIADK – HUBERT MAZUR

Gniadek, K. – Mazur, H.: Higher education of archivists in Poland in separate fields of study. *Slovenská archivistika*, Vol 53, 2023, No 2, p. 35-51.

The first attempts at specialised education of archivists in Poland date back to the interwar period. At Polish universities, archivists began to be educated in the early 1950s. The purpose of this article is to analyse the education of archivists at public universities in Poland. Only universities with an offer of education in the archival science as separate fields of study were examined: the Nicolaus Copernicus University in Toruń, the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, the KEN Pedagogical University in Krakow and the John Paul II Pontifical University in Krakow. The study programs of these universities, syllables and information sheets of the courses were analysed. The subjects implemented in the studied fields were analysed separately for bachelor's and master's studies. They were classified into several subject groups: archival study subjects related to documentation management, historical, auxiliary historical sciences, related to the basics of administration, related to information science, research workshops, research tours and internships.

Key words: archivists, education, archiving, archival science

Cieľom tejto práce je analýza vzdelávania archivárov na verejných vysokých školách v Poľsku. Preskúmané boli len tie univerzity, ktoré ponúkajú vzdelávanie v oblasti archívnictva ako samostatné študijné odbory.

Zdrojovým podkladom pre výskum boli študijné programy štyroch univerzít, ich webové stránky a informačné listy kurzov či sylaby (Univerzita Márie Curie-Skłodowskej v Lubline, Univerzita Mikuláša Kopernika v Toruni, Pápežská univerzita Jána Pavla II. v Krakove, Pedagogická univerzita KEN v Krakove).

Náčrt dejín vzdelávania v oblasti archívnictva v Poľsku

V roku 1925 zorganizovali Kazimierz Konarski a Aleksy Bachulski prvý archívny kurz pre študentov Varšavskej univerzity. Od roku 1930 sa organizovali aj archívne kurzy pre úradníkov.¹ V roku 1935 sa objavila nová forma archívnického vzdelávania – študentská prax. Desiatimesačná stáž v štátnom archíve mala pripraviť študentov na samostatnú prácu v archívoch.²

¹ Sprawozdanie Wydziału Archiwów Państwowych z czynności w roku 1930. In *Archeion*, 1931, t. 9, s. 9-10; MAMCZAK-GADKOWSKA, Irena. Drogi do zawodu archiwisty kadry archiwalnej okresu międzywojennego. In CHORAŻYCZEWSKI, Waldemar – STRYJKOWSKI, Krzysztof (eds.) *Archiwa bez granic. Pamiętnik VII Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Kielce, 20-21 września 2017 r.* Warszawa : Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, 2019, s. 71. ISBN 9788393148387.

² Sprawozdanie z działalności Wydziału Archiwów Państwowych w latach 1933 i 1934. In *Archeion*, 1935, t. 13, s. 165.

Problematika vzdelávania archivárov ožila po skončení 2. svetovej vojny spolu s rekonštrukciou a rozšírením siete archívov.³ V akademickom roku 1951/1952 boli zriadené katedry archívniectva a pomocných vied historických na troch univerzitách: v Krakove, Toruni a Varšave. Začala sa tak príprava archivárov na univerzitnej úrovni.⁴ V 70. rokoch 20. storočia vznikla archívna špecializácia na Univerzite vo Vroclave,⁵ Univerzite v Gdansku, Katolíckej univerzite v Lubline, Univerzite Adama Mickiewicza v Poznani, Sliezskej univerzite v Katoviciach a Univerzite Márie Curie-Skłodowskej v Lubline.⁶

K prelomu vo vzdelávaní archivárov došlo v 90. rokoch 20. storočia, keď sa začalo diskutovať o zmene profilu vzdelávania archivárov smerom k správe dokumentov. Boli vznesené požiadavky na oddelenie archívniectva od historických fakúlt.⁷ Kompetencie pracovníkov archívu začali presahovať rámec správcu a strážcu archívnych zdrojov, preto by mal mať archivár znalosti aj v oblasti vedeckých informácií.⁸ Takúto všestrannú prípravu by mohlo poskytnúť len vysokoškolské vzdelanie.⁹ Preto sa zvyšoval počet vysokých škôl s archívnu špecializáciou.¹⁰ Prípravu na povolanie archivára koncom 20. storočia ponúkalo 12 vysokých škôl.¹¹

V 90. rokoch sa v Poľsku objavila nová disciplína – spisová služba (ang. *records management*). Správca záznamov mal byť zodpovedný za príjem, obeh, uchovávanie a používanie a následné uchovávanie spisov, ktoré svedčili o činnosti inštitúcie.¹² Profesia archivára a správcu dokumentácie súvisí s manipuláciou s dokumentáciou,

³ PAPROCKI, Franciszek. Pięć lat Studium Archiwalnego w Toruniu. In *Archeion*, 1957, t. 27, s. 316.

⁴ HARC, Lucyna. Wrocławska archiwistyka. Od powstania ku perspektywom na przyszłość. In *Res Historica*, 2009, t. 28, s. 147-148. ISSN 2449-8467.

⁵ HARC, ref. 4, s. 148-149.

⁶ TANDECKI, Janusz. *Archiwa w Polsce w latach 1944 – 1989. Zarys dziejów*. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2017, s. 116-119. ISBN 9788323138570.

⁷ ROMAN, Wanda Krystyna. Zarządzanie dokumentacją jako kierunek/specjalność w szkołach wyższych w Polsce. In DEGEN, Robert – JABŁOŃSKA, Marlena (eds.). *Zarządzanie dokumentacją. Badania i dydaktyka*. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016, s. 122. ISBN 9788323137870.

⁸ PINDŁOWA, Wanda. Podstawy informacji naukowej w programach kształcenia wyższego dla archiwistów. In *Archeion*, 2003, t. 105, s. 81. ISSN 1339-8423.

⁹ ROBÓTKA, Halina. Kształcenie archiwistów na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. In NAŁĘCZ, Daria (eds.). *Archiwa Polskie wobec wyzwań XXI wieku. Pamiętnik III Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Toruń 2-4 września 1997*, t. 1. Radom : Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, 1997, s. 85-86. ISSN 1425-9893.

¹⁰ ROMAN, ref. 7, s. 118.

¹¹ KWIATKOWSKA, Wiesława. Jak kształcić archiwistów? Programy nauczania na polskich uniwersytetach w ostatniej dekadzie. In CHORAŻYCZEWSKI, Waldemar – STRYJKOWSKI, Krzysztof (eds.). *Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Wrocław 5-7 września 2012 r.* Warszawa : Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, 2013, s. 139. ISBN 9788393148301.

¹² KWIATKOWSKA, Wiesława. O nowym kierunku „archiwistyka i zarządzanie dokumentacją” z perspektywy roku doświadczeń. In PORAZIŃSKI, Jarosław – STRYJKOWSKI, Krzysztof (eds.). *Archiwa w nowoczesnym społeczeństwie. Pamiętnik V Zjazdu Archiwistów Polskich*

avšak v rôznych štádiách jej existencie.¹³ Na Univerzite Mikuláša Kopernika v Toruni vznikla nová špecializácia – súčasná spisová služba.¹⁴ Ešte v tom istom roku Krzysztof Skupieński predložil návrh na transformáciu špecializácie archívniectvo a špecializácie súčasná spisová služba na samostatný študijný odbor s názvom *archívniectvo a spisová služba* alebo *spisová služba a archívniectvo*.¹⁵

V akademickom roku 2006/2007 Univerzita Mikuláša Kopernika v Toruni, ako prvá v Poľsku, otvorila študijný odbor: *archívniectvo a spisová služba* s dvoma špecializáciami: vedecko-archívna a spisová služba. Znížil sa počet hodín dejepisných predmetov a zvýšil sa počet kurzov z oblasti *records management*.¹⁶ Ponuka Univerzity Mikuláša Kopernika v Toruni bola odpoveďou na dopyt trhu práce po modernom archívárovi, ktorý bude špecialistom na správu dokumentácie aj v súčasnom archíve či kancelárii.¹⁷

Po Univerzite Mikuláša Kopernika v Toruni nasledovala Univerzita Marie Curie-Sklodowskej v Lubline, ktorá v roku 2012 spustila študijný odbor *archívniectvo a moderná správa informačných záznamov*.¹⁸ V akademickom roku 2015/2016 sa v ponuke Vysokiej školy pedagogickej objavil nový študijný odbor *infobrokering, spisová služba a archívniectvo*.¹⁹ Samostatné kurzy súvisiace so správou dokumentácie v roku 2016 realizovalo päť vzdelávacích centier. Desať univerzít ponúkalo špecializáciu v oblasti histórie.

Model vzdelávania archívárov v Poľsku

V roku 2007 *Sekcia archívnického vzdelávania Zväzu poľských archívárov* začala pracovať na príprave modelu odbornej spôsobilosti archívára, ktorý by mohol byť

Olsztyn 6–8 września 2007. Warszawa : Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, 2008, s. 396-397. ISBN 9788390625218.

¹³ ROMAN, ref. 7, s. 113.

¹⁴ ROMAN, ref. 7, s. 124; CHORAŻYCZEWSKI, Waldemar – KWIATKOWSKA, Wiesława. Koncepcja kierunku archiwistyki na uniwersytetach polskich. In NAŁĘCZ, Daria (eds.). *Archiwa i archiwiści w dobie społeczeństwa informacyjnego. Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Szczecin 12-13 września 2002*, t. 1. Toruń : Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, 2002, s. 384. ISBN 8389115042.

¹⁵ SKUPIEŃSKI, Krzysztof. Od archwiarusza do zarządcy dokumentacji. Ewolucja zawodu archiwisty na przestrzeni wieków. In *Archiwista Polski*, 2001, č. 3-4, s. 90. ISSN 1 425-9893.

¹⁶ CHORAŻYCZEWSKI, Waldemar – KWIATKOWSKA, Wiesława. Zmiany w nauczaniu archiwistów i zarządców dokumentacji na uniwersytetach polskich w kontekście wdrażania procesu bolońskiego. In *Res Historica*, 2009, t. 28, s. 24. ISSN 2449-8467.

¹⁷ KWIATKOWSKA, Wiesława. O nowym kierunku, ref. 12, s. 397. CHORAŻYCZEWSKI – KWIATKOWSKA, Koncepcja kierunku, ref. 14, s. 387.

¹⁸ SKUPIEŃSKI, Krzysztof. Kształcenie zarządców dokumentacji na Uniwersytecie Marii Curie-Sklodowskiej w Lublinie – podstawy koncepcyjne programu kształcenia. In DEGEN, Robert – JABŁOŃSKA, Marlena (eds.). *Zarządzanie dokumentacją. Badania i dydaktyka*. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016. s. 160-16., ISBN 9788323137870.

¹⁹ DRZEWIECKA, Dorota. Kształcenie zarządców dokumentacji na Uniwersytecie Pedagogicznym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. In DEGEN, Robert – JABŁOŃSKA, Marlena (eds.). *Zarządzanie dokumentacją. Badania i dydaktyka*. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016, s. 189-190. ISBN 9788323137870.

východiskom pre tvorbu programových štandardov pre bakalárske a magisterské štúdium.²⁰ Projekt bol prijatý ako *Odporúčanie Hlavnej rady Zväzu poľských archivárov* dňa 4. novembra 2010. Navrhovaný model čerpá z výdobytkov administratívnych, ekonomických, právnych a informačných vied pri zachovaní úzkeho vzťahu k historickým vedám. Vďaka znalostiam histórie, a tým zvýšenej historickej citlivosti, by archivár mal byť schopný rozpoznať dokumentáciu historickej hodnoty v každej etape jej života. *Odporúčanie* je východiskom pre tvorbu študijných programov jednotlivých vysokých škôl. Umožnilo vytvorenie pomerne jednotnej didaktickej ponuky v celoštátnom meradle, ktorú si každá vysoká škola môže prispôbiť svojim možnosťami. Odborné kompetencie archivára sú rozdelené do troch vyššie uvedených úrovní: základná, odborná a vedecká. Od archivára sa vyžaduje znalosť archívnej terminológie, ako aj teoretické základy a výskumné metódy archívnictva. Medzi najdôležitejšie kompetencie patria história, najmä dejiny správy a dejiny archívov. Kompetencie priamo súvisiace s archívnictvom boli zoskupené podľa funkcií archívov od zhromažďovania, cez uchovávanie, spracovanie, až po sprístupňovanie archívnych dokumentov. Špecifikované boli aj kompetencie v oblasti vedenia dokumentácie, ako aj práva a administratívy. Nechýbali ani kompetencie súvisiace s pracovnou etikou archivára. Na odbornej úrovni sa od archivára očakávajú hlboké znalosti dokumentácie rôznorodej z hľadiska chronologického, lingvistického, vecného a z hľadiska pôvodu, ako aj schopnosť jej spracovania. Okrem toho sa kládol dôraz na kompetencie v oblasti práce verejných archívov – vzdelávacie, popularizačné a propagačné aktivity.

Vzdelávacie centra

Zo šesťdesiatich šiestich verejných vysokých škôl poskytujú archivárske vzdelávanie v dennom štúdiu na osemnástich univerzitách v Poľsku historické inštitúty.²¹

Na dvoch inštitúciách (Univerzita v Białystoku, Univerzita v Štetíne) sa uskutočňuje iba štúdium prvého stupňa. Na druhej strane, na Varmsko-Mazurskej univerzite sa uskutočňuje iba štúdium druhého stupňa.

²⁰ CHORAŹYCZEWSKI, Waldemar – KWIATKOWSKA, Wiesława. Model kompetencji zawodowych archiwistów i zarządców dokumentacji. Wersja końcowa. In KWIATKOWSKA, Wiesława (eds.). *Kształcenie archiwistów i zarządców dokumentacji. Model kompetencji zawodowych. Materiały z konferencji Sekcji Edukacji Archiwalnej Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, Instytutu Historii i Archiwistyki UMK i Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Toruń, 2 grudnia 2009 r.* Poznań : Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, 2010, s. 13. ISBN 9788390625270; CHORAŹYCZEWSKI, Waldemar – KWIATKOWSKA, Wiesława. Sylwetka i kompetencje absolwenta studiów archiwistyki i zarządzania dokumentacją. In *Problemy Archiwistyki*, 2009, nr 2, s. 4; CHORAŹYCZEWSKI, Waldemar – KWIATKOWSKA, Wiesława. Kierunki zmian w programach nauczania archiwistów w Polsce po podpisaniu Deklaracji Bolońskiej. In MAMCZAK-GADKOWSKA, Irena (eds.). *Kształcenie archiwistów i zarządców dokumentacji w kontekście wdrażania Procesu Bolońskiego*, Poznań : Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, 2009, s. 58-68. ISBN 9788390625249.

²¹ Informácie o počte verejných vysokých škôl (vrátane cirkevných) pochádzajú zo zoznamu dostupného na webovej stránke Poľskej republiky [cit. 2023-04-17]. Dostupné na internete: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/uczelnie-wykazy>.

Bakalárske a magisterské štúdium archívniectva je možné absolvovať na pätnástich univerzitách: Pomoranská akadémia v Słupsku, Univerzita v Gdansku, Univerzita humanitných a prírodných vied Jana Długosza v Čenstochovej, Univerzita Adama Mickiewicza v Poznani, Univerzita Márie Curie-Skłodowskej v Lubline, Univerzita Mikuláša Kopernika v Toruni, Jagelovská univerzita v Krakove, Pápežská univerzita Jána Pavla II. v Krakove, Pedagogická univerzita KEN v Krakove, Univerzita prírodných a humanitných vied v Siedlciach, Rzeszovská univerzita, Sliezska univerzita v Katoviciach, Varšavská univerzita a Vroclavská univerzita. Nezvyčajné riešenie ponúkla Univerzita kardinála Stefana Wyszyńskiego. Bakalárske štúdium v odbore archívniectvo prebieha v samostatnom študijnom programe a magisterské štúdium už prebieha v rámci špecializácie na historickom štúdiu.²²

Všetky štúdiá v odbore archívniectvo a spisová služba na vysokých školách realizujú historické ústavy alebo fakulty. Dokazuje to nemenné prepojenie archívniectva a historických vied aj v prípade samostatného študijného odboru.

Analýza bola vykonaná na základe najaktuálnejších dostupných študijných programov Univerzity Márie Curie-Skłodowskej (2019/2020),²³ Univerzity kardinála Stefana Wyszyńskiego (bez dátumu),²⁴ Univerzity Mikuláša Kopernika (2019/2020),²⁵ Pápežskej univerzity Jána Pavla II. (2019/2020)²⁶ a Pedagogickej univerzity KEN (2020/2021).²⁷

Predmety štúdia archívniectva

Na Univerzite Mikuláša Kopernika v Toruni tvoria predmety štúdia archívniectva 32 % plánu v rámci špecializácie archívniectvo a 24 % v rámci špecializácie spisová služba. Na Univerzite Márie Curie-Skłodowskej je to 18 % v rámci špecializácie historické archívniectvo a 12 % v rámci špecializácie spisová služba. Na Pedagogickej univerzite KEN v Krakove predmety štúdia archívniectva tvoria 17 % programu.

²² Údaje zozbieral autor v januári 2020. V súčasnosti je pravdepodobné, že v magisterskom štúdiu vznikne študijný odbor Archívniectvo a spisová služba. Verejný informačný bulletin Univerzity kardinála Stefana Wyszyńskiego [cit. 2023-04-27], Dostupné na internete: https://bip.uksw.edu.pl/sites/default/files/1619428575_zal-u-26-2021_0.pdf.

²³ Študijný program v odbore archívniectvo a moderná správa informačných záznamov platný v akademickom roku 2019/2020 na Univerzite Marie Curie-Skłodowskej [cit. 2023-04-27], Dostupné na internete: <https://archiwistyka.nowoczesnezarzadzanie.wordpress.com/opis-studiow/program-studiow/>.

²⁴ Študijný program v odbore archívniectvo a spisová služba na Univerzite kardinála Wyszyńskiego, [cit. 2023-04-27], Dostupné na internete: <https://bip.uksw.edu.pl/node/210> [01.04.2020 r.].

²⁵ Študijný program v odbore archívniectvo a spisová služba platný v akademickom roku 2019/2020 na Univerzite Mikuláša Kopernika, ktorý tvorí Prílohu č. 3 k uzneseniu Senátu UMK e č. 5 zo dňa 5. februára 2019, [cit. 2023-04-27], Dostupné na internete: <https://www.historia.umk.pl/studia/programy-studiow/>.

²⁶ Študijný program v odbore archívniectvo, spisová služba a infobrokering platný v akademickom roku 2019/2020 na Univerzite Marie Curie-Skłodowskej [cit. 2023-04-27], Dostupné na internete: <http://oldwww.upjp2.edu.pl/dzial-nauczania/programy-studiow/>.

²⁷ Študijný program v odbore archívniectvo, spisová služba a infobrokering platný v akademickom roku 2020/2021 na Pedagogickej univerzite, [cit. 2023-04-27], Dostupné na internete: <https://ihia.up.krakow.pl/studia/stacjonarne/plany-studiow/>.

Na Pápežskej univerzite Jána Pavla II. je to 16 %. V študijnom programe Univerzity kardinála Stefana Wyszyńského tvoria archívne kurzy 15 %.

Povinným predmetom zaradeným do každého bakalárskeho študijného programu v samostatnom študijnom odbore je úvodný kurz v odbore archívniectvo, nazývaný v závislosti od vysokej školy ako *úvod do archívniectva* alebo *základy archívniectva*. Na Univerzite Marie Curie-Skłodowskej a Pápežskej univerzite Jána Pavla II. je to 60 hodín, 30 v prvom semestri a 30 v druhom semestri. Na ďalších troch univerzitách je to 30 hodín. Predmet *teória archívniectva* je zaradený v študijnom pláne Pedagogickej Univerzity v Krakove a Pápežskej univerzity Jána Pavla II. v Krakove. V oboch inštitúciách má po 30 hodín.

Jednou z najdôležitejších skupín predmetov v študijnom programe archívniectvo sú metodologické predmety. Počas kurzov v tejto oblasti by sa študenti mali naučiť, ako majú zaobchádzať s archívmi z hľadiska archívnej teórie.²⁸ Tieto predmety sú na každej z analyzovaných univerzít naplánované inak. Na Pedagogickej univerzite je v prvom stupni štúdia len jeden všeobecný predmet s názvom *metodika archívniectva*. Na iných vysokých školách sú metodologické predmety zamerané na špecifickú funkciu archívov. Na Pápežskej univerzite Jána Pavla II. je *metodika pre vývoj súčasnej dokumentácie*. Na Univerzite kardinála Stefana Wyszyńského sú to *metodika formovania archívneho zdroja (zhromažďovanie, distribúcia, uchovávanie)* a *metodika vývoja a sprístupňovania archívneho zdroja*. Vzhľadom na cirkevný charakter univerzity je súčasťou učebných osnov aj kurz *rozvoj cirkevných archívov*. Najväčší počet predmetov v oblasti metodológie je na Univerzite Mikuláša Kopernika v Toruni: *metodika zhromažďovania, distribúcie a uchovávania archívnych fondov*; *metodika vytvárania súkromných archívov* (v odbore archívniectvo); *metodika tvarovania archívnych zdrojov*; *metodika tvorby archívnych fondov*, *metodika vypracovania spisov* a *metodika sprístupňovania archívnych zdrojov*. Učebné osnovy bakalárskeho štúdia UMCS zahŕňajú dva predmety: *základy metodológie archívniectva* a *archívny výber dokumentácie*, avšak len v špecializácii historické archívniectvo.

Takmer každý študijný plán (s výnimkou Univerzity Márie Curie-Skłodowskej) obsahuje hodiny venované ochrane a uchovávaniu archívnych fondov a konzervácii archívnych dokumentov.²⁹ Na Pedagogickej univerzite KEN študijný program zahŕňa hodiny z digitalizácie archívnych dokumentov a na Pápežskej univerzite Jána Pavla II. z digitalizácie a zdieľania digitalizátov.

Pozoruhodný je aj predmet, v rámci ktorého sa rozoberajú otázky osvetovej a popularizačnej činnosti archívov. Tieto hodiny ponúkajú Pedagogická univerzita KEN a Univerzita Márie Curie-Skłodowskej.³⁰

²⁸ CHORAŻYCZEWSKI, Waldemar. *Archiwistyka dla początkujących* [online]. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2014 [cit. 2023-05-21], s. 5-6. Dostupné na internete: <https://repozytorium.umk.pl/handle/item/2191>.

²⁹ *Zabezpečenie archívnych zdrojov, podmienky uchovávaní a prevencia konzervácie* (Pápežská univerzita JPII); *prevencia a konzervácia archívov* (Univerzita Mikuláša Kopernika) *prevencia konzervácie* (Pedagogická univerzita KEN); *prevencia a konzervácia archívnych zbierok* (Univerzita kardinála Stefana Wyszyńského).

³⁰ *Vzdelávanie a popularizácia na Pedagogickej univerzite KEN a vzdelávacia funkcia archívov na Univerzite Márie Curie-Skłodowskej*.

Predmetom, ktorý sa vyskytuje v každom z analyzovaných študijných programov, je *archívne právo*.³¹ Na cirkevných univerzitách existujú aj predmety zaoberajúce sa problematikou cirkevného archívneho práva: *základy cirkevného archívneho práva* (Pápežská univerzita Jána Pavla II.) a *cirkevná archívna legislatíva* (Univerzita kardinála Stefana Wyszyńskiego).

Súčasťou každého programu (s výnimkou Pápežskej univerzity Jána Pavla II.) je aj predmet z dejín archívov.³² Na Pedagogickej univerzite KEN je to *archívna veda*. Na druhej strane na Univerzite Márie Curie-Skłodowskej sú v programe okrem *dejín archívov* aj *dejiny kancelárií* a na Univerzite Mikuláša Kopernika a Pedagogickej univerzite KEN *vývoj kancelárskych foriem*.

Predmety súvisiace so spisovou službou

Všetkých päť analyzovaných univerzít spojilo oblasť archívniectva so spisovou službou. Najviac predmetov súvisiacich so spisovou službou je na Univerzite Mikuláša Kopernika – 24 % na špecializácii spisová služba a 10 % na špecializácii archívniectvo. O niečo menej, t. j. 23 %, sú predmety z oblasti spisovej služby zastúpené v študijnom programe Univerzity Márie Curie-Skłodowskej na špecializácii súčasná spisová služba (na špecializácii historické archívniectvo je to 8 %). Na Pedagogickej univerzite KEN je to 13 %. Najmenej kurzov súvisiacich so spisovou službou má v pláne Pápežská univerzita Jána Pavla II. a Univerzita kardinála Stefana Wyszyńskiego – 8 %.

V každom programe sú predmety uvádzajúce do správy a organizácie spisov (okrem Pápežskej univerzity Jána Pavla II. a Univerzity Márie Curie-Skłodowskej).³³ Predmety súvisiace s vedením kancelárie sa líšia v závislosti od konkrétnej univerzity. Univerzita Márie Curie-Skłodowskej ponúka iba jeden všeobecný predmet s názvom *súčasná kancelária a records management* a iba na špecializácii súčasná spisová služba. Na Pedagogickej univerzite KEN sú predmety o niečo rozšírenejšie. Okrem základov program obsahuje aj *správu spisovej a nespisovej dokumentácie a typy modernej dokumentácie*. Špecializovanejšie kurzy v skupine spisová správa nájdeme v programoch Univerzity Mikuláša Kopernika. Okrem už spomínaných predmetov existujú aj kurzy týkajúce sa súčasných výkazov spisov a kancelárskych pokynov.³⁴ Pápežská univerzita Jána Pavla II. ponúka predmet *súčasná spisová správa v cirkevných inštitúciách*. S výnimkou Univerzity kardinála Stefana Wyszyńskiego obsahujú učebné plány všetkých univerzít hodiny súvisiace s elektronickou dokumentáciou. Okrem toho Pedagogická univerzita KEN a Pápežská univerzita Jána

³¹ Predmety: *Právny základ archívnej činnosti* (Univerzita Márie Curie-Skłodowskej) či *svetské archívne právo* (Univerzita kardinála Stefana Wyszyńskiego).

³² *História archívov* (na Univerzite Mikuláša Kopernika) a *dejiny archívov* (na Univerzite kardinála Stefana Wyszyńskiego a Univerzite Márie Curie-Skłodowskej).

³³ *Základy spisovej služby* na Pedagogickej univerzite KEN, *základy spisovej služby v inštitúcii* na Univerzite Mikuláša Kopernika a *základy spisovej služby a organizácie* na Univerzite kardinála Stefana Wyszyńskiego.

³⁴ Na Univerzite Mikuláša Kopernika sú predmety *moderné kancelárske pokyny* a *súčasný zoznamy spisov* dostupné len v odbore správa dokumentácie.

Pavla II. poskytujú predmet *elektronická spisová služba*. Všetky univerzity ponúkajú predmety súvisiace s aktuálne existujúcimi archívmi a ich organizáciou.

Historické predmety

História je podstatná v práci archivára, najmä v historických archívoch. Preto všetky diskutované študijné odbory uskutočňujú historické ústavy/katedry a každý program obsahuje aj predmety z oblasti histórie.

Najväčší podiel týchto predmetov je v učebných plánoch Univerzity kardinála Stefana Wyszyńskiego. Historické predmety tvoria až 24 % všetkých hodín. Na Univerzite Mikuláša Kopernika a Univerzite Márie Curie-Skłodowskej³⁵ je to 13 %. Na Pedagogickej univerzite 9 %. Najmenšie zastúpenie histórie nájdeme v študijnom programe Pápežskej univerzity Jána Pavla II.

Rozdiely v prístupe k učebným plánom sú zreteľne viditeľné pri analýze historických predmetov. Pedagogická univerzita KEN ponúka predmety o dejinách Poľska v rôznych epochách a kurzy z dejín politického systému a správy. Podobné riešenie ponúkajú Univerzita Mikuláša Kopernika a Univerzita Márie Curie-Skłodowskej, sú tam však aj kurzy histórie rozšírené o všeobecnú históriu.³⁶ Okrem toho učebné plány Univerzity Márie Curie-Skłodowskej zahŕňajú aj predmety z dejín súdnictva. Z hľadiska historických predmetov je najrozsiahlejší program Univerzity kardinála Stefana Wyszyńskiego. V pláne sú dejiny Poľska (tiež rozdelené na epochy), no okrem toho sú predmety z dejín politického systému rozšírené o organizáciu cirkvi na území Poľska z historického hľadiska. Podobné hodiny sú v programe Pápežskej univerzity Jána Pavla II., ale sú obmedzené len na históriu a politický systém od 19. storočia po súčasnosť.

Pomocné vedy historické

Pomocné vedy historické, z ktorých vzišla archivistika, sú v profesii archivára rovnako dôležité ako história, ak nie dôležitejšie. Najviac predmetov z oblasti pomocných vied historických je zaradených do študijných programov Univerzity kardinála Stefana Wyszyńskiego (12 %) a Pedagogickej univerzity KEN (11 %). Na Univerzite Márie Curie-Skłodowskej je to 10 % na špecializácii historické archívnictvo a 1 % na špecializácii spisová služba. V študijnom pláne Univerzity Mikuláša Kopernika zo špecializácie archívnictvo tieto kurzy tvoria 8 % a zo špecializácie spisová služba 2 %. Na Pápežskej univerzite Jána Pavla II. nie sú žiadne predmety z tejto oblasti.

V učebnom pláne Univerzity Mikuláša Kopernika v „základnej“ štruktúre je len jeden všeobecný predmet s názvom *pomocné vedy historické*. Len pri rozhodovaní o archívnickom zameraní si študent môže vybrať dva z troch dostupných predmetov: *nemeckú neografiu*, *latinskú paleografiu*, *staroruskú paleografiu* a *ruskú neografiu* (novovekú paleografiu). Podobná ponuka je v programe Univerzity Márie Curie-Skłodowskej.

³⁵ Na špecializácii historické archívnictvo. V prípade špecializácie súčasná spisová služba je to 11 %.

³⁶ Toto je zohľadnené v názvoch historických predmetov Univerzity Márie Curie-Skłodowskej, napr. *všeobecné dejiny a dejiny Poľska v 20. storočí*, v programe Univerzity Mikuláša Kopernika sú to jednoducho dejiny, napr. *dejiny 20. storočia*. Iba v informačných listoch predmetov je uvedené, že sa na hodinách diskutuje o dejinách Poľska s odkazom na univerzálne dejiny.

dowskej. Vo všeobecnej variante je kurz *základy pomocných vied historických a archívniectva* a v rámci špecializácie dva kurzy *pomocné vedy historické a archívniectvo*, ako aj *paleografia a neografia*. Študijný program Univerzity kardinála Stefana Wyszyńskiego zahŕňa tri všeobecné predmety, *pomocné vedy historické*,³⁷ ako aj *pramenné vedy*³⁸ – *stredovekú a novovekú, pramenné vedy 19. a 20. storočia, poľskú neografiu, ruskú neografiu a nemeckú neografiu*. V programe Vysokej školy pedagogickej KEN nie je jediný všeobecný predmet súvisiaci s pomocnými vedami historickými. V oblasti pramenných štúdií sú však štyri kurzy týkajúce sa rôznych historických období (*stredovek, novovek, 19. a 20. stor.*). Okrem toho sú zahrnuté tri povinné predmety z dejín písma: *základy paleografie a latinskej neografie, základy ruskej neografie a základy nemeckej neografie*. Na výber je aj jeden z troch predmetov zodpovedajúcich príslušným pomocným vedám historickým. Sú to *heraldika a sfragistika, základy genealógie, ikonografia a epigrafia*. Študijný program bakalárskeho štúdia Pápežskej univerzity Jána Pavla II. nezahŕňa žiadny predmet z oblasti pomocných vied historických.

Predmety súvisiace so základmi administratívy

Ako úradník by mal mať archívár aj základné znalosti z administratívy. V programe Pedagogickej univerzity, Pápežskej univerzity a Univerzity Márie Curie-Skłodowskej tieto predmety tvoria 3 % študijného programu, na Univerzite Mikuláša Kopernika sú to 2 %. V študijnom programe Univerzity kardinála Stefana Wyszyńskiego sa predmety súvisiace s administratívou nevyskytujú.

Predmety súvisiace s informačnými vedami

Archívy sú zdrojom informácií, a preto archívniectvo úzko súvisí aj s informačnými vedami. Najväčší počet kurzov z informačných vied ponúka Pedagogická univerzita KEN. Tvoria 12 % študijného programu. Je to dané profiláciou študijného odboru, ktorý pripravuje aj na povolanie infobroker. Názov študijného odboru okrem archívniectva a správy dokumentácie obsahuje aj tretí prvok – infobrokering. V iných plánoch sa vyskytujú oveľa menej často. Na Univerzite Mikuláša Kopernika je to 5 % a na Univerzite Márie Curie-Skłodowskej 2 % (v oblasti súčasnej spisovej služby), resp. 1 % (v oblasti historického archívniectva). Hoci Pápežská univerzita Jána Pavla II. ponúka študijný odbor s rovnakým názvom ako Pedagogická univerzita, predmety z oblasti informačných vied tvoria len 3 %. Najmenej predmetov tohto typu je na Univerzite kardinála Stefana Wyszyńskiego – 1 %.

Výskumné workshopy

Poslednou skupinou analyzovaných predmetov sú kurzy ako výskumné workshopy, prosemináre a semináre. Najviac kurzov tohto typu je v pláne Univerzity Mikuláša

³⁷ Predmety sa vyskytujú v troch blokoch: I heraldika, faleristika, ikonografia, právna archeológia, kostumulógia, numizmatika; II pramene a pramenné štúdie, chronológia, archívniectvo, paleografia a neografia; a III diplomatika, historická bibliológia, sfragistika, metroológia, historická redakcia. Zaradiť archívniectvo ako pomocnú vedu historickú do študijného odboru archívniectva a správy dokumentácie sa zdá zvláštne.

³⁸ Na Slovensku sa označuje tento predmet termínom *heuristika*.

Kopernika. Tvoria 9 % programu. Na Univerzite kardinála Stefana Wyszyńského je to 6 %. Pozoruhodný je kurz *bádateľská dielňa archivára*, ktorý ponúka táto univerzita. Na Pápežskej univerzite Jána Pavla II. a Univerzite Márie Curie-Skłodowskej zaberajú semináre 5 % plánov. Na Pedagogickej univerzite KEN sú to len 4 %.

Vedecké exkurzie a stáže

Jednou z foriem vzdelávania sú terénne aktivity, exkurzie a odborná prax. Jednoznačne najviac hodín praxe je v študijnom programe Pápežskej univerzity Jána Pavla II., kde tvoria až 34 % všetkých hodín. Podobne vyzerá situácia na Univerzite Márie Curie-Skłodowskej. Tam stáže zaberajú 31 % študijného plánu. Okrem praktického vzdelávania je na tejto univerzite naplánovaných aj 5 dní programových exkurzií. Na Pedagogickej univerzite tvorí odborná prax a študijné zájazdy 9 % študijného programu. Na Univerzite Mikuláša Kopernika je situácia porovnateľná, ale do celkových hodín nie sú zahrnuté hodiny odbornej praxe (160 hodín) a prehliadka archívov (3 dni). Najmenej praxe je na Univerzite kardinála Stefana Wyszyńského – tvorí 5 % študijného programu.

TABUĽKA 1 – *Percentuálny podiel jednotlivých predmetov na celkovom počte hodín bakalárskeho štúdia*³⁹

Vysoká škola	Predmety štúdia archívnicva	Spisová služba	História	Administrácia	Informačné predmety	Pomocné vedy historické	Výskumné workshopy, prosemináre a semináre	Archívne predmety iné	Exkurzie a prax	Ostatné ⁴⁰
Pedagogická univerzita KEN	17%	13%	9%	3%	12%	11%	4%	7%	9%	15%
Pápežská univerzita Jána Pavla II.	16%	8%	5%	3%	3%	0	5%	0	34%	26%
Univerzita Mikuláša Kopernika (archívna špecializácia)	32%	10%	13%	2%	5%	8%	9%	0	0 ⁴¹	21%
Univerzita Mikuláša Kopernika (špecializácia spisová služba)	24%	24%	13%	2%	5%	2%	9%	0		21%

³⁹ Zdroj: Spracovanie na základe študijných programov, pozri poznámky pod čiarou od 23-27.

⁴⁰ Do kategórie Ostatné patria predmety ako telesná výchova, knižničné kurzy či kurzy BOZP, jazykové kurzy a iné vysokoškolské prednášky.

⁴¹ Do celkového počtu hodín nie sú zahrnuté stáže poskytované v študijnom programe Univerzity Mikuláša Kopernika v Toruni.

Univerzita kardinála Stefana Wyszyńskiego	15%	3%	24%	0	2%	12%	6%	0	5%	33%
Univerzita Márie Curie-Skłodowskej (špecializácia historické archívnictvo)	18%	8%	13%	2%	1%	10%	5%	0	31%	12%
Univerzita Márie Curie-Skłodowskej (špecializácia súčasná spisová služba)	12%	23%	11%	3%	2%	1%	5%	0	31%	12%

Magisterské štúdium v samostatnom odbore

S výnimkou Univerzity kardinála Stefana Wyszyńskiego⁴² všetky univerzity analyzované v predchádzajúcej podkapitole umožňujú pokračovanie v štúdiu aj v magisterskom stupni. Výskum bol vykonaný na základe najaktuálnejších dostupných študijných programov: Univerzity Márie Curie-Skłodowskej (2019/2020),⁴³ Univerzity Mikuláša Kopernika (2019/2020),⁴⁴ Pápežskej univerzity Jána Pavla II. (2019/2020)⁴⁵ a Pedagogickej univerzity KEN (2020/2021).⁴⁶

Predmety štúdia archívnictva

Rovnako ako v prípade bakalárskeho štúdia je najväčší počet archívnych predmetov zaradených do učebných plánov Univerzity Mikuláša Kopernika – 30 %.⁴⁷ Na Univerzite Márie Curie-Skłodowskej je to 29 % na špecializácii historické archívnictvo a 23 % na špecializácii spisová služba. V študijnom programe Pedagogickej univerzity KEN je to 24 %. Najmenej archívnych kurzov je na Pápežskej univerzite Jána Pavla II. V rámci špecializácie archívnictvo a zároveň v rámci špecializácie spisová služba je to 14 %.

⁴² Univerzita kardinála Stefana Wyszyńskiego do roku 2021 neponúkala samostatné magisterské štúdium v odbore archívnictvo. Je možné zvoliť si špecializáciu archívnictvo v rámci študijného odboru história.

⁴³ Študijný program v odbore archívnictvo a moderná správa informačných záznamov platný v akademickom roku 2019/2020 na Univerzite Márie Curie-Skłodowskej [cit. 2023-04-27]. Dostupné na internete: <https://archiwistykainowoczesnezarzadzanie.wordpress.com/program-studiow/>.

⁴⁴ Študijný program v odbore archívnictvo a spisová služba platný v akademickom roku 2019/2020 na Univerzite Mikuláša Kopernika, ktorý tvorí Prílohu č. 3 k uzneseniu Senátu UMK e č. 5 zo dňa 5. februára 2019, [cit. 2023-04-27]. Dostupné na internete: <https://www.historia.umk.pl/studia/programy-studiow/>.

⁴⁵ Študijný program v odbore archívnictvo, spisová služba a infobrokering platný v akademickom roku 2019/2020 na Univerzite Márie Curie-Skłodowskej [cit. 2023-04-27]. Dostupné na internete: <http://oldwww.upjp2.edu.pl/dzial-nauczania/programy-studiow/>.

⁴⁶ Študijný program v odbore archívnictvo, spisová služba a infobrokering platný v akademickom roku 2020/2021 na Pedagogickej univerzite, [cit. 2023-04-27]. Dostupné na internete: <https://ihia.up.krakow.pl/studia/stacjonarne/plany-studiow/>.

⁴⁷ Na špecializácii archívnictvo a pramenné štúdie. Na špecializácii spisová služba je to 23 %.

Pri analýze jednotlivých študijných programov si možno všimnúť, že magisterské štúdium je dôležitým a prirodzeným doplnením bakalárskeho štúdia. Až po absolvovaní vzdelávania v prvom aj druhom stupni štúdia získava študent relatívne úplné vedomosti a kompetencie. Ideálne je to vidieť na príklade Pedagogickej univerzity, kde študijný program prvého stupňa štúdia obsahuje len jeden všeobecný predmet z oblasti metodológie archívniectva. Až na druhom stupni sú podrobnejšie predmety, ako napríklad: *metodika zhromažďovania archívnych zdrojov; metodika uchovávania a zabezpečovania dokumentácie; metodika spracovania spisovej dokumentácie; metodika spracovania nespisovej dokumentácie; metodika sprístupňovania dokumentácie a metodika spracovania súkromných archívov*. Zostávajúce analyzované univerzity zaradili do učebných plánov prvostupňového štúdia viac metodologických predmetov. Na Univerzite Mikuláša Koperníka sú to *metodika spracovania nespisovej dokumentácie; metodika spracovania pruských spisov a metodika spracovania staropolských spisov*.⁴⁸ Na Univerzite Márie Curie-Skłodowskej sú predmety z oblasti metodológie dostupné len v špecializácii archívniectvo a sú to: *metodika tvorby archívnych dokumentov; formovanie archívneho fondu a metodika sprístupňovania archívnych dokumentov*. Študijný plán Pápežskej univerzity počíta s jedným metodologickým predmetom – *metodikou formovania Národných archívnych fondov*.

Každý program analyzovaných univerzít obsahoval predmety súvisiace s popularizáciou archívov a ich zdrojov, ako aj so vzdelávaním v tejto oblasti. Na Pedagogickej univerzite je to propagácia archívov, na Pápežskej univerzite *popularizácia archívnych inštitúcií a ich zdrojov*, na Univerzite Márie Curie-Skłodowskej *propagácia archívu a archívnych fondov* (len v odbore historické archívniectvo) a na Univerzite Mikuláša Koperníka *vzdelávanie a popularizácia*.

Jedným z najdôležitejších predmetov v archívniectve je *teória archívniectva*, ktorá je zároveň jednou z oblastí archívniectva. V tomto kurze sa študenti naučia termíny a pojmy používané v archívniectve.⁴⁹ Hodiny v tejto oblasti sa objavujú v programoch Univerzity Mikuláša Koperníka a Univerzity Márie Curie-Skłodowskej.

Položky súvisiace so spisovou službou

Ako už bolo spomenuté, všetky analyzované univerzity majú v názve študijného odboru majú okrem archívniectva aj spisovú službu. Najviac predmetov v tomto odbore je v študijnom programe Univerzity Mikuláša Koperníka – 32 % v rámci špecializácie spisová služba a 18 % v špecializáciách archívniectvo a pramenné štúdium. Na Univerzite Márie Curie-Skłodowskej v oblasti súčasnej spisovej správy je to 25 % a v oblasti historického archívniectva 4 %. V prípade tejto univerzity existuje výrazný nesúlad medzi špecializáciami. V programe Pedagogickej univerzity KEN predmety súvisiace s riadením dokumentácie zaberajú 9 % študijného plánu. Na Pápežskej univerzite Jána Pavla II. je to 7 % na špecializácii spisová služba a 2 % na špecializácii archívniectvo.

V rámci skupiny predmetov v oblasti manažmentu možno rozlíšiť tri podskupiny: hodiny venované kanceláriám, predmety všeobecného manažmentu a hodiny týkajúce sa súčasných archívov. Do prvej podskupiny patrí kurz *organizácia práce v modernej*

⁴⁸ Posledné dva predmety sa vyskytujú len v špecializácii archívniectvo.

⁴⁹ CHORAŻYCZEWSKI, ref. 28, s. 4-5.

kancelárii (Pedagogická univerzita KEN), moderná kancelária (Pápežská univerzita Jána Pavla II. len na špecializácii spisová správa a infobrokering) a kancelárske systémy a kancelárske IT (Univerzita Márie Curie-Sklodowskej).

K manažérskym predmetom na Pedagogickej univerzite KEN je možné priradiť *spisovú službu dokumentácie v elektronickej registratúre; elektronické systémy spisovnej služby a elektronickú registratúru.*

V študijnom programe Univerzity Mikuláša Kopernika to budú: *vybrané problémy súčasnej spisovnej služby; systém Elektronického riadenia dokumentácie Poľskej republiky; vedenie spisovnej dokumentácie a vedenie nespisovnej dokumentácie.* Posledné dva kurzy sú dostupné len v rámci špecializácie spisová služba. Na druhej strane, na Univerzite Márie Curie-Sklodowskej sa v rámci špecializácie súčasná spisová služba vyučujú: *kancelária a archívy organizácií; records management a pragmatika kancelárskych a archívnických noriem.* Predmet zameraný na súčasné archívy, *správa súčasných archívov*, je len v študijnom programe Pápežskej univerzity Jána Pavla II.

Historické predmety

V študijnom programe Pedagogickej univerzity KEN je podiel historických predmetov vo vzťahu k ostatným predmetom rovnaký ako v bakalárskom štúdiu a predstavuje 9 %. V prípade ostatných vysokých škôl dochádza k poklesu počtu historických predmetov v pomere k počtu hodín v prvom stupni štúdia. Na Univerzite Mikuláša Kopernika vo všetkých troch špecializáciách je to 7 % a na Univerzite Márie Curie-Sklodowskej v oboch špecializáciách 6 %. V študijnom pláne Pápežskej univerzity Jána Pavla II. sú predmety z dejepisu len v rámci špecializácie archívnictvo a tvoria 4 % z celého programu.

Na Pedagogickej univerzite KEN možno rozlíšiť tri skupiny historických predmetov: sociálne a hospodárske dejiny Poľska a poľského územia (od 18. do 21. storočia), dejiny súdnictva (18. až 20. storočie) a politické dejiny Poľska po roku 1945. Na Univerzite Jána Pavla II. sú historické kurzy dostupné len v rámci špecializácie archívnictvo. Sú to *dejiny politického systému a správy poľského územia do konca 18. storočia a dejiny sústavy a správy cirkevných a náboženských spolkov do konca 18. storočia.* Na iných univerzitách sú historické predmety všeobecnejšie: *vybrané prvky dejín historiografie a metodológie dejín*, ako aj *vybrané problémy dejín Poľska a všeobecných dejín* na Univerzite Mikuláša Kopernika; a *moderné dejiny a dejiny politického systému Poľska a Európskej únie* na Univerzite Márie Curie-Sklodowskej.

Pomocné vedy historické

Najvyššie percento predmetov v oblasti pomocných vied historických je v študijnom pláne Univerzity Mikuláša Kopernika v odbore archívnictvo a pramenné štúdiá 21 % (na špecializácii spisová služba je to 7 %). Na Pápežskej univerzite Jána Pavla II. je to 18 % na špecializácii archívnictvo a 7 % na špecializácii spisová služba. Ide o výraznú zmenu oproti bakalárskemu programu tejto univerzity, kde sa kurzy v tomto odbore vôbec neobjavujú. Na Univerzite Márie Curie-Sklodowskej je to 14 % na špecializácii archívnictvo a 9 % na špecializácii spisová služba. Na Pedagogickej univerzite KEN je to 11 % programu.

Všetky analyzované univerzity ponúkajú kurzy o histórii písma. Na Pedagogickej univerzite, Pápežskej univerzite a Univerzite Mikuláša Kopernika sú to *latinská paleografia a neografia; rusínska paleografia; ruská neografia a nemecká neografia*⁵⁰. Na Univerzite Márie Curie-Sklodowskej existuje len jeden všeobecný predmet *paleografia a pokročilá neografia* dostupný na špecializácii historické archívniectvo.

Na Pedagogickej univerzite KEN, Pápežskej univerzite Jána Pavla II. a Univerzite Mikuláša Kopernika sú v študijnom pláne zahrnuté editorské predmety. Na Pedagogickej univerzite je to *editorstvo historických prameňov do konca 18. storočia a editorstvo prameňov z 19. a 20. storočia*; na Pápežskej univerzite *editorstvo historických prameňov* a na Univerzite Mikuláša Kopernika *editorstvo archívnych prameňov*.

Okrem toho v študijných programoch Pápežskej univerzity Jána Pavla II. a Univerzity Márie Curie-Sklodowskej existuje všeobecný predmet týkajúci sa pomocných vied historických (na Univerzite Márie Curie-Sklodowskej rozšírený o pomocné vedy archívniectva).

Predmety súvisiace so základmi administratívy

Počet hodín venovaných kurzom súvisiacim s administratívou v magisterskom štúdiu zostáva na podobnej úrovni ako v bakalárskom štúdiu na všetkých vysokých školách. Na Univerzite Mikuláša Kopernika je to v oblasti spisovej služby 5 %, v oblasti archívniectva a pramenného štúdia 2 %. Na Univerzite Márie Curie-Sklodowskej v oboch špecializáciách sú to 4 %. V programe Pedagogickej univerzity KEN predmetné kurzy tvoria 3 % všetkých hodín. V pláne Pápežskej univerzity Jána Pavla II. nie sú poskytované žiadne kurzy v tejto oblasti.

Predmety súvisiace s informačnými vedami

Najväčší počet informatických predmetov je zaradený do študijného programu Pápežskej univerzity Jána Pavla II. v odbore spisová služba a infobrokering, a to 16 % (v rámci špecializácie archívniectvo takéto kurzy neexistujú). Na Pedagogickej univerzite KEN je to 11 %. Ako už bolo spomenuté, obe univerzity spojili archívniectvo nielen so spisovou službou, ale aj s infobrokeringom. Na Univerzite Márie Curie-Sklodowskej tvoria informačné kurzy v odbore spisová služba 9 % a v odbore historické archívniectvo 4 %. Na Univerzite Mikuláša Kopernika sa informačné predmety objavujú len v rámci špecializácie spisová služba a tvoria 4 % programu.

Výskumné workshopy

Opäť najväčší počet kurzov, v ktorých si študenti zdokonaľujú svoje vedecké zručnosti a pripravujú diplomové práce, je v programe Univerzity Mikuláša Kopernika – 14 %. Na Pedagogickej univerzite KEN a Univerzite Márie Curie-Sklodowskej je to len 9 %. V študijnom pláne Pápežskej univerzity Jána Pavla II. semináre tvoria 7 % všetkých hodín.

⁵⁰ Na Pápežskej univerzite Jána Pavla II. sú tieto predmety dostupné na špecializácii archívniectvo a na Univerzite Mikuláša Kopernika v odbore archívniectvo a pramenné štúdium (študenti si vyberajú dva z troch predmetov).

Vedecké exkurzie a stáže

Študenti môžu vďaka odbornej praxi získať cenné skúsenosti, ktoré im neskôr môžu pomôcť pri hľadaní zamestnania. Rovnako ako v prípade bakalárskeho štúdia, Pápežská univerzita Jána Pavla II. má vo svojom programe najviac hodín odbornej praxe – 28 %. Na Univerzite Márie Curie-Sklodowskej prax tvorí 12 % programu a na Pedagogickej univerzite KEN 11 %. V programe Pedagogickej univerzity je okrem odbornej praxe aj vedecká prehliadka poľských a zahraničných archívov. Rovnako ako v prípade prvého cyklu, dĺžka odbornej praxe (160 hodín) nie je zohľadnená v študijnom pláne Univerzity Mikuláša Kopernika.

TABUĽKA 2 – Percentuálny podiel jednotlivých predmetov na celkovom počte hodín magisterského štúdia⁵¹

Vysoká škola	Predmety štúdia archívnicva	Spisová služba	História	Pomocné vedy historické	Administrácia	Informačné predmety	Výskumné workshopy, prosemináre a semináre	Exkurzie a prax	Ostatné ⁵²
Pedagogická univerzita KEN	24%	9%	9%	11%	3%	11%	9%	11%	13%
Pápežská univerzita Jána Pavla II. (špecializácia archívnicva)	14%	2%	4%	18%	0	0	7%	28%	27%
Pápežská univerzita Jána Pavla II. (špecializácia spisová služba, infobrokering)	14%	7%	0	7%	0	16%	7%	28%	21%
Univerzita Mikuláša Kopernika (špecializácia archívnicva)	30%	18%	7%	21%	2%	0	14%	0 ⁵³	8%
Univerzita Mikuláša Kopernika (špecializácia spisová služba)	23%	32%	7%	7%	5%	4%	14%		8%
Univerzita Mikuláša Kopernika (špecializácia pramenné štúdie)	30%	18%	7%	21%	2%	0	14%		8%
Univerzita Márie Curie-Sklodowskej (špecializácia historické archívnicva)	29%	4%	6%	14%	4%	4%	9%	12%	18%
Univerzita Márie Curie-Sklodowskej (špecializácia súčasná spisová služba)	10%	25%	6%	9%	4%	9%	9%	12%	16%

⁵¹ Zdroj: Spracovanie na základe študijných programov, viď poznámky pod čiarou od 42-45.

⁵² Do kategórie Ostatné patria predmety ako telesná výchova, knižničné kurzy či kurzy BOZP, jazykové kurzy a vysokoškolské prednášky.

⁵³ Do celkového počtu hodín nie sú zahrnuté stáže poskytované v študijnom programe Univerzity Mikuláša Kopernika v Toruni.

Záver

V súčasnosti sa pri výchove archivárov v Poľsku vo väčšine prípadov spája archívnikstvo so spisovou službou. Aj keď to nie je v názve študijného odboru vidieť, v učebných plánoch sa objavujú predmety z oblasti spisovej služby. Súvisí to s potrebami trhu práce. Moderný archivár by mal byť špecialistom na narábanie s dokumentáciou v každej etape jej života – od jej vytvorenia v kancelárii, cez uloženie v medziarchíve, až po trvalé uloženie v štátnom archíve. Vysoké školy už nepripravujú študentov len na prácu v historických archívoch, ale aj na prácu v registratúrach.

Štúdium v samostatnom študijnom programe je najlepšou voľbou na získanie vedomostí a zručností v oblasti archívnikstva a spisovej služby v čo najširšom rozsahu. Ponúka oveľa väčší počet hodín kurzov archívnikstva a spisovej služby. Taktiež sú často v univerzitných centrách, kde sa realizuje samostatný archívnický študijný odbor, zamestnaní ľudia, ktorí sa zaoberajú výskumom v oblasti archívnikstva. Napriek existencii modelu vzdelávania, na ktorom sú postavené moderné študijné programy, sú však medzi univerzitami rozdiely. Je to spôsobené voľnosťou, ktorú model poskytuje. Študijné plány sa líšia počtom hodín, ktoré sú vyhradené danému predmetu, ako aj celkovou dĺžkou štúdia a názvami študijných programov. Niekedy daná univerzita ponúka jedinečné kurzy, ktoré nie sú dostupné na žiadnej inej univerzite. Vzdelávací model ukladá určitý súbor kompetencií, ktoré by mal mať moderný archivár, ale v konečnom dôsledku sa tieto kompetencie budú líšiť v závislosti od vysokej školy, ktorú vyštudoval.

V štúdiu v samostatnom študijnom odbore je viditeľná komplementárnosť programov. Štúdium druhého stupňa dopĺňa a rozvíja vedomosti získané počas štúdia prvého stupňa. Na získanie úplných (ponúkaných danou vysokou školou) vedomostí musí študent absolvovať bakalárske a magisterské štúdium.

V prípade štúdia v samostatnom odbore a postgraduálneho štúdia sa najsilnejším centrom vzdelávania javí Univerzita Mikuláša Kopernika v Toruni. Študijné programy tejto vysokej školy zahŕňajú najvyšší počet hodín predmetov z oblasti archívnikstva a spisovej služby. Navyše väčšina ľudí zamestnaných na katedre archívnikstva a spisovej služby vykonáva výskum v oblasti archívnikstva a sú v prostredí známi a cenení. Pozoruhodná je aj Pedagogická univerzita KEN v Krakove. Toto centrum spojilo archívnikstvo nielen so spisovou službou, ale aj s infobrokingom a ponúka tak podstatne viac informačných predmetov. Po Pedagogickej univerzite nasledovala Pápežská univerzita Jána Pavla II. ponímajúc rovnaký študijný odbor. Pri analýze zamestnancov oboch univerzít však možno konštatovať, že Pedagogická univerzita zamestnáva oveľa viac zamestnancov, ktorých výskumnou oblasťou je archívnikstvo alebo informačné vedy.

HIGHER EDUCATION OF ARCHIVISTS IN POLAND IN SEPARATE FIELDS OF STUDY

GNIADEK, Karol – MAZUR, Hubert

Currently, in the education of archivists in Poland, archiving is mostly combined with file service. Even if it is not mentioned in the name of the field of study, subjects from the file service appear in the curricula. It is related to the needs of the labor market. A modern archivist should be a specialist in dealing with documentation at every stage of its life – from its creation in the office, storage in the interim archives to permanent storage in the state archives. Universities prepare students not only for working in historical archives, but also for registries. Studying an individual study program is the best choice for acquiring knowledge and skills in the field of archival and file service in the widest range. It offers a much larger number of hours of archival and file service courses. University centers with an implemented separate archival study department often employ people who are engaged in the archival research. Despite the existence of the education model on which modern study programmes are built, there are differences between universities. Study plans differ in the number of hours reserved to a specific subject, as well as in the total length of study and the names of the study programmes. Sometimes a certain university offers unique courses that are not available in any other university. The educational model imposes a certain set of competencies that the modern archivist should have, but finally these competencies vary depending on the particular university. The complementarity of the programmes is visible in the learning in a separate field of study. The second degree of studies supplement and develop the knowledge acquired during the first degree of studies. To obtain complete knowledge (offered by the certain university), the student must accomplish bachelor's and master's studies. Providing the studies in an individual field and postgraduate studies, the Nicolaus Copernicus University in Toruń appears to be the most intense centre of education. The study programmes of this university include the highest number of hours of subjects in the field of archiving and file services. In addition, most people employed at the Department of Archive Studies and File Services make research in the field of archiving and are known and valued among the archivists. The Pedagogical University KEN in Krakow is noteworthy as well. This centre brought together archive studies not only with file services, but also with infobrokering and thus offers significantly more information subjects. The John Paul II Pontifical University followed her in taking the same field of study. However, when analysing the employees from both universities, it can be concluded that the Pedagogical University have more employees with the focus on archival or information sciences research.

Translated by Jana Kafúnová

RUKOPISNÉ FRAGMENTY V KÓDEXOCH KREMNICKEJ FARSKEJ KNIŽNICE

EDUARD LAZORÍK

Lazorík, E.: Manuscript fragments in the codices of the Kremnica parish library. *Slovenská archivistika*, Vol 53, 2023, No 2, p. 52-85.

The article examines fragments originating from the medieval manuscripts of the library of the Kremnica parish stored in the Slovak National Archives and presents their catalogue. In a total of 25 codices, 28 fragments were identified that have not been mentioned in the literature yet. Most of them come from the Austria, Czech Land or from the Kingdom of Hungary. The presented collection is exceptional in several aspects. The oldest fragment is a bifolio with the text *Contra Symmachum* dating from the late 9th or early 10th century. The pastedown of one manuscript is made up of a letter issued by Czech Landkomtur of the Teutonic Order. Another fragment contains a mention of the Prague bookbinder Ján. The high number of Latin grammars, which are rare in other Slovak collections, is also surprising.

Key words: Kremnica, Middle Ages, manuscripts, fragments, codicology

Úvod

Knižnica rímskokatolíckej fary v Kremnici sa v súčasnosti uchováva na rôznych miestach. Jej najstaršiu časť tvorí 26 stredovekých rukopisov. Všetky okrem jedného, ktorý spravuje Maďarská národná knižnica,¹ sú uložené v Slovenskom národnom archíve.² Ich základný popis vytvoril Július Sopko.³ Táto štúdia sa bližšie pozrie na menšie kodikologické jednotky, zlomky, pôvodne ukryté v kódexoch. Poskytne ich analýzu, zamyslí sa, či môžu pomôcť pri štúdiu knižnej kultúry Kremnice a uverejní ich katalóg. Čiastočne sa nimi už zaoberala Eva Veselovská, ktorá zverejnila informá-

¹ Országos Széchényi Könyvtár, Clmae. 379. SOPKO, Július. *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku. Stredoveké kódexy slovenskej proveniencie II*. Martin : Matica slovenská, 1982, č. 236, s. 64-65.

² Slovenský národný archív (ďalej len SNA), fond (ďalej len f.) Kremnické kódexy, signatúra (ďalej len sign.) Cx I – Cx XXV (v texte budú označované len rímskou číslovkou). Zlomky sú uložené samostatne: SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx I - Cx XXV.

³ SOPKO, Július. *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach. Stredoveké kódexy slovenskej proveniencie I*. Martin : Matica slovenská, 1981, č. 162-187, s. 182-216. (Ďalej len SOPKO, I). Veľká vďaka patrí Mgr. Erike Javošovej, PhD. za umožnenie prístupu k rukopisom a zlomkom.

cie o notovaných zlomkoch ukrytých v kódexoch.⁴ Tie nenotované však zostali nepo-
píšané až na krátke zmienky Júliusa Sopka.

V 70. rokoch minulého storočia boli kremnické rukopisy reštaurované kvôli ich
nevyhovujúcemu stavu. Kvôli tomu sú dnes takmer všetky fragmenty sňaté zo svojich
pôvodných nosičov a uložené v zložkách v samostatnej škatuli. Pre bádateľa to má
výhodu v jednoduchom prístupe k zlomkom, ktoré by boli inak takmer neviditeľné.
Ich vybraním z kníh sa však stratila informácia o pôvodnom umiestnení a usporiadaní
fragmentov vo väzbe, čo neľahčuje rekonštrukciu práce kníhviazača. Je možné, že sa
touto cestou časť makulatúry priradila k nesprávnym kódexom alebo sa časť z nej aj
stratila. Dodnes sú nezvestné dve listiny, ktoré boli z kníh sňaté v 50. rokoch pri zák-
ladnom ošetrovaní. Vieme o nich len vďaka veľmi stručnej poznámke od Teodora Lamo-
ša.⁵ Analýza zlomkov si vyžaduje pochopenie ich nálezovej situácie, čiže najprv bude
povedané stručne o cirkevnom prostredí Kremnice, následne o farskej knižnici a jej
kódexoch a až potom sa dostaneme k samotným fragmentom. Najskôr budú bližšie
predstavené textovým opisom a v závere bude zverejnený aj katalóg pre ďalší výskum.

Kremnická farnosť

Celé stredoveké dejiny farnosti sú len zložito rekonštruovateľné, pretože najstaršie
zachované dokumenty v jej archíve pochádzajú až zo 17. storočia.⁶ Michal Matunák
preto musel pre svoje *Cirkevné dejiny*⁷ pracne excerptovať z mestských kníh zmienky
o náboženskom živote v meste. Jeho dôkladnú prácu s archívnymi prameňmi dosiaľ
nikto neprekonal. Pre svoj text využil informácie z pápežských, kráľovských aj meš-
tianskych listín, testamentov i účtovných kníh, ktoré však napriek všetkej snahe podá-
vajú len kusý náhľad do histórie farnosti a neposkytujú žiadne správy o jej knižnici.
Odborníci sa nezhodujú ani na chronológiu výstavby troch zo štyroch kremnických
kostolov. Presnejší údaj o vzniku existuje len pri špitálskom kostole svätej Alžbety
postavenom v 80. rokoch 14. storočia za hradbami na južnom predmestí. Na hradnom
kopci sa nachádza karner spolu s rotundou svätého Ondreja (pôvodne svätého Micha-
la). Je to pravdepodobne najstaršia sakrálna stavba Kremnice (koniec 13. storočia?)
a prvý farský kostol.⁸ Avšak podľa vlastníckych záznamov v kódexoch a zmienkach
v mestských úradných knihách bol farský kostol zasvätený Panne Márii. Prvá zmienka
o jeho existencii pochádza z roku 1393. Michal Matunák ho umiestňuje na ná-
mestie, kde do roku 1880 stál chrám zasvätený Nanebovzatiu Panny Márie,⁹ no
Teodor Lamoš tvrdí, že najskôr sa nachádzal na hradnom kopci na mieste súčasného

⁴ VESELOVSKÁ, Eva. *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi – Archivum nationale Slovacum. Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi in Slovacia. Tomus III.* Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, 2014, s. 49-58. ISBN 978-80-89135-31-8. (Ďalej len VESELOVSKÁ, III).

⁵ LAMOŠ, Teodor. *Archív mesta Kremnice. Sprievodca po fondoch a zbierkach.* Bratislava : Slovenská archívna správa Povereníctva vnútra, 1957, s. 177.

⁶ LAMOŠ, ref. 5, s. 177.

⁷ MATUNÁK, Michal. *Cirkevné dejiny mesta Kremnice.* Kremnica, 1932 (kópia strojopisu v príručnej knižnici v Štátnom archíve v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Kremnica).

⁸ LAMOŠ, Teodor. *Vznik a počiatky banského a mincovného mesta Kremnice 1328 – 1430.* Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969, s. 24.

⁹ MATUNÁK, ref. 7, s. 1.

kostola svätej Kataríny, ktorý získal toto patrocínium po presunutí farského kostola na námestie.¹⁰ Lexikón stredovekých miest na Slovensku len sumarizuje doterajšie názory.¹¹ Na základe usporiadania budov v areáli mesta by sa mohlo zdať, že kostol na hradnom kopci slúžil pre reprezentáciu tam sídliaich kráľovských úradov a kostol na námestí si postavili mešťania pre svoje potreby. Prítomnosť svätej Kataríny v mestskej pečati by zas mohla naznačovať, že hradný kostol s týmto patrocíniom existoval už pri jej prvom použití v roku 1331.¹² Presnejšie odpovede na otázky o vzťahu týchto dvoch chrámov ponúkne až budúci podrobný archeologický prieskum a dôsledná interpretácia prameňov zachovaných vo fonde Magistrát mesta Kremnica, ktorého bohatstvo je dodnes len málo využitú.

Rovnako je neznáme aj pôvodné umiestnenie fary. Dnes sa nachádza na východnej strane námestia pri mestskej úrade, no táto budova sa do rúk cirkvi dostala až v roku 1877.¹³ S tým súvisí aj problematika uloženia knižnice, ktorá rovnako nie je zodpovedateľná. Pri farnosti nepochybne pôsobila aj škola viackrát zmieňovaná v mestských písomnostiach z 15. storočia.¹⁴ Ako jeden z argumentov pre jej existenciu už v 14. storočí sa udáva existencia zlomku latinskej Donátovej gramatiky *Ars minor* na obale mestskej knihy. Remig Békefi si ho vo svojej knihe o histórii školstva v Uhorsku z roku 1906 všimol ako prvý a datoval ho do 14. storočia,¹⁵ čo sa traduje v literatúre až po súčasnosť.¹⁶ Priame prezretie si zlomku však odhalilo, že ide o fragment tlačeného textu na pergamene, takže určite nemôže potvrdzovať existenciu školy v 14. storočí. V rukopisoch kremnickej fary sa však našlo až sedem rôznych gramatík a ďalšie štyri diela zaraditeľné do trívia, ale pri žiadnom fragmente sa nedá s istotou dokázať, že sa používal v Kremnici.

Knižnica kremnickej fary

S 26 zachovanými rukopismi je farská knižnica v Kremnici najväčšou zachovanou stredoslovenskou stredovekou knižnicou. Príslušnosť kódexov k fare dokladajú vlastnicke poznámky na deviatich z nich (IX, X, XI, XV, XVII, XVIII, XIX, XXI, XXII). Sú písané viacerými rukami a v rôznych zneniach. Najviac sa uplatnila ruka píšuca záznam vo forme *Iste liber est Ecclesie Beate Marie Virginis in Crempnitia* charakteristická ligatúrou „st“ s ostrým prepojením písmen. Objavuje sa na rukopisoch IX, X, XVIII a XIX. Ďalšie ruky špecifikovali kostol ako farský napríklad vo forme *Liber Ecclesie parochialis Beate Marie Virginis in Crempnitia* (XI a XV). Neexistencia

¹⁰ LAMOŠ, ref. 8, s. 64-65.

¹¹ ŠTEFÁNIK, Martin. Kremnica. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 220-221. ISBN 978-80-89396-11-5.

¹² ŠTEFÁNIK, ref. 11, s. 229. Teodor Lamoš kľáčiacu osobu interpretuje ako kráľa Karola Róberta (LAMOŠ, ref. 8, s. 211). Mestská tajná pečať používaná v rokoch 1407 – 1450 má už na sebe nepochybne vyobrazenie svätej Kataríny.

¹³ ORIŠKO, Štefan. *Kremnica : pamiatková rezervácia*. Bratislava : Tatran, 1984, s. 85.

¹⁴ ŠTEFÁNIK, ref. 11, s. 222.

¹⁵ Uloženie: Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnice, Tom. I, Fons 32, Fasc. 1, Nr. 3. BÉKEFI, Remig. *A népoktatás története Magyarországon 1540-ig*. Budapest : Kiadja a Magyar Tudományok Akadémia, 1906, 233-239.

¹⁶ ŠTEFÁNIK, ref. 11, s. 222.

dobových inventárov, signatúr alebo jednotných vlastníckych poznámok dokazuje, že knižnica nebola v minulosti nikdy systematicky spracovaná. Pravdepodobne teda nikdy nedosiahla takú veľkosť, že by ju bolo nutné usporiadať a katalogizovať.

Základné liturgické knihy musela farnosť vlastniť už pri svojom vzniku pravdepodobne v 13. storočí. Žiaľ, táto staršia vrstva sa nezachovala a najstarší známy kremnický rukopis pochádza až z roku 1389 (I). Sopko datuje do prelomu 14. a 15. storočia ešte kódex XII a ostatné zachované knihy už pochádzajú z 15. storočia a až štyri zo 60. rokov. Dátum vzniku rukopisu však nestanovuje čas, kedy sa dostal do Kremnice. Ten nie je explicitne zmienený v žiadnom prípade, no z datácií rukopisov je zrejmé, že najväčší rozkvet mohla knižnica zažívať až v druhej polovici 15. storočia.

Keď sa bližšie pozrieme na spôsob, ako sa knihy do nej dostávali, uvidíme, že vyššie zmienený predpoklad to potvrdzuje. Knižnica získavala zväzky prostredníctvom darov klerikov pôsobiacich v Kremnici alebo vďaka osobám s napojením na mesto. Pri dvoch rukopisoch (XVII a XXII) je explicitne uvedené odovzdanie kníh farnosti istým Augustínom.¹⁷ Michal Matunák ho stotožňuje s Augustínom pôsobiacim na prelome 15. a 16. storočia ako oltárnik oltárov svätého Juraja a svätej Barbory vo farskom kostole,¹⁸ čo na základe súčasného poznania nie je možné potvrdiť ani vyvrátiť. Ďalšie dva kódexy (V, XIX) vlastnil Stanislav z Olomouca. Jeho napojenie na Kremnicu však nie je známe. Július Sopko mylne píše: „Stanislav bol najprv olomouckým kanonikom a v rokoch 1446 – 1456 kremnickým altaristom.“¹⁹ Odkazuje pritom na článok Sasinka, ktorý túto informáciu podáva o Mikulášovi z Odry.²⁰ Sopko naopak správne usudzuje, že Mikuláš z Odry pôsobiaci ako oltárnik oltáru svätého Mikuláša nemôže byť tak jednoducho stotožnený s Mikulášom, pisárom rukopisu III, a Mikulášom z Vratislavi, pisárom rukopisu V. Grafické prejavy oboch rúk sú totiž odlišné.²¹ Zaujímavé osudy sú spojené s kódexom IX napísaným v roku 1439 a jeho vlastníkom, ktorý sa označil ako *Michael Penckler baccalarius de Posonio*. Michal sa k nemu dostal počas svojho štúdia vo Viedni trvajúcim od 14. 4. 1468 do roku 1470,²² kde ho nechal aj nanovo zviazať v dielni Mathias. Michal sa v rokoch 1464 – 1466, teda už pred svojím štúdiom, spomína v Kremnici ako rektor oltára svätého Juraja.²³ Po štúdiu sa pravdepodobne vrátil naspäť do banského mesta, kde fare zanechal aj svoju knihu. Okľukou sa do Kremnice dostal aj rukopis XXIV. Jedným z jeho pisárov bol Kremničan *Bartholomeus Smelzar* pôsobiaci v lokalite Semftenberg. Vlastnil ho *Cristofferus Arcuensis de Posonio* stotožnený, opäť otázne, s kremnickým farárom

¹⁷ SNA, f. Kremnické kódexy, sign. Cx XVII: „Domini Augustini legatus ad ecclesiam Beate Virginis Marie in Crempnitia.“ Cx XXII: „Liber domini Augustini legatus ad ecclesiam Beate Virginis in Crempnitia.“

¹⁸ MATUNÁK, ref. 7, s. 20.

¹⁹ SOPKO, I, č. 166, s. 187-188.

²⁰ SASINEK, František Víťazoslav. Codex Crempniensis. In *Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archeológiu a etnografiu*, 1876, roč. 1, č. 2, s. 112.

²¹ SOPKO, Július. Kódexy stredoslovenských banských miest. In *Historické štúdie*, 1974, roč. 19, s. 154.

²² TŰSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365 és 1526 között. Students from Hungary at the university of Vienna between 1365 and 1526*. Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltár, 2008, č. 4392, s. 223. ISBN 978-963-463-974-9.

²³ MATUNÁK, ref. 7, s. 19.

Krištofom zastávajúcím túto pozíciu medzi rokmi 1517 – 1529.²⁴ Medzi miestnych kňazov asi nepatril Vavrinec z Krompách, absolvent aj pedagóg univerzity vo Viedni a pravdepodobne i v Bratislave, ktorý farnosti daroval kódexy XVIII a XXI vo svojom testamente z roku 1473.²⁵ O zvyšných kódexoch nie je možné bližšie povedať, ako sa dostali do Kremnice.

Knižnici sa podarilo vyhnúť požiaru mesta v roku 1560, ktorý, zdá sa, poničil najmä bohoslužobné knihy.²⁶ To bádateľ a opäť stavia pred otázku umiestnenia knižnice. Na základe tejto správy je jasne viditeľné oddelenie liturgík umiestnených vo vyhorených chrámoch a študijnej literatúry, ktorú požiar nepoškodil. Len tri knihy majú na sebe očká pre reťaz slúžiacu na pripevnenie k čítaciemu stolíku. Pričom dve z nich pred kremnickou knižnicou vlastnil už zmienený Stanislav z Olomouca, čo hovorí skôr o tom, že rukopisy sa do Kremnice dostali už s touto úpravou a neslúžili pre potreby verejnej knižnice v banskom mieste. Katastrofa hrozila kódexom aj na konci druhej svetovej vojny, no, našťastie, ich dekan Viliam Fegyveres stihol vyniesť z horiacej fary.²⁷

Obsiahlo sa tejto knižnici venoval Július Sopko okrem katalógu aj v článku *Kódexy stredoslovenských banských miest*,²⁸ no zlomky si všimol len okrajovo. Bolo by určite zaujímavé spresniť jeho obsahové určenia textov prostredníctvom nových edícií a moderných možností bádania, no na takýto výskum sa zatiaľ ešte nikto neodhodlal.

Fragmenty²⁹

Výskum makulatúry má potenciál priniesť nové poznatky vo viacerých oblastiach: od doplnenia údajov o samotnom nosiči až po širšie stanoviská o knižnej kultúre regiónu. Pre správnu interpretáciu zlomkov je nutné zistiť, kde vznikla väzba rukopisov a odkiaľ mal kníhviazač makulatúru, pretože nie je možné automaticky predpokladať, že zlomky z kremnických kódexov budú pochádzať z Kremnice. Preto predprípravou k analýze zlomkov z rukopisov je článok *Knižná väzba vybraných stredovekých rukopisov z Bratislavy, Kremnice, Košíc a Spiša*³⁰ snažiaci sa odhaliť miesta vzniku väzieb predovšetkým na základe použitej slepotlačovej výzdoby. Z 25 preskúmaných rukopisov má pokryv zdobený slepotlačou jedenásť a z nich až sedem sa dá zaradiť do Rakúska, predovšetkým do prostredia Viedne druhej polovice 15. storočia. Pôvod týchto zlomkov tak určite nemôžeme hľadať v Kremnici. Jedna väzba by sa dala zaradiť do dielne pôsobiacej v stredoslovenských banských mestách. V nej sa nachádzajú dva fragmenty, ktorých proveniencia je tak s vyššou pravdepodobnosťou umiestniteľná do Uhorska. Ďalšia dokázateľne uhorská makulatúra je v tejto skupine

²⁴ MATUNÁK, ref. 7, s. 15.

²⁵ MIŠIANIK, Ján. Vývin humanizmu na Slovensku. In HOLOTÍK, Ľudovít – VANTOUCH, Anton (eds.). *Humanizmus a renesancia na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967, s. 209. Odkaz na konkrétny prameň nanešťastie chýba.

²⁶ LAMOŠ, ref. 8, s. 207.

²⁷ LAMOŠ, ref. 5, s. 177.

²⁸ SOPKO, ref. 21, s. 149-179.

²⁹ Za cenné rady pri analýze zlomkov ďakujem doc. PhDr. Dalíborovi Havlovi, Ph.D. (predovšetkým č. 8) a PhDr. Eve Veselovskej, Ph.D. (predovšetkým č. 3).

³⁰ Mal by byť publikovaný v druhom čísle z roku 2023 v periodiku *Studia Historica Nitriensia*.

zriedkavá a nie je možné ju prepojiť s ďalšími kodikologickými prameňmi, čiže nám veľa neodhaľuje o domácej knižnej kultúre. Slepotačová výzdoba knižnej väzby z českých krajín sa na rukopisoch nepodarila nájsť, no fragmenty odtiaľ tvoria výraznú skupinu.

Síce nie je možné na základe zlomkov z kremnických kódexov rekonštruovať miestne intelektuálne prostredie, ale napriek tomu je ich výskum zaujímavý pre slovenské, ale aj pre zahraničné prostredie, pretože niektoré fragmenty sú svojim vekom alebo obsahom jedinečné. Nasledujúci text postupne predstaví všetky nájdené zlomky v poradí podľa rukopisov.

Záševky z kódexu **II** obsahujú text traktátu *De puritate artis logicae* (1) od anglického autora Waltera Burleigha. Samotné dielo bolo napísané v 20. rokoch 14. storočia, pričom zlomok sa svojim písmom príliš nevzďaľuje tomuto obdobiu. Písmeno „a“ je dvojoblúčikové, pričom jeho vrchná časť výrazne zasahuje do pásma horných dĺžok, čo je charakteristické pre túto dobu. Väzba samotného rukopisu mala v sebe už spomínané dve nezvestné písomnosti, o ktorých Lamoš píše ako o listine pre Kremničana Modrera z roku 1433 a listine z Ingolstadtu z roku 1370.³¹ Prítomnosť mladšej kremnickej listiny poukazuje na pravdepodobný vznik väzby v banskom meste, čím by odtiaľ mohol pochádzať aj zlomok. Podľa Sopkových katalógov sa v slovacikálnych rukopisoch nezachoval nielen žiadny spis Burleigha, ale ani akýkoľvek stredoveký traktát o logike. Pre podporu existencie kvalitnej školy v 14. storočí v Kremnici by sa tak tento zlomok dal lepšie využiť ako tlačný Donát, no takéto tvrdenie je predsa len pre súčasný stav poznania príliš odvážne.

V rukopise **III** sa nachádzal fragment breviára poľskej proveniencie katalogizovaný Evou Veselovskou rovnako ako fragment breviára z kódexu **IV**.³² Pri druhom z nich pochádzajúcom z prelomu 12. a 13. storočia je obzvlášť zaujímavé, že nosič vznikol rukou Benedikta, kňaza z Martina, v rokoch 1442 a 1443, čo by opäť naznačovalo aj domáce používanie zlomku.

Knihou **V**, Sasinkom pomenovanou ako *Codex Cremniciensis*, sa už dostávame do českého prostredia. Celú ju napísal Mikuláš z Vratislavi v prvej polovici 15. storočia. Neskôr bola vlastnená Stanislavom z Olomouca a je mimoriadne bohatá na zlomky. Na prednom prídoštie sa nachádza časť papierového listu antifonára (3) z konca 14. alebo začiatku 15. storočia. Je notovaný métsko-gotickou notáciou kurzívneho typu. Virgy sú charakterizované driekom tvoreným vlasovým ťahom a hlavicou orientovanou vpravo. Okrem rombických punktov sa tu nachádza aj neskôr doplnený kvadratický. Plynulo písaný clivis je métsky. Z formy zlomku je otáznne, či bol vôbec používaný pre liturgické účely. Jeho znaky skôr svedčia, že išlo buď o koncept pre liturgickú knihu, alebo pravdepodobnejšie pomocnú knihu neznáameho kantora, kde si zapisoval spevy pre vlastnú potrebu. Liturgickému využitiu zlomku bránia neštandardná písacia látka (papier) a malé rozmery, čo by znemožňovalo jeho použitie v chóre. Forma zápisu je tiež pre bežné použitie mátuca. Posledné dva riadky zlomku sú síce s notovou osnovou, no hudobný zápis v nich chýba. Na začiatku druhého riadku zas vidíme dva kľúče c na dvoch rôznych linajkách a nie je jasné, ktorý sa má rešpektovať. V závere riadku sa zas nachádza šesť neum pripísaných v inom čase,

³¹ LAMOŠ, ref. 5, s. 179.

³² VESELOVSKÁ, III, s. 49-52.

pričom posledná z nich má kvadratický tvar. Dva kľúče c sú aj na prvom riadku, pričom druhý z nich stanovuje tóny pre neskôr doplnenú spojku *si*. Aj napriek tejto malej oprave je text rezponzóriového verša *Si lumen* plný pádových odchylok od jediného zaznamenaného výskytu tohto spevu na Cantus Index v Kranjskom antifonári z roku 1491.³³ Tu je použitý v rámci liturgie štvrtej pôstnej nedele. Za ním nasleduje štandardné znenie malej doxológie, no na zlomku sa nachádza text *Gloria laus et honor et virtus sit Patri et* nenájdenny v žiadnej publikácii. Z melodického hľadiska sa oba rezponzóriové verše na prvý pohľad podobajú, no kľúče sú umiestnené v iných pozíciách, takže nevládne medzi nimi žiadna tónová zhoda. Fragment však dokazuje, že používanie verša *Si lumen* k rezponzóriu *In pace in idipsum* bolo rozšírenejšie a trvalo dlhšie, akoby sa mohlo zdať len na základe dochovania z Kranjského antifonára. Presnejšia proveniencia zlomku je však neznáma, no pravdepodobne pochádza z českých krajín, tak ako samotný rukopis a ďalší zlomok v ňom uložený.

Pre zadnú predsádku rukopisu V bol použitý list (4) českého krajinského komtúra Rádu nemeckých rytierov vydaný 2. 9. 1406 (sviatok svätého Antona). V tom období ním bol Oldřich z Ústí. Na dorze je adresa umiestnená kolmo na hlavný text hovoriaca, že prijímateľom bol Heinrich, farár Osovej Bitýšky, kde sídlila jedna rádová komenda. Krátky dokument v nemčine rieši záležitosti poslov. Jeho bližší kontext však nie je známy, no literatúra uvádza bližšie nešpecifikovanú zmienku o Henrichovi z roku 1406,³⁴ čo zapadá do datácie listu. Bol veľmi pravdepodobne aj odoslaný, keďže stále vidno línie, po ktorých bol zložený a na dorze je malá časť odtlačku červenej pečate. Dnes sa v okolí textu nachádzajú ďalšie slová a vety slúžiace ako skúšky pera rôznych majiteľov rukopisu. Tento zlomok nás teda jednoznačne umiestňuje do českého prostredia a možno aj spresňuje obdobie vzniku kódexu a jeho väzby do začiatku 15. storočia, keďže zmienený list mal len veľmi obmedzenú časovú platnosť a po vybavení záležitosti ho nebolo potrebné ukladať do archívu.

Ako záševky boli do knihy vložené zlomky ďalších piatich rukopisov. Je medzi nimi ďalšia úradná písomnosť súdiac podľa ozdobnej iniciály na začiatku riadka dlhého na celý pásik, no sú z neho vidieť len vrchné časti písmen, takže intitulácia sa nedá identifikovať. Ďalšie dva záševky sú písané bastardou a lepšie čitateľné sú len slová *Katherine et Barbare virginum*. Podľa rubriky *Lectio* a použitia menších písmen pred ňou sa dá súdiť, že kníhviazač mal k dispozícii aj časť breviára pravdepodobne zo 14. storočia. Z každého riadku ale vidno iba pár písmen, preto je jeho obsah len zložito zistiteľný. Vo väzbe bolo využitých aj desať pášikov s textom tzv. liber ordinarius (5), keďže obsahujú len incipity rôznych liturgických textov. Pochádzajú zo sanktorálovej časti na základe rubriky ako *Sancte Affre, De sancto Sixto, In vigilia sancti Laurentii a Assumptionis*. Všetky sa slávil v auguste. Posledný a najstarší záševok obsahuje výklad Piesne piesní od Gregora Veľkého (2). Je možné ho datovať do 13. sto-

³³ <https://www.cantusdatabase.org/source/123618> [cit. 2023-08-18]. SNOJ, Jurij – GILÁNYI, Gabriella. *Antiphonarium Ecclesiae Parochialis Urbis Kranj*. Musicalia Danubiana 23. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet, 2007, s. I 93v. ISBN 978-963-7074-92-9.

³⁴ FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha : Libri, 2005, s. 596. ISBN 80-7277-026-8.

ročia, keďže písmo má už gotický ráz, no stále sa v ňom používajú dlhé „s“ na koncoch slov.

Starý zákon príhodne spojený s *Mammothrectom* sa nachádza v rukopise VI s neznámou provenienciou. Pôvod jeho väzby tiež nie je možné určiť, rovnako ako pri všetkých fragmentoch nachádzajúcich sa pôvodne v nej. Jednu skupinu makulatúry tvoria tri pergamenové výstuže chrbta, ktoré sú nečitateľné. Ďalšie dva fragmenty slúžili ako záševky. Kníhviazač rozstrihal pôvodné fólio kolmo na riadky, takže z každého sa zachovalo len niekoľko písmen neumožňujúcich identifikáciu. Tretiu skupinu tvorí 16 záševkov (6). Zachovávajú bifólium so zaujímavou kombináciou textov. Na jednom fóliu sú texty neznámej latinskej gramatiky. Určite to nebude Donatus, pretože sa na neho v jednej časti odvoláva. Na druhom liste sú Catónove *Distichá* z prvej a štvrtej knihy. Pôvodný rukopis bol teda príručkou pre študentov, ktorí si mohli vedomosti získané z učebnice rovno nacvičiť na klasickom texte.

Rukopis VIII s *Novým zákonom* mal vo väzbe fragment s veľmi špecifickým obsahom (7). Menujú sa v ňom rôzne typy liturgických kníh s počtom ich kusov a v závere je rubrika s textom: *veniant ad Johannem ligatorem ex opposito chori sancti Clementis et habebunt ut volunt*. Veta môže byť príkazom, aby nejaké osoby išli s vymenovanými knihami za Jánom a zviazali si ich tak, ako chcú.³⁵ Meno Ján je pomerne bežné, ale v kombinácii s uvedením profesie a aj miesta jeho činnosti sa osoba dá lepšie identifikovať. V edícii Václava Vladivoja Tomku *Základy starého místopisu pražského* sa objavuje toto meno v súvislosti s vlastníctvom domu č. 187 v roku 1408³⁶ na dnešnej Karlovej ulici naozaj oproti kostolu svätého Klementa. Je možné, že lístok s odkazom u kníhviazača Jána zostal a následne ho použil do väzby Biblie, ktorá sa dostala až do Kremnice. V roku 1415 v dome sídlil už niekto iný, takže sme sa dostali do rozmedzia, kedy mohol vzniknúť zlomok a aj väzba rukopisu. Fragment je výnimočnou sondou do každodenného života kníhviazačského remesla. Dokopy spomína osem liturgických kníh, čo poukazuje na rozsiahlosť trhu v Prahe a zároveň ďalšie záznamy o rovnakom dome ukazujú, že v ňom trvalejšie sídlili kníhviazači. V roku 1415 to bol Anton a od roku 1427 Blažko.

Najstarší zlomok zbierky sa nachádzal v rukopise X. Celé jedno bifólio sa dá zložiť z 18 záševkov s textom Prudentiovho *Contra Symmachum* (8). Fragment je písaný karolínskou minuskulou, na ktorej ihneď zaujmú niektoré jej archaické tvary. Objavuje sa tu ligatúra „NT“, „&“ sa používa nielen vo forme spojky, ale aj v rámci slova. Diftong „ae“ sa niekde píše ako dvojica písmen, inde je ligovaný. „E caudatum“ sa ešte nevyskytuje. Pri takto archaických formách ani neprekvapí ligatúra „ct“ a „st“. Z tvarov jednotlivých písmen je dôležité spomenúť ešte vľavo sklonený driek „a“, „g“ je už väčšinou uzavreté, no v niektorých prípadoch je jeho spodný oblúčik mierne pootvorený. Veľmi zriedkavo sa objavuje okrúhle „d“, „r“ aj „s“. Horné časti driekov majú rôznorodý charakter. Niekde sú rovnaké po celej dĺžke, inde majú kyjovité ukončenie, v ďalších prípadoch sú zas ukončené viac či menej podareným trojuholníkovým nadstavcom. Jedno písmeno „b“ dokonca výrazne pripomína inzulárnu minuskulu. Pre pisára sú charakteristické „r“ s driekom predĺženým pod základnú linku.

³⁵ Za myšlienku takejto interpretácie ďakujem Williamovi Dubovi.

³⁶ TOMEK, Václav Vladivoj. *Základy starého místopisu pražského. Oddíl I. Staré město pražské*. Praha : Královská česká společnost nauk, 1866, s. 65.

Mohol by to byť znak ovplyvnenia listinným písmom, kde sa táto forma bežne vyskytovala. Okrem karolínskej minuskuly pisár používal aj kapitálu uvádzajúcu reč Prudentia a aj každý verš. Na základe zmienených prvkov je možné konštatovať, že zlomok bol napísaný niekedy v poslednej štvrtine 9. storočia alebo v prvej štvrtine 10. storočia, čím je približne o 100 rokov starší ako doteraz najstaršie známe kodikologické písomné pramene na Slovensku.³⁷ História rukopisu neumožňuje tvrdiť, že sa zlomok používal na území Slovenska vo svojej primárnej funkcii. Textový blok aj väzba (dielňa Mathias) vznikli vo Viedni, takže kníhviazač mal zásoby makulatúry odtiaľ.

Z Viedne pochádza aj ďalších 14 záševkov z rukopisu X (9). Tvoria jedno bifólio. Textové zrkadlo bolo členené do dvoch stĺpcov. Prúžky obsahujú text gramatiky *Graecismus* od Eberharda z Béthune podľa písma datovateľnej do druhej polovice 14. storočia.

Rukopis XI mal v sebe zlomky zo štyroch rôznych kníh. Ani jeden zlomok sa zatiaľ nepodarilo s istotou určiť. Ako výstuže chrbta boli použité tri väčšie pergamenové pásy s textom spisu asi o gramatike z prvej polovice 14. storočia (11). Medzi záševkami sa nájde jeden prúžok z necelého bifólia s neznámou učebnicou latinskej gramatiky (12). Ďalší má popísanú len jednu stranu, na ktorej sa nachádza náboženský text, ale nie je jasné, či pochádza z nejakej liturgickej knihy (13). Ostatných 18 záševkov pochádza z rovnakého rukopisu, no kníhviazač ich rozstrihal kolmo na riadky, podarilo sa prepojiť len niekoľko z nich, čo zatiaľ neumožňuje presnú identifikáciu textu, no zdá sa, že text sa zaoberá štylistickou stránkou latinčiny (10).

Zložito identifikovateľné sú aj zlomky z väzby kódexu XIV. V obálke s týmto číslom sa nachádza celkovo päť rôznych fragmentov. Jeden zložený z dvoch malých pergamenových ústrižkov tvoril výstuž chrbta (14). Nachádzajú sa na ňom liturgické texty pre slúženie adventných oficií. Ich výber aj poradie je štandardné, celoeurópske. Ako záševky boli využité pásiky z hebrejského rukopisu, z listiny a ďalšieho pravdepodobne liturgického rukopisu. V obálke je aj jeden záševok s *Doctrinale* od Alexandra de Villa Dei, ktorý sa sem dostal pravdepodobne omylom z obálky nasledujúcej knihy.

Práve k rukopisu XV je v nasledujúcej zložke priradených 25 záševkov s *Doctrinale* (15). Prúžky boli nastrihané z bifólia. Textové zrkadlo bolo tvorené len jedným stĺpcom. Väzba nosiča pochádza opäť z viedenskej dielne Mathias, čiže nemôžeme predpokladať využitie pôvodného rukopisu v Kremnici alebo na území Uhorska.

³⁷ Zo začiatku 11. storočia pochádza zlomok z Literárneho archívu SNK (LAZORÍK, Eduard – BEDNÁRIKOVÁ, Janka – VESELOVSKÁ, Eva. *Stredoveké liturgické fragmenty z Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice. Catalogus fragmentorum. Tomus III.* Martin : Slovenská národná knižnica: Odbor správy a spracovania HKD a HKF, 2022, č. 19. ISBN 978-80-8149-158-0.) a zlomok z bratislavskej kapitulskej knižnice uložený v SNA (ŠEDIVÝ, Juraj. *Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel.* Bratislava : Chronos, 2007, s. 43, abb. 7. ISBN 978-80-89027-22-4.). Úplne najstarším známym fragmentom, ktorý sa nachádzal na území Slovenska, je biblický text z prvej polovice 9. storočia umiestnený v rukopise patriacom pôvodne lechnickým kartuziánom, no dnes je uložený v Univerzitnej knižnici v Budapešti. MEZEY, László. *Fragmenta Latina codicum in Bibliotheca Universitatis Budapestinensis. Fragmenta Latina codicum in Bibliothecis Hungariae. Volumen I. Pars I.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1983, č. 4, s. 32.

Kompozične úplne rovnaká slepotlačová výzdoba je použitá aj na kódexe XX, kde sa okrem iných nachádzajú aj záševky z rovnakého rukopisu i z rovnakej časti pôvodnej knihy, čiže kníhviazač pracoval na oboch väzbách v rovnakom čase.

Notovaný zlomok hymnára z prvej tretiny 15. storočia sa nachádzal v kódexe XVI. Zachoval sa vo forme záševkov a bol editovaný Evou Veselovskou.³⁸ Rovnako ako nosič pochádza z Uhorska, možno dokonca aj z Kremnice.

Pri nasledujúcom rukopise XVII so *Starým zákonom* použil kníhviazač záševky z dvoch rukopisov. Jeden je notovaný misál, editovaný opäť Evou Veselovskou, s uhorskou provenienciou.³⁹ Druhý obsahuje úseky z kapitol o zámenách a slovesách z Donátovej gramatiky *Ars minor* (16). Oproti verzii uvedenej v najnovšej edícii⁴⁰ sú značne rozšírené. Provenienčne by bolo možné ho tiež zaradiť do Uhorska a aj do oblasti stredoslovenských bankských miest. Július Sopko totiž uvádza domáci pôvod rukopisu, notovaný zlomok je miestny a aj väzba rukopisu vykazuje znaky kníhviazačskej dielne pôsobiacej v niektorom zo stredoslovenských bankských miest. Je teda pravdepodobné, že táto gramatika sa používala v stredoveku na našom území.

Spomenutý rukopis XX mal v sebe 18 záševkov s *Doctrinale* Alexandra de Villa Dei (18) pochádzajúcich z rovnakého rukopisu ako záševky z kódexu XV. Obsahovo na seba tiež nadväzujú. Okrem gramatického spisu tu kníhviazač použil aj 19 záševkov z notárskej príručky *Summa dictaminis* od portugalského kanonistu Dominica Dominici z Viseu (17). Špecifické písmo zlomku vzdialene pripomína beneventánu svojimi hranatými tvarmi a prepojeniami písmen cez brvná, čo by naznačovalo juhoitaliansky pôvod prameňa. Samotné dielo Dominik napísal v 80. rokoch 13. storočia. Zlomok vznikol o čosi neskôr, niekedy na prelome 13. a 14. storočia. V neznámych pozíciách vo väzbe sa nachádzali dva papierové zlomky pravdepodobne bez kodikologickej minulosti. Na jednom z nich sa nachádza text písomnosti z panovníckej kancelárie (19). Je veľmi úzky, takže z intitulácie umiestnenej v samostatných a odsadených dvoch vrchných riadkoch sa zachovali informácie o rímskom a chorvátskom panovaní. Spolu s charakterom písma môžeme teda písomnosť datovať niekedy medzi roky 1411 – 1439, keď boli rímskymi a aj uhorskými panovníkmi Žigmund Luxemburský a Albrecht II. Habsburský. Prijemcom bol asi istý Petrus. Na dorze sa nachádza neskorší text nesúvisiaci s panovníckym dokumentom menujúci rôzne diela predovšetkým právneho charakteru. Nápadná je ich zhoda s obsahom rukopisu XVI. Je veľmi pravdepodobné, že tento zlomok bol umiestnený do nesprávnej zložky a pôvodne bol súčasťou kódexu XVI, kde si na jeho dorzálnu časť niekto poznačil obsah celého zväzku. Ďalší zlomok (20) má vročenie 1456 a nesie na sebe neznámy text, ktorý by mohol byť inštrukciou pre výber modlitieb pre nejakú liturgickú udalosť. Je možné, že bol expedovaný vo forme listu, pretože na dorzálnej strane je kolmo na hlavný text napísaná adresa, ktorú sa žiaľ nepodarilo identifikovať. Keďže väzbu rukopisu vytvorili v dielni Mathias, pôvod zlomkov je možné umiestniť do Viedne.

Rozsiahly súbor 21 záševkov (21) reštaurátori vybrali z rukopisu XXII napísaného v Banskej Štiavnici. Ich pôvod možno hľadať v rukopise napísanom v druhej polovici

³⁸ VESELOVSKÁ, III, s. 53-55.

³⁹ VESELOVSKÁ, III, s. 55-56.

⁴⁰ HOLTZ, Louis. *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*. Paris : Centre national de la recherche scientifique, 1981, s. 588-593.

13. storočia. Dielo, z ktorého pochádzajú, sa aj napriek dobrej zachovalosti a čitateľnosti pásov nepodarilo určiť. Spis však pojednáva predovšetkým o rétorike. Proveniencia nosiča by mohla naznačovať domáce používanie zlomku.

Kódex **XXIII** mal chrbát vystužený dvoma fragmentmi gramatiky *Ars minor* z rôznych kníh. Jeden je písaný bastardou (**23**) a druhý textúrou (**24**). V chrbte bola použitá aj makulatúra s hebrejským textom. Do formy záševkov bolo pretransformované bifólio z *Dekretálov Gregora IX* (**22**). Pôvodný rukopis musel byť ich silno krátenou verziou, keďže jedno fólio obsahuje časti z prvej knihy a druhé až zo štvrtej. V edícii kánonického práva je medzi zachovanými časťami medzera 437 stĺpcov textu, čo vychádza približne na 73 fólií rukopisu, ak budeme počítať, že na jedno fólio sa zmestilo šesť stĺpcov, ako je to na fragmentoch. Slepotačová výzdoba pokryvu dosiek opäť poukazuje na rakúsky pôvod väzby a tým pádom aj zlomkov.

Konvolút najrôznejších spisov s číslom **XXIV** má niektoré fragmenty vybrané z väzby, no prídoštie a predsádky z makulatúry stále zostali na svojom pôvodnom mieste. Eva Veselovská v ňom eviduje tri zlomky pochádzajúce z toho istého rukopisu.⁴¹ Jedna časť graduálu zo začiatku 13. storočia bola použitá na obe predsádky a druhá bola rozstrihaná do záševkov. Obsahovo nie sú od seba príliš vzdialené. Nesú na sebe formuláre pre omše prvého pôstneho týždňa a druhej pôstnej nedele. Tieto zlomky sú notované nemeckou adiafematickou bezlinajkovou notáciou. Eva Veselovská ako ich miesto vzniku stanovuje Rakúsko. Fragment na prednom prídošti (**25**) pravdepodobne pochádza tiež z rovnakého rukopisu. Je to možné tvrdiť na základe podobných rozmerov textového zrkadla, rovnakého typu písma a notácie. Avšak tento fragment nebol vytvorený rovnakým písarom kvôli niektorým odlišným preferenciám v tvare litier. Napríklad na prídošti sa bežne vyskytuje okrúhle „d“, ktoré sa na predsádkach vôbec nepoužíva. Zlomok na prídošti obsahuje texty sekvencií pre augustové a septembrové sviatky, čiže bol pravdepodobne zaradený na konci graduálu. Len posledná zo skladieb *Salve Crux sancta* je notovaná. Neumy sú pripísané do priestoru medzi riadkami bez upravenia ich veľkosti, čiže pôvodne sa s nimi nepočítalo. V zachovanom úseku sú použité body, samostatné virgy s hlavicou vľavo a pressus. Zo štyroch sekvencií na zlomku je najmenej obvyklá *Summum praeconem Christi* určená pre sviatok Sťatia Jána Krstiteľa. Podľa Cantus Index sa objavuje v šiestich rukopisoch, z toho štyri sú zo Sankt Gallen.⁴² Ďalší je z Rezna a posledný je umiestnený v berlínskej knižnici bez uvedenia proveniencie. *Analecta hymnica* k nim pridáva ešte dva rukopisy z kláštora svätého Blažej.⁴³ Je teda pravdepodobné, že pôvodný rukopis vznikol v juhonemeckej, švajčiarskej alebo rakúskej oblasti.

Ako zadné prídoštie slúžil zlomok z kalendára (**26**). Opäť mohol byť súčasťou rovnakého rukopisu, no jeho hlavný text je obmedzený len na tri posledné dni septembra, na základe ktorých sa nedá posúdiť totožnosť. Zaujímavá je prítomnosť svätého Václava (*Wenzlái*) v slávených sviatkoch, no nie je napísaný červenou farbou ako nasledujúci Michal archanjel, čo potvrdzuje provenienciu zlomku v strednej Európe a pravdepodobne z nej vylučuje České kráľovstvo. Na rozsiahlom dolnom margu je

⁴¹ VESELOVSKÁ, III, s. 56-58.

⁴² <https://cantusindex.org/id/ah50207> [cit. 2023-08-18].

⁴³ BLUME, Clemens – DREVES, Guido Maria (eds.). *Analecta hymnica medii aevi. Tomus L.* Leipzig : Reiland, 1907, č. 207, s. 275-276.

približne o polstoročie mladšou rukou napísaná neznáma modlitba za uzdravenie očí, pričom na štvrtom riadku odspodu je použitá aj nemčina. Zaujímavosťou je dochovanie všetkých štyroch fólií z 13. storočia. Pôvodný text je viditeľný len na jednej strane, pričom druhá niekedy zostala prázdna, inokedy na ňu napísal text vlastník neskorostredovekého rukopisu. Je teda možné, že opačné strany boli zmazané, no zvyšky po písmenách na nich nie sú badateľné a skôr presvitá popísaná strana.

Len dva záševky majú na sebe text pochádzajúci z breviára (27). Sú na nich responzóriá a antifóny k sviatku oktávy Prenesenia svätého Benedikta a k svätej Margite. Najmä prvý zmieneny je v rukopisoch výnimočný a rovnako zriedkavá je aj väčšina použitých spevov. Na základe jeho výskytu možno predpokladať benediktínsky pôvod pôvodného rukopisu.

Posledný zlomok pochádza zo sanktorálovej časti misála neznámej proveniencie (28). Nieкто z pracovníkov SNA už zlepil jednotlivé prúžky dokopy, pričom jeden na oriezkovej strane chýba, čo spôsobuje, že text nenadväzuje presne. Pokus o obsahovú analýzu liturgických textov skončil neúspešne, pretože výber epištoly a evanjelia pre sviatok Povýšenia svätého Kríža je podľa databázy Usuarium jedinečný v celej Európe. Keďže táto databáza predstavuje diecézne tradície, tak narastá pravdepodobnosť monastického pôvodu fragmentu, ale žiadny porovnávací materiál sa nepodarilo nájsť.

V ostatných kremnických rukopisoch uložených v Bratislave sa už nenachádzajú žiadne fragmenty.

Záver

Z predchádzajúcej analýzy zlomkov by sa zdalo, že predstavujú nesúrodý celok, ktorý nedokáže prispieť ničím k dejinám Kremnice. Heterogenita proveniencií súboru korešpondujúca s pôvodom samotných nosičov však poukazuje na šírku vzťahov kremnických duchovných, ktorí postupne obohacovali knižnicu. V súvislosti so stredovekými dejinami Kremnice a jej okolia je zaujímavá prítomnosť breviára z prelomu 12. a 13. storočia v rukopise IV, ktorý vznikol v Martine, čiže je pravdepodobné, že aj jeho väzba vznikla v blízkom okolí, čo by naznačovalo miestne použitie breviára. Podobným príkladom je zlomok spisu o rétorike z druhej polovice 13. storočia umiestnený do väzby kódexu napísaného v Banskej Štiavnici, čo by mohlo naznačovať, že ide o pozostatok z knižnice tamjších dominikánov. Ešte dva fragmenty s disciplínami trívia by sa dali zaradiť do stredoslovenskej banskej oblasti. Logický spis z prvej polovice 14. storočia na rukopise II podľa prítomnosti dnes už nezvestnej kremnickej listiny vo väzbe a Donátova gramatika z prvej polovice 15. storočia na knihe XVII s domácou väzbou a rovnako aj z Uhorska pochádzajúcim misálom. Znamenalo by to, že školstvo na území dnešného stredného Slovenska nebolo obmedzené len na základy latinskej gramatiky, ale pestovali sa tu aj vyššie disciplíny.

Samotné početné zastúpenie latinských gramatík je prekvapivé. Medzi stovkami fragmentov zo Slovenskej národnej knižnice sa vyskytuje len v jednotkách prípadov a žiaden exemplár nebol nájdený v Archíve mesta Košice ani v knižnici kaštieľa v Betliari. Medzi 31 zlomkami sa vyskytuje až sedemkrát. Niekoľko z nich zostalo neidentifikovaných, zvyšné boli skoncipované Donátom, Alexandrom de Villa Dei a Eberhardom z Béthune. Zaujímavým dokladom výuky latinčiny je zlomok z rukopi-

su VI obsahujúci okrem gramatiky aj Catonove Distichá, na ktorých si študenti mohli nacvičiť preklad. Väčšina týchto učebníc bola použitá viedenskými kníhviazačmi, čo dokumentuje, že ich zdroje makulatúry pochádzali predovšetkým z prostredia miestnej univerzity, kde mali najrôznejšie učebnice široké publikum. V jednom prípade dokonca *Doctrinale* dokumentuje postup remeselníkovej práce, keď sa záševky z rovnakej knihy ocitli v dvoch rôznych rukopisoch.

Kremnickí klerici mali okrem napojenia na viedenské univerzitné prostredie aj vzťahy s Českým kráľovstvom, čo spôsobilo presun bohemikálneho materiálu do Kremnice. Aj tu nájdeme nezvyčajnú makulatúru. Do oblasti diplomatiky patrí list vydaný 2. 9. 1406 českým krajinským komtúrom Rádu nemeckých rytierov použitý v rukopise V. Pre kodikologické bádania je zas zaujímavý malý papier s informáciou o kníhviazačovi Jánovi žijúcom oproti kostolu svätého Klementa v Prahe medzi rokmi 1408 – 1415. Je možné, že on sám zviazal kódex VIII, v ktorom sa tento lístok našiel.

Veľmi vzácnym objavom je fragment písaný karolínskou minuskulou prelomu 9. a 10. storočia. Mal by to byť zatiaľ najstarší zlomok nájdený v slovenských pamäťových inštitúciách. Nesie na sebe text Prudentiovho spisu *Contra Symmachum*. Jeho spojenie s Kremnicou začalo, až keď sa tam dostal vo forme záševkov kódexu X vytvoreného vo Viedni.

Mimo latinskú písomnú kultúru sa nachádzajú dva fragmenty s hebrejským textom v rukopisoch XIV a XXIII.

Nasledujúca tabuľka ponúka sumár informácií o všetkých identifikovaných zlomkoch v kremnických rukopisoch uložených v SNA. Sú k nim pridané aj fragmenty spracované Evou Veselovskou, aby bol súpis kompletný.

Číslo	Signatúra	Obsah	Datácia	Písmo/Notácia	Proveniencia ⁴⁴
1	Cx II	Walter Burleigh, De puritate artis logicae tractatus	XIV/1	gothica textualis	Územie dnešného Slovenska
VESELOVSKÁ, III, č. 1	Cx III	Breviarium (Dom. 3 Adventus)	XIV/m	gothica textualis, métsko-gotická not.	Poľsko
VESELOVSKÁ, III, č. 2	Cx IV	Breviarium (Sabbato Hebd. 4 Adv., Antiphonae Majores, Nicolai, Inventio Stephani)	XII/XIII	carolina posterior, nemecká bezlínajková adiastematická not.	Rakúsko
2	Cx V	Gregorius Magnus, Expositio super Cantica canticorum	XIII	gothica textualis	České kráľovstvo
3	Cx V	Antiphonale (Dom. 4 Quad.?)	XIV/XV	bastarda, métsko-gotická not.	České kráľovstvo

⁴⁴ Kurzíva označuje provenienciu stanovenú na základe pôvodu nosiča alebo jeho knižnej väzby.

4	Cx V	List českého krajinského komtúra Heinrichovi farárovi z Osovej Bitýšky	2. 9. 1406	bastarda	České kráľovstvo (Praha – Osová Bitýška)
5	Cx V	Liber ordinarius (Affrae, Sixti, In vigilia Laurentii, Assumptio Mariae)	XV	gothica textualis	České kráľovstvo
6	Cx VI	Disticha Catonis et Grammatica Latina	XV/1	bastarda	?
7	Cx VIII	Správa pre kníhviazača	1408 – 1415	bastarda	České kráľovstvo (Praha)
8	Cx X	Prudentius, Contra Symmachum	IX/X	carolina	Rakúsko
9	Cx X	Eberhardus Bethuniensis, Graecismus	XIV/2	gothica textualis	Rakúsko
10	Cx XI	De sententiae?	XIV/1	gothica textualis	?
11	Cx XI	De grammatica?	XIV/m	gothica textualis	?
12	Cx XI	Grammatica Latina	XV	bastarda	?
13	Cx XI	Hymnus?	XV	bastarda	?
14	Cx XIV	Breviarium (Dom. 3 Adventus, Fer. 2 Hebd. 4 Adv.)	XV	gothica textualis formata	?
	Cx XIV	Hebrejčina			
15	Cx XV	Alexander de Villa Dei, Doctrinale	XV/1	gothica textualis formata	Rakúsko
VESELOVSKÁ, III, č. 3	Cx XVI	Hymnarium	XV/in	gothica textualis	Územie dnešného Slovenska
16	Cx XVII	Aelius Donatus, Ars minor	XV/1	gothica textualis formata	Územie dnešného Slovenska
VESELOVSKÁ, III, č. 4	Cx XVII	Missale (Dom. Resurrectionis)	XV/m	gothica textualis	Územie dnešného Slovenska
17	Cx XX	Dominicus Dominici de civitate Visentina, Summa dictaminis	XIII/XIV	gothica textualis	Južné Taliansko?
18	Cx XX	Alexander de Villa Dei, Doctrinale	XV/1	gothica textualis formata, gothica cursiva	Rakúsko

19	Cx XX	Panovnícky dokument	1411 – 1439	bastarda	<i>Rakúsko</i>
20	Cx XX	Liturgické inštrukcie?	1456	bastarda	<i>Rakúsko</i>
21	Cx XXII	De rhetorica?	XIII/2	gothica textualis	<i>Územie dnešného Slovenska</i>
	Cx XXIII	hebrejčina			
22	Cx XXIII	Decretales Gregorii papae IX	XIII/2	gothica textualis	<i>Rakúsko</i>
23	Cx XXIII	Aelius Donatus, Ars minor	XV/1	bastarda	<i>Rakúsko</i>
24	Cx XXIII	Aelius Donatus, Ars minor	XV	gothica textualis formata	<i>Rakúsko</i>
VESELOVSKÁ, III, č. 5	Cx XXIV	Graduale (Feria 4, 5, Hebd. 1 Quad., Dom. 2 Quadragesimae)	XIII/in	gothica primitiva, nemecká bezlinajková adiaستمatická not.	<i>Rakúsko</i>
25	Cx XXIV	Graduale (Assumptio Mariae, Decoll. Jo. Bapt., Nativitas Mariae, Exaltatio Crucis)	XIII/in	gothica primitiva, nemecká bezlinajková adiaستمatická not.	<i>Rakúsko</i>
26	Cx XXIV	Calendarium (Septembris) et oratio	XIII/1, XIII/2	gothica textualis	<i>Rakúsko</i>
27	Cx XXIV	Breviarium (Octava Tr. Benedicti, Margaritae)	XIV/2	gothica textualis formata	<i>Benediktíni, Rakúsko</i>
28	Cx XXIV	Missale (Adriani, Corbiniani, Exaltatio Crucis)	XV/1	gothica textualis formata	<i>Rakúsko</i>

Katalóg

Nasledujúce katalógové sprístupnenie zlomkov využíva upravenú metódu Dalibora Havla.⁴⁵ Zlomky sú radené postupne podľa označenia nosiča a v rámci nosiča chronologicky. Ako jeden fragment tu chápeme aj skupinu záševkov pochádzajúcich z rovnakého rukopisu a nachádzajúcich sa v tom istom kódexe. Katalóg neuvádza malé a zle čitateľné zlomky, ktoré sa nepodarilo identifikovať.

⁴⁵ HAVEL, Dalibor. *Počátky latinské písomnej kultury v českých zemích. Nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě*. Brno : Filozofická fakulta Masarykova univerzity, 2018, s. 53-70.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx II (1)
XIV.¹, perg., 23 záševkov, 298 × 11 mm.

Perg. záševky boli pri reštaurovaní vybrané zo zložiek rukopisu. Dnes sú vložené voľne v samostatnom obale s označením rukopisu II, no jeden pásik sa dostal aj do obálky zlomkov z rukopisu V. Textové zrkadlo so šírkou 132 mm je členené in columnas so šírkou 67 mm. Spatium 6 mm. Riadok 4 mm.

Písané jednou rukou: gothica textualis.

[Walter Burleigh, De puritate artis logicae tractatus (Tertia pars, De aliis propositionibus hypotheticis), frag.]

Frag.: dicente, quod antecedens non est causa consequentis ...×... dictio exclusiva et negetur.

BOEHNER, Philotheus (ed.). *De puritate artis logicae tractatus longior*. With a Revised Edition of the Tractatus Brevior. New York : The Franciscan Institute St. Bonaventure, 1955, s. 125, r. 10 – 156, r. 28.

Liber tradens: Nicolaus Stoer: *Officium missae*. – Magister Adam: *Commentarium in Summam Raymundi. Sermones*. Papierový rukopis z 1. polovice 15. storočia.
Possessor: farská knižnica Kremnica.

Lit.: Sopko, I, č. 163, s. 183-184.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx V (2)
XIII., perg., 1 záševok, 143 × 10 mm.

Perg. záševok bol pri reštaurovaní vybraný zo zložky rukopisu. Dnes je vložený voľne v samostatnom obale. Textové zrkadlo so šírkou 117 mm. Riadok 3 mm.

Písané jednou rukou: gothica textualis.

[Gregorius Magnus, Expositio super Cantica canticorum (cap. IV), frag.]

Frag. A: quid appetat, et de rore ejus se refrigeret, ne lassescat. Sequitur: Quid emittit sancta Ecclesia, nisi cum sanctis operibus sancta verba, quibus filios gignit et nutrit? Quorum dum alios usque ad martyrium perducit, alios in sancta conversatione erudit; hos sanguine martyrii rubentes ad aeternam patriam transmittit, illos vero in sanctis operibus viventes, proximis in exemplum.

Gregorius Magnus. *Expositio super Cantica canticorum*, caput IV, PL 79, col. 514.

Liber tradens: *Speculum humane salvationis*. – *Vitae sanctorum hymnis auctae*. – *Rubrica liturgica*. – *Evangelia dominicalia et de sanctis*. Papierový rukopis z 1. polovice 15. storočia. Pisár Mikuláš z Vratislavi.

Possessor: Iste liber est domini Stanislai de Olomucz. (XV.^m) – farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 166, s. 187-188. SASINEK, František Vít'azoslav. Codex Cremniciensis. In Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archeologiu a ethnografiu, 1876, roč. 1, č. 2, s. 111-120.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, sign. Cx V (3)
XIV./XV., pap., 1 zlomok, 209 × 139 mm, métsko-gotická not.

Pap. zlomok je nalepený na prednom prídošti rukopisu. Textové zrkadlo so šírkou 159 mm. Záhľadie 22 mm. Oriezkový okraj 33 mm. Chrbtový okraj 16 mm. Riadok s notáciou 30 mm, z toho 5-linajková čierna notová osnova 21 mm. Medzera medzi linajkami 5 mm. Punktum 3 × 3 mm.

Písané jednou rukou: bastarda.

[Antiphonale (Dom. 4 Quad.), frag.]

Frag. A: V. Si lumen sompnum capiat si pressa soporem palpebris si dedero tymporibus requiem (006921zb) Gloria laus et honor et virtus sit patri et.

Liber tradens: Speculum humane salvationis. – Vitae sanctorum hymnis auctae. – Rubrica liturgica. – Evangelia dominicalia et de sanctis. Papierový rukopis z 1. polovice 15. storočia. Pisár Mikuláš z Vratislavi.

Possessor: Iste liber est domini Stanislai de Olomucz. (XV.^m) – farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 166, s. 187-188. SASINEK, František Vít'azoslav. Codex Cremniciensis. In Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archeologiu a ethnografiu, 1876, roč. 1, č. 2, s. 111-120.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, sign. Cx V (4)
2.9.1406, pap., 1 zlomok, 210 × 144 mm.

Pap. zlomok tvorí zadnú predsádku rukopisu. Riadok 6 mm. Na dorze listu je malý odtlačok pečate z červeného vosku. List bol teda expedovaný ako uzavretý, čo dokladajú aj jeho viditeľné prehnutia.

Písané jednou rukou: bastarda.

[Brief, frag.]

Frag. A: Lanthkompt in Behem etc.

Unsern fruntlichen Grus, ersamer liber Her Pfarrer. Alzo ir uns mit Urban, unserem Bote, van des Folen wegen enpoten habt. Danken wir euch fleissiclichen und haben den befolhen Herren Jan, unserem Bruder. Wenn Her dorumbe seynen Boten mit seynen Brieff czusendet, das ir ym den werden laset, von dannen Her uns wol gebrach czugefurt wirt. Auch als ir bitet umb eyn Bruder, wir wol gerne daruff denken. Gegeben an sendte Anthonii anno XIII^{co} sexto.

adresa: Dem ersamen geist Bruder Heinrich Pfarrer czum Vitis des Dewthschm Ordens.

Liber tradens: Speculum humane salvationis. – Vitae sanctorum hymnis auctae. – Rubrica liturgica. – Evangelia dominicalia et de sanctis. Papierový rukopis z 1. polovice 15. storočia. Pisár Mikuláš z Vratislavi.

Possessor: Iste liber est domini Stanislai de Olomucz. (XV.^m) – farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 166, s. 187-188. SASINEK, František Víťazoslav. Codex Cremniciensis. In *Slovenský letopis pre historiú, topografiu, archeologiu a etnografiu*, 1876, roč. 1, č. 2, s. 111-120.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx V (5)
XV.?, perg., 10 záševkov, 105 × 10 mm.

Perg. záševky boli pri reštaurovaní vybrané zo zložiek rukopisu. Textové zrkadlo (jeden stĺpec?) široký 80 mm. Riadok 5 mm.

Písané jednou rukou: gothica textualis.

[Liber ordinarius (Affrae, Sixti, In vigilia Laurentii, Assumptio Mariae), frag.]

Frag. A: et sancte Affre

Frag. B: De sancto Sixto

Frag. C: In vigilia sancti Laurentii

Frag. D: Assumptionis.

Liber tradens: Speculum humane salvationis. – Vitae sanctorum hymnis auctae. – Rubrica liturgica. – Evangelia dominicalia et de sanctis. Papierový rukopis z 1. polovice 15. storočia. Pisár Mikuláš z Vratislavi.

Possessor: Iste liber est domini Stanislai de Olomucz. (XV.^m) – farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 166, s. 187-188. SASINEK, František Víťazoslav. Codex Cremniciensis. In *Slovenský letopis pre historiú, topografiu, archeologiu a etnografiu*, 1876, roč. 1, č. 2, s. 111-120.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx VI (6)
XV.¹, perg., 16 záševkov, rôzne šírky, prevažuje 287 × 10 mm.

Perg. záševky boli pri reštaurovaní vybrané zo zložiek rukopisu. Šírka textového zrkadla 104 mm. Riadok 4 mm.

Písané dvoma rukami: bastarda.

**[Disticha Catonis (Lib. I, 1, 2, 14 – 17, 29 – 33; Lib. IV, 1 – 4, 8 – 20, 24 – 30)
et Grammatica Latina, frag.]**

Frag. A: [Hic tibi praecipue] sit pura mente colendus ...×... Quod lautum est animo complectere, sed fuge lites.

ZATOČIL, Leopold. *Cato a Facetus. Pojednání a texty. Spisy Masarykovy university v Brně, Filosofická fakulta, č. 48.* Brno: Masarykova universita v Brně, 1952, s. 230-236.

Frag. A': singulares in ei divisas sillabas ut species spei

Liber tradens: Biblia. Vetus Testamentum. – Pseudo-Remigius: *Interpretationes nominum Hebraicorum.* – Pseudo-Beda: *Prologus in psalterium.* – Ioannes Marchesinus: *Mammotrectus.* Papierový rukopis z 1. polovice 15. storočia.
Possessor: farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 167, s. 188-189.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx VIII (7)
Okolo 1408 – 1415, pap., 1 zlomok, 112 × 53 mm.

Pap. zlomok bol pri reštaurovaní vybraný z neznámeho miesta v rukopise. Šírka textového zrkadla 83 mm. Riadok 14 mm.

Písané jednou rukou: bastarda.

[Nota, frag.]

Frag. A: bo^m. Item missas speciales.? Item missalia duo. Item psalterium. Item viaticos quatuor. Veniant ad Johannem ligatorem ex opposito chori sancti Clementis et habebunt, ut volunt.

Liber tradens: Biblia. Novum Testamentum. Papierový rukopis z 1. polovice 15. storočia.
Possessor: farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 169, s. 190-191.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx X (8)
IX./X., perg., 18 záševkov, 277 × 9 mm.

Perg. záševky boli pri reštaurovaní vybrané zo zložiek rukopisu. Celé bifólio má šírku 277 mm. Jedno fólio 140 mm. Text je písaný in extenso v zrkadle so šírkou okolo 84 mm (jeho rozmery výrazne kolíšu). Oriezkový okraj 41. Chrbtový okraj 15 mm. Riadok 7 mm.

Písané jednou rukou: carolina, súdobé medziriadkové glosy.

[Prudentius, Contra Symmachum (Liber II, v. 139 – 184; 371 - 414), frag.]

Frag. Ar: Duceret omne bonum ...×... die mea dona trahenda.
Prudentius. *Contra Symmachum*, Liber II, 139-159, PL 60, col. 191-193.

Frag. Av: Haec igitur spondente Deo ...×... Non occidet, inquit,
Prudentius. *Contra Symmachum*, Liber II, 160-184, PL 60, col. 193-194.

Frag. A'r: Cunctis nam populis ...×... varias agitetur ad artes,
Prudentius. *Contra Symmachum*, Liber II, 371-390, PL 60, col. 209-210.

Frag. A'v: Quem putet auctorem ...×... quae forma placeret.
Prudentius. *Contra Symmachum*, Liber II, 391-414, PL 60, col. 210-211.

Liber tradens: Thomas Ebendorfer de Haselbach: *Sermones super evangelia de tempore*. – Thomas Ebendorfer de Haselbach: *Tractatus de confessione*. – *Sermones de operibus misericordiae corporalibus*. – Thomas Ebendorfer de Haselbach: *Tractatus de quinque sensibus*. Papierový rukopis, dve ruky datovali do 1463 a 1465. *Possessor*: farská knižnica Kremnica (*Iste liber est ecclesie parrochialis Beate Marie Virginis in Crempnitia, Liber Beate Marie Virginis ecclesie parrochialis in Crempnitia, Iste liber est ecclesie beate Marie virginis in Crempnitia*) prvé dva zápisy písala rovnaká ruka, všetky pochádzajú približne z XV.^{ex}.

Lit.: SOPKO, I, č. 171, s. 192-193.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx X (9)
XIV.², perg., 14 záševkov, 277 × 9 mm.

Perg. záševky boli pri reštaurovaní vybrané zo zložiek rukopisu. Šírka textového zrkadla 137 mm. Šírka stĺpca 65 mm. Medzera 6 mm. Riadok 4 mm.

Písané jednou rukou: gothica textualis.

**[Eberhardus Bethuniensis, Graecismus (Prooemium, v. 1 – Cap. I, v. 64;
Cap. VI, v. 2 – Cap. VII, v. 63), frag.]**

Frag. A: Quoniam ignorantiae nubilo turpiter ...×... Multa simul, sic fit et habet fieri synacrismos

WROBEL, Iohannes (ed.). *Eberhardi Bethuniensis Graecismus*. Corpus grammaticorum medii aevi. Vol. I. Wrocław : Koebner, 1887, prooemium, v. 1 – cap. I, v. 64.

Frag. A': Mox, si nosse uelis, haec alta mente notabis ...×... Tres cellae sunt : fantasis et logice memoransque.

Eberhardi Bethuniensis Graecismus, cap. VI, v. 2 – cap. VII, v. 63.

Liber tradens: Thomas Ebendorfer de Haselbach: *Sermones super evangelia de tempore*. – Thomas Ebendorfer de Haselbach: *Tractatus de confessione*. – *Sermones de operibus misericordiae corporalibus*. – Thomas Ebendorfer de Haselbach: *Tractatus de quinque sensibus*. Papierový rukopis, dve ruky datovali do 1463 a 1465. *Possessor*: farská knižnica Kremnica (*Iste liber est ecclesie parochialis Beate Marie Virginis in Crempnitia*, *Liber Beate Marie Virginis ecclesie parochialis in Crempnitia*, *Iste liber est ecclesie Beate Marie Virginis in Crempnitia*) prvé dva zápisy písala rovnaká ruka, všetky pochádzajú približne z XV.^{ex}.

Lit.: SOPKO, I, č. 171, s. 192-193.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XI (10)
XIV¹, perg., 18 záševkov, 12 × 272 mm.

Perg. záševky boli pri reštaurovaní vybrané zo zložiek rukopisu. Výška textového zrkadla 232 mm. Riadok 3 – 4 mm.

Písané jednou rukou: gothica textualis.

[De sententiae?, frag.]

Frag. A: [...] intentione diverse complexe [...] sententie sibi sunt in tantum [...] longitudine sententie viciosa [...]

Liber tradens: Bernardus Claraevallensis: *Liber exceptionum e diversis tractatibus*. – Fulgentius Ruspensi: *Christianaefidei symbolum*. – *Sermones de octo beatitudinibus*. – Thomas Ebendorfer de Haselbach: *Tractatus de quinque sensibus*. – *Sermones de operibus misericordiae corporalibus*. – *De casibus reservatis in confessione*. – Nicolaus de Dinkelsbuhl: *Collecta de decem praeceptis*. – Nicolaus de Dinkelsbuhl: *Tractatus de septem donis spiritus et septem defectibus opositis*. Papierový rukopis z druhej polovice 15. storočia.

Possessor: farská knižnica Kremnica (*Liber ecclesie parochialis Beate Marie Virginis in Crempnitia*) ruka z XV.^{ex}.

Lit.: SOPKO, I, č. 172, s. 193-195.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XI (11)
XIV.^m, perg., 3 zlomky, A: 83 × 51 mm; B: 145 × 44 mm; C: 141 × 44 mm.

Tri perg. zlomky boli pri reštaurovaní vybrané z medziväzových priestorov rukopisu. Ich text je takmer nečitateľný. Šírka stĺpca 58 mm. Medzera medzi stĺpcami 13 mm. Riadok 3 mm. Zápätie 16 mm. Okraj 10 mm.

Písané jednou rukou: gothica textualis.

[De grammatica?, frag.]

Frag. A: [...] Primo modo qualitas de consideratione legenda [...] nichil concludi [...] accusativum Donatus vero.

Liber tradens: Bernardus Claraevallensis: *Liber exceptionum e diversis tractatibus.* – Fulgentius Ruspensi: *Christianae fidei symbolum.* – *Sermones de octo beatitudinibus.* – Thomas Ebendorfer de Haselbach: *Tractatus de quinque sensibus.* – *Sermones de operibus misericordiae corporalibus.* – *De casibus reservatis in confessione.* – Nicolaus de Dinkelsbuhl: *Collecta de decem praeceptis.* – Nicolaus de Dinkelsbuhl: *Tractatus de septem donis spiritus et septem defectibus opositis.* Papierový rukopis z druhej polovice 15. storočia.

Possessor: farská knižnica Kremnica (*Liber ecclesie parochialis beate Marie virginis in Crempnitia*) ruka z XV.^{ex}.

Lit.: SOPKO, I, č. 172, s. 193-195.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XI (12)
XV., perg., 1 záševok, 13 × 282 mm.

Perg. záševok bol pri reštaurovaní vybraný zo zložky rukopisu. Šírka textového zrkadla 130 mm. Riadok 5 mm. Oriezkový okraj 12 mm. Chrbtový okraj 9 mm.

Písané jednou rukou: bastarda.

[Grammatica Latina, frag.]

Frag. Ar: ad quam sermo dirigitur, Si tertia [...] de qua fit sermo inter primam et
Frag. Av: [...] tribus primis septem fit [...] quatuor sunt nomina habentia secundam declina

Frag. A'r: unde dicitur coniugatio a coniugendo coniugamus. Cuius generis actuum erat quia

Frag. A'v: Cuius significationis temporis. Da temporis ut hodie heri nunc nuper cras aliquando ut patet in Donato.

Liber tradens: Bernardus Claraevallensis: *Liber exceptionum e diversis tractatibus.*
– Fulgentius Ruspensi: *Christianaefidei symbolum.* – *Sermones de octo beatitudinibus.*
– Thomas Ebendorfer de Haselbach: *Tractatus de quinque sensibus.* – *Sermones de operibus misericordiae corporalibus.* – *De casibus reservatis in confessione.* –
Nicolaus de Dinkelsbuhl: *Collecta de decem praeceptis.* – Nicolaus de Dinkelsbuhl:
Tractatus de septem donis spiritus et septem defectibus opositis. Papierový rukopis
z 2. polovice 15. storočia.

Possessor: farská knižnica Kremnica (*Liber ecclesie parochialis beate Marie virginis in Crempnitia*) ruka z XV.^{ex}.

it.: SOPKO, I, č. 172, s. 193-195.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XI (13)
XV., perg., 1 záševok, 13 × 283 mm.

Perg. záševok bol pri reštaurovaní vybraný zo zložky rukopisu.

Písané jednou rukou: bastarda.

[Hymnus?, frag.]

Frag. A: Ave verum corpus et sanguinis domini nostri Jesu Christi natum ex
Maria Virgine ave.

Liber tradens: Bernardus Claraevallensis: *Liber exceptionum e diversis tractatibus.*
– Fulgentius Ruspensi: *Christianaefidei symbolum.* – *Sermones de octo beatitudinibus.*
– Thomas Ebendorfer de Haselbach: *Tractatus de quinque sensibus.* – *Sermones de operibus misericordiae corporalibus.* – *De casibus reservatis in confessione.* –
Nicolaus de Dinkelsbuhl: *Collecta de decem praeceptis.* – Nicolaus de Dinkelsbuhl:
Tractatus de septem donis spiritus et septem defectibus opositis. Papierový rukopis
z 2. polovice 15. storočia.

Possessor: farská knižnica Kremnica (*Liber ecclesie parochialis Beate Marie Virginis in Crempnitia*) ruka z XV.^{ex}.

Lit.: SOPKO, I, č. 172, s. 193-195.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XIV (14)
XV., perg., 2 zlomky, 42 × 19 mm.

Dva perg. zlomky spevňovali chrbát knižného bloku. Sú čitateľné len z jednej strany.
Pravdepodobne pochádzali z rovnakého rukopisu. Riadok 4,5 mm.

Písané jednou rukou: gothica textualis formata.

[Breviarium (Dom. 3 Adventus, Fer. 2 Hebd. 4 Adv.), frag.]

Frag. A: [quo]adusque veniat [Dominus: qui et] illuminabit abscon[dita tene]brarum, et manifesta[bit consilia cord]ium: et tunc laus (I Cor 4,5)

Frag. B: [A. Egredietur dominus de loco sancto suo v]eniet ut salvet [populum suum] (002612) A. Egredietur vir[ga de radice] Jesse et replebitur [omnis terra gloria domini et videbit omnis caro salutare dei]. (002613)

Liber tradens: Petrus Lombardus: *Sententiarum libri I – IV*. Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia.

Possessor: farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 175, s. 196-197.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XV (15)

XV¹, perg., 25 záševkov, 279 × 10 mm.

Perg. záševky boli pri reštaurovaní vybrané zo zložiek rukopisu. Päť z nich je bez písma a jeden sa pravdepodobne omylom ocitol v obálke so zločkami z rukopisu XIV. Záševky z rovnakého rukopisu boli aj v kódexe XX (18). Šírka textového zrkadla 87 mm. Oriezkový okraj 42 mm. Chrbtový okraj 22 mm. Riadok 6 mm.

Písané jednou rukou: gothica textualis formata. Súdobé poznámky: gothica cursiva.

[Alexander de Villa Dei, Doctrinale (v. 380-394, 403-424, 546-559, 574-589), frag.]

Frag. Ar: dicimus altilia, si plura, sit altilis una ...×... cum norma nervum, cum freno collige clivum

REICHLING, Dietrich (ed.). *Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei*. Monumenta Germaniae Paedagogica. Band XII. Berlin : Hofmann, 1893, s. 27-29.

Frag. Av: his plurale damus, sic dant far, pisa, lupinus ...×... de genibus, veribus normam servabis eandem

Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei, s. 30-31.

Frag. A'r: articulo sexum servant utrumque sub uno ...×... articulum mutat et triplicat unio sensum

Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei, s. 37-38.

Frag. A'v: his adiungis hymen (mas est neutrumque repertum) ...×... datque sequester idem (quod ternae sive secundae).

Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei, s. 40-41.

Liber tradens: Sermones de tempore et de sanctis. Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia.

Possessor: farská knižnica Kremnica (*Liber Ecclesie parochialis beate Marie virginis in Crempnitia*) ruka z XVI.ⁱⁿ.

Lit.: SOPKO, I, č. 176, s. 197.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XVII (16)
XV.¹, perg., 14 záševkov, 304 × 16 mm.

Perg. záševky boli pri reštaurovaní vybrané zo zložiek rukopisu. Šírka textového zrkadla 124 mm. Oriezkový okraj 23 mm. Chrbtový okraj 12 mm. Riadok 6 mm.

Písané jednou rukou: gothica textualis formata.

[Aelius Donatus, Ars minor (De pronomine et De verba), frag.]

Frag. Ar: et pluraliter ipsi, ipsorum ...×... ab isto et pluraliter

Frag. A'v: desinunt ut deponentia...×... tempora in declinatione.

HOLTZ, Louis. *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical.* Paris : Centre national de la recherche scientifique, 1981, s. 588-593.

Liber tradens: Biblia. Vetus Testamentum. Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia.

Possessor: Augustín. – farská knižnica Kremnica (*Domini Augustini legatus ad ecclesiam Beate Virginis Marie in Crempnitia*) ruka z XV.².

Lit.: SOPKO, I, č. 178, s. 199-200.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XX (17)
XIV./XIV., perg., 19 záševkov, 276 × 10 mm.

Perg. záševky boli pri reštaurovaní vybrané zo zložiek rukopisu. Šírka textového zrkadla 105 mm. Oriezkový okraj 24 mm. Chrbtový okraj 13 mm. Riadok 6 mm.

Písané jednou rukou: gothica textualis.

**[Dominicus Dominici de civitate Visentina, Summa dictaminis
(Cum metropolitanus vocat ad synodum suffraganeos, De anniversario
dato ecclesie ab episcopo vivente, De contendo testamento, Qualiter episcopus
constituit procuratorem in curia Romana, Qualiter episcopus constituit
procuratorem ad mutuuum contrahendum), frag.]**

Frag. Ar: nobiscum super utilitatibus ...×... nostra perpetua decantetur
ROCKINGER, Ludwig (ed.). *Briefsteller und Formelbücher des elften bis vierzehnten Jahrhunderts.* Quellen zur Bayerischen und Deutschen Geschichte. Neunter Band. Zweite Abteilung. München : Georg Frank, 1864, s. 581-582.

Frag. Av: unitatis patris et filii ...×... auditore sedis apostolice
Briefsteller und Formelbücher des elften bis vierzehnten Jahrhunderts,
s. 582-583.

Frag. A'r: et ad petendum ...×... nostre nomine mutuuum
Briefsteller und Formelbücher des elften bis vierzehnten Jahrhunderts,
s. 583.

Frag. A'v: et obligandi nos ...×... faciendum duxerit autô
Briefsteller und Formelbücher des elften bis vierzehnten Jahrhunderts, s. 584.

Liber tradens: Nicolaus de Lyra: *Postilla super epistolas Pauli. Super Actus apostolorum. Super septem epistolas canonicas. In Apocalypsim. – Sermones de confessione. – Tractatus de iudicio.* Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia, ruka B datovala do roku 1464.

Possessor: farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 181, s. 205-207.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XX (18)
XV¹, perg., 18 záševkov, 274 × 10 mm.

Perg. záševky boli pri reštaurovaní vybrané zo zložiek rukopisu. Záševky z rovnakého rukopisu boli aj v kódexe XV (15). Šírka textového zrkadla 87 mm. Oriezkový okraj 42 mm. Chrbtový okraj 22 mm. Riadok 6 mm.

Písané jednou rukou: gothica textualis formata. Súdobé poznámky: gothica cursiva.

[Alexander de Villa Dei, Doctrinale (v. 345 – 379, 589 – 627, frag.)

Frag. A: fit quintus recto par declinante Latino ...×... sic claustrum formas, filum pariterque capistrum
Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei, s. 25-27.

Frag. A': et sua composita tamen adiectiva notentur ...×... es quoque commune, ceu sunt heres locuplesque.
Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei, s. 41-43.

Liber tradens: Nicolaus de Lyra: *Postilla super epistolas Pauli. Super Actus apostolorum. Super septem epistolas canonicas. In Apocalypsim. – Sermones de confessione. – Tractatus de iudicio.* Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia, ruka B datovala do roku 1464.

Possessor: farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 181, s. 205-207.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XX (19)
1411 – 1439, pap., 1 zlomok, 25 × 174 mm.

Pap. zlomok bol pri reštaurovaní vybraný z neznámej časti rukopisu. Riadok 7 mm.
Datácia je stanovená na základe intitulácie.

Písané jednou rukou: bastarda.

[Litterae regis, frag.]

Frag. A: [...] Romanorum [...] Croacie et [...]
dorzo: In formationes confessorum. Item multa ex iure canonico. Item epistola
Samuelis ad rabi. Item Arbor consaguinitatis et affinitatis cum lectura.

Liber tradens: Nicolaus de Lyra: *Postilla super epistolas Pauli. Super Actus apostolorum. Super septem epistolas canonicas. In Apocalypsim. – Sermones de confessione. – Tractatus de iudicio.* Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia, ruka B datovala do roku 1464.

Possessor: farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 181, s. 205-207.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XX (20)
1456, pap., 1 zlomok, 83 × 25 mm.

Pap. zlomok bol pri reštaurovaní vybraný z neznámej časti rukopisu. Riadok 7 mm.

Písané jednou rukou: bastarda.

[Instructiones liturgicae?, frag.]

Frag. A: In choro stantes pro vobis Deum [...] semel Pater noster bis Credo ter
Miserere [...] in honore sancti Petri etc. [...] Anno Domini 1456 etc.
dorzo – adresa?: communitas [...] eius? scole [...] mciensis.

Liber tradens: Nicolaus de Lyra: *Postilla super epistolas Pauli. Super Actus apostolorum. Super septem epistolas canonicas. In Apocalypsim. – Sermones de confessione. – Tractatus de iudicio.* Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia, ruka B datovala do roku 1464.

Possessor: farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 181, s. 205-207.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XXII (21)
XIII.², perg., 21 záševkov, 210 × 12 mm.

Perg. záševky boli pri reštaurovaní vybrané zo zložiek rukopisu. Niektoré boli zlepené dokopy neznámym pracovníkom SNA. Šírka jedného stĺpca 78 mm. Medzera medzi stĺpcami 14 mm. Okraj 37 mm. Riadok 5 mm.

Písané jednou rukou: gothica textualis.

[De rhetorica?, frag.]

Frag. A1: aut est virtus ...×... tertio attentos

Frag. A2: auditoris redditur ...×... in re explanante.

Liber tradens: Casus papales. – Cantica canticorum. – Honorius Augustodunensis: Expositio in Cantica canticorum. – Bernardus Claraevallensis?: Meditatio super Salve regina. – Pseudo-Bernardus: Homilia super Stabat iuxta crucem. – Quaestiones de Assumptione virginis gloriose. – Quaestiones secundum sanctos doctores. – Sermo de Purificatione beate virginis Marie. – Commentarium in II – IV libros Sententiarum. Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia, ruka B datovala do rokov 1468 a 1469, pričom písala v Banskej Štiavnici.

Possessor: Augustín. – farská knižnica Kremnica (Domini Augustini legatus ad ecclesiam beate virginis Marie in Cremnicia) ruka z XV.².

Lit.: SOPKO, I, č. 183, s. 208-209.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XXIII (22)
XIII.², perg., 25 záševkov, 75 × 7 mm; 207 × 7 mm.

Perg. záševky boli pri reštaurovaní vybrané zo zložiek rukopisu. 12 z nich je z celého bifólia, zvyšné len z jedného fólia. Šírka textového zrkadla 69 mm. Oriezkový okraj 26 mm. Chrbtový okraj 12 mm. Riadok 2 mm.

Písané dvoma rukami: gothica textualis.

[Decretales Gregorii papae IX (Lib. I, tit. XL, cap. V – Lib. I, tit. XLI, cap. V et Lib. IV, tit. I, cap. IX – Lib. IV, tit. I, cap. XXII), frag.]

Frag. A: Idem Vidronensi Archiepiscopo ...×... vobis peremptorium assignamus FRIEDBERG, Aemilius (ed.). *Corpus iuris canonici*. Pars secunda. Decretalium collectiones. Leipzig : Tauchnitz, 1922, Lib. I, tit. XL, cap. V – Lib. I, tit. XLI, cap. V, c. 220-226.

Frag. A': Ex parte C ...×... nisi forsitan in iuramento.

Corpus iuris canonici. Pars secunda, Lib. IV, tit. I, cap. IX – Lib. IV, tit. I, cap. XXII, c. 663-669.

Liber tradens: Nicolaus de Dinkelsbuhl: *Postilla super orationem dominicam*. – Henricus Suso: *Horologium sapientiae*. – *Cursus de sapientia eterna*. Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia, ruka B datovala do roku 1469.

Possessor: farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 184, s. 209-210.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XXIII (23)

*XV*¹, perg., 1 zlomok, 62 × 46 mm.

Jeden perg. zlomok bol pri reštaurovaní vybraný z medziväzového priestoru rukopisu. Okraj 17 mm. Riadok 4 mm.

Písané dvoma rukami: bastarda.

[Aelius Donatus, Ars minor, frag.]

Frag. A1: fuerimus eritis ...×... eratis, erant

Frag. A2: et pluraliter volueramus ...×... vellet et pluraliter cum.

Liber tradens: Nicolaus de Dinkelsbuhl: *Postilla super orationem dominicam*. – Henricus Suso: *Horologium sapientiae*. – *Cursus de sapientia eterna*. Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia, ruka B datovala do roku 1469.

Possessor: farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 184, s. 209-210.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XXIII (24)

XV, perg., 2 zlomky, A: 171 × 67 mm; B: 134 × 63 mm.

Dva perg. zlomky boli pri reštaurovaní vybrané z medziväzových priestorov rukopisu. Šírka textového zrkadla 133 mm. Oriezkový okraj 22 mm. Chrbtový okraj 17 mm. Riadok 7 mm.

Písané dvoma rukami: gothica textualis formata.

[Aelius Donatus, Ars minor, frag.]

Frag. A1: generis masculinum numeri singularis

Frag. A2: scamnum nomen appellativum

Frag. B1: numeri singularis figure simplicis

Frag. B2: singulares.

Liber tradens: Nicolaus de Dinkelsbuhl: *Postilla super orationem dominicam.* – Henricus Suso: *Horologium sapientiae.* – *Cursus de sapientia eterna.* Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia, ruka B datovala do roku 1469.
Possessor: farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 184, s. 209-210.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, sign. Cx XXIV (25)
XIII.ⁱⁿ, perg., 1 zlomok, 214 × 142 mm, nemecká bezlinajková adiaematická not.

Jeden perg. zlomok tvorí prednú predsádku rukopisu. Šírka jedného stĺpca 102 mm. Medzera medzi stĺpcami 14 mm. Riadok 7 mm. Zlomok pravdepodobne pochádza z rovnakého rukopisu ako ďalšie dva fragmenty v rovnakom nosiči katalogizované Evou Veselovskou ako 5/a, 5/b.⁴⁶

Písané dvoma rukami: gothica primitiva.

[Graduale (Assumptio Mariae, Decoll. Jo. Bapt., Nativitas Mariae, Exaltatio Crucis), frag.]

Frag. Ara: [Sq. Congaudent angelorum chori ... concinunt prophetarum] chorus jubilat sacerdotum apostoli Christique [martyres] praedicant | Te plebes sexus sequitur [utriusque vi]tam diligens virginalem caelicolas in [castimonia] aemulans | Ecclesia ergo cuncta te [cordibus teque] carminibus venerans | Tibi suam ma[nifestat] devotionem | Precatu te supplicii implo[rans Maria | Ut sibi auxilio circa | Christum dominum esse digneris per aevum] (ah53104) **In Decollatione Johannis Baptistae.** [Sq. Summum praeconem Christi collaudemus laeti | Quo ipsa veritas protestatur majorem fore neminem | In natus gignentum praeter] unum parthe[nu casta genitum] | Hic matre [diu jam sterili editus | Non solum] patri muto [eloquium reddit sed plurimus] gaudium | Sed qui [de caelo meruit nominari mundi nequit illecebris infici | Innocens degere qui cum desiderat vitat] omnis exsecrandi [consortii aditus ...] (ah50207)

Frag. Ab: [Sq. Stirpe Maria regia ... in te lu]cet sophia et E[zechiae apud deum cor rectum] sed numquam [in te corrupendum | Patris Josiae] adimplevit te [religiositas summi etiam pa]triarchae te fid[es totam possedit patris tui] | Sed quid nos [istos recensemus heroas | Cum] tuus natus om[nes praecellat illos atque cunctos] per orbem | Nos [hac die tibi gregatos conserva vir]go in lucem m[undi qua prodisti paritura caelorum lumen] (ah53095) **Sq.** Salve [crux sancta arbor digna cujus robor pretiosum mundi ferret tallentum et hostis per lignum victor ligno revinceretur] quodque exor[tus mortis primis erat terri]genis paradiso [propulsis causa etiam vitae foret] cunctis Christi mor[te vere vivificatis horri]ficum tuae semper [signum inimicis crux sacra] saevit quam [mors pavet infernusque timet quae Christo suo reconstituet] cui laus sit in aevum] (ah53082)

⁴⁶ VESELOVSKÁ, III, č. 5.

Liber tradens: Bernard z Clairvaux – Bonaventura – Hugo zo Sv. Viktora – G. Massiliensis a i. – Cestopisy, listy a i. Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia.
Possessor: *Iste liber est domini Cristofferi Arcuensis de Posonio.* (XV.²) – farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 185, s. 210-214.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XXIV (26)
XIII.¹, XIII.², perg., 1 zlomok, 214 × 142 mm, latinčina a nemčina.

Jeden perg. zlomok bol pri reštaurovaní odlepený z prídoštia rukopisu. Riadok 7 mm.

Písané dvoma rukami: gothica textualis.

[Calendarium (Septembris) et adiuratio maculas , frag.]

Frag. Ar: Wenzelai martyris. Mychahelis archangeli. Hieronymi presbyteri. [...] Adiuro te macula per Dominum altissimum per regem fortissimum unum Deum universum et verum ...×... ac corda nostra [...] an den Augen oder dem.

Liber tradens: Bernard z Clairvaux – Bonaventura – Hugo zo Sv. Viktora – G. Massiliensis a i. – Cestopisy, listy a i. Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia.
Possessor: *Iste liber est domini Cristofferi Arcuensis de Posonio.* (XV.²) – farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 185, s. 210-214.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XXIV (27)
XIV.², perg., 2 záševky, 215 × 14 mm.

Dva perg. záševky boli pri reštaurovaní vybrané zo zložiek rukopisu. Šírka stĺpca 100 mm. Medzera medzi stĺpcami 13 mm. Chrbtový okraj 17 mm. Riadok 9 mm.

Písané dvoma rukami: gothica textualis formata.

[Breviarium (Octava Tr. Benedicti, Margaritae), frag.]

Frag. Ara: R. Electo grex mortiferum patri ferebat poculum sed vir dei signo vitae vas rupit tamquam lapide (600757) V. Intenderunt arcum [suum ut perderent innoxium] (600757a)

Frag. Arb: [V. Virque super] cadens micuit q[uae sit via pandens] (600914a)
R. Ecce jam cari n[oscite quam claro scandit tra]mite Benedictus ad [sidera qui
hic reliquit omnia] (600716)

Frag. Ava: [A. Pater sanctus dum intentam oculorum aciem in splendore coruscae
lucis habere videretur vidit Germani animam Capuani episcopi in sphaer]a ignea
ab ange[lis in caelum deferri] (004245) [...] **mutatur ad Benedictus**. [A. Fuit vir
vitae vener]abilis gratia dei [abbas Benedictus]⁴⁷ (002906)

Frag. Avb: [A. Desiderans speciem ejus benedixit eam deus trahens illam ad se]
in laetitia et exultatione (201169) Ps. Eructavit* (44) A. Virtutum dominus
susceptor illius arcum potentis confregit qui carnaliter eam occidit (205285) Ps.
Deus nostre refugium* (45)

Liber tradens: Bernard z Clairvaux – Bonaventura – Hugo zo Sv. Viktora – G.
Massiliensis a i. – Cestopisy, listy a i. Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia.
Possessor: *Iste liber est domini Cristofferi Arcuensis de Posonio.* (XV.²) – farská
knížnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 185, s. 210-214.

Bratislava, SNA, f. Kremnické kódexy, škat. Zlomky, sign. Cx XXIV (28)
XV.¹, perg., 10 záševkov, 12 × 214 mm.

Perg. záševky boli pri reštaurovaní vybrané zo zložiek rukopisu. Šírka stĺpca 92 mm.
Zápätie 46 mm. Oriezkový okraj 31 mm. Riadok 8 mm.

Písané dvoma rukami: gothica textualis formata.

[Missale (Adriani, Corbiniani, Exaltatio Crucis), frag.]

Frag. Ar: [**Oratio**. Presta quaesumus omnipotens] Deus ut qui beati Adriani
martyris tui natalitia colimus a cuntis malis imminentibus eius intercessionibus
liberemur. Per. **Secreta**. Munera quaesumus Domine tibi dicata sanctifica et
intercedente beato Adriano martyre tuo per eadem nos placatus intende. Per.
Complenda. Beati Adriani martyris tui Domine intercessione placatus presta
qaesumus ut qui temporaliter gerimus perpetua salvatione capiamus. Per.
Corbiniani. **Oratio**. Deus qui multitudinem populorum beati Corbiniani
confessoris tui atque pontificis instantia ad agnitionem tui nominis vocare
dignatus es propitius; ut cuius solemnities colimus, etiam patrocinia sentiamus. Per.
Secreta. Hostias domine laudis tuis altaribus adhibemus, quas eius tibi patrocinio
credimus commendandas, cuius nos voluisti votis ad tue pietatis pervenire
notitiam. Per. **Complenda**. Beati Corbiniani confessoris tui atque pontificis
domine precibus confidentes aeterna capiamus. Per. **In exaltatione crucis**. **In**

⁴⁷ <https://cantusindex.org/id/002906>: „Fuit vir vitae venerabilis gratia Benedictus et nomine.“

Nos autem* (g00180) **Oratio.** Deus qui nos hodierna die exaltationis sanctae crucis annua

Frag. Av: solemnitate laetificas presta ut cuius mysterium in terra cognovimus eius redemptionis praemia in caelo mereamur. Per. **Lectio epistole ad Galathas.** Fratres. Scientes quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi: et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis: propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro. Quod si quaerentes justificari in Christo, inventi sumus et ipsi peccatores, numquid Christus peccati minister est? Absit. Si enim quae destruxi, haec iterum aedifico: praevaricatorem me constituo. Ego enim per legem, legi mortuus sum, ut Deo vivam: Christo confixus sum cruci. Vivo autem, jam non ego: vivit vero in me Christus. Quod autem nunc vivo in carne: in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me. (Gal 2,16–20) Hoc enim sentite. **Gr.** Christus factus est* (505005) **Al.** Alleluia Dulce lignum* (g00182) **Secundum Mattheum.** In illo tempore dixit Jesus discipulos suos. Sicut enim fulgur exit ab oriente, et paret usque in occidentem: ita erit et adventus Filii hominis. Ubicumque fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilae. Statim (Mt 24,27nn)

Liber tradens: Bernard z Clairvaux – Bonaventura – Hugo zo Sv. Viktora – G. Massiliensis a i. – Cestopisy, listy a i. Papierový rukopis z 2. polovice 15. storočia.
Possessor: *Iste liber est domini Cristofferi Arcuensis de Posonio.* (XV.²) – farská knižnica Kremnica.

Lit.: SOPKO, I, č. 185, s. 210-214.

HANDSCHRIFTFRAGMENTE IN DEN KODEXEN DER PFARRBIBLIOTHEK IN KREMNICA (KREMNITZ)

LAZORÍK, Eduard

Die Pfarrbibliothek in Kremnitz ist die einzige größere verhaltene mittelalterliche Bibliothek auf dem Gebiet der heutigen Mittelslowakei. Im Slowakischen Nationalarchiv werden 25 Handschriften, in der Ungarischen Nationalbibliothek wird eine Handschrift bewahrt. Dieser Beitrag beschäftigt sich mit den Fragmenten, die in ihren Einbänden zu finden sind oder waren. Die Handschrift aus Budapest wurde ausgelassen. Die notierten Fragmente aus Kremnitz wurden bereits bei Eva Veselovská, die insgesamt fünf verschiedene Fragmente gefunden hatte, bearbeitet. Der Autor dieses Beitrages gab weitere 28 unnotierte hinzu. Die Makulatur bildet weder eine homogene Sammlung, noch haben die Kodexe selbst keinen gemeinsamen Ursprung und sie kamen auf die Pfarrei auf verschiedenen Wegen. Die Forschung erweist, dass sie hierher von den einzelnen Klerikern vor allem aus den Orten dessen Universitätsstudiums gebracht worden, wobei es am meisten um Wien ging. Es kann also vorausgesetzt werden, dass die auf solche

Weise erlangten Handschriften die Makulatur des Milieus von Wien und Österreich. Eine andere Gruppe der Fragmente bilden die Bohemica. Anhand der Handschriften ist es nicht gelungen konkrete Verbindungswege zwischen Kremnitz und den tschechischen Ländern zu finden, doch ist der Ursprung einiger Fragmente und von ganzen Handschriften eindeutig dem Tschechischen Königreich zuzuordnen. In der Sammlung befinden sich auch mehrere Quellen ungarischer Herkunft, die auch in Kremnitz oder ihrer nahen Umgebung gebraucht wurden, denn die Träger selbst oder ihre Einbände sind in der Mittelslowakei entstanden. Neben den von Eva Veselková entdeckten Liturgiefragmente gehört hier auch die Schrift über Logik von Walter Burleigh oder eine näher unbestimmte lateinische Grammatik und ein Text über Rhetorik. Das würde auf ein relativ gutes Lokalbildungsniveau verweisen.

Unter den Fragmenten ist eine hohe Vertretung von lateinischen Grammatiken vom verschiedenen Autoren (Donatus, Alexander de Villa Dei, Eberhardus Bethuniensis) überraschend. Bei einer von ihnen wurde sogar eine interessante Kombination eines grammatischen Textes mit Distichen Catos.

Das älteste Fragment ist das Bifolio mit Contra Symmachum von Prudentius aus dem Ende des 9. Jahrhunderts oder anfangs des 10. Jahrhunderts. Es wurde in einer durch einen Wiener Buchbinder gebundenen Handschrift unterbracht, ein einheimischer Gebrauch kann also nicht vorausgesetzt werden.

Aus den Bohemica ist vor allem der Brief von Oldřich aus Ústí (Aussig), den tschechischen Landeskomtur des Deutschritterordens, für Heinrich, den Pfarrer zu Osová Bítýška (Ossowa Bittischka) aus 1406. Eine Rarität stellt auch ein Zettel dar, auf dem sich eine Liste von liturgischen Büchern und ein Hinweis befindet, dass die Bücher bei irgendwelchen Personen zum Buchbinder Johannes (Ján), der der Clemenskirche entgegen wohnt, zum Bündeln genommen werden.

Die Fragmente und die Handschriften von Kremnitz selbst beweisen also auf ein breites Gebiet, aus dem Kremnitz kulturell geschöpft hat. Das Studium vom ihnen enthüllt zugleich die Quellen, die das alltägliche Leben darstellen und dabei nur äußerst selten verhalten blieben.

Übersetzt von Kristína Majerová

PLUKOVNÍK GEJZA MIHALÓCI POČAS VOJNY SEVERU PROTI JUHU V DOKUMENTOCH Z AMERICKÝCH ARCHÍVOV

JURAJ ČERVENKA

Červenka, J.: Colonel Gejza Mihalóci during the War between the North and the South in the documents from American archives. *Slovenská archivistika*, Vol 53, 2023, No 2, p. 86-105.

The study deals with the personality of Colonel Gejza Mihalóci (1825 - 1864), an officer originally from Hungary, the commander of the 24th Infantry Regiment from Illinois during the American Civil War. Mihalóci participated in several battles and military campaigns of the western battlefield, on the 19th of September, 1863 he was wounded during the battle of Chickamauga, a few months later he was wounded again in a small encounter with southern soldiers near Dalton. He finally succumbed to the injuries on the 11th of March, 1864 in Chattanooga. The paper includes a selection of documents from the American archives, specifically related to the figure of Gejza Mihalóci and showing the various tasks and obstacles that the federal army officer had to overcome during that war. For example they focus on the period of formation of military units in 1861, the health problems of his subordinates, supplies' difficulties, military equipment and armature or the circumstances connected with his death.

Key words: American Civil War, Slovak Americans, Union, Confederacy, infantry, artillery, cavalry

Počas americkej občianskej vojny, známej aj ako vojna Severu proti Juhu, velil 24. pešiemu pluku z Illinois od konca roka 1861 až do svojej smrti v marci 1864 plukovník Gejza Mihalóci, v dobových spisoch uvádzaný ako Geza Mihalotzy.¹ Jeho jednotka bola v rámci federálnej armády nasadená na tzv. západnom bojisku.² Hoci sa Mihalóci s najväčšou pravdepodobnosťou narodil v apríli 1825 vo Veľkom Varadíne (dnes Oradea v Rumunsku), mnohé skutočnosti naznačujú jeho slovenský pôvod –

¹ Súčasťou tejto štúdie je výber prameňov, ktoré sa vzťahujú k osobnosti Gejzu Mihalóciho. Pochádzajú z archívov dvoch amerických inštitúcií – v šiestich prípadoch Mestskej knižnice v Chicagu (*Chicago Public Library*), konkrétne zo zbierky rukopisov, listov a denníkov z čias občianskej vojny (*American Civil War Documents, Manuscripts, Letters and Diaries and Grand Army of the Republic Collection*), a v jednom prípade Univerzity v Tennessee (*University of Tennessee*) v Knoxville (*Betsy B. Creekmore Special Collections and University Archives*). Za poskytnutie ich kópií ďakujem ochotným zamestnancom oboch pracovísk – sú to Beth Bruins, Johanne Russ a Morag Walsh z Mestskej knižnice v Chicagu a Kyle Hovious z Univerzity v Tennessee.

² Armáda Únie, teda Spojených štátov amerických, sa uvádza aj ako federálna armáda či armáda Severu, ide teda o sily, ktoré bojovali za zachovanie celistvosti USA. Jednotky odčlenených južných štátov, južanskej Konfederácie, tvorili konfedačnú armádu. Historici delia dejiská americkej občianskej vojny, na základe ich geografickej lokalizácie, na východné bojisko (zjednodušene medzi Atlantickým oceánom a Apalačskými vrchmi), západné bojisko (medzi Apalačskými vrchmi a riekou Mississippi) a okrajové transmississippijské bojisko (západne od Mississippi).

priezvisko Mihalóci sa vzťahuje k oblasti Zemplína, ako Slováka ho vnímali a dodnes vnímajú aj predstavitelia slovenskej či českej komunity v USA, predovšetkým v štáte Illinois.³ Napr. publikácia Amerikán – Národní kalendár z roku 1889 spomínala „*plukovníka Gézu Mihalóciho, veliteľa 24. illinoiského dobrovoľníckeho pluku, Slováka, ktorý organizoval pôvodný český pluk, vtedy známy ako Slavonic Lincoln Rifles*“. Spisovateľ Josef Čermák opisoval, ako „*český pluk v zbrani a rôznych pohyboch vojenských cvičil Slovák Gheza Michaloczy. Muž, ktorý bol roku 1848 kapitánom (v texte sa uvádza termín „rytmistr“ – pozn. autora) v uhorskom vojsku, po revolúcii však utiekol do Ameriky a žil medzi Čechmi v Chicagu*“.⁴

Prvý rok občianskej vojny

Gejza Mihalóci mal vojenské vzdelanie, absolvoval vojenskú akadémiu vo Viedenskom Novom Meste. Počas revolučných udalostí v roku 1848 sa pridol k budínskej národnej garde, napokon dosiahol v rámci uhorských revolučných vojsk kapitánsku hodnosť. Istý čas bol väznený Rakúšanmi v pevnosti v Arade. Po víťazstve Viedne musel emigrovať, tak ako mnohí ďalší účastníci revolúcie – najprv odišiel do Anglicka a následne v roku 1850 do Spojených štátov amerických.⁵ Istý čas pôsobil aj ako komorník v dome Františka Adolfa Valentu v Chicagu, lekárnik, podnikateľ a pravdepodobne jedného z prvých Čechov usadených v oblasti čoraz viac sa rozrastajúceho mesta pri Michiganskom jazere.⁶

Svoje vojenské skúsenosti mohol Gejza Mihalóci znova uplatniť v časoch ohrozenia Únie a existencie Spojených štátov amerických, v dobe, keď vojna bola na spadnutie a už sedem južných štátov vyhlásilo odtrhnutie. Dva mesiace pred začiatkom konfliktu, 4. februára 1861, napísal kapitán Mihalóci novozvolenému, avšak ešte nezinaugurovanému prezidentovi Lincolnovi žiadosť o povolenie zorganizovať domobranu z Chicaga s čestným názvom „Lincolnovi strelci“ slovanského pôvodu.⁷ Tieto udalosti sa majú spomínať aj v rukopisnej pozostalosti Ignáca Gessaya, signatára Pittsburskej dohody, konkrétne, že Slováka „Michalovič“ v občianskej vojne organizoval chicagských Slovanov.⁸ Keďže Mihalóci dostal kladnú odpoveď, už v apríli 1861 sa zúčastnil na tzv. výprave do mesta Cairo. Zo strachu pred obsadením mesta

³ ČERVENKA, Juraj. Účasť rodákov zo Slovenska v americkej občianskej vojne. In *Studia Historica Tyrnaviensia*, 2022, roč. 22, č. 2, s. 21. ISSN 2729-8760.

⁴ ČERMÁK, Josef. *Dějiny občanské války s připojením zkušeností českých vojinů*. Chicago : August Geringer, 1889, s. 61.

⁵ VIDA, István Kornel. *The True Cause of Freedom. The Kossuth Emigration and the Hungarians' Participation in the American Civil War*. Debrecen : The University of Debrecen, 2008, p. 272; VASVARY, Edmund. *Lincoln's Hungarian Heroes. The Participation of Hungarians in the Civil War 1861 – 1865*. Washington, D.C. : The Hungarian Reformed Federation of America, 1939, p. 67.

⁶ ENTLEROVÁ, Kateřina. *The Emigration of Czechs to the United States of America*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, p. 28.

⁷ „Lincoln Riflemen“ of Slavonic Origin. *Členovia jednotky mali byť najmä z tamojšej českej komunity*. KRAJSA, Joseph C. (ed.). *Slovaks in America. A Bicentennial Study*. Middletown, Pennsylvania : The Slovak League of America, 1978, p. 8.

⁸ ČULEN, Konštantín. Slovenskí vojaci v americkej občianskej vojne. In *Slovenské vojsko*, 1940, roč. 1, č. 18, s. 292.

na sútoku riek Ohio a Mississippi Južanmi bolo na najjužnejší výbežok štátu Illinois presunutých okolo 900 vojakov. Podľa zachovaného sčítania tvorilo „Lincolnových strelcov“ kapitána Mihalóciho v čase „výpravy do Caira“ 66 vojakov.⁹ Národnostné zloženie jednotky sa rýchlo menilo, väčšina pôvodných príslušníkov k aktívnej službe vôbec nenastúpila, naopak, prichádzali muži s pôvodom v iných európskych krajinách.¹⁰

Napokon sa „Lincolnovi strelci“ stali súčasťou multietnického 24. pešieho dobrovoľníckeho pluku z Illinois (*24th Regiment Illinois Volunteer Infantry*) zloženého najmä z nemeckých, švajčiarskych, švédskych či uhorských prisťahovalcov.¹¹ Jednotku velil plukovník Friedrich Hecker, predtým nemecký politik a v rokoch 1848 a 1849 radikálny revolucionár. Aj preto mal pluk prezývku 1. Heckerov pluk. História aktívnej služby 24. pešieho pluku sa začala písať 8. júla 1861, podplukovník Mihalóci figuroval ako veliteľ roty F. Útvar následne striedal svoje pôsobiská na území Illinois, Missouri, Ohio či Kentucky, prvou Mihalóciho významnou operáciou občianskej vojny bol začiatkom augusta 1861 presun s časťou jednotky do osady Centreville v štáte Missouri, kde Južania ohrozovali dopravné komunikácie smerujúce do Saint Louis. Po príchode do mesta Louisville v štáte Kentucky v septembri 1861 zažili vojaci 24. pluku ovácie a pohostinnosť zo strany miestnych obyvateľov, obe znepriatelené strany sa pritom chceli v tomto neutrálnom štáte čo najvýraznejšie presadiť.¹²

Nasadenie na západnom bojisku

Napokon bol pluk začlenený do Armády Ohio, neskoršej Armády Cumberland.¹³ Plukovník Hecker po konfliktoch s nadriadenými rezignoval a Mihalóci, od decembra 1861 plukovník, sa stal veliteľom pluku.¹⁴ Plukovník Mihalóci bojoval v mnohých bitkách a ťaženiach západného bojiska, napr. v priebehu roka 1862 postupoval 24. peší pluk cez Kentucky, Tennessee, severnú Alabamu, naspäť na územie Tennes

⁹ Vtedy však už v jednotke slúžili vojaci viacerých národností, jej názov teda znel už iba „Lincolnovi strelci“. REECE, J. N. (Brigadier General). *Report of the Adjutant General of the State of Illinois (Volume I)*. Springfield IL : Phillips Bros. State Printers, 1900, p. 8; BURLEY, Augustus Harris. *The Cairo Expedition. Illinois First Response in the Late Civil War – The Expedition from Chicago to Cairo*. Chicago : Fergus Printing Company, 1892, 16 p.; LANSDEN, John M. *A History of the City of Cairo, Illinois*. Carbondale : Southern Illinois University Press 2009, p. 131-132.

¹⁰ ČERMÁK, ref. 4, s. 61.

¹¹ GRAHAM, David. A Fight for a Principle: The 24th Illinois Volunteer Infantry Regiment. In *Journal of the Illinois State Historical Society*, 104:1/2 (2011) [cit. 26.7.2022]. Dostupné na: <<https://www.jstor.org/stable/41201302?seq=1>>.

¹² Illinois Adjutant General's Report Regiment and Unit Histories 1861 – 1866, 1900, [cit. 9.7.2023], p. 323-327. Dostupné na: <<https://csagsi.org/wp-content/uploads/2020/12/HistoryOfThe24thInfantry.pdf>>.

¹³ Počas americkej občianskej vojny niesli armády Únie často názvy podľa významných vodných tokov (napr. Potomacká armáda či Armáda Mississippi), armády Konfederácie spravidla podľa štátov či regiónov (napr. Armáda severnej Virgínie či Armáda Tennessee).

¹⁴ Hecker sa stal v októbri 1862 veliteľom 82. pešieho pluku z Illinois, známeho aj ako 2. Heckerov pluk.

see a Kentucky a takto menil svoje umiestnenia.¹⁵ Náročný pochod sa pre 24. peší pluk začal 10. februára 1862, jeho vojaci postupovali približne 60 km vo veľmi studenom počasí ako predvoj v rámci brigády plukovníka Johna Basila Turchina, pričom ich trasa viedla zamrznutou kamenistou cestou, zavalenou stromami vyrúbanými nepriateľmi. Keď dosiahli Big Barren River, museli najprv opraviť starý prievoz, aby následne rieku prekonávali v približne 50-členných skupinách. Následne vstúpili do mesta Bowling Green v štáte Kentucky, z veľkej časti vypáleného, vyrabovaného, so zničenými objektmi železnice. Koncom februára 1862 federálne sily vrátane Mihalóciho mužov dosiahli mesto Nashville v štáte Tennessee, nedávno opustené konfederáčnymi jednotkami generála Alberta Sidneyho Johnstona.

Presuny vojakov počas americkej občianskej vojny prebiehali z veľkej časti po železnici, preto sa pozornosť vysokých federálnych dôstojníkov na západe čoraz viac upriamovala na mesto Huntsville v severnej Alabame, kadiaľ prechádzala pre Konfederáciu nanajvýš významná železničná spojnice smerom od mesta Memphis na rieke Mississippi, jediná južanská trať medzi západným a východným bojiskom. Generál Turchin preto so svojou brigádou začal 10. apríla 1862 postup ďalej na juh, aby podľa možnosti čo najskôr Huntsville obsadil. Mihalóci a jeho vojaci 24. pešieho pluku dostali za úlohu vytrhať koľajnice a zabrániť úniku konfederáčnych vojakov. Následne sa železnicou presunuli do mesta Decatur na druhom brehu rieky Tennessee, v opevnení na ochranu železničného mosta našli a zabrali okolo 500 balíkov bavlny a získali množstvo Južanmi zanechanej výzbroje.¹⁶ Mihalóciho vojakov nasledoval zvyšok brigády, Severania dosiahli až mesto Tuscumbia, teda postúpili približne 100 km ďalej na západ, divízia generála Ormsbyho MacKnighta Mitchella takto zaberala železničný ťah naprieč takmer celou severnou Alabamou, čo bol naozaj dlhý úsek na pomerne málo vojakov. Celá Turchinova brigáda, aj s 24. plukom, sa preto už onedlho stiahla naspäť do Huntsville.¹⁷ Takmer celý máj 1862 boli príslušníci 24. pešieho pluku umiestnení v meste Athens v severnej Alabame, asi 20 km západne od Huntsville.¹⁸

Bitka pri Stones River

Po takmer celomesačnom pobyte v meste Athens sa Mihalóci so svojim plukom presunul do južnej časti štátu Tennessee, kde sa jeho vojaci pridali k jednotkám generála Jamesa Scotta Neglyeho a 7. júna 1862 boli nasadení v tzv. prvej bitke pri meste Chattanooga – síce menšom, no pre federálne sily úspešnom boji s južanskou Armá-

¹⁵ Battle Unit Details, 24th Regiment, Illinois Infantry. Pozri: <<https://www.nps.gov/civilwar/search-battle-units-detail.htm?battleUnitCode=UIL0024RI>> [cit. 31.10.2023].

¹⁶ Unionisti spôsobili konfederáčnej armáde tripacej už značnou materiálnou núdzou v meste Huntsville veľké škody – zajali celú miestnu posádku a získali 17 lokomotív, okolo 150 vagonov a ďalší cenný železničný a vojenský materiál.

¹⁷ Illinois Adjutant General's Report, p. 323-327.

¹⁸ Vojaci Únie sa v meste Athens dopúšťali aj výtržností a rabovaní. Plukovník Mihalóci sa potom v auguste 1862 dostal pred vojenský súd s obvinením neuposlušnosti rozkazov, konkrétne za umiestnenie dvoch rôt, teda takmer 200 mužov, v dome istého J. H. Jonesa, pričom malo dochádzať k obťažovaniu obyvateľov domu zo strany vojakov a ničeniu majetku. Verdikt súdu znel zbavenie hodnosti a velenia plukovníka Mihalóciho na dobu jedného mesiaca a oficiálne pokarhanie. ČERVENKA, ref. 3, s. 24.

dou Kentucky generála Edmunda Kirbyho Smitha, a zrážkach pri neďalekom Rankin's Ferry 21. júna 1862. Pri Chattanooga 24. pluk operoval mimo hlavnú líniu, Negley dokázal zničiť delostrelecké postavenia obrancov, no napokon sa vinou nedostatočného zásobovania stiahol.¹⁹ Historici dnes výpravu generála Negleyho do Chattanooga interpretujú ako výstižný príklad demonštračného útoku a schopností Únie zasiahnuť aj územie v hlbšom južanskom zázemí. Čo je však zásadné, zachoval sa zaujímavý dokument spísaný Gejzom Mihalócim, v ktorom opisuje straty v radoch svojich podriadených v týchto stretnutiach a najmä ich príčiny. Vojak Henry Burg bol zabitý po strelnom zásahu do hrude, vojak Mathias Knust bol ľahko ranený na tvári, kapitánovi Augustusovi Kovatsovi prešla guľka cez perineum a zastavila sa v oblasti spojenia stehna a tela, poručíkovi Hugovi Gerhardovi prešla guľka strednou časťou stehna, vojak Henry Schäfer bol zasiahnutý až dvakrát – jedna guľka prešla jeho ústami a dolnou čeľusťou a brok trafil jeho stehno, vojak a ošetrovateľ Herman Schulz zostával nezvestným, rovnako ako vojak Charles Bergman a vojak Christian Schmidt – on bol zrejme ranený po páde z koňa.²⁰

Do 7. septembra 1862 plnil Mihalóciho pluk najmä strážne úlohy na železnici.²¹ Keď však konfederálni generáli Braxton Bragg a Edmund Kirby Smith vtrhli do Kentucky, do diania bol zapojený aj 24. peší pluk a 8. októbra 1862 jeho vojaci prežili jednu z najkrvavejších bitiek celej vojny. Plukový lekár William Wagner o dva dni neskôr, 10. októbra 1862, spísal správu o bojoch pri Perryville a uviedol, že štyri pluky 28. brigády počítali „*enormné straty okolo 900 mŕtvych a zranených*“. Veľká časť mužstva vrátane mnohých dôstojníkov a tiež plukovníka Mihalóciho pritom zostala po predošlom dlhom a úmornom pochode z Nashvillu do Louisville v nemocniciach. Vojaci 24. pešieho pluku bojovali s nepriateľom zoči voči s bajonetmi a Južanov zahnali, zároveň, keď delostrelci počas bitky prišli o svoje kone, chránili ťažké zbrane, kým neboli z poľa stiahnuté. Generál Lovell Harrison Rousseau označil 24. peší pluk ako jeden z najlepších pod jeho vrchným velením.²²

Po ďalších zmenách umiestnenia, strážnej aj proviantnej službe, sa na prelome rokov 1862 a 1863 Mihalóci so svojím plukom zúčastnil na bitke pri Stones River v centrálnej časti štátu Tennessee, známej aj ako druhá bitka pri meste Murfreesboro. Nasadenie vojakov sprevádzali veľmi nízke teploty a tiež hlad a problémy so zásobovaním.²³ „*Hlásim, že 30. decembra bola o ôsmej hodine predpoludním vyslaná zo Stewartsboro kolóna 64 vozov. Bola naložená táborovým vybavením, zásobami,*

¹⁹ Illinois Adjutant General's Report, p. 323-327.

²⁰ Report of killed, wounded and missing in action, Battle Creek (Tennessee), 10th July 1862 [cit. 3.7.2023]. Dostupné na: fold3.com/image/300155536.

²¹ Illinois Adjutant General's Report, p. 323-327.

²² Celkové straty Únie presiahli v bitke pri Perryville 4 000 mŕtvych, zranených a zajatých. ČERVENKA, ref. 3, s. 25. Pozri tiež: <<http://www.battleofperryville.com/24thilvi.html>> [cit. 2.11.2023].

²³ O podmienkach, aké museli vojaci pri Stones River okúsiť, výstižne hovorí úryvok z listu priameho účastníka, vojaka 81. pešieho pluku z Indiany W. H. Timberlakea: „*V tú noc začali (Južania – pozn. autora) svoj ústup. Ale po štyroch dňoch boja, keď dva dni lialo, v zime, bez prikrývok, bez ohňa a takmer bez spánku, boli naše sily príliš vyčerpané na ich prenasledovanie.*“ BLAISDELL, Bob (ed.). *Civil War Letters: From Home, Camp & Battlefield*. Mineola NY : Dover Publications, 2012, p. 96-97. ISBN 978-0-486-48450-1.

dôstojníckou batožinou, batohmi a podobne, no bola prakticky nechránená, okrem rekonvalescentov a malej stráže ponechanej na obranu vzadu. Čelo kolóny práve prišlo do tábora, keď na jej strednú a zadnú časť zaútočila jazdecká brigáda generála Wheelera... Predsunuté stanovištia však boli pripravené, stretli sa s nepriateľom a zadržovali ho... Vyslal som 21. wisconsinský pod velením plukovníka Hobarda dopredu a dozadu za kolónu vozov. Plukovníkovi Binghamovi z 1. wisconsinského som prikázal, aby sa rozmiestnil naľavo a napravo a výpadmi sa tlačil vpred. Jeden pluk – 24. illinoisický pod velením plukovníka Mihalóciho – s jednou delostreleckou sekciovou som premiestnil k mostu a následne mali postupovať dopredu spoločne so 79. pennsylvánskym plukovníka Hambrigha... Nepriateľ bol napokon odrazený a po ťažkých bojoch, ktoré trvali dve hodiny a desať minút, opustil pole, naša brigáda ho prenasledovala ešte jeden a pol míle... Ako sme zisťovali, sily nepriateľa pozostávali asi z 3 500 mužov, moje sily mali približne 1 700 mužov. Ako dokážeme určiť z výpovedí zajatcov, zahynulo 83 nepriateľských vojakov. Ranených muselo byť veľmi veľa, ale keďže ranených a mŕtvych odnášala priamo z bojiska jazda na koňoch, nedokážeme stanoviť ich počet... Naše straty tvorili hlavne rekonvalescenti, ktorí sa v čase útoku nachádzali vo vozoch. Nepriatelia dostali dvadsať vozov zo zadnej časti, zapálili ich, boli naložené táborovým a posádkovým vybavením, oblečením pre dôstojníkov a mužov. Vojaci pod mojím velením postupovali chladnokrvne a odvážne, zabezpečili ďalšiu chvályhodnú známku pre starú 28. brigádu,“ opisoval charakter boja v jednej zo svojich správ generálmajor William Starke Rosecrans.²⁴ O takmer rok neskôr napísal plukovník Mihalóci vyhlásenie, v ktorom vysvetľoval, že pri nájazde južanskej kavalérie generála Wheelera pri Bradyville (Reddyville) Pike neďaleko Murfreesboro prišiel o vozy s batožinou a dôležitými knihami a dokumentmi aj jeho pluk.²⁵

Stret pri Stones River znamenal krutú skúsenosť pre obe strany. Únia i Konfederácia stratili vyše 10 000 vojakov. Draho zaplatené víťazstvo Severu však prišlo v pravú chvíľu – pár týždňov po jatkách na východe pri meste Fredericksburg a v čase oficiálneho vydania tzv. Vyhlásenia o oslobodení (*Emancipation Proclamation*), ktoré označovalo všetkých otrokov na území Konfederácie ako slobodných ľudí a zároveň umožňovalo službu vo federálnej armáde aj černochoch.

V lete 1863, po niekoľkomesačnej službe v Murfreesboro, tiahol 24. peší pluk na Tullahomu (ťaženie v strednom Tennessee) a následne na Chattanooga na juhu Tennessee, znova proti južanským silám generála Braxtona Bragga.²⁶ Bragg je dnes historikmi považovaný za jednu z najkontroverznejších postáv občianskej vojny a často

²⁴ Report of Major General Rosecrans, Headquarters Twenty-eighth Brigade, Camp Jefferson near Stone River, December 31, 1862. [cit. 7.9.2023] Dostupné na: <<https://quod.lib.umich.edu/m/moa/ABS3313.0001.001?rgn=main;view=fulltext>>.

²⁵ Chicago Public Library, American Civil War Documents, Manuscripts, Letters and Diaries and Grand Army of the Republic Collections, Box 9, Item 89.18.20. Certification written by Geza Mihalotzy, written in Chattanooga, Tennessee, 1863 December 24.

²⁶ LOWRY, Thomas P. *Curmudgeons, Drunkards and Outright Fools. Courts-Martial of Civil War Union Colonels*. Lincoln : Univesity of Nebraska Press, 2003, p. 106-107. ISBN 0-8032-8024-6.

za vôbec najhoršieho generála Konfederácie.²⁷ Braggova Armáda Tennessee vyhrala počas vojny iba jediná bitku – v septembri 1863 pri Chickamauge (pri potoku Chickamauga Creek) na severe štátu Georgia, južne od Chattanooga.²⁸

Zranenie pri Chickamauge

Počas bitky pri Chickamauge, 19. septembra 1863, zvädzal 24. peší pluk v zalesnenom teréne proti presile tuhý boj o záchranu delostreleckej batérie. Mihalóci práve mával mečom a povzbudzoval podriadených, keď bol postrelený do pravej ruky. Pluk utrpel výrazné straty, vďaka včasnému príchodu posíl však bola spomínaná batéria zachránená.²⁹ Aj ďalší deň strávili príslušníci 24. pluku na bojisku, avšak už čiastočne chránení v noci vybudovanými barikádami. Následne sa stiahli k Chattanooga, kde vo vojenskom tábore zotrvali až do februára 1864.³⁰

Mnohé historické fakty dokazujú veľkú intenzitu bojov pri Chickamauge, napr. jeden z konfедераčných generálov a neskorší neúspešný obranca Atlanty John Bell Hood bol počas rozhodujúceho prielomu tak nešťastne zranený, že mu lekári museli amputovať pravú nohu.³¹

Chattanooga, aj so svojimi vodnými a pozemnými cestami, sa koncom novembra 1863 dostala pod úplnú kontrolu Únie, a tak sa stala základňou pre neskoršie ťaženie generála Williama Tecumseha Shermana smerom na Atlantú a pobrežie Atlantického oceánu. Posledné týždne roka 1863 už Mihalóci trávil s vojakmi, v januári 1864 informoval veliteľa 14. zboru, generálmajora Johna McAuleya Palmera o výčinoch južanských kavaléristov už spomenutého generála Josepha Wheelera a rôznych bánd okolo lokality Ooltewah v Tennessee, keď sa partizáni prezliekali do federálnych uniforiem, útočili na unionistické riečne plavidlá a rabovali.³²

²⁷ Ako konštatuje historik Samuel W. Mitcham, osobnosť generála Braxtona Bragga (1817 – 1876) bola zmesou prílišnej trúfalosti, váhavosti a úzkosti. Z dôvodu svojej urážlivosti, nevrlosti a častých zmien nálad Bragg veľmi ťažko kooperoval s inými vysokými dôstojníkmi. MITCHAM, Samuel W. *The Encyclopedia of Confederate Generals. The Definitive Guide to the 426 Leaders of the South's War Effort*. Washington, D.C. : Regners Publishing, 2022, p. 60. ISBN 978-1-68451-244-7.

²⁸ HUGHES, Mark. *The New Civil War Handbook*. New York : Savas Beatie, 2009, p. 27. ISBN 978-1-932714-62-3.

²⁹ Zachovaná lekárska správa z 10. októbra 1863 opisovala Mihalóciho zranenie ako stále nevyliečené. Navyše, aj Mihalóci sa v tom čase pokladal za neschopného služby a žiadal o predĺženie zdravotnej dovolenky. ČERVENKA, ref. 3, s. 25.

³⁰ Illinois Adjutant General's Report, p. 323-327.

³¹ V roku 1882 navštívil bojisko George Morgan, korešpondent Philadelphia Times, a vo svojej reportáži spomínal, ako v stále ťažkou paľbou poznačených lesoch nachádzal kostrové pozostatky padlých vojakov. Inde Morgan videl masové hroby, „akoby určené pre celé rotý“. Skulls, scarred trees: A reporter's 1882 visit to Chickamauga [cit. 16.8.2023]. Dostupné na: <<https://john-banks.blogspot.com/2019/01/skulls-scarred-trees-reporters-1882.html?fbclid=IwAR1KH8AuZCM0tLAMic7kbr6HSe00Z5NxbjX62-cuqaOGdy6ZGegVrz3q32Q>>.

³² Generál Joseph „Fighting Joe“ Wheeler (1836 – 1906) sa špecializoval práve na rabovanie a krytie ustupujúcich konfедераčných jednotiek. Samuel W. Mitcham spomína viacero zaujímavostí z jeho života, počas vojny bol trikrát ranený a až 16 z jeho koní bolo zasiahnutých strelbou. V americkej armáde aktívne slúžil až do roku 1900. MITCHAM, ref. 27, p. 700-702; ČERVENKA, ref. 3, s. 26.

Prestrelka pri Daltone

Ďalšie nasadenie čakalo 24. peší pluk z Illinois vo februári 1864, z hľadiska celej vojny v menej významných bojoch pri Tunnel Hill pri meste Dalton na hornatom a zalesnenom severe Georgie, kam sa Južania po fiasku pri Chattanooga stiahli. Išlo skôr o monitorovanie situácie a zisťovanie reálnej sily Armády Tennessee, ktorej velenie prevzal po neúspešnom Braggovi generál Joseph Eggleston Johnston. Popoludní 24. februára 1864 sa niekoľko vysunutých vojakov Mihalóciho pluku stretlo s južanskými hliadkami, veliteľ preto okolo polnoci z 24. na 25. februára 1864 odišiel vykonať inšpekciu. O pár minút sa však sám vrátil s ťažkým zranením. Gulka prešla pravou časťou tela plukovníka Mihalóciho, navyše v náhlom a neprehľadnom stretnutí v lokalite Buzzard's Roost zahynulo či bolo ranených viacero vojakov. Pluk zostal na svojich pozíciách až do úsvitu, keď sa stiahol o niekoľko stoviek metrov. Plukovník Mihalóci bol prevezený do nemocnice, nadporučík Henry Wendt informoval 26. februára 1864 telegrafom jeho manželku Hannah, aby hneď prišla navštíviť smrteľne raneného muža.³³ Plukovník Gejza Mihalóci zomrel dva týždne po nešťastných udalostiach pri Daltone, 11. marca 1864 v blízkej Chattanooga, pravdepodobne na otravu krvi. Je pochovaný na Národnom cintoríne v Chattanooga.³⁴ „Potvrďujem, že v tejto nemocnici zomrel 11. marca 1864 plukovník Gejza Mihalóci z 24. pešieho pluku dobrovoľníkov z Illinois, z dôvodu strelného zranenia pravej ruky a pravého boku utrpeneho počas služby pri Buzzard's Roost pri Daltone v štáte Georgia 24. februára 1864,“ písal vojenský lekár Lewis D. Harlow.³⁵ Zo všetkých dochovaných archívnych dokumentov vzťahujúcich sa k osobe Gejzu Mihalóciho vyvoláva azda najväčšie emócie ten datovaný na začiatok novembra 1864. „Chicago 1. november 1864. Týmto potvrdzujem, že v čase smrti môjho manžela plukovníka Mihalóciho som bola bezdetná a ani teraz deti nemám. Momentálne mi chýba moja penzia, verím, že ju pošlete najskôr, ako to bude možné,“ písala kompetentným armádnym úradníkom pani Hannah.³⁶

Samozrejme, illinoiský 24. peší pluk fungoval aj naďalej, velenie najprv prebral podplukovník John van Horn, ten sa však po niekoľkých týždňoch vzdal svojej pozície z dôvodu vysokého veku. Žezlo prebral na krátky čas kapitán z roty K Peter Hand, po svojom zotavení zo zranení z bojov pri Chickamauge stál na čele „1. Heckerovho pluku“ major George A. Guenther. V máji 1864 tiahli niekdajší Mihalóciho chlapi pod velením generála Shermana na Atlantú, v rámci tohto ťaženia bojovali v druhej polovici júna 1864 pri Kennesaw Mountain, v najväčšom frontálnom útoku proti konfede-

³³ Chicago Public Library, American Civil War Documents, Manuscripts, Letters and Diaries and Grand Army of the Republic Collections, Box 9, Item 89.18.31. Telegraph to Mrs. Hannah Mihalotzy, Chattanooga, February 26 1864.

³⁴ Hoci sa ako miesto smrti uvádza v dobových prameňoch Chattanooga, po zranení bol zrejme umiestnený vo vojenskej nemocnici v neďalekom Lookout Mountain. ČERVENKA, ref. 3, s. 26-27; VIDA, ref. 5, p. 273.

³⁵ Letter to Officers Hosp., Chattanooga Tenn April 29 1864 [cit. 5.7.2023]. Dostupné na: fold3.com/image/297525227.

³⁶ Dostupné na: fold3.com/image/297525225 [cit. 3.7.2023].

račným silám v tejto fáze vojny. Po uplynutí trojročnej lehoty bol 24. peší pluk z Illinois stiahnutý do zázemia a čoskoro vyradený zo služby v rámci federálnej armády.³⁷

OBRÁZOK 1 – Plukovník Geza Mihalóci – veliteľ 24. pešieho pluku z Illinois.
Zdroj: Library of Congress.

Problematika účastníkov americkej občianskej vojny z územia dnešnej Slovenskej republiky je dnes stále málo spracovaná. Mapovanie týchto vojakov je pomerne obťažné, v priebehu 50. a 60. rokov 19. storočia totiž nebol systém monitorovania prisťahovalcov v USA natoľko dôsledný, ako počas neskorších dekád. Ani dobové dokumenty federálnej (prípadne konfederáčnej) armády zväčša miesto narodenia neuvádzali, nanajvýš tak informáciu o pôvode v Uhorsku, resp. Rakúsku. Istým uľahčením v hľadaní relevantných mien je fakt, že mnohí dôstojníci federálnej armády z Uhorska boli známi vo svojej starej vlasti ako veteráni revolučných bojov v rokoch 1848 a 1849, tak ako aj Geza Mihalóci. Išlo o tzv. košutovskú emigráciu. Na druhej strane, veľké množstvo digitalizovaných písomností z čias americkej občianskej vojny a obdobia bezprostredne po nej, umožňuje pomerne podrobne sumarizovať vojenskú službu týchto vojakov, predovšetkým dôstojníkov.

³⁷ Illinois Adjutant General's Report, p. 323-327.

Výber dokumentov k službe plukovníka Gejzu Mihalóciho

Dokument č. 1

Kapitán Gejza Mihalóci píše v čase formovania „Lincolnových strelcov“ generálovi T. S. Matherovi, 25. marca 1861.

Chicago Public Library, American Civil War Documents, Manuscripts, Letters and Diaries and Grand Army of the Republic Collections, Box 9, Item 89.18.3. Letter written by Geza Mihalotzy to general T. S. Mather, 1861 March 25.

Chicago, March 25 1861

Adjutant General T. S. Mather. Dear Sir, Your letter dated the 14th came to hand the 16th. I thank you for your offer of percussion muskets, but would respectfully state, that in consequence of your letter to Col. Shirley, there has been a considerable quantity of scattered arms collected together; some of which my company are using for a drill, which will answer for that purpose, until you come to Chicago. You would oblige me by furnishing me with a copy of US Army Regulations, as I cannot find any for sale here, also two Bugles. You will probably have a full report from Col. Shirley in a few days in regard to the arms he has collected. When you visit this city, I shall be pleased to give you any information in my power; I would respectfully beg leave to observe to you that I have no doubt your personal supervision of the subject will effect a large saving to the State in regard to (jedno slovo nečitateľné – pozn.).

*I remain Yours Respectfully
Geza Mihalotzy, Capt. of L. S. R.*

P.S. I hope when You receive the next lot of Minié Rifles you will please remember my company.

Chicago, 25. marca 1861

Generálny adjutant T. S. Mather. Vážený pane, Váš list zo 14ho prišiel do rúk 16ho. Ďakujem Vám za Vašu ponuku perkusných muškiet, ale rád by som s úctou uviedol, že v dôsledku Vášho listu plukovníkovi Shirleymu bolo zhromaždené značné množstvo rozptýlených zbraní, z ktorých niektoré moja rota používa na cvičenie, čo bude na tento účel stačiť, kým neprídete do Chicaga. Mohli by ste mi preukázať láskavosť tým, že mi poskytnete kópiu predpisov americkej armády, keďže tú nemôžem nájsť v predaji, a tiež dve trúbky (poľnice). Pravdepodobne o niekoľko dní dostanete od plukovníka Shirleyho úplnú správu o zbraniach, ktoré zhromaždil. Keď navštívite toto mesto, rád Vám poskytnem všetky informácie, ktoré budú v mojej moci, a úctivo Vás prosím, aby ste zaznamenali, že nepochybujem o tom, že Váš osobný dohľad nad touto záležitosťou prinesie štátu veľké úspory, pokiaľ ide o (jedno slovo nečitateľné - pozn.).

Zostávam s úctou Váš
Geza Mihalotzy, kapitán L. S. R.

P.S. Dúfam, že keď dostanete ďalšiu dávku pušiek Minié, spomeniete si, prosím, na moju rotu.³⁸

Dokument č. 2

Zastupujúci major John van Horn informuje plukovníka Mihalóciho o neschopnosti ďalšej služby v poli v prípade šiestich mužov, 18. januára 1862.

Chicago Public Library, American Civil War Documents, Manuscripts, Letters and Diaries and Grand Army of the Republic Collections, Box 9, Item 89.18.7. Cover letter and medical certificate written by J. V. Horn to Colonel Geza Mihalotzy, Louisville, Kentucky, 1862 January 18.

Head Quarters, Department of the Ohio, Louisville January 18th 1862

Sir,

Adjoined, I have the honor to transmit to you the certificates of Dr. Brandeis, confirmed by the medical Director of the Department stating: John Schlapp Co. B, Henry Shea Co. C, Philip Hamapel Co. I, Adolph Kowatzki Co. B, Peter Braun Co. B all privats and Corporal Jacob Fischer of our Regiment, have severally been declared invalides, and although very usefull servents in the Hospital, are unfit for field duty.

As official medical opinion is in this case conclusive, I suppose it useless to oppose the act.

*All of which is respectfully submitted by Your most obt. servant
J. v. Horn – acting Mayor 24th Illinois Vol.*

To: Lt. Colonel G. Mihalotzi – commanding 24th Illinois Vol.

Hlavný štáb, vojenské oddelenie „Ohio“, Louisville 18. januára 1862

Pane,

Mám tú česť Vám predat' potvrdenia doktora Brandeisa, potvrdené medicínskym riaditeľom oddelenia, ktoré uvádzajú: John Schlapp rota B, Henry Shea rota C, Philip Hamapel rota I, Adolph Kowatzki rota B, Peter Braun rota B všetci radoví vojaci a desiatnik Jacob Fischer z nášho pluku, boli jednotlivo vyhlásení za invalidov, a hoci sú veľmi užitočnými služobníkmi v nemocnici, nie sú schopní poľnej služby.

³⁸ Pušky typu Minié (napr. modely Springfield 1861 a Enfield Pattern 1853) boli počas občianskej vojny značne rozšírené. Vyznačovali sa rýchlym nabíjaním a vďaka špirálovitým drážkam vo vnútri hlavne aj zvýšenou presnosťou a väčším dostrelom. Ich kužeľové náboje s väčšou hmotnosťou spôsobovali ťažké, až devastáčne zranenia, napr. trieštenia kostí či zlomeniny, lekári museli často postihnutú končatinu amputovať. Jedným z navrhovateľov tohto typu zbrane bol kapitán francúzskej armády Claude-Étienne Minié.

Keďže oficiálny lekársky posudok je v tomto prípade presvedčivý, domnievam sa, že je zbytočné proti tomuto aktu namietat’.

Toto všetko s úctou predkladá Váš najväzenejší služobník
J. v. Horn – zastupujúci major 24. illinoiskeho dobrovoľnickeho

Pre: podplukovníka Gejzu Mahalóciho – veliaceho 24. pešiemu dobrovoľníckemu pluku z Illinois.³⁹

Dokument č. 3

Poručík S. Peter Hammerich informuje plukovníka Mihalóciho o zháňaní provian-
tu priamo v teréne, 4. júla 1862.

Chicago Public Library, American Civil War Documents, Manuscripts, Letters and
Diaries and Grand Army of the Republic Collections, Box 9, Item 89.18.9. Letter
written by S. Peter Hammerich to Colonel Geza Mihalotzy gives a report of the forage
guard expedition on 1862 July 2-3, Battle Creek 1862 July 4.

*Battle Creek, July 4th 1862
Colonel G. Mihalotzy, Comd. 24th Regt. Ill. Vol.
Report of Lieut. Hammerich Comp „I“
Commanding Forage Guard
July 2nd & 3rd 1862*

*On the 2nd day of July being in Charge of Comp „H“ as forage Guard I was com-
pelled to leave a number of Men in Charge of Sergeant Keppel at a point 5 Miles from
Stevenson, Myself as commander of the Balance of the Company accompaning in
search of forage. I gave instruction to the said Sergt. Keppel to order the Men acting
as rear guard to join the wagons under My Charge.*

*Sergt. Keppel ordered said men to do so even 12 of their number refused to obey
said orders and stopped at the same place where Sergt. Keppel was ordered to remain.*

*Their names are Sergeant Becker and Stoll, Corp. Keydel and Meyer, Priv. Koelpin,
Allison, Winter, Doerner, Nick, Fisher, Paulsen and Braush all belongen to Comp
„H“, the then visited the farms in the Neighborhood and when returning had a quan-
tity pf poultry and one sheep etc. In their possession.*

³⁹ Pod vojenské administratívne oddelenie Ohio patrili jednotky z viacerých štátov Severu vrátane štátu Illinois. Hodnosť podplukovník je v prípade januára 1862 zrejme nesprávna, keďže v tom čase už Mihalóciemu patrila hodnosť plukovníka. Americká občianska vojna ešte stále patrila ku konfliktom, keď zomrelo viac vojakov z dôvodu chorôb a komplikácií po utrpených zraneniach, než priamo na bojisku. Dôvodom boli nedostatočné znalosti vtedajších lekárov a chabá hygiena. K najčastejším ochoreniam vojakov Únie a Konfederácie, žiaľ v mnohých prípadoch so smrteľnými následkami, patrili dyzentéria, týfus, zápal pľúc, kiahne a tuberkulóza. Už v prvých mesiacoch vojny hlásili velitelia jednotiek vysokú chorobnosť vojakov. V priebehu občianskej vojny stratil 24. peší pluk z Illinois vyše 170 mužov, približne polovica podľahla rôznym ochoreniam. Pozri tiež napr.: DERENGOWSKI, Piotr. *Polacy w wojnie secesyjnej 1861 – 1865*. Oświęcim : Napoleon V, 2015, s. 259.

Respectfully
S. Peter Hammerich
2nd Lieut. Comp „I“ 24 Regt Ill Vols.

Battle Creek, 4. júla 1862
Plukovník G. Mihalotzy, veliteľ 24. dobrovoľníckeho pluku z Illinois
Hlásenie poručíka Hammericha z roty „I“
Veliteľ proviantnej stráže
2. a 3. júla 1862

Dňa 2. júla, keď som velil rote „H“ ako proviantnej stráži, som bol nútený nechať niekoľko mužov pod velením seržanta Keppela na mieste vzdialenom 5 míľ od Stevensonu, pričom ja ako veliteľ som sprevádzal zvyšok roty pri hľadaní potravy. Dal som pokyn spomínanému seržantovi Keppelovi, aby nariadil mužom, ktorí pôsobia ako zadná stráž, aby sa pripojili k vozom pod mojím velením.

Seržant Keppel nariadil uvedeným mužom, aby tak urobili, aj keď 12 z ich počtu odmietlo poslúchnuť uvedený rozkaz a zastavili na tom istom mieste, kde seržant Keppel nariadil zostať.

Ich mená sú seržanti Becker a Stoll, desiatnici Keydel a Meyer, vojaci Koelpin, Allison, Winter, Doerner, Nick, Fisher, Paulsen a Braush, všetci patriaci k rote „H“, títo potom navštívili farmy v okolí a pri návrate mali množstvo hydiny a jednu ovcu atď. v ich vlastníctve.

S úctou
S. Peter Hammerich
Poručík roty „I“ 24. dobrovoľníckeho pluku z Illinois.⁴⁰

⁴⁰ Ako sa vojenské jednotky presúvali naprieč americkými štátmi, ich velitelia museli neustále riešiť aj jeden zásadný problém – ako zabezpečiť svojim mužom prísun potravín a koňom krmivo. Hoci existoval systém nákupu a následného prídelenia proviantu priamo vojakom v poli, niekedy si muži museli vypomôcť sami – dávky, najmä počas pochodov, delili na viac dní, prípadne zháňali potraviny u miestneho obyvateľstva, pochopiteľne, v prípade Severanov aj v južných, teda nepriateľských štátoch. Ako vojna trvala stále dlhšie, tak sa množili prípady rabovania a plienenia. K nasadeniu 24. pešieho pluku z Illinois a zabezpečeniu potravín sa napr. viaže aj ďalší zachovaný dokument, 6. marca 1863 informoval nadporučík Henry Wendt z tábora pri Murfreesboro plukovníka Mihalóciho, že nebol schopný zabezpečiť potravu na február 1863. Chicago Public Library, American Civil War Documents, Manuscripts, Letters and Diaries and Grand Army of the Republic Collections, Box 9, Item 89.18.16. Document written by Henry Wendt to Colonel Geza Mihalotzy, certifying his inability to furnish any forage for February 1863, camp near Murfreesboro, Tennessee, 1863 March 6.

Dokument č. 4

Plukovník Gejza Mihalóci požaduje, na základe zoznamu nefunkčného vybavenia, doplnenie výzbroje a výstroje pre svojich vojakov, 2. júna 1863.

Betsey B. Creekmore Special Collections and University Archives, University of Tennessee, Knoxville. Colonel Geza Mihalotzy Ordnance Receipt, 1863 June 2. Identifier: MS-2161.

Receipt for Issues to the Lieut. William H. Harris 1st Lieut. Of Ordnance Murfreesboro, Tennessee, on the 2nd day of June 1863.

Received at Murfreesboro, Tennessee this 2nd day of June, 1863, of Col. Geza Mihalotzy Comdr. 24th Reg. Ills. Vol. the following Ordnance and Ordnance Stores, as per Invoice dated June 2nd, 1863, viz:

- 3 – Three Enfield Rifle Muskets Cal. 577*
- 1 – One Belgian Rifle Musket Cal. 69*
- 7 – Seven Austrian Rifles Cal. 58*
- 7 – Seven Bayonets*
- 3 – Non Com. Off. Swords*
- 24 – Twenty four Cartridgeboxes*
- 35 – Thirty five Cappouches*
- 11 – Eleven Gunslings*
- 16 – Sixteen Waistbelts*
- 26 – Twenty six Bayonetscabbards*
- 3 – Three Packing Boxes*
- 4 – Four Wipers*
- 12 – Twelve Conewrenches & Screwdrivers*

Potvrdenie o vydaní pre Williama H. Harrisa, nadporučika pre výzbroj Murfreesboro, Tennessee, 2. júna 1863.

Prijaté v Murfreesboro, Tennessee 2. júna 1863 od plukovníka Gézu Mihalotzyho veliteľa 24. pluku dobrovoľníkov z Illinois, ktorý žiada nasledujúcu muníciu a zásoby podľa faktúry z 2. júna 1863, a to:

- 3 – tri muškety Enfield kalibru 577*
- 1 – jednu belgickú mušketu kalibru 69*
- 7 – sedem rakúskych pušiek kalibru 58*
- 7 – sedem bajonetov*
- 3 – tri meče pre poddôstojníkov*
- 24 – dvadsaťštyri tašiek na náboje*
- 35 – tridsaťpäť puzdier na zápalky do muškety*
- 11 – jedenásť remeňov na pušku*
- 16 – šesťnásť opaskov*
- 26 – dvadsaťšesť pošiev na bodák*

- 3 – tri škatule (prepravné)
- 4 – štyri skrutky (do muškety)
- 12 – dvanásť kľúčov a skrutkovačov⁴¹

Dokument č. 5

Člen plukovnej kapely Friedrich Kringke, ktorý bol zajatý Južanmi a po výmene zajatcov sa dostal do mesta Baltimore, píše plukovníkovi Mihalócimu, že by sa chcel vrátiť do 24. pešieho pluku, 24. júla 1863.

Chicago Public Library, American Civil War Documents, Manuscripts, Letters and Diaries and Grand Army of the Republic Collections, Box 9, Item 89.18.20. Letter written by Friedrich Kringke to Colonel Geza Mihalotzy, 1863 July 24.

*Colonell Mioslosky Comanding 24th Illinois Volunteers
3rd Division, 19th Corps d'Armée
Camp Distribution July 24th 1863 near Washington D.C.*

Dear Sir!

Excuse You my liberty to write You few lines. I wanted to my regiment! Since the first day of January so I was captured by the enemy I come to Richmond, after the exchange, to Baltimore under medical Treatment, and afterwards werhere in the Camp Distribution, with the promise, I would come back again to my regiment with the next transportation. Since two months, I am here, and not have I the prospect to come to you. I pray to you me to relieese out this Camp and to call for my, by the Comander at this place Lt Colonell Saml McKelby for going to my old regiment. I am very satisfied with the noble treatment from the side our noble Officers – but I wanted? by my old Comrades.

I trust Your me well Knoweth Gentile Character, and I remain als You respectfully obst. servant.

*Friedrich Kringke
Member of the regimental band*

To the care of LtColonell McKelby, Comander of the place Camp Distribution near Washington DC

⁴¹ Hoci to bola najmä južanská armáda, ktorá vo všeobecnosti trpela materiálnou núdzou, nedostatočné a nefunkčné vybavenie trápilo azda všetky nasadené jednotky počas americkej občianskej vojny. V tomto dokumente Mihalóci pridal poznámku, že všetky uvádzané položky mal pluk toho času v nepoužiteľnom stave. Za pozornosť stoja „Cartridgeboxes“, tieto tašky (sumky) boli kožené a obdĺžnikového tvaru, náboje v nich boli naukladané v dvoch kovových plechovkách, mali aj vrecko na čistiace potreby. Nosili sa na opasku, tak ako menšie kožené puzdrá na zápalky do muškiet – „Cappouches“. Uvedené skrutky zase slúžili na vyberanie uviaznutého náboja z hlavne muškety. Ako napovedá uvedený zoznam, vojaci počas americkej občianskej vojny používali aj zbrane zahraničnej produkcie, v prípade kalibrov išlo o 0,577, 0,69 a 0,58 palca.

Plukovník Miolosky [sic] veliaci 24. dobrovoľníckemu z Illinois
3. divízia, 19. zbor armády
Distribučný tábor neďaleko Washingtonu D.C. 24. júla 1863

Vážený pane!

Prepáčte, že som si dovolil napísať Vám niekoľko riadkov. Chcem k môjmu pluku! Od prvého januárového dňa som bol zajatý nepriateľom, prišiel som do Richmondu a po výmene do Baltimoru na lekárske ošetrovanie a potom som bol v distribučnom tábore s prísľubom, že sa najbližším transportom vrátim späť k svojmu pluku. Dva mesiace som tu a nemám vyhliadky prísť k vám. Prosím vás, aby ste ma uvoľnili z tohto tábora a zavolali si ma od veliteľa na tomto mieste podplukovníka Samuela McKelbyho. Aby som sa vrátil k svojmu starému pluku. Som veľmi spokojný so šľachetným zaobchádzaním zo strany našich šľachetných dôstojníkov – ale chcem byť? pri svojich starých kamarátoch.

Verím Vašej mne dobre známej šľachetnej povahe a zostávam Vaším úctivým služobníkom, Friedrich Kringke

Člen plukovnej kapely

Do starostlivosti podplukovníka McKelbyho, veliteľa miesta distribučného tábora neďaleko Washingtonu D.C.⁴²

Dokument č. 6

Vojak Joseph Kiss píše plukovníkovi Mihalócimu, ako sú odvedenci 24. pešieho pluku zdržiavaní v Camp Butler pri meste Springfield, a žiada o ich prevelenie k jednotke, 29. februára 1864.

Chicago Public Library, American Civil War Documents, Manuscripts, Letters and Diaries and Grand Army of the Republic Collections, Box 9, Item 89.18.29. Letter written by Joseph Kiss to Colonel Mihalotzy, written in Springfield, Illinois (Camp Butler), 1864 February 29.

*Camp Butler
Springfield Ills 29/2 64*

*Herrn Oberster G. Mihalóczy
Werther herr Oberst*

⁴² Po podmienennej výmene zajatcov nemohli vojaci často hneď slúžiť vo svojich jednotkách, ale boli umiestnení na istý čas v zvláštnych táboroch (*Parole camps*). K jednotkám sa mohli vrátiť, až keď boli oficiálne vymenení za iných zajatcov z nepriateľskej strany. Táto prax však trvala iba do roku 1864. V tzv. distribučných táboroch čakali vojaci na ďalší presun k svojim jednotkám, prípadne tu po lekárskom vyšetrení boli prevelení do zálohy či zbavení povinnosti vojenskej služby. Údaje v hlavičke boli zrejme napísané chybné, správne malo byť 1. divízia a 14. zbor. Ďalšie osudy Friedricha Kringkeho sa nám zistiť nepodarilo.

Durch ein unbegreifliche Verfahre sind die zum 24. Rgt gehörige Rekruten hier seit 6,8 und mehrere Wochen zurückgelassen worden – von denen aber mehrere als Statzies Garde auf umbestimmte Zeit kommandiert worden sind; so möchten wie den h. Obersten gehorsamst bitten bei der hiesigen Platz Commandanten zu erwirken, damit wie bei unsere Brüder an Schlachtfelde baldigst erscheinen könnten.

*Im Auftrage der sämmtlicher hier weilenden Rekruten zeichnet sich
Hochachtungvoll ergeben
Joseph Kiss – Private Com. F*

*Camp Butler
Springfield Illinois 29/2 64*

Pánovi plukovníkovi G. Mihalócimu
Vážený pán plukovník,

nepochopiteľným spôsobom tu boli ponechaní regrúti patriaci k 24. pluku na 6, 8 a viac týždňov – viacerí z nich však boli velení ako miestna stráž na neurčitú dobu; preto by sme chceli požiadať cteného pána plukovníka o pomoc, aby od tunajšieho veliteľa vymohol, aby sa naši bratia mohli čo najskôr objaviť na bojisku.

V mene všetkých regrútov, ktorí sa tu zdržiavajú

S úctou Váš

Joseph Kiss – vojak roty F⁴³

Dokument č. 7

Dôstojníci 24. pešieho pluku spísali pre Mihalóciho manželku Hannah smútočné uznesenie, v ktorom opisovali nedávno zosnulého veliteľa a jej manžela, 15. marca 1864.

Chicago Public Library, American Civil War Documents, Manuscripts, Letters and Diaries and Grand Army of the Republic Collections, Box 9, Item 89.18.32A-B. Letter written by Edward Bornemann to Mrs. Hannah Mihalotzy, written in Tyner's Station, Tennessee, 1864 March 15.

Camp 24th Illinois Volunteer Infantry, Tyners Station, Tennessee, March 15 1864

⁴³ Joseph Kiss bol vojakom 24. pešieho pluku z Illinois od 4. januára 1864, ako príslušník federálnej armády bol vedený do 31. júla 1865. Pochádzal z Uhorska, aj preto napísal list pre plukovníka Mihalóciho v nemeckom jazyku. V čase napísania tohto listu už plukovník Mihalóci zápasil ťažko ranený o život. Mimochodom, príslušníci pluku z prostredia habsburskej monarchie či stredoeurópskeho priestoru medzi sebou komunikovali aj po nemecky, spomeňme napr. list Ludwiga Tosera z nemocnice v Nashville v Tennessee, keď 22. februára 1864 informoval plukovníka Mihalóciho o svojej neschopnosti ďalšej vojenskej služby. VASVARY, ref. 5, p. 58. Chicago Public Library, American Civil War Documents, Manuscripts, Letters and Diaries and Grand Army of the Republic Collections, Box 9, Item 89.18.30. Letter written by Ludwig Toser to Colonel Geza Mihalotzy, written in Nashville, Tennessee, 1864 February 22.

Madame!

I have the honor to present You with a copy of resolutions, passed in a meeting of our Officers.

Assuming You of my deepest regard in Your great sorrow,

I remain,

With the highest Respect,

E. Bornemann, 1st. Lt. 24 Reg Ill Vol Inf.

Camp 24th Regiment Illinois Volunteer Infantry, Tyners Station, Tennessee, March 15 1864

At a meeting held by the Officers of the 24th Reg. Ills. Vols. Inf. The following preamble and resolutions were unanimously adopted:

Whereas, it has become our melancholy duty to announce the decease of Colonel Geza Mihalotzy, who died of wounds received during the recent advance upon Dalton, Geo. therefore,

Resolved, That he was one of the best and noblest patriots, ever ready to draw his sword in defence of liberty and freedom, and a fearless and able Chief.

Resolved, That we deeply sympathize with the bereaved widow in her great affliction.

Resolved, That we have lost in him, not only, a bold and courageous leader, who carried u sever cheerfully through many a severe trial, but also a kind, affable friend and gentleman.

Resolved, That he always, was anxiously guarding the welfare of his men, as a father would his children.

Resolved, That in memory of him, a fitting monument be erected by his regiment , upon his grave, in the National Cemetery at Chattanooga, Tennessee.

Resolved, That a copy of these resolutions be sent to the afflicted widow.

Resolved, That the foregoing resolutions, be published in the „Chicago Tribune“, „Chicago Evening Journal“, „Chicago Telegraph“ and „Illinois Staatszeitung“.

1st Lieut. E Bornemann – Secretary

Capt. A. Jekelfalusy – President

Tábor 24. dobrovoľníckeho pešieho pluku z Illinois, Tyners Station, Tennessee, 15. marca 1864

Madam!

Mám tú česť predložiť Vám kópiu rezolúcií prijatých na stretnutí našich dôstojníkov.

Zaväzujem sa vyjadriť Vám hlbokú úctu vo Vašom veľkom zármutku,

Zostávam s najvyššou úctou,

E. Bornemann, nadporučík 24. pešieho dobrovoľníckeho pluku z Illinois

Tábor 24. dobrovoľníckeho pešieho pluku z Illinois, Tyners Station, Tennessee, 15. marca 1864

Na zhromaždení dôstojníkov 24. pešieho pluku dobrovoľníkov z Illinois boli jednomyseľne prijaté nasledujúca preambula a rezolúcie:

Keďže sa stalo našou smutnou povinnosťou oznámiť úmrtie plukovníka Gejzu Mihalóciho, ktorý zomrel na následky zranení utrpенých počas nedávneho postupu na Dalton v Georgii, bolo preto,

Uznesené, že bol jedným z najlepších a najušľachtilejších vlastencov, vždy pripravený tasit meč na obranu slobody a voľnosti, neohrozený a schopný náčelník.

Uznesené, že hlboko súcítíme s pozostalou vdovou v jej veľkom utrpení.

Uznesené, že sme v ňom stratili nielen smelého a odvážneho vodcu, ktorý nás s radosťou previedol mnohými ťažkými skúškami, ale aj láskavého, milého priateľa a džentlmena.

Uznesené, že vždy úzkostlivo strážil blaho svojich mužov, ako otec svoje deti.

Uznesené, že na jeho pamiatku postaví pluk na jeho hrobe na Národnom cintoríne v Chattanooga v štáte Tennessee vhodný pomník.

Uznesené, že kópia týchto uznesení bude zaslaná postihnutej vdove.

Uznesené, že vyššie uvedené rezolúcie budú uverejnené v „Chicago Tribune“, „Chicago Evening Journal“, „Chicago Telegraph“ a „Illinois Staatszeitung“.

Nadporučík E. Bornemann – sekretár

Kapitán A. Jekelfalusy – predseda⁴⁴

⁴⁴ Kapitán Alexander Jekelfalusy (1833 – 1905) mal pochádzať z Kremnice, počas revolúcie v roku 1848 sa pridal ku košickým honvédom. História rodu Jekelfalusy sa viaže k oblasti dnešného východného Slovenska, konkrétne k lokalite Jakloviec a Margecian (*Jekelfalusy de Jekelfalva et Margitfalva*). Od 8. júla 1861 bol zapísaný ako dôstojník roty F s hodnosťou nadporučík, neskôr bol povýšený na kapitána, pričom v pluku slúžil do augusta 1864. VASVARY, ref. 5, p. 57. VIDA, ref. 5, p. 245.

COLONEL GEJZA MIHALÓCI DURING THE WAR BETWEEN THE NORTH AND THE SOUTH IN THE DOCUMENTS FROM AMERICAN ARCHIVES

ČERVENKA, Juraj

Gejza Mihalóci (1825 – 1864), in American documents referred to as Geza Mihalotzy, an immigrant from Hungary and an officer with Slovak roots, was already militarily active in times of the Union threat, i.e. when the secession of the American southern states and when the creation of the Confederacy took place in the first half of the year 1861. With the permission of the newly elected president Abraham Lincoln, he founded the militia from Chicago with the honorary name „Lincoln’s Riflemen“ of Slavonic Origin, which later became the part of the 24th Infantry Volunteer Regiment from Illinois. From December 1861, Colonel Gejza Mihalóci commanded it.

Mihalóci with his 24th infantry regiment operated on the western battlefield, e.g. in the territory of Kentucky, Tennessee, Alabama, Georgia. He participated in many important battles and operations, e.g. battles for the strategically important city of Huntsville and the railroad therein in April 1862, the battles of Stones River in very difficult climatic conditions at the turn of the years 1862 and 1863, or the battles of Chickamauga in September 1863, when he was shot in the right hand. Finally, he was fatally wounded during minor battles at Tunnel Hill near Dalton on the 24th of February, 1864. On the 11th of March, 1864 he succumbed to his injuries, probably due to blood poisoning. Colonel Gejza Mihalóci is buried in the National Cemetery in Chattanooga, Tennessee.

A number of interesting documents related to the Colonel Mihalóci have been preserved, they mostly relate to his military career and also the operation and deployment of the 24th Infantry Regiment from Illinois during the American Civil War. Some of these documents are part of this study and relate to the various problems that the unit commander had to face and solve. Among other things, they are the prove that material poverty, problems with the supply of weapons or with the food supplies belonged to the reality of the environment not only of the confederate units, but of the military units of the federal army as well. Worth attention, for example, is the letter from March 1861, when Mihalóci pointed out to the suitability of the so-called Minié rifles, which were easier to load and their cartridges caused more serious injuries in battles. Other documents describe the personal supplies of the unit - not only the battles and injuries, but also various diseases took their toll. Moreover, it often happened that soldiers were detained in military camps for different reasons and were missing in the battles. Finally, the character features of colonel Mihalóci are very positively portrayed in a document written by the officers of the 24th Infantry Regiment from Illinois on the 15th of March, 1864, shortly after his death.

Translated by Jana Kafúnová

AD: SLOVENSKÉ ARCHÍVNICTVO... NÁDEJ A VÍZIE PONOVEBROVEJ ÉRY VS. REALITA PO TRIDSIATICH ROKOCH

V Archívnom almanachu 2022 bol publikovaný príspevok zamestnanca Magistrátu hlavného mesta SR Bratislavy PhDr. Štefana Hrivňáka s názvom „*Slovenské archívnictvo... nádej a vízie ponovebrovej éry vs. realita po 30 rokoch*“.¹ Každému čitateľovi príspevku je však zrejmé, že obsah nie je zameraný na slovenské archívnictvo, ale len na určité aspekty štátnych archívov, a to predovšetkým jedného z nich – Slovenského národného archívu (ďalej len SNA). Je zarážajúce, že autor sa venuje v hodnotení a posudzovaní takmer výlučne štátnym archívom, aj keď on sám pracuje v archíve mesta!² Z hodnotenia sú úplne vynechané špecializované³ a mestské archívy, aj keď tvoria početnú súčasť slovenského archívnictva. Tieto archívy sa do nádejí a vízií ponovebrovej éry nepočítajú? Uvedený príspevok v Archívnom almanachu tak vyznieva ako jednostranné hodnotenie so subjektívnym posudzovaním autora.

Treba sa preto aspoň stručne dotknúť niektorých bodov v príspevku. Prvým z nich je personálna oblasť. V tejto oblasti panuje medzi archívarmi zhoda na poddimenzovanom stave systemizovaných miest v štátnych archívoch. Tieto fakty zohľadňuje aj aktuálna Národná koncepcia rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028, ktorá bola schválená vládou Slovenskej republiky 13. júla 2022.⁴ Pri hodnotení personálneho stavu by bolo vhodné uviesť aj údaje o počte a zložení archívárov v špecializovaných⁵ a mestských archívoch. Koľko archívárov za sledované obdobie odišlo zo štátnych archívov do špecializovaných archívov, alebo aj do lepšie platených pozícií správcov registratúr? Netreba zabúdať ani na katedry archívnictva. Koľko archívárov za sledované obdobie vychovali a koľko z nich skončilo v štátnych archívoch? Viaceré štátne archívy majú pritom problém obsadiť voľné miesta odbornými zamestnancami. Aký je celkový rozsah archívnych dokumentov v bežných metroch⁶ (ďalej

¹ Publikované v: Archívny almanach, 2022, roč. 5, s. 70-76. ISBN 978-80-972999-4-1.

² Archív mesta Bratislavy je podľa organizačnej schémy (platnej od 1. 10. 2023) jedným z priamo riadených oddelení druhého zástupcu riaditeľa Magistrátu hlavného mesta SR Bratislavy; pozri bližšie aj: https://cdn-api.bratislava.sk/strapi-homepage/upload/Organizacna_schema_01_10_2023_4_24b5952207.pdf

³ Archívnu komunitou zaužívaný pojem.

⁴ Pozri bližšie: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/27440/1>.

⁵ Štúdia Norberta Praženku uvádza v 24 špecializovaných verejných archívoch na pozíciu odborného zamestnanca 121 archívárov v roku 2019. Pozri bližšie: PRAŽENKA, Norbert. Špecializované verejné archívy. In *Biografický slovník slovenských archívárov*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archívárov a odbor archívov a registratúr Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, 2023, s. 172. ISBN 978-80-89051-87-8.

⁶ Štúdia Norberta Praženku uvádza v 24 špecializovaných verejných archívoch celkový rozsah 29 000 bm archívnych dokumentov v roku 2019. Pozri bližšie: PRAŽENKA, ref. 4, s. 172.

len bm) a koľko bm pripadá na jedného zamestnanca v špecializovanom archíve? Vplyv na zníženie počtu zamestnancov mali pritom aj organizačné zmeny, keď mnohé obslužné činnosti prevzali externé spoločnosti (napr. strážne či upratovacie služby, údržbárske práce a podobne), resp. boli prevedené pod iné organizačné zložky v rámci Ministerstva vnútra Slovenskej republiky (najmä ekonomická a hospodárska agenda). V prípade Štátneho archívu v Bratislave malo vplyv na zníženie počtu zamestnancov aj „opätovné kreovanie“ Archívu mesta Bratislavy Magistrátom hlavného mesta SR a podobne. Iba zozbieranie všetkých relevantných personálnych údajov nám môže poskytnúť predpoklad pre komplexné hodnotenie slovenského archívnictva v tejto oblasti.

V ďalšej časti autor v príspevku namieta zloženie Vedeckej archívnej rady (ďalej len VAR), ako aj ďalších odborných komisií. Treba si však uvedomiť, že VAR a Heraldická komisia Ministerstva vnútra Slovenskej republiky sú poradnými orgánmi ministra vnútra. Rovnako tak ďalšie komisie (akvizičná, metodická, delimitačná, terminologická) sú poradnými orgánmi riaditeľa odboru archívov a registratúr sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra Slovenskej republiky. V príspevku je zdôrazňovaná absencia odborníkov zo špecializovaných archívov a zo Spoločnosti slovenských archivárov (ďalej len SSA). Uvedené tvrdenia sú však nepravdivé! Práve naopak, výrazné zastúpenie vo VAR a komisiách majú členovia mimo rezort ministerstva vnútra (napr. z Katedry archívnictva a muzeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Trnavskej univerzity, Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Slovenskej akadémie vied, Vojenského historického archívu, Archívu Slovenského národného múzea a podobne), a to aj vrátane členov a funkcionárov SSA. Aj v prípade vedeckej rady SNA, ktorú autor v príspevku ignoruje, majú zastúpenie tak špecializovaný archív, ako aj Katedra archívnictva a muzeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Zároveň poznamenávame, že členstvo v SSA je súkromnou záležitosťou jednotlivých členov, resp. archivárov. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky vyberá do komisií podľa odbornosti a nie podľa členstva v SSA. Problémom externých členov komisií zo špecializovaných archívov a SSA nie je ich nedostatočný počet, ale veľakrát pasivita pri predkladaní podkladových materiálov na zasadnutiach jednotlivých komisií. Treba však pozrieť na druhú stranu, na zastúpenie archivárov zo štátnych archívov vo výbore či revíznej komisii SSA. Koľko ich tam v súčasnosti pôsobí? A prečo odišli aj tí, ktorí tam v nedávnej minulosti boli?⁷ SSA v súčasnosti reprezentuje predovšetkým špecializované archívy a registratúrne strediská privátnych subjektov. Napriek tejto skutočnosti poznamenávame, že periodikum SSA *Fórum archivárov*, alebo aj organizácia „archívnych dní“ sú do veľkej miery závislé od obetavej práce archivárov zo štátnych archívov.

A napríklad, aké bolo stanovisko SSA, keď SNA a niektoré ďalšie štátne archívy museli napriek absencii relevantného odborného a právneho stanoviska odovzdať delimitáciu do Archívu Ústavu pamäti národa (mimochodom špecializovaného archívu) 17 archívnych fondov v rozsahu 165,815 bm?

⁷ K tomu len malá poznámka: Počas XXV. Archívnych dní v Slovenskej republike prebehlo 27. 5. 2022 Valné zhromaždenie SSA, na ktorom boli zvolení noví funkcionári do orgánov SSA. Minimálne do októbra 2023 na oficiálnej stránke SSA figurovali stále členovia bývalého vedenia...

V prípade Národnej koncepcie rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028 autor príspevku síce spomína, že ide o „profesionálne vypracovanú koncepciu“⁸, iba akosi pozabudol uviesť, kto ju tak profesionálne pre rokovanie vlády Slovenskej republiky pripravil... V oblasti digitalizácie autor uvádza ako jediný systematicky digitalizovaný projekt Evidenciu pečatí a pečatidiel (EPAP)⁹ a úplne vynecháva systematickú digitalizáciu v SNA či Štátnom archíve v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej len Spišský archív v Levoči). Len v roku 2022 štátne archívy vyhotovili 44 056 digitálnych kópií archívnych dokumentov. Z toho SNA v rámci systematickej digitalizácie archívnych dokumentov vyhotovil v uvedenom roku 31 507 digitálnych kópií (napr. z archívnych fondov Dušan Jurkovič, Jozef M. Kirschbaum, Horvát-Stančič, Hodnoverné miesto Turčiansky konvent a podobne). Spišský archív v Levoči v rámci systematickej digitalizácie vyhotovil v roku 2022 celkovo 12 314 digitálnych kópií archívnych dokumentov (napr. Magistrát mesta Levoča, cirkevné matriky z územia Spiša a podobne). Okrem uvedených dokumentov, digitalizovaných vlastnými zamestnancami, bolo však v tom istom roku bolo pre štátne archívy za prostriedky Ministerstva vnútra Slovenskej republiky digitalizovaných ďalších viac ako milión archívnych dokumentov fondov delimitovaných do Ústavu pamäti národa a osobitne pre SNA ešte vyše 150-tisíc dokumentov Národného súdu. V prvom polroku 2023 štátne archívy sami vyhotovili celkom 25 339 digitálnych kópií archívnych dokumentov. Z toho SNA vyhotovil 16 749 digitálnych kópií archívnych dokumentov a Slovenský bankový archív v Banskej Štiavnici napriek veľkému požiaru a poškodeniu priestorov vyhotovil ďalších 1 966 digitálnych kópií archívnych dokumentov. Spišský archív v Levoči vyhotovil v prvom polroku 2023 v rámci systematickej digitalizácie 6 624 digitálnych kópií archívnych dokumentov (Magistrát mesta Levoča, cirkevné matriky z územia Spiša, Obvodný notársky úrad Brezovica a podobne).¹⁰ Okrem toho bolo pre SNA za tento polrok opäť zdigitalizovaných ďalších vyše 600-tisíc dokumentov z fondu II. pozemkovej reformy. Zároveň sa už v tomto roku zdigitalizovali a zverejnili ďalšie desaťtisíce strán archívnych pomôcok štátnych archívov. Aj keď v porovnaní so susednými štátmi nie sme na prvom mieste, za vyššie uvedené čísla sa hanbiť nemusíme. Aby sa trend ešte vylepšil, je digitalizácia a s ňou spojené procesy jednou z priorit Národnej koncepcie rozvoja štátnych archívov do roku 2028. Dodajme, že aj v oblasti digitalizácie príspevkov v Archívnom almanachu opäť neuvádza žiadne údaje o jej realizácii v špecializovaných a mestských archívoch.

Obráťme však list a pripojme ku krátkej reakcii na príspevok aj niekoľko informácií k súčasnej realite slovenského archívniectva.

⁸ Archívny almanach, 2022, roč. 5, s. 75.

⁹ Archívny almanach, 2022, roč. 5, s. 75.

¹⁰ Systematická digitalizácia vyplýva z Uznesenia vlády SR č. 577 zo 14. októbra 2021, keď bola schválená programová štruktúra Ministerstva vnútra SR vrátane zámerov, cieľov a ukazovateľov. Sledovanie vecného a finančného plnenia programovej štruktúry je povinnosťou v súlade s § 9 ods. 4 písm. e) zákona č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov vykonávať monitorovanie a hodnotenie plnenia zámerov, cieľov a merateľných ukazovateľov.

Realitou uplynulého obdobia je, že po prvýkrát od vzniku Slovenskej republiky bola do Programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2021 – 2024 zaradená úloha v znení „*Vláda Slovenskej republiky v oblasti archívneho dedičstva pripraví koncepciu rozvoja štátnych archívov a stratégiu ochrany archívnych dokumentov uložených v štátnych archívoch*“.¹¹ Túto úlohu odbor archívov a registratúr sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra Slovenskej republiky splnil vypracovaním Stratégie ochrany archívnych dokumentov na roky 2022 – 2026 a Národnej koncepcie rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028. V Stratégii ochrany archívnych dokumentov sa identifikovali tri priority vedúce k záchrane archívneho dedičstva a rozvoju štátnych archívov, ktoré boli podrobne rozpracované v Národnej koncepcii rozvoja štátnych archívov.

Tieto tri primárne ciele vedúce k ochrane archívneho dedičstva, rozvoju štátnych archívov, modernizácii postupov, automatizácii procesov sú:

- A. Digitalizácia štátnych archívov
- B. Modernizácia štátnych archívov
- C. Modernizácia procesu konzervovania a reštaurovania archívnych dokumentov

Oba materiály, stratégia aj koncepcia, boli schválené uzneseniami vlády Slovenskej republiky č. 455 a č. 456 z 13. júla 2022, pričom uznesením vlády Slovenskej republiky bola v bode B.1. ministrom vnútra uložená úloha „*koordinovať implementáciu priorít a realizáciu cieľov pre plnenie Národnej koncepcie rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028 z finančných prostriedkov Európskej únie*“.¹²

Skutočnosťou uplynulých 30 rokov a najmä súčasného stavu verejných financií je aj to, že fungovanie archívov je zabezpečené v rámci štátneho rozpočtu, ale štátne archívy je možné modernizovať iba prostredníctvom finančných prostriedkov z Európskej únie. Preto je koncepcia navrhnutá tak, aby sa dala realizovať formou čiastkových projektov.

Odbor archívov a registratúr vypracoval projektovú dokumentáciu k Národnému projektu digitalizácie a modernizácie elektronických služieb štátnych archívov v európskom kontexte a pôvodne sa uchádzal o jeho financovanie z OPII PO7, neskôr z Programu Slovensko 2021 – 2027. Konečným cieľom projektu v alokovanej výške 20 miliónov eur je zdigitalizovanie a sprístupnenie existujúceho archívneho dlhu (každoročné prírastky archívnych dokumentov), čomu predchádza vytvorenie podmienok v podobe rozšírenia hardwarového a softwarového vybavenia pracovísk, doplnenia existujúceho systému Elektronický archív Slovenska o ďalšie funkcionality a prvky umelej inteligencie. Primárnou požiadavkou je preto modernizácia štátnych archívov, digitalizácia obsahu a procesov za účelom zvyšovania kvality a rozsahu elektronických služieb, ako aj zvýšenie ochrany archívnych dokumentov a zmazanie aktuálneho archívneho dlhu popri priebežnej digitalizácii nového materiálu, nasadením aktuálnych moderných informačných technológií.

Komisia pri monitorovacom výbore pre program Slovensko 2021 – 2027 pre cieľ 1 Konkurencieschopnejšia a inteligentnejšia Európa na svojom 2. zasadnutí 11. júla

¹¹ Pozri bližšie: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=494677>.

¹² <https://rokovania.gov.sk/RVL/Resolution/20246/1>.

2023 schválila financovanie pilotného projektu vo výške 4 869 729,90 eur.¹³ V súčasnosti Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky predložilo *Žiadosť o poskytnutie nenávratného finančného príspevku*. Po ukončení a overení výsledkov z pilotného projektu Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky pristúpi k financovaniu druhej časti tohto projektu.

K naplneniu cieľov v oblasti modernizácie štátnych archívov je potrebné realizovať kroky, ktoré sme rozdelili do jedenástich bodov. Z tých najdôležitejších spomenieme:

- vytvoriť podmienky pre komplexnú digitalizáciu novo-prichádzajúceho archívneho obsahu a pilotnú digitalizáciu historického obsahu;
- zaviesť ArchivLog pre evidenciu životného cyklu archívnej jednotky;
- implementovať systém automatizácie popisovania metadát s využitím technológie strojového učenia a podobne.

V oblasti medzinárodnej spolupráce odbor archívov a registratúr sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra Slovenskej republiky zabezpečuje výkon členstva ministerstva v Medzinárodnej rade archívov, plní úlohy na úseku archívov vo vzťahu k Európskej únii, participuje na projektoch z fondov Európskej únie a inej zahraničnej pomoci. Odbor koordinoval realizáciu aj ďalších projektov, napr. Digitálna knižnica – digitálny archív, ktorého hlavným partnerom bola Slovenská národná knižnica, v rámci projektu sa zdigitalizovali sčítacie hárky zo Sčítania ľudu z rokov 1930, 1939, 1940, ako aj časti archívnych fondov Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska a Ministerstvo kultúry Slovenskej socialistickej republiky z rokov 1969 – 1989. V súvislosti s elektronizáciou sa čoraz naliehavejšie objavovala požiadavka bádateľskej verejnosti na online prístup k archívnym dokumentom. Preto sa ďalšie projekty orientovali na ich digitalizáciu. Výsledkom projektu Monasterium.net bolo zdigitalizovanie stredovekých listín zo Slovenského národného archívu a Archívu mesta Bratislavy. V rámci projektu ENArC (European Network on Archival Cooperation) sa zdigitalizovali stredoveké listiny z ostatných štátnych archívov a pracovísk a autentické protokoly uložené v Slovenskom národnom archíve. Projekt CrarC (Pamäť bez hraníc) bol zameraný na digitalizáciu a zostavenie databázy archívnych dokumentov týkajúcich sa slovensko-rakúskeho pohraničia zo Štátneho archívu v Bratislave a Archívu mesta Bratislavy.

Akvizičnou činnosťou Ministerstva vnútra Slovenskej republiky sa v období rokov 2016 – 2022 zakúpili archívne dokumenty za 341 792 eur.¹⁴ Išlo v prevažnej miere o jedinečné archívne dokumenty, ktoré významne obohatili archívne dedičstvo Slovenskej republiky.

Z ďalších prierezových činností treba v krátkosti spomenúť aspoň niektoré. V oblasti predarchívnej starostlivosti je to každoročný prírastok takmer 2 000 bm nových archívnych dokumentov. V oblasti konzervovania a reštaurovania sú to stovky zachránených archívnych dokumentov (častokrát aj z archívnych inštitúcií mimo rezortu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky). Obdobné je to aj pri sterilizácii a ochrane archívnych dokumentov, kde prebiehala korektná spolupráca so Slovenskou národnou

¹³ <https://www.itms2014.sk/vyzva>.

¹⁴ Za poskytnutie údajov ďakujeme Mgr. Norbertovi Praženkovi z odboru archívov a registratúr sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.

galériou pri záchrane kultúrneho dedičstva. Sterilizačnými komorami iba za posledné dva roky prešli takmer dva milióny archívnych dokumentov.

V oblasti spracovania a sprístupnenia bolo inventarizovaných takmer 71 km archívnych dokumentov. V oblasti prístupu k archívnym dokumentom vybavili štátne archívy ročne priemerne cca 22 000 písomných žiadostí a vydali takmer 60 000 výpisov a odpisov z archívnych dokumentov.¹⁵

V knižnej oblasti evidoval SNA a štátne archívy 440 047 knižničných jednotiek (titulov) vo svojich knižniciach.¹⁶ Tento počet sa pravidelne zvyšuje aj každoročným nákupom prostredníctvom odboru archívov a registratúr sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.

Nesmieme zabudnúť ani na množstvo výstav a prezentačných aktivít zrealizovaných ministerstvom a jednotlivými štátnymi archívmi. Spomenieme len niektoré z tých, ktoré prebiehali na celoštátnej úrovni a stretli sa s priaznivou odozvou odbornej i laickej verejnosti:

Archívne klenoty na Bratislavskom hrade (2013), *Na ceste k slovenskej štátnosti* (2018), *Veľký – malý muž M. R. Štefánik* (2019), *November 89* (2019), *Trianon v archívnych dokumentoch* (2020), *Židovský kódex – temný príbeh histórie* (2021), *Slovensko v štátnej symbolike* (2022), *100 rokov reforiem verejnej správy na Slovensku* (2023). Výstavy boli veľakrát sprevádzané celoslovenskými či medzinárodnými konferenciami, odbornými seminármi a podobne. Výstupy z nich sa premietli do publikovania v zborníkoch a publikáciách vydávaných Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky. V publikačnej činnosti za posledných 30 rokov to boli tisíce článkov a štúdií i stovky monografií, na ktorých sa podieľali zamestnanci Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.

Ak by sa okrem tohto krátkeho výpočtu k zmienenému „hodnoteniu“ pripojili aj všetky v príspevku Archívneho almanachu 2022 absentujúce údaje za špecializované a mestské archívy, z ktorých je veľká časť taktiež financovaná zo štátnych prostriedkov, bolo by možné na celkový vývoj slovenského archívnictva pozerat' o niečo pozitívnejšie a menej jednostranne.

A takto by sa dalo pokračovať. Zamestnanci Ministerstva vnútra Slovenskej republiky sa aj v posledných viac ako 30 ponovembrových rokoch podieľali na mnohých úlohách v odbornej oblasti i správnej agende, ktoré prispeli nielen k záchrane, ochrane či sprístupneniu jedinečných archívnych dokumentov odbornej verejnosti, ale svojím prístupom, radami i pomocou laickej verejnosti preukázali svoju dôležitosť a opodstatnenie neraz aj v ťažkých politických či finančných časoch. A za to im patrí veľká vďaka!

Jozef Pocisk
odbor archívov a registratúr SVS MV SR

Ivan Tichý
Slovenský národný archív

¹⁵ Uvedené počty vychádzajú z údajov vo výkazoch práce, resp. výročných správach štátnych archívov.

¹⁶ Tamže.

INFORMÁCIA O AKTUÁLNYCH ÚPRAVÁCH VO VYHLÁŠKE MINISTERSTVA VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY Č. 628/2002 Z. Z.

Dňa 20. októbra 2023 bola v Zbierke zákonov Slovenskej republiky publikovaná vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 403/2023 Z. z., ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 628/2002 Z. z., ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Novela vyhlášky precizuje najmä podrobnosti výkonu predarchívnej starostlivosti, ochrany archívnych dokumentov a evidencie archívneho dedičstva; návrh reflektuje aj poznatky a požiadavky aplikačnej praxe.

Hlavnými cieľmi novelizovania vyhlášky sú:

1. Úprava kritérií hodnotenia záznamu, z ktorých sa vypúšťajú kritériá hodnotenia jedinečnosti vyhotovenia záznamu a pri elektronickom zázname aj úplnosť štruktúrovaných údajov o jeho obsahu, štruktúre a väzbách elektronického záznamu a jeho správe. Dôvodom vypustenia týchto kritérií je fakt, že pri záznamoch vyhotovovaných v 21. storočí prostredníctvom výpočtovej techniky nie je potrebné prihliadať na jedinečnosť ich vyhotovenia z hľadiska výnimočnej formálnej úpravy, výtvarného spracovania, písma, písacej látky a pod.
2. Precizovanie procesu hodnotenia registratúrnych záznamov podľa kategorizácie pôvodcu registratúry v súlade so zákonom č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach.
3. Stanovenie kritérií hodnotenia hodnovernosti záznamu, pričom sa kladie dôraz na vierohodnosť pôvodu, neporušenosť obsahu a čitateľnosť záznamu vrátane ich definícií.
4. Doplnenie štyroch výnimiek, kedy pôvodca registratúry môže vyradiť registratúrne záznamy pred uplynutím schválenej lehoty uloženia, ktorými sú zánik pôvodcu registratúry bez právneho nástupcu; skrátenie lehoty podľa registratúrneho plánu platného v čase vyradovania registratúrnych záznamov na základe súhlasu archívu alebo ministerstva; vyhotovenie hodnoverných kópií registratúrnych záznamov pôvodcom alebo degradácia registratúrnych záznamov spôsobená mimoriadnou udalosťou, resp. nedostatočnou ochranou dosahuje stupeň, kedy ich už nie je možné zachrániť.
5. Úprava procesu prípravy vyradovacieho konania vrátane precizovania celého procesu prípravy vyradovacieho konania a doplnenia ustanovení, kedy pôvodca registratúry vypracúva návrh na osobitné vyradenie registratúrnych záznamov. Za štandardných podmienok pôvodca registratúry pripravuje návrh na vyradenie registratúrnych záznamov, ktorým uplynula lehota uloženia. V § 11 sa ustanovujú výnimky, pri ktorých pôvodca registratúry môže predložiť

návrh na vyradenie registratúrnych záznamov aj v prípade, že ešte neuplynula lehota uloženia. Na základe tejto skutočnosti a pre odlišenie od štandardného procesu vyradovania sa zavádza nový typ – návrh na osobitné vyradenie registratúrnych záznamov. Ďalej sa ustanovujú náležitosti návrhu na osobitné vyradenie registratúrnych záznamov a na webovom sídle ministerstva sa zverejňujú jeho vzory. Dopĺňa sa aj znenie týkajúce sa odbornej archívnej prehliadky ako legitímneho nástroja na kontrolu správnosti pôvodcom predloženého návrhu na vyradenie a odborné posúdenie dokumentárnej hodnoty predkladaných registratúrnych záznamov priamo u pôvodcu. Zároveň sa zodpovednosť za posúdenie o trvalej dokumentárnej hodnote registratúrnych záznamov presúva na zamestnanca, ktorý podaný návrh na vyradenie vybavuje.

6. Úprava podrobností preberania elektronických archívnych dokumentov prostredníctvom elektronického archívu, ustanovujú sa formáty preberania a ukladania elektronických archívnych dokumentov a špecifikácia povinných metaúdát.
7. Aktualizácia procesov v spôsobe vedenia evidencie archívneho dedičstva, realizovanie zmien v nej a postup vyradenia súborov archívnych dokumentov z evidencie archívneho dedičstva vo vzťahu k využívaniu moderných technológií pri vedení ústrednej evidencie.
8. Ochrana registratúrnych záznamov sa rozširuje aj o ochranu registratúrnych záznamov uložených v príručnej registratúre.
9. Doplnenie povinnosti archívu pri poskytovaní archívnych dokumentov na štúdium prednostne predkladať na štúdium kópie archívnych dokumentov, ak ich má archív vyhotovené. Týmto postupom sa výrazne zvýši ochrana archívnych dokumentov pred ich poškodením alebo dokonca zničením.
10. Doplnenie výnimky vyplývajúcej z § 13 ods. 5 a 6 zákona o archívoch a registratúrach, kedy a za akých podmienok archív poskytuje na štúdium archívne dokumenty obsahujúce informácie, ku ktorým je obmedzený prístup.
11. Riešenie krízovej situácie počas vyhlásenej mimoriadnej situácie, vojnového stavu, výnimočného stavu, núdzového stavu alebo počas vojny, ktorá je vo všeobecnosti spojená so zlyhaním všeobecne platných postupov, nástrojov a mechanizmov riadenia a s potrebou aplikovania zásad krízového riadenia vrátane dočasného obmedzenia základných práv a slobôd. Na tento stav reaguje aj zriaďovateľ archívu, ktorý určí postup archívu pri umožňovaní prístupu k archívnym dokumentom buď jeho zatvorením, alebo obmedzením činnosti. V prípade lokálnych krízových situácií môže zriaďovateľ obmedziť činnosť archívu v danom regióne.
12. Doplnenie nového paragrafu týkajúceho sa elektronického odpisu, výstupu a kópie, ktoré vyplýva zo zákona č. 95/2019 Z. z. o informačných technológiách vo verejnej správe a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, v ktorom je zadané, že prevádzkovatelia informačných systémov verejnej správy vydávajú z týchto systémov elektronický odpis a výstup. Z uvedeného vyplýva, že archív z elektronických archívnych dokumentov vydáva výstup a elektronický odpis.

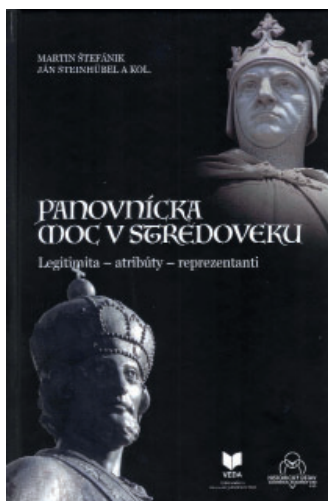
Novela vyhlášky obsahuje celkovo 51 novelizačných bodov, pričom je doplnená aj o nové odkazy na osobitné zákony, respektíve došlo k aktualizácii textu poznámok pod čiarou, čím prispieva k lepšej zrozumiteľnosti vyhlášky a pochopeniu právneho textu. Účinnosť nadobudne 1. januára 2024.

Monika Péková
odbor archívov a registratúr SVS MV SR

LITERATÚRA

RECENZIE A REFERÁTY

ŠTEFÁNIK, Martin – STEINHÜBEL, Ján a kol. *Panovnícka moc v stredoveku : Legitimita – atribúty – reprezentanti*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV; Historický ústav SAV, 2022, 384 s. ISBN 978-80-224-1976-5.

Anotovaná publikácia bola vydaná v Historickom ústave SAV v rámci projektov VEGA 2/0028/22: *Stredoveká spoločnosť v Uhorsku* (štruktúra, koexistencia a konfrontácia sociálnych skupín do konca 13. storočia) a APVV-19-0131: *Ars Moriendi. Fenomén smrti v stredovekom Uhorsku*. Priam si pýta úvod, ktorý v nej chýba, kde by sa čitateľ dozvedel viac o daných projektoch a oboznámil sa s problematikou, ktorej je venovaná. Čiastočne ho nahrádza stručná anotácia na zadnej strane dosky publikácie.

Publikácia obsahuje dvanásť štúdií, pričom každá sa venuje špecifickej problematike v rámci jej ústrednej témy. Prvá a najrozsiahlejšia štúdia *Panovnícka moc, jej vývoj a premeny od Veľkej Moravy po Jagelovcov* sa vnútorne člení na štyri menšie časti, ktorých autormi sú Ján Steinhübel a Martin Štefánik.

V prvej časti *Počiatky panovníckej moci u Slovanov a na Veľkej Morave* sa J. Steinhübel venuje problematike titulovania monarchov, kráľov a kmeňových vládcov od čias Rímskej a Franskej ríše, ktorá vplývala na vývoj titulovania u Slovanov. Najstarší rímski monarchovia mali titul rex a pôvodný titul slovanských kmeňových vládcov bol vladyka. Longobardi, Frankovia a iné národy, ktoré v dobe veľkého sťahovania zaberali územie Rímskej ríše, preberali rímske dedičstvo a spájali ho s germánskou tradíciou. Vtedy sa germánske tituly kuning a reiks stotožnili s latinským rex. Vplyv Franskej ríše prenikal k Slovanom a panovnícky titul knieža, ktorého podoba vznikla z germánskeho kuning, sa postupne rozšíril do slovanského priestoru. Oba tituly však prekonal vývoj, vďaka ktorému germánsky kuning ostal totožný s latinským rex a slovanský knieža sa stotožnil s latinskými titulmi dux, princeps a gréckym archon. Autor sa v tejto časti venuje aj úlohe samotných kniežat v slovanskom priestore, ako aj fungovaniu kniežactiev a ich postupnej transformácii na štát.

Ďalšia časť štúdie *Patrimoniálny štát Arpádovcov* plynule nadväzuje na predchádzajúcu, pričom M. Štefánik sa venuje dynastii Arpádovcov a jej úlohe pri vzniku a fungovaní Uhorského štátu. Dôraz kladie na obdobie vlády Štefana I., ktorý bol zakladajúcou postavou panovníckej moci v Uhorsku a pristúpil k dôslednej kristianizácii a zjednoteniu kráľovstva. V menšej miere sa venuje i ďalším arpádovským panov-

níkom, ktorí sa výraznejšie pričínili o rozvoj uhorského štátu a príspevok končí smrťou posledného z nich Ondreja III.

Tretia časť štúdie *Anjouvska „nová monarchia“ a žigmundovská rovnováha* sa venuje mocenským bojom v Uhorskom štáte po vymretí Arpádovcov, neľahkému nástupu panovníkov z dynastie Anjou na uhorský trón a obdobiu vlády Žigmunda Luxemburského. Zo zahraničných dynastií, ktoré po vymretí Arpádovcov mali záujem o uhorský trón, víťazne vzišiel Karol Róbert z Anjou (Karol I.). Pre definitívne uchopenie moci v Uhorsku sa najprv musel vojensky porátať s miestnymi odbojnými oligarchami, ktorých prívrženci a familiári sa k nemu postupne pridávali. Uhorsko úplne ovládol až v roku 1323 a jeho vláda bola spojená s aktívnou zahraničnou politikou, politickými a ekonomickými reformami. Karol I. bol nepochybne obnoviteľom panovníckej moci a autority v Uhorsku. Po jeho smrti nastúpil na uhorský trón najstarší syn Ľudovít (Ľudovít Veľký), ktorý plynulo nadviazal na systém vybudovaný jeho otcom. Veľa energie investoval do vojenských ťažení v zahraničí, či to bola vojna o Dalmáciu s Benátkami alebo o neapolské dedičstvo s ďalšími vetvami anjouvskej dynastie. Svoju vládu zvýšenou mierou opieral o mestá, ktorých význam vzrástol do takej miery, že ratifikovali zasnúbenie jeho dcéry so synom rakúskeho vojvodu. Ľudovít Veľký zomrel bez mužského potomka, čo uvrhlo krajinu na dve desaťročia do obdobia nestability. Na uhorský trón, aj keď neľahkou cestou, zasadol Žigmund Luxemburský, manžel Ľudovítovej dcéry Márie. Počas jeho vlády sa majetková základňa kráľa zásadne oslabilá, pokladnicu vyčerpali vnútorné problémy krajiny, ako aj zahraničné ťaženia.

Posledná časť štúdie *Na ceste k stavovskému štátu* rozoberá obdobie po smrti Žigmunda Luxemburského, keď sa zapakovala situácia s chýbajúcim mužským potomkom a na uhorský trón zasadol manžel jeho dcéry Albrecht Habsburský. Avšak po necelých dvoch rokoch vlády počas ťaženia proti Osmanom zomrel a zanechal po sebe tehotnú manželku a krajinu na prahu občianskej vojny. Nastal boj o moc medzi Alžbetou, ktorá zastupovala svojho čerstvo narodeného syna Ladislava a Vladislavom Jagelovským, ktorý si tiež nárokoval uhorský trón, čo po dvojitej korunovácii nakoniec viedlo k ničivej občianskej vojne. M. Štefánik rozoberá toto búrlivé obdobie, ktoré sa trochu upokojilo víťazstvom Ladislava Pohrobka v boji o moc a uznaním jeho korunovácie pred vyše desaťročia. Po jeho smrti hrozilo, že krajina upadne znovu do občianskych vojen, avšak snem za kráľa spomedzi domácich veľmožov zvolil Mateja Huňadyho (Matej I.), ktorý sa ukázal ako energický panovník a podarilo sa mu skonsolidovať pomery v krajine. Autor sa venuje obdobiu jeho vlády, ktoré skončilo taktiež bez legitímneho mužského potomka. Stav podporili kandidatúru Vladislava Jagelovského (Vladislav II.), ktorý prisľúbil zrušiť nariadenia z čias Mateja I., vrátiť skonfiškované šľachtické majetky a neudelovať svetské a cirkevné úrady cudzincom. Vladislav II. je tradične vykresľovaný ako slabý panovník s nízkou autoritou. Politické rozhodnutia prijímala kráľovská rada, na ktorej sa iba pasívne zúčastňoval a na všetko prikyvoval. Väčšiu dôležitosť získal aj šľachtický snem, ktorý sa začal častejšie schádzať a delil sa na Hornú komoru (preláti a baróni) a Dolnú komoru (ostatná šľachta). Na posledných riadkoch tejto časti autor rozoberá obdobie vlády Ľudovíta II. Jagelovského, ktorý prevzal moc po smrti svojho otca Vladislava. Štúdia ako celok popisuje vývoj a premeny panovníckej moci v období stredoveku, keď sa striedali

obdobia úpadku a prosperity uhorského štátu. Po vymretí arpádovskej dynastie dochádzalo k postupnej premene štátu z dedičnej na volenú monarchiu a domáca šľachta sa snažila obmedzovať vplyv cudzincov. Tento proces skončil vytvorením stavovskej monarchie a jej systému mocenského usporiadania za vlády slabých jageľovských panovníkov.

V nasledujúcej štúdií *Rozsah vznikajúcej panovníckej moci. Ľudia a územie* sa Ján Steinhübel zamerail na staré slovanské kniežactvá, ktoré boli pôvodne kmeňovými územiami. Kniežactvá museli byť dostatočné veľké, prirodzene segmentované, čo najlepšie ubrániteľné a výrazne odrezané od všetkých susedov, aby dokázali prežiť zánik kmeňovej organizácie a vznik štátu, striedanie samostatnosti a cudzej vlády, pripojenie k väčšiemu štátu a neskôr aj etnické zmeny. Rozoberá v nej právo vladára, posvätné kmeňové miesta, hranice kmeňových území tvorené horami, lesmi, riekami, jazerami, močiarimi a pohraničnými hradmi. V druhej polovici štúdie sa zaoberá starými kmeňovými územiami a ich obyvateľmi, ako napr. Svébia, Sasko, Bavorsko, Krajnsko, Čechy, Morava a Nitriansko, pre ktoré bola charakteristická územná stabilita.

Peter Bystrický v štúdií *Gregor z Tours o kráľovražďach, Gunthramnovi a Chilperichovi* rozoberá život a dielo dejepisca Gregora z Tours, ktorý písal dejiny svojej doby. Gregor z Tours, vlastným menom Georgius Florentius, je len jedným, ale najlepšie doloženým príkladom dynastických biskupov. Vo svojej dobe patril k najvzdelanejším biskupom a je jediným známym biskupom v Galii 6. storočia, ktorý sa venoval literárnej činnosti a zvlášť svetským dejinám. Jeho najznámejším a najdôležitejším dielom sú dejiny Franskej ríše, ktoré nazval Dejiny (Historiae) a ktoré sám rozčlenil na desať kníh. Hoci sa v knihách sústredil najmä na kráľov a biskupov, do rozprávania zahrnul aj početné odbočky, vieroučné otázky a hádky s kacírmi, krátke hagiografie, idealizované konverzie ariánov, pohanov, židov, mravoučné a varovné príbehy, spomienky, početné správy o zázrakoch, epidémiách, nevšednom počasí a nebeských úkazoch. Spomína aj viacero dôležitých stretnutí s franskými kráľmi, zvlášť s Chilperichom a jeho bratom Gunthramnom. S prvým menovaným kráľom mal najhoršiu osobnú skúsenosť, označoval ho za krutého tyrana, naopak v Guthramnovi túžil nájsť ideál kresťanského panovníka a považoval ho za svätého a dobrého kráľa.

Nasledujúca štúdia *Od kmeňových vodcov k teritoriálnym vládcom: Premeny kniežacej moci v slovanskom prostredí nad stredným Dunajom (791 – 955)* od Mateja Harváta sa venuje historickému vývoju na území severne od stredného Dunaja. Vývoj na tomto území po strate mocenského postavenia avarského vládcu a jeho lokálnych hodnostárov viedol k vytvoreniu širšieho teritoriálneho panstva moravských Mojmirůvcov, ktorý zároveň chronologicky predchádzal etablovaníu stredoeurópskych monarchií formujúcich sa okolo roku 1000.

Autor sa pokúsil predostrieť, v ktorých aspektoch kreovania neskoršej dynastickej panovníckej moci môžeme hľadať analógie s predošlým vývojom či eventuálnym veľkomoravským modelom, a kde, naopak, namiesto kontinuity vidíme zreteľne štrukturálne ruptúry. Podrobne sa venuje jednotlivým kmeňovým vodcom Moravanov, taktiež analyzuje aj ich samotné titulovanie, čomu sa už sčasti venovala prvá štúdia.

Marek Druga sa v štúdiu *Panovník ako miles Christi? K otázke (dis)kontinuity christianizačnej politiky kniežata Gejzu a kráľa Štefana I.* pokúša sumarizovať názory historiografie na hraničné obdobie medzi pohanstvom a kresťanstvom v ranom Uhorsku, presnejšie na obdobie vlády (veľko)kniežata Gejzu I. a kráľa Štefana I. Zameral sa na obraz ich christianizačnej politiky, ktorý je zachytený v písomných prameňoch a súčasných prácach významných medievalistov, ďalej na komparáciu tohto obrazu so širším korpusom prameňov, ktoré vypovedajú o christianizačných aktivitách panovníkov v ďalších krajinách strednej, menej východnej a severnej Európy. Christianizácia a kresťanstvo legitimizovali a sakralizovali postavenie kresťanského kniežata alebo kráľa. Osobná zbožnosť a zásluhy pri šírení kresťanstva mali napokon sformovať obraz Štefana I. ako zbožného rytiera Krista (*miles Christi*) a ochrancu spoločenstva kresťanov (*defensor christianitatis*), ktorý v zidealizovanej podobe predstavili svätostefanské legendy.

Panovnícka moc a smrť arpádovských kráľov je téma nasledujúcej štúdie od Žofie Lysej, ktorá sa snaží vyskladať kultúrne dejiny smrti a zomierania arpádovských panovníkov z útržkov záznamov naračných prameňov, ojedinele prezrádzajúcich okolnosti a príčiny smrti, priebeh zomierania a posledné chvíle panovníka, verejné vystupovanie pred smrťou, prípadne subjektívne pocity zomierajúceho. Záznamy o pohrebných obradoch kráľov uhorskej proveniencie sa nám žiaľ z obdobia Arpádovcov nezachovali. Autorka konštatuje, že v popisoch smrti arpádovských panovníkov sa môžeme stretnúť jednak s hrdinskou a dobrou smrťou, ale aj potupnou a dehonestujúcou, pričom rozhodujúcim činiteľom týchto literárnych narácií je optika, akou autor prameňa nazerá na hlavného predstaviteľa. Smrť vždy odrážala, aký život hlavný hrdina žil a zároveň bola predzvesťou ďalšieho osudu po smrti. Taktiež v samotnom texte zvýraznila spoločný rys rozprávania o smrti uhorských panovníkov, ktorým je predtucha vlastnej smrti. Tá umožnila nielen prakticky zabezpečiť posledné politické úkony panovníckej moci, ale zároveň vyjadrovala dôstojný odchod kráľa, ktorý mal vlastnú smrť pod kontrolou.

Pavol Hudáček sa vo svojej štúdiu *Turčianski a liptovskí populi v kráľovskom privilegii Bela IV. z roku 1257* zaoberá privilegiom, udeleným Belom IV. skupine kráľovských ľudí žijúcich na majetkoch Arpádovcov, ktorí sa nazývali populi. Keďže túto listinu z roku 1257 historici interpretujú dodnes rozličným spôsobom, autor pristúpil k jej podrobnej analýze a v rámci širšieho kontextu naznačil aj možné smery pri výskume spoločenského postavenia týchto kráľovských poddaných v Uhorsku. Historici termín populi prekladajú rôznorodo ako ľud, poddaní, kráľovskí služobníci, služobný ľud, ojedinele aj hradský ľud, hradské obyvateľstvo a prípadne hovoria jednoducho o populoch. Pravdepodobne ide o právny termín, preto autor považuje za najlepšie riešenie slovo populi neprekladať a zachovať jeho dobovú latinskú podobu. Autor sa okrem analýzy spomínanej listiny rozsiahlejšie venuje udalostiam 13. storočia v Uhorsku, ktoré mohli viesť k presídleniu turčianskych a liptovských populov na iné kráľovské majetky. Taktiež nás oboznamuje aj s inými výsadami, ktoré boli v tomto období udelené rôznym skupinám obyvateľov uhorskými panovníkmi, čím poukazuje na inakosť postavenia populov. Ich postavenie nebolo úplne slobodné, pretože možnosť sťahovania bola v ich prípade obmedzená a po príchode na nové majetky a udelení niektorých výsad naďalej ostávali kráľovskými kondicionármi, keďže za užívanie prepožičanej pôdy stále plnili určené povinnosti a služby.

Nasleduje štúdia *Uhorskí panovníci a kráľovská moc v diele Historia Salonitana* od Dušana Zupka. Autorom *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum* (skrátene *Historia Salonitana*) je archidiakon Tomáš zo Splitu a jeho dielo patrí medzi niekoľko základných naratívnych prameňov pre dejiny strednej Európy v ranom a vrcholnom stredoveku. Ústredným motívom diela je predovšetkým dejinný vývoj mesta Split, jeho cirkevnej organizácie, pôsobenie miestnych arcibiskupov a zároveň vývoj prľahlého jadranského regiónu. V čase vzniku tohto diela boli medzi Chorvátskom a Uhorskom pomerne úzke vzťahy a politické prepojenie, ku ktorému prispel aj vznik uhorsko-chorvátskej únie v 12. storočí. Autor v štúdiu analyzuje práve tú časť diela, ktorá sa venuje Uhorskému kráľovstvu. Tomáš zo Splitu vždy akceptoval zvrchovanosť uhorských panovníkov nad Dalmáciou, mal vynikajúce vzdelanie, ovládal viacero jazykov a majú historicko-geografický prehľad bol opakovane vyslaný na uhorský dvor. Vo svojom diele opísal arpádovských kráľov 13. storočia ako ideál kresťanských panovníkov, tradičných pôvodcov, garantov a vykonávateľov práva, ktoré zaručuje stabilitu, poriadok a harmóniu spoločnosti. V tomto duchu vykreslil počínanie Kolomana I., Bela III., Imricha I., Ondreja II. a Bela IV. Okrem iného sa v ňom nachádzajú aj opisy verejných stretnutí, kde Arpádovci vykonávali svoju funkciu najvyšších sudcov a zvrchovaných pánov, ale aj opisy ritualizovaných ceremonálnych aktov, ktoré vyjadrovali vzájomné vzťahy a spojenie medzi uhorskými kráľmi a splitskou mestskou komunitou.

Miroslav Glejtek sa v štúdiu *Pečate a erb rábskeho biskupa Kolomana (1337 – 1375)* venuje pečatiam a erbu, ktoré biskup Koloman používal počas svojej kariéry. Koloman bol nemanželským synom uhorského kráľa Karola Róberta, bratom neskoršieho kráľa Ľudovíta I. a jeho matkou bola Alžbeta, dcéra kráľovského zástavníka Ďurkeho. Vďaka jeho špecifickému pôvodu stojí jeho erb na pomedzí panovníckej a biskupskej heraldiky a dochoval sa pomerne veľký počet typov a druhov jeho pečatí. Autor postupne analyzuje jednotlivé typy pečatí, pričom Koloman používal dva typy veľkej kombinovanej pečate, okrúhlu erbovú pečať, tajnú pečať a prsteňovú pečať. Súčasťou troch typov pečatí bol aj jeho erb, preto sa osobitne venoval tomuto identifikačnému symbolu.

Vzniku kremnickej komory a jej prvému grófovi sa venuje štúdia *Prvý kremnický komorský gróf Leopold-Hyppolitus ako predstaviteľ kráľovskej moci za Karola Róberta z Anjou a Ľudovíta Veľkého* od Martina Štefánika. Kremnická komora prakticky vznikla súčasne so vznikom slobodného kráľovského mesta Kremnica v 14. storočí a jej prvým písomne doloženým grófom bol Leopold, alternatívne nazývaný Hyppolitus. V počiatkoch kremnického baníctva bol významnou autoritou ako reprezentant kráľa, gróf komôr, ale aj technický expert na bansko-hutnícke zariadenia. Celkovo sa o ňom zachovalo 16 pramenných zmienok z rokov 1331 až 1349 a autor ich podrobil analýze, ktorú doplnil o historický kontext.

Nasleduje štúdia od Moniky Tihányiovej *Karol Róbert z Anjou a Tomáš zo Sečian: Od odvahy a vernosti k moci a vplyvu*. Zamerala sa v nej na osud uhorského šľachtica, na príklade ktorého poukázala na vzťahy panovníka cudzieho pôvodu Karola Róberta s domácou šľachtou. Práve Tomáš zo Sečian potvrdzuje, že panovník vložil svoju dôveru do rúk úzkej skupiny ľudí, tvorenej väčšinou dovtedy málo známymi vidieckymi šľachticmi. Zachovalo sa o ňom veľa písomných prameňov, avšak odborná literatúra mu doposiaľ nevenovala dostatočnú pozornosť. Štúdia nadväzuje na dote-

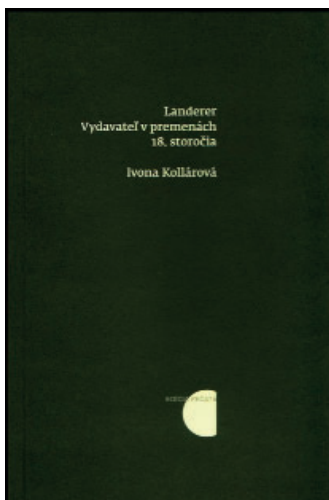
rajšie zistenia a pokračuje v sledovaní jeho osudu najmä po roku 1321 a doplnená je o historický kontext. Tomáš sa tešil veľkej priazni Karola Róberta, o čom svedčí množstvo donácií, ktoré mu udelil za jeho vernosť a vytrvalú službu. Avšak v rozpore s týmto sú niektoré písomné pramene, ktoré poukazujú na údajné zneužívanie jeho vplyvného postavenia v kráľovstve, čo postupne viedlo k tomu, že po smrti Karola Róberta stratil všetky svoje hodnosti. Napriek tomu si zachoval vplyvné a nadštandardné postavenie v Uhorsku a za vlády Ľudovíta I. sa stal krajinským sudcom a túto hodnosť vykonával až do svojej smrti.

Poslednou štúdiou v publikácii je text s názvom *Vláda „proti Bohu a prirodzenej spravodlivosti“: K otázke (ne)legitímnosti panovania Mateja Korvína* od Tomáša Homolu. Ústredným prvkom štúdie je otázka legitimacy Mateja Korvína ako uhorského kráľa a autor sa v nej venuje predovšetkým tomu, akým spôsobom bola vnímaná jeho panovnícka oprávnenosť a autorita, a to tak v domácich uhorských kruhoch, ako aj u zahraničných vládcov. Upriamuje pozornosť i na metódy a postupy, ako Matej Korvín obhajoval svoju legitimitu, ako sa vymedzoval voči svojim rivalom a ako sa usiloval vyrovnáť s týmto problémom. Medzi základné prvky budovania jeho legitimacy patril významný protiosmanský odkaz jeho otca Jána Huňadyho, ako aj zdôrazňovanie vlastných zásluh pri obrane kresťanstva. Ako významný obranca viery sa objavil i v mnohých prácach učencov, básnikov a spisovateľov pôsobiacich na uhorskom kráľovskom dvore.

V závere publikácie nájdeme resumé, zoznam skratiek, edície prameňov a literatúru, výberový menný a miestny register a zoznam autorov. Keďže publikácia je výsledkom práce kolektívu autorov, jednotlivé štúdie nemajú rovnakú úroveň, niektoré sú zaujímavejšie a prepracovanejšie ako iné, čo však do istej miery podmieňuje aj konkrétna téma ich zamerania. Avšak ako celok prinášajú zaujímavý pohľad na stredovekého panovníka, jeho legitimitu a atribúty v geopolitickom priestore strednej Európy.

Lukáš Repjak
Slovenský národný archív

KOLLÁROVÁ, Ivona. *Landerer : Vydavateľ v premenách 18. storočia*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2022, 104 s. ISBN 978-80-8119-147-3.

Na prvý pohľad útla knižka z pera poprednej slovenskej odborníčky na dejiny knižnej kultúry a tlače Ivony Kollárovej z Ústrednej knižnice a Historického ústavu SAV svojím titulom odkazuje na Landerera, resp. Landererovcov, významnú kníhtlačiarSKU a vydavateľskú dynastiu starého Prešporka. Johann Michael Landerer – pre Slovákov Ján Michal Landerer – sa po príchode do mesta v druhej polovici 18. storočia vypracoval na popredného podnikateľa v oblasti tlače a neskôr aj vydavateľskej a nakladateľskej činnosti, získal občianstvo mesta a zastával významné funkcie v miestnej samospráve.

Kniha je však viac než pokusom o biografiu jednej historickej osobnosti, ba v konečnom dôsledku viac než portrét jednej doby. Autorka má ďalekosiahlejšie ambície a zlučuje vo svojej práci viaceré perspektívy.

Prvoplánovým zámerom je samozrejme priblíženie historickej osobnosti a jej kontextu, v druhom rade načrtnutie fungovania systému a jeho presahu do neskorších čias, napokon v treťom slede poskytnutie autorkinej reflexie a zamyslenia nad pramennou situáciou, prácou s prameňmi a ich výpovednou hodnotou. Ba možnože je poradie v intencii práce vlastne aj opačné.

Autorkin zámer spočíva v oslobodení tradičného pohľadu na typografickú kultúru v dejinách od stereotypov, rituálnej redukcie historických faktov na strohé technické a biografické dáta, jej cieľom je, aby „*dominovali kultúrne súvislosti*“ (s. 8) a dejiny kníhtlačiarstva neboli enumeráciou mien, dátumov a sobášov vdov po majiteľoch tlačiarň, „*ako teda urobiť z dejín kníhtlačiarstva zaujímavejší príbeh, ktorý bude obohatený o kultúrnu dynamiku typografického média*“ (s. 9). Autorka pritom pútavo opisuje svoju cestu k predmetu štúdia a výskumu, úspešnú cestu od historickej zvedavosti, intuície a prvých výskumov k etablovaní a upevneniu metodológie historického výskumu („*otázky – metódy – pramenné stopy, to je triáda, ktorá nás má k tomu doviest*“ – cesty „*prinášajúce vnuknutia, postupne sa premieňajúce na otázky a mikroteórie*“; s. 8). Poskytuje nám osobnú reflexiu svojej cesty k osobnosti prešporského fenoménu Johanna Michaela Landerera, ktorého sme si osvojili ako Jána Michala Landerera: Pri výskume cenzúry ako nástroja disciplinarizácie a miestnych spoločenských pomerov v 18. storočí „*z prameňov sa vynárali oveľa zaujímavejšie podnikateľské príbehy*“, v ktorých šlo o podnikanie „*kníhkupcov a tlačiarov v súvislostiach dozoru, kontroly produkcie a vzájomných konkurenčných konfliktov*“ – práve tu vyčnieval nad priemer doby tlačiar a vydavateľ fenomén Landerer: „*Už v počiatkoch výskumu vydavateľskej sféry a cenzúry sa mi z prameňov akoby zjavila jeho bytosť, individualita, generujúca cieľavedomú energiu, sebaapresadzovanie a konflikt, zároveň odkrývajúca vzťahy, procesy a dynamiku sféry, ktorú som si nazvala vydavateľský priestor*“ (s. 9). Fenomén Landerer je zároveň interdisciplinárnou projekčnou

plochou, kde sa v priesečníku stretajú pohľady viacerých historických disciplín a pohľadov. Ako fenomén presahuje svoju dobu a svoj individuálny význam. Autorka vo svojom prístupe vzdoruje lineárnemu času a jednoduchému popisu faktografie, motivuje ju cieľ „*sprostredkovať zážitok, že významné javy sa vo svojej podstate nemenia, iba menia svoju podobu*“, pretože možno „*cyklicky sa opakujúce zlomy, ktoré teoretici komunikácie nazvali mediálnymi revolúciami, sú priestorom pre nelineárne vnímanie kultúrnej premeny*“ – v konečnom dôsledku nejde o chronologický príbeh, ale o „*príbeh vydavateľstva tak, aby zrkadlil zložitost' a zároveň to univerzálne, čo sa v čase nemení*“ (s. 10).

Fenomén Landerer predstavuje nielen učebnicový príklad úspešnej celoživotnej kariéry, ale stal sa etablovanou značkou, čo žila ešte aj dlho po jeho smrti v roku 1795. Ešte niekoľko rokov po jeho smrti noviny *Pressburger Zeitung* zverejšňovali ponuky prešporského, košického a peštianskeho kníhkupectva s označením „*u Johanna Michaela Landerera*“, pričom podniky riadili jeho synovia. Podobne ako väčšina úspešných uhorských tlačiarov, ani Landererovci nemali uhorský pôvod, ale rodina má svoj základ v Bavorsku (Johann Sebastian Landerer založil prvú tlačiareň v Budíne v roku 1723, ktorú od roku 1751 viedol jeho syn Leopold Franz Landerer, jeho mladší brat Johann Michael Landerer prišiel do Prešporka a za peniaze z dedičstva odkúpil upadajúcu a kedysi renomovanú miestnu tlačiareň rodiny Royerovcov spolu s jej dlhmi). Dňa 15. januára 1751 bol Johann Michael Landerer prijatý za mešťana a odštartoval svoju podnikateľskú dráhu a občiansku kariéru (neskôr zastával aj verejné funkcie v meste), vlastnil tri produktívne tlačiarne, písmolejáreň, manufaktúru na papier a ďalší majetok, a v roku 1784 nadobudol šľachtický titul, erb a usadlosť na druhom konci Uhorska (dnes obec Fiscut v Rumunsku): „*takýto titul, dedičný pre jeho nasledovníkov oboch pohlaví, stál tlačiaru 41 867 zlatých a viac ako zásluhy tu hrala rolu snaha cisára [Jozefa II.] doplniť pokladnicu o financie podnikateľov túžiacich po vyššom spoločenskom rangu*“ (s. 12). Landererovo meno figuruje v impresách asi 1700 titulov kníh, kalendárov, novín a ďalších tlačí, čo ho jednoznačne radí medzi uhorských vydavateľských magnátov, no bol aj účastníkom mnohých sporov a súdnych rozporí, nielen z dôvodu svojho typografického podnikania, ale napr. aj pre nezrovnalosti vzniknulé pri výkone funkcie v sirotskej pokladnici mesta atď.

To všetko je prvotným rámcom, ktorý však vo svojom naratívne autorka úspešne prekračuje. Jej intenciou je sféra metodológie a reflexia výskumu, presahy kultúrneho fenoménu cez doby a ich kulisy. Rizikom a možným skreslením, na ktoré poukazuje, je cyklickosť tradičného postupu v historiografii, keď na podklade odvodených vysvetlení sa vysvetľuje to, z interpretácie čoho tieto vysvetlenia vlastne vznikli. Preto aj k všeobecne tradovaným a akceptovaným „*výborným podmienkam*“ kníhtlačiarstva v Prešporku druhej polovice 18. storočia pristupuje analyticky so zámerom „*nazrieť pod povrch téz, ktoré sa v istom momente stávajú frázami. Dobré podmienky a rozvoj vieme dnes preukázať najmä vďaka tradícii tvorby bibliografických súpisov, v podstate zoznamov titulov kníh, ktoré sa zachovali v historických knižniciach. Tieto súpisy sú výsledkom výskumu a následne sa stávajú jeho prameňom, a to je v metodologickom ohľade tak trochu podozrivé. Bibliografie sú a navždy zostanú neúplné. Listy, cenzorské záznamy či staršie súpisy odkrývajú, že tlačiaru vytlačili mnoho iných kníh, ktoré sa nezachovali*“, rovnako tiež musíme prihliadať k „*bibliograficky bezprizorným*“

knihám (t. j. publikáciám bez vydavateľských údajov alebo so sfalšovaným impresom), k brožúram, pamfletom, letákom a ďalším tlačovinám, k týmto všetkým v šedej zóne „*musíme ešte priradiť veľkú skupinu tzv. jarmočnej produkcie*“: takéto jedno- či dvojstranové malé tlače „*boli dôležitým komponentom ľudovej kultúry a predpokladáme, že ich výroba predstavovala násobky toho, čo máme dnes k dispozícii. Bibliografická štatistika je teda len presným súčtom nepresných čísel a spoznaná elitná typografická kultúra je len špičkou ľadovca*“ (s. 20).

Tlačiarne fungovali aj ako inštitúcie so sociálnou štruktúrou v štruktúre miestnej spoločnosti, ich konštitučnými prvkami bolo nielen ich potrebné vybavenie a imanie, ale rovnako tiež ohlasy k podniku a jeho produkcii, povest' podniku a jeho majiteľa, od ktorých sa odvíjali úspechy, prosperita, produkcia a aj šanca získať vydavateľské privilégia, teda exkluzívne oprávnenia na tlač istej produkcie, titulu či sortimentu. Na tlačiareň nadväzovala sieť spolupracovníkov (výtvarníci, rytci, ilustrátori atď.) a pridružené profesie, no mnohé veci si pokrývala sama doplnkovou činnosťou.

V činnosti tlačiarne a vydavateľských aktivitách sa odzrkadľoval celkový stav gramotnosti a osvety v spoločnosti a bez toho sa ich aktivita a produkcia nedá zmysluplne uchopiť, no ani zo samotnej schopnosti čítania písaného textu ešte nevyplývala sloboda a záľuba čítania, naopak, verejný priestor sa sústavne zaplňal diskurzom o nebezpečných účinkoch čítania a jeho regulácii. Prechod od schopnosti čítania v prostredí určitej malej vzdelanej elity k pomaly nastupujúcej mase a masovej kultúre ruka v ruke s konzervatívnym a opatrníckym diskurzom o čitateľských pomeroch. Otázka regulácie a kontroly mu dominovala, „*eliminovanie odchýlok od schválenej vierouky a metafora prívalu kníh, teda obraz biblickej potopy, symbolizujúci nadbytok nového a zároveň zlého, pričom starého bolo primerane a bolo »dobré«* – tento presah nám pripomína verejnú diskusiu dnešnej slovenskej politickej scény zaplnenej národným folklórom patetických „*tradičných hodnôt*“ a ochrany „*národnej svojbytnosti*“ pred kdejakými nežiaducimi účinkami – a riešenie sa hľadalo (ako neprekvapuje v podstate dodnes) „*kontrolou a selekciou kníh, v zmysle »všetci nemôžu čítať všetko«, resp. čítať sa má len to, čo je mravné a v zhode s náboženstvom*“, ktoré sa stalo ideologickým kánonom a nástrojom selekcie informatívneho čítania, až „*sa v ňom ťažko orientovali aj tí, ktorí mali určovať pravidlá*“ (s. 55). Operovalo sa metaforou jedu a protijedu a potrebou selekcie textov, za „*protijed*“ proti nebezpečným, toxickým textom sa akcentovala zbožnosť.

Tento naratív v zmutovanej podobe vrástol taktiež do širokého osvietenského diskurzu, v ktorom téma slobody prejavu a tlače bola jedným z nosných pilierov: „*Strach z nekontrolovaného čítania, hoci bol stále preukázateľný, ustúpil aspoň na isté obdobie formovaniu konštruktívneho premýšľajúceho čitateľa, ktorý číta preto, aby si skvalitnil svoj psychický, duchovný, profesionálny či praktický život*“ (s. 55) – epizódne vybočenie, ktoré v retrospektíve krátku osvietenskú históriu necháva vyznieť ako takmer banálnu historiku krátkeho odmäku, po ktorej príde veľká história ako dobové poučenie z krízového vývoja, odôvodňujúce vo verejnom diskurze potrebu utužiť pomery vo vyššom záujme verejného poriadku, na čo nasledoval dlhý vek pritužnutia pomero-rov. Z osvietenského programu napokon ostal len odlesk provinčného osvietenstva a namiesto veľkej zmeny ohlasujúcej nástup nového veku rozumu a pokroku zostala pomalá konzervatívna evolučná kontinuita: „*charakter produkcie nesignalizuje prí-*

chod osvietenstva, ale akoby zrkadlil vrcholiaci barok. To, čo sa dostalo do rúk najväčšej časti uhorskej populácie, predstavuje relatívne krátky zoznam pozostávajúci z katechizmu, modlitebnej knižky, spevníka a kalendára. Situácia sa menila len postupne a tieto zmeny možno pozorovať predovšetkým v mestskom prostredí. Na vidieku sa nezáujem o čítanie udržal až do konca 18. storočia“ (s. 56). Nepochybne sú však „vzdelávacie koncepty nielen v podobe školskej reformy, ale aj v podobe vzdelávania širších vrstiev obyvateľstva a snahy tzv. ľudových osvietencov dostať knihu na nečítajúci vidiek. Osvietenec videl v knihe nástroj vzdelávania ľudí, knihtačiar a knihkupec zárobok, prípadne objekt dotlaču. Pre čoraz viac autorov sa písanie stávalo spôsobom obživy. Všetci mali víziu čitateľa. Bol to objekt osvietenských úsilí alebo marketingový konštrukt“ (s. 57). Zoči-voči ideálu slobody tlače stál však stále rigidný systém – akokoľvek nakrátko aj uvoľnenej – cenzúry, ktorá dozerala, kontrolovala, reglementovala a rozhodovala o spornosti a škodlivosti textov a limitovala činnosť tlačiarov: „bol tu cenzor a jeho svet vhodného a nevhodného čítania. Tiež mal svoj projekt čitateľa a bol založený najmä na kategórii vhodnej a nevhodnej lektúry“, skúmanie cenzúry a jej dobových prameňov je „jedna z možných ciest nepriamo vedúcich k pochopeniu pojmu recipienta v tomto období“ (s. 57).

Fenómén Landerer sa v konečnom dôsledku stáva kultúrnohistorickou sondou, ktorá skúma vytýčený predmet výskumu skrz dobové kulisy a kontexty, ako aj pozdĺž kultúrno-sociologických súradníc. V konečnom dôsledku je to v istom zmysle rozporuplný podnik, čo však nie je na škodu veci. Čitateľ očakávajúci za názvom knihy „Landerer“ nejakú obsiahlu biografiu Landerera zostane zrejme neuspokojený a je tiež na škodu veci, že ku knihe nie je pripojený aspoň prehľadný rodostrom rozvetveného landererovského klanu, keďže aj v odbornej literatúre neraz dochádza k nepresnostiam a zámenám členov dynastie.

Landerer je tu pre nás známy neznámy, monolit týčiaci sa v toku udalostí doby a v našom pohľade je „konvergentným bodom tohto diania a naopak – je bodom rozbiehavosti mediálnych javov.“ Je plochou, na ktorú sa premieta kultúrnohistorické a historikosociologické (s)poznávanie „jeho doby“, ako sa zvyknú dodatkom historické osobnosti ukotviť vo vytýčenom predmetnom kontexte (napr.: ...v kontexte svojej doby) a označujú sa kultúrno- a sociálnohistorické biografie v podtituloch. Tento zámer sleduje aj autorka: „A niekde nad tým je jeho príťažlivo zložitá osobnosť“, prístupná pochopeniu cez „subjektívne zmienky v tretej osobe ovplyvnené úskaliami vydavateľského sveta [...]. Jeho pohľad na udalosti nepoznáme. Nemáme k dispozícii nijaký jeho list, okrem tých, ktoré písal dozorným orgánom[...] a ešte formálnejšej komunikácie vo veci objednávok, zásielok a účtov. Zachovalo sa len niekoľko listov adresovaných jemu. O jeho živote, prežívaní, ambíciách, súkromí nevieme takmer nič“ (s. 97). Ako potom písať o historickej osobnosti ako osobe? Zachovala sa nám nanajvyš Landererova vydavateľská produkcia. „Všetky zmienky o jeho podnikoch sú sprostredkované, nezachovalo sa vybavenie tlačiarne, nijaké účtovníctvo, a ani iné dokumenty“ (s. 98), nijaká súkromná korešpondencia, ktorá by bola autentickým prameňom: „Po viac ako 40-ročnom pôsobení sa však zachovalo iba niekoľko jeho listov“ (s. 76) úradnej povahy.

Autorke sú pramenné ťažkosti a absencia potrebných prameňov dostatočne známe, no poradila si s nimi a pretavila ich do zaujímavej publikácie, prepájajúcej historické

súvislosti a metodologickej reflexie: „*Landererov život a aktivity nám dnes dokumentuje predovšetkým zachovaná produkcia jeho tlačiarní, pramenné záznamy úradnej povahy alebo inzercia v novinách Pressburger Zeitung. Je to málo na napísanie komplexného biografického príbehu, ale relatívne veľa na premýšľanie a kladenie otázok. V kultúrnych dejinách to ale nie je nič výnimočné. Práve hľadanie, premýšľanie a konštruovanie ich robí príťažlivými. Historici sa čoraz viac ohliadajú za inými disciplínami, uvedomujúc si, že bez ich poznatkov im chýba dôležitý rozmer, priestor pre zovšeobecnenia v kultúrnom a sociologickom zmysle, že dnes to už nie je možné uskutočniť bez vnímania či akceptácie sociologického a biologického poňatia prírody, človeka, spoločnosti*“, teda aby v konečnom dôsledku „*nás oslobodili od kategórií pokroku, cieľa alebo iného vyššieho zmyslu, ktoré sú len našou fikciou*“ (s. 9). Aj v konštituovanom prostredí okolo fenoménu Landerer vidíme teda viac než jeho, rodinu, tlačiareň a podnikanie, napokon v meste pôsobili aj ďalší kníhtlačiari, Landerer nebol sám.

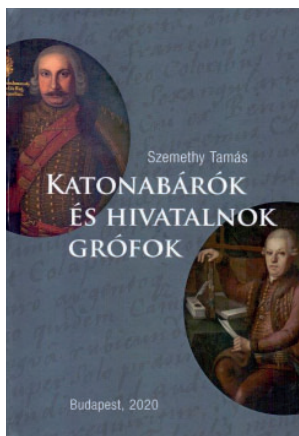
Z početných stránok fenoménu sa dajú vybrať mnohé údaje a je možné poskladať tak mozaiku poznania v kontexte podľa potreby. Slováci tiež radi vidia v Landererovi podporovateľa šírenia učebníc Mateja Bela či podporovateľa Bernoláka a bernolákovcov, keďže viaceré diela a tiež niektoré Bernolákové teoretické filologické práce vychádzali u Landerera, no podľa všetkého len Bernolákova *Gramatica slavica* vyšla v roku 1790 jeho nákladom. „*Landerer sa zapísal do dejín slovenskej literatúry predovšetkým ako tlačiari Bajzovho románu Príhody a skúsenosti mládenca Reného. Vďaka cenzúre sa nedostal k svojim čitateľom a ani sa nezachoval úplný. Nakladateľské aspekty prvého slovenského románu nie sú objasnené. Zostali v tieni cenzorskej kauzy, v tieni eskalácie konfliktu Bajza – Fándly, a v tieni boja o platformu kodifikácie jazyka*“ (s. 81). No uhol pohľadu môžeme aj otočiť a fókus presunúť na druhú stranu, resp. jednu z iných strán: „*Keď zbavíme kníhtlačiarsťvo 18. storočia naratívov verejného prospechu a kultúrneho rozvoja, stanú sa »odbyt« a »zisk« centrálnymi kategóriami. Takéto vnímanie má svoje opodstatnenie a interpretačné možnosti. Umožňuje vnímať, že v prvom desaťročí Landererovho podnikania, teda roky pozdvihovania spustnutého Royerovho podniku, produkuje tlačiareň najmä »zaručené« tituly ako modlitebné knižky a kalendáre, a takmer výhradne v cudzom náklade. Situácia sa počas desaťročí menila len postupne. Do komunikačného priestoru sa čoraz častejšie dostávali obsahovo i typograficky kvalitné diela, vydané v náklade prosperujúceho podniku*“ (s. 77).

Predkladaná práca poskytuje ucelený pohľad na typografickú kultúru zaujímavej a prelomovej doby v prostredí významného tlačiara svojej doby a svojej komunity. V obrátenej perspektíve osobnosti a (jej) doby poskytuje plastický obraz dobového kontextu a ukazuje, ako sa dá na základe štúdia prameňov rôznorodého charakteru a rozličných perspektív umne vytvoriť kontextuálna biografická ako pohľad na fenomén s presahom cez hranice svojej doby. Kniha je písaná živým pútavým jazykom, je vyváženou zmesou potrebnej faktografie, metodologických zamyslení a objasňujúcich dedukcií. Autorka sa tu objasňuje a obšírne zamýšľa a rozoberá postuláty i rekonštrukcie, pojmy i dobové súvislosti, ktoré vo svojich predošliých veľkých prácach predpokladala ako známe čitateľovi alebo sa o nich zmieňovala stručne a len ak to bolo v kontexte žiaduce, takže knihu možno odporučiť aj čitateľom, ktorí sa ešte len

snažia zorientovať v problematike a kontexte: kníhtlačiar Landerer so svojimi všestrannými aktivitami je tu našou vďačnou projekčnou plochou epochy ako tlačiar, vydavateľ, podnikateľ, člen mestskej rady, no i vo svojej pozícii člena a neskôr patriarchu rodinného klanu nám otvára dimenzie doby v širšom interdisciplinárnom kontexte, a na tejto ploche „*môžeme pozorovať mediálnu sféru 18. storočia, vnímať zákutia našich kultúrnych dejín a zachytiť záblesk minulosti prinášajúci zážitok našej prítomnosti*“ (s. 99), pričom osoba „Landerer“ napokon ustupuje pred presilou (svojej) doby do úzadia a črtá sa nám na historickom horizonte v podobe kultúrohistorického fenoménu. Hranice medzi minulým a prítomným sa v tomto prístupe nakoniec stierajú a autorka v zmysle svojej intencie prekračuje hranice disciplinárnej histórie, až si človek nevdojak spomenie na Schopenhauerov útok na inštitucionalizovanú historiografiu a presah do historickej antropológie. Do popredia sa dostávajú „*spoločenské komunikačné vzorce, ich premena k väčšej zložitosti, pôsobenie média na rozvoj masovej kultúry a adaptívne stratégie mediálnych profesionálov, hoci vnímané trochu jednosmerne cez disciplinárne kauzy*“ (s. 97) ako návod pristupovania k tak zaujímavej osobnosti na okraji pramennej uchopiteľnosti, ako aj k fenoménu invariantne prekračujúcemu svoj horizont a umožňujúcemu pochopiť to humánne opakujúce sa v emanačných procesoch poza rozličné dobové kulisy dodnes.

Peter M. Zigman
Friedrich-Schiller-Universität Jena

SZEMETHY, Tamás. *Katonabárók és hivatalnok grófok : Új arisztokraták a 18. századi Magyarországon*. Budapest: Magyar Nemzeti Levéltár – Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2020, 479 s. ISBN 978-963-631-293-0.

Kniha Tamása Szemethyho sa zameriava na výskum uhorskej aristokracie 18. storočia analýzou historika sociálnych dejín, ktorý ako jednu zo svojich hlavných metód výskumu využíva prosopografický výskum. Skúmaním sociálnej skupiny uhorskej aristokracie 18. storočia ako súčasťou predstaviteľov tzv. novej uhorskej šľachty analyzuje cesty, ako sa jej príslušníkom podarilo získať vyššiu šľachtickú hodnosť (tituláciu). Túto mobilitu v rámci nobilitačného procesu skúma s ohľadom na ich pôvod, kariéru a rodinné väzby v kontexte geografických, časových a sociopolitických kritérií. Szemethy sa v prvom rade snaží odpovedať na otázku, akými predpokladmi a motiváciou disponovali títo jedinci na dosiahnutie magnátskej hodnosti a aké skutočnosti ovplyvnili samotného panovníka, aby im túto hodnosť udelil. Nie je to však konečný cieľ jeho výskumu, keďže kumuláciou a analýzou týchto údajov sa snaží objasniť aj hlavné

vývojové tendencie v rámci ním sledovanej sociálnej skupiny uhorskej aristokracie 18. storočia (v rámci tzv. „novej šľachty“) a poukázať na všeobecné zmeny a trendy v elitnej uhorskej spoločnosti tohto obdobia. V neposlednej miere sa snaží zodpovedať na – v maďarskej historiografii diskutovanú otázku – o akomsi „rozriedení“ tradičnej uhorskej aristokracie. K nemu malo dôjsť práve v priebehu 18. storočia, a to cieľenou snahou viedenského dvora zviditeľniť predovšetkým v súboji o vyššie hodnosti najmä talentovaných vojenských dôstojníkov na úkor kariérnych úradníkov.

Štruktúra celej práce je rozčlenená do štyroch kapitol. V prvej, ktorú možno nazvať úvodom do problematiky, si autor všíma základné otázky, metódy a koncepcie svojho prosopografického výskumu. V druhej, najrozsiahlejšej, sleduje cesty uhorskej aristokracie k získaniu magnátskych hodností. Jeho prosopografická analýza „typických“ kariér vychádza z jeho komplexnej databázy publikovanej v prílohe knihy. V tretej časti knihy, ktorú možno nazvať modelovou, predstavuje tri selektívne „atypické“ príklady kariérneho postupu (katolícky biskup Štefan Ladislav Luženský, senj-modrušský biskup Juraj Farkaš Chiolich a ambiciózný grécky obchodník nešľachtického pôvodu Michal Horváth, pôvodne Manduka). Výsledky jeho práce, ktorá je založená nielen na štúdiu literatúry, ale aj archívnych prameňov (vrátane naratívnych prameňov a tzv. ego-dokumentov, autor tiež využíva nobilitačné spisy a žiadosti o udelenie hodnosti) zovšeobecňuje napokon v poslednej, štvrtej kapitole.

Za veľmi podnetnú časť možno považovať už samotnú úvodnú kapitolu, v ktorej definuje metódy svojho výskumu, upozorňuje na limity a ťažkosti samotného prosopografického výskumu, najmä heuristiky jeho zdrojov, ich kvality a kvantity. Za jeden z kľúčových faktorov pre výskum svojich stanovených cieľov považuje absenciu naratívnych zdrojov (najmä tzv. ego-dokumentov), ktoré môžu nielen primárne osvetliť motiváciu a sociálne konanie jednotlivca, ale aj mieru jeho integrácie do radov aristokracie. Autor tiež varuje pred spájaním typických charakteristík celej skupiny s charakteristikami jej niekoľkých prominentných členov.

Sociálnu skupinu tzv. nových aristokratov, analyzovanú v druhej kapitole knihy, chronologicky ohraničuje rokmi 1711 – 1799. Vymedzuje ju 91 jedincami pochádzajúcimi zo 76 rodín. Nie je bez zaujímavosti, že až 36 z nich pochádzalo zo stolíc nachádzajúcich sa na území alebo prevažne na území dnešného Slovenska, z toho až 15 pochádzali z Nitrianskej (8) a Bratislavskej stolice (7). Na margo toho dodávame, že až štyria povýšení jedinci sa narodili, resp. mali aj priamy vzťah s mestečkom Mojmirovce pri Nitre (Grasalkovič/*Grassalkovich*, Huňady/*Hunyadi*, Szörényi, Rudňanský/*Rudnyanszky*), čo by ich mohlo vyčleňovať ako zaujímavú osobitnú „regionálnu“ podskupinu, keďže ich spájali aj vzájomné prepojené vzťahy. Do skupiny nezahŕňa zahraničných magnátov (indigenátov) a tých, ktorí získali titul vďaka svojim príbuzným a nie ich vlastným úsilím (v tomto prípade je asi výnimkou do skupiny zahrnutý Ján Nepomuk Huňady, ktorý baronát získal v roku 1755 len ako 19-ročný mladík, pričom v jeho prípade zohrali pri povýšení zásluhy jeho otca a najmä troch strýkov).

V rámci jedincov, ktorí prenikli do uhorskej aristokracie 18. storočia, rozoznáva dve sociálne podskupiny: úradníkov a vojakov. Pri každej samostatne skúma tituly nižšej (barónskej) a vyššej (grófskej) hodnosti. Z dôvodu meniacich sa tendencií mali podľa autora donácie barónskych aj grófskych hodností rôznu vnútornú periodizáciu.

Pri úradníkoch ich vymedzuje časovými rámcami 1711 – 1770 (18 osôb) a 1770 – 1799 (16 osôb), u vojakov, resp. dôstojníkov rokmi 1711 – 1758 (10 osôb) a 1758 – 1799 (16 osôb). Ako zdôrazňuje, toto druhé obdobie pri vojenskej aristokracii bolo silno ovplyvnené založením Vojenského rádu Márie Terézie v roku 1757, ktorý jeho nositeľa automaticky oprávňoval žiadať o barónsky titul, čo aj prevažná časť petentov využila.

Pri analýze jedincov v rámci ním vymedzenej sociálnej skupiny a podskupín využíva Szemethy najmä komparatívnu metódu. Porovnáva sociálny pôvod, postavenie ich predkov, finančnú situáciu, aproximáciu bohatstva ich rodín (na základe množstva urbárskej pôdy, čo však nie vždy umožňuje dospieť k absolútnym výsledkom), tiež ich príbuzenstvá, rodinné väzby a prepojenia. Mieru súčasného sociálneho postavenia a mieru integrácie „nových aristokratov“ medzi tradičnú uhorskú aristokraciu (t. j. ako reprezentovali svoj vlastný sociálny status vo verejnej sfére a aké postoje k nim vznikali v užšom i širšom spoločenskom prostredí) posudzuje najmä na základe perspektívy sociálneho a právneho postavenia ich manželstiev. Ako však priznáva, pre absenciu komplexnejších naratívnych prameňov (súkromná korešpondencia, memoáre, denníky a pod.) neboli výsledky jeho výskumu v tejto oblasti uspokojivé.

Dospel k poznaniu, že drvivá väčšina z nich bola povýšená z majetných šľachtických rodín. K novej aristokracii sa dostalo iba niekoľko dôstojníkov pochádzajúcich zo skromnejších pomerov i pôvodu (aj to zväčša až po roku 1758). Na druhej strane odhadovaný majetok takzvaných „vojenských barónov“ (na základe urbárskych súpisov) bol v priemere oveľa nižší ako majetok „úradníckych grófov“. Medzi grófov mohli „postúpiť“ predovšetkým tí, ktorí mali za sebou úspešnú úradnícku kariéru: z 91 skúmaných jedincov sa to podarilo 28 z nich. Pozoruhodné je, že za vojenské zásluhy získali grófsky titul len piati jedinci. Najlepšie predpoklady pre získanie grófskeho titulu poskytovali zásluhy v oblasti politiky, najmä stolička v hornej komore uhorského snemu.

Pre udelenie barónskeho titulu sa základom pre selekciu stávali meritokratické zásady, teda osobné schopnosti a výnimočné zásluhy v armáde. Pozoruhodný je aj autorov poznatok, že v prípade udelených baronátov bol podiel úradníkov a vojakov na rozdiel od grófskej hodnosti pomerne vyrovnaný. Szemethy dospel tiež k poznatku, že až do konca vlády Márie Terézie bolo udelenie grófskej titulatúry pomerne zriedkavé (prelom nastal udelením grófskeho titulu Jozefovi Dežďfimu/*Dessewffymu* v roku 1754), čo do istej miery ešte viac znásobilo exkluzivitu grófskej hodnosti v porovnaní s baronátom.

Najnižšieho spoločenského pôvodu boli jedinci povýšení do barónskeho stavu po roku 1758, čo ale súviselo s Vojenským rádom Márie Terézie, v ktorom sa uplatňovali najmä vojenské zásluhy vykonané bez rozdielu spoločenského pôvodu, ktoré oprávňovali jeho nositeľa uchádzať sa o barónsky titul. V prípade udelených grófskych titulov takýto rozdiel nebol až taký markantný, keďže veľká časť z nich pochádzala zo šľachtických rodov s prestížnejším pôvodom (výnimkou boli azda len Anton Grasal-kovič a Jozef Šiškovič/*Siskovics*). Napokon medzi členmi skúmanej skupiny 91 osôb novej aristokracie autor dospel k poznatku, že minimálne u 19 z nich sa ich kariéra nepočítala do zásluh pri udeľovaní šľachtického titulu. Tento relatívne dosť veľký počet povýšených osôb bez ohľadu na to, akou cestou sa vydali, upozorňuje podľa

neho na skutočnosť, že pri udeľovaní vyššej šľachtickej hodnosti sa pri skúmaní osobnej životnej cesty zohľadňoval oveľa komplexnejší systém kritérií.

Szemethy venoval pozornosť aj diskriminačnej nobilitačnej politike. Konštatuje, že jej koniec možno dávať do súvislosti s Jozefom II., ktorý umožnil nadobudnutie aristokratického stavu aj najvýznamnejším protestantským šľachtickým rodom či umožnil aj nobilitáciu tých protestantov, ktorí sa vďaka svojmu talentu a kvalitným príbuzenským vzťahom uchádzali o šľachtický titul.

Zaujímavé sú tiež jeho postrehy, ktoré sa týkajú analýzy priestorových (geografických) väzieb skúmaných osôb v ním sledovanej skupine novej aristokracie. Aj na základe starších výskumov (najmä maďarskej historičky Éva H. Balázs) v podstate rozlišuje v Uhorsku dva regióny s typickými šľachtickými mentalitami. Západnú oblasť, t. j. západné stolice krajiny (bližšie k Viedni), v ktorých dochádzalo k častejším obmenám konfesionality a politickej orientácie, reprezentovala v 18. storočí katolícky orientovaná šľachta verná viedenskému dvoru, ktorá bola svojím vzdelaním a zamestnaním v mnohých prípadoch viac-menej závislá od Viedne. Aj vďaka tomu mala podľa autora táto časť uhorskej šľachty výhodnejšiu pozíciu v jej ceste za vyššími šľachtickými titulmi. Druhú oblasť šľachtickej mentality v Uhorsku predstavoval jeho východný, resp. severovýchodný región (v tomto prípade je hraničnou líniou rieka Dunaj). Tu podľa autora dominoval medzi šľachtou oveľa silnejší pocit rodinnej spolupatričnosti, aj v dôsledku pohnutej „labancovskej“ historickej minulosti, a tým aj silnejšie rodinné a klientské vzťahy, obzvlášť medzi stoličnou šľachtou. Namiesto viedenského dvora v snahe budovania verejnej úradno-politickej kariéry tu zohrávali úlohu najmä prestížne stoličné rody (Andrášiovci/*Andrássyovci*, Károlyiovcia a pod.), ktorých súhlas bol často rozhodujúci v kariérnom postupe jednotlivých jedincov či najbližších príbuzných. Na základe uvedených geografických kritérií autor zaradil z 90 skúmaných jedincov (z celkového počtu 91 osôb, výnimku tvoril len špecifický prípad Jána Jókaya) 42 osôb do západnej, 36 do východnej-severovýchodnej a 12 do osobitej chorvátsko-slavónskej oblasti.

Záver knihy tvorí veľmi rozsiahla príloha pozostávajúca z dvoch častí. V prvej sú publikované formou štruktúrovanej databázy biografické a prosopografické údaje o 91 predstaviteľoch aristokracie 18. storočia, ktorá bola predmetom autorovho výskumu, doplnené o bibliografické odkazy. V druhej, rozsahom menšej tabuľke publikoval chronologicky zostavenú databázu uhorských nositeľov Vojenského rádu Márie Terézie, ktorý ich nositeľom umožňoval povýšenie do barónskeho stavu. Celá príloha, vytvárajúca aj pracovnú databázu autorovho výskumu, je veľmi rozsiahla a vizuálne disproporčná k jadru celej knihy, tvorí až 40 percent jej objemu, čo nabáda k úvahe, či ju bolo vôbec nutné publikovať v takejto „tlačenej“ podobe. Napokon úplný záver knihy tvorí bibliografická príloha. Je trochu prekvapujúce, že v knihe takéhoto charakteru chýba menný a miestny index, čo sťažuje praktické vyhľadávanie, keďže samotný text je doslova faktograficky nabitý (až miestami preťažený) prosopografickými a genealogickými údajmi. Kniha chýba aj cudzojazyčné resumé.

Bez ohľadu na to možno konštatovať, že inovatívna práca Tamása Szemethyho je významným prínosom pre výskum sociálnych dejín uhorskej aristokracie 18. storočia. Táto problematika je doposiaľ aj v maďarskej historiografickej produkcii slabšie spracovaná, nehovoriac o slovenskej historiografii, v ktorej prakticky abscentuje. Hoci kni-

ha je objavná, zdá sa nám diskutabilné najmä chronologické ukončenie jeho výskumu novej aristokracie v roku 1799. Tento dátum totiž nepredstavuje nijaký významnejší medzník vo vývoji uhorskej novej šľachty, rozhodne jeho výskum mal pokračovať až po rok 1848 a zahrnúť v sebe aj podskupinu vojenskej aristokracie, ktorú od začiatku 19. storočia vyprodukovali dôsledky napoleonských vojen a kabinetného absolutizmu. Viac priestoru mohlo byť venované aj tým jedincom, ktorí sa síce snažili o udeľenie magnátskej titulatúry, ale vo svojich snahách neboli úspešní. Trochu obmedzene pôsobí i to, že medzi citáciami a bibliografickým zoznamom použitých diel sa prakticky nevyskytuje žiadne dielo slovenského historika. Mnohé nové aristokratické rody 18. storočia pôsobili aj alebo dominantne na území Slovenska a slovenská historiografia nie je už bez výstupov ani v tejto oblasti (hoc svoj záujem sústreďuje zatiaľ skôr najmä na tradičnú „starú“ aristokraciu). Typickým príkladom sú už spomenutí Huňadyovci z Mojmiroviec, u ktorých získanie barónátu v roku 1755 bol výsledkom kariérneho vzostupu ani nie tak samotného obdarovaného, ale troch generácií jeho predkov v priebehu 17. storočia. Na druhej strane však problematiku uhorskej aristokracie 18. storočia, najmä z pohľadu sociálnych dejín, venuje slovenská historiografia stále malú pozornosť a práve Szemethyho práca je v tom smere dôležitým metodologickým návodom, ako pristupovať k sociologickému a prosopografickému výskumu uhorskej novovekej spoločnosti a jej šľachtických elít.

Peter Keresteš
Štátny archív v Nitre

Az 1828. évi országos összeírás adatbázisa / Databáza Maďarského národného archívu k daňovému súpisu v Uhorsku z roku 1828

Táto online databáza sústreďuje digitalizované dokumenty zachované z daňového súpisu obyvateľstva Uhorska (s výnimkou Sedmohradska), ktoré sa uskutočnilo v roku 1828 na základe zákonného článku č. VII. z roku 1827. Databáza pozostáva z takmer 200 000 strán súpisných hárkov. Obsahuje vyše 2 800 000 osobných mien obyvateľov 12 688 lokalít na území Uhorska, Chorvátska a Slavónska. V databáze sú dostupné digitalizované kópie archívnych dokumentov, ktoré obsahujú informácie týkajúce sa majetkového a sociálneho statusu jednotlivých obyvateľov vo formáte tabuľky.

Databáza bola vytvorená v priebehu roku 2021 ako výsledok rozsiahleho dobrovoľníckeho programu, ktorý inicioval Maďarský národný archív (ďalej len MNA; Magyar Nemzeti Levéltár) v rámci medzinárodného projektu s názvom European Digital Treasures (Digitálne poklady Európy). Výsledkom spolupráce MNA s dobrovoľníkmi je vo svojej oblasti v súčasnosti jedinečná a inovatívna databáza, vytvorená pomocou umelej inteligencie. Spisy tvoriace súčasť databázy boli spracované pomocou algoritmov určených na rozpoznanie rukopisu z dielne firmy Transkriptorium, ktorú založila Technická univerzita vo Valencii.

V roku 1827 Uhorská kráľovská miestodržiteľská rada poverila palatína kompletíciou tohto daňového súpisu. Na tento účel sa vytvoril i jemu podriadený krajinský výbor, ako aj ďalšie podvýbory na nižších úrovniach. Vypracované súpisové hárky boli zaslané kompetentným výborom zodpovedným za súpis v jednotlivých župách, mestách a správnych obvodoch. Hárky obsahujú podrobné informácie o daňovníkovi a jeho rodine, ako meno, počet rodinných príslušníkov vo veku 16 až 60 rokov, ich sociálny status, príbuzenský vzťah k daňovému poplatníkovi, povolanie. Ďalšie informácie sa týkajú hnutel'ného a nehnuteľného majetku vlastneného daňovníkom (domy, pozemky v intraviláne, orná pôda, lúky, vinohrady, ovocné sady, lesy, domáce zvieratá) s uvedením výšky uhrádzanej dane (ako napr. za domy), resp. výšky výnosov z vlastnených pozemkov či domácich zvierat v príslušnej mernej jednotke.

Na konci súpisov obsahujúcich údaje jednotlivých lokalít sa nachádzajú kapitoly označené latinským výrazom *Observationes*. Na začiatku kapitoly sú uvedené mená tých jednotlivcov, ktorí sa z daného územia zúčastnili súpisu a poskytli informácie týkajúce sa konkrétnej lokality. Pri niektorých lokalitách sú uvedené aj názvy ďalších sídiel, ktoré v tom čase ešte netvorili samostatnú obec. Súpis samozrejme obsahuje údaje aj z týchto sídiel, avšak nie samostatne. Táto kapitola je zameraná na objasnenie spôsobu vykalkulovania množstiev obilnín, ako aj príjmov, pričom tieto údaje zvyčajne záviseli od miestnych podmienok. Mnohé poznámky detailne opisujú zloženie príjmov poddaných (napr. čo bolo pestované na ornej pôde, aké boli výnosy z lúk, aké boli výdavky na pestovanie hrozna, resp. ovocia). Kapitola opisuje geografickú polohu danej lokality, identifikuje trh preberajúci ňou vyprodukované obilniny, akosť ornej pôdy, lúk atď., spôsob hnojenia pôdy, čas sejby a orby, prístupové cesty k obci, rieky, príp. iné vodné plochy vhodné na lodnú dopravu alebo rybolov, zaťaženie obce ubytovaním presúvajúceho sa vojska, príp. stálej vojenskej posádky.

Súpisné hárky lokalít boli uložené abecedne, podľa latinských názvov žúp, pričom rozčlenenie podľa okresov sa už nebralo do úvahy. Po župách nasledovali dištrikty, ako napr. *Cumania Maior*, *Cumania Minor* atď. Za nimi boli zaradené hárky slobodných kráľovských a banských miest a na koniec boli uložené dokumenty Chorvátska, Slavónska a Prímoria. Pred súpisnými hárkami jednotlivých územných jednotiek sa nachádza kapitola pod názvom *Generalia*, v ktorej sú uvedené súhrnné údaje konkrétnej územnej jednotky. V prípade žúp sú tieto údaje uvedené zvlášť podľa okresov, ako aj sumarizovane za celé územie župy. V samostatnom zozname boli evidovaní priemyselníci a obchodníci. V prípade väčšiny žúp tu boli uvedené aj odpovede zaslané na rôzne pripomienky zaznamenané jednotlivými súpisnými výbormi.

V rámci online databázy sú umiestnené digitálne kópie jednotlivých hárkov (dvojstrán) dokumentov vo vysokom rozlíšení. Každá snímka má svoju vlastnú signatúru, ktorá obsahuje aj názov krajiny (Uhorsko, Chorvátsko), názov župy a názov mesta či obce v rámci župy. Samostatnú kategóriu tvoria slobodné kráľovské mestá, v prípade ktorých je po názve krajiny uvedený názov tejto samostatnej kategórie, ďalej názov konkrétneho mesta. Online databáza umožňuje viacero spôsobov usporiadania digitalizovaných súpisných hárkov, pričom vyhľadávať jednotlivé dokumenty je možné podľa jedného hesla v rámci jednoduchého vyhľadávania, resp. viacerých hesiel v rámci zložitého vyhľadávania. Samostatnú kategóriu tvorí vyhľadávanie podľa výrazov. Vyhľadávanie je uľahčené aj filtrami nachádzajúcimi sa na lište na ľavej strane

obrazovky. Týmito filtrami sú krajiny (Uhorsko, Chorvátsko), resp. jednotlivé župy, či slobodné kráľovské mestá. Poradie územných jednotiek sa na uvedenej lište začína samostatnou kategóriou slobodných kráľovských miest, po ktorej nasledujú jednotlivé župy, avšak nie v abecednom poradí. Filtre ďalej umožňujú výber podľa typu médií (tu však samozrejme jedinou možnosťou výberu je obraz vo formáte .jpg), využitie menšieho priestoru, ktoré však nefunguje. Dokumenty možno usporiadať podľa relevancie alebo vyššie uvedeného poradia.

Po otvorení konkrétneho dokumentu existuje možnosť zobrazenia základných údajov dokumentu, kde sú opätovne uvedené informácie o krajine, župe a lokalite, resp. názov konkrétneho súboru. Pod súborom je viditeľná aj jeho zmenšená snímka. Pri zobrazení týchto základných údajov sa na ľavej strane obrazovky objaví nová lišta s kategóriami jednotlivých krajín (Uhorsko, Chorvátsko). V rámci krajín sa zobrazia kategórie žúp (vrátane samostatnej kategórie slobodných kráľovských miest) usporiadaných abecedne podľa ich maďarských názvov. Následne, v rámci každej župy systém umožňuje orientáciu podľa jednotlivých lokalít, taktiež usporiadaných abecedne podľa ich maďarských názvov. V zozname lokalít sú zahrnuté aj vyššie spomenuté kapitoly s názvom Generalia. Druhou možnosťou pri otvorení konkrétneho dokumentu je otvoriť samotnú digitálnu snímku archívneho dokumentu, kde je možné dvojstranu si aj priblížiť. Pri tejto funkcii existuje aj možnosť zobrazenia mien a priezvisk osôb uvedených na danej stránke súpisného hárku na pravej strane obrazovky.

Tento súpis predstavuje významný zdroj údajov týkajúcich sa majetkovoprávných pomerov, ako aj spoločenskej a hospodárskej situácie v Uhorskom kráľovstve v prvej polovici 19. storočia, a teda je relevantný i z hľadiska historického výskumu na území dnešného Slovenska, či už na úrovni jednotlivých sídiel, alebo regiónov.

Databáza je dostupná na:

<https://adatbазisokonline.mnl.gov.hu/adatbазis/az-1828-еvi-orszagos-osszeiras?-term=eyJxIjoiIiwZnEiOnsiZGJfaWQiOnsiYjgzYWJfjMjNiOTUyODczMm-MyM2NjNzM1Mjk1MGU4ODAiOiIzMjcifX0sInNvcnQiOiJzY29yZSj9&P=1>

Attila Fazekas
Štátny archív v Nitre

RAMAČ, Janko – MARČOKOVÁ, Daniela. *Kanonické vizitácie slovenských vojvodinských evanjelických a. v. cirkevných zborov v rokoch 1835 a 1836*. Nový Sad : Archív Vojvodiny : SEAVC v Srbsku; Banská Bystrica : Centrum pre výskum dejín a kultúry dolnozemskej Slovákov na FF UMB v Banskej Bystrici, 2022, 461 s. ISBN 978-86-81930-83-0.

Náboženské a kultúrne dejiny ako integrálna súčasť dejín majú svoje pevne stanovené miesta v systéme historickej vedy, pretože bez ich poznania nie je možné zachytiť mnohé iné súvislosti v dejinnom vývoji. Jedným z historických prameňov, na základe ktorého možno rozsiahle zmeny v spoločnosti v období novoveku sledovať, je kanonická vizitácia. Stav výskumu kanonických vizitácií v našej historiografii, najmä pokiaľ ide o staršie obdobie našich novovekých dejín, nie celkom zodpovedá významu, ktorý pre historický výskum znamenajú.

Hoci u nás vychádzajú čiastkové štúdiá a odborné články, ktoré využívajú kanonické vizitácie ako historický prameň, výskum je stále skôr náhodný ako systematický.

Z uvedeného je zrejmé, že stále chýba komplexnejšie využitie a zhodnotenie tohto významného historického prameňa.

Pramene, ktoré sú nevyhnutné pri spracovávaní jednotlivých problémov, súvisiacich s náboženskými a kultúrnymi interakciami v minulosti, majú historici možnosť použiť a interpretovať pre svoje bádateľské ciele priamo z archívnych fondov. Recenzovaná pramenná edícia kanonických vizitácií prináša prepis a preklad zápisníc kanonických vizitácií evanjelických cirkevných zborov Báčsko-sriemského a Banátskeho seniorátu, vykonaných v rokoch 1835 a 1836 superintendentom Jánom Seberínom. Uvedené kanonické vizitácie sú záujemcom sprístupnené v zdigitalizovanej forme na stránke Hungaricana, originály zápisníc sú uložené v Evanjelickom štátnom archíve v Budapešti (EOL – Evangélicus Országos Levéltár Budapest). V edícii sú publikované zápisnice slovenských evanjelických cirkevných zborov v Báčsko-sriemskom senioráte (Bajša, Hložany, Kysáč, Kulpín, Laliť, Petrovec, Pivnica, Selenča, Silbaš, Stará Pazova), a vizitácie slovensko-maďarsko-nemeckého cirkevného zboru Nový Sad. Súčasťou výberu boli aj zápisnice cirkevných zborov v Banátskom senioráte (Slovenský Aradáč, Hajdušica, Kovačica a Padina, ďalej Butín a Vuková (dva slovenské cirkevné zbory dnes na území Rumunska, ale v sledovanom období patriace do Banátskeho seniorátu).

V prvej časti rozsiahlejšej štúdie, nazvanej ako Úvod, nám autori prinášajú rozličné informácie o vykonávaní a spisovaní kanonických vizitácií evanjelikov v Uhorsku v minulosti, historické pozadie ich vzniku, predstavujú ich doterajšie spracovanie v literatúre. Osobitnú pozornosť venujú formálnej a obsahovej stránke vizitačných zápisníc, ako aj ich samotnému edovaniu – špecifikám ich čítania, presného prepisovania textu, a samozrejme, prekladu do slovenského jazyka. Na tomto mieste uvádza-

jú aj edičné poznámky a zdôvodňujú oprávnenosť prekladu viacerých historických pojmov do slovenčiny. V druhej časti úvodnej štúdie opisujú autori priebeh kanonickej vizitácie ako udalosti v minulosti, a najmä podrobne popisujú jednotlivé obsahové časti edovaných kanonických vizitácií ako historického prameňa.

Ako uvádzajú samotní autori – editori, cieľom publikácie nie je detailná analýza zápisníc kanonických vizitácií, ale ich prepis a preklad do slovenského jazyka, a tak ich sprístupnenie vedeckej obci na ďalšie skúmanie. Po Úvode je tak v publikácii zaradená už samotná edícia, teda „Protokoly kanonickej vizitácie Báčsko-sriemskych evanjelických cirkevných zborov a. v., vykonanej v septembri a v októbri roku 1835“, čím editori sprístupňujú cenný historický materiál kanonických vizitácií. Ďalej obsahovo aj formálne verne nasledujú prameň: nasleduje vzor zápisnice kanonickej vizitácie z roku 1835, ďalej plán uskutočnenia kanonickej vizitácie, a v poradí vizitované lokality: Bajša, Hložany, Kulpín, Kysáč, Laliť, Nový Sad, Petrovec, Pivnica, Selenča, Silbaš a Stará Pazova. Ďalej obsahovo nasleduje ukončenie kanonickej vizitácie v Báčsko-sriemskom senioráte a seniorálny konvent v Novom Vrbase. V ďalšej časti edície editori publikujú „Protokoly kanonickej vizitácie evanjelických cirkevných zborov a. v. Banátskeho seniorátu, vykonanej v júni roku 1836,“ a v poradí vizitované lokality: Aradáč, Butín, Hajdušica, Kovačica, Padina a Vuková. Posledné edované dokumenty nachádza čitateľ v kapitole Založenie, vývoj a súčasný stav seniorálnej gramatickej školy v Novom Vrbase. Nasleduje resumé, úryvky z recenzií publikácie, a edíciu uzatvára zoznam skratiek, cirkevnej a školskej literatúry, archívne pramene a použitá literatúra. Edícia je doplnená kvalitným poznámkovým aparátom, s doplňujúcimi a vysvetľujúcimi poznámkami.

V publikácii chýba menný a miestny register, ktorý by určite pomohol čitateľovi ľahšie sa v prameňoch orientovať. Z rovnakého dôvodu mohla byť v edícii pripojená mapa seniorátov. Záverom je potrebné jednoznačne oceniť tento významný edičný počin vo forme kvalitnej edície, ako aj jej prekladu do slovenského jazyka. Edíciu rozhodne využijú odborné kruhy, ale vďaka publikovaniu jej prekladu – a aj napriek konštatovaniu, že preklad je vždy interpretáciou prameňa – si publikácia nájde širšie čitateľské zázemie aj v kruhoch laickej verejnosti. Je potešiteľné, že vyšla, a hodné nasledovania v ďalšom vydávaní historických prameňov. Predkladaná edícia nie je len edíciou kanonických vizitácií, primárne vypovedajúcich o náboženských dejinách vybraného územia, ale publikovanie kritickej pramennej edície je predovšetkým historickým pohľadom na toto obdobie dejín v stredo európskom kontexte, pre poznanie života dolnozemskejších cirkevných zborov, ktoré doteraz v historiografii neboli také známe.

Zuzana Lopatková

Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave

LETZOVÁ, Mária. *Žofia Bosniaková : život, dielo a úcta v 17. – 19. storočí*. Bratislava : Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta, 2022, 191 s. ISBN 978-80-568-0499-5.

Mária Letzová, doktorandka na Katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, si za cieľ svojej práce, ktorý definovala v jej úvode, stanovila vedeckým výskumom domácich i zahraničných archívnych prameňov týkajúcich sa života uhorskej šľachtickej Žofie Bosniakovej priblížiť všetky aspekty jej života, doplniť a tiež korigovať doteraz dostupné informácie. V úvode publikácie okrem stanovenia cieľov spomenula a zhodnotila vydané diela venované tejto významnej predstaviteľke uhorskej aristokracie 17. storočia.

Kniha je rozdelená na dve ťažiskové časti. V prvej s názvom *Žofia Bosniaková – život a dielo* autorka najprv rozobrala hypotézy o pôvode rodu Bosniakovcov. Podľa väčšiny historikov venujúcich sa dejinám rodu pochádzal rod z Bosny a na územie Uhorska prišli jeho členovia v súvislosti s postupujúcou osmanskou expanziou. Sledovala počiatky rodu v Uhorsku, ich usadenie sa vo Veľkom Bieli, priblížila erb, ktorý bol udelený v roku 1544 Markovi Bosniakovi cisárom Ferdinandom I. a používala ho aj Žofia. Predstavila Žofiiných rodičov – Tomáša Bosniaka a Máriu Kenderešiovú. O ich manželstve predpokladá, že bolo harmonické a boli partnermi pri výchove detí a v starostlivosti o zveľadovanie majetku.

V podkapitole o Žofiinom detstve a mladosti sa nedostatok prameňov snažila preklenúť kombináciou faktov o rodičoch, súrodencoch a vtedajšom politickom a spoločenskom dianí. Žofia sa narodila 2. júna 1609 v Šuranoch a jej výchova bola najmä v rukách matky Márie Kenderešiovej, ktorá spolu so svojimi dcérami vychovávala aj Alžbetu Telegdyovú, neter blízkeho priateľa rodiny – nitrianskeho biskupa Jána Telegdyho.

Žofia sa v roku 1626 vydala za Michala Šerénih. Autorka stručne priblížila dejiny rodu Šeréniovcov, ich príchod a etablovanie sa na Morave. Predstavila Michala Šerénih a hľadala odpoveď na otázku, prečo bol práve tento rod vybraný ako vhodný na uzatvorenie príbuzenstva. Michal bol už v čase uzatvorenia manželstva vážne chorý, čo ovplyvnilo jeho ďalšie kroky, ktoré urobil krátko po svadbe. Vydal dve venné listiny a spísal testament, čím zabezpečil majetkové nároky Žofie po jeho smrti. Autorka opísala postavenie Žofie na Novom Světlove, rodovom sídle Šeréniovcov, a vzťah Michalových príbuzných k nej.

Žofiiným druhým manželom sa stal František Vešeláni, pričom dátum ich svadby nie je presne známy. Malo k nej prísť pravdepodobne v roku 1628 alebo začiatkom roka 1629. Autorka aj v tomto prípade ozrejmila širšie súvislosti, ako majetkové zázemie Vešelániovcov (v Poľsku aj Uhorsku), rodinné väzby a v prípade Františka Vešelániho aj povahové črty, medzi ktoré patrila výbušnosť, zúrivosť a problémy s ovláda-

ním emócií. Zamýšľala sa nad prvým stretnutím Žofie a Františka a vzájomným vzťahom týchto povahovo rozdielnych osobností. Zaoberala sa príchodom Žofie do kaštieľa v Tepličke nad Váhom, ktorá bola súčasťou Strečianskeho panstva. Vešeléniovci sa do jeho držby dostali prostredníctvom manželstva Františkovho otca Štefana s jeho matkou Katarínou Deršfiovou. Žofiiným domovom sa stal tepličiansky kaštieľ a hrad Strečno, ktorých dobové opisy autorka priblížila. Následne sa venovala povaha manželstva Žofie a Františka. Označila ho za primerané ich rozdielnym povahám, ovplyvňované častou Františkovou neprítomnosťou, keďže sa stal kapitánom Filakovskej pevnosti ako jej otec a kariérne povinnosti ho nútili opúšťať domov. Rozobrala tiež otázku angažovanosti Žofie v majetkových záležitostiach a v oblasti hospodárenia Strečianskeho panstva.

Dôležitú úlohu v Žofiinom živote hrala viera. Zbožnosť a dobročinnosť tejto šľachtickej sa prejavovali okrem iného v materiálnej podpore tepličianskej farnosti. Osobne sa podieľala na rekatolizácii Strečianskeho panstva, a to vlastným príkladom milosrdenstva a zbožnosti. Podľa autorky ju možno označiť za priekopníčku v úcte k Sedembolestnej Panne Márii na Slovensku. Dôležitou súčasťou jej života bola činnosť v oblasti sociálnej starostlivosti o poddaných. Autorka uviedla viaceré príklady, z ktorých vyplýva Žofiino silné sociálne cítenie a angažovanie sa v oblasti sociálnej starostlivosti. Za završenie jej sociálneho diela je možné považovať založenie Chudobinca siedmich bolestí a radostí Panny Márie. Jeho vznik sa pre nedostatok prameňov nedá presne datovať. Fungovanie tejto inštitúcie, ktorá ako útulok pre chudobných s menšími zmenami prežila 300 rokov, odhaľuje odpis fundáčnej listiny Ladislava Vešeléniho z roku 1672.

V závere prvej časti knihy sa autorka venovala situácii v Uhorsku v 40. rokoch 17. storočia, nastolila otázku začiatku vzťahu Františka Vešeléniho a Márie Séciovej. Následne uviedla okolnosti smrti a pohrebu Žofie Bosniakovej, ktorá zomrela 28. apríla 1644 a pochovaná bola do hradnej kaplnky na Strečne, odkiaľ bolo po niekoľkých desaťročiach jej neporušené telo prenesené do Tepličky nad Váhom. Pre komplexnosť tiež opísala udalosti po jej smrti, ako dobývanie Muráňa, svadbu Františka Vešeléniho s Máriou Séciovou, vymretie mužskej línie rodu Bosniak a osudy jej dvoch synov Adama a Ladislava.

Druhá časť publikácie sa zaoberá tradíciou úcty k Žofii Bosniakovej v 17. – 19. storočí. Keďže sa priamy prameň o spôsobe a čase objavenia Žofiiných ostatkov nezachoval, autorka čitateľovi predostrela všetky dostupné teórie, ktoré aj vyhodnotila. V roku 1698 nechal premiestniť telo do krypty kostola v Tepličke Ján Jakub Löwenburg, ktorého rod získal polovicu Strečianskeho panstva od cisára Leopolda. On mal zároveň veľkú zásluhu na tom, že nitriansky biskup Erdódy v roku 1729 povolil verejne vystaviť neporušené telo v tepličianskom kostole k náboženskej úcte, čím boli položené základy náboženského kultu Žofie Bosniakovej. Autorka skúmala aj rôzne formy prejavov úcty k Žofii. Poukázala na súvislosť medzi zasvätením kostola v Strečne sv. Žofii Rímskej s úctou voči Žofii Bosniakovej a jej výskum výskytu mena Žofia v krstných matrikách farnosti Strečno odhalil, že frekvencia tohto mena bola prejavom regionálnej úcty.

Autorka podrobila analýze aj literárne a výtvarné diela z 18. a 19. storočia, ktoré obsahovali dobové informácie o osobnosti Žofie Bosniakovej. Najstaršia písomná

zmienka o jej zbožnom živote sa nachádza v diele Obrana slávnej župy trenčianskej a mesta tohože mena od Jána Baltazára Magina. Priblížila obsah povestí o Žofiinom živote v cestopisej, odbornej i populárno-vedeckej literatúre. Z oblasti výtvarného umenia sa zachovali len dva portréty, jeden v Kostole sv. Martina v Tepličke nad Váhom a druhý v Iľešháziavskej zbierke obrazov na Trenčianskom hrade. Oba portréty sú podľa autorky svedectvom úcty voči Žofii a zároveň odkazujú na vplyv barokovej zbožnosti na našom území na začiatku 18. storočia.

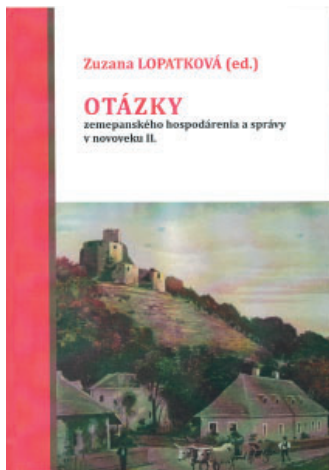
V neposlednom rade sa autorka venovala hypotézam o zachovaní stavu tela. Zachované zmienky, ktoré zachytávali laické pozorovania v priebehu istého času, naznačujú, že vzhľad tela sa počas stáročí čiastočne menil. Priblížila okolnosti spálenia ostatkov 1. apríla 2009, ktoré viedlo k zničeniu tela po 365 rokoch od Žofiinej smrti, ako aj výsledky forenznej expertízy. Venovala pozornosť i podnetom na začatie blahorečenia Žofie Bosniakovej vychádzajúce od farára Karola Kmeťka.

V závere prehľadne zosumarizovala získané poznatky a na koniec publikácie pripojila päť listov Žofie Bosniakovej adresovaných žilinskému magistrátu, ktoré dokladajú jej znalosť slovenčiny. Publikáciu uzatvárajú zoznam použitých prameňov a literatúry a zoznam obrazového materiálu.

Mária Letzová v anotovanej knihe hlbkým výskumom aj napriek nedostatku zachovaných priamych prameňov detailne priblížila život a dielo výnimočnej ženy, uhorskej šľachtickej raného novoveku – Žofie Bosniakovej, čím naplnila svoj cieľ definovaný v úvode.

Ivana Červenková
Slovenský národný archív

LOPATKOVÁ, Zuzana (ed.). *Otázky zemepanského hospodárenia a správy v novoveku II*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2022, 348 s. ISBN : 978-80-568-0509-1.

Problematika správy feudálnych panstiev patrí medzi pomerne neprebádané oblasti v slovenskej historiografii, a to i napriek skutočnosti, že ich majiteľmi boli prevažne významné uhorské magnátske rody. Aj keď sa v minulosti venovala pozornosť hospodárskym dejinám, ako aj dejinám panstiev, už do menšej miery sa skúmala štruktúra činností jednotlivých feudálnych panstiev, ktoré v novoveku predstavovali výrobné podniky v oblasti rastlinnej, živočíšnej a remeselnej výroby, vinohradníctva či lesníctva.

Na otázku, do akej miery predstavovali panstvá ekonomický potenciál pre šľachtu, odpovedajú i príspevky v tomto vedeckom zborníku, ktorý vzišiel od autorského kolektívu pod vedením editorky Zuzany Lopatkovej.

Zborník je výstupom grantového projektu *Fenomén hradných panstiev a determinanty ich hospodárskeho vývoja v novoveku* a vedeckých kolokvií, ktoré sa konali na pôde Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Príspevky sú tematicky rozdelené do troch okruhov.

Prvý okruh je zameraný na hospodársku správu neskorostredovekých a novovekých panstiev. Ďalšie dva okruhy sú už tematicky užšie zamerané a síce druhý okruh sa venuje dejinám mlynov a mlynárskeho remesla na vybraných panstvách, pričom sa pozornosť zameriava i na podnikanie šľachty v súvislosti s prenájmi mlynov, ako aj so sociálnym postavením mlynára. A napokon, tretí okruh tvoria príspevky zamerané na dejiny vinohradníctva a vinárstva, od stredoveku až do obdobia raného novoveku.

Prvý príspevok, ktorý nám prináša základný exkurz do problematiky hospodárenia panstiev, je štúdia Mareka Vařeku. Autor sa v nej zaoberal *fiškálnou politikou šľachty na prelome 16. a 17. storočia*, pričom svoju tézu založil na rozložení kapitálu a skúma jeho pohyb v rámci obchodných centier vtedajšej Európy až do vypuknutia tridsaťročnej vojny. Venuje sa aj počiatkom ekonomického podnikania šľachty na panstvách v strednej Európe.

V nasledujúcej štúdii sa Vladimír Rábik zameril na *majetkovú správu Lupčianskeho, Šášovského a Revištského panstva koncom stredoveku*, ktoré boli vo vlastníctve panského rodu z Veľkej Lúče. Svoju pozornosť sústredil predovšetkým na majetkový register panstiev z roku 1505, ktorý nám prináša prehľad peňažných príjmov a naturálnych dávok, čo svedčí o tom, že bol zostavený už na základe systematicky vedeného hospodárenia.

Mária Kohútová sa vo svojom príspevku s názvom *Urbár – prameň nielen o povinnostiach poddaných* zaoberala urbármi z hľadiska opisu zariadenia obytných miestností a výzbroje na jednotlivých hradoch či opisom kúrií zemanov.

Diana Duchoňová skúmala *vývoj úradu kľučiaru na hradných panstvách v 16. – 18. storočí*. Porovnávala kompetencie kľučiaru na viacerých panstvách, ktoré boli vo vlastníctve či už jedného majiteľa – napr. Pálffyovcov (Červený Kameň a Svätý Jur) alebo rozličných majiteľov, pričom analyzovala paralely a rozdiely medzi jednotlivými inštrukciami, a tieto zhrnula aj do prehľadových tabuliek. Skúmala i platové ohodnotenie kľučiaru na esterházyovských panstvách Eisenstadt, Forchtenstein a Lackenbach.

V ďalšom príspevku predstavila autorka Lada Dittrichová *ekonomický obraz panstva Buchlov na Morave v 17. storočí*, a to na základe analýzy urbára z roku 1611, pričom dospela k záveru, že panstvo sa síce postupne preorientovalo na režijský spôsob hospodárenia, avšak svoje komodity predávalo len na vnútornom trhu (výčap piva a vína).

Veľmi prínosnou pre skúmanie problematiky správy panstiev a archontológie či prosopografie zemepanských úradníkov je štúdia od Ivany Červenkovej s názvom *Organizácia lesníckeho personálu na cisárskych panstvách Holíč a Šaštín*. Autorka v štúdiu rozobrala personálne obsadenie vybraných pozícií, pričom publikovala aj služobnostnú tabuľku z roku 1837, z ktorej sa dozvedáme bližšie informácie o lesníckom personáli na panstve Holíč. Ďalej autorka sledovala práva a povinnosti lesníkov na základe zachovaných inštrukcií a riešila aj ďalšie aspekty výkonu povolania lesníckeho personálu (vzdelávanie, zdravotná starostlivosť, odev, plat, naturálie, sociálne zabezpečenie).

Prvý okruh venovaný hospodárskej správe panstiev uzatvára štúdia od Radoslavy Ristovskej, ktorá sa zaoberala *vývojom mzdy hospodárskych zamestnancov Dolnokrupského veľkostatku v priebehu druhej polovice 19. storočia*. Autorka skúmala finančnú zložku mzdy, pričom zhotovila desať prehľadových tabuliek, rozdelených podľa jednotlivých pozícií (správa veľkostatku, kaštieľsky personál, hospodársky personál, remeselníci, atď.).

Druhý okruh venovaný mlynom a mlynárskemu remeslu otvára štúdia od Vladimíra Rábika s názvom *Trnavské mlyny v stredoveku*, v ktorej autor priniesol poznatky o najstarších mlynoch v Trnave, nachádzajúcich sa na rieke Trnávka a Parná (napr. špitálsky mlyn, Kamenný mlyn). Okrem najstarších zmienok o jednotlivých mlynoch a zložitých majetkových prevodoch sa autor na základe štúdia účtovných kníh venoval aj výnosom z týchto mlynov a nákladom na remeselnícke práce pri ich opravách.

Na predchádzajúcu štúdiu plynulo nadväzuje štúdia s podobným názvom – *Trnavské mlyny v novoveku* od Adriána Lančariča, ktorý okrem lokalizácie a opisu jednotlivých mlynov priniesol aj podrobné zoznamy ich árendátorov v období od konca 18. storočia až do konca 19. storočia. Nasleduje etnografická štúdia Martiny Bocánovej s názvom *Mlynár v slovenskej ľudovej kultúre a jeho odraz vo folklóre*, v ktorej autorka skúmala sociálne postavenie mlynára a jeho rodiny.

Tematický okruh o mlynoch zakončujú ešte tri štúdie s podobným zameraním. Editorka zborníka Zuzana Lopatková sa zaoberala *mlynmi na Smolenickom panstve do konca 18. storočia*. V úvode príspevku sa venovala najskôr vlastníckym vzťahom na Smolenickom panstve, následne analyzovala záznamy v portálnych súpisoch, urbároch, richtárskych knihách mestečiek Smolenice a Horné Orešany, týkajúce sa mlynov a mlynárov. Zamerala sa aj na výnosnosť mlynov a výšku árendy za ich prená-

jom. Ďalej sa Miloš Marek venoval *Tematínskemu panstvu a jeho mlynom v 17. – 18. storočí* a napokon posledná štúdia od Márie Zacharovej pojednáva o *mlynoch na Stupavskom panstve v novoveku*, v ktorej sa autorka zmienila aj o existencii mlyna na výrobu papiera či pušného prachu v Borinke.

Všetky príspevky v tomto zborníku venujúce sa téme mlynov majú v zásade podobné metodologické východiská výskumu (majitelia mlynov, výnosnosť, výška árendy) a ponúkajú nám tak možnosť hľadať paralely či diferenciacie vyplývajúce z regionálnych rozdielov a zároveň dopĺňajú dejiny toho-ktorého regiónu.

Posledný tematický okruh je zameraný na dejiny vinohradníctva a pozostáva zo šiestich príspevkov, pričom zachytáva dejinný vývoj od stredoveku až po 18. storočie, a to naprieč celým územím dnešného Slovenska. Július Vavák vo svojom príspevku znova otvoril diskusiu ohľadom počiatkov pestovania viniča a pitia vína na území Slovenska v období raného stredoveku. Zhrnul známe poznatky z archeológie, archeobotaniky a histórie, spomenul najstaršie liturgické pramene (Sinajské Euchológium a iné slovanské modlitby). Na základe paleobotanických dokladov výskytu viniča prišiel k záveru, že s pestovaním viniča sa na našom území začalo už v období 6. – 7. storočia.

Michal Franko sa vo svojej štúdií zaoberal *odvodom „hôrneho“ vo Vajnorochoch v druhej polovici 15. storočia*, keď boli Vajnory majetkom cisterciáckeho kláštora v Heiligenkreuzi. Prameňom, z ktorého autor vychádzal, je vajnorský vinohradnícky poriadok z rokov 1460 – 1470 a jeho dobový názov znie „Zvyklosti a práva viničných hôr vo Vajnorochoch“. Autor prišiel k zisteniu, že v poriadku úplne absentujú práva a povinnosti vinohradníckeho majstra a vinohradníkov, a je zameraný len na výber vinohradníckej dávky – tzv. hôrneho a sankcie s tým súvisiace.

Mária Letzová sa vo svojom príspevku s názvom *Konzumácia vína na stole bytčianskych Turzovcov v roku 1620* zaoberala spotrebou vína na Lietavskom hrade, ktorého majiteľkou bola Alžbeta Coborová, vdova po palatínovi Jurajovi Turzovi. Prameňom, z ktorého autorka čerpala, sú záznamy o výdaji vína pre stôl Alžbety Coborovej a stôl jej dvoranov z rokov 1620 – 1623. Z príspevku sme sa dozvedeli, aké druhy vína sa podávali na stole Turzovcov, aké rôzne druhy návštev prichádzali na Lietavský hrad (lekár, lekárnik, zlatník, kňazi), vrátane rodinných príslušníkov A. Coborovej. Veľmi zaujímavé sú aj informácie o spotrebe vína, predovšetkým zistenie, že vínu holdovali nielen muži, ale i ženy. Napr. Kristína Ňáriová vypila už ráno pol holdy vína. Imrich Turzo dokázal za deň vypiť dokonca až päť litrov vína a v obľube mal najmä červené víno.

Z dlhoročných výskumov Richarda Dršku, ktorý sa venuje problematike mestskej správy slobodného kráľovského mesta Skalice, vzišla ďalšia obohacujúca štúdia s názvom *Vinohradníctvo v Skalici v 16. a 17. storočí (počiatky a obraz v mestských písomnostiach)*. Autor datoval počiatky vinohradníctva v Skalici už do 15. storočia, a to vďaka záznamu v komornej knihe mesta Bratislavy z roku 1440 či listu z roku 1494, ktorý adresovalo mesto Skalica Bratislave. Na základe rozsiahleho výskumu mestských kníh, konkrétne protokolov o kúpach a predajoch vinohradov z rokov 1581 – 1690, denníkov zasadaní mestskej rady, účtovných kníh či spisového materiálu, autor rozobral jednotlivé aspekty súvisiace s vinohradmi (kúpnopredajné transakcie,

sezónne práce vo vinohradoch, kompetencie a zloženie vinohradníckeho úradu, uskladnenie, výčap a predaj vína).

Alena Macková sa zaoberala *vinohradníctvom v poddanských dedinách Pezinského panstva na základe celokrajinských súpisov daňovníkov z rokov 1715 a 1720*, pričom údaje z týchto súpisov porovnávala s portálnym súpisom Bratislavskej stolice z roku 1712 a daňovým súpisom z roku 1727. Súčasťou práce sú prehľadové tabuľky rozsahu vinohradov v jednotlivých obciach, z ktorých zistíme, že medzi rokmi 1715 – 1720 došlo k nárastu rozlohy vinohradov vlastnených cudzími osobami.

Okruh problematiky vinohradníctva uzatvára štúdia Kataríny Karabovej, v ktorej analyzovala pramennú bázu diela Antona Sirmaja z roku 1798, pojednávajúceho o vinohradníctve v Zemplínskej stolici.

Recenzovaný vedecký zborník, ktorý je už druhým pokračovaním tohto cyklu, opäť posunul vpred spracovanie problematiky správy feudálnych panstiev a ich hospodárskeho vývoja. Mnohé zo štúdií, najmä tie, ktoré vznikli na základe dôsledného archívneho výskumu, prinášajú inšpiratívne metodologické postupy výskumu a spracovania daných tém v oblasti správy panstiev.

Miroslav Baranek
Archív mesta Bratislavy
a
Katedra archívnictva a muzeológie
Filozofická fakulta
Univerzity Komenského v Bratislave

Szögi, László. *Peregrinatio Academica : A külföldi egyetemjárás története, mérete és irányai 1150 – 1919*. Budapest : Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára és Levéltára, 2022, 336 s. Ed.: Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat 26.

V roku 2022 bola vydaná najnovšia publikácia maďarského historika a archivára, profesora Lászlóa Szögiho, ktorá je uceleným zhrnutím výsledkov dlhodobého výskumu fenoménu tzv. akademickej peregrinácie, teda univerzitnej mobility uhorských študentov na zahraničných univerzitách. Výskum začal realizovať prof. Szögi so svojimi kolegami a študentmi v roku 1989 na pôde Archívu Univerzity Eötvösa Loránda v Budapešti.

Počas 33 rokov výskumný tím navštívil 27 európskych krajín (podľa súčasných hraníc) a skúmal archívne a knižničné dokumenty 236 inštitúcií vyššieho vzdelávania. Výsledkom tohto úctyhodného výskumného projektu sú zozbierané záznamy o približne 101-tisíc uhorských študentoch zapísaných na európskych vysokoškolských inštitúciách a zostavenie súhrnnej databázy, ktorá by mala byť čoskoro publikovaná aj online. Pre úplnosť je potrebné tiež uviesť, že čiastkové výsledky výskumu boli vydávané priebežne a vyšli v dovedna 27 zväzkoch dvoch edičných sérií – prvá bola venovaná študentskej mobilite v novoveku (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban), druhá obdobiu stredoveku (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken). Momentálne slúži na priebežné publikovanie čiastkových výsledkov nová edičná séria (Felsőoktatástörténeti kiadványok, Új sorozat), v ktorej vyšlo zatiaľ 25 zväzkov.

V úvode monografie autor približuje jednotlivé etapy výskumu, postupný vývoj metodológie a chronologického a geografického vymedzenia. V počiatkoch výskumného projektu boli cieľom zber a spracovanie údajov o uhorských študentoch na univerzitách na území bývalej habsburskej monarchie a Nemecka v období 1790 – 1918, a to výlučne na základe výskumu univerzitných matrík. Hlavnou snahou bolo podchytiť všetkých študentov, ktorí sa narodili na území Uhorska. Z uvedeného obdobia sa podarilo zozbierať vyše 60-tisíc zápisov. Po roku 1995 bol záber výskumu rozšírený o univerzity v ďalších regiónoch Európy, a tiež chronologicky o obdobie od 16. do 18. storočia, čo si vyžiadalo rozšírenie pramennej základne aj na iné typy archívnych a knižničných dokumentov univerzitnej i neuniverzitnej proveniencie. Na druhej strane však bol výskumný tím nútený zúžiť skúmanú vzorku z obdobia po roku 1526 vynechaním študentov pochádzajúcich z územia Chorvátska a Slavónska, pretože šírka výskumu presahovala jeho reálne kapacitné možnosti. Tretia etapa výskumu od roku 2007 znamenala rozšírenie výskumu i na obdobie stredoveku, pričom vzhľadom na podstatne menšiu pramennú bázu bolo možné opäť zahrnúť aj územie Chorvátska a Slavónska a sledovať tiež profesionálnu dráhu absolventov po ukončení štúdia. V roku 2013 sa hlavným inštitucionálnym nositeľom projektu stala novozria-

dená spoločná Pracovná skupina pre výskum dejín univerzít Maďarskej akadémie vied a Univerzity Eötvösa Lóránda, ktorá v poslednej etape rozšírila výskum aj na domácu, vnútrouhorskú študentskú mobilitu a v súčasnosti má k dispozícii databázu 99 z celkového počtu 102 uhorských inštitúcií vyššieho vzdelávania. Výsledky výskumu domácej študentskej mobility budú výstupom ďalšej samostatnej monografie.

Autor sumarizuje výsledky projektu celkom netypicky už v úvode publikácie, pričom záver knihy má skôr charakter epilógu. V rámci súhrnu výsledkov oboznamuje čitateľa v prvom rade s celkovým počtom študentov za skúmané obdobie 1150 – 1919 a s rozvrstvením tohto počtu v rámci troch hlavných dejinných etáp – stredovek, novovek do roku 1850 a obdobie 1851 – 1919. Zároveň sa pokúsil definovať celkový počet študentov, ktorí zostali z dôvodu rozličných obmedzení v doterajšom bádani neidentifikovaní a chýbajú v zostavenej databáze. Na základe tejto odchýlky odhadol celkový počet študentov univerzít a vysokých škôl pochádzajúcich z Uhorska a študujúcich doma alebo v zahraničí. V neposlednom rade definoval pomer študentov študujúcich za hranicami Uhorska v celkovom počte vysokoškolských študentov uhorského pôvodu. V závere úvodu nechýba poďakovanie L. Szögiho svojim i zahraničným kolegom za roky pomoci, podpory a spolupráce.

Nasledujúca kapitola obsahuje prehľad stavu predchádzajúceho výskumu témy študentskej mobility v zahraničnej a domácej historiografii. Pripomína, že prvým historikom, ktorý apeloval na zostavenie databázy uhorských študentov, bol v roku 1927 Imre Lukinich. Nasleduje základný náčrt smerov celoeurópskej študentskej mobility. Tretia kapitola *Vznik európskych a mimoeurópskych univerzít* podáva krátky súhrnný prehľad univerzitných fundácií od staroveku po 18. storočie v hlavných kultúrnych oblastiach – Európa, islamský svet, India, Čína – ktorý je ďalej rozšírený o prehľad univerzitných inštitúcií zakladaných v 16. až 18. storočí v kolóniách, okrem iného aj v Novom svete. Nasleduje podrobnejší prehľad vývoja počtu univerzít v Európe pred Moháčom vrátane veľmi prehľadných tabuľkových výstupov. Štvrtá kapitola *Zakladanie univerzít v stredovekom Uhorsku* stručne približuje dejiny troch stredovekých uhorských univerzít v Páťkostolí (Pécs), Starom Budíne (Óbuda), Academiae Istropolitany v Bratislave, a tiež dominikánskeho Studium generale na Budínskom hrade, pričom tento typ školy je v niektorých krajinách dodnes považovaný za ekvivalent univerzity. Navyše dominikánske Studium generale v Budíne bolo najdlhšie fungujúcou inštitúciou vyššieho vzdelávania v Uhorsku od začiatku 14. storočia do obsadenia Budína Turkami. Po Moháči a obsadení hlavného mesta predstavovali pre uhorských študentov jedinú šancu na získanie vysokoškolského vzdelania zahraničné univerzity.

Po uvedených takpovediac prehľadových kapitolách prichádzajú na rad ťažiskové kapitoly monografie. V kapitole *Univerzitná mobilita uhorských študentov v predmoháčskom období* L. Szögi uvádza univerzity, ktoré boli v období stredoveku študentmi z Uhorska najviac vyhľadávané. Uvádza celkový počet zistených študentských imatrikulácií (takmer 13 000) a pokúša sa identifikovať pomer študentov zapísaných na viacerých univerzitách. Prináša rozdelenie študentov podľa krajín, jednotlivých univerzít a prehľad rozdelenia počtov študentov podľa 25-ročných etáp (cyklov). Takýto prístup autorovi umožňuje presnejšie sledovanie jednotlivých ukazovateľov a trendov. Nechýba ani rebríček poradia najnavštevovanejších univerzít. Nasledujú prehľad

dy počtov študentov, pri ktorých bolo možné identifikovať miesto pôvodu a na základe týchto údajov sú počty identifikovateľných študentov rozdelené jednak podľa stolíc, miest a obcí, ale tiež podľa piatich veľkých uhorských regiónov (územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi, Sedmohradsko, Zadunajsko a Budín, Dolná zem, Banát a Pešť a napokon územie južne od Drávy spolu so Srijemom). Uvedené kritériá sú dôsledne uplatňované aj pri spracovaní dát v nasledujúcich kapitolách venovaných novoveku. Na základe získaných údajov L. Szögi definoval dve hlavné etapy vývoja študentskej mobility v Uhorsku pred rokom 1526. Ako posledné si všima zachované údaje umožňujúce poznať rozdelenie študentov podľa cirkevných provincií a cirkevných rádov.

Ďalšia kapitola *Vývoj európskych univerzít v období 1526 – 1850* je akýmsi úvodom k nasledovným štatisticky ladeným statiam. Autor venuje pozornosť zmenám v štruktúre vysokoškolského vzdelávania v Európe 16. storočia, procesu utvárania univerzít v Anglicku, Škótsku, Holandsku, Švajčiarsku, Poľsku, Pobaltí a Škandinávii a v jednotlivých habsburských dŕžavách. Jednotlivé podkapitoly približujú vývoj inštitúcií vyššieho vzdelávania v 17., 18. a 19. storočí.

Kapitola *Uhorská peregrinácia v 16. až 18. storočí* v úvode ilustruje bezprostredný vplyv moháčskej katastrofy na mobilitu uhorských študentov v číslach a sleduje vývoj počtu a smerov študentskej mobility v jednotlivých storočiach, ktoré sú ďalej rozdelené do spomínaných 25-ročných etáp (cyklov). Samostatná kapitola je venovaná putovaniu uhorských študentov za vyšším vzdelaním v prvej polovici 19. storočia, pričom prvýkrát sa jedným zo sledovaných ukazovateľov stáva aj študijný odbor. Po krátkej kapitole o vývoji európskych univerzít v rokoch 1851 – 1919 autor samostatne analyzuje počty a smery univerzitnej mobility v druhej polovici tzv. dlhého 19. storočia. V tomto období je možné hovoriť už o masovom charaktere študentskej mobility smerujúcej do zahraničia. Zachované pramene umožňujú sledovať vývoj počtu študentov na jednotlivých univerzitách v 25-ročných cykloch a dokumentujú obrovský nárast ich počtu najmä v druhej polovici 19. storočia.

V nasledujúcich štyroch kapitolách sa autor na základe zachovaných údajov pokúsil o analýzu štruktúry „putujúcich“ študentov na základe etnickej a konfesionalnej príslušnosti, na základe sociálneho a geografického pôvodu a skúma vplyv uvedených ukazovateľov na smery študentskej mobility. Pri každom z uvedených štyroch kritérií upozorňuje na množstvo zachovaných dát a ich pomer k celkovým dátam a z toho vyplývajúcu potrebu opatrnosti pri zovšeobecňovaní jednotlivých záverov.

Posledná časť knihy je venovaná kapitolám mapujúcim mobilitu uhorských študentov podľa geografického sídla univerzity. Samostatné tri kapitoly analyzujú študentskú mobilitu na Viedenskej univerzite, na univerzitách na území dedičných habsburských dŕžav a na nemeckých univerzitách, pretože práve uvedené školy boli uhorskými študentmi najviac navštevované. Autor prináša prehľady počtov študentov na jednotlivých školách a definuje ich podiel na celkovom počte študentov danej univerzity. V prípade nemeckých univerzít v druhej polovici 19. storočia si všima už aj počty žien-šudentiek. Posledná kapitola spracováva vývoj študentskej „peregrinácie“ smerujúcej do ostatných európskych krajín – Holandska, Anglicka a Škótska, Švajčiarska, kde si opäť samostatne všima počty študentiek, Poľska, Pobaltia, Talianska, Francúzska, Belgicka, Rumunska, Srbska (ktoré v rámci Osmanskej ríše malo od roku

1817 autonómne postavenie) a napokon univerzít na území Ruska. Opäť nechýba upozornenie na skutočnosť, že heuristika v týchto krajinách bola závislá od kapacitných možností výskumného tímu a nebola zďaleka úplná. Zistené čiastkové údaje však napriek tomu majú význam pre poznanie vývoja uhorskej vzdelanosti.

Nie je potrebné zvlášť zdôrazňovať, že zoznam použitej domácej (maďarskej) i zahraničnej literatúry je veľmi obsiahly. Predchádza ho zoznam prameňov, pri ktorom je však potrebné tlmočiť upozornenie autora na jeho neúplnosť. Vymenovanie všetkých archívnych dokumentov, z ktorých boli v priebehu 30 rokov čerpané získané dáta, by totiž výrazne zväčšilo rozsah knihy. Z tohto dôvodu autor uvádza iba zoznam univerzitných matrík, ktoré boli vydané aj tlačou. Podrobné zoznamy všetkých archívnych dokumentov sú dostupné v jednotlivých priebežne vydávaných publikáciách venovaných konkrétnym geografickým regiónom či univerzitám a bolo by zbytočné ich v tejto súhrnnej monografii opakovať. Na záver publikácie je zaradená obrazová príloha. Tvoria ju 13 mapiek s grafickým znázornením študentskej mobility v jednotlivých obdobiach a krajinách, ktoré slúžia ako sprievodné ilustrácie k jednotlivým kapitolám. Doplnkom je päť obrázkov historických dokumentov z fondov zahraničných univerzít so vzťahom k uhorskému študentstvu.

V epilógu autor konštatuje, že túto prácu nie je možné nikdy úplne ukončiť. Tridsaťročné skúsenosti ukázali, že pri výskume sa objavia stále nové typy vyťažiteľných prameňov, dokonca aj také, u ktorých by nik nepredpokladal výskyt cenných údajov z hľadiska výskumu univerzitnej mobility. Čitateľ musí tiež mať na pamäti fakt, že výskumný tím ani za 30 rokov neprebádal všetky relevantné archívy, dokonca ani archívy všetkých univerzít vo Francúzsku, Taliansku, Španielsku, Portugalsku či iných krajinách. Pred historikmi – samozrejme tentoraz už iba maďarskými – stojí tiež ďalšia úloha, a tou je rozšírenie záberu výskumu na medzivojnové obdobie. Ak sa zrealizuje, pôjde o projekt obrovských rozmerov, ktorý by mal okrem Európy zahŕňať aj iné svetadiely. Niektoré čiastkové projekty iných maďarských historikov a archivárov už existujú. Nepochybne zaujímavou výskumnou témou bude aj obdobie 1948 – 1989.

O prínose publikácie L. Szögiho pre poznanie dejín vzdelanosti a vzdelávania v našich pomeroch niet pochyb. Uznanie si zaslúži predovšetkým komplexnosť výberu kritérií pri spracovaní a hodnotení zhromaždených údajov, ktorá je priamym výsledkom dlhodobého charakteru tohto výskumného projektu. Jednotlivé štatistické prehľady sú navyše zasadené do celkového historického kontextu a umožňujú sledovať bezprostredný vplyv a dôsledky vojenských konfliktov či spoločenských hnutí na vývoj študentskej mobility v uhorských dejinách. Spolu s obsiahlou databázou „peregrinujúcich“ študentov je publikácia neoceniteľným príspevkom k výskumu uhorskej vzdelanosti, tým pádom aj slovenských elít. Kniha bola v Maďarsku nominovaná do súťaže o archívnu publikáciu roka 2022 a v kategórii odborných kníh získala tretie miesto.

Kristína Majerová
Archív SAV

KOVAĽ, Peter. *Dejiny zdravotníctva v Prešove v medzivojnovom období*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2020, 122 s. ISBN 978-80-555-2542-6.

V súčasnej dobe zaznamenávame veľký trend skúmania regionálnych dejín. Nie však každá publikácia môže byť pozitívne hodnotená. Medzi publikácie, ktorým sa oplatí venovať a zaslúžia si pozornosť, jednoznačne patrí kniha *Dejiny zdravotníctva v Prešove v medzivojnovom období* od Petra Kovaľa. Prínos tejto publikácie môže byť kladne hodnotený z hľadiska viacerých sfér výskumu.

Autor oboznamuje čitateľa s problematikou zdravotníctva v Prešove v relatívne krátkom časovom vymedzení. Medzivojnové obdobie 1918 – 1938 zahŕňa v sebe len „krátkych“ 20 rokov, ale toto rozpätie rokov patrí medzi silné a udalosťami priam preplnené časové obdobie. Tento vymedzený časový úsek je možné sledovať s veľkým záujmom. Skúmanie dejín každodennosti nám prináša veľa novínok, keďže sa spoločenský

život rázne zmenil, pretože rok 1918 okrem skončenia neľudskej prvej svetovej vojny priniesol aj vznik niečoho nového, neznámeho – prvej Československej republiky. Z toho dôvodu je potrebné vyzdvihnúť, že v celej publikácii okrem oficiálnych štatistických údajov a správ možno sledovať aj každodenný život spoločnosti mesta Prešov a okolia.

Práca je koncepcne rozdelená na päť hlavných častí. Prvá kapitola podáva informáciu o zdravotníctve a zdravotných pomeroch na Slovensku v sledovanom období. Čitateľ získava informácie o možnosti vzdelávania sa zdravotníckeho personálu, o zákonoch a nariadeniach, ktorým podliehalo vzdelanie zdravotníkov. Na túto kapitolu nadväzuje ďalšia časť, ktorá sa zaoberá zdravotnými a hygienickými pomermi mesta Prešov. Ako autor uvádza: „*Pre východné Slovensko bol tento jav najmarkantnejší. Zaostalost' regiónov najperifernejších oblastí sa premietal aj do zdravotného stavu jeho obyvateľstva.*“ Kapitola podáva obraz prístupu ľudí k možnosti liečenia sa či hygienických pomerov medzi obyvateľmi. Keďže i na menej zaostalých územiach sa počas vojnových rokov rozšírili mnohé choroby a vypukli epidémie, na územiach, kde obyvateľstvo malo negatívny postoj k liečeniu sa, boli tieto skutočnosti ešte zreteľnejšie. Táto časť knihy je kvalitne spracovaným stručným náhľadom do „dejín každodenného života“ v Prešove, pretože okrem v danej dobe hroziacich chorôb a vírusov podáva obraz aj o dobovej situácii v meste či už z hľadiska politiky, alebo každodennosti. Tretia časť venovaná nemocničnej starostlivosti v Prešove je dôkladne prepracovaná časť publikácie. Oboznamuje čitateľa s informáciami o všetkých zdravotných a nemocničných inštitúciách v Prešove. Osobne oceňujem časť o súkromných liečebných zariadeniach, o ktorých máme všeobecne málo známych informácií. V tejto stati sa čitateľovi načrtáva aj znalosť o lekárňach, a tiež o lekárňach pôsobiacich v meste. Práve na tieto poznatky nadväzuje predposledná časť venovaná zdravotníckemu personálu v Prešove. Ako už vo svojich úvodných slovách autor uviedol, že

publikáciu venuje svojim rodičom, je v knihe citeľná úcta k zdravotníckemu personálu. Dozvedáme sa o lekároch, ktorí sa v danom období v Prešove snažili zachrániť ľudské životy. Kladne hodnotím na začiatku kapitoly uverejnený stručný pohľad do histórie o zdravotníckom personáli, všeobecne na východnom Slovensku, s vymedzením na okres Prešov. Autor uvádza v publikácii fakt, „že samotné mesto Prešov bolo sídlom Šarišskej župy, a tiež aj sídlom hlavného župného lekára. V roku 1923 po administratívnych zmenách na Slovensku mesto Prešov prestalo byť župným, a ostávalo len okresným strediskom.“

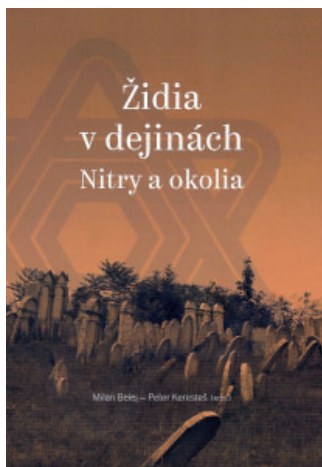
Posledná kapitola publikácie podáva obraz o spolku Československého Červeného kríža v Prešove po skončení prvej svetovej vojny. Okrem vzniku a fungovania spolku Červeného kríža čitateľ získava informácie o pobočkách tejto humanitárno-zdravotníckej organizácie. V tejto časti autor spomína mnohé zásluhy organizácie, vyzdvihuje založenie sirotinca. Spomína, že hoci sirotinec v meste existoval už pred vypuknutím prvej svetovej vojny, po jeho zániku v roku 1914 sa jeho obnovenia ujal práve Červený kríž.

Publikácia je nepochybne graficky kvalitne spracovaná. Veľké množstvo obrazového materiálu, ktorým je doplnená, dodáva možnosť spoznania Prešova v skúmanom období z hľadiska zdravotníctva. Rozhodne publikáciu skvalitňujú aj tabuľky obsahujúce informácie o praktických lekároch pôsobiacich v okrese Prešov v rokoch 1924, 1928 a 1938. Okrem mien lekárov sú v tabuľkách informácie o mieste ich pôsobenia, mieste vzdelávacej inštitúcie a roku ich promócie, roku usadenia, ale tiež aj ich špecializácie. Na základe toho si môžeme urobiť predstavu o možnostiach liečenia sa v rôznych sférach lekárskej starostlivosti. Napríklad pri čítaní tabuliek je zaujímavý vysoký počet stomatólogov, ktorí v danom období na iných územiach dnešného Slovenska absentovali. Pozitívne treba hodnotiť využitie veľkého počtu archívnych fondov pri získavaní informácií, okrem toho autor využíval pri písaní aj mnohé periodiká či dobovú tlač a odborné publikácie.

Judita Szekeresová Kováčsová

Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Galanta so sídlom v Šali

BELEJ, Milan – KERESTEŠ, Peter (eds.). *Židia v dejinách Nitry a okolia : Zborník príspevkov z odborného seminára konaného 9. júna 2022 v Nitre*. Nitra : Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre v spolupráci so Židovskou náboženskou obcou v Nitre, 2022, 235 s. ISBN 978-80-973263-3-3.

Pracovníci Štátneho archívu v Nitre a jeho pracovísk pravidelne organizujú vedecké podujatia, ktoré sa postupne stali garanciou výberu kvalitných tém prevažne provenienčne spojených s regiónmi ich pôsobnosti a precíznej archívnej heuristiky. Zároveň je pozoruhodné, že sa im do veľkej miery darí prednesené príspevky vydávať aj v tlačenej podobe. Z väčšieho balíka usporiadaných podujatí mi nedá nespomenúť z môjho pohľadu mimoriadne úspešné, tematicky unikátne a obsahovo podnetné „mojmírovské“ semináre Dejiny archívov – Archívy dejín (2017), ako aj profil jednej zo zakladajúcich osobností slovenského archívnictva, Otmara Gergelyiho (2019).

V roku 2022 sa organizátori pri príležitosti 80. výročia deportácií Židov zo Slovenska rozhodli zamerať na dejiny tejto komunity v Nitre a jej okolí. Hoci sa podujatie uskutočnilo v súvislosti s pravdepodobne najväčšou kataklizmou v dejinách Židov (nielen) na Slovensku, považujem za nesmierne prínosné a dôležité, že obsah tak vedeckého podujatia, ako aj vydaného zborníka je koncipovaný oveľa širšie a chronologicky siaha ďalej než do prvej polovice 20. storočia. Percepcia židovských dejín primárne optikou udalostí holokaustu a občasným zaradením deskriptívnych medailónov niekoľkých významných osobností na okraj národného masternarativu je snáď už konečne prekonaným prístupom. Ďalším nevyhnutným krokom, ktorý sa však v slovenskej historiografii ešte nepodarilo zvládnuť bez pravidelného zakolísania, je analýza menšín ako integrálnych súčastí súdobej spoločnosti nielen proklamáciou v úvodoch publikácií.

Zborník *Židia v dejinách Nitry a jej okolia* predstavuje kvalitný príspevok k regionálnym dejinám udržujúci vysoký štandard archívneho výskumu najmä „domácich“ archívnych dokumentov z pôsobísk autorov jednotlivých textov. Pozitívne a čitateľsky atraktívne je aj zaradenie bohatého vizuálneho materiálu rovnomerne rozloženého v celom zborníku. Už z povahy zvoleného typu publikácie je nepochybné, že ide o prierezový výber a ambíciou zostavovateľov nebolo komplexne obsiahnuť zvolenú tému. Pokiaľ by sa však rozhodli v tomto výskume pokračovať, ďalšou možnou trajektóriou, ktorej sa autori zatiaľ venovali len minimálne, je povojnové obdobie a rôznosť osudov preživších minimálne v hlavných trendoch na spektre od emigrácie po asimiláciu. Rovnako by som si v súvislosti s dejinami židovskej komunity v meste pod Zoborom rada viac prečítala o histórii miestnej ješivy, o kontexte možnosti jej existencie až do roku 1944 a pôsobení rabína Samuela Dávida Ungára.

Publikáciu tvorí osem textov, ktoré sú zoradené chronologicky a uzatvára ich záverečné zhrnutie minulosti a súčasnosti Židovskej náboženskej obce v Nitre pohľadom jej členky Kataríny Potokovej. Prepájanie historického výskumu s pamäťou komuni-

ty, navyše pokiaľ je v danej lokalite stále aktívna, čo sa na mnohých miestach na Slovensku po udalostiach holokaustu stalo minulosťou, vo svojej podstate považujem za rovnako dôležité ako poctivú heuristiku. Spolupráca Štátneho archívu v Nitre so Židovskou náboženskou obcou v Nitre na vydaní tejto publikácie nemá teda len symbolický charakter. Z tohto uhla pohľadu je škoda, že zostavovatelia neoslovili aj niektorého z vedcov špecializujúcich sa na pamäťové štúdiá a systematickú analýzu orálno-historických prameňov, resp. s nimi viac vo svojich textoch nepracovali.

Odborné texty zaradené do zborníka sprostredkujú vybrané sondy do dejín židovskej komunity v Nitre a okolí. Prvý text Petra Keresteša, ktorý sa zaoberá lokalizáciou miesta príznačne zvaného Mons Iudaeorum už v Zoborskej listine, prináša zásadné poznatky k najstarším dejinám Židov v regióne, neopomínajúc európsky kontext ako efektívny komparačný model pri identifikácii daného miesta. Snaha autora v nasledujúcom texte zhrnúť dejiny komunity až do polovice 19. storočia sa však ukázala až príliš ambicióznou a v stanovenom rozsahu dokázal naznačiť len základné vývojové tendencie. Podrobné demografické štatistiky predstavujú dôležitý a pre následnú interpretáciu nevyhnutý zdroj, ich analytický potenciál však z môjho pohľadu nie je plne využitý. Ak sa bude autor danou témou vedecky zaoberať aj v budúcnosti, odporúčala by som mu rozvíjať výskum i týmto smerom.

Vzhľadom na spoločenský význam spolčkovej činnosti a dostupné archívne dokumenty neprekvapí, že je tejto téme venovaný samostatný príspevok reflektujúci vývoj do roku 1918. Jeho autorka Edina Turanová však do veľkej miery uvádza informácie platné pre židovské spolky vo všeobecnosti, miestami nie je jasné, v čom spočíva špecifikum tých nitrianskych. Z tohto pohľadu by ma viac zaujímala konkrétna činnosť skúmaných spolčkov, ich spoločenský dosah na život v meste, kontextualizácia s pôsobením nežidovských spolčkov, prípadne reflexia ich aktivít v periodickej tlači a pod. Rovnako je pre mňa prekvapujúce, že autorka vo svojej štúdií vôbec nereflektuje výskum a publikácie historičky Eleny Mannovej, ktoré pri danej téme považujem za nutný základ.

Erudícia a znalosť archívnych prameňov autorov zborníka je nespochybniteľná, na mnohých miestach však až príliš podliehajú empirizmu. Množstvo zaujímavých faktov v konečnom dôsledku často zapadne ako prvok jednej z početných enumerácií. Rovnako takmer v celej publikácii dominuje perspektíva zhora, o percepcii židovských dejín jej priamymi aktérmi sa čitateľ až na výnimky nedozvie takmer nič. Dôraz na individuálne osudy a postoje nie je dôležitý len kvôli atraktivnosti textu pre čitateľa, ale hlavne ponúka interpretáciu aj z pohľadu aktérov a nielen predstaviteľov štátneho aparátu, majoritnej spoločnosti či v hraničných situáciách páchatel'ov. Do istej miery je táto perspektíva reflektovaná v texte Miroslava Palárika o osudoch rodiny Starkovcov, významných podnikateľ'ov v kinopriemysle, ktorý spája autorov systematický výskum a čitateľsky pútavé spracovanie.

Ako historička špecializujúca sa na výskum holokaustu dokážem patrične oceniť priam sifyfovskú prácu Milana Beleja venovanú skompletizovaniu počtu deportovaných Židov z Nitry a okolia v roku 1942, navyše analyzovanú v kontexte viacvrstvových presunov obyvateľstva vrátane dislokácie z Bratislavy. Aj v tomto prípade platí, že autor má priam minucióznu znalosť relevantných archívnych dokumentov a publikovanej literatúry, dokonca neopomenul ani vysokoškolské práce. Na druhej strane

jeho text chápem ako potrebný faktografický základ pre ďalší výskum deportácií z Nitry. Napokon autor sám konštatuje, že základný rámec, chronológia aj organizácia tohto procesu sú v historiografii už dostatočne spracované. Dotiahnutie dôležitej rámcovej faktografie otvára priestor pre kladenie si nových otázok, napríklad aj v súvislosti s už spomínanou perspektívou zdola.

Podobne vnímam aj text Ludmily Pártošovej venovaný židovskému cintorínu v Mojmirovciach. Na jeho pasportizáciu nepochybne vynaložila veľa práce, vytvorený zoznam priam vyzýva k ďalšiemu výskumu či už rodinnej, alebo komunitnej histórie. Základný kameň už stojí, bola by škoda nepokračovať ďalej.

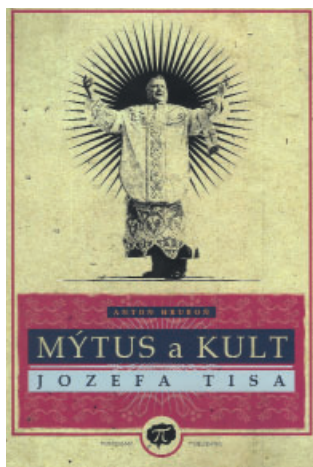
Marta Švoliková sa dlhodobo venuje výskumu dejín židovských komunít v Leviciach a okolí, príspevok k osudom obyvateľov v Kalnej nad Hronom je jeho ďalším pokračovaním. V prípade málopočetných židovských komunít žijúcich v menších obciach na Slovensku pred druhou svetovou vojnou je niekedy komplikované objaviť dostatok relevantného materiálu, no na druhej strane menšia výskumná vzorka umožňuje komplexnejšie spracovanie. S prekonávaním tohto prvotného limitu má autorka dostatočné skúsenosti, čo ukazuje aj v tomto texte a poctivú heuristiku dokladá bohatou obrazovou prílohou. Autorka už neraz ukázala svoju expertízu a skúsenosti so spracovávaním regionálnych dejín Židov na Slovensku, ešte by som jej odporúčala nechať sa viac inšpirovať aktuálnymi výskumnými trendmi a odpútať sa od, hoci precíznej, faktografie k „odvážnejšej“ analýze a interpretácii.

Nemohla som si nevšimnúť nejednotnosť a nepresnosť písania pojmu žid/Žid v jednotlivých textoch zborníka. Samozrejme sa jeho obsah naprieč storočiami – a teda aj v konkrétnych častiach zborníka – líšil, avšak v našom geopolitickom priestore od poslednej tretiny 19. storočia postupne strácal dovtedy výhradne náboženské konotácie. V období slovenského štátu sa perzekučné opatrenia týkali osôb, ktoré ako Židov definoval zákon, nešlo o ich dobrovoľnú sebaidentifikáciu s náboženskou či národnostnou skupinou, čo by autori mali reflektovať aj zvolenou gramatickou formou a vysvetlením jej preferencie. Rovnako by som sa vo vedeckých textoch vyhýbala expresívnym formuláciám ako „príliv Židov“, ktoré v súčasnom diskurze v súvislosti s migráciou nadobudli skôr negatívne konotácie. Netradičné je aj synonymné použitie pojmu „odsun“ pre deportácie Židov v roku 1942, ktorý primárne asociuje eufemizmus pre vysídlenie nemeckého obyvateľstva z Československa po druhej svetovej vojne. Pokiaľ sa hovorí o nacistickom koncentračnom tábore, je presnejšie referovať na Auschwitz než Osvienčim.

Ako som uviedla na začiatku recenzie, vedecké podujatia Štátneho archívu v Nitre sledujem so záujmom a je vynikajúce, že vo svojich aktivitách nepoľavujú. Výskum dejín židovskej komunity v Nitre a okolí ešte nie je vyčerpaný, naznačila som len niektoré z ďalších možných tém či prístupov. V prípade ambícií pokračovať v danom výskume alebo vydať komplexnú monografiu o dejinách Židov v Nitre a okolí, môže tento zborník slúžiť ako jej východiskový bod.

Michala Lónčíková

HRUBOŇ, Anton. *Mýtus a kult Jozefa Tisa*. Bratislava : Paradigma Publishing, 2022, 224 s. ISBN 978-80-973678-5-5.

Mýtus a kult Jozefa Tisa je ďalšou vedeckou publikáciou mladého slovenského historika Antona Hruboňa. Kniha na 224 stranách približuje históriu mýtov a predstáv o bývalom prezidentovi Jozefovi Tisovi, ktoré sa formovali v uplynulých režimoch v rôznych spoločenských podmienkach a vyústili do vytvorenia „Tisovho svetsko-sakrálneho kultu“. Kniha je rozdelená na tri kapitoly: *Zrod legendy* (19-96), *Exilové sväté pravdy* (97-142) a *V ponovembrovom ringu* (143-203). Na konci každej kapitoly sa nachádza obrazová príloha.

Prvá kapitola *Zrod legendy* sa delí na dve podkapitoly *Hľadanie vodcu* a *V znamení hybris*. Podkapitola *Hľadanie vodcu: Od mainstreamového konformistu k „zakladateľovi štátu“ a „záchrancovi národa“* (19-39) opisuje život Jozefa Tisa od jeho mladosti, až do zvolenia za prezidenta Slovenského štátu. Spočiatku sa autor venuje Tisovmu detstvu, povahe a štúdiám. Približuje jeho rastúci vplyv v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane a politický súboj s Karolom Sidorom a neskôr aj Vojtechom Tukom. Kniha zachytáva Tisovu snahu o zavedenie autonómie Slovenska. Autor vykresľuje dobové udalosti ako napríklad stratu území a zasahovanie nacistického Nemecka do politických záležitostí na Slovensku. Tiso sa zúčastnil rokovaní v Berlíne, kde jeho intervencia údajne zabránila rozdeleniu Slovenska medzi susedné štáty a mala zabrániť aj maďarskej invázii. Vďaka tomu neskôr získal prívlastok „otec zakladateľ“ a „záchranca národa“, čím sa začal formovať jeho kult.

V druhej podkapitole s názvom *V znamení hybris: Formovanie a zušľachtovanie kultu lídra štátu „Novej Európy“* (40-71) sa autor venuje udalostiam, ktoré nasledovali po inaugurácii Jozefa Tisa za prezidenta. Päť dní po inaugurácii sa konal obrad uloženia pozostatkov Andreja Hlinku do mauzólea v Ružomberku. Tiso bol vnímaný nielen ako nástupca Andreja Hlinku, ktorý má pokračovať v jeho boji za samostatnosť Slovenska, ale aj ako pokračovateľ veľkomoravských panovníkov. Autor porovnáva vznikajúci kult Jozefa Tisa s kultom Adolfa Hitlera. V oboch prípadoch išlo o mýtizovanie a idealizovanie histórie. Obaja mali byť predurčení stať sa vodcami tzv. „Novej Európy“.

Zatiaľ čo popularita HSĽS aj vďaka protekčnému systému stúpala, popularita Jozefa Tisa začala časom klesať. V závere prvej kapitoly autor približuje, ako Slovenské národné povstanie ovplyvnilo duševný stav Jozefa Tisa, ktorý sa začal pripravovať na rolu mučeníka. Ku koncu vojny odišiel do exilu a svoje útočisko našiel v mestečku Altötting. Tu bol odhalený a neskôr vydaný na trestné stíhanie do Československa.

Druhá kapitola *Exilové sväté pravdy* (97-142) sa delí na podkapitulu *Modelovanie nadčasového martýra a Tango s politikou*.

Podkapitola *Modelovanie nadčasového martýra: Jozef Tiso ako mystický motív ľudáckeho politického exilu a krajaných organizácií* (97-112) približuje vývoj Tisovho kultu po jeho exekúcii v apríli 1947. Ako uvádza autor, Tiso sa pre niektorých stal sakralizovaným archetypom národného hrdinu. Kult sa rozvíjal u zahraničných Slovákov, ktorí naďalej udržiavali idealizovaný obraz Slovenského štátu a vnímali Jozefa Tisa ako mučenika. Prvá časť kapitoly je preto venovaná exulantským ľudáckym politickým organizáciám: Slovenskému akčnému výboru (Slovenskému oslobodzovaciemu výboru), ktorý bol vedený Ferdinandom Ďurčanským a Slovenskej národnej rade v zahraničí, ktorú viedol Karol Sidor.

Po Tisovej poprave boli publikované diela, ktorých snahou bolo očistiť meno Jozefa Tisa a udržiavať idealizovanú predstavu o Slovenskom štáte. Slovenský exil tieto diela nekriticky preberal. Autor knihy približuje niektoré konkrétne diela, napr. dielo Štefana Polakoviča *O diele, usmrtení a spálení dr. Tisa*; bulletin *Slovenský martýr*; komiks od Paula C. Fallata *Slovakia's National Martyr, Father Tiso* a ďalšie. K mýtu Jozefa Tisa sa časom pridali i konšpirácie. V exile sa pri rôznych výročiach usilovali o šírenie kultu Jozefa Tisa. Naopak, v Československu boli vďaka uvoľneniu spoločenskej situácie na prelome 60. a 70. rokov publikované diela, ktoré vyvracali dovtedy prezentovaný idealizovaný obraz Jozefa Tisa. Išlo o diela Ľubomíra Liptáka, Jozefa Jablonického, Viléma Prečana, Ivana Kamenca a Ladislava Suška. V závere tejto časti sa autor venuje pravidelným púťam do Altöttingu, kde Tiso strávil svoje posledné dni na slobode.

V podkapitole *Tango s politikou: Mýtus a kult Jozefa Tisa v exilovej poézii, historiografii a historickej publicistike* (113-130) sa autor venuje Tisovi ako námetu exilovej poézie. Ako inšpirácia poslúžil samotný Jozef Tiso a jeho diela *Posledný pozdrav* a *Posledný odkaz*, ktoré vznikli tesne pred jeho popravou.

Slovenský štát sa v tomto období stal idealizovaným protikladom komunistickému režimu. Na jednej strane sa Tisova „mučenícka“ poprava stala motiváciou pre boj o osamostatnenie Slovenska a stále panovala istá nostalgia za vojnovým štátom, historické témy však boli prezentované reálnejšie. V tomto období boli za „trpiteľov“ okrem Jozefa Tisa označovaní aj Karol Sidor, Matúš Černák, Vojtech Tuka, Anton Vašek, alebo aj Milan Rastislav Štefánik. Kult Jozefa Tisa sa presunul do periodík katolíckych kultúrnych spolkov.

V druhej časti podkapitoly *Tango s politikou* sa autor venuje dielam a autorom, ktorí sa pozitívne vyjadrovali na adresu prezidenta Tisa a Slovenského štátu, napr. Milan S. Ďurica alebo František Vnuk. Iný pohľad ponúkali domáci historici, napr. Ješajahu Andrej Jelínek. Po páde komunizmu v novembri 1989 sa časť ľudáckeho exilu a jeho stúpcov vrátila späť do Československa.

Posledná kapitola s názvom *V ponovembrovom ringu* sa delí na tri menšie podkapitoly s názvom *Divoké deväťdesiate, Vzývanie mŕtvych čias* a *Nenájdený vnútorný mier*.

Prvá časť podkapitoly s názvom *Divoké deväťdesiate: Kultúrny konflikt o Jozefa Tisa a Slovenský štát v mladej demokracii* (143-155) približuje obdobie po páde komunizmu, keď sa znova objavili snahy o vytvorenie samostatného Slovenska v ľudáckom duchu. Časť ľudáckeho exilu sa po návrate snažila presadzovať exulantský kult Jozefa Tisa. V mene demokracie a slobody slova bola prezentovaná ľudácka verzia

udalostí. V tomto období vznikli diela od autorov, akými sú Jozef Jablonický, Ivan Kamenec, Ladislav Deák, Ladislav Lipscher a ďalší, ktoré sú považované za základnú literatúru k obdobiu Slovenského štátu a ktoré nadviazali na staršie diela od autorov ako Anton Hrnko, Jozef Klimko alebo Václav Štefanský. Autor sa v tejto časti venuje i dielam Milana Stanislava Ďuricu a kriticky rozoberá dielo Dejiny Slovenska a Slovákov. Aj napriek tomu, že Tisov kult začal postupne upadať, naďalej bol udržiavaný niektorými politickými stranami a spolkami, napr. Slovenskou ľudovou stranou alebo spolkom Priatelia prezidenta Tisu v cudzine a na Slovensku.

Podkapitola *Vzývanie mŕtvych čias: Jozef Tiso ako metafora radikálnej pravice a neonacistov* (156-174) sa venuje súčasným Tisovým stúpencom z oblasti politiky. Spočiatku Slovenskej národnej strane a SNS Mládeži a neskôr aj menším politickým zoskupeniam ako Slovenská ľudová strana, Slovenská národná jednota a Slovenské hnutie obrody.

Časť podkapitoly je venovaná Slovenskej pospolitosti, ktorá sa od ostatných zoskupení sympatizujúcich s kultom Jozefa Tisa odlišovala v obliekaní, rétorike, programe aj ideológii. Keď novovzniknutá politická strana Slovenská pospolitosť – národná strana (SP-NS) predstavila svoj tzv. Ľudový program, jedným z kľúčových cieľov bola rehabilitácia Jozefa Tisa. Autor sa venuje analýze a paralelám medzi Ľudovým programom a ústavou Slovenského štátu. Venuje sa aj strane Kotlebovci – Ľudová strana Naše Slovensko a hnutiu Republika.

Jozef Tiso sa stal pre neonacistov a neofašistov symbolom ideálneho vodcu, ktorý zastáva tradičné hodnoty a bojuje za svoj národ. Autor približuje niektoré podujatia, ktoré organizovali priaznivci Tisovho kultu. Okrem schádzania sa pri jeho hrobe na Martinskom cintoríne v Bratislave sa organizovali aj prednášky v jeho rodnom dome, kde bolo zriadené neoficiálne múzeum s relikviárom a memorábilami. Autor približuje aj oslavy Dňa slovenskej štátnosti na Panteóne slovenských dejateľov v Čakajovciach a každoročný Memoriál mučenika Jozefa Tisu, 25 kilometrovú púť k rodnému domu Jozefa Tisa, sprevádzanú sakrálnymi rituálmi uctievanými jeho kult.

V poslednej podkapitole *Nenájdený vnútorný mier: Jozef Tiso a dilemy rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku* (175-188) sa autor venuje rímskokatolíckej cirkvi, ktorá svojimi činmi vzbudzovala dojem, že má kladný postoj k Jozefovi Tisovi a Slovenskému štátu. Medzi Tisových prívržencov patrili cirkevné autority ako trnavský arcibiskup Ján Sokol, kardinál Ján Chryzostom Korec, košický arcibiskup-metropolita Alojz Tkáč, jezuitský kňaz Šebastián Labo alebo kňazi Ján Košiar a Ignác Juruš. Nie všetci predstavitelia cirkvi sympatizovali s Jozefom Tisom a Slovenským štátom. Autor sa osobitne venuje odvolanému arcibiskupovi Róbertovi Bezákovi.

Biskupská konferencia sa rozhodla neviazať na žiadny politický režim alebo stranu. Podľa autora cirkevní predstavitelia zastávali názor, že na pestovanie Tisovho kultu majú legitímne právo v demokratickej spoločnosti. Kardinál Korec vnímal odbornú kritiku Tisovho kultu ako útok voči rímskokatolíckej cirkvi. Iný názor zastávala nielen Ekumenická rada cirkví, ale aj vznikajúca občianska spoločnosť, ktorá odmietala Tisov kult.

Na konci tretej kapitoly autor upozorňuje na fakt, že počas Slovenského štátu zastávali mnohí katolícki kňazi politické posty a mali značný vplyv nielen v štátnej rade a parlamente, ale tiež v župných a okresných organizáciách HSLŠ. Mnohí z nich

sa hlásili k Hitlerovým myšlienkam. Vznikom demokratického štátu a zrušením cenzúry sa otvorila otázka spoluzodpovednosti rímskokatolíckej cirkvi na perzekúciách obyvateľstva a politike holokaustu.

Kniha Antona Hruboňa *Mýtus a kult Jozefa Tisa* prináša nový pohľad na osobu Jozefa Tisa z perspektívy vývoja kultu jeho osobnosti. Informácie o jeho kulte sú vsadené do kontextu historických udalostí. Publikácia čerpá bohaté poznatky z domácej i zahraničnej literatúry, periodík, archívnych prameňov, vydaných prameňov, antológie, spomienok, umeleckej literatúry, štúdií, internetových a ďalších zdrojov. Výsledkom niekoľkoročnej výskumnej a bádateľskej činnosti je publikácia, vhodná nielen pre vedeckú, ale aj laickú verejnosť, zaoberajúca sa vznikom, vývojom a analýzou Tisovho mýtu a kultu osobnosti.

Zuzana Sihelníková
Slovenský národný archív

LONDÁK, Miroslav. *Príbeh povojnového Slovenska a jeho hospodárstva*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, Historický ústav SAV, 2022, 214 s. ISBN 978-80-224-1972-7.

V roku 2022 vyšla vo vydavateľstve Veda zaujímavá publikácia z pera dlhoročného pracovníka Historického ústavu SAV Miroslava Londáka pod názvom *Príbeh povojnového Slovenska a jeho hospodárstva*. Predstavuje súbor jeho už skôr publikovaných textov a štúdií, ktoré sú v dnešnej dobe niekedy ťažko dostupné. Ich jednotiacim prvkom sú hospodárske dejiny a vývoj ekonomiky v špecifických slovenských podmienkach. Kniha sa skladá z úvodu, štyroch hlavných kapitol, samozrejme záveru, menného zoznamu a príslušných náležitostí knihy. Kniha je výsledkom dlhoročného zaujatia autora hospodárskymi dejinami Slovenska v čase komunistickej totality, ale zachytáva aj špecifiká vývoja od Nežnej revolúcie po rozpad Československej federatívnej republiky.

Úvod pochádza z pera Petra Weissa, slovenského politika a vysokoškolského pedagóga na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Konštatuje, že publikácia predstavuje ojedinelý syntetický pohľad na komplikovanú cestu k samostatnej demokratickej Slovenskej republike s dôrazom na úlohu slovenských ekonomických záujmov ako hýbateľa politických aktivít. Stručne charakterizuje jednotlivé kapitoly a oceňuje niektoré málo známe poznatky v určitých častiach knihy. Podľa jeho názoru „*Londák ponúka náhľad do genézy viacerých dodnes pretrvávajúcich problémov štruktúry slovenského národného hospodárstva a jeho adaptability na nové trendy.*“ (s. 10)

Prvá kapitola má názov *O industrializácii Slovenska a riadení jeho hospodárstva z centra štátu*. Obsahuje dve štúdie: K formovaniu koncepcie industrializácie Slovenska v druhej polovici 40. rokov a Národné orgány a riadenie ekonomiky na Slovensku (1948 – 1960). V prvej štúdii Londák rozoberá determinanty vývoja ekonomiky na Slovensku, pričom vidí súvis s medzivojnovým aj vojnovým obdobím, keď sa hospodárstvo Slovenska orientovalo na české krajiny, resp. Nemecko. Následne popisuje snahy komunistov, dvojiročný plán a program Demokratickej strany, ktorá mala iný názor na vývoj ako Praha, resp. komunistické strany v republike. Konštatuje, že hospodárska politika mala za cieľ zakryť iné problémy Slovenska, predovšetkým nerovnoprávnosť v politickej rovine. Snahy o určitú formu hospodárskej samostatnosti skončili vo februári 1948, keď sa následne už slovenské národné orgány stali len vykonávateľmi rozhodnutí z Prahy, bez možnosti ovplyvniť politické či hospodárske rozhodnutia. Druhá štúdia rozoberá postavenie Slovenskej národnej rady (ďalej len SNR) v období po uchopení moci komunistami a centralizačnú prax Prahy. Napriek tomu, že niektoré slovenské podniky sa snažili o samostatnú hospodársku politiku, nemali šancu a museli sa podriaďovať rozhodnutiam centrálnych orgánov. Podrobnejšie nás oboznamuje so Slovenským plánovacím úradom a jeho snahou riadiť, resp. napomáhať riadeniu ekonomiky na Slovensku. Existencia toho úradu sa stretávala s nezáujmom, ba až odporom centrálnych orgánov, jeho návrhy na rozvoj priemyslu na Slovensku odmietala Praha ako separatistické. Popisuje snahy Zboru povereníkov (ďalej len ZP) a SNR o prenesenie niektorých právomocí späť na nich, návrhy na ekonomické riešenia situácie na Slovensku a snahy Komisie pre otázky organizácie a systematizácie správy pri ZP. Snahy tejto komisie skončili jej rozpustením, obvineniami zo separatizmu a z buržoázneho nacionalizmu.

Druhá kapitola knihy má názov *O slovenských ekonómoch v 60. rokoch, slovenskom hospodárstve a vzťahu A. Dubčeka k tejto problematike*. Obsahuje päť štúdií, ktoré chronologicky rozoberajú jednotlivých významných slovenských ekonómov a ich snahy o konsolidáciu či rozvoj slovenského hospodárstva. Prvá štúdia sa volá *Príprava ekonomickej reformy a Slovensko v r. 1963 – 1967* (Viktor Pavlenda). Prináša poznatky o osobe významného ekonóma a národohospodára Viktora Pavlendu. Bol jedným z prvých, ktorí teoreticky vymedzili politiku vyrovnávania sa Slovenska s českými krajinami. Vo svojej práci poukázal na nedostatočné zapojenie slovenských národných orgánov do riadenia národného hospodárstva, čo podľa neho viedlo k zaostávaniu Slovenska a určitému diletantizmu v riadení ekonomiky. Po nástupe Dubčeka na post 1. tajomníka ÚV KSS v svojich prejavoch Pavlenda poukazoval na problémy a kritizoval českých ekonómov. V roku 1968 sa stal jedným z vedúcich predstaviteľov obrodného procesu, pričom sa venoval ekonomickým otázkam. Aj po auguste 1968 si udržal postavenie, ale nakoniec bol v roku 1969 odsunutý do úzadia a stratil funkcie. Zomrel po páde komunizmu v roku 1990. Druhá štúdia má názov *Pohlád historika na činnosť H. Kočtúcha v 60. rokoch 20. storočia*. Autor popisuje tzv. predjarie, teda roky 1963 – 1967, keď sa formoval aj nový teoretický základ hospodárskeho vyrovnávania sa s Českom. Hvezdoň Kočtúch zohral významnú úlohu v rokoch 1967 – 1968. V čase príprav na federalizáciu sa stal hlavným tvorcom a zástancom koncepcie tzv. voľnej federácie, ktorá by priniesla väčšie právomoci slovenským orgánom. Samozrejme, autor popisuje aj odpor českých politických a ekono-

mických predstaviteľov voči takejto myšlienke, pričom oni presadzovali iný druh federácie. Kočtúch po okupácii stratil svoje pozície a nezasahoval do ekonomických problémov Slovenska. Tretia štúdia má názov Ekonóm a čas – zo života Jána Ferianca. Tento ekonóm sa venoval tzv. oblastnej problematike v ekonomike, čo znamenalo postavenie Slovenska v Československu. Taktiež ako vyššie spomínaní, zohral úlohu v roku 1968, keď vypracoval koncept ekonomickej federalizácie štátu, ale napriek odporu Slovenska a jeho predstaviteľov sa presadil model tesnej federácie, ktorá podľa Londáka nespĺňala prirodzené požiadavky Slovenska a neprinášala očakávané zmeny. Ferianc sa síce stal ministrom hospodárstva v prvej slovenskej vláde po dosiahnutí federácie, ale jeho činnosť nemala šancu na úspech a bol odsunutý na miesto námestníka Slovenskej plánovacej komisie. Svoju úlohu napriek tomu zohral aj po roku 1989, keď bol riaditeľom Prognostického ústavu SAV, kde poukazoval na potrebné zmeny v slovenskom politickom a hospodárskom živote.

Nasledujúca štúdia má titul Dubček ako tajomník ÚV KSČ pre priemysel. Na počiatku 60. rokov v Prahe. Alexander Dubček túto funkciu vykonával od roku 1960. Podľa autora sa vďaka tomuto zoznámil s hospodárskymi problémami Slovenska, s jeho zaostávaním za českými krajinami, a pochopil, že propagované výsledky hospodárskeho vyrovnávania sa dvoch častí štátu nie sú pravdivé, práve naopak. Bližšie autor popísal problémy pofebruárového hospodárstva až do 60. rokov, pričom konštatuje, že socialistická industrializácia prinášala čoraz väčšie zaostávanie Slovenska, resp. celého Československa za Západom. Svoje tvrdenia podoprel množstvom tabuliek, ktoré sú využívané hojne aj v iných zhromaždených štúdiách tejto knihy. V tejto štúdii sa Londák dôkladnejšie venuje problémom československej ekonomiky na začiatku 60. rokov, ktorých riešenie nepriniesla ani tretia päťročnica, ktorá neočakávane skrachovala. Ďalšia štúdia sa nazýva Problémy slovenskej ekonomiky v období predjaria a ich vnímanie A. Dubčekom. Autor opakuje niektoré tvrdenia, ktoré sa vyskytovali už v predošlých častiach monografie. Bližšie rozoberá ekonomickú reformu Ota Šika, ale poukazuje na to, že táto bola zameraná predovšetkým na českú časť štátu, a preto sa stretla s kritikou slovenských ekonómov. Mala za cieľ spojiť princípy plánovaného hospodárstva s trhovou ekonomikou, avšak už po pár rokoch došlo k zastaveniu tejto reformy. Prológom k česko-slovenskej jari 1968 sa podľa autora stal Dubčekov prejav zo septembra 1967, v ktorom kritizoval ekonomiku pražského centra v jeho pomere k Slovensku. Poukazuje aj na odpor prezidenta Novotného, ktorý odmietal akékoľvek zmeny v riadení štátu, či už išlo o politické, kultúrne alebo hospodárske otázky.

Tretia časť knihy má názov *O prelomovom roku 1968 a problémoch slovenskej ekonomiky*. Nachádza sa tu šesť štúdií venujúcich sa tomuto prelomovému roku v slovenských a česko-slovenských dejinách. Prvá štúdia má názov Pohľady slovenských ekonómov na hospodárske postavenie Slovenska na prelome rokov 1967/1968. Autor sa venuje pôsobeniu Výskumného ústavu oblastného plánovania, ktorý mal pomáhať Slovenskej plánovacej komisii, a tým pádom ZP s riadením ekonomiky, predkladať návrhy a opatrenia na zlepšenie tristnej situácie. Tento ústav prichádzal na úplne iné závery než Praha, čo sa týkalo vývoja ekonomiky na Slovensku, pričom hľadal paralely aj so Západom. S ústavom úzko spolupracoval aj samotný Alexander Dubček, ktorý si osvojil jeho závery a odporúčania. Kritiku vzbudzovalo predovšetkým cen-

trálne hospodárstvo riadené z Prahy a nezohľadňujúce špecifické problémy Slovenska a byrokratický aparát, ktorý predstavoval enormnú záťaž pre ekonomiku ČSR. Druhá štúdia s názvom Slovenská ekonomika na prahu roka 1968 – dvadsať rokov po februári 1948, predstavuje prehľadný súhrn predchádzajúceho dvadsaťročného vývoja slovenskej ekonomiky so všetkými jej neuhmami, neúspechmi a v niektorých prípadoch zvyšujúcou sa hospodárskou úrovňou slovenského obyvateľstva. Nachádzame tu množstvo štatistických údajov od počtu a vývoja obyvateľstva, vývoja ekonomiky, ľahkého a ťažkého priemyslu až po vývoj školstva a zapojenie vysokoškolsky vzdelaných ľudí do ekonomiky Československa, resp. Slovenska. Autor konštatuje, že napriek plánom Prahy a propagačným výsledkom sa nebral dostatočný ohľad na slovenské podmienky pri plánovaní ekonomického rastu. Na Slovensku prevažovali základné a surovinové odvetvia s vysokou materiálovou spotrebou a energetickou náročnosťou. Aj to bol významný dôvod zaostávania Slovenska. Tretia štúdia má názov Rok 1968 na Slovensku: hľadanie nového modelu socializmu a nového postavenia Slovenska v spoločnom česko-slovenskom štáte. Túto štúdiu autor napísal spolu s Elenou Londákovou. Predstavuje najrozsiahlejšiu časť knihy, zhruba štvrtinu textu. Je členená na viacero podčastí. Autori postupne preberajú a popisujú slovenskú kultúru v predjari, ktorá predznamenal zmenu v spoločnosti a stupňujúce sa nároky voči režimu. Približujú odpor voči cenzúre, kultúrny pohyb v literatúre, histórii, ale aj stavebníctve, maliarstve, filme a hudbe. Mnohí kultúrni predstavitelia zohrali svoju dôležitú úlohu aj v samotnom demokratizačnom pohybe roku 1968. Popisujú i činnosť slovenských ekonómov, ktorí kritizovali Šikovu reformu a žiadali výraznejšie ekonomické zmeny na Slovensku, predovšetkým určitú samostatnosť voči českým krajinám. Podľa autorov aj tieto dôvody, teda kultúra a požiadavky na väčšiu slovenskú samostatnosť v ekonomickej rovine, viedli k jari 1968. Požiadavky na ekonomické reformy na Slovensku sa ocitli aj v Akčnom pláne KSČ, do ktorého ich presadil samotný Dubček.

O česko-slovenských vzťahoch na prahu r. 1968 – na pozadí niektorých novoobjavených archívnych dokumentov je názov ďalšej štúdie tejto časti. Autor nám v nej predložil niekoľko zásadných dokumentov, ktoré náležitým spôsobom analyzoval a uviedol do politických súvislostí daného roka. Tieto dokumenty pochádzali z proveniencie slovenských ekonómov a politikov, pričom spoločné mali odmietnutie českou stranou, ktorá sa bránila zohľadniť oprávnené návrhy slovenských predstaviteľov.

Nasleduje štúdia opäť v spolupráci s ďalším slovenským historikom Stanislavom Sikorom s názvom Alexander Dubček a „socializmus s ľudskou tvárou“. V tejto štúdii sa autori zaoberajú predovšetkým politickým vývojom v Československu v tomto pohnutom roku. Postupne nám predstavujú „januárové ticho“, ktoré nasledovalo po odvolaní Novotného a nástupe Dubčeka na post 1. tajomníka ÚV KSČ, približujú koniec cenzúry a význam tohto kroku pre kultúrny život v republike, ale venujú sa aj zahraničnopolitickým súvislostiam. Poukazujú na odpor, ktorý „demokratizačný“ vývoj v Československu vyvolal v štátoch Varšavskej zmluvy a postupné narastanie ich obáv. Dôkladne sa venovali Akčnému programu KSČ, v ktorom vidia základný dokument „pražskej“ jari. Priblížili aj vnútropolitický vývoj v štáte, ktorý bol poznamenaný najmä požiadavkou na federalizáciu a pokusom o konsolidáciu vývoja. Opísali aj samotnú inváziu a jej neúspech vzhľadom na krach prosovietskych politikov v Česko-

slovensku a odpor voči nim. Túto časť knihy završuje štúdiá Rok 1968 a slovenská ekonomika – na ceste k federalizácii Československa. Konštatuje, že rok 1968 nám v konečnom dôsledku priniesol federáciu, prenesene podľa neho dokonca samostatnosť Slovenska v roku 1993, ale poukazuje na nezhody českých a slovenských ekonómov v otázkach hospodárstva. Napriek federalizácii totiž naďalej vládla direktívna politika a ekonomika riadená Prahou a slovenské záujmy sa nebrali do úvahy. Normalizácia nakoniec zabrzдила akékoľvek myšlienky na hospodársku rozluku a vytvorenie samostatných systémov, a na ďalších 20 rokov zakonzervovala direktívne hospodárstvo.

Posledná časť knihy má názov *O slovenskej ekonomike na konci 80. rokov a o konci federalizovaného československého štátu*. Prvá štúdiá má názov *Ekonomika na Slovensku po štyridsiatich rokoch komunizmu*. Je to určité zhrnutie vývoja ekonomiky od roku 1948 po rok 1989. Poukazuje na dve základné premisy, z ktorých hospodárstvo Slovenska vyvieralo, riadená ekonomika z Prahy a orientácia na ZSSR. To viedlo k postupnému zaostávaniu voči Západu, predovšetkým od 60. rokov, keď prebehla vedecko-technická revolúcia. Postupne sa venuje už preberaným témam v knihe, Šikovej reforme, pláne slovenských ekonómov, roku 1968, direktívnemu hospodárstvu v normalizácii. Zdôrazňuje rozdiely medzi českou časťou krajiny a Slovenskom, pričom konštatuje, že zbrojársky priemysel tvoril v závere sledovaného obdobia významnú úlohu v hospodárstve Slovenska. Poslednou štúdiou je *Dekompozícia federácie*. Venuje sa prevažne politickému vývoju v období po Nežnej revolúcii až do rozpadu spoločného štátu. Poukazuje na rozdiely, ktoré postupne narastali v spoločnosti, a rozoberá výsledok volieb v roku 1992, ktoré pokladá za určité referendum o spoločnom štáte. Ekonomika sa tu vynára len okrajovo, pričom Slovensko naďalej zaostáva za Českom.

V Závere nám autor priblížil dobu vydávania jednotlivých štúdií zhromaždených v tejto knihe. Správne poukázal na to, že pred rokom 1989 neboli možnosti na výskum a publikovanie také, ako v dnešnom demokratickom režime. Jednak to bol dôsledok nechoty režimu otvárať niektoré témy, predovšetkým zaostávanie Slovenska a postoj Prahy k nemu, a jednak nemožnosť skúmať v archívoch niektoré fondy. Rok 1989 priniesol teda aj možnosti posunu historického poznania.

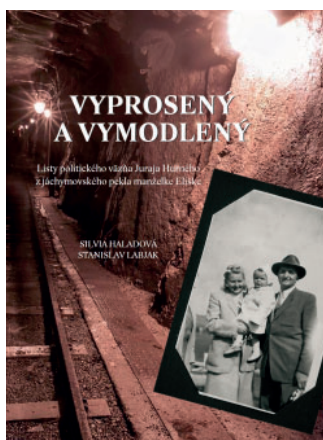
Kniha prináša syntetický pohľad na celé obdobie rokov 1948 – 1989, s presahom do rozpadu Československa. Autor sa sústredil na hospodárske dejiny, ale podáva nám ich v politických súvislostiach, čo oceňujem, lebo práve politika častokrát zohrávala podstatnú úlohu v plánovaní a riadení hospodárstva. Prehľadným spôsobom nám priblížil fungovanie ekonomiky za komunistického režimu, pričom poukázal na zastaranosť riadenej ekonomiky, ktorá nemôže a nemala by konkurovať trhovej ekonomike. Hospodárske dôvody boli jednými z dôležitých príčin rozpadu celého východného bloku. Zvlášť si autor všimol rok 1968, ktorý bol vskutku prelomovým pre dejiny Slovákov a Čechov.

Zaujímavé boli štúdie o slovenských ekonómoch, o ktorých má slovenská verejnosť slabé povedomie. Ako Londák poukázal, zohrávali dôležitú úlohu v myšlienkových procesoch Dubčeka, ktorý bol ochotný sa učiť a prijímať aj cudzie názory. Kniha prináša množstvo poznatkov a napriek tomu, že štúdie už boli predtým publikované, tento spôsob vydania dáva možnosť vytvorenia si celkového komplexného pohľadu

na ekonomiku Slovenska. Autor preukázal, že nielen politické dejiny sú prítlačivé pre čitateľa, ale môžeme sa mnohé naučiť i pri skúmaní hospodárskych dejín, ktoré neraz zásadným spôsobom ovplyvňovali politiku.

Martin Garek
Ústav pamäti národa

HALADOVÁ, Silvia – LABJAK Stanislav. *Vyprosený a vymodlený : Listy politického väzňa Juraja Hurného z jáchymovského pekla manželke Eliške*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2022, 392 s. ISBN 978-80-89335-98-5.

Ústav pamäti národa pravidelne vydáva publikácie zamerané na osobné spomienky a svedectvá tých, ktorí boli v období „neslobody“ politicky perzekvovaní. Dlhodobým vydateľským cieľom je priblížiť širokej čitateľskej verejnosti odborným spôsobom spracované spomienky tak, aby boli reprezentatívnym príkladom a poslúžili hlbšej percepcii skúmaného obdobia. Zároveň sú čitateľsky lákavým článkom, keďže opisujú autentickú „každodennosť“ politických väzňov a ich rodinných príslušníkov.

V prípade poslednej vydanej publikácie Ústavu pamäti národa sa čitateľom dostáva do rúk takmer 400 strán textu zameraného na desať rokov života Juraja Hurného, ktoré strávil v rôznych zariadeniach na výkon trestu odňatia slobody v rámci celého Československa. Autori publikácie si zvolili, ako vhodný koncept prezentovania životných peripetií, spracovanie zachovanej korešpondencie, ktorú doplnili odbornými komentármi a poznámkovým aparátom.

Publikácia je členená do troch častí. Po nich nasleduje obrazová príloha s výberom najdôležitejších dokumentov k rodinnej histórii, ale aj k procesu a väzneniu Juraja Hurného.

V prvej časti s názvom *Rodina Hurných* sa na pomerne krátkom rozsahu (len 23 strán) oboznamujeme so životom Juraja Hurného od jeho narodenia v roku 1916 do roku 1984, keď zomrel a bol pochovaný v Grazi. Životný príbeh to bol veľmi pestrý a ako taký by naplnil nielen jednu odbornú publikáciu. Bol dieťaťom roľníka, ktorý štyrikrát odišiel z východného Slovenska za prácou do baní a oceliarní v Pittsburghu. Polosirotnou, ktorej veľmi skoro zomrela matka a aj šesť súrodencov. Dieťa z rodiny, ktorá bola silno nábožensky a národne orientovaná a preniesla to aj na ďalšie generácie (brat Ján žil od 20. rokov v Kanade, bol podpredsedom Prvej Slovenskej katolíckej jednoty). Jazykovo a umelecky nadanou osobnosťou (čo neskôr celoživotne ovplyvnilo aj syna Juraja Hurného ml.), ktorá si za životné povolanie vybrala službu v armáde. Vojakom, ktorý bol odvelený do ťaženia proti Poľsku v roku 1939 a neskôr v roku 1941 do ťaženia proti Sovietskemu zväzu, na tzv. východný front, kde videl zverstvá

nemeckej i ruskej vojnovnej mašinérie. Neskôr bol nasadený na obranu nemeckých území v Taliansku. Tieto udalosti celoživotne poznačili Juraja Hurného a vstúpili mu silný antinacistický, ale aj antikomunistický postoj. Ten viedol až k trvalej emigrácii celej rodiny v roku 1977 do Rakúska.

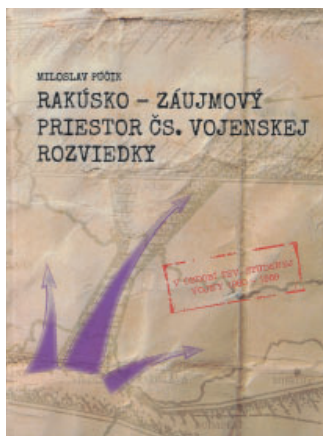
Druhú časť tvoria *Listy z neslobody*. Členená je chronologicky na jednotlivé časové obdobia väznenia Juraja Hurného od roku 1950 do roku 1960. Táto časť je analýzou zachovaných listov. Autori k nim poskytujú čitateľom výklad jednotlivých udalostí v širšom politickom a spoločenskom kontexte. Päťdesiate roky 20. storočia boli turbulentným obdobím, obdobím etablovania sa novej totalitnej moci. Sprevádzané bolo masovou perzekúciou tzv. nepriateľov nového štátneho zriadenia. Nielen rodina Hurných, ale niekoľko desiatok tisíc československých rodín sa ocitlo v podobnej životnej situácii. Ten z rodičov, ktorý bol zaistený a neskôr odsúdený, bol vystavený krutému zaobchádzaniu zo strany vyšetrovateľov a dozorcov, následne zaradený na ťažké nútené práce v baniach (najčastejšie do uránových baní), pri ktorých utrpel trvalé zdravotné následky. Partner a deti doma boli vystavení finančným ťažkostiam, neustále nútení meniť pracoviská a bydliská. Šlo o modelovú situáciu, ktorou sa štátna moc a jej silové zložky snažili vynútiť si spoluprácu alebo poslušnosť občanov, a zároveň boli odstrašujúcim príkladom pre zvyšnú časť spoločnosti.

Tretiu časť publikácie, *Dokumenty*, tvoria samotné prepisy 85 listov. Ide o výber z viac ako 800 listov, ktoré sa zachovali v súkromnom archíve rodiny Hurných, ale aj v Archíve Ústavu pamäti národa či Archíve Zboru väzenskej a justičnej stráže. V oboch archívoch sú súčasťou vyšetrovacích zväzkov a spisov vedených k jednotlivým osobám vo výkone trestu. Zostavovatelia publikácie vybrali reprezentatívnu vzorku, ktorá má čitateľovi priblížiť vnútorné prežívanie korešpondujúcich, ich finančné, rodinné, zdravotné problémy, ale aj drobné každodenné radosti pri výchove syna. Čitateľ sleduje korešpondenčný dialóg dvoch milujúcich sa osôb. Tento kontrolovaný dialóg bol síce tematicky a formálne obmedzovaný cenzúrou (či už vlastnou alebo inštitucionálnou), ale nestratil na svojej hĺbke a autenticite. Po dobu desiatich rokov bola korešpondencia jediným komunikačným nástrojom, ktorý bol manželom povolený.

Listy ako prostriedok zobrazenia reality boli použité napr. aj v Českej republike vydaním vzájomnej korešpondencie jednej z hlavných postáv českého undergroundu Ivana Martina Jirousa „Magora“ a jeho manželky *Ahoj můj miláčku (Vzájemná korešpondence z let 1977 – 1989)*. Rovnako, ako v prípade manželov Hurných, ide o trvalý a neprestajný korešpondenčný dialóg o strastiach aj radoostiach násilne prerušeného rodinného života. Jedným z dôležitých aspektov takto spracovaných a vydaných listov je i prezentácia archívov a ich fondov bežnému čitateľovi. Skúsení bádatelia z radov historikov či archivárov sú oboznámení s možnosťami bádania v jednotlivých fondoch bývalej štátnej bezpečnosti a ostatných silových zložiek. Nie je preto pre nich prekvapením, skôr cieľom, objavenie a využitie súkromných listov, ktoré sa zachovali. Anotovanú publikáciu je možné čítať rôznym spôsobom – ako svedectvo o dobe, ale aj ako svedectvo o nezlomnosti ľudského ducha zatvoreného do väzenskej cely, či ako ukážku obetavosti a statočnosti nielen odsúdených, ale aj ich rodiny a blízkych.

Lenka Bernátová
Archív 365. bank

PŮČIK, Miloslav. *Rakúsko – záujmový priestor čs. vojenskej rozviedky v období tzv. studenej vojny (1960 – 1989)*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2022, 426 s. ISBN 978-80-8952384-9.

Tretia svetová vojna v Európe našťastie nevypukla. Nepriateľské strany sa na jej vznik celý čas intenzívne pripravovali. Československá ľudová armáda (ďalej len ČSLA) ako súčasť Spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy by sa v prípade vojny vzhľadom ku geografickej polohe štátu dostala okamžite do bojového stretu s armádami NATO. Vo vojenskostatistickej koncepcii Varšavskej zmluvy bola ČSLA súčasťou prvého strategického sledu vojsk aliancie. V tomto rámci sa do polovice 60. rokov plánovalo jej použitie pre počiatočnú obrannú činnosť v prípade možnej agresie NATO a nasledujúci prechod do útočnej činnosti po nasadení hlavných síl Spojených ozbrojených síl. V prípade včasného odhalenia príprav vojsk NATO na agre-

sii proti štátom Varšavskej zmluvy mala ČSLA útočnými operáciami zničiť sústredované sily nepriateľa už na jeho vlastnom území. Po definitívnom presadení ofenzívneho poňatia strategickej koncepcie vojsk Varšavskej zmluvy v polovici 60. rokov útočné zameranie plánov ČSLA podstatne vzrástlo. Plány počítali s tým, že ČSLA bude bez ohľadu na podmienky vzniku vojny v priebehu niekoľkých dní operovať hlboko na území západnej Európy.

V uvedených koncepciách operačných plánov použitia ČSLA boli jej záujmovými priestormi predovšetkým Spolková republika Nemecko (ďalej len NSR) a Francúzsko. Územie Rakúska sa považovalo za druhoradú oblasť vojnových operácií, čo ale neznamenal, že spravodajské a iné orgány čs. armády rakúskemu priestoru nevenovali pozornosť. Aký bol záujem čs. vojenského spravodajstva o priestor Rakúska v rokoch 1960 – 1989 ukazuje veľmi podrobne monografia Miloslava Půčíka, vedúceho pracovníka Vojenského historického ústavu v Bratislave, ktorý má za sebou aj profesionálnu aktivitu vo vojenskom spravodajstve Armády Slovenskej republiky. Práca je určená predovšetkým vojenským historikom, ktorí sa zaoberajú dejinami bývalého Československa, záujemcom o činnosť vojenského spravodajstva, ale aj tým, ktorí radi odkrývajú neznáme skutočnosti v našej spoločnej minulosti.

Monografia na prvý pohľad vyzerá veľmi reprezentatívne pre jej nezvyčajne veľký formát, kriedový papier a vybavenosť pôvodnými kresbami a fotografiami. Autor prácu napísal výlučne na základe archívnych dokumentov z vojenských a špecializovaných archívov. Dovoľujem si úvahu, že sa mu podarilo dostať sa k uvedeným dokumentom fakticky ako prvému po ich odtajnení, čo je svätý grál každého historika. Nutno vyjadriť rešpekt nad množstvom dokumentov, ktoré musel preštudovať v rôznych archívoch a nepochybne sa z neho stal znalec predmetnej problematiky.

Publikácia je členená na tri kapitoly, z ktorých prvá má v podstate teoretický charakter a až ďalšie dve kapitoly rozoberajú zásady a činnosť čs. vojenskej rozviedky vecne a chronologicky. Prvá kapitola analyzuje vojensko-strategický význam Ra-

kúska v potenciálnom vojnovom konflikte, a to z dvoch základných hľadísk: na jednej strane ako záujmový priestor čs. vojenskej rozviedky, vrátane operačných smerov na území Rakúska, na druhej strane územie Rakúska posudzuje pri rôznych scenároch vzniku vojnového konfliktu. Ako vyplýva z textu, územie ČSSR nepredstavovalo pre NATO vojenský strategický útočný smer. Ten sa nachádzal severne od hraníc ČSSR. Pomocný južný strategický smer sa nachádzal južne od hraníc ČSSR. Tieto smery prepájala tzv. Moravská brána, ktorá z geografického hľadiska bola slabým miestom obrany čs. územia. Útočná činnosť NATO proti ČSSR predpokladala operačný západný smer Norimberg – Plzeň – Praha a operačný juhozápadný smer Viedeň – Prerov – Ostrava. Obsah kapitoly nás podrobným spôsobom vŕahuje do spôsobu myslenia odborníkov vo vojenských štáboch velenia a Štábe spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy a Generálneho štábu ČSLA, a to najmä jeho Spravodajskej správy a Operačnej správy.

Môžeme sa tu zoznámiť s množstvom faktov z vojenskej dokumentácie, ktoré vo svojej dobe mali ten najvyšší stupeň utajenia. Ako ukážku uvádzam publikované údaje o tom, že na začiatku 70. rokov v stredoeurópskom priestore vedenia bojovej činnosti by nepriateľ mohol nasadiť v prvom slede 29 bojaskopných divízií s celkovým počtom 7700 tankov, 5300 diel a mínometov (s. 35). Sú tu uvedené aj predpokladané počty jadrových úderov proti územiu ČSSR v prvom období vojny a stupeň zamorenia územia (s. 41-42), podobne ako plánované jadrové údery operačno-taktických a taktických rakiet štátov Varšavskej zmluvy (s. 37). Tieto údaje v záujme zachovania duševného zdravia čitateľa z textu neopisujem.

Najmä v prvej kapitule autor rozkryl pravý zmysel odbornej terminológie spravodajcov: ako chápať napríklad záujmový priestor, záujmový objekt. Hádám kľúčové bolo pochopiť, aký je rozdiel medzi pojmi operačný prieskum, operačný agentúrny prieskum a strategický agentúrny prieskum, čo ma trochu potrápilo. Vyrozumel som z textu, že operačný prieskum bola zakrytá časť činnosti Spravodajskej správy. Operačný agentúrny prieskum v mieri plnil úlohy v priestore predpokladanej bojovej činnosti frontu – t. j. ČSLA a bol zabezpečený spravodajskou ilegálnou sieťou do hĺbky štátnych hraníc Rakúska, NSR a Francúzska (s. 53). Počas vojny sa mal tento priestor posunúť až ku kanálu La Manche. Strategický agentúrny prieskum zahŕňal spravodajskú činnosť v najdôležitejších štátoch sveta a bol postavený hlavne na činnosti legálnych rezidentúr, ale aj ilegálnych pátračov – špecialistov.

Celá druhá kapitola je v podstate rýchlokurz agentúrnej práce, je lepšie spracovaná, ako iné časti a je čitateľsky veľmi pútavá. Aby som použil odbornú terminológiu, pojednáva o agentúrnych prvkoch a ich spôsobilostiach voči Rakúsku. Tu sa už dôverne ponárame do tajov vlastnej spravodajskej činnosti. Dozvedáme sa, čo bola legálna a nelegálna rezidentúra, záložná rezidentúra, aktívna (bojová) rezidentúra, legálna a agentúrna správa, agentúrna sieť, záložná agentúrna sieť, agent – chodec, agent – prameň, vedomý informátor, nevedomý informátor, agentúrna prieskumná skupina, agentúrna chodecká skupina, falzifikáty dokladov, legalizácia agentov s pomocou legiend, využívanie mŕtvych agentúrnych schránok, rádiových mŕtvych agentúrnych schránok, konšpiračných bytov. Autor vysvetlil, čo to bol legalizant, legalizačný dokument, pátrač – rezident, agentúrny prípad, korešpondent, riadiaci orgán, agentúrna šifra, dôverník, rezident – radista, agent – provokatér a iné.

Uvedené naznačuje, že hlavný obsah kapitoly sa týka agentúrnej práce a budovania agentúrnych sietí. Spravodajskí dôstojníci pod falošnými dokladmi prenikali ilegálne do zahraničia eventuálne pod legendou emigrácie. Pre spravodajskú činnosť boli neraz získavaní aj občania cudzích štátov, často naši krajanovia a emigranti. Je až udivujúce, ako bola celá agentúrna činnosť precízne teoreticky rozpracovaná. V kapitole nájdeme aj podrobnejšie informácie, ako sa pripravovali ilegálne prechody štátnej hranice.

Pre archivárov môže byť zaujímavý popis vedenia registratúry vojenskej spravodajskej služby. Dozvedáme sa, čo to bol osobný zväzok a aká bola metodika jeho vedenia, čo to bola prezývka prípadu, jej vznik a evidovanie, čo boli lustrácie.

Tretia dominantná kapitola (205 s.) je venovaná všestrannej analýze činnosti legálnej zmiešanej rezidentúry „Průsek“, ktorá pôsobila na pôde československého Zastupiteľského úradu vo Viedni v rokoch 1976 – 1989. Môže vyvstať otázka, prečo práve od roku 1976. Autor to výslovne nerieši, ale je tu jasná súvislosť. V roku 1976 bol zriadený Úrad Vojenského a leteckého pridelenca (ďalej len VPL). Rezidentúra tu existovala už predtým, ale týmto sa jej zmenili organizačné podmienky. Zánik činnosti rezidentúry „Průsek“ bol v publikácii vyriešený jedinou vetou, respektíve rozkazom, v ktorom krátko po Nežnej revolúcii bola zakázaná operatívna činnosť rezidentúry.

Autor opomenul upresniť, že tento krycí český názov rezidentúry „Průsek“ znamená v preklade priesek. Postupne sa dozvedáme, že aj ostatné názvy rezidentúr, ktoré riadila Spravodajská správa GŠ ČSLA mali niečo spojeného s lesom: Hvozd v Kolíne nad Rýnom, Bory a Paseka v Bonne, Ostrov v Západnom Berlíne, Mýtina v Paríži, Palouk v Bruseli a Rokle v Haagu. Tento prehľad nám už naznačuje, že agentúra vo Viedni nepatrila k najdôležitejším agentúram čs. vojenskej špionáže, aj keď z literatúry vieme, že Viedeň v nedávnej minulosti patrila k významným centram, kde sa stretávali agenti všetkých veľmocí.

Pre túto publikáciu bolo zásadné vyjasnenie, čo to bola zmiešaná rezidentúra. Niektorí jej príslušníci boli umiestnení pod vojenským krytím, iní pod legalizačným krytím. Všetci príslušníci rezidentúry boli profesionálni dôstojníci, príslušníci agentúrneho prieskumu. Legálna časť rezidentúry sa zameriavala na získavanie a využívanie vedomých informátorov. Nelegálna časť rezidentúry sa venovala agentúrnej činnosti, vrátane budovania agentúrnej siete. Nelegálne rezidentúry na rozdiel od legálnych nemali krytie oficiálnych úradov ČSSR a pôsobili napríklad pod krytím obchodných zastupiteľstiev, novinárskych centrál a pod.

Z textu práce vyplýva, že Viedeň bola špecifická metropola. Predovšetkým Rakúsko sa stalo a do dnešných dní zostalo neutrálnym štátom. Napriek tomu čs. vojenská rozviedka systematicky sledovala hlavné záujmové oblasti: Ministerstvo obrany Rakúska, Spolkové ministerstvo zahraničných vecí Rakúska, rakúsku armádu (Bundesheer), Vojenskú spravodajskú službu Rakúska a mnohé ďalšie záujmové objekty na území Rakúska. Medzi iným sledovala výstavbu a činnosť odpočívacích a zameriavacích staníc v Rakúsku, ktoré súčasne plnili úlohy aj v prospech NATO. Rezidentúra pozorne sledovala politickú a vojenskú politiku neutrálného štátu. Kľúčovou otázkou bolo, ako sa bude Rakúsko správať v prípade vojny v Európe a či štáty NATO budú v prípade konfliktu v strednej Európe ochotné rešpektovať neutralitu Rakúska.

Čs. vojenská rozviedka musela počítat' aj s krajne negatívnym vývojom situácie, že sa územie Rakúska stane priestorom vojenských operácií nepriateľa aj vlastných vojsk. Ak máme veriť vojenským stratégom, táto možnosť časom narastala. V takom prípade tu bola obava, že v prídade vojny by do Rakúska prenikali talianske horské jednotky najmä cez Brennerský priesmyk.

Legálna aj agentúrna činnosť v Rakúsku musela pozorne sledovať nielen všetky aspekty činnosti Bundesheeru, ale aj vojenskú spoluprácu s NATO, vrátane poskytovania technických prostriedkov pre spravodajskú činnosť, a tiež budovanie systému rakúskej kontrarozviedky. Samostatnú oblasť tvorilo pôsobenie spravodajských orgánov krajín NATO na území Rakúska, najmä z USA, NSR, Veľkej Británie a Francúzska.

Pozornosť bola venovaná aj tzv. prevalom, t. j. útekom agentov, najmä po roku 1968 alebo odhaleniam agentov čs. vojenskej rozviedky či agentov štátov Varšavskej zmluvy. Autor analyzuje negatívny dopad normalizácie v ČSSR na spravodajskú komunitu. To sa prejavilo v prvej polovici 70. rokov náborom do vojenskej spravodajskej služby z najlepších absolventov vysokých vojenských škôl. Mimochodom, aj mne bola v roku 1975 urobená oficiálna ponuka, ktorú som odmietol, aj keď ponúkaný intenzívny jazykový kurz angličtiny bol atraktívny.

V tejto kapitole sa autor venuje činnosti rezidentúry „Průsek“ chronologicky od jej vzniku až do roku 1989. Vysvetľuje úlohy, metódy a prostriedky agentúrnej činnosti rezidentúry. V kapitole je použité množstvo pojmov: dezinformácie, spravodajské hry, agentúrna situácia, agentúrna dokladová situácia (napr. pasy), kontrarozviedka, tajné sledovanie, demonštratívne sledovanie a pod. Celá kapitola je bohatá na sprístupnenie množstva údajov: aké rezidentúra dostávala úlohy, aké mala presné zloženie, početnosť a kvalitu operatívnych správ a šifier poskytovaných Hlavnému ústrediu.

Veľká pozornosť je venovaná hodnoteniu rezidentúry, vrátane hodnotenia jednotlivých agentúrnych prostriedkov. Publikácia podrobne priblížila mechanizmus riadenia rezidentúry nadriadeným vojenským orgánom Spravodajskou správou GŠ ČSĽA, a to najmä jej zakrytou časťou Hlavným ústredím, ktoré bolo centrálnym orgánom agentúrneho prieskumu (operačného aj strategického) čs. vojenského výzvedného spravodajstva. V celej publikácii sa objavujú tézy, že rezidentúra bola riadená raz velením Agentúrneho úseku, raz Hlavným ústredím. Nevidím v tom zásadný problém, lebo ide o veľmi podobné, ale nie totožné pojmy. Ak som to dobre pochopil z kontextu, pojem Hlavné ústredie bolo z organizačného hľadiska širšie a obsahovalo aj ďalšie zložky, napr. analytické pracoviská.

Pri čítaní záplavy informácií mi robilo problém pochopiť vzájomné kompetencie alebo deľbu práce medzi Hlavným ústredím a rezidentúrou „Průsek“. Napokon som vyrozumel, že Hlavné ústredie, konkrétne 1. oddelenie operačného agentúrneho prieskumu, riadilo agentúrnu sieť v zahraničí, tvorenú agentmi a spolupracovníkmi a agentúrne chodecké skupiny, a 2. oddelenie (neskôr 25. oddelenie) strategického agentúrneho prieskumu riadilo legálne rezidentúry. Agentúra „Průsek“ bola dlhodobo pod neúprosým tlakom Hlavného ústredia na získavanie nových vedomých aj nevedomých informátorov, čo mal byť hlavný zmysel jej práce. Rezidentúra pracovala s veľkým množstvom databáz oficiálnej alebo polooficiálnej proveniencie, ktoré slú-

žili na vytypovanie osôb vhodných na spoluprácu ako informátori. Pre svoje potreby aj pre potreby Hlavného ústredia budovala rezidentúra databázu možných kontaktov a adres ako východiska na ich získanie. Spočiatku som zaregistroval orientáciu na databázu čs. emigrantov a ich príbuzných, športovcov, obchodníkov s vojenskou technikou. Časom sa pozornosť rozšírila aj na databázu VPL, politikov, žurnalistov, diplomatov tretích krajín, žiadateľov o vízum do ČSSR a iné.

Pri vytypovaných vhodných kandidátoch sa rozvinul proces ich rozpracovávania. U každej osoby išlo o časový a obsahový harmonogram schôdzok a spolupráce, ktorý bol vo všetkých fázach schvaľovaný Hlavným ústredím, ktoré riadiacemu orgánu záväzne prikazovalo a upresňovalo ďalší postup, niekedy aj prerušenie spolupráce. Rezidentúra systematicky riešila v rôznom stupni rozpracovanosti agentúrne prípady: známosť, zájmová adresa, spolupracovník (mohol byť len občan ČSSR), agent – prameň, agent – typár, agent – búrač, vedomý alebo nevedomý informátor (mohol byť len občan cudzieho štátu) a i.

Pre prípad vojny mala rezidentúra rozpracované mobilizačné plány, ktorých podstatou bol prechod na rýdzo ilegálnu spravodajskú činnosť. Ak mala agentúrna sieť fungovať aj v podmienkach ozbrojeného konfliktu, musela mať vytvorené podmienky už v dobe mieru. To si vyžadovalo právne ukotvenie čs. agentov v rakúskom priestore a vytvorenie príslušných materiálnych podmienok, napríklad vysielaciek a mrtvých agentúrnych schránok. Úspešnosť tejto činnosti bola Hlavným ústredím hodnotená zvyčajne kriticky.

Dovolím si jednu subjektívnu poznámku. Pri čítaní tejto publikácie musíme zabudnúť na všetky zaujímavé špionážne romány a spomienky od pomerne realistických filmov, ako napr. Hra špiónov až po filmové fikcie, kde tvorcovia robia z divákov hlupáčikov (je tomu tak napríklad pri nekonečnom americkom seriáli Homeland). Vlastná realita činnosti agentúry „Průsek“ bola v zásade všedná, aj keď pripúšťam, že budovanie ilegálnej agentúrnej siete v teréne mohlo byť istým dobrodružstvom. Domnievam sa, že často prevažovala rutinná každodenná činnosť, ktorá sa týkala stoviek menších akcií, získavanie drobných informácií, ktoré sa museli priebežne hlásiť. Na úrovni Spravodajskej správy GŠ ČSLA fungovali početné tímy analytikov, ktoré tieto informácie vyhodnocovali a vyžadovali si upresňujúce informácie. Hlavné ústredie rozhodovalo aj o tom, s kým rezidentúra preruší spoluprácu alebo si riadenie určitého agentúrneho prostriedku prebralo priamo Hlavné ústredie.

V publikácii je venovaný veľký priestor popisu organizačnej stránky alebo formálnym stránkam činnosti rezidentúry a spôsobom jej riadenia. Takýto prístup môže byť užitočný pre úzký okruh odborníkov, menej pre širokú laickú verejnosť. Rezidentúra „Průsek“ napriek pomerne negatívnym hodnoteniam dokázala v priebehu rokov získať množstvo spravodajských informácií o vojenskej technike, technickej dokumentácii, vedeckých tajomstvách, platných dokladoch, ako boli pasy či občianske preukazy. Aj keď rezidentúra získala viacero informátorov z vojenského prostredia, nikdy sa jej nepodarilo preniknúť spravodajsky na hlavný objekt jej záujmu: na Ministerstvo obrany Rakúska.

Z publikácie sa dozvieme aj niektoré fakty o oficiálnych vzťahoch medzi Československom a Rakúskom vo vojenskej oblasti. To bola tiež služobná náplň čs. vojenského a leteckého pridelenca vo Viedni. Tento bol iste pod prísny dohľadom

rakúskych orgánov. Tento VLP bol často súčasne rezident a riadil rezidentúru „Průsek“. Okrem toho sa ukázalo, že VLP mohol, ale nemusel byť súčasne spravodajský dôstojník. Je zaujímavé, že v 80. rokoch rakúska strana prejavovala záujem o rozvoj oficiálnych vzťahov vo vojenskej oblasti, ale čs. strana reagovala veľmi zdržanlivo.

V činnosti vojenskej spravodajskej služby fungoval jeden pochopiteľný všadeprítomný aspekt, a to dôsledné utajenie, konšpirácia. Som presvedčený o tom, že ani pracovníci veľvyslanectva nevedeli, kto z ich personálu pracuje pre vojenskú rozvedku. Každý agentúrny prostriedok, napríklad agent – prameň mal svoj riadiaci orgán a nikto ďalší o jeho identite nevedel. Dokonca ani analytici na Hlavnom ústredí v Prahe nepoznali skutočnú identitu, len krycie číslo agenta. Skutočné meno agenta bolo evidované len v prísne utajenom archíve Spravodajskej správy GŠ ČSLA. Toto dômyselné utajenie účinne chránilo rezidentúru pred rakúskymi orgánmi a orgánmi NATO, ale malo negatívny vplyv na posudzovanú historickú prácu. Z dôvodu ochrany osobných údajov ani dnes nie je možné zverejniť identitu väčšiny agentov alebo informátorov a tých, kto ich riadil. Preto nám v publikácii riadiace orgány vystupujú len pod krycím číslom, napr. RO 811 a riadené osoby vystupujú pod krycím názvom napríklad: tipár JIRMA, záujmová adresa BULO, známosť FEDBACHER, vedomý informátor JAROK a pod. Takéto zástupné údaje sú v publikácii dominantné a výrazne znižujú informačný charakter práce. Ako archivár však chápem, že autor inú možnosť nemal. To je cena, ak sa spracováva historicky tak mladý spravodajský materiál.

Celkové členenie publikácie je postavené na prvý pohľad logicky. Na druhej strane možno konštatovať, že práci by prospelo, ak by bola napísaná úspornejším, stručnejším spôsobom. Obsah by mal dôslednejšie zodpovedať názvu kapitol a podkapitol. V rôznych častiach textu bola venovaná pozornosť aj technickej stránke vybavenosti čs. aj rakúskej rozvedky a kontrarozvedky, najmä spojovacím prostriedkom. Keďže ide o technickú oblasť, je škoda, že nebola spracovaná prehľadne formou samostatnej podkapitoly.

Pristavím sa pri závere práce. Pri takejto publikácii nabitej ohromným množstvom faktov by čitateľ uvítal sprehľadnenie kľúčových faktov a súvislostí, ktoré autor pri archívnom výskume získal. Oceňujem, že istý pokus o zovšeobecnenie tu nachádzame v prvej časti, aj keď trochu tézovite. Ďalej však autor opustil zmysel záveru. Záver nie je vhodné miesto na zverejňovanie ďalších nových faktov, ktoré sa nám nezmestili do vlastnej práce. Ak chcel autor uviesť veľmi podrobné štatistické údaje o zložení a štruktúre Spravodajskej správy GŠ ČSLA, mal na to vhodný priestor v prvej časti 3. kapitoly, eventuálne zvoliť formu prehľadných príloh. Vojenský historici zvyknú zverejňovať organizačné štruktúry skúmaných jednotiek a častí pomocou tabuliek buď v samotnom texte, alebo v prílohách. Lenže to by autor musel namiesto mechanického opisovania tvoriť niečo nové, investovať veľa námahy a času a hlavne vystúpiť zo svojej komfortnej zóny nič neriskovať vlastnou tvorbou.

Veľmi kladne hodnotím, že publikácia bola postavená na výskume archívnych dokumentov. Pozitívne možno vnímať autorovu dôslednosť až precíznosť s dôrazom na detail. No nemôžem opomenúť, že spôsob historického spracovania dokumentov nie je vždy štandardný. Publikácia pôsobí dojmom, že autor získal veľké množstvo výpisov z dokumentov a potom sa ich pokúsil logicky pospájať s použitím čo najväčšieho množstva textu z dokumentov. Táto metóda písania umožňuje vysokú mieru

autentičnosti textu, ba dokonca čitateľ má často dojem, že sám číta agentúrne dokumenty. Táto metóda súčasne vedie k istým úskaliam: textu chýba veľa krát ľahkosť, často sú opakované tie isté výrazové prostriedky, na rôznych miestach sa v rôznych obmenách opakujú tie isté fakty. Je tu aj problém zrozumiteľnosti textu. Vojenský odborníci písali registrátúrne záznamy pre iných vojenských odborníkov, nie pre širokú verejnosť. Text historika by mal byť napísaný jeho vlastným jazykom a štýlom.

Celkovo práca s dokumentmi mohla byť vycibrenejšia. Dokumenty obsahujú bezpočet faktov, niektoré sú pre históriu kľúčové, iné menej významné a niektoré informácie z registrátúrneho obdobia života spisu sa stávajú časom úplne bezvýznamné. Dôležitosť mnohých faktov a hodnotení nepresiahlo obdobie jedného výcvikového roku. Z tohto pohľadu mohol autor prísnejšie posudzovať informácie z dokumentov a nezaťažovať text pasážami, ktoré dnes nemajú informačnú hodnotu. Ako príklad môžem uviesť prípravu agentúrnych chodeckých skupín, ktoré by rozvinuli svoju činnosť v prípade vojnového konfliktu a cez rakúske hranice by prenikali do záujmových priestorov. Miesta ich prieniku aj cvičné prechody cez hranicu sa pripravovali už v mieri.¹ V tejto súvislosti autor zverejnil nakreslené náčrty týchto prechodov na hranici na celkovo 26 prílohách. Pritom stačilo na úkážku vybrať dva-tri náčrty. Ešte by sa to dalo akceptovať, ak by tieto náčrty mali priamy kontext s textom, ale tak tomu v zásade nie je.

Osobitným problémom celej publikácie je používanie citácií. Citácie sú pre historikov určitým korením ich práce pri priblížení definícií, dôležitých faktografických údajov prameňov a závažných myšlienok iných autorov. Autor zaobchádzal s nimi väčšinou málo citlivo, používal ich v príliš masovom meradle a hlavne samoúčelne. Desiatky citácií v 2. a 3. kapitole mohli byť pokojne nahradené vlastnými výrazovými prostriedkami, a to aj s uvedením prameňa. Napríklad: rezidentúra upozornila, že rakúska kontrarozviedka „...venuje príslušníkom rezidentúry zvýšenú pozornosť a snaží sa podchytiť ich činnosť...“ (s. 255). Publikácia navodzuje dojem, že autor je presvedčený, že je potrebné citovať predĺhé pasáže z dokumentov ako základ celej práce. Akoby podliehal pokušeniu využiť a použiť všetko, čo našiel k danej téme bez potrebnej významovej selekcie, čo je patrné najmä z celej tretej kapitoly. Veľakrát autor postupne svedomite opísal do textu podstatnú časť určitého dokumentu, napríklad z Archívu bezpečnostných zložiek Praha, f. ZSGŠ č. 148 (a ďalej 17 x poznámka tamže), čo sa nachádza v publikácii na stranách 222 – 226. Ak už autor považoval určitý dokumet za výnimočne dôležitý, mohol ho uviesť v prílohe.

Dlhé citáty z dokumentov sú často uvádzané unifikovaným textom: Analytici a stratégovia Varšavskej zmluvy alebo operačnej či spravodajskej správy GŠ ČSĽA si myslia to alebo ono. Akonáhle doslovne použijeme celé tézy alebo celé odstavce z dokumentov s ich dikciou, odbornými výrazovými prostriedkami, môžeme narušiť určitý kontext vlastnej tvorby a potom je v našom texte niečo nejasného, nedopoveda-

¹ Na tomto mieste zdanlivo odbočím. V roku 2013 sa naši archivári zúčastnili zájazdu odborov do oblasti Rakúska a Moravy pod vedením PhDr. Júlie Ragačovej. Navštívili sme v Rakúsku aj starobylý hrad Hercegg a obec s rovnakým názvom. Z hradu sme z výšky pozorovali zalesnené hlboké údolie hraničnej rieky Moravy. Práve na pravej strane rieky asi dva km od hradu sa nachádzalo plánované miesto ilegálneho prechodu agentúrnej chodeckej skupiny na smere Čížov – Hardegg, ktoré bolo Hlavným ústredím schválené ako ideálny prechod.

ného. V texte bolo použitého nemálo textu formálneho charakteru. Uvádzam jeden príklad za všetkých: Náčelník 1. skupiny 25. oddelenia Agentúrneho úseku síce formálne poďakoval príslušníkom rezidentúry za úsilie pri plnení úloh, ale súčasne ich aj nezabudol motivovať tradičným očakávaním ešte vyššieho nasadenia v novom výcvikovom roku (s. 263).

Nemožno si nevšimnúť, že niektoré vety sa v rôznych častiach textu notoricky opakujú: plnenie náročných úloh budovania agentúrnej siete, musí sa zvýšiť kvalita agentúrnych správ, agentúrna práca sa musí zamerať na hlavný záujmový objekt, nutnosť zlepšiť operatívnu stykovú základňu, nečerpať z oficiálnych zdrojov, ale agentúrnej činnosti, lepšie rozpracovať náborové bázy, viac správ a šifier hodnotených vyššou známku. Tu sa len pristavím pri fakte, že známkovanie nebolo, ako ho poznáme zo školy, ale presne naopak: najlepšia známka bola päťka a najhoršia jednotka.

Môžem konštatovať, že autor pri faktoch, ktoré sa opakujú v určitých obmenách každý rok, mohol namiesto textu vypracovať prehľadné tabuľky. Osobitne by tým uľahčil situáciu čitateľovi pri uvádzaní čísiel a percent ohľadne plánovaných a splnených správ a šifier a ich hodnotenia v jednotlivých rokoch. To plne platí pre hodnotiaci systém, ktorým Hlavné ústredie hodnotilo kvantitu a kvalitu agentúrnych správ a šifier. Tento systém bol administratívne byrokratický, aj keď nepochybujem o jeho vierohodnosti. Bolo však naozaj potrebné čitateľa podrobne zoznámiť, aké mala rezidentúra každý rok plánované a splnené agentúrne správy, s akou známku kvality, vrátane percentuálneho vyjadrenia, donekonečna opakovať veľmi podobné údaje, ktoré sú vo svojej všeobecnosti ničnehovoriace až nudné? Žiadalo sa tu historické zhodnotenie týchto správ, čo sa však nestalo.

S prekvapením som si v tretej kapitole všimol, že v texte práce je niekedy menej atraktívneho textu. Pritom v poznámkovom aparáte, ktorý je mimochodom obrovský, možno nájsť veľa zaujímavých informácií, ktoré autor mohol využiť v základnom texte. Tým by sa okrem toho posilnila jednotnosť a zrozumiteľnosť textu. Čítanie práce si totiž vyžaduje neustály presun pozornosti medzi textom a poznámkovým aparátom.

Vojenské spravodajstvo bolo oblasťou, kde boli používané špecifické odborné výrazy, ktoré mali presný odborný význam. Zjednodušovali úradnú komunikáciu a zabraňovali nesprávnemu výkladu v služobnej činnosti. Ak chce historik objasniť činnosť spravodajcov, musí vo svojom texte používať do istej miery zaužívané zásadné terminologické výrazy, ktoré musí najskôr bežnému čitateľovi zrozumiteľne vysvetliť. Autor rezignoval na vysvetlenie odborných termínov vlastnými slovami a univerzálne a dôsledne citoval z Agentúrnej terminológie z roku 1993, a to pri prvom použití daného výrazu v texte. Mňa osobne zaskočil skutočný význam pojmu agentúrne prostriedky, lebo som si predstavoval technické či materiálne prostriedky. Keďže autor uvádza asi 200 definícií pojmov, dovoľujem si citovať tento kľúčový pojem: Agentúrny prostriedok je osoba z radov cudzích štátnych príslušníkov alebo občanov vlastného štátu, získaná orgánmi agentúrneho prieskumu pre agentúrnu spoluprácu s čs. vojenským výzvedným spravodajstvom (s. 12).

Pokiaľ ide o štylizovanie textu, výslovne mi prekážalo používanie poznámky v zátvorke s označením (Pozn. M. P.), čo bolo použité vo viac ako 300 prípadoch. Nemám výhrady k samotnému obsahu poznámky v zátvorke. Hlavne v 1. kapitole pri

citácii dokumentov strategického charakteru je žiaduce niečo prípadne upresniť, doplniť, aby neprišlo k nepochopeniu textu. No dovoľujem si konštatovať, že v 90 % je použitie tejto vsuvky zbytočné a narúša plynulosť textu. Dokonca jej používanie v závere práce je už celkom nepochopiteľné. Pritom stačilo inak formulovať súvetie alebo daný text tu ponechať, ale bez vsuvky. Veľmi časté využívanie tejto poznámky signalizuje vážnejší problém, a to metódu tvorby textu.

V texte prevažujú výpisky z dokumentov, ktoré potom autor formou poznámky komentuje a dopĺňa. Máme tu aj poznámky, ktoré uvádzajú informácie, ktoré už v texte boli predtým vysvetlené alebo majú formálnu až nulovú informačnú hodnotu, eventuálne autor zbytočne mentoruje, napríklad: “(V zachovanej dokumentácii sa používajú pojmy „princípy” alebo „zásady”. Sú to synonymá. Finálny dokument uvádza princípy – pozn. M. P.)” (s. 123). Zrejme nie je potrebné v poznámke vysvetľovať, že východiskové miesto je východiskový bod (s. 326) a pod.

Je tiež na zváženie, či sa všetky dobové výrazy musia prenášať do textu. Možno by bolo vhodné nahradiť dobový pojem „búracia činnosť” zrozumiteľným výrazom: získavanie osôb na spravodajskú činnosť. Niekedy aby čitateľ hádal, čo by presne výraz mal znamenať: „dvojníka na živom” (s. 59), tzv. divoká karta alebo čierna labuť (s. 132). Legalizovanie pátračov na právach miestnych občanov by sa iste dalo vysvetliť zrozumiteľnejšie. (s. 128). Celá publikácia sa týka výlučne 20. storočia. Preto je zbytočné používať v texte: 60. roky 20. storočia, 70. roky 20. storočia alebo 80. roky 20. storočia.

Používanie skratiek v historickej práci je potrebné, ale mali by byť používané racionálne a jednotne. Mám veľké pochopenie aj pre skratky, ktoré boli používané výlučne v spravodajskej oblasti, napr. RO – riadiaci orgán, HÚ – hlavné ústredie aj skratky jednotlivých druhov agentov. Mám však dojem, že autor sa všetky skratky z dokumentov pokúsil preniesť do historického textu. Niektoré skratky používané v registračnom období tvorby dokumentov podľa môjho názoru je neprípustné používať v historickej práci: ZN – známosť, ST – styk, AD – adresa, IČ – informačná činnosť, KS – krátka schôdzka, SP – spolupracovník a pod. Stačilo by používať normálnu slovenčinu, napr. nie rozpracovanie ZN do štádia ZA, ale rozpracovanie známosti do záujmovej adresy (s. 219). K tomu bol autor mnohokrát nedôsledný, raz použil skratku a potom rozpísal výraz alebo naopak. Takto máme v texte niekoľkokrát použité VZ a niekoľkokrát Varšavská zmluva alebo raz AP, inokedy agentúrny prostriedok a pod.

Autor sa mohol viac pohrať so štylistikou textu. Pri písaní by sa žiadala dôslednejšia vecná a chronologická disciplína. V niektorých prípadoch skáče bez úvodného vysvetlenia do iného problému. Ak autor napr. rieši záujmový priestor Rakúska, nemal by skákať bez upozornenia do oblasti Nemeckej spolkovej republiky. Tým nechcem spochybňovať účelnosť a nutnosť komparácie. Plne si uvedomujem, že územie Rakúska a NSR predstavovalo záujmový priestor agentúrneho prieskumu Zpravodajskej správy GŠ ČSLA a spravodajská činnosť tu mala jednotné plánovanie aj vyhodnocovanie. Ba dokonca bolo zrejmé, že sa pokúšali využiť územie Rakúska na prenikanie do záujmových objektov v NSR. V práci by bola žiaduca väčšia logickosť a nadväznosť textu. To platí aj pre obsahovú nadväznosť odstavcov. Z tohto pohľadu empatia autora k čitateľovi nie je jeho silná stránka.

Podrobnejšie sa žiada vyjadriť sa k spôsobu úplného citovania archívneho prameňa. Prečo je taký dôležitý: aby si mohol iný historik overiť jeho obsah v dokumente. Ako si má čitateľ nájsť citovanú časť dokumentu, keď v odkaze nie je nikdy uvedená stránka citovaného textu, pričom dokumenty analytického charakteru môžu byť veľmi rozsiahle? Pri niektorých dôležitých dokumentoch autor neuvádza rok vzniku dokumentu. Autor niekedy používa správny pojem archívne dokumenty, inokedy tento pojem nahrádza čechizmom archiválie. Pri odkazoch sa mi nepozdávala skratka BF, čo má byť balíkový fond. Slovenská archívna terminológia takýto pojem nepozná. Pravdepodobne je fond uložený v balíkoch a ide tu o číslo balíka.

Poznámkový aparát na prvý pohľad vyvoláva svojim nezvyčajným rozsahom uznanie, takmer 1700 odkazov. Neraz zahŕňa až polovicu strany textu. Historici obyčajne v tomto aparáte odkazujú na použité pramene a literatúru. V našom prípade slúži poznámkový aparát tiež na veľmi časté doplňujúce informácie, niektoré sú osviežujúce, inokedy únavné a zbytočné. Niektoré poznámky dokonca nemajú jasný vzťah k textu alebo sú zmatečné, napríklad odkaz č. 179 (s. 47), odkaz č. 774 (s. 216), odkaz č. 832 (s. 226).

Poznámkový aparát slúži aj na odkazy na použitú literatúru. V tej súvislosti sa mi objavuje nejasnosť, akým spôsobom autor využil dostupnú literatúru k tematike. Žiaľ, zrejme nijako. V zozname použitej literatúry autor uviedol okrem svojich prác spolu 40 publikácií. Táto literatúra s výnimkou úvodu nie je vôbec spomenutá v samotnom texte ani v poznámkovom aparáte. Nič nenasvedčuje ani tomu, že by autor zapracoval existujúci spomienkový materiál bývalých spravodajských dôstojníkov. Publikácii by mimochodom prospelo, ak by bola vybavená aj menným registrom, najmä ak tu vystupujú aj osobnosti čs. a rakúskeho politického a vojenského vedenia a celá plejáda čs. spravodajských dôstojníkov.

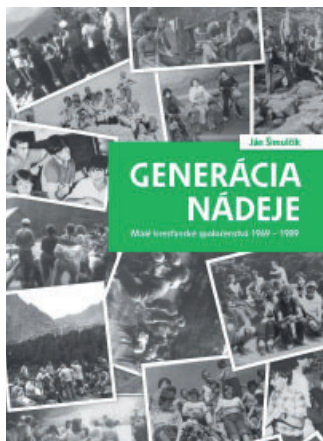
Na druhej strane veľmi pozitívne oceňujem, že publikácia je vybavená fotografiami, ide o 40 spravodajských dôstojníkov, piatich najvyšších predstaviteľov ČSLA a jedného rakúskeho spravodajského dôstojníka. Oceňujem rovnako, že autor k týmto osobám pristupoval prísne profesionálne bez akýchkoľvek zbytočných politických alebo ideologických komentárov. Za prínosné možno považovať aj prílohy – fotodokumentáciu z vizuálneho sledovania objektov rakúskej kontrarozvedky.

Záver: Práca je obsahovo veľmi závažná a prístupňuje obrovské množstvo nových faktov, v čom autor postupoval dôsledne až prezízne. Autor nás nekompromisne vtáhuje do profesionálnej neskreslenej reality vojenskej spravodajskej činnosti, najmä umožňuje čitateľovi veľmi hlboko nahliadnúť do tajomstiev agentúrnej práce vojenských spravodajcov. Obrazne povedané, autor akoby preniesol predovšetkým dosiaľ neprístupný archívny fond Zpravodajskej správy GŠ ZS ČSLA až do našich obývačiek. Faktografický obsah nových informácií je obrovský. Azda najväčším prínosom práce je presné uvedenie všetkých osôb, ktoré spravodajsky riadila rezidentúra „Průsek“. Nemožno však prehliadnúť, že autor pri písaní textu v podstate rezignoval na vlastnú štylizáciu a využíval štylizáciu opísanú z archívnych dokumentov. Domnievame sa, že historik by mal menej opisovať dlhé pasáže dokumentov do vlastného textu a viacej sa prihovárať čitateľovi. Poznáme celý rad vojenských historikov ako Jozef Jablonický, Marián Hronský, Vojtech Dangl, Jozef Bystrický, Ján Stanislav, Zlatica Zudová a iní, ktorí sú alebo boli vynikajúcimi znalcami vojenských dokumentov a

dokázali ich popisovať a zhodnocovať prehľadne, logicky a zaujímavo. V publikácii sa nám autor neprihovára jazykom historika, ale skôr jazykom spravodajcu. Preto mi dovoľte trochu poetické prirovnanie: monografia je informačným klenotom, ale žiaľ málo vybrúseným.

Pavel Vimmer

ŠIMULČÍK, Ján. *Generácia nádeje : Malé kresťanské spoločenstvá 1969 – 1989*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2021, 216 s. ISBN 978-80-8257-000-0.

Ján Šimulčík je autorom približne desiatky publikácií, v ktorých sa venuje predovšetkým téme existencie katolíckej cirkvi v komunistickom Československu 70. a 80. rokov 20. storočia. Do tohto obsahového rámca zapadá aj recenzovaná publikácia. Knihu tvoria dve, rozsahovo približne rovnaké, časti. Prvá časť s názvom *Generácia nádeje* prehľadným a nie príliš rozsiahlym spôsobom predstavuje malé kresťanské spoločenstvá ako jeden zo základných pilierov tzv. skrytej cirkvi na Slovensku. Autor tu približuje historické korene malých kresťanských spoločenstiev na Slovensku. Identifikuje zámer malých spoločenstiev, ktorý spočíval v prehlbovaní duchovného života ich členov. Práve zameranie na duchovno pomáhalo členom malých spoločenstiev objavovať v sebe vnútornú slobodu, ktorá pramenila zo spoznávania Boha. Napriek realite totalitného režimu sa vnútorná sloboda postupne pretavovala aj do slobody vonkajšej.

Ďalej autor približuje okolnosti a zásady fungovania malých spoločenstiev. Venuje sa zvyčajnému počtu členov/účastníkov, miestam, na ktorých stretnutia prebiehali. Približuje štruktúru stretnutí. Objasňuje, ako prebiehali pravidelné duchovné obnovy a duchovné cvičenia, ktoré museli byť vždy spojené s utajením, zväčša „pod pláštikom“ turistických výletov. Približuje tiež, pomocou akých aktivít a prostriedkov sa medzi jednotlivými spoločenstvami postupne budovalo jednotné povedomie. Vďaka nemu si členovia spoločenstiev v priebehu 80. rokov stále viac uvedomovali, že v rámci Slovenska sú ich tisíce a vytvárajú stále hustejšiu sieť pokrývajúcu celé Slovensko. Toto jednotné povedomie sa stalo základom pre odvážnejšie vystupovanie na verejnosti. Prejavovalo sa to na náboženských púťach, ktorých návštevnosť na Slovensku v priebehu 80. rokov narastala. Taktiež sa to prejavilo veľkou podpisovou akciou za náboženskú slobodu v rokoch 1987 – 1988, ktorú v celej ČSSR podpísalo viac ako 500 000 občanov, z toho na Slovensku viac ako 300 000.

V ďalších kapitolách približuje autor aj tému tajne vysvätených kňazov, ktorí boli zamestnaní v civilných zamestnaniach, prirodzene nemali štátny súhlas pre pôsobenie v pastorácii a tvorili základnú duchovnú kostru pre malé spoločenstvá. Do služby pre spoločenstvá sa zapájali aj kňazi z pastorácie, tí však pri odhalení štátnymi orgánmi riskovali stratu štátneho súhlasu, prípadne i väznenie.

Hoci malé spoločenstvá neboli apriori zamerané proti socialistickému štátnemu zriadeniu (ich hlavným zámerom bolo rozvíjať duchovný život členov), komunistická štátna moc ich vyhodnocovala ako nebezpečné. Dôvodom bol predovšetkým fakt, že štátne orgány ich nedokázali efektívne kontrolovať a ovplyvňovať. Preto boli spoločenstvá často definované ako nezákonné či protisocialistické. Ich nezákonnosť spočívala práve vo vykonávaní duchovných aktivít. Totalitná štátna moc si totiž aj v prípade duchovných aktivít vyhradzovala právo na ich absolútnu kontrolu. Podľa § 178 Trestného zákona (z roku 1961) bolo ako trestné definované marenie dozoru štátu nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami.² Praktická aplikácia § 178 vyzerala tak, že podľa neho mohol byť postihnutý každý, kto vykonával akékoľvek náboženské aktivity (spoločné modlitby v skupine, náboženské obrady, duchovné cvičenia atď.) bez vedomia štátnych orgánov. Nemusel to byť ani kňaz či cirkevný funkcionár.

Osobitnou kapitolou, ktorej autor venuje pozornosť, boli aktivity tajnej polície, Štátnej bezpečnosti, ktorá existenciu malých spoločenstiev monitorovala a snažila sa ich pôsobenie obmedziť. Zaujímavou časťou publikácie je stať o tom, ako sa členovia malých spoločenstiev proti postihom ŠtB bránili. V prostredí skrytej cirkvi na Slovensku kolovalo v období normalizácie viacero samizdatov, ktoré čitateľov pripravovali na možné vypočúvanie či vyšetrovanie príslušníkmi Štátnej bezpečnosti. Tieto materiály prirodzene prechádzali aj malými spoločnosťami, ktoré boli súčasťou skrytej cirkvi. Pomáhali uviesť si, že ŠtB je síce silný partner, nie však všemocný a hoci je potrebné mať sa pred ňou na pozore, netreba sa paralyzujúco báť.

V závere prvej časti publikácie zaznieva zhodnotenie prínosu malých spoločenstiev ústami samotných účastníkov. Z ich odpovedí vyplýva, že „streťká“ alebo malé spoločenstvá, boli pre nich predovšetkým priestorom formácie viery a vlastnej osobnosti. Oceňovali taktiež, že vďaka nim získavali prístup k takej literatúre a informáciám, ktoré štátna moc obmedzovala. Spoločenstvá sa tak stávali akýmisi „ostrovmi slobody“ v totalitnom režime komunistického Československa.

Druhú časť knihy tvoria prílohy. Je tu zaradených desať dobových dokumentov, ktoré ilustrujú a približujú podstatu malých spoločenstiev, ich fungovanie, obsahovú náplň. Medzi dokumentmi možno nájsť zásady kreovania a vedenia malých spoločenstiev, ich program, ako aj vyššie spomenuté materiály, ktoré čitateľov pripravovali na vypočúvanie či iný kontakt s príslušníkmi Štátnej bezpečnosti. Uvedené prílohy, ako dobové materiály, majú veľmi vysokú výpovednú hodnotu pri spoznávaní fenoménu malých spoločenstiev a pomáhajú dotvoriť plastický obraz o existencii a činnosti „streťiek“.

Celá práca je vybavená dobre spracovaným poznámkovým aparátom. V mnohých poznámkach autor vysvetľuje dobové reálie obdobia normalizácie (70. a 80. rokov), ktoré predovšetkým mladším čitateľom nemusia byť známe. Mnohé tvrdenia a zistenia autor dopĺňa citáciami z osobných výpovedí priamych účastníkov stretnutí, prípadne príkladmi zo života ľudí, ktorí do spoločenstiev chodili. Osobitne oceňujem krátke a výstižné medailóny o hlavných protagonistoch uvádzaných v texte.

² § 178 Trestného zákona (Z. č. 140/1961 Zb.) znel: „Kto v úmysle mariť alebo sťažovať výkon štátneho dozoru nad cirkvou alebo náboženskou spoločnosťou poruší ustanovenia zákona o hospodárskom zabezpečení cirkvi a náboženských spoločností, potresce sa odňatím slobody až na dva roky alebo peňažným trestom.“

Na záver možno zhodnotiť, že recenzovaná publikácia veľmi dobre približuje fenomén malých spoločností, ktoré boli v 70. a 80. rokoch v socialistickom Československu dôležitým elementom skrytej, resp. tajnej cirkvi. Hoci je publikácia pomerne stručná (približne 80 strán autorského textu o spoločnostiach plus približne 100 strán príloh), zachytáva a vysvetľuje tie najdôležitejšie rysy uvedeného fenoménu. Publikáciu možno taktiež pokladať za prvý krok pri ďalšom mapovaní existencie a činnosti malých spoločností. Ďalším krokom by napríklad mohlo byť podrobnejšie spracovanie „stretiek“ podľa jednotlivých duchovných hnutí, resp. spritualít, ku ktorým patrili.

Pavol Jakubčín
Katedra histórie Filozofickej fakulty
Trnavskej univerzity v Trnave

PEKNÍK, Miroslav a kol. *Cesta Slovenska k vzniku samostatného štátu v roku 1993*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, Ústav politických vied SAV, 2021, 665 s. ISBN 978-80-224-1920-8.

Publikácia predstavuje vedecký výstup z dlhodobého systematického výskumu, ale zároveň vychádza aj z konferencie, ktorú Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied v spolupráci so spoluorganizátormi Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky, Štátnym pedagogickým ústavom, Múzeom Slovenského národného povstania, Vedou, vydavateľstvom Slovenskej akadémie vied, Katedrou politológie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Katedrou politológie a euroázijských štúdií Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre organizovali pri príležitosti 25. výročia vzniku Slovenskej republiky v priestoroch Malého kongresového centra Vedy, vydavateľstva SAV, v dňoch 13. – 14. novembra 2018. Vedecká konferencia bola súčasťou projektu Cesta slovenskej politiky k samostatnému štátu (1989 – 1993), na realizácii ktorého sa spolu s Ústavom politických vied SAV spolupodieľali sekcia vedy a techniky Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Štátny pedagogický ústav. Konferencia nadväzovala na výsledky dosiahnuté v knižnej publikácii s názvom *Pohľady na slovenskú politiku po roku 1989 I. a II. zväzok*. Na konferencii odzneli príspevky od autorov: Ivan Lалуha, Miroslav Pekník, Jozef Beňa, Marcela Gbúrová, Svetozár Krno, Pavel Hynčica, Zdeněk Veselý, Peter Juza, František Škvrnda, Jozef Schwarz, Juraj Sipko, Michal Kaliňák, Stanislav Mičev, Pavol Mešťan, Ivan Sečík, Ľuboš Blaha, Peter Dinuš, Ladislav Vrteľ a Jozef Lysý.

Autori jednotlivých štúdií sa dotýkajú základných tém, ktoré boli nastolené po Nežnej revolúcii v novembri 1989. Ak sa pozrieme na predkladané štúdie, zistíme, že hlavnými témami sú: názov štátu, pomlčková vojna, rokovania o postavení federácie, kompetenčné zákony, zmena režimu, charakteristika ľavice na území Slovenska, transformácia vzťahov so Sovietskym zväzom, obnova plnohodnotných vzťahov so západnými štátmi, zahraničná politika Slovenskej republiky, vytvorenie Ministerstva medzinárodných vzťahov Slovenskej republiky, otázky vojenskej orientácie po roku 1989, otázka menšín a menšinovej politiky, vývoj ekonomiky po roku 1989, vývoj komunálnej politiky, apologetika Slovenského národného povstania, antisemitizmus po roku 1989, masmédiá, vývoj komunistického hnutia na Slovensku po roku 1989, tvorba štátnych symbolov Slovenskej republiky po roku 1990, sociologické aspekty vývoja v spoločnosti a národnostný proces ako rozhodujúci faktor. Miroslav Pekník vo svojom príspevku s názvom *Počiatky slovenskej politiky po roku 1989* venoval pozornosť politickým pomerom na Slovensku po novembri 1989, priblížil predstavy vedúcich predstaviteľov tzv. nepolitickej politiky o novom politickom systéme. Ponúkol pohľad na vznik a formovanie politických subjektov po roku 1989. Jozef Lysý sa v príspevku *Víťazi a porazení, zamlčané premisy* zamýšľal nad príčinami problémov, ktoré rozdeľovali a deformovali politické, spoločenské a ekonomické prostredie Slovenska. Zdôraznil, že chýba sociálny kapitál, ktorý absentuje aj z toho dôvodu, že súčasné politické a iné elity nie sú schopné dosiahnuť konsenzus. Svoje stanoviská demonštroval na postojoch niekoľkých politikov a teoretikov. Ľuboš Blaha sa v príspevku s názvom *Transformácia ľavice na Slovensku* zameril na ponovembrový vývoj slovenskej ľavice. Peter Dinuš v príspevku s názvom *Vývoj komunistického hnutia na Slovensku v rokoch 1989 – 1992* reflektoval vývoj komunistického hnutia po novembri 1989. Juraj Sipko v predkladanej štúdii s názvom *Vývoj ekonomiky po roku 1989* priblížil ekonomický vývoj po roku 1989. Svoju štúdiu podporil tabuľkami a grafmi, na základe ktorých predstavil základné ukazovatele vývoja ekonomiky v Československu v období rokov 1987 – 1992. Michal Kaliňák priniesol vo svojej štúdii *Vývoj Komunálu od jeho znovuoobnovenia* tému transformácie samosprávy na Slovensku po roku 1989 a tiež definoval negatívne javy, ktoré sa postupne etablovali v samospráve a komunálnej politike. Štátoprávnu problematiku a právne aspekty politického vývoja po roku 1989 analyzoval vo svojom príspevku s názvom *Cesta k samostatnosti (1989 – 1992)* Jozef Beňa. V jeho štúdii dominujú dva aspekty, a to ústavnoprávny a kompetenčný zákon. Svetozár Krno priblížil v štúdii *Formovanie stranického systému na Slovensku po novembri 1989* otázky stranického systému a vzniku plurality politických strán a hnutí. Podľa autora formovanie strán a hnutí prebiehalo na pozadí konfliktných línií, ktoré vidí v siedmich rovinách. Jozef Schwarz sa v štúdii *Menšinová problematika a vzťahy s Maďarskom* dotýka slovensko-maďarských vzťahov a postavenia maďarskej menšiny na území Slovenska. Inú menšinu na území Slovenska vo svojej štúdii *Židovská otázka a antisemitizmus po roku 1989* rozoberá Pavol Mešťan. V rámci nej poukazuje na nebezpečenstvo popierania holokaustu po roku 1989. Stanislav Mičev v texte s názvom *Apologetika Slovenského národného povstania* priniesol nový pohľad na Slovenské národné povstanie. Peter Juza v štúdii *Formovanie slovenskej zahraničnej politiky a diplomatiky* predstavil vznik Ministerstva medzinárodných vzťahov Slovenskej republiky v roku 1990 a jeho

nástupcov po roku 1990. Ivan Laluha vo svojej štúdií s názvom *Náš príbeh cesty k samostatnosti* rozoberá cestu od roku 1918 po vznik samostatného štátu v roku 1993. Ide o skrátený text, ktorý bol v pôvodnom rozsahu publikovaný v knihe *Pohľady na slovenskú politiku po roku 1989 I. a II. zväzok*. Marcela Gbúrová má v publikácii uverejnené dve štúdie *Ideovo-historické a politické východiská preambuly Ústavy Slovenskej republiky* a *Národnotvorný proces ako rozhodujúci faktor rozpadu Československa v roku 1993*. Kým v prvej z nich predkladá názory na preambulu Ústavy Slovenskej republiky, v druhej poukazuje na národnotvorný proces, t. j. proces pri používaní slov národ a vedomie. Pavel Hynčica prináša pohľad na českú a slovenskú ľavicu v zápase o štátno-právne usporiadanie. Predovšetkým sa zaoberá primárnymi stranicko-politickými segmentmi českej a slovenskej ľavice, v rámci čoho si však všima aj postoje a aktivity vybraných osobností tejto časti politického spektra. Zdeněk Veselý v štúdií *Zahraniční politika polistopadového Československa jako součást vyrovnání se s minulostí* rozoberá transformáciu vzťahov Československa so Sovietskym zväzom a obnovu plnohodnotných vzťahov so západnými štátmi. František Škvrnda v štúdií *O bezpečnostných otázkach a vojensko-politickej orientácii Slovenska v Česko-Slovensku po roku 1989 do jeho osamostatnenia* prináša pohľad na vojenskú otázku a odsun vojsk Varšavskej zmluvy. Zároveň sa opiera o pojmy Československá ľudová armáda a Zbor národnej bezpečnosti a o ich organizačnú štruktúru v rokoch 1990 – 1992. Ivan Sečík rozoberá tematiku masmédií v štúdií *Masmédiá a politika na Slovensku (1989 – 1993)*. Podľa autora sa tlač, rozhlas a televízia stali v socialistickom Československu pevnou súčasťou inštitucionálnej a mocenskej štruktúry štátu. Existujúci právny systém neumožňoval vydavateľskú činnosť súkromným fyzickým, ani právnickým osobám. Zmena v postoji podľa autora nastala až ústavnou zárukou slobody prejavu a informácií ako základného občianskeho a politického práva v ČSFR. Posledným z autorov v publikácii je Ladislav Vrtel, ktorý podáva súhrnný pohľad na vznik štátnych symbolov Slovenskej republiky v štúdií *Tvorba štátnych symbolov Slovenskej republiky v rokoch 1990 – 1992*. Publikácia poskytuje mnoho podnetných a nových informácií, ktoré môžu zaujať aj širšiu verejnosť.

Tajana Gerbocová
Slovenský národný archív

VRTEL, Ladislav. *Štátne symboly Československa a Slovenska v rokoch 1918 – 1993*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2022, 496 s. ISBN 978-80-224-1962-8.

Trilógia Ladislava Vrtela je završená! Toto slávnostné zvolanie vyjadruje môj rešpekt a skutočnosť, že popredný slovenský heraldik vydal v rokoch 2020 – 2022 vo vydavateľstve Veda spolu tri knihy venované vývoju slovenskej štátnej symboliky. Najskôr vyšiel katalóg s úvodnou štúdiou mapujúcou tvorbu štátnych symbolov v rokoch 1938 – 1945.¹ O rok neskôr knižné spracovanie vývoja slovenského znaku do roku 1918² a nakoniec jeho logické pokračovanie, ktoré mapuje ďalších 75 rokov dejín štátnej symboliky.

Vrtelova monografia je rozdelená na dve časti. V prvej časti (kapitoly 1 – 9) sa venuje štátnej symbolike v období rokov 1918 – 1988, druhá časť (kapitoly 10 – 13) zahŕňa obdobie rokov 1988 – 1993. Toto rozdelenie je vzhľadom na autorovu minulosť logické. V období na prelome 80. a 90. rokov bol totiž angažovaným heraldikom a zapájal sa nielen do odborných diskusií ohľadom tvorby štátnych symbolov, napokon sa stal aj ich tvorcom. Toto je veľmi dôležité pre vnímanie knihy ako celku, pretože z toho vyplývajú určité disproporcie. Zatiaľ čo v prvej časti Vrtel vychádzal z poznatkov, ktoré nadobudol systematickým archívnym a historickým výskumom, v druhej časti čerpá nielen z archívnych dokumentov, literatúry a dobovej tlače, ale aj z vlastných dokumentov a korešpondencie. Osobnú angažovanosť autora v tomto období je z textu skutočne cítiť a má to svoje nesporné pozitíva. Autor faktografické údaje dopĺňa napríklad citáciami z listov svojich priateľov heraldikov (napr. Karla Müllera). Čitateľa tak vtiahne do zákulisia dobovej atmosféry, keď nielen odborníci, ale aj časť laickej verejnosti žila problematikou štátnej symboliky. Na druhej strane je evidentné, že ani po tridsiatich rokoch nemôže mať priamy aktér nadhľad nad udalosťami, ktoré prežil a ktoré do značnej miery poznačili jeho profesijný život. V tom tkvie aj skutočný rozdiel medzi prvou a druhou časťou knihy.

V prvej časti sa Vrtel nemohol oprieť o spomienky a dokumenty vlastnej proveniencie, a preto vystupuje ako vedec, ktorý hodnotí dobovú realitu s nadhľadom. Najväčším prínosom pre túto časť knihy bola autorova nesporná erudícia v heraldike. Jeho hodnotiace úsudky jednotlivých heraldických a vexilologických návrhov svedčia o hlbokých znalostiach európskej heraldiky ako takej. Tvorbu štátnej symboliky analyzuje nielen v kontexte vývoja (česko)slovenskej spoločnosti, čo by azda dokázal aj šikovný a erudovaný historik, ale práve z pohľadu heraldiky ako vedy.

Druhá časť knihy, ako som už spomenul, je odlišná. Okrem Vrtela-heraldika a historika tu máme prítomného aj Vrtela-pamätníka (človeka, občana). Vrtel-heraldik opäť mimoriadne precízne hodnotí jednotlivé návrhy štátnych symbolov a dôkladne

¹ Pozri moju recenziu v Slovenskej archivistike, 2021, roč. 51, č. 2, s. 146-147.

² Pozri recenziu Petra Kartousa v Slovenskej archivistike, 2022, roč. 52, č. 2, s. 103-104.

opisuje reálie súvisiace s ich prijatím. Vrtel-pamätník (a zároveň autor slovenskej štátnej symboliky) tu zároveň predkladá čitateľovi svoje emócie. Napríklad vystúpenie Jozefa Nováka v politickej relácii *Co týden dal*, kde sa vyslovil v zmysle, že Česká republika má právo si nárokovať Československú štátnu vlajku, Vrtel hodnotí slovami: „*Toto vyjadrenie Jozefa Nováka sme chápali takmer ako vlastizradu...*“ (s. 444). Nejde mi teraz o spochybnenie Vrtelovej emócie, ktorá bude aj v budúcnosti dozaista cennou spomienkou. Chcem upozorniť práve na prítomnosť týchto emócií (bez ich hodnotenia), ktoré táto druhá časť, na rozdiel od prvej, obsahuje.

Tiež si nemožno nevšimnúť, že, predovšetkým v druhej časti knihy, autor kritizuje postoje Jozefa Nováka, ktorý bol v otázke tvorby štátnej symboliky veľmi nekonzistentný. Tu by som chcel podotknúť, že autor nevyužil Novákove spomienky pre porovnanie reálií, ktoré spomína tak Novák, ako aj Vrtel. Autor recenzovanej monografie presvedčivo argumentuje, že privlastnenie si štátnej vlajky Československa Českou republikou bolo porušením ústavného zákona a z pohľadu heraldiky to bolo demonštrovanie prednostného nástupníctva. Novák naopak tvrdí, že v tom problém nevidí a že je dobré, že táto vlajka nezanikla, resp. že neostala „voľná“ a že si ju neprivlastnila iná krajina, „aj z iného kontinentu“.³ Ďalším momentom, ktorý spomínajú obaja heraldici, je napríklad ponuka od Vrtela a Čisárika Novákovi, aby bol spolu s nimi uvedený ako tvorca štátneho znaku Slovenskej republiky. Novák to odmietol.⁴

Knížka ako celok obsahuje veľké množstvo obrázkov, čo je príznačné pre Vrtelovu tvorbu. Niektoré z nich však majú zlú kvalitu a kazia tak celkový dojem z knihy. Našťastie ich je len zopár. Chcel by som vyzdvihnúť, že autor v poznámkach pod čiarou spomína takmer všetkých heraldikov, výtvarníkov, historikov a politikov, ktorí sa objavujú v texte. Je to veľmi dôležité pre celkovú orientáciu a pre pochopenie ľudského rozmeru danej problematiky. Zbytočne sa však tieto citácie s menami opakujú, s tým istým alebo veľmi podobným textom (napr. Hrnko na str. 335 a 354, Krejčík na str. 304 a 349, Hlinomaz na str. 341 a 349 a ďalší).

Zaujímavým prvkom publikácie je zhrnutie na konci každej z kapitol. Autor chcel čitateľovi ponúknuť základný sumár vedomostí, ktoré by si mal z danej kapitoly zrejme osvojiť, ale vedecká monografia nie je didaktický text. Nepochybujem o tom, že mnohí čitatelia ocenia práve tieto zhrnutia, ja mám z toho skôr zmiešané pocity, hoci ich priamo nezavrhum. Myslím si však, že čitateľov, ktorí siahnu po odbornej publikácii Ladislava Vrtela, netreba podceňovať. Domnievam sa, že tieto zhrnutia by boli účelnejšie práve v učebnici pre vysokoškolských poslucháčov či už archívnictva, histórie, práva, alebo medzinárodných vzťahov.

³ Samozrejme, tento argument je vskutku absurdný, budí dojem, akoby iné krajiny čakali len na to, kedy si budú môcť uchmatnúť nejakú „uprázdnenú vlajku“, do ktorej si účelovo napasujú svoju historickú symboliku. NOVÁK, Jozef – ROHÁČ, Juraj. *Heraldik bez erbu*. Martin : Slovenská genealogická spoločnosť, 2010, s. 102. ISBN 978-80-970196-4-8

⁴ Autor tejto recenzie je presvedčený o tom, že v budúcnosti vznikne prinajmenšom jedna práca, v ktorej sa bude analyzovať vzájomný vzťah oboch popredných slovenských heraldikov, Vrtela aj Nováka. Podobne, ako to bolo v prípade V. Chaloupeckého a D. Rapanta. Pozri: DUCHÁČEK, Milan. Václav Chaloupecký a Daniel Rapant – trauma z blízkosti. In *Forum Historiae*, 2011, roč. 5, č. 1, s. 78-97. ISSN 1337-6861.

Na záver autor stručne, ale veľmi trefne píše o vzťahu slovenskej spoločnosti k štátnym symbolom a dáva ho do kontextu so situáciou v iných krajinách (najmä v USA). Citlivo tiež vníma aktuálne tendencie. Citujem: „*Ak štát⁵ pestovanie prirodzenej úcty k štátnym symbolom zanedbá, vytvorí priestor na to, aby sa tejto agendy a kultu štátnej vlajky ujali nacionalistické extrémistické hnutia, čo potom stavia tieto symboly v očiach spoločnosti do nie pozitívneho svetla.*“ (s. 469).

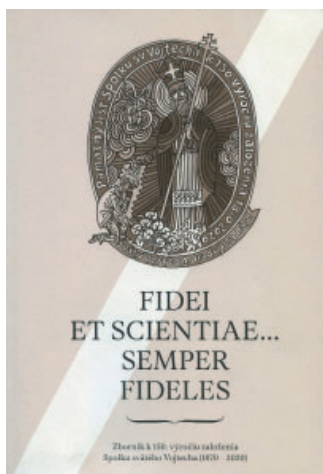
Vrtelova kniha, rovnako ako celá trilógia, je výsledkom práce zrelého a skúseného heraldika, ktorý sa tejto téme desaťročia venuje nielen ako teoretik, ale aj ako praktik. Sú postavené na veľmi širokých všeobecných znalostiach a dôkladnom štúdiu archívnych dokumentov. Z tejto trilógie a predovšetkým z posledných dvoch monografií sa stane nepochybne základná literatúra k dejinám nášho štátneho znaku a štátnej symboliky. Prináša zásadné poznatky, koriguje staršie tvrdenia a predkladá sumárne vedecké dielo, ku ktorému autorovi úprimne gratulujem.

Úvodná veta mojej recenzie hovorila o završení diela. Používanie a vzťah spoločnosti k štátnej symbolike (a k symbolike ako takej) však nikdy nie je završený, ale sa stále vyvíja. Preto by som chcel na záver zaželať autorovi a celej heraldickej obci, aby sa kniha Ladislava Vrtela poriadne „ochytala“. Nech vzniknú komparatívne štúdie, eseje, polemiky, nech vzbudí záujem o štátnu symboliku aj v radoch širokej verejnosti. A som si istý, že v tomto sa s autorom určite zhodneme.

Štefan Hrivňák
Archív mesta Bratislavy

⁵ Autor recenzie by dodal, že nielen štát (prostredníctvom legislatívy a kompetentných orgánov), ale aj spoločnosť ako celok.

LOPATKOVÁ, Zuzana (ed.). *Fidei et scientiae... semper fideles* : Zborník k 150. výročiu založenia Spolku svätého Vojtecha (1870 – 2020). Trnava : Spolok svätého Vojtecha – Vojtech spol. s r. o., 2021, 238 s. ISBN 978-80-8161-526-9.

Spolok svätého Vojtecha si v roku 2020 pripomenul svoje 150. výročie založenia. Okrúhle jubileum si uctil vydaním zborníka *Fidei et scientiae... semper fideles*, ktorý je v poradí už tretím zborníkom pripraveným pri príležitosti spolkového výročia.

V roku 1995 vyšiel zborník príspevkov *Odborný seminár 125 rokov Spolku sv. Vojtecha. Príspevky prednesené v dňoch 1. – 2. decembra 1994 v Dome vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach*. Jeho zostavovateľom bol pracovník spolkovej knižnice Vojtech Strelka.¹ V roku 2001 pripomenul jubileum spolku i *Katolíckych novín* zborník *130 rokov Spolku svätého Vojtecha a 150 rokov Katolíckych novín*, ktorý zostavil vtedajší riaditeľ Štefan Hanakovič.²

Zostavenia posledného monotematického zborníka *Fidei et scientiae... semper fideles* sa ujala historička Zuzana Lopatková z Trnavskej univerzity v Trnave. Po úvodnom slove Ivana Šulíka, riaditeľa Spolku svätého Vojtecha, nasleduje deväť príspevkov týkajúcich sa histórie a edičnej činnosti spolku. Príspevky sú zoradené v chronologickom slede od najstarších čias vzniku spolku do obdobia prevratových udalostí vo februári 1948. Posledné dva príspevky sa zameriavajú na vydateľskú a edičnú činnosť spolku. Na záver zborníka sú v stručnosti predstavení autori, ktorými boli vedeckí pracovníci a vysokoškolskí pedagógovia z odborov teológie, histórie a politológie.

V prvom príspevku sa biskup Viliam JUDÁK zameriava na obdobie vzniku Spolku svätého Vojtecha v širšom kontexte. Všíma si najmä náboženské a spoločenské aspekty 19. storočia, ktoré mali vplyv na zrod spolku. Reflektuje hospodársky a vedecký pokrok, ktoré sa premietli do sekularizácie Európy a následnej aktivizácie laikov, rozvoja rehoľných spoločností a kongregácií. Približuje dva trendy v katolíckej teológii na sklonku 19. storočia – reprezentantov novoscholastiky a racionalistického prúdeňa. Zameriava sa na hlavné momenty a tendencie v Cirkvi (Prvý vatikánsky koncil, mariánsku úctu a ďalšie prejavy nábožnosti, počiatky liturgickej obnovy, nové úlohy v Cirkvi). V závere sa sústreďuje na situáciu na území Slovenska, najmä na vzrastajúci trend kultu svätých Cyrila a Metoda, ktorí výrazne ovplyvnili aj dielo Andreja Radlinského.

Na predchádzajúci príspevok plynule nadväzuje Vladimír RÁBIK, ktorý sa venuje dlhoročnej snahe Andreja Radlinského o založenie spolku pôvodne zasvätenému prá-

¹ STRELKA, Vojtech (zost.). *Odborný seminár 125 rokov Spolku sv. Vojtecha : Príspevky prednesené v dňoch 1. – 2. decembra 1994 v Dome vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1995, 253 s. ISBN 80-7162-112-9.

² HANAKOVIČ, Štefan (zost.). *130 rokov Spolku svätého Vojtecha a 150 rokov Katolíckych novín*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2001, 139 s. ISBN 80-7162-335-0.

ve svätým Cyrilovi a Metodovi, pričom myšlienka na zrod spolku odznela na stránkach periodika *Cyrill a Method* už v roku 1857. Ozrejmuje osobné snahy a úsilie Andreja Radlinského, ktorý sa tejto idey nemienil vzdať a opätovne sa pokúšal o zostavenie stanov spolku, nastavenie jeho členskej základne a konečné schválenie jeho existencie ostrihomským arcibiskupom. Približuje nádeje vložené do zmeny personálneho obsadenia arcibiskupského stolca Jánom Šimorom v roku 1867 a napokon úspešné zavŕšenie dlhoročného snaženia po schválení spolkových stanov a zvolaní prvého ustanovujúceho valného zhromaždenia v septembri 1870.

Ohlas vzniku spolku v dobovej tlači reflektuje Radoslava Ristovská, ktorá približuje východiská a okolnosti vzniku spolku. Následne sa venuje jednotlivým periodikám v slovenskom jazyku, ktoré sa vzniku spolku venovali. Mapuje vznik spolku v novinách *Cyrill a Method*, v ktorých analyzuje možnosti fungovania a náplne spolku, a v *Slovenských novinách*. Spolkovým stanovám bola venovaná pozornosť v novinách *Cyrill a Method*, v *Katolíckych novinách*, v *Pešťbudínskych vedomostiach* a v *Slovenských novinách*. Všíma si problematiku samotného názvu spolku premenovaného na „spolok sv. Adalberta“ v periodiku *Cyrill a Method*, zvolania a priebehu prvého valného spolkového zhromaždenia v septembri 1870 v periodikách *Katolícke noviny*, *Národné noviny* a *Orol*. Mapuje dianie v spolku na stránkach *Slovenských novín*. Pozvanie a zápisnica z ďalšieho valného zhromaždenia spolku boli publikované na stránkach *Katolíckych novín*, ktoré boli zároveň periodikom spolku a prinášali informácie o členoch a podporovateľoch spolku.

Pôsobenie Martina Kollára v Spolku svätého Vojtecha približuje Zuzana Lopatková, ktorá tejto významnej spolkovej osobnosti venovala už samostatnú monografiu. Na začiatku príspevku uvádza základné bibliografické údaje o jeho živote. Následne sa už plne zameriava na začiatky jeho angažovania sa v spolku v roku 1879. Od roku 1881 prevzal redakciu *Katolíckych novín*. Venuje pozornosť jeho osobnému vkladu do budovania a rozkvetu spolku od roku 1901, keď bol zvolený a prijal post správcu spolku, vnútorným sporom medzi staršou a nastupujúcou mladšou generáciou na spolkovej pôde a jeho trpkému epilógu vo funkcii správcu, ktorý ukončila smrť v roku 1919. Pripomína Kollárove zásluhy pri preklade a vydaní Svätého písma a zdôrazňuje jeho pôsobenie v spolku ako jeho celoživotné poslanie.

Životu amerických Slovákov a ich spojeniu s domovinou a slovenským jazykom prostredníctvom Spolku svätého Vojtecha v rokoch 1890 – 1939 venuje pozornosť príspevok Marty Dobrotkovej, ktorá obdobie konca 19. storočia považuje za čas zintenzívnenia kontaktov medzi spolkom a americkými Slovákami, ktorí sa začali angažovať aj v diani v opustenej domovine, napríklad aj finančnou podporou *Katolíckych novín*. Mapuje početnosť a rozširovanie členskej základne spolku a jeho rozšírenie v Amerike, kde vzniklo koncom 19. storočia hlavné jednatelstvo spolku. Autorka konštatuje, že do povedomia amerických Slovákov zasahoval spolok najmä svojou vydavateľskou produkciou, pričom americkí Slováci spolok výrazne podporili najmä po 1. svetovej vojne formou finančných zbierok.

Kontakty sa prehĺbili v medzivojnovom období, keď spolok v rokoch 1923, 1926 a 1937 vyslal do Ameriky svoju delegáciu a americkí Slováci sa zúčastnili na oslave spolkového jubilea v Trnave roku 1930. Úspešnú spoluprácu prerušila druhá svetová vojna.

Medzivojnové obdobie spolku pod vedením správcu Jána Pöstényiho približuje Milan Katuninec. Venuje sa problematickému rozpoloženiu spolku po 1. svetovej vojne, rozporu medzi spolkom a spoločnosťou Lev v Ružomberku, ktorý vyvrcholil v súvislosti s vydaním *Jednotného katolíckeho spevníka*. Kľúčovú úlohu pri oživení činnosti spolku pripisuje najmä novému správcovi Pöstényimu, čomu prispeli najmä propagačné aktivity spolku, napríklad výjazdové valné zhromaždenia. Pripomína výrazný progres spolku v edičnej činnosti či už vydávaním spolkových edícií a časopisov, vydaním Svätého písma a *Jednotného katolíckeho spevníka*, zlepšovaním materiálneho zabezpečenia spolku a ďalšími kultúrnymi aktivitami spolku (založenie literárno-vedeckého odboru, knižnice, archívu a Muzeálnej spoločnosti Františka Richarda Osvalda pri Spolku svätého Vojtecha). Výraznejšia angažovanosť spolku sa prejavila aj v narastajúcej členskej základni.

Pavol Jakubčín sa vo svojom príspevku zameriava na kroky vedené proti spolku v období po februári 1948. Približuje tendencie funkcionárov komunistickej strany už od roku 1945, ktoré viedli k využitiu spolku pre svoje zábery, čo sa prejavilo v personálnej štruktúre spolku prostredníctvom vydávania poplatného periodika *Pútnik cyrilometodejský* a vstupom do vedenia redakcie *Katolíckych novín*. Navrhovaný bol plán ovládnutia spolku zlúčením so Slovanským katolíckym výborom, čo sa napokon ne realizovalo. Zároveň približuje výhrady a kroky predstaviteľov Cirkvi, ktorí sa snažili týmto zásahom zabrániť. Ako zásadný moment približuje uvalenie národnej správy na spolkovú tlačiareň a následne aj na samotný spolok vo februári a marci 1948. Predstavuje osobnosť nového správcu spolku Alexandra Horáka. Venuje sa krokom, ktoré výrazne obmedzili vydávanie cirkevnej tlače pod kontrolou tlačovej rady. Načrtáva už neskrytý zámer o pretvorenie spolku a jeho angažovania sa v rámci obrodného hnutia (Katolíckej akcie). Novovytvorený Slovenský úrad pre veci cirkevné prevzal od jesene 1949 kontrolu nad spolkom.

Vzájomné prepojenie medzi spolkom a vydavateľskou činnosťou Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda približuje Pavol Zvara, ktorý sa zameriava na pôsobenie slovenského cirkevného exilu v Ríme, najmä na prácu Slovenského vydavateľstva svätých Cyrila a Metoda. Pozornosť venuje jeho vzniku a aktivitám, pričom zdôrazňuje naplnenie idey Andreja Radlinského o vytvorení inštitúcie nadväzujúcej na cyrilometodské dielo. Predstavuje najvýznamnejšie vydavateľské počiny vrátane publikovania Svätého písma, tlače viacerých periodík (*Hlasy z Ríma*, *Slovenský kňaz*, *Magnificat*, *Ozvena – časopis seminaristov Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme* a *Štepy – Zbierka literárneho samovzdelávacieho krúžku Bernolák*), encyklik, liturgických kníh, učebníc a iné. Oboznamuje s osobnými stretnutiami predstaviteľov spolku a ústavu koncom 60. rokov 20. storočia, keď ústav svojou vydavateľskou činnosťou prakticky suploval aktivity spolku. Zmena nastala až po roku 1989, keď prišlo k útlmu vydavateľskej činnosti ústavu a vedenie ústavu venovalo copyright na svoje vydané publikácie Spolku svätého Vojtecha, ktorý následne pripravil reedíciu viacerých kníh.

Tri najvýznamnejšie tituly vydané v Spolku svätého Vojtecha: *Svätovojtešskú Bibliu*, *Jednotný katolícky spevník* a *Pútnik svätovojtešský* predstavuje Ivan Šulík. Približuje históriu vzniku katolíckeho prekladu Svätého písma, ktorého myšlienka zarezonovala krátko po založení spolku. Predstavuje ho ako dlhodobý projekt, ktorý sa podarilo uzavrieť až v roku 1926. Následne sa venuje aj ďalším vydaniám Biblie vrá-

tane oceneného vydania z roku 2016. Ďalším významným počinom spolku bola tvorba jednotného modlitebníka a spevníka, na ktorom sa výrazne podieľal Mikuláš Schneider-Trnavský a úspešne bol finalizovaný v roku 1936. Dlhoročným a stále aktuálnym projektom spolku je kalendár *Pútnik svätovojtešský*, ktorý spolok vydáva od roku 1871 až do súčasnosti (s výnimkou roku 1919) a jeho náklad zrkadlí veľkosť členskej základne. Autor upozorňuje na množstvo prispievateľov a pestrosť obsahu, kde popri hodnotných umeleckých a odborných textoch našiel čitateľ aj praktické rady. *Pútnik svätovojtešský* si dodnes uchoval svoj ľudový charakter.

Zborník je prierezom dejinami Spolku svätého Vojtecha od najstarších čias až do súčasnosti. Príspevky čerpajú z už publikovaných prameňov, no prinášajú aj nové pohľady na známe fakty a rozširujú vedomosti o spolku. Otvárajú priestor aj na nové témy venované dejinám spolku, medzi ktoré patrí jeho edičná činnosť a zahraničná spolupráca v období totality.

Mária Zacharová
Knížnica a archív Spolku svätého Vojtecha

ŽAŽOVÁ, Henrieta – HRIVŇÁK, Štefan – FEJEŠOVÁ, Mária – RÍMSKY, Marek (eds.). *Biografický slovník slovenských archivárov*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov; Bratislava : Odbor archívov a registratúr Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, 2023, 914 s. ISBN 978-80-89051-87-8.

Impozantní publikace o rozsahu téměř 1000 stran, hmotnosti více než 2,5 kg, formátu A4, v pevné vazbě, vydaná společně Společností slovenských archivářů a Odborem archívů a registratur Ministerstva vnitra Slovenské republiky se právem řadí do pomyslného zlatého archivního fondu, minimálně v evropském horizontu. Je výsledkem spolupráce nejen obou vydavatelství, ale především více než tří set slovenských archivářů, kteří se na ní podíleli.

Název publikace je ovšem poněkud klamavý, slibuje vlastně „méně“ než skutečně nabízí. Kromě samotného biografického slovníku jsou její integrální součástí první komplexní dějiny slovenského archivnictví.

V úvodu k publikaci popisují hlavní redaktoři Štefan Hrivňák a Henrieta Žažová její dlouhou genezi. Idea biografického slovníku archivářů byla na Slovensku formulována již na počátku 90. let 20. století, kdy byla postupně věnována pozornost některým analogickým inspiračním zdrojům v zahraničí, zejména v Německu a Polsku. K těm se pak přidal i v roce 2000 vydaný Biografický slovník archivářů českých zemí. Systematická práce pak byla zahájena na přípravě slovenského slovníku v roce 2008 na půdě Společnosti slovenských archivářů. Důležité datum a pro další vývoj projektu zásadní

představuje rok 2017, kdy bylo zahájeno jednání s odborem archivů a registratur MV SR o budoucím spoluvydavatelství a také byla vytvořena zdrojová databáze na stránkách www.archivari.sk, která (udržovaná a aktualizovaná i po vydání publikace) je neméně důležitým výsledkem. Na uvedené internetové stránce Společnosti slovenských archivářů lze najít rovněž další podklady týkající se biografického slovníku slovenských archivářů, například návody na vyplnění dotazníků (včetně videoprezentací), to vše svědčí o mimořádné vážnosti a profesionalitě, která byla přípravě věnována.

Výsledkem této intenzivní a do široka rozkročené přípravy je celkem 915 biografických hesel, z nichž většina má značný rozsah. Je nepochybné, že jejich zpracování bylo věnováno mnoho času, energie a entusiasmů, leckdy bylo potřeba i podniknout příslušný pramenný výzkum. „*Našou snahou bolo vytvorenie biografických hesiel všetkých archivárov pôsobiacich na území Slovenska od najstarších čias až do súčasnosti, resp. archivárov zo Slovenska pôsobiacich v archívnictve za jeho hranicami,*“ uvádějí redaktoři publikace v jejím úvodu (s. 11). Bezpochyby se tento záměr podařil, i když lze litovat (obdobně jako v případě slovníku českého), že někteří kolegové, a to i velmi významní, se zařazením svých biogramů nesouhlasili.

U každého slovníkového díla je problematické nastavení kritérií výběru. V tomto případě bylo zařazeno pět skupin biografických hesel: 1) odborní zaměstnanci archivů s více než pětiletou praxí, 2) odborní pracovníci odboru archivů a registratur, 3) vysokoškolské pedagogové se specializací na pomocné vědy historické a archivnictví, 4) jiní odborní pracovníci archivů – restaurátoři, fotografové, chemici atd. a 5) archiváři působící mimo území Slovenské republiky, ale pocházející ze Slovenska. Poněkud široké vymezení poslední skupiny (v tomto pojetí by sem tak mohlo patřit i několik archivářů pražského Národního archivu a jeho předchůdců) je dále upřesněno: „*Výnimku tvoria Slováci 20. a 21. storočia, ktorí majú štátne občianstvo Slovenskej republiky, ale pracujú v zahraničných archívoch*“ (s. 13). Zvolená metodika ostatně postupně krystalizovala, i pokud jde o podobu jednotlivých hesel. Biografický slovník slovenských archivářů tak obsahuje mnohem podrobnější údaje (celkem 23 rubrik), než slovníky jiných států (včetně českého). Jde zejména o rozšíření biografických údajů (například údaje o rodičích, všech stupních vzdělání), vytvoření číselníku specializací jednotlivých osob, doplnění podrobnějších bibliografií a v řadě případů i fotografií. Lze přesto litovat, že v některých případech se slovníková hesla striktně drží pouze archivní činnosti uvedených osob na Slovensku a nepostihují další horizonty mnohdy mnohovrstevných osobností či jejich rodinné nebo osobní vazby, pro danou osobu jistě zásadní. Jako příklad lze zmínit jednu ze zakladatelských osobností slovenského archivnictví Marii Jeršovou-Opočenskou (s. 523-525), v jejímž biogramu se nedozvíme, že jejím bratrem byl Jan Opočenský (1885 – 1961), ředitel Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČSR a jedna z klíčových osobností meziválečného československého archivnictví.

Samostatnou část publikace (s. 17-286), jak bylo výše řečeno, jsou moderní dějiny slovenského archivnictví. Na jejich zpracování se podílelo 23 autorů a stejně jako biografický slovník je jejich zpracování reprezentativní po strukturální i metodologické stránce. Symbolicky se tak po 55 letech plní alespoň částečně závazek formulovaný na mezinárodním archivním kongresu v Madridu v roce 1968. Ten předpokládal

postupné zpracování dějin archivnictví v jednotlivých zemích a následné zpracování univerzálních archivních dějin. K univerzálním dějinám je jistě ještě dlouhá cesta, nicméně tehdejší českoslovenští delegáti Květoslava Kulířová a Michal Kušík by byli jistě spokojeni, že se podařilo alespoň částečně tento závazek splnit. Věříme, že i v České republice se to jednou podaří.

Německý archivář a historik Wilfried Reininghaus shrnul v roce 2008 ve své programové studii *Archivgeschichte. Umrisse einer untergründeten Subdisziplin* (Der Archivar 61, Heft 4, 2008, s. 352-360) čtyři možné přístupy archivněhistorického výzkumu. Patří k nim: 1) dějiny archivnictví jako dějiny archivních institucí a archivních fondů, 2) dějiny archivnictví v určitém období, 3) dějiny archivnictví jako biografie archivářů a 4) dějiny archivnictví jako dějiny archivních činností. Slovenská publikace v zásadě kombinuje body 1 a 2. Jejím základem jsou chronologické dějiny archivnictví v návaznosti na správní, ale i politické a obecně kulturní dějiny státu od středověkých počátků až do roku 1989. Ke každé kapitole je doplněno rozsáhlé anglické resumé, které umožňuje i mezinárodní recepci celého díla. Jednotlivé kapitoly jsou psány často nejen na základě dosavadní, byť místy velmi bohaté literatury, ale i na základě původního pramenného výzkumu. Platí to především o komplexních a často interpretačně velmi obtížných kapitolách o vývoji slovenského archivnictví v letech 1918 – 1945 (Martina Orosová, s. 77-92), 1945 – 1975 (Mária Feješová a Štefan Hrivňák, s. 93-112) a 1975 – 1989 (Ol'ga Kvasnicová, s. 113-126). Právě tyto kapitoly z období existence společného státu otevírají do budoucna možnosti integrálního výzkumu dějin archivnictví v Československé republice. Detailní pozornost je dále věnována celé řadě institucí a korporací: bratislavskému a košickému městskému archivu, odboru archivů a registratur MV SR, Slovenskému národnímu archivu, Slovenskému báňskému archivu, univerzitním pracovištím v Bratislavě a Prešově nebo Společnosti slovenských archivářů. Mnohé informace jsou publikovány poprvé a zcela objektivně a celá publikace se tak stává průkopnickým dílem. To lze říci i o „výběrové“ bibliografii o celkovém rozsahu 2824 hesel, důležité pomůcky (nejen) pro dějiny slovenského archivnictví.

Publikace je edičním počinem zásadního významu. Sympaticky působí nejen její vědecký přínos, ale současně i její společenská relevance. Jde o publikaci důležitou pro identitu (nejen slovenské) archivní komunity, ale i její vizitku a příkladné svědectví spolupráce celé řady archivářů různých generací, různé působnosti a různé specializace. Stane se důležitým mezníkem v dějinách (nejen slovenského) archivnictví a nepominutelným vzorem pro publikace obdobného typu v zahraničí.

Jan Kahuda
Národní archiv v Praze

DOBROTKOVÁ, Marta. *Vývoj archívov na Slovensku : Dejiny archívnictva a archívov v Európe a na Slovensku*. Trnava : Trnavská univerzita, 2022, 116 s. ISBN 978-80-568-0494-0.

Slovenské archívnictvo má za sebou bohatú a pomerne pestrú históriu. Tá sa dotýka nielen postupného procesu budovania a rozvíjania samostatnej organizácie archívov, ale tiež zvyšovania odbornej kvality v oblasti ochrany, spracovania a sprístupňovania prevažne písomných prameňov. K zvyšovaniu odbornej kvality spravidla napomáha aj kvalitná príprava budúcich pracovníkov archívov, pri ktorej zohráva významnú úlohu i dostupná študijná literatúra reflektujúca potreby archívnej teórie a praxe.

V súčasnosti poskytujú odbornú prípravu budúcich archivárov viaceré univerzitné pracoviská. Špecializované štúdium archívnictva je možné absolvovať na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, ale tiež na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde sa realizuje prepojené štúdium archívnictva a muzeológie. Obe univerzitné pracoviská ponúkajú bakalárske i magisterské štúdium. V treťom stupni štúdia je možné na Slovensku študovať pomocné vedy historické v súčasnosti len na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

Okrem špecializovaných pracovísk zameraných na prípravu archivárov, v slovenskom univerzitnom priestore dostávajú priestor predmety archívnictvo a pomocné vedy historické aj na ostatných univerzitách v rámci štúdia histórie, a to v rôznej podobe. Odbornú prípravu tak v mnohých ohľadoch poskytujú i ďalšie univerzitné pracoviská. Jedným z nich je aj Trnavská univerzita, kde v roku 2022 vznikla vysokoškolská učebnica, venovaná predovšetkým dejinám archívov na Slovensku. Jej autorkou je v archívnej a historickej obci známa autorka Marta Dobrotková, ktorá sa vo svojej vedeckej a pedagogickej činnosti venuje na spomenutej univerzite aj výučbe predmetov archivistiky a pomocných vied historických.

Bezpochyby možno konštatovať, že študijného materiálu nikdy nie je dost'. Vysokoškolských učebníc, skrípt či učebných textov, ale tiež príručiek však v oblasti archívnictva nie je veľa. Mnohé oblasti supľujú vedecké práce sústredené do tematicky pripravených zborníkov,¹ či publikovaných v Slovenskej archivistike, no bývalí starší študenti archívnictva nemali k dispozícii zväčša ani to. Okrem staršej práce Dariny Lehotskej,² bola koncom 80. rokov k dispozícii príručka o ochrane a spracovaní archívnych dokumentov,³ v archívnej praxi známa aj ako „zelená príšera“. Tú nahradila v 90. rokoch nová „zelená príšera“.⁴ Z univerzitného prostredia máme k dispozícii nepomerne viac prác, týkajúcich sa jednotlivých pomocných vied historických. Preto je určite potrebné kladne privítať každú ďalšiu prácu, ktorá sa snaží komplexne nazrieť najmä na archívnictvo, prípadne jeho vybrané časti. Takouto publikáciou je aj

¹ Napr. RAGAČOVÁ, Júlia (ed). *Dejiny archívov na Slovensku*. Bratislava : MV SR, 2008, 182s. ISBN 978-80-969122-8-5;

² LEHOTSKÁ, Darina. *Archívnictvo*. Bratislava : SPN, 1954, 107 s.

³ HORVÁTH, Vladimír – KARTOUS, Peter – WATZKA, Jozef. *Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*. Bratislava : Archívna správa Ministerstva vnútra SSR, 1988, 204 s.

⁴ BUZINKAYOVÁ, Anna a kol. *Príručka archivára*. Bratislava : PT Servis, 1999, 104 s. ISBN 978-80-967737-5-5.

práca M. Dobrotkovej, v ktorej dostali priestor nielen dejiny archívov, ale popri tejto ťažiskovej téme i vybrané otázky a problémy archivistiky.

Publikácia nesie hlavný názov „Vývoj archívov na Slovensku“ a podtitul „Dejiny archívniectva a archívov v Európe a na Slovensku“. Takto uvedené označenie je ale mierne zavádzajúce a skôr by som vymenil poradie. Tým by aj viac korešpondovalo s obsahom publikácie. Ďalším podtitulom tejto publikácie je označenie „vysokoškolská učebnica“, čo však dementuje hneď prvá veta úvodu tejto publikácie, v ktorej autorka na s. 7 uviedla: „*Obsahom predložených skrípt je inovácia učebných textov...*“. Keďže ide o kvalitatívne rôzne typy študijnej literatúry, vyznieva to značne máľúco.

Autorka si vo svojom širšom koncipovanom úvode jednak vymedzila predmet práce, no zároveň sa venovala stručne i archivistike ako disciplíne, najmä z pohľadu jej základného vývoja, terminológie a definovania. Podľa môjho názoru ide o pomerne vďarený celok. Zvážil by som však s ohľadom na uvádzaný podtitul, či by nebolo vhodnejšie teoretické časti (archivistiku) z úvodu vyňať a ponechať ich ako samostatnú kapitolu.

Keďže ide o študijný materiál, je potrebné pri jeho koncipovaní brať do úvahy aj určitý didaktický rozmer, jednoduchosť pri vysvetľovaní, správnosť použitých termínov a pod. Stálo by preto možno za zváženie venovať väčší priestor najmä vysvetleniu pojmu registratúra, ktorý sa v publikácii často používa, nielen v jej úvodnej časti. Vhodné by bolo tento pojem vysvetliť najmä v porovnaní s archívnym fondom a vzájomne ich vymedziť. Zvážil by som tiež používanie termínu skartácia (napr. na s. 9, 12, 30 a i.), ktorý už dávnejšie v legislatíve nahrádza pojem vyradovanie. Autorke a recenzentom uniklo na s. 9-10 aj definovanie „Archívnej ekonómie“, kde bola o. i. zaradená informácia, že: „...*venuje pozornosť aj fyzikálnym, chemickým a iným škodlivým vplyvom na archívne dokumenty. Podrobne rieši konzerváciu archívnych dokumentov, či už technickými alebo chemickými prostriedkami.*“ Malo to zrejme patriť k archívnej technike.

Autorka publikáciu rozdelila do 12 kapitol. Chronologicky venovala priestor vývoju archívov v staroveku, kde spomenula počiatky najstarších archívov Predného východu, Orientu, ale tiež počiatky archívov na pôde Európy, napr. antický metroón či rímske tabularia. Nejde pritom len o suchý faktografický výpočet, ale pozitívne možno vnímať najmä snahu o hodnotenie týchto inštitúcií z hľadiska dejinno-správneho, ale tiež z pohľadu diplomatiky a významu archívu (archívov) v kontexte doby. Staroveké archívy, pochopiteľne najmä tie z obdobia Ríma, ovplyvnili hlavne neskorší vývoj pápežského archívu, resp. ďalšie stredoveké archívy.

Tejto problematike sa autorka venovala v druhej kapitole, ktorú poňala širšie, pre obdobie stredoveku aj novoveku. Kladne tu hodnotím najmä podrobnejšie rozpracovanie dejín pápežského archívu. Okrem neho sa M. Dobrotková venovala aj významným národným, štátnym archívom, ktorých základy tvorili najmä dynastické korunné archívy (napr. Francúzsko, Taliansko, Španielsko, Anglicko, Rusko, Rakúsko a i.). Hoci ide hlavne o prehľadovú kapitolu, podľa môjho názoru naplnila svoj účel a zmysel, ktorým bolo predstaviť vývoj európskych archívov a pripraviť si tak možnosť charakterizovať vlastný domáci uhorský vývoj. Vyzdvihnúť treba i snahu o kontextové prepojenie náčrtov dejín významných archívov s postupným rozvojom archívnej vedy.

Tretou kapitolou sa tematicky autorka koncentrovala už na domáci uhorský vývoj. Venovala sa kráľovskému archívu a archívom ústredných inštitúcií (Uhorská kráľovská komora, Miestodržiteľská rada), po postupné formovanie Uhorského krajinského archívu. Osobitne bola v tejto kapitole načrtnutá aj genéza počiatkov neskoršieho archívu Slovenského národného múzea a Archívu Spolku sv. Vojtecha. Vznik a vývoj regionálnych a miestnych archívov opísala v štvrtej kapitole. Tu dostali priestor najmä významné archívy hodnoverných miest, stoličné a mestské archívy, ale tiež skupina patrimonialných archívov, viazaných na významné rody a panstvá. I tu autorka pokračovala v koncepcii prepojenia základnej faktografie s kontextovou interpretáciou smerovanou do fungovania a úloh týchto typov archívov.

Chronologický medzník vo vývoji slovenského archívniectva predstavoval vznik Československa. V medzivojnovom období sa síce nepodarilo vytvoriť pevnú sieť archívov, no aspoň sčasti sa začala organizovať ochrana a správa, do ktorej sa angažoval inšpektor archívov a knižníc. Táto funkcia bola na Slovensku spojená najmä s osobnosťou Václava Chaloupeckého, zakladateľa štúdia dejín na Univerzite Komenského v Bratislave a neskôr ho koncom 30. rokov 20. storočia nahradil Branislav Varsík. Vývoj slovenských archívov v medzivojnovom období nebrzdila len ich neorganizovanosť a roztrieštenosť, ale negatívne pôsobila na snahy o organizáciu siete archívov aj absencia archívnej legislatívy. Tú si síce mnohí kompetentní uvedomovali, no napriek snahám sa riešenie našlo až podstatne neskôr, v povojnovom období. M. Dobrotková na pomerne malom priestore postihla prakticky všetky podstatné míľniky a prehľadne vysvetlila vývoj viacerých fenoménov, ktoré sprevádzali najmä inštitucionálny vývoj a vzťahy slovenského a českého archívniectva.

Ani vznik Slovenskej republiky (1939 – 1945) nepredstavoval výraznejší krok dopredu. Funkcia inšpektora archívov síce pokračovala v osobe B. Varsíka (od r. 1944 V. Bucko pre rímskokatolícke archívy a knižnice), ten ale ešte v roku 1943 skonštatoval, že pod jeho dozor patria až tisíce archívov na Slovensku. Roztrieštený a neorganizovaný charakter slovenských archívov, ktorý bol reprezentovaný nielen župnými a cirkevnými archívami, ale tiež početnými archívami miest, obcí a súkromnými archívami (panstiev a rodov, spolkov a pod.), ktoré už v tomto období dopĺňali aj prekvalifikované registratúry novovzniknutých inštitúcií, jasne poukazoval na potrebu akútne riešiť organizáciu archívniectva, sprehľadniť a legislatívne určiť podmienky ďalšieho vývoja. Potrebu centrálného archívu, ktorú počas Rakúsko-Uhorska zastrešoval Uhorský krajinský archív, začal v medzivojnovom období postupne plniť Archív Krajinského úradu v Bratislave, kde pôsobil aj spomínaný B. Varsík, neskôr vystriedaný/premenovaný na Archív Ministerstva vnútra.

Povojnové obdobie sa stalo napokon významnou vývojovou etapou najmä z dôvodu postupného vzniku pevnej sústavy archívov a prijatím vládneho nariadenia o archívniectve z roku 1954. Autorka venovala tomuto obdobiu dve kapitoly, zamerané jednak osobitne na dejiny Pôdohospodárskeho archívu, a zároveň na všeobecný vývoj archívov do roku 1989. V povojnovom období na význame ďalej získaval niekdajší Archív Ministerstva vnútra na Slovensku, premenovaný na Archív Povereníctva vnútra SNR, ktorý dal základ Slovenskému ústrednému archívu v Bratislave. Ten sa zasa podľa vládneho nariadenia 29/1954 Zb. premenoval na Štátny slovenský ústredný archív. Ďalším významným archívom na Slovensku v povojnovom období sa stal na

kratšiu dobu už spomenutý Pôdohospodársky archív. Išlo o špecializovaný archív, ktorý po roku 1947 začal sústreďovať na Slovensku najmä patrimoniálne archívy a vytvoril si postupne šesť pobočiek. Tento archív však nemal dlhé trvanie. Prijatím vládneho nariadenia o archívniectve, ktoré načrtlo archívnu sieť Československej republiky, boli pobočky Pôdohospodárskeho archívu začlenené medzi štátne archívy. Napokon bol do Štátneho slovenského ústredného archívu začlenený aj Pôdohospodársky archív v Bratislave.

Začiatok 50. rokov 20. storočia bol pre organizáciu archívov na Slovensku významným aj na regionálnej úrovni. Vznikli krajské archívy, postupne sa formovali v regiónoch okresné. V roku 1950 vznikol aj špecializovaný Ústredný banský archív pre Slovensko so sídlom v Banskej Štiavnici. Pri povereníctve vnútra bola vytvorená Slovenská vedecká archívna rada a archívna správa. Spomenuté momenty autorka v publikácii reflektovala a interpretovala s uvedením podstatných kľúčových udalostí. Okrem formovania sústavy štátnych archívov spomenula aj špecializovaný Archív SNM, začlenenie rímskokatolíckych archívnych fondov hodnoverných miest a zmeny, ktoré v ďalších rokoch súviseli so zrušením Zboru povereníkov a novým územnosprávnym usporiadaním. M. Dobrotková nevynechala náčrt vývoja vzťahov s „Prahou“, spomenula edičnú činnosť slovenských archívov (Slovenská archivistika) a zmeny v legislatíve, viažuce sa k archívnemu zákonu, ktorý SNR schválila v roku 1975. Pri tejto príležitosti vysvetlila podstatu Jednotného archívneho fondu, postavenie archívov osobitného významu a ďalších významných úprav, ktoré archívny zákon priniesol.

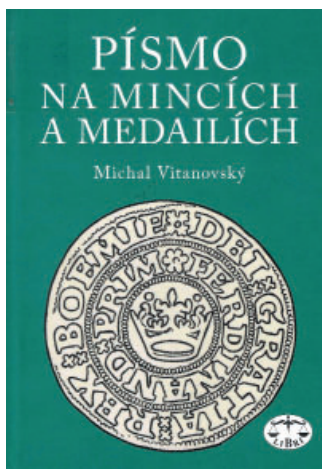
Osobitne sa autorka venovala ponovembrovému vývoju, najmä v oblasti legislatívy a úprav v archívnej organizácii, premenovaniu ústredného archívu na Slovenský národný archív v Bratislave. V tejto kapitole sa hlbšie zaoberala aj obsahovou stránkou národného archívu a jeho organizáciou práce.

Samostatný priestor dostali až v troch nasledujúcich kapitolách i niektoré vybrané archívne školy. Z nich významnejšou bola francúzska École de Chartes so sídlom v Paríži. Už v predchádzajúcich kapitolách spomenula autorka na niektorých miestach aj pražskú Státní archivní školu, ktorá začala s prípravou archivárov od roku 1919 a stala sa významnou aj z hľadiska rozvoja slovenského archívniectva. Napokon sa zaoberala i dejinami slovenských vzdelávacích inštitúcií. Posledná kapitola, ktorú možno zároveň považovať aj za dôvetok (záver) publikácie, reflektuje medzinárodnú spoluprácu slovenského archívniectva, či vo vzťahu k Medzinárodnej rade archívov, ale tiež vo vzťahu k historickému bádaniu v zahraničných archívoch.

Podľa mojich vedomostí je faktografia v publikácii uvedená precízne. Väčšinou nechýba aj kontextové vysvetlenie javov, viazané najmä na súbor problémov súvisiacich so vznikom a rozvojom archívov. Pozitívne na mňa pôsobil aj jednoduchý a ľahký štýl, hoci sa občasne v publikácii vyskytli nejaké stylistické a gramatické drobnosti. Osobne som presvedčený, že publikácia je vhodná pre študijné účely, a to nielen pre študentov histórie, ale určite aj pre študentov archívniectva. Publikácia neobsahuje len faktografiu, terminológiu, ale tiež pasáže, ktoré dokážu rozvinúť kritické myslenie a vysvetľujú genézu a vývoj „fenoménu archív“ nielen na Slovensku.

Pavol Tišliar
Masarykova univerzita

VITANOVSKÝ, Michal. *Písmo na mincích a medailích*. Praha : Libri, 2020, 304 s. ISBN 978-80-7277-582-8.

Kniha popredného českého medailéra Michala Vitanovského *Písmo na mincích a medailích* poskytuje zaujímavý pohľad na vývoj písma z numizmatickej perspektívy. Autor venuje pozornosť písmu od čias, keď sa prvýkrát objavilo na minci až po moderné razby. Jeho zámerom nebolo venovať pozornosť rôznym písmam od antiky po súčasnosť v rámci hlbších paleografických analýz či obsahovej stránky jednotlivých nápisov. Písmu sa venuje z pohľadu umelca ako tvorcu výtvarného návrhu s dlhoročnou skúsenosťou. Vníma ho teda nielen ako nosič istej sumy informácií, ale predovšetkým ako umeleckú hodnotu. Z tohto pohľadu písmo prehovára k pozorovateľovi nielen cez znaky a slová, ale aj výtvarným spracovaním. Autor v jednotlivých kapitolách svojej práce demonštruje na užšom

výbere mincí a medailí rôzne typy písma, ich umiestnenie a štylizáciu v rámci celkovej kompozície spoločne s ďalšími obrazovými prvkami reliéfu.

Spoločne s výtvarnou stránkou sleduje aj rôzne účely využitia písma z pohľadu emitenta, v staroveku najmä snahu o získanie ich priazne, neskôr i demonštráciu vlastných mocenských nárokov, ale aj podanie informácie o mieste razby. Autor sa vo svojom exkurze venuje razbám z veľmi širokého časového obdobia, preto je aj výber numizmatického materiálu prirodzene veľmi úzky. Stanovený je najmä s ohľadom na potreby reprezentatívne zachytiť najdôležitejšie rysy vývoja písma. Začína v antike, v čase, keď sa začali objavovať prvé nápisy na minciach. Sled kapitol s jednotlivými mincami a medailami je ďalej radený chronologicky. Pozornosť je venovaná gréckym a rímskym minciam, keltským minciam z územia Čiech, Moravy a okolia, ďalej byzantským či franským minciam. V šiestej kapitole autor venuje pozornosť aj prvým českým menám zachyteným na ranostredovekých denároch. Nasledujú kapitoly venované slávnym českým grošom a toliarom, ktoré obiehali v Českom kráľovstve.

Od konca 15. storočia dochádza v rámci renesancie k rozmachu razených medailí a aj vo výklade autora sa k minciam pripájajú prvé medaily. Okrem Rudolfovej pamätnej medaily tu nájdeme i biblickú medailu z Kremnice z roku 1554. Nasledujú pamätné korunovačné medaily a žetóny, klipy spolu s početnými peniazmi. Časť textu je venovaná aj značkám novovekých mincmajstrov a vardajnov (kontrolórov razby) na minciach obiehajúcich v českom prostredí, napríklad aj mincmajstra Baltazara Zwirnera na minci sedmohradského kniežaťa a vodcu protihabsburského povstania Gabriela Bethlena. V ďalších pasážach je pozornosť venovaná grajciarovým a toliarovým minciam a ďalším početným peniazom, korunovačným a rodovým medailám, ale napríklad i banskej známke z Banskej Štiavnice (1691).

Z moderných dejín 20. storočia sú v knihe zastúpené československé koruny a dukáty, niekoľko známych medailí, napríklad k Pribinovým slávnostiam z roku 1933 či úžitková pivná známka.

Jednotlivé kapitoly sú uvádzané základnými údajmi politických či kultúrnych dejín oboznamujúcich čitateľa v skratke so súdobým historickým vývojom. Tieto sú nápomocné pri prepájaní výkladov v rámci veľmi širokého časového okruhu a dodávajú práci istú ucelenosť. Súčasťou úvodov jednotlivých kapitol sú aj krátke fabuly, na ktoré už nadväzuje výklad o písme jednotlivých razieb sprevádzaný obrazovou prílohou. Bohaté využitie retušovaných grafických vyobrazení mincí a medailí, ako aj niektorých druhov písiem, je zásadné pre čitateľovu orientáciu v problematike. V hlavnej časti textu sa nachádza viac než dvesto obrázkov radených veľmi dôsledne. Tento vysoký počet je adekvátny vzhľadom na autorovu snahu o prezentáciu výtvarného spracovania písma na pomerne veľkom množstve razieb. Hlavný text práce uzatvára krátke slovníček odborných výrazov používaných v texte, bibliografia a poďakovania.

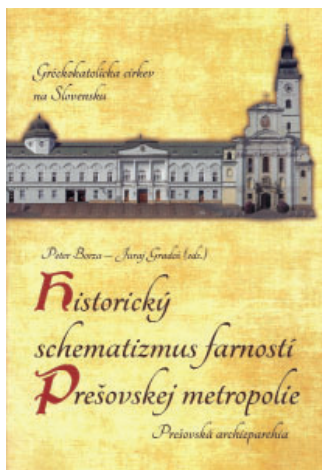
V práci možno oceniť autorovu snahu voviesť čitateľa do problematiky rôznych výtvarných a ryteckých techník použitých pri kreovaní písma a jeho úpravách. To sa v iných numizmatických prácach nevyskytuje vzhľadom na to, že väčšina autorov sa venuje numizmatike z teoretického hľadiska. Autorov prínos teda tkvie aj v okolnosti, že sa delí s čitateľom o niektoré poznatky, skúsenosti a perspektívy, ktoré nadobudol v rámci vlastnej profesionálnej praxe. Text je obohatený aj o pasáže, ktoré sa venujú technickému vývoju rytia, od klasického ručného k modernému pantografu, respektíve redukčnému stroju. Výklad o písme a výtvarných prvkoch reliéfu je pritom podávaný nielen s najdôležitejšími informáciami z politických dejín, ale zaujímavosťami z dejín každodennosti či náboženských dejín. Súčasťou práce sú niektoré základné výklady numizmatickej terminológie spolu s viac či menej známymi výroky a citátmi vzťahujúcimi sa k peniazom a ich dejinám. Nechýbajú ani opisy niektorých najpoužívanejších skratiek.

Knihy M. Vitanovského nie je rigoróznou prácou napísanou pre úzke odborné knihy. Výklad dejín písma na minciach a medailách podáva pútavou popularizačnou formou a má predpoklady osloviť širší okruh čitateľov zaujímavých sa o numizmatiku. Predstavuje dobrú voľbu aj pre tých čitateľov, ktorí dosiaľ nesiahli po literatúre venujúcej sa numizmatike.

Juraj Hirčák

Národná banka Slovenska – Múzeum mincí a medailí Kremnica

BORZA, Peter – GRADOŠ, Juraj (eds.). *Historický schematizmus farností Prešovskej metropolie : Prešovská archieparchia (=Gréckokatolícka cirkev na Slovensku, 8. diel)*. Prešov : Petra n. o., Prešovská univerzita, Gréckokatolícka fakulta, 2016, 765 strán : faksimile, ilustrácie, portréty, tabuľky + mapová príloha. ISBN 978-80-8099-119-7.

Predkladaná prvá časť Historického schematizmu farností Prešovskej metropolie je dielom dvadsiatich ôsmich autorov pod editorstvom Petra Borzu a Juraja Gradača, ktorých ambíciou je predstaviť dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku na úrovni jej farností. V prvej časti schematizmu, ktorý pozostáva z úctyhodných 765 strán, sa autorský kolektív zameral na farnosti pod jurisdikciu Prešovskej archieparchie. V schematizme sú uvedené aj dnes už neexistujúce farnosti, ktoré autori spomínajú v rámci histórie súčasných farností, zväčša ako ich filie alebo pridružené obce. Je vhodné poznamenať, že Prešovská archieparchia bola konštituovaná z Prešovskej eparchie, ktorá bola zriadená v roku 1818. Na archieparchiu bola povýšená v roku 2008.

Dielo vychádza v rámci edície Gréckokatolícka cirkev na Slovensku ako v poradí jej ôsma časť.¹ Vzhľadom na to, že Prešovskú metropoliu (oficiálny názov Prešovská Gréckokatolícka metropolitná cirkev sui iuris na Slovensku) tvoria okrem Prešovskej archieparchie aj eparchie v Košiciach a Bratislave, predpokladáme, že v budúcnosti je možné očakávať ďalšie časti Historického schematizmu, ktoré by zahŕňali aj tieto územno-právne celky.

Publikácia pozostáva z úvodu, hlavnej časti, záveru, zoznamu skratiek a vybranej literatúry, registra farností a filií a príloh v podobe tabuliek a mapy. Hlavná časť, ktorá je zároveň najrozsiahlejšou časťou publikácie, pozostáva z prezentácie dokopy 164 farností v abecednom poradí. Prezentácia každej farnosti začína na samostatnej strane. Jednotlivé heslá (farnosti) sú spracované na základe štruktúry pozostávajúcej z nasledovných desiatich bodov: Štatistické údaje, Geografická poloha, Z dejín obce, Z dejín farností, Sakrálne stavby, Školstvo, Historické zaujímavosti, Osobnosti, Kňazské a rehoľné povolania, Zoznamy farárov a správcov farností, výpomocných

¹ Doteraz vydané časti edície: BORZA, Peter – PETRÍK, Ľubomír (eds.). *Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda (=Gréckokatolícka cirkev na Slovensku, 1. diel)*. Prešov : Petra n. o., 2012, 379 s.; GRADOŠ, Juraj. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku do roku 1818 (=Gréckokatolícka cirkev na Slovensku, 2. diel)*. Prešov : Petra n. o., 2019, 445 s.; CORANIČ, Jaroslav. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1939 (=Gréckokatolícka cirkev na Slovensku, 4. diel)*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, 415 s.; BORZA, Peter. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1939 – 1945 (=Gréckokatolícka cirkev na Slovensku, 5. diel)*. Prešov : Petra n. o., 2018, 178 s.; ŠTURÁK, Peter. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 – 1989 (=Gréckokatolícka cirkev na Slovensku, 6. diel)*. Prešov : Petra n. o., 2018, 295 s.

duchovných a kaplánov. Štruktúra nie je rovnaká pri každom z hesiel, keďže pravdepodobne nebolo možné pri každej farnosti naplniť rovnaký obsah (napríklad školstvo, historické zaujímavosti alebo osobnosti).

Prvým bodom každého hesla sú štatistické údaje pozostávajúce zo základnej identifikácie farnosti, kde autorov zaujímali protopresbyterát, chrám, kaplnka, počet obyvateľov, počet gréckokatolíkov, filiálky, jurisdikčné územie a celkový počet gréckokatolíkov vo farnosti. Údaje o počtoch obyvateľov a gréckokatolíckych veriacich pochádzajú zo sčítania obyvateľov domov a bytov v roku 2011. V štruktúre hesla nasleduje Geografická poloha, kde sú opísané prírodné pomery lokality, prípadne jej vzdialenosť k najbližšiemu mestskému sídlu. Po základných informáciách ku geografickej polohe farnosti nasleduje krátky výklad histórie sídla farnosti, ktorý editori nazvali Z dejín obce. Autorov v tejto stati zaujíma najstaršie osídlenie obce, jej prvá písomná zmienka, najznámejší zemepáni, prípadne rozsah chotára lokality či jej demografický vývoj. Autori sa zmieňujú aj o najstarších názvoch lokality. Dejiny sídla sú chronologicky ukončené v období 20. storočia. Od dejín obce sa dostávame ku stati Z dejín farnosti. Na tomto mieste sa uvádzajú informácie o zriadení farnosti a jej prípadných filiálok, existencii gréckokatolíckeho chrámu, pôsobení kňazov, prípadne prvé zmienky o gréckokatolíkoch v obci. Stavebný vývoj gréckokatolíckych chrámov a ich vnútorné zariadenie, tiež existencia ostatných sakrálnych stavieb vo farnosti sú podrobnejšie rozoberané v nasledujúcom bode Sakrálné stavby. Dôležitou súčasťou každého cirkevného spoločenstva v minulosti bola existencia školy a prítomnosť farára. Tieto poznatky sú v schematizme uvedené v rámci ideálnych hesiel v bode Školstvo. Autori zaradili v štruktúre ideálneho hesla aj bod Historické zaujímavosti, v ktorom je používateľ informovaný o pozoruhodných udalostiach spojených s farnosťou (napr. epidémie, prírodné katastrofy, požiare...), prípadne zaujímavostiach spojených s jej majetkovými pomermi. Ďalšou časťou v štruktúre ideálneho hesla sú Osobnosti, v ktorých autori predstavujú najvýznamnejších rodákov farnosti. Osobnosti cirkevného života, ktoré sa narodili v jednotlivých farnostiach, sú zahrnuté v bode Kňazské a rehoľné povolania. Prehľad povolání možno v rámci rozsahu aj historického kontextu považovať za jedinečný. Posledný bod v štruktúre hesiel tvoria zoznamy farárov a správcov farností. Poskytujú informácie o pôsobení predstaviteľov farností od najstarších čias do súčasnosti (2016).

Po vyčerpávajúcej prezentácii farností nasleduje slovo na záver, ktoré publikácii venoval prešovský arcibiskup metropolita Mons. Ján Babjak SJ. Nasleduje Zoznam skratiek a značiek použitých v práci. Monografia je obohatená aj o dve prehľadné tabuľky, ktoré uvádzajú počet gréckokatolíckych veriacich vo vybraných obciach a farnostiach v rozmedzí rokov 1821 až 2011. Záverečné časti monografie pozostávajú z vybranej bibliografie a abecedne usporiadaného register farností a filií. K monografii je pripojená aj mapová príloha, na ktorej sú zobrazené súčasné, ale aj zaniknuté farnosti Prešovskej archieparchie.

Jednotlivé heslá schematizmu sú koncipované na základe odbornej literatúry a archívneho výskumu a sú opatrené poznámkovým aparátom, ktorý používateľovi umožňuje kriticky posúdiť uvádzané informácie. Zámerom autorov bolo poskytnúť odbornej, ale aj širšej verejnosti základné dielo, z ktorého bude možné vychádzať pri komplexnom spracovávaní dejín farností Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Mô-

žeme konštatovať, že zámer autorov bol naplnený a dokonca v istom zmysle presiahol stanovený rámec, keďže výskum bol realizovaný okrem iného aj na úrovni jednotlivých farských a obecných archívov. Pozitívne tiež hodnotíme, že dielo nie je striktné odborné, a preto ľahšie prístupné aj širšej škále používateľov. V monografii sa nachádzajú drobné nepresnosti z nepozornosti. *V Slove na úvod* je skomolené meno historika Miloša Mareka (s. 7. Miloš Marko) a vo *Vybranej bibliografii* je nesprávne uvedené meno autora diela (s. 755 MARSINA, R.: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I., 1980).

Vydávanie schematizmov má v náboženských komunitách dlhotrvajúcu tradíciu, v ktorej je, ako je vidieť aj na anotovanom diele, opodstatnené pokračovať. Kolektív autorov sa pred koncipovaním tohto diela postavil pred neľahkú úlohu. Spracovanie rozsiahlej monografie encyklopedického charakteru s veľkým počtom autorov si vyžaduje jasne stanovenú metodiku, ktorú je potrebné v práci striktné dodržiavať. Výsledkom takto spracovaného diela, ktorým Historický schematizmus farností Prešovskej metropole nepochybne je, je vydarená monografia, ktorá oprávnené poslúži ďalším bádateľom pri skúmaní gréckokatolíckych farských spoločností.

Júlia Kotrusová
Katedra archívnictva a PVH Inštitútu histórie
Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

HALLON, Ľudovít – DUCHOŇOVÁ, Diana a kol. *Od denára k euru : Fenomén peňazí v dejinách Európy*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, Historický ústav SAV, 2021, 376 s. ISBN 978-80-224-192-22.

Predložená publikácia je jedným z výstupov rovnomenného projektu, ktorý sa riešil na Historickom ústave SAV v rokoch 2016 – 2021. Cieľom tohto projektu bolo inovatívne spracovanie fenoménu peňazí v dejinách Slovenska od stredoveku až po súčasnosť. Uvedená publikácia obsahuje štúdie, ktoré sa doplnkovo venujú vybraným témam z oblasti hospodárskych dejín a úlohe peňazí v dejinách Slovenska. Štúdie sú zoradené chronologicky, od najstarších čias po najnovšie dejiny.

Na prvý pohľad sa môže zdať, že jednotlivé štúdie tematicky a obsahovo vzájomne nesúvisia, pričom pokrývajú dlhé časové obdobie dejín Slovenska. Po prečítaní publikácie musíme však s radosťou konštatovať, že sa do bodky vyplnil zámer editorov Diany Duchoňovej a Ľudovíta Hallona, a to upozorniť na nové perspektívy a možnosti spracovania fenoménu peňazí v dejinách Slovenska. Hovorí sa, že to najlepšie na koniec, ale v prípade tejto publikácie sa to najlepšie nachádza úplne na začiatku, aj keď ani jednotlivé štúdie nezaostávajú za vysoko nasadenou latkou.

Editori na pomerne malej ploche výstižne a presne analyzujú súčasný stav a perspektívy hospodárskych dejín na Slovensku, pričom výsledky výskumu porovnávajú so svetovou produkciou, ako aj produkciou historikov okolitých štátov, najmä Maďarska, Rakúska a Česka. Historiografie veľkých, ale aj menších národov a štátov, vrátane okolitých, sa už pokúsili o vytvorenie obrazu dlhodobého vývoja ekonomiky a finančných procesov. V rámci dejín peňazí a financií slovenská historiografia do značnej miery spracovala dejiny menových systémov, platidiel, peňažníctva a centrálného bankovníctva. Mnohé témy z dejín peňazí na Slovensku boli však rozpracované len čiastočne alebo boli takmer úplne obchádzané. Chýba systematický výskum a monografické spracovanie fiškálnej a rozpočtovej politiky štátu, fiškálneho hospodárenia regionálnych orgánov, samosprávnych zväzkov, mesta, obce, jednotlivých typov hospodárskych subjektov, vývoj daní, dávok a daňových systémov, mýtnych, colných a iných poplatkov, cien a miezd, vývoj trhu, vnútorného a medzinárodného obchodu, obchodných korporácií a podnikov, bankských, obchodných a priemyselných komôr a burzy v dlhobohdej historickej perspektíve od stredoveku po súčasnosť. Na okraji výskumu doteraz stála tiež úloha peňazí a finančné hospodárenie v nevýrobnej sfére, ako bolo hospodárenie štátnych, cirkevných, dobrovoľných a iných inštitúcií a korporácií, financovanie kultúry, umenia, školstva, vedy, armády, národného hnutia, domáceho a zahraničného odboja i fenomén peňazí v každodennom živote.

Doteraz na Slovensku nebola vydaná publikácia, ktorá by z interdisciplinárneho hľadiska skúmala daňové systémy, cenový a mzdový vývoj a hospodárenie štátu, orgánov štátnej správy, regionálnej a miestnej samosprávy, pochopiteľne, podľa dobovej štruktúry a charakteru. Ide o mimoriadne aktuálnu tému bádania, ku ktorej sa vyjadrujú viacerí poprední zahraniční historici. Diana Duchoňová a Ľudovít Hallon upozorňujú na to, že práve v tomto kontexte sa robia výskumy fiškálnej stránky štátu v zahraničnej historiografii. Poukazujú na množstvo prác venovaných vzťahu daní, pomeru verejných a súkromných financií voči štátu, ako aj zrodu modernej daňovej politiky, ktorá šla ruka v ruku s vojenskou revolúciou tohto obdobia.

Svetová historiografia sleduje naznačenú problematiku vývoja finančnej politiky a finančných procesov 19. a 20. storočia z rôznych časových, teritoriálnych a tematických hľadísk. Finančné procesy sú pritom analyzované v dlhodobých časových líniách. Kolektívne diela zamerané na dlhodobý vývoj financií v užšom priestore strednej a východnej Európy mapujú transformáciu finančných a úverových systémov. Vývoj v stredo európskom priestore zaujal tiež skupinu amerických historikov, ktorí na príklade formovania colných vzťahov, trhu a hospodárskej politiky habsburskej monarchie prezentovali postupy new economic history. Autori si všímajú aj výsledky okolitých historiografií. Rakúski historici spracovali napríklad tému štátnych financií počas Bachovho absolutizmu, štátnych vojnových pôžičiek a najmä vývoja menovej politiky a bankovníctva.

Po skvelom úvode nasledujú jednotlivé „prípadové štúdie“ zoradené chronologicky, ktoré problematiku fenoménu peňazí na Slovensku skúmajú z rôznych aspektov a uhlov pohľadu.

Hneď prvý príspevok *Platidlá pred peniazmi : Podoby ranostredovekej ekonomickej výmeny na strednom Dunaji pred mincovaním (ca. 8. – 10. stor.)* Mateja Harváta sa venuje platidlám pred prijatím peňažnej meny na našom území. Slovanské kniežat-

stvo Moravanov z 9. storočia a ďalšie priľahlé územia ležiace severne od Dunaja, hoci blízki susedia s karolínskou oblasťou Bavorska, neprijali peňažnú menu. Dôvod absencie razby mincí v slovanskom prostredí autor vysvetľuje kultúrnymi rozdielmi a historickými podmienkami. Po prvé, na susedných územiach Východnej marky a Panónie sa zlaté solidy alebo strieborné denáre a ich nižšie nominále používali obmedzene a pravdepodobne nie veľmi často pri bežnej výmene, ale väčšinou ako účtovná jednotka. Populácia severného Podunajska preto pravdepodobne nepotrebovala prijímať mince na účely výmeny. Druhým dôvodom neskoršieho vzniku razenia v stredovýchodnej Európe bola socioekonomická a kultúrna rozdielnosť slovanských regiónov, ktoré tradične využívali skôr naturálnu ekonomiku a výmenný obchod. Pri určitých platbách mohli používať železné predmety v tvare sekery (sekerovité hrivny) alebo kusy látky, avšak tieto predmety nemuseli slúžiť iba ako platidlá.

Druhá štúdia s názvom *Denáre a poldenáre Štefana I.* od Jána Steinhübelu predstavuje prvé mince na našom území, ktoré dal raziť uhorský kráľ Štefan I. Veľký vplyv na toto rozhodnutie mala jeho bavorská manželka Gizela a jej bavorskí sprievodcovia. Štefan I. nedal spomínané denáre raziť v niektorom zo svojich sídiel, v Ostrihome alebo v Stoličnom Belehrade, ale v pohraničnej Preslave (dnešná Bratislava), ktorá nebola kráľovským sídlom. Pretože dovtedy v Uhorsku mince nikto nerazil, nebol na tomto území žiaden domáci mincový majster. Ten musel prísť zo susedného Bavorska.

V ďalšom príspevku *Donácia banského regiónu a kremnickej mincovej komory v r. 1424 – 1427 : skutočný dar alebo pragmatická politika?* Martina Štefánika sa presunieme do 15. storočia. Donácia stredoslovenských banských miest kráľovnej Barbore zo strany uhorského kráľa Žigmunda v roku 1424 je v literatúre hojne citovaná a je to vo všeobecnosti známy historický fakt, ktorý sa obvykle interpretuje ako veľkodušnosť panovníka v snahe zabezpečiť svoju manželku. Banské mestá boli v skutočnosti súčasťou omnoho väčšieho súboru donácií, v širšom zmysle boli stelesnením celej jeho komplikovanej politiky spravovania a úsilia o uchovanie kráľovského majetku. V situácii neustále sa zmenšujúcej kráľovskej domény sa Žigmund snažil udržať objemné majetkové komplexy v dosahu svojej moci, pretože presunom panstiev do rúk dobre hospodáriacej a efektívne spravujúcej manželky si na ne zachoval podstatne väčší vplyv ako pri odovzdaní mocným šľachticom.

Z obdobia raného novoveku je príspevok *Coborovci, hospodársky a politický vzostup a pád rodu* od Márie Kohútovej. Coborovci boli významným šľachtickým rodom v Uhorsku. V 15. – 17. storočí viacerí jeho príslušníci pôsobili vo významných funkciách a na obdobie troch storočí boli majiteľmi panstiev Holíč, Šaštín a Ostrý Kameň. Hoci často s ťažkosťami, darilo sa im udržať rodové majetky. Zmena nastala v druhej polovici 17. storočia, keď sa im narodilo viac dcér a dedičstvom sa začali základné majetky zmenšovať. Posledný člen rodu, Jozef, nemal deti a majetky postupne rozpredal.

Zo šľachtického prostredia a jeho finančného zákulisia je ďalšia štúdia Tomáša Januru *Finančné pozadie majetkového vzostupu Ladislava Szent-Iványa* a jeho rodiny. Práve ambicióznemu Ladislavovi Szent-Iványovi (1656 – 1716) sa prostredníctvom viacnásobných finančných operácií a kombináciou rôznych alternatív podarilo výrazne hospodársky sa povzniesť. Autor v štúdiu skúma, za akých podmienok dotýčny

šľachtic nadobudol nové nehnuteľnosti a tiež spoločenské a politické postavenie jednotlivca.

Rozsiahla štúdia Ingrid Kušnierárovej s názvom *Financovanie ústavnej starostlivosti o osirelé deti v Uhorsku* sa venuje problematike starostlivosti o odkázané osoby. Na pôde Uhorska, podobne ako v ostatných európskych krajinách, bola táto otázka do vzniku sociálneho štátu predovšetkým povinnosťou miest a obcí, hoci značnú časť úloh v tejto oblasti prevzali na seba cirkvi a súkromní dobrodinci. Mestské a obecné samosprávy, prípadne štátna moc sa však v rámci svojich kompetencií podieľali iba na riadení a organizácii chudobinskej starostlivosti, na jej finančnom zabezpečení participovali len výnimočne.

Druhá časť kolektívnej monografie sleduje vývoj fenoménu peňazí v 19. a 20. storočí, teda v období postupného rozmachu modernej spoločnosti založenej na trhovej ekonomike s nástupom novodobých monetárnych, daňových a mzdových systémov, s rozvojom komerčného peňažníctva a centrálného bankovníctva, s formovaním moderných centrálnych, regionálnych a miestnych rozpočtov.

Formovanie novodobého komerčného peňažníctva v Uhorsku a osobitne v dobovom Prešporku sleduje Štefan Gaučík v štúdiu *Diferenciácia a špecializácia bánk v Prešporku v 60. a 70. rokoch 19. storočia*. Autor približuje uvedenú problematiku v širších súvislostiach hospodárskeho a finančného vývoja Uhorska po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 na pozadí ekonomického rozmachu, ako aj prvých veľkých hospodárskych kríz 19. storočia. Podáva obraz genézy budapeštianskych veľkobánk prepojených so zahraničným kapitálom, ktoré postupne prevzali kľúčovú úlohu v úverovej sústave a v podnikovej sfére krajiny.

Tento obraz je doplnený vývojom uhorských bankových inštitúcií a ich zahranično-kapitálových vzťahov. V ďalšej časti tematicky prechádza na pôdu Prešporka druhej polovice 19. storočia a analyzuje jednotlivé aspekty vzniku tunajších obchodných bánk v rokoch 1842 – 1873 s ich úspešnými aj neúspešnými stratégiami. Osobitná pozornosť je venovaná najstaršiemu peňažnému ústavu v Prešporku, ako aj na celom území dnešného Slovenska, Prvej prešporskej sporiteľni, založenej v roku 1842, ktorá sa stala hegemonom úverových aktivít v meste, ale mala tiež podiel na jeho kultúrnom a spoločenskom živote.

Ďalšia štúdia autorky Anny Falisovej pod názvom *K problematike lekárskeho honorára na Slovensku v rokoch 1919 – 1938* je monotematicky zameraná na mzdové otázky v špecifickej oblasti dobovej medicíny medzivojnového Československa. Zo štúdie vyplýva, že honorovanie lekárov bolo spočiatku veľmi rôznorodé a záviselo od oblasti pôsobenia lekára, profesionálneho zaradenia, odpracovaných rokov a iných kritérií. Lekári mohli byť súkromní, úradní, v štátnej službe, obecní, obvodní, prípadne sa uvedené zaradenia kombinovali. V medzivojnovom období do honorovania lekárov postupne vnášali pevnejší systém. Napríklad v roku 1920 systematizovali tri zložky platu úradných lekárov. Išlo o tzv. slúžne, činžovné a výchovné, pričom každá zložka závisela od zaradenia lekára do platových a služobných stupníc. Plat obecných a obvodných lekárov zahŕňal prostriedky od štátu na základný plat a zaradenie do vekovej stupnice a príspevky obce a obvodu na byt a cestovné. Lekári so súkromnou praxou mali od roku 1928 stanovenú dolnú hranicu honoráru, ktorú mohli požadovať od pacienta. Horná hranica určená nebola, preto slabo honorovaní lekári v štátnej

službe vykonávali aj súkromnú prax. V porovnaní s platmi vysokých úradníkov štátnych inštitúcií a súkromných podnikov úroveň honorovania lekárov zaostávala.

Matej Hanula sa v štúdií s názvom *Kazia peniaze šport? Diskurz o profesionalizme vo futbale v medzivojnovom Československu s dôrazom na Slovensko* venoval úlohe peňazí vo futbale. Štúdiá má viacero rovín. Oboznamuje so životom popredných predstaviteľov československého a osobitne slovenského futbalu a na stránkach dobovej tlače sleduje vývoj polemiky o zavádzaní profesionalizmu do futbalového športu od polovice 20. rokov až do rozpadu ČSR. Profesionalizmus začali zavádzať najväčšie české kluby podľa britského vzoru, ale uvedené smerovanie najmasovejšieho športu nachádzalo veľa odporcov v českej spoločnosti a ešte viac na Slovensku. Autor uvádza aj hodnotu odmien špičkových futbalistov, ktorí však naďalej zároveň vykonávali iné zamestnania. Na Slovensku sa profesionálny futbal presadil až v 30. rokoch a slúžil najmä ako motivácia pre najlepších hráčov, aby neodchádzali do českých profesionálnych klubov. Rozpad ČSR a vznik samostatnej Slovenskej republiky priniesol zákaz profesionálneho futbalu a jeho ďalší vývoj prebiehal len na amatérskej báze.

Dve nasledujúce štúdie nás zavedú do obdobia vojnovnej Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945, v ktorej sa postupne presadzoval totalitný systém. Prvá z nich od autora Ľudovíta Hallona s názvom *Podiel Tatra banky na financovaní priemyslu Slovenska 1939 – 1945* mapuje a hodnotí celkový charakter, metódy a postupy financovania prevádzky a technicko-hospodárskeho rozvoja priemyslu dobovými komerčnými bankami na príklade najvýznamnejšieho peňažného ústavu Slovenska Tatra banky. Autor rozdelil pomerne rozsiahly text do niekoľkých podkapitol. V úvodných podkapitolách vykresľuje celkový obraz vývoja priemyslu a komerčného bankovníctva v sledovanom období s ich kapitálovými vzťahmi, pričom poukazuje na prílev ríšsko-nemeckého kapitálu. Následne predstavuje Tatra banku ako najväčší peňažný ústav, ktorý však musel byť pre patovú hospodársku situáciu sanovaný štátom a stal sa nástrojom vládnej hospodárskej politiky. Druhá časť štúdie približuje vývoj jednotlivých priemyselných odvetví a analyzuje podiel úverovej činnosti Tatra banky na ich technickom a hospodárskom rozvoji.

Tematika peňažníctva je obsiahnutá aj v druhej štúdií z obdobia existencie Slovenskej republiky 1939 – 1945 s osobitým názvom „*Bolo to tak správne, otec Rajffei-sen?*“ *Nemecké družstevníctvo na Slovensku počas druhej svetovej vojny*. Autor Michal Schvarc sa v nej zaoberá vývojom a úlohou družstevníctva nemeckej menšiny na Slovensku v sledovanom období, pričom uvedenú problematiku predstavuje v širších dobových súvislostiach. Hodnotí začiatky nemeckého družstevníctva v medzivojnovom období a následne jeho postavenie v systéme družstiev Slovenskej republiky 1939 – 1945 s ohľadom na výsadné postavenie nemeckej menšiny vo vtedajšom politickom režime.

Autor mapuje tiež vnútornú štruktúru nemeckého družstevníctva s peňažnými, potravnými a inými typmi družstiev, ako aj jeho vzťah k organizáciám nemeckej menšiny, predovšetkým k nacistickej Deutsche Partei a k zastupiteľským inštitúciám Nemeckej ríše na Slovensku. Medzi kľúčové časti štúdie patrí analýza metód a koridorov, ktorými nacistické Nemecko financovalo sledované nemecké družstevníctvo. Na záver je osobitná pozornosť venovaná diskurzu na tému nemeckých družstiev na Slo-

vensku po roku 1945 medzi Nemcami zo Slovenska v Nemecku a v Rakúsku pod vplyvom názorov F. Karmasina, ktorému sa podaril útek na Západ.

Obdobie vojnových rokov 1939 – 1945 skúma aj Martin Posch vo svojej štúdií pod názvom *Od sabotáží k materiálnej podpore – aktivity britských spravodajských služieb v Československu*. Autor približuje činnosť britských spravodajských služieb na území bývalej medzivojnovnej ČSR s hlavným zámerom prípravy a realizácie sabotáží voči tunajšiemu vyspelému priemyslu, ktorý po roku 1938 slúžil potrebám Nemeckej ríše, v súčinnosti s organizovaním sabotážnych akcií v širšom priestore strednej a juhovýchodnej Európy. Prvá časť štúdie je venovaná spravodajskej činnosti Sekcie D britskej Secret Intelligence Service (SIS) zameranej proti nacistickému Nemecku ešte pred zánikom ČSR v spolupráci s československými spravodajskými službami. V ďalších častiach autor hodnotí jednotlivé fázy spolupráce britskej Special Operations Executive (SOE) s exilovým Ministerstvom národnej obrany ČSR na plánovaní a realizácii sabotáží do roku 1945. Autor pritom analyzuje, do akej miery bola materiálna podpora sabotážnym akciám československého odboja, ktorú financovala britská vláda, závislá od vývoja exilových československo-britských diplomatických vzťahov.

Do obdobia vlády totalitného komunistického režimu po roku 1948 nás zavedie Miroslav Londák vo svojej štúdií *Ekonomicko-sociálny stav Slovenska na konci československého komunistického režimu*. Autor tu podáva celkovú charakteristiku priebehu a výsledkov ekonomického a sociálneho vývoja Slovenska v podmienkach centrálné plánovaného hospodárstva sovietskeho typu od nastolenia komunistického režimu v roku 1948 až do konca 80. rokov, keď nastal jeho pád. Objasňuje príčinné súvislosti prevzatia sovietskeho administratívno-direktívneho modelu ekonomiky na začiatku 50. rokov, oboznamuje s jeho charakterom a hodnotí pokusy o jeho reformu v 50. a 60. rokoch minulého storočia. Na základe štatistických údajov približuje klady a zápory socialistickej industrializácie Slovenska a porovnáva jej výsledky so situáciou v českých krajinách. Potvrdzuje, že socialistická industrializácia napriek mnohým negatívam priniesla v porovnaní rokov 1948 – 1989 zásadný zlom v ekonomickom a sociálnom rozvoji Slovenska a zmenila ho z agrárnej na priemyselno-agrárnu krajinu, hoci dlhodobý historický cieľ dobehnúť úroveň českých krajín sa nepodarilo uskutočniť.

Posledná štúdia, ktorá bola zaradená do publikácie, nesie názov *Ekonomické aspekty podpory vedy a výskumu na Slovensku v 80. a 90. rokoch 20. storočia*. Autor Adam Hudek sa v nej zaoberá ekonomickými súvislosťami rozvoja vedy na pozadí formovania štátnej vednej politiky. Podľa názvu by malo ísť o zmeny v koncepciách štátnej podpory vedy a výskumu na prelome dvoch režimov. Autor však zároveň približuje čitateľovi celkový obraz vývoja štátnej politiky v prístupe k vedecko-výskumnej sfére a k jej finančnej podpore od 50. až do konca 90. rokov minulého storočia na konkrétnom príklade Československej akadémie vied a v jej rámci Slovenskej akadémie vied, ktorá sa po roku 1989 osamostatnila. Autor poukazuje na rozdiely medzi oficiálne proklamovanou a reálnou podporou vedy v jednotlivých fázach vývoja komunistického režimu, po roku 1989 a po osamostatnení Slovenska, čím zároveň hodnotí aj celkové postavenie vedy a výskumu v spoločnosti. Po páde komunistického režimu sa pre slovenskú vedu otvoril voľný prístup k výsledkom svetovej vedy, k medzinárod-

ným projektom a grantom. V rámci štátnej politiky a štátnych rozpočtov sa však veda a výskum dostali na vedľajšiu koľaj.

Na záver možno skonštatovať, že predložená publikácia napriek svojmu rozsahu a väčšiemu počtu autorov nevykazuje žiadne viditeľné nedostatky alebo chyby. Napriek tomu, že ide o vedecké dielo, jednotlivé štúdie sú napísané pútavo a zrozumiteľne, čo je výsledkom poctivej práce nielen erudovaných autorov, ale najmä editorov. Pri editovaných vedeckých knihách sa totiž často stáva, že jednotlivé časti alebo štúdie vzhľadom na široký okruh autorov majú kolísavú úroveň, čo našťastie neplatí pre túto publikáciu. Hlavná téma predkladanej publikácie je mimoriadne aktuálna a zásadným spôsobom rozšíri výskum a syntetické spracovanie vývoja fenoménu peňazi na Slovensku.

František Chudják
Archív Národnej banky Slovenska

BUGYINSKÁ, Klaudia – SZEKERESOVÁ KOVÁCSOVÁ, Judita – VARJÚ, Attila (eds.). *Pomáhať, chrániť a zachraňovať! Segíteni, védeni és menteni!* Šaľa : Spoločnosť Petra Pázmány – Pázmány Péter Tudományos Társaság, 189, 2022 s. ISBN -978 2-4-972554-80.

Každoročne vydávaný zborník šalianskej pobočky Štátneho archívu v Trnave je tentokrát zameraný na problematiku policajných zločínok, hasičstva a zdravotníctva v regióne okresov Dunajská Streda, Galanta a Šaľa. Zborník je výstupom rovnomennej dvojjazyčnej vedeckej konferencie spojenej s výstavou archívnych dokumentov, ktoré organizuje archív v Šali už tradične začiatkom septembra v spolupráci so Spoločnosťou Petra Pázmány. Obsahuje desať príspevkov, ktoré na konferencii odzneli v slovenčine, maďarčine i češtine. Slovenský a maďarský úvod oboznamuje čitateľov s motiváciou organizátorov pre voľbu témy konferencie a výstavy, tiež s obsahom a štruktúrou zborníka. Každý príspevok je v úvode opatrený anglickým abstraktom a kľúčovými slovami v slovenčine a angličtine. Resumé je pri slovenských a českom príspevku v maďarčine (nie v angličtine, ako je mylne uvedené v úvode), pri maďarských príspevkoch v slovenčine. Je treba zdôrazniť, že ide o neštandardne dlhé a podrobné resumé. Zostavovatelia zvolili tento prístup ako kompromisné riešenie vzhľadom na celkové obmedzenie počtu strán zborníka. Ide však o veľmi dobrú alternatívu, ktorá zvyšuje jazykovú prístupnosť príspevkov aj pre zahraničných čitateľov.

Ako prvý je v zborníku zaradený príspevok Vlastimila Svěráka zo Štátneho okresného archívu v Jihlave *Požární rády města Jihlavy v 16. – 19. století*. Autor nás v úvo-

de oboznamuje s viacerými veľkými požiarimi v Jihlave v 16. storočí a analyzuje ich príčiny. Po roku 1551 však už žiadne ďalšie požiare podobného rozsahu mesto nepostihli. Dôvodom bolo vydanie požiarneho poriadku a zavedenie mnohých opatrení, ktorých plnenie začala mestská rada dôsledne vyžadovať. Presný dátum vydania požiarneho poriadku nie je síce známy, známy je však obsah jeho dvanástich bodov, s ktorými nás autor oboznamuje. Poriadok bol neskôr viackrát dopĺňovaný a až v roku 1838 nahradený novým poriadkom.

V druhom príspevku Veronika Keresztes z Krajinského archívu v Budapešti približuje *Protipožiarne usmernenia v Bratislavskej župe v druhej polovici 19. storočia*, pričom tak činí v kontexte celkového vývoja protipožiarnej ochrany v Uhorsku. Ako prvé začali protipožiarne opatrenia v 17. storočí zavádzať uhorské mestá. Uhorské úrady začali ochrane pred požiarimi a zmiernovaniu ich dôsledkov venovať pozornosť až od 18. storočia, aj to až na príkaz panovníkov Karla III., Márie Terézie a Jozefa II. V roku 1788 Jozef II. vydal prvý protipožiarny poriadok v Uhorsku, ktorý, hoci nikdy nenadobudol platnosť, stal sa vzorom pre protipožiarne poriadky vydávané jednotlivými samosprávnymi inštitúciami (mestá, stolice). Bratislavská stolica prijala svoj prvý provízórny protipožiarny poriadok v roku 1864, ktorý bol výsledkom dlhodobého pôsobenia Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady na stolice, aby venovali pozornosť protipožiarnej ochrane. V roku 1889 bol prijatý nový stoličný protipožiarny poriadok. Edície oboch noriem Bratislavskej stolice sú v pôvodnom jazyku uverejnené v závere príspevku. V prípade staršieho poriadku z roku 1864 ide o skrátenú edíciu najvýznamnejších ustanovení. Autorka však v príspevku venovala priestor aj niektorým ďalším dokumentom z oblasti protipožiarnej ochrany, zachovaným v archívnom fonde Župa Bratislavská, ako napr. požiarny poriadok miest Svätý Jur (1851) či Šamorín (1889), z ktorého malá časť je taktiež súčasťou edície. Zaradenie príspevkov V. Svěráka a V. Keresztes vedľa seba zároveň umožňuje všimnúť si nerovnomernosť vývoja oboch regiónov: (aj) v oblasti protipožiarnej ochrany bolo uhorské prostredie približne o storočie zaostalejšie než české krajiny.

Príspevok Júlie Ragačovej zo Štátneho archívu v Trnave „*Naše poslanie – pomoc bližnému*“. Z *histórie trnavských hasičov-samaritánov* mapuje počiatky tzv. samaritánskej služby, teda špecializovaných hasičov – zdravotníckych záchranárov, ktorá sa začala formovať v Československu po prvej svetovej vojne a v Trnave začala pôsobiť od roku 1926. Príspevok približuje tri najvýznamnejšie osobnosti samaritánskeho hnutia v Trnave – jeho zakladateľa Vojtecha Voldána, jeho nasledovníka Františka Hrbeka a jeho manželky Márie Hrbekovej, ktorá bola prvou činnou ženou-hasičkou v trnavskom oddiele a veľkou propagátorkou samaritánskeho hnutia. Samaritáni organizovali prípravné kurzy nielen pre dospelých záujemcov, ale aj pre deti. Autorka upozorňuje na dve prvenstvá Trnavy: Trnava viedla celoslovenský rebríček v počte uskutočnených výcvikových kurzov i v počte účastníkov a už v roku 1926 sa tu uskutočnilo prvé verejné vystúpenie detí-samaritánov. Autorka prináša prehľad o celkových počtoch samaritánov na Slovensku a niektoré ďalšie informácie o samaritánskej službe. Prameňom jej výskumu boli správy o činnosti jednotlivých samaritánskych oddielov pri dobrovoľných hasičských zboroch uverejňované na stránkach časopisu Hasičské listy, ďalej pravidelná ročná správa o samaritánskej službe, vydávaná Zemskou hasičskou jednotou na Slovensku, a od roku 1932 vydávaný časopis Ústredného

samaritánskeho referátu Československého Červeného kríža Československý samaritán. Od roku 1935 boli hasiči-samaritáni k dispozícii aj veliteľstvám Civilnej protileteckej ochrany.

Ďalšie dva príspevky v zborníku pochádzajú z pera archivárov Archívu Sabolčsko-satmársko-berežskej župy v Nyíregyháze. Lajos Szemán v príspevku s názvom „...*Otvorme svoje srdcia pre všetkých utečencov.*“ *Sedmohradskí vnútroštátni vojnoví utečenci v župe Sabolč a v Nyíregyháze v rokoch 1916 – 1917* analyzuje priebeh utečeneckej krízy, ktorá nastala potom, ako Rumunské kráľovstvo 27. augusta 1916 vyhlásilo vojnu Rakúsko-Uhorsku. Išlo o prvú veľkú utečeneckú vlnu v moderných dejinách v našom regióne, ktorá sa však výbornou organizáciou a zvládnutým priebehom na všetkých úrovniach stala vzorom pre riešenie neskorších utečeneckých kríz, napr. po rozpade Rakúsko-Uhorska. Na základe vládneho nariadenia mala župa prichýliť približne 30 000 utečencov z celkového predpokladaného počtu 1 300 000. Kľúčom úspechu bola dobrá komunikácia medzi stolicou a mestom Nyíregyháza, zriadenie výboru, ktorý začal pred príchodom prvých utečencov pripravovať ich rovnomerné rozdelenie, zabezpečovať ubytovanie, stravu, lekársku starostlivosť, ale tiež veterinárnu pre domáce zvieratá, ktoré si so sebou utečenci priniesli, umiestňovanie detí do škôl či možnosti zamestnania pre utečencov. Ďalšia prispievateľka z archívu v Nyíregyháze Kujbusné Mecsei Éva si vo svojom príspevku *Strážny anjel sirôt: Dobrovoľný ženský spolok v Nyíregyháze* všima činnosť uvedeného ženského spolku na poli starostlivosti o siroty od jeho založenia v roku 1851 do roku 1946. Spolok vznikol v súlade so všeobecným trendom záujmových spolkov v druhej polovici 19. storočia s cieľom prevziať na svoje plecia starostlivosť o mestské siroty. V roku 1867 sa podarilo založiť ale dievčenský sirotinec. Autorka venuje pozornosť jeho premenám a vývojovým etapám. Približuje aj formy získavania finančnej a hmotnej podpory na prevádzku sirotinca, napr. výročné bály a tomboly.

Príspevok Istvána Kenyeres a Bélu Sarusi Kissa z Archívu hlavného mesta Budapešti mal už v nadpise otázku: *Je pravý policajný dokument v súvislosti s nedávno objaveným rukopisom Attilu Józsefa? (Úloha budapeštianskej polície pri riešení záhadu Attilu Józsefa)*. Vo februári 2021 sa objavilo doteraz neznáme dielo pripisované jednému z najvýznamnejších maďarských básnikov. Autori priblížili proces diplomatickej a sfragistickej analýzy súboru dokumentov súvisiacich s básňou, ktoré mali dokladovať údajnú pravosť Józsefovho diela a boli datované v júli 1945. Hoci nepravosť básne preukázala aj literárnovedná analýza, následná analýza použitej pečiatky a na nej vyobrazeného erbu, ako aj analýza formálnych znakov dokumentov podporila záver, že ide o falzum. Úloha bola o to náročnejšia, že v prvom desaťročí 21. storočia prišlo na hlavnom policajnom kapitanáte mesta Budapešť k veľkému skartovaniu policajných dokumentov z obdobia 1945 – 2000 bez povolenia archívu. Nezachovala sa teda taká registratúra, ktorá by dostatočne odzrkadľovala organizáciu polície v danom období.

Posledné štyri príspevky predniesli kolegovia zo slovenských archívov. Monika Mikleová z archívu v Nových Zámkoch vo svojom príspevku *Pamätník žandárskej stanice v Seredi v rokoch 1919 – 1951 ako zdroj regionálnych dejín* poukazuje na príklade pamätnej knihy četnickej stanice v Seredi na prínos tohto samostatného typu archívneho dokumentu pre poznanie dejín daného regiónu, ale aj pre dejiny jednotli-

vých četníckych staníc ako nižšieho organizačného celku četníctva v období prvej Československej republiky. „Pamätníky“, ako sa pamätné knihy nazývali, boli dokumentmi formulárového rázu, obsahovali predtlačené položky s piatimi konkrétnymi okruhmi informácií o zriadení a umiestnení stanice, o jej najvyššom veliteľovi, ostatných veliteľoch, mužstve a o dôležitých udalostiach. Práve posledná položka má pre poznanie regionálnych dejín najväčší význam.

Spoločný príspevok Petra Mikleho a Moniky Macovej z Ústavu pamäti národa *Činnosť oddelenia ŠtB pri okresnej správe Zboru národnej bezpečnosti Galanta so zreteľom na mesto Šaľa a jej okolie v 70. a 80. rokoch 20. storočia* sa hoci nie tematicky, ale svojím ladením určite vymyká zo zamerania ostatných príspevkov. Približuje zložku štátnej moci, ktorá zdanlivo nezapadá do kontextu názvu konferencie „Pomáhať, chrániť a zachraňovať“, pretože bola zriadená, aby chránila záujmy štátu na úkor a proti jeho vlastným obyvateľom. Pri dokumentácii celkového obrazu o pôsobení policajných zložiek v regióne však určite nemôže ostať opomenutá. Po krátkom prehľade vývoja štruktúry a organizácie Štátnej bezpečnosti na miestnej úrovni nás autori oboznamujú s predmetom záujmu ŠtB po línii „vnútorného spravodajstva“ i „vonkajšieho protivníka“ – región bol špecifický umiestnením viacerých hospodársky dôležitých objektov (Duslo Šaľa, Niklová huta v Seredi), širokou základňou nábožensky založeného obyvateľstva a vysokým podielom príslušníkov národnostných menšín. K hlavným pracovným metódam a prostriedkom patrila tzv. agentúrno-dôvernícka sieť, sieť konšpiračných a prepožičaných bytov, kontrola a spravodajské vyťaženie občanov (zamestnancov podnikov) pred a po návrate zo zahraničných pracovných ciest, sledovanie prichádzajúcich tzv. vízových cudzincov či zahraničných montážnikov, alebo stážistov. Úlohou príslušníkov ŠtB bolo aj dôkladné vyšetrenie a dokumentácia všetkých závažnejších mimoriadnych udalostí v Dusle Šaľa, ku ktorým sa a priori pristupovalo ako k sabotážnym akciám.

Judita Szekeresová Kováčsová z archívu v Šali v predposlednom príspevku s názvom *Rodina, na ktorú sa nezabúda – osobnosť Cypriána Lelovicsa a Zoltána Feldmára* približuje pôsobenie dvoch osobností Tešedíkova – Cypriána Lelovicsa a jeho zaťa MUDr. Zoltána Feldmára. Cyprián Lelovics prevádzkoval od roku 1915 v obci mäsiarstvo a od roku 1932 prevzal prevádzku miestneho mlyna. Patril k popredným osobnostiam obce. Pôbil ako dlhoročný predseda Dobrovoľného hasičského spolku v Perede, o ktorého obnovenie v roku 1924 sa zaslúžil. Autorka pripája cenné podrobnosti o dejinách a činnosti spolku, o význame spolku v kultúrnom a každodennom živote obce. Cyprián Lelovics mal so svojou manželkou osem detí, ich synovia a zaťovia patrili k aktívnym osobnostiam v regióne. Jedným zo zaťov bol aj lekár Zoltán Feldmár, ktorý od roku 1934 pôsobil ako zastupujúci a od roku 1938 ako hlavný lekár obvodu Tešedíkovo. V rokoch 1943 – 1945 musel pre svoj židovský pôvod prerušiť výkon lekárskeho povolania. Veľká časť jeho rodiny sa stala obeťou holokaustu. Po druhej svetovej vojne pokračoval v lekárskej praxi ako obvodný a školský lekár, súkromný lekár, lekár Ústavu národného zdravia v Šali, od roku 1954 ako okresný hygienik a od roku 1956 až do svojej smrti v roku 1971 ako špecialista v odbore hygieny a epidemiológie v Galante.

Posledný príspevok Klaudie Bugyinszkej zo šalianskeho archívu *Z dejín zdravotníctva mesta Šaľa po roku 1945* podáva obraz o vývoji zdravotníckej starostlivosti

v Šali na pozadí celkového stavu organizácie zdravotníctva na Slovensku v období 1945 až 1967. Východisková situácia v roku 1945 nebola priaznivá a bola priamym vyústením zlých hygienických podmienok a častých epidémií v 19. storočí a následným zhoršením situácie po Veľkej vojne. Medzivojnové obdobie charakterizovala vysoká úmrtnosť novorodencov a matiek v šestonedelí či vysoký počet infekčných ochorení. Druhá svetová vojna mala za následok okrem iného aj deportáciu viacerých lekárov do koncentračných táborov. Epidémie brušného týfusu či tuberkulózy predstavovali veľký problém aj v povojnovom období.

Budovanie moderných zdravotníckych zariadení dostalo koncepčný charakter až po roku 1945 a najmä 1948 pod celoštátnou gesciou. Autorka uvádza míľniky organizácie regionálneho zdravotníctva v povojnových rokoch. Podobne ako v ostatných okresoch prišlo k zriadeniu zdravotníckeho referátu, zdravotného odboru, Ústavu národného zdravia, neskôr okresnej hygienicko-epidemiologickej stanice. Prvá poliklinika v Šali bola zriadená v budove bývalého hostinca. V roku 1955 bola otvorená tzv. malá nemocnica s interným, detským a gynekologicko-pôrodnickým oddelením, na ktorom sa napr. zabezpečili matrace so zvýšeným okrajom. Zlepšovala sa tiež osвета mamičiek novorodencov v zdravotno-hygienickej oblasti, vďaka čomu v 60. rokoch postupne začala klesať miera novorodeneckej úmrtnosti. V roku 1967 bola vďaka výstavbe závodu Duslo v meste dokončená výstavba novej nemocnice.

Kristína Majerová
Archív SAV

ARCHÍVNY ALMANACH, 2022, roč. 5. Bytča : Spolok PRO ARCHIVIS, o. z.; Spoločnosť slovenských archivárov, 97 s. ISBN 97880-972999-4-1.

Piaty ročník Archívneho almanachu je venovaný docentovi Ivanovi Chalupeckému pri príležitosti 90. výročia jeho narodenia. V úvodníku sa Martina Orosová, predsedníčka Spoločnosti slovenských archivárov, venovala otázke, pred ktorou stála redakčná rada periodika pred vydaním ostatného čísla. Tá znela, či pokračovať ďalej napriek existencii dvoch odborných archívnych periodík, opakujúcim sa menám autorov a autoriek, ktorí svojím úsilím pravidelne naplňali časopis.

Členovia redakčnej rady deklarovali odhodlanie vydávať časopis aj ďalej s tým, že majú premyslenú novú obsahovú a formálnu štruktúru a zdôraznili význam printovej verzie časopisu, keďže uverejnené texty bude možné dohľadať aj po rokoch. Alena Kredatusová

v spomienke na Ivana Chalupeckého zdôraznila jeho podiel na rozvoji slovenského archívnictva v oblasti teórie i praxe, priblížila ľudský a pracovný rozmer tejto všestran-

ne zameranej osobnosti, ktorej srdcovou záležitosťou bol život a dielo Majstra Pavla z Levoče.

Rubriku Štúdie a články otvára príspevok Rastislava Luza o participácii Alexandra Húščavu na výskume vo vatikánskych archívoch a úlohe Krajinského úradu v Bratislave na zapojení sa slovenskej časti republiky do činnosti Československého historického ústavu v Ríme. Ústav bol založený v roku 1921 a v roku 1923 vznikla Komisia Československého historického ústavu v Ríme. Podľa autora A. Húščava nezúročil svoj vatikánsky výskum vo forme edície preštudovaných dokumentov. Edične boli tieto sprístupnené až po 80. rokoch Milošom Marekom z Katedry histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Štúdia obsahuje edíciu ôsmich dokumentov, týkajúcich sa pôsobenia A. Húščavu v Ríme z fondu Krajinský úrad v Bratislave uloženého v Slovenskom národnom archíve.

Marek Sobola venoval pozornosť cirkevnému erbú nitrianskeho sídelného biskupa Jozefa Vuruma, ktorý je umiestnený na fasáde dnešného kláštora kapucínov na Mariánskom námestí v Žiline. Výskum bol robený pre účely obnovy tohto erbú. Po predstavení osobnosti biskupa Vuruma načrtnol dejiny budovy súčasného kláštora kapucínov v Žiline. V roku 1832 v nej bol zriadený biskupský sirotinec, ktorého zakladateľom bol práve J. Vurum. Ťažiskom príspevku je rekonštrukcia podoby biskupovho erbú. Keďže dodnes nebolo známe vyobrazenie erbú s kompletným šrafovaním, autor príspevku na základe analýzy dostupných prameňov pristúpil k vyhotoveniu blazónu erbú, podľa ktorého následne reštaurátori uskutočnili jeho obnovu.

Priebeh cholerovej epidémie v Banskej Štiavnici v roku 1831 sa zaoberala Elena Hegyi. Po všeobecnom úvode rozobrala obsah proticholeroých opatrení, medzi ktoré patrilo čistenie príbytkov, časté pranie posteľnej bielizne a oblečenia, vetranie, diéta, dezinfekcia príbytkov a pod. Opísala fungovanie kontumačného (zdravotníckeho) karanténneho zariadenia, interpretovala inštrukcie pre lekárov a priblížila pohľad štiavnického kronikára Ignáca Opluštila na priebeh epidémie v obci Štiavnické Bane.

Autorské duo Daniel Hupko a Ivana Janáčková sa zameralo na amatérske fotografovanie šľachty na príklade Lucie Pálffyovej, Alžbety Kinskej a Nataniela Rothschilda. Tieto tri osobnosti boli vybrané na základe dvoch kritérií: ich fotografické diela sú zachované v zbierkach SNM – Múzea Červený Kameň a všetci traja fotoamatéri boli vzájomne osobne previazaní. Autori charakterizovali amatérskych fotografov ako sociálnu skupinu s dostatkom voľného času a finančných prostriedkov, vyznačujúcu sa určitou vzdelanosťou úrovňou a reprezentujúcu modernú mestskú kultúru. Upozornili tiež na zásadný faktor amatérskoho fotografovania aristokracie, a to umelecký rozmer fotografie. Predstavili tvorbu sestier L. Pálffyovej a A. Kinskej, ktoré sa pri fotografovaní tematicky sústredili na zachytenie bežného života. Nataniel Rothschild bol priateľ rodiny Wilczekovcov, zriadil si vlastný fotografický ateliér a bol členom viedenského Kamera-clubu.

V rubrike *Materiály* nájdeme príspevok Štefana Hrivňáka o situácii v slovenskom archívniectve, pričom autor porovnal vízie, s ktorými slovenské archívniectvo vstupovalo do novej éry svojho vývoja po novembri 1989 so situáciou po 30. rokoch. Sledoval vývoj personálneho stavu v štátnych archívoch, situáciu v oblasti archívnej vedy a výskumu prostredníctvom činnosti Vedeckej archívnej rady. Poukázal na priepasť medzi strategickými cieľmi najnovšej národnej koncepcie rozvoja štátnych archívov

a stavom slovenského archívniectva. Príspevok odznel ako referát na Zjazde Slovenskej historickej spoločnosti v Banskej Bystrici v septembri 2022.

Rubrika *Literatúra* prináša informácie o dvoch publikáciách. Daniel Hupko priblížil obsah nepravidelne vychádzajúceho zborníka *Literárny archív 42*, ktorého obsah vychádza prioritne zo štúdia archívnych dokumentov uložených v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine a prináša poznatky z oblasti literárnej vedy, literárnej histórie, biografistiky a literárneho archívniectva. Anna Beňová anotovala publikáciu *Biskupi a arcibiskupi Uhorska. Moc prelátov a jej prejavy v stredoveku*, ktorá vznikla pod vedením Miroslava Glejteka na pôde Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a prispelo do nej 18 autorov.

V rubrike *Správy* sa dozvedáme o dvoch podujatiach: konferencia *PALÁRIK* (13. – 14. 9. 2022, Kysucké múzeum Čadca, autor správy Drahomír Velička), organizovaná pri príležitosti 200. výročia narodenia Jána Palárika; konferencia *Digital humanities – nástroje sprístupňovania historického dedičstva* (12. – 13. 10. 2022, Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, autorka správy Monika Nagyová), na ktorej boli prezentované a zhodnotené doterajšie výsledky riešiteľov projektu SKRIPTOR s platformou Transkribus ako nástrojom na transkripciu historických dokumentov. Monika Nagyová zároveň v stručnosti priblížila projekt na spracovanie a sprístupnenie fondového oddelenia Krajský súd v Banskej Bystrici, pozemkovo-knižné písomnosti (1770) 1872 – 1986.

V rubrike *Kronika* sme si pripomenuli životné jubileum Kataríny Sadloňovej zo štátneho archívu v Martine (autor Ján Žucha) a Gabriely Zemaníkovej z čadčianskeho archívu (autorka Alena Mitková).

Napriek tomu, že almanach je v porovnaní s predchádzajúcim číslom rozsahom skromnejší, obsahuje veľa nových poznatkov a informácií, ktoré jeho čitateľov obohatia. Iba jeden podnet, do budúcnosti by bolo potrebné uvádzať zdroje obrázkov, príp. ich autorov pri každom publikovanom obrázku, niekde totiž tieto údaje chýbajú.

Ivana Červenková
Slovenský národný archív

FEJTOVÁ, Olga – MAŘÍKOVÁ, Martina – PEŠEK, Jiří (eds.). *Documenta Pragensia XL : Město se baví – od středověku do roku 1848 : Praha jako centrum kulturního života*. Praha : Archiv hlavního města Prahy, 2021, 697 s. ISSN 0231-7443. ISBN 978-80-86852-94-2.

Zborník *Documenta Pragensia* vydáva každoročne Archív hlavného mesta Prahy už od roku 1980. Okrúhly, 40. ročník časopisu z roku 2021 je venovaný téme zábavy a trávenia voľného času v minulosti, nesie názov *Město se baví – od středověku do roku 1848. Praha jako centrum kulturního života*. Obsah je zostavený z príspevkov medzinárodnej vedeckej konferencie na túto tému, konanej v roku 2019 v Prahe.

V úvodnom príspevku s rovnakým názvom, ako je názov časopisu, jeho šéfredaktorka, Olga Fejtová, definovala pojem zábava a dobový pohľad na zábavu v stredoveku a novoveku. Okrem toho sa snažila poukázať na to, prečo si táto téma zaslúži pozornosť a ďalší výskum. Ostatné príspevky sú rozdelené do piatich tematických celkov. Prvý je venovaný normovaniu zábavy. Gerhard Jaritz sa v príspevku *Vergnügungsregulierung als Vergnügensreduktion in der Stadt des Spätmittelalters?* zameril na reguláciu zábavy v mestách v období neskorého stredoveku. Úplne inak sa pozeralo na trávenie voľného času nižšie postaveného obyvateľstva ako šľachty alebo významnejších mešťanov. Autor poukázal na rôzne formy zábavy v mestách, ktoré sa autority pokúšali regulovať najviac, hlavne tanec, spev, počet zúčastnených osôb na oslavách, ale zakazovali aj hádzanie snehových gúľ.

V ďalšej štúdii *Když zemře král. Regulace společenského života v době dvorských smutků 17. a 18. století* sa Jiří Hrbek zameril na udalosti na kráľovskom dvore, ktoré mali dopad na všetky vrstvy obyvateľstva, konkrétne na pohreby. Formou vzdania úcty zosnulému panovníkovi boli smútočné omše nazývané exekvie. Do roku 1746 neboli stanovené žiadne pravidlá dvorských smútkov, prvé nariadenie vydala Mária Terézia. V štúdii sú vymenované niektoré podrobnosti z tohto nariadenia, vďaka čomu si môžeme vytvoriť obraz o priebehu dvorských smútkov.

Miroslav Nemeč prispel štúdiou *Regulácia zábavy v liptovských mestách v ranom novoveku*. So zábavami na Liptove sa najčastejšie spájal alkohol a tanec, preto sa aj regulácie najčastejšie týkali týchto foriem zábavy. Jednotlivé zákazy a pravidlá je možné rekonštruovať zo zachovaných mestských protokolov. Osobitne a často prísnejšie sa tieto formy zábavy snažili regulovať cechy. Autor sa bližšie pozrel aj na konkrétne priestupky voči týmto zákazom doložené v historických prameňoch.

Celok o normách týkajúcich sa zábavy je uzatvorený príspevkom Markéty Růčkovéj – *Regulace a restrikce zábavních aktivit v prostředí Jednoty bratrské v předbělohorském období*. Načrtla vnímanie zábavy Jednotou bratskou, ktorá sa pôvodne chcela držať v ústraní od svetského a spoločenského života. Členovia sa mohli zúčastňovať iba takých osláv, ktoré slúžili na oslavu Boha. V príspevku sú priblížené pravidlá,

ktoré museli členovia jednoty pri slávnostiach a obradoch (krsty, svadby a pohreby) dodržiavať.

Druhý celok je venovaný príspevkom o priestoroch slúžiacich na zábavu v minulosti. Tomasz Jabłecki sa v príspevku *Das Breslauer protestantische Schultheater im 17. Jahrhundert als Bildungs- und Unterhaltungsstätte* zaoberal prvými pokusmi organizovania divadelných vystúpení vo Vroclave. V 16. a 17. storočí sa tam totiž nenachádzalo žiadne divadlo ani iný priestor určený na vystúpenia. Túto funkciu na seba prevzali protestantské školy, ktoré do výučby zaradili aj scénické a verejné vystupovanie. Okrem jednotlivých škôl sa tu Tomasz Jabłecki venoval aj funkciám divadla v sledovanom časovom období.

V problematike priestorov určených na divadelné vystúpenia pokračuje aj príspevok od Jany Laslavíkovej – *Od Streleckej priekopy k prvej kamennej divadelnej budove. Divadelný život v Bratislave v 18. storočí a jeho vývoj do prvej polovice 19. storočia*. Drevené divadlá sú v Bratislave písomne doložené už v 17. storočí, ale prvá murovaná stavba bola postavená až v roku 1776. V štúdiu sú priblížené okolnosti, ktoré viedli k stavbe tejto budovy, a kde sa vystúpenia konali dovtedy. Taktiež podrobne informuje o majiteľoch a fungovaní mestského divadla až do polovice 19. storočia, k čomu sa zachovalo viacero prameňov v Archíve mesta Bratislavy a autorka pripojila aj bohaté obrazové ukážky.

Medzi miesta určené na trávenie voľného času patrili aj verejné parky, na území Prahy vznikli prvé koncom 18. storočia. Príspevok od Kateřiny Bečkovéj – *Pražské veřejné krajinářské parky založené na konci 18. století a úvaha o motivaci jejich zakladatelů* stručne informuje o zakladateľoch týchto parkov. Ich príbuzné zázemie a spoločnosť, v ktorej sa pohybovali, autorku naviedli i na možnú interpretáciu spoločného podnetu pre založenie takýchto parkov a ich sprístupnenie aj pre ostatných obyvateľov.

Andreas Weigl sa zamerával na podobné miesta v prostredí Viedne, príspevok sa nazýva *Kultur- und Freizeitstätten im Wiener Stadtraum (1820 – 1850)*. Do mesta prichádzalo v priebehu 18. storočia veľké množstvo robotníkov. Pri dostihoch alebo v pivovaroch sa mohli stretnúť rôzne vrstvy obyvateľov mesta, ale vyššia vrstva mešťanov začala vyvíjať snahy na oddelenie svojich voľnočasových aktivít od tých nižších vrstiev. Tak sa začali rozlišovať kaviarne na tie lepšie a také, čo podávali iba náhrady kávy alebo krčmy so zlou povest'ou.

Podľa vzoru Parížskeho salónu sa aj v Prahe začali konať výstavy výtvarných diel, čo bol ďalší možný spôsob trávenia voľného času. V príspevku *Zrod uměleckých výstav v Praze v první polovině 19. století – zábava či výchova?* sa im bližšie venoval Tomáš Sekyrka. Priblížil prvé výstavy študentov umeleckých akadémií v Prahe, ktoré sa konali pravidelne od roku 1800. Okrem akadémií začali neskôr usporadúvať výstavy aj umelecké spolky. Prostredníctvom analýzy tematiky vystavovaných obrazov skúmal autor aj spoločenskú úlohu týchto výstav.

Nasleduje príspevok Tomáša Jelínka venovaný koncertným sálam – *Pražské předbřeznové koncertní sály*. Opísal v ňom vnímanie a význam hudby v Čechách na prelome 18. a 19. storočia a taktiež vznik spolkov Cecilská jednota a Žofinská akadémia. Tieto spolky organizovali koncerty a pomohli vo výchove nových hudobníkov.

Popri opise ich fungovania sú v príspevku spomenuté aj priestory, kde sa koncerty uskutočňovali.

V ďalšej rozsiahlej štúdií s názvom *München feiert. Der Festzug als Phänomen und Medium* sa Brigitte Huber venovala histórii slávnostných sprievodov v meste Mníchov. Najstaršie známe sa konali pri príležitosti príchodu panovníka do mesta alebo v rámci obradov počas niektorých cirkevných sviatkov. Autorka priblížila, ako vyzerali rôzne druhy sprievodov, napr. dvorské svadobné, korunovačné a pohrebné sprievody, fašiangové, karnevalové alebo maškarné sprievody.

Michael Viktořík sa pokúsil vo svojom príspevku rozšíriť skúmanú tému aj na pevnostné mestá a poukázať na rozdiely vo využívaní voľného času v nich, oproti iným mestám. Vo svojom príspevku *Pevnost se baví aneb možnosti zábavy a kulturního využití v pevnostním městě (na příkladu Olomouce)* načrtnol, aké problémy a spory museli pevnostné mestá riešiť so svojimi obyvateľmi kvôli nedovolenému pohybovaniu sa po hradbách, a tiež načrtnol priebeh osláv na počesť panovníka (narodeniny, svadby, vojenské úspechy), ktoré pravidelne organizovali opevnené mestá s pomocou vojakov.

Alexander Łupienko v úvode svojej štúdie *Urban Public Gardens in the Kingdom of Poland and Galicia in the First Half of the 19th Century* načrtnol problematiku územno-správneho členenia Poľského kráľovstva a Haliče, pretože verejné záhrady a parky mohli vzniknúť iba v rozvinutých mestách, najčastejšie za ich hradbami. Osobitne sa v štúdií venuje vzniku verejných záhrad, ich funkciám a sociálnemu fungovaniu v nich.

Štúdia Victora Dönninghauusa je zameraná na Nemecký klub v Moskve a jeho vplyv na početnú nemeckú menšinu žijúcu v Moskve („*Hier können Sie sich fühlen wie zu Hause.*“ *Der Deutsche Klub in Moskau als besonderer Raum der russischen Metropole*). Priblížil vznik klubu, jeho najlepšie roky, keď mal klub veľké tržby vďaka hojnému počtu návštevníkov, aj jeho postupný zánik po infiltrácii Rusov. Nemci a ostatní cudzinci mohli v klube tráviť čas debatovaním s priateľmi, hraním hazardných hier alebo prichádzali na maškarné bály a spoločenské večery.

V ďalšom celku o aktéroch a propagátoroch zábav sú zaradené štyri štúdie. Anna G. Pietrowska bližšie rozobrala postavenie a funkcie hudobníkov v štúdií s názvom *Town Musicians, - Agents of Cultural Transfer and Providers of Entertainment*. Poukázala na nejasné postavenie muzikantov a zabávačov už od obdobia stredoveku na rôznych miestach Európy, keďže s týmto remeslom sa spájalo aj časté cestovanie a kočovný spôsob života. To sa zmenilo až koncom 18. storočia, síce so životom hudobníkov ostalo naďalej spojené cestovanie kvôli koncertovaniu.

Druhý príspevok od Włodzimierza Zientara má názov *Die Stadt aus der Perspektive des Jenaer Studenten Johann Christian Müller (1720 – 1772)*. Prameňom pre tento príspevok je autobiografia, ktorá obsahuje spomienky Johanna Christiana Müllera i na jeho študentské obdobie života v Jene a Lipsku. Autobiografia poskytuje unikátny pohľad na všedný život v priebehu 18. storočia. V príspevku sú zhrnuté časti o zabávaní sa študentov, čo neraz prerástlo aj do výtržníctva.

Anna Mikołajewska v štúdií s názvom „*Das prächtigste Fest zur Lust*“ – *Vergnügnungsangebote am königlichen Hof in Warschau aus der Sicht des Thorner Publizisten Samuel Luther Geret (1730 – 1797)* priblížila život teológa a publicistu Samuela Luthera Gereta. Od roku 1760 pravidelne informoval o zábave vo Varšave na kráľov-

skom dvore v Torúňskom týždenníku. Osobitne vyzdvihol oslavy svätodušných sviatkov konaných v Bielanoch ako najveľkolepejšie.

V štúdií *Proměny komediantství, městských podívaných a cirkusové kultury na prahu moderní doby na příkladu osudu „záračné dívky“ Barbary Schreierové* sa Jiří Šabek pozornejšie pozrel na vzťah ku kočovným umelcom v 18. a 19. storočí zo strany rôznych európskych miest (Hamburg, Viedeň, Varšava, Praha). Ich postavenie sa od stredoveku veľmi nezmenilo, stále boli považovaní za vagabundov a pred vstupom do miest podliehali viacerým kontrolám. Symbolom zmeny sa stalo zrušenie kontrol a uznanie slobodného umenia ako zárobkovej činnosti. Ako ukážku si zvolil Barbaru Schreierovú, ktorá sa dostala pre svoj malý vzrast až do Paríža, kde bola veľmi obľúbenou atrakciou a finančne pomohla svojej rodine.

Štvrtý tematický okruh je venovaný možnostiam zábavy v rezidenciách. Je tu zaradená štúdia Petry Vokáčovej – *Pražské svatojánské lodní hudby osmnáctého století. Hledání v městském archivu*. Tieto slávnosti konané na Karlovom moste sa spájali so sviatkom sv. Jána Nepomuckého, ktorý mučenícky zomrel zhodením do Vltavy. Usporadúvali sa od roku 1715 do 1783. Autorka získala z prameňov údaje, ako slávnosť vyzerala a aké boli výdavky na jej organizáciu.

Wolfgang Wüst prispel štúdiou o formách zábavy v meste Augsburg. Nesie názov *Divertissements und Kurzweil in der Reichs- und Residenzstadt – Augsburgs „Theater“-Bestand im illustrierten Vergleich urbaner Unterhaltungsformen der Frühmoderne*. Medzi pramenne doložené formy zábavy, ktoré sú v štúdií priblížené, patrili turnaje, maškarné plesy, opera buffa, ohňostroje a technické zázraky, tanec, akrobacia, rôzne bizarnosti, obri a trpaslíci, jazdectvo a dostihy, výstavy zvierat a poľovačky, bojové umenia.

Další príspevok s názvom *Veřejné a soukromé zábavy aristokracie v sídelním městě na prahu raného novověku (konfliktní soužití, kulturní sblížení, „metropolizace“ šlechty?)* pochádza od Václava Ledvínku. Na začiatku zadefinoval pojmy slávnosť, sviatok, zábava a hra, a ďalej sa venoval konkrétnym spôsobom zábavy aristokracie v Prahe. Z verejných zábav to boli hlavne turnaje, v súkromí usporadúvali hostiny a večierky. Vo voľnom čase sa venovali zberateľstvu a čítaniu. Mešťania sa ale sťažovali na časté šľachtické súboje, ktoré sa odohrávali na uliciach, keď sa šľachtici pod vplyvom alkoholu dostali do konfliktu.

Na rovnakú tému, ale v prostredí Uhorska, nadviazala Diana Duchoňová v príspevku *Spoločenský život v „raji Uhorska“*. Bratislava ako centrum zábavy uhorskej aristokracie v ranom novoveku. Priblížila okolnosti, ako sa Bratislava stala centrálnym mestom Uhorska, sídlom kráľovských úradov a krajinských snemov, čo spôsobilo záujem šľachty o nehnuteľnosti v meste. Ich voľný čas vyzeral podobne, stretávali sa na súkromných oslavách a hostinách, chodili na poľovačky, k Dunaju, na dostihy alebo sa zúčastňovali streleckých súťaží.

Piatym a zároveň posledným tematickým celkom sú formy zábavy v čase a priestore. Ferdinand Opll začal svoj príspevok *Das Scharlachrennen und andere Amusements im spätmittelalterlich-frühneuzeitlichen Wien. Zu Bedeutung und Funktion in der älteren städtischen Festkultur* vymenovaním druhov zábavy obyvateľov Viedne koncom stredoveku. Bližšie sa zamerail na preteky o šarlátové súkno. Boli to dostihové preteky koní a bežecké preteky mužov a žien z okrajových skupín obyvateľstva.

Konali sa každoročne popri výročných trhoch. Podobným druhom zábavy boli strelecké súťaže, ale tých sa zúčastňovala hlavne aristokracia, a popri súťažiach sa v prameňoch spomína aj lotéria.

Medzi pravidelný a s oslavou a zábavou spájaný sviatok židovského obyvateľstva patril Purim – sviatok losov (hazardných hier). Ivana Ebelová opísala tradíciu tohto sviatku ako spomienky na záchranu židovského obyvateľstva v príspevku *Jak se (ne) slavilo za branami ghetta aneb Svátek purim v Židovském Městě pražském roku 1728*, a tiež opísala konflikt, ktorý nastal pri pokuse o obmedzenie slávenia sviatku v Prahe v roku 1728.

Martin Scheutz vo svojom príspevku *Der Strukturwandel des Wiener Unterhaltungsgewerbes im 18. Jahrhundert – die Etablierung bürgerlicher Feuerwerke und Hetztheater in der Vorstadt* sledoval trendy v zábavnom odvetví vo Viedni, ktoré sa začalo od polovice 18. storočia komercializovať. Ako príklad použil ohňostroje v Prátri a vystavovanie a súboje zvierat v aréne Hetztheater. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia sa týchto zábav mohli po zakúpení vstupenky zúčastniť akékoľvek sociálne skupiny obyvateľstva.

Prostredníctvom zápisnice z roku 1539 s výpoveďami účastníkov bitky v kúpeľoch v Bratislave priblížil Attila Tózsza-Rigó v príspevku *Die Badstuben- und Kneipenkultur im frühneuzeitlichen Pressburg im Spiegel einer Kneipenschlägerei*, aké služby poskytovali kúpele na začiatku novoveku. Návštevníci sa tam okrem procedúr mohli aj najesť a dať si miestne víno vo vieche. Bol to spôsob, ako návštevníkov udržať v zariadení dlhší čas.

Wacław Pagórski zase na základe cestopisov rekonštruoval zariadenie krčiem v meste Gdansk, a podarilo sa mu z nich získať informácie aj o podávaných druhoch piva. Ako sa i v názve príspevku uvádza, „*Man findet altes Bier von etlichen Jahren hier, das so dick ist, daß es aller klebt. Das heißt man Preussen.*“ *Trinkgewohnheiten in Danzig und die deutschsprachige Reiseliteratur des 16. und 17. Jahrhunderts*, všetky cestopisy spomínajú jeden konkrétny druh piva, ktoré malo okolo 50 rokov a používalo sa ako liek. V miestnych krčmách si návštevník mohol zaplatiť členstvo v bratstve, vďaka čomu získal isté výhody.

Príspevok *Tvorba siluet – zábava (nejen) pražské společnosti přelomu 18. a 19. století* od Anežky Mikulcovej je zameraný na fenomén vyhotovovania siluet, ktorý sa objavil v 80. rokoch 18. storočia. Bola to jednoduchá a zábavná ručná práca, ktorú dokázal vykonávať ktokoľvek, preto bola obľúbená aj v domácom prostredí. Vystrihnuté obrázky sa nalepovali do rodinných albumov alebo pamätníkov. Na podobnom princípe ilúzie fungovali aj tieňové divadlá a fantazmagória, ktoré boli medzi pražským obyvateľstvom tiež obľúbené.

Posledným je príspevok o karnevaloch vo Varšave a v Ľvove na začiatku 18. storočia od Agnieszky Słaby – *Saxon Noble Carnival in the Cities of the Polish-Lithuanian Commonwealth*. Vďaka korešpondencii dvoch manželiek významných šľachticov sa zachoval vzácny interný pohľad na organizovanie a priebeh fašiangových karnevalov a banketov. Z opisov výzdoby a priebehu slávnostných večerov sú badateľné nové a moderné trendy, ktoré prišli z územia Saska.

Adriana Biačková
Slovenský národný archív

Prvý diel 131. zväzku periodika Inštitútu pre výskum rakúskych dejín je rozdelený na päť oddielov.

V prvom oddiele je zaradených päť štúdií. Prvú štúdiu napísal Matthias M. Tischler s názvom *Das Homiliar des Paulus Diaconus an den südwesteuropäischen Peripherie des Karolingerreiches. Methodische Anmerkungen und inhaltliche Ergänzungen zu einer neuen Monographie* (1-20). Autor spočiatku venuje krátku pozornosť stavu bádania a najnovším dielam k téme Pavla Diakona. Hlbšie rozoberá najnovšiu publikáciu od Zacharyho Giuliana k Homiliáru Pavla Diakona, ktorá bola publikovaná v roku 2021 ako rozšírený text doktorátu obhájeného v roku 2016. Autor postupne prichádza ku kritike práce. Vyčíta jej nedostatočný prehľad vo výsledkoch doterajšieho výskumu, čo viedlo k nekompetentným záverom. Ďalej sa autor zaoberá vypočítaním rôznych zachovaní Homiliára Pavla Diakona, ktoré Z. Giuliano vo svojej práci ani nespomenul. Cieľom autora príspevku je na základe kritiky zmieneného diela priniesť obsiahlejšie poznatky, ktoré sú výsledkom autorovho výskumu k téme zachovaní stredovekých odpisov Homiliára Pavla Diakona na Pyrenejskom polostrove. Vladimír Aleksić je autorom druhej štúdie s názvom *Das Treffen von Stefan Nemanja und Friedrich Barbarossa in Niš 1189* (21-42). Príspevok sa zameriava na vyjasnenie jedného odseku v diele Pseudo-Ansberta, ktorý sa zmieňuje o okolnostiach príchodu cisára Friedricha Barbarossu do mesta Niš a reakcie veľkožupana (comes) Štefana Nemanja a jeho brata Stracimira. Štefan viedol konzekventnú politiku smerom k nemeckej ríši a na sneme v Norimbergu v roku 1188 prisľúbil križiakom pod vedením Friedricha Barbarossu, že ich prijme na svojom území. Ústretový prístup k nemeckej ríši znamenal pre Srbsko aj pomoc proti Byzantsku. Štefan Nemanja zjednotil pod svojou mocou takmer všetky územia niekdajšieho Srbska okrem Bosny v čase, keď sa oblasť Balkánu nachádzala po smrti cisára Manuela I. Komnena (1143 – 1180) v značnom rozpade mocenskej organizácie. Veľkožupan Nemanja koncentroval vo svojich rukách moc nad územím, ktorého hlavným mestom sa stal Niš. Práve vďaka zjednoteniu viacerých menších území pod svoju moc mohol Nemanja ponúknuť Barbarossovi nerušený prechod križiackej výpravy po značne dlhom úseku cesty do Konštantínopola. Rozsiahlejším opisom historického vývoja na území Srbska chce autor príspevku prísť k vysvetleniu, čo znamená slovné spojenie *hominium et fidelitatem*, ktoré sa podľa zmieneného citátu v diele Pseudo-Ansberta rozhodol Nemanja preukázať cisárovi Barbarossovi. Slovo *hominium* alebo *homagium* znamenalo v stredoveku nielen úzko vymedzený akt obdarovania lénom, ale aj vyznamenanie alebo uctievanie, či vymedzenie asymetrického partnerstva. Autor konštatuje pravdepodobnosť toho, že Štefan Nemanja svoje konanie nevnímal ako odovzdanie svojich území do lénnej závislosti, ale že skôr nasledoval dobové konvencie. Spojenie oboch krajín malo byť zabezpečené nie lénnym vzťahom, ale sobášnou politikou. Letha Böhringer je autorkou tretej štúdie s názvom *Die Schwestern und Töchter der Odelind von Pyritz* (43-57). Vo svojej štúdií sa venuje Odelinde z mesta Pyrzyce, približne 40 km juhovýchodne od Štetína, ktorá koncom 13. storočia založila kláštor beginiek v Kolíne. Pojem beginiky označoval neklauzurované ženy, ktoré sa nepričlenili k žiadnej uzna-

nej reholi, a preto cirkevneprávne zostali v laickom stave. Autorka sa zaoberá otázkou, prečo Odelind putovala viac než 750 km od svojho domova do Kolína, aby tu uskutočnila svoj plán založenia rehoľného domu. Odpoveď vidí v skutočnosti, že okolie Pyrzyce bolo v 12. storočí považované stále za misijné územie a jediný ženský kláštor v meste, ktorý tam bol založený v polovici 13. storočia, dostal v roku 1261 privilégium, že na území mesta nemôže byť bez ich dovolenia zriadený iný kláštor. Zdá sa, že práve toto bola prekážka zriadenia nového ženského kláštora, a preto sa Odelind vydala na cestu za uskutočnením svojich plánov. Odelind si uvedomovala, že Kolín nie je len najvýznamnejšie mesto ríše severne od Álp, ale ženy v ňom užívali špeciálne práva – mohli testamentárne odovzdať, kúpiť, vlastníť a predať nehnuteľnosti. Medzi ženami, ktoré vlastnili majetky, boli aj viaceré beginiky. Odelind získala do svojho vlastníctva polovicu domu, v ktorom zriadila kláštor. Dom sa nachádzal neďaleko kláštora dominikánov Sv. Kríž, pričom okolie kláštora slúžilo ako miesto pre vznik viacerých beginických komunít. Odelindina komunita pozostávala z 11 sestier a jednej predstavenej, čím sa dosiahol obľúbený symbolický počet dvanástich apoštolov. Nevedno, či Odelind priviedla do Kolína už zoskupenú komunitu alebo jej členky získala spomedzi rovnako zmýšľajúcich žien v Kolíne. Členky Odelindinej komunity sa nazývali sestry a skladali dobrovoľný sľub chudoby, čo bolo v Kolíne tých čias novinkou. Preto našla nielen podporovateľov, ale aj nasledovníkov. Podľa jej vzoru začali vznikať podobné komunity beginiek, pričom umiestnenie nových komunít sa neobmedzilo iba na Kolín, ale začala vznikať sieť podobných komunít po celej ríši, ktoré sa odvolávali na Odelindu. Príklad toho, že sestry a dcéry Odelindy putovali do ďalekých miest, kde zakladali komunity sestier beginiek skladajúce sľub chudoby, poukazuje na *peregrinatio* a život bez domova. To bol ideál prameniáci z nasledovania príkladu apoštolov. V poradí štvrtú štúdiu napísala Nicole Kröll s názvom *Visitationsprotokolle im Kontext frühneuzeitlicher Konfessionalisierungsprozesse. Die bischöfliche Visitation des Jahres 1582 in Pfarren im Wiener Umland* (58-80). Autorka na začiatku svojho príspevku konštatuje, že vizitácie boli doteraz v Rakúsku veľmi málo využívané ako historický prameň. V štúdiu autorka analyzuje vizitačný protokol z augusta 1582, zachytávajúci závery biskupskej vizitácie viedenských vidieckych farností. V úvodných kapitolách sa autorka zaoberá výpovednou hodnotou vizitačných protokolov, pričom poukazuje na úzko vymedzený okruh tém, ktorým sa protokoly venujú. Nepodávajú ucelený obraz o stave farností, ale pridriavajú sa presne stanoveného formulára otázok. Aj napriek tomu sú vizitačné protokoly podľa autorky cenným historickým prameňom. Vizitácia z roku 1582 sa uskutočnila v čase, keď moc v Rakúsku prevzal brat cisára Rudolfa II. Ernest. Ten sa snažil okrem iného aj o rekatolizáciu Rakúska. V tomto duchu bola vedená aj vizitácia, ktorej protokol je predmetom autorkinho výskumu. Zemepáni na okolí Viedne boli v mnohých prípadoch sympatizanti reformácie a na svojich majetkoch nechávali pôsobiť iba protestantských kazateľov. Cieľom vizitácie bolo uskutočniť prieskum stavu farností na území protestantských zemepánov podľa pokynov tridentského koncilu. K vizitačnému protokolu sú vo väzbe pripojené dokumenty súvisiace s prípravou vizitácie a s uskutočnením nápravy zistených nedostatkov. Teda okrem samotného vizitačného protokolu sú k nemu pripojené dekréty a mandáty na uskutočnenie vizitácie, katalóg otázok a záverečný dekrét spolu s katalógom opatrení, k vykonaniu ktorých sa jednot-

liví vizitovaní farári zaviazali vlastnoručným podpisom. Vizitátor si vo farnostiach všímal vnútornú správu, územnú veľkosť, patrocíniá kostolov a kaplniek, mená farárov, počet domov, ktoré farnosť vlastnila, zemepanské pomery, pomocných klerikov, učiteľov, pastoračné a vzdelávacie vybavenie farností, pomocný personál. Piata štúdia s názvom *Durchleüchtigster, Großmechtiger Khünig. Ein früher Hilferuf der evangelischen Stände Niederösterreichs an Gustav II. Adolf von Schweden* (81-95) je z dielne autora Petra Thaler. Analyzuje v ňom list dolnorakúskych protestantských stavov adresovaný švédskemu kráľovi Gustávovi II. Adolfovi, v ktorom ho prosia o pomoc. List bol napísaný 22. augusta 1620 v rakúskom meste Retz a je uchovaný v Ríšskom archíve v Štokholme v zbierke Germanica. Prosba o pomoc prišla 10 rokov pred vypuknutím tridsaťročnej vojny, čo dosvedčuje, že švédsky vstup do vojny mal dlhšiu prípravnú fázu. Autor sa hlbšie zaoberá analýzou historického vývoja v českých a rakúskych zemiach na začiatku 17. storočia, ktorý smeroval k vyhroteniu vzťahov medzi katolíckymi a protestantskými stavmi. Autor následne pristupuje k analýze textu listu a in extenso ho publikuje v rámci štúdie. Súčasťou listu boli rozsiahle podklady, ktoré mali dosvedčiť právne postavenie protestantských stavov v Rakúsku. Tie v liste žiadali švédskeho kráľa o múdru radu a finančnú pomoc v boji proti cisárskemu vojsku. List rakúskych protestantských stavov hral v otázke tridsaťročnej vojny nepatrnú úlohu, predsa však potvrdzuje, že sa Švédsko minimálne od roku 1620 dostalo do zorného uhla rakúskych protestantov, čím sa jasne ukazujú skoré prepojenia medzi protestantmi habsburských krajín a novou evanjelickou regionálnou mocou Švédskom. Posledná štúdia prvého oddielu sa nazýva *Die Maximiliana des Haus-, Hof- und Staatsarchivs in Wien. Der Bestand und seine Verzeichnung in Zeiten der COVID19-Pandemie* a jej autorom je David Fliri (96-112). V príspevku sa autor venuje problematike stavu a usporiadania archívnej zbierky s názvom Maximiliana, ktorá pozostáva zo 46 archívnych škatúl s chronologicky usporiadanými písomnosťami z rokov 1477 až 1519. Vzhľadom na to, že nie k celej zbierke existovali archívne pomôcky (iba časti zbierky boli sprístupnené formou evidenčnej karty alebo krátkych registrov), bola asi polovica fondu neprístupná. Práve okolnosti počas pandémie prispeli k tomu, že sa pristúpilo k sprístupneniu zbierky na úrovni jednotiek online v informačnom systéme archívu. Autor sa ďalej zaoberá vznikom a dejinami archívnej zbierky. Spracovanie a digitalizácia celej zbierky sa uskutočnila na popud oddelenia pre vydávanie a výskum prameňov Inštitútu pre výskum stredoveku Rakúskej akadémie vied. Samotnú digitalizáciu vykonali pracovníci a praktikanti tohto oddelenia, ktoré aktivitu zahrnulo pod vlastný projekt financovaný v rámci Fondu na podporu vedeckého výskumu. Keďže sa samotná digitalizácia ukončila len niekoľko dní pred vyhlásením lockdownu a oddelenie poskytlo digitalizáty archívu, prišlo sa s myšlienkou, že zbierka bude spracovaná na základe týchto digitalizátov počas výkonu práce z domu. Pracovníci museli uskutočniť prvú, pomerne dlhšiu fázu „začítania sa“ a orientácie v písomnostiach, čo vyplývalo z paleografickej a obsahovej náročnosti zbierky. V roku 2020 bolo spracovaných 12 doteraz úplne nespracovaných archívnych škatúl zbierky. Doteraz boli spracované a online sprístupnené škatule č. 1 – 13 a 33 – 46 (v čase písania tejto recenzie je online prístupná už celá zbierka).

Druhý oddiel s názvom *Kleine Mitteilungen* obsahuje dva príspevky. Prvý príspevek s názvom *Ein Rückblick auf die Diskussion im 17. und 18. Jahrhundert zum Ad-*

ressaten des Fürstenspiegels von Smaragd von St. Mihiel od Otta Eberhardta (113-114) poukazuje na ťažkosti spojené s odhalením konkrétnych okolností a objednávateľov či adresátov morálnych zrkadiel, ktoré boli obľúbeným žánrom stredoveku. Autor na príklade morálneho zrkadla z pera Smaragda od Sv. Mihiela zo začiatku 9. storočia ukazuje stáročia trvajúce nejednotné názory vedcov na to, komu bolo dielo adresované. Druhý krátky príspevok je od Martina Wagendorfera a má názov *Germanica non leguntur? Anmerkungen zu einem neunten Handbuch der lateinischen Paläographie* (115-127). Ide o odbornú recenziu príručky paleografie zostavenej pod vedením dvoch amerických profesorov Franka T. Coulsona a Roberta G. Barcocka. Autor recenzie nešetří vydavateľov príručky kritikou. Vyčíta im značnú diskrepanciu medzi názvom príručky a jej obsahom, taktiež upozorňuje na nejednotnú kvalitu publikovaných obrázkov a nedostatočný prehľad v doterajšej odbornej literatúre, ktorá sa problematike venovala. Na konci recenzie autor konštatuje, že jednotlivé články príručky spolu s odkazmi na literatúru môžu slúžiť ako dostačujúci materiál pre univerzitné štúdium, dielu ako celku chýba koncept, ktorý by dokázal presvedčiť o kvalite.

V oddiele *Rezensionen* (128-197) je celkovo 31 recenzných príspevkov.

Oddiel *Notizen* (427-446) je venovaný anotáciám v počte 17 príspevkov.

Posledný oddiel s názvom *Nachruf* je venovaný zosnulým členom inštitútu; Aloisovi Mosserovi, Michaelovi Mitterauerovi a Hermannovi Fillitzovi.

Jozef Meliš
Allianz – Slovenská poisťovňa

PAGINAE HISTORIAE : Sborník Národního archivu, 2022, roč. 30, č. 2.
ISSN 1211-9768.

Druhé číslo jubilejného tridsiateho ročníka *Sborníku Národního archivu* vychádza ako pútavý súbor textov zameraných predovšetkým na dávnejšie aj mladšie dejiny Českého kráľovstva. Zahajuje ho blok s názvom *Štúdie*.

Prvá sa volá *Ctnosti moudrost a prozíravost, královská rada a úřady v knížecích zrcadlech doby Václava IV.* Venuje sa obdobiu panovania Václava IV. Skúma žánr kniežacích zrkadiel vychádzajúcich z konceptu ideálneho vládcu. Autori stredovekej politickej literatúry v nich zdôrazňovali kresťanské ctnosti, obzvlášť múdrosť a prezieravosť. Pretože na spravovanie ríše bol potrebný aj kvalitný aparát a zdatní úradníci, kniežacie zrkadlá neskorého stredoveku sa sústreďovali tiež na

nich. Jan Vojtíšek vo svojej štúdií skúma štyri pramene bohemikálneho pôvodu zo 14. storočia. Prvým je anonymný text pripisovaný Karolovi IV., druhým kniežacie

zrkadlo s názvom *De quatuor virtutibus cardinalibus pro eruditione principum* z pera Michala, vikára pražského kartuziánskeho kláštora v Prahe, tretím Kniežky o šašiech od Tomáša Štítneho zo Štítneho a posledným *Nová rada* Smila Flašku z Pardubic. Na analýzu stvárnenia pojmov múdrosti a cnosti u vládcu si vybral dielo Michala z Prahy. Podľa neho vládca získa múdrosť zbožnosťou, pokorou pred Bohom, štúdiom Písma svätého a konzultáciou s múdrymi mužmi. Prezieravosť v myslení vníma ako rozvahu na súdnom dvore, správne chápanie prítomnosti, predvídanie budúcnosti a pamätanie minulosti. Za prezieravosť v reči považuje rečnícke umenie panovníka. Prezieravosť v činoch je reprezentovaná správou krajiny a ľudu. V spise pripisovanom Karolovi IV. sa o cnosti múdrosti píše menej, o to viac sa autor zaoberá lakomstvom a zhovievavosťou.

Čo sa radcov týka, podľa Michala z Prahy by mali mať tri zásadné vlastnosti: cnostný život, dlhoročné skúsenosti a preukázanú lojalitu. To isté od nich očakáva aj Smil Flaška z Pardubic. Tomáš Štítny zo Štítneho k spomenutým kvalitám pridáva znalosť práva, gramotnosť a diskretnosť. Za dôležitú vlastnosť autori považujú spravodlivosť a zhovievavosť. Všetci sa zhodujú na tom, že kráľovská rada by sa mala skladať predovšetkým z laických šľachticov a s duchovnými by sa panovník mal radieť len v náboženských záležitostiach.

Väčšina veľkostatkárov z radov českej aristokracie uschovávala vo svojich sídlach staršie aj novodobé archívne dokumenty. Šlo prevažne o písomnosti hospodárskeho a účtovného charakteru. Tieto písomnosti boli v tom čase dôležité a zostalo to tak podnes. Všetko, čo sa majetkových záležitostí týka, treba dobre ochraňovať. Šľachta si tento fakt dobre uvedomovala, a preto si už od 18. storočia mnohé bohaté rody na správu archívov zamestnávali samostatných úradníkov. Jedným z prvých bol Moritz Tietz, pokladník a archivár v službách toskánskeho veľkovojuvodu Ferdinanda III. Jeho životu a dielu sa venuje Pavel Koblasa v štúdiu *Moritz Tietz. Zasloužilý archivár pri pražském ředitelství císařských statků*.

K najvýraznejším reprezentantom česko-ruských a československo-sovietskych vzťahov modernej doby patril Zdeněk Nejedlý (1878 – 1962). Obdivovateľ ruskej klasickej literatúry, profesor Karlovej univerzity v Prahe a prezident Československej akadémie vied udržiaval dlhodobé vzťahy s mnohými ruskými vedcami, umelcami a kultúrnymi činiteľmi. Ako politik nachádzal oporu najskôr v Leninovom Rusku, neskôr Stalinovom Sovietskom zväze. Napriek tomu, že na verejnosti vždy vystupoval ako verný služobník sovietskeho Ruska, medzi ním a Moskvou nepanoval vždy úplný súlad. O pestrých osudoch, kultúrnych názoroch a politických postojoch tejto zaujímavej osobnosti sa pútavo rozpísal Jiří Křest'an v štúdiu „*Říše mimo svět*“. *Zdeněk Nejedlý a Rusko*. Predstavuje ho ako typického moderného intelektuála, ktorý podľahol zvodom politiky, aby najskôr zažil omamné výšiny a nakoniec ponížujúci pád.

Lenka Kločková sa v príspevku *K osudům pamětní desky na stěně chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Praze* zaoberá okolnosťami vytvorenia pamätnej dosky nad okienkom do krypty pravoslávneho katedrálneho chrámu sv. Cyrila a Metoda v Resslovej ulici v Prahe v októbri 1947. Bola nainštalovaná na počesť siedmich zabitých príslušníkov zahraničnej československej armády Adolfa Opálka, Jozefa Gabčíka, Jozefa Valčíka, Jana, Kubiša, Jozefa Bublíka, Jakuba Hrubého a Jaroslava Švarca. Rovnako pripomína aj hrdinstvo popravených ľudí, ktorí atentátnikom pomáhali a po úspešnom

atentáte na ríšskeho protektora Reinharda Heydricha ich ukrývali v spomínanom kostole. Boli to biskup Gorazd, duchovní Alois Václav Číkl a Vladimír Petrek spolu s predsedom cirkevnej obce Jánom Sonnevendom. Autorom popisovaného umeleckého diela bol sochár František Bělský (1921 – 2000), ktorý počas vojny pôsobil v československej zahraničnej armáde vo Veľkej Británii. Podnet na zhotovenie pamätnej dosky dali Združenie československých zahraničných vojakov a legionárov spolu s príslušníkmi prvého československého odboja i pravoslávnej cirkvi. Spoločne prispeli na časť nákladov a zorganizovali verejnú zbierku. V závere textu je krátky životopis sochára, ktorý v roku 1948 opustil Československo. Vrátil sa do Anglicka, kde sa preslávil a portrétoval dokonca aj kráľovskú rodinu.

Nasleduje blok s názvom *Materiály*. Obsahuje iba jednu prácu od Evy Gregorovičovej, ktorá v článku s názvom *Nariadení rakouské cisársko-kráľovské rady o plošném očkovaní proti černým neštovicím v Lombardii z roku 1821* reaguje na aktuálnu problematiku nákazlivých chorôb prerastajúcich do pandémie. Autorka najskôr sleduje počiatky vakcinácie vo svete, potom informuje o počiatkoch očkovania proti kiahňam v rakúskych krajinách a v závere predkladá nariadenie rakúskej cisársko-kráľovskej vlády v Miláne o očkovaní proti pravým kiahňam, ktoré je uložené v pražskom národnom archíve vo fonde *Rodinný archiv toskánských Habsburků*.

Jediný článok s názvom *Národní archiv v roce 2021*, umiestnený v sekcii *Zprávy*, referuje o živote v pražskom národnom archíve počas ťaživého covidového roku 2021. Jeho riaditeľka Eva Draškarová oboznamuje s rozmanitou a bohatou činnosťou všetkých oddelení. Vidno, že zamestnanci archívu i napriek komplikovanej spoločenskej situácii nezaháľali a podali špičkové výkony nielen pri spracovaní a konzervovaní fondov, ale aj v predarchívnej starostlivosti, vedeckej činnosti, medzinárodnej spolupráci, plnení európskych projektov či publikačnej činnosti.

Napokon nasleduje štedrá dávka recenzií v bloku s názvom *Literatura*.

Jozef Vacek v článku *Edice křivoklátské instrukce z roku 1528 – promarněná příležitost? Nad smyslem raně novověkých edic* reaguje na text historika Jana Broukala s názvom *Hospodářská instrukce jako pramen poznání života na hradech na prahu raného novověku (Na příkladu instrukce pro křivoklátskeho hejtmana Albrechta z Vřesovic z roku 1528)* a pokúša sa rozprúdiť diskusiu o zmysle a spôsobe prezentovania prameňov nielen zo 16. storočia, ale aj neskoršieho obdobia.

V pražskom nakladateľstve Libri postupne vychádza zaujímavý projekt – jednotlivé časti Bubnovej *Encyklopedie řadů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích* s názvom *Kongregace a řeholní společnosti*. Druhý zväzok štvrtého dielu predstavili odbornej verejnosti v roku 2018. O jeho obsahu informuje Václav Bartůšek v článku *Encyklopedie řadů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. IV. díl. 2. svazek*.

Pri príležitosti 800. výročia svojho založenia vydalo v roku 2013 moravské mesto Uničov vlastným nákladom obsiahlu kolektívnu monografiu mapujúcu dejiny obce a príľahlých regiónov. Richard Mahel predkladá detailnú recenziu v článku s názvom *800 let věku královskému městu sluší, aneb co mu přinesly jeho dlouhé dějiny. K ob-sáhlé kolektivní monografii Uničov: historie moravského města*.

V roku 2021 v pražskom nakladateľstve Karolinum vyšla práca kolektívu štyroch autorov, bádateľov pôsobiacich na Prírodovedeckej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, Evy Novotnej, Mirky Sejtckovej Tröglovej, Miroslava Čábelku a Josefa Patáka s názvom *Arentinova mapa Českého království*. Venujú sa v nej jednému z najväčších klenotov českej kartografie. Je ním mapa sveta Pavla Arentina s názvom *Regni Bohemiae et exacta descriptio neboli Nový a přesný popis království českého*, ktorá prvýkrát uzrela svetlo sveta pred štyristo rokmi. Monografia vyšla v edícii *Monumenta Cartographica Bohemiae*, založenej v prvej polovici 20. storočia profesorom Václavom Svamberom s cieľom prezentovať staré české mapy. Jakub Fryje v článku „*Nový a přesný popis*“ zásadného diela Pavla Aretina dôkladne rozoberá tento cenný a kvalitný projekt.

Poézia plzenského básnika Kašpara Cropacia (1539 – 1580) inšpirovala mnohých umelcov. Jeho básne zhudobnili viacerí významní skladatelia pôsobiaci na cisárskom dvore Maximiliána II. Habsburského. Editori Peter Daněk a Marta Vaculínová v edícii, ktorá vyšla v nakladateľstve KLP – Koniasch Latin Press v Prahe v roku 2018 s názvom *CROPACIANA. Carmina Caspari Cropacii modulis musicis aptata. 1560 – 1562* zamerali pozornosť na najznámejšie a najvýznamnejšie skladby. O publikácii, ktorá je cenným príspevkom k poznaniu českého humanistického prostredia, referuje Lukáš M. Vytlačil v texte *Carmina Caspari Cropacii modulis musicis aptata*.

Richard Mahel v článku *Šmalkadská válka jako globální konflikt starého kontinentu v éře raného novověku. K nové publikaci Petra Vorla „Šmalkadská válka v evropských dějinách 1546 – 1547* informuje o monografii historika a vysokoškolského pedagóga Petra Vorla, ktorú v roku 2021 vydala univerzita v Pardubicích. Historik na základe dlhodobého dôkladného štúdia archívnych prameňov dospel k novému hodnoteniu šmalkadskej vojny a jej hlbšiemu zasadeniu do európskeho politického kontextu.

Lukáš M. Vytlačil v analýze *Edice pramenů k politické komunikaci města Českých Budějovic v roce 1618* pozitívne hodnotí publikáciu editora Tomáša Sternecka s názvom *Věrnost a zrada v ohroženém městě. Prameny k politické komunikaci Českých Budějovic na počátku stavovského povstání (1618). Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI. – XVIII. illustrantia = Prameny k českým dějinám 16. – 18. století* vydanú v roku 2019 Historickým ústavom AV ČR v Prahe.

Petr Kreuz posudzuje dielo Jozefa Vacku vydané pražským nakladateľstvom Academia v roku 2021 pod názvom *Sexuální delikty před apelačním soudem v letech 1687 – 1727*. Recenzovaná kniha vychádza z diplomovej práce, ktorú autor v roku 2019 obhájil na Právnickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Sleduje v nej vplyv zákonníka hrdelného práva z roku 1707 (*Constitutio Criminalis Josephina*), vydaného počas vlády cisára Jozefa I., na rozhodovaciu prax Apelačného súdu v Prahe pri posudzovaní prípadov sexuálnych zločinov.

Václav Bartůšek v recenzii *Tři zajímavé knihy o dětství, mládí a školním vzdělávání v českých zemích* porovnáva tri významné knihy venované dejinám pedagogiky. Prvou je takmer sedemstostranový zväzok s názvom *Děti a dětství: od středověku na práh osvícenství* vydanou Nakladatelstvom Lidové noviny v roku 2019.

Druhá, rovnako rozsiahla práca vznikla zásluhou kolektívu autorov (redaktor Miroslav Novotný) a volá sa *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada: školství a vzdělanost*. Vyšla v nakladateľstve Paseka v roku 2020.

Tretou publikáciou je ďalší diel *Velkých dějin zemí Koruny české. Tematická řada: dětství*, (redaktorka Milena Lenderová), ktorý vydalo nakladateľstvo Paseka v roku 2021.

V roku 2022 vydali na Sliezskej univerzite v Opave výpravný zborník s názvom *Opavský kongres 1820 a politika Svaté aliance mezi časy* ako prvý zväzok edície *Opavská historická sympozia*. Obsahuje články z pier domácich aj zahraničných historikov a archivárov, ktoré vznikli pri príležitosti 200. výročia konania kongresu Svätej aliance. Zborníku sa venuje Pavel Koblasa v príspevku *Sborník o opavském kongresu roku 1820*.

Miroslav Šepták v recenzii *O slovenských umělcích inspirovaných Paříží* posudzuje zaujímavé dielo Martina Vašša o dejinách slovenskej kultúry *Zmenení Pařížom. Slovenskí umělci a Paříž v 20. storočí*, ktoré publikovalo bratislavské nakladateľstvo Marenčin v roku 2020.

V recenzii *Cenné a bolestné svědectví o kolektivizaci vesnice* historik Jiří Křest'an čitateľom rozpráva o cennej ojedinelej knihe spomienok roľníka Jana Boštíka z Mladočova *Mladočeské Jericho. Kolektivizace jedné vesnice*, ktorú vydalo Regionální muzeum v Litomyšli v roku 2021.

Zväzok uzatvára užitočný *Zoznam autorov*.

Alena Gazdíková
Slovenský národný archív

Časopis Katedry histórie Trnavskej univerzity, *Studia historica Tyrnaviensia XXII*, vyšiel aj v roku 2022 v dvoch číslach. Jeho druhé číslo obsahuje niekoľko vedeckých štúdií, recenzií, anotácií, správ a referátov. Prvá časť zahŕňa štyri štúdie usporiadané v chronologickom slede, ktoré sa zaoberajú rôznou problematikou. Prvá z nich z pera Martina Bošanského z Diecézneho archívu v Nitre – *Testament nitrianskeho biskupa Jána Gustíniho (1712 – 1777)* – prináša cenný preklad a analýzu testamentu biskupa Gustíniho z roku 1773. Originál dokumentu je uložený v Diecéznom archíve v Nitre. Okrem rozboru textu, ktorý svedčí okrem náboženskej situácie aj o hmotnom zabezpečení biskupstva a súkromnom vlastníctve samotného biskupa, autor pokračoval

vo vývoji udalostí po Gustíniho smrti v súvislosti s vykonaním testamentu.

V nasledujúcej štúdii s názvom *Účasť rodákov zo Slovenska v americkej občianskej vojne 1861 – 1865* sa jej autor Juraj Červenka zameril na vyhľadávanie vojakov z územia Slovenska, ktorí bojovali v americkej občianskej vojne. I keď je takéto vyhľadávanie pomerne komplikované, keďže sa v oficiálnych armádnych spisoch slovenský pôvod vojakov priamo nespomína, podarilo sa mu identifikovať mená viacerých mužov, ktorí sa na rôznych pozíciách zapojili do bojov americkej občianskej vojny a pochádzali z územia dnešného Slovenska. Otvoril tak málo spracovaných a zaujímavú kapitolu dejín Slovákov na svetových bojiskách, ktorá je úzko spätá s problematikou vystaňovania do USA a vojenskými dejinami 19. storočia.

Štúdia Lucie Burdovej z Malokarpatského múzea v Pezinku, *Dopad fyloxéry a perenospóry na vinohradníctvo malokarpatských miest v druhej polovici 19. storočia*, sa špecializuje na problematiku ochorenia viniča, ktoré sa v druhej polovici 19. storočia rozšírilo v Európe z Francúzska a zasiahli aj rakúsko-uhorskú monarchiu. Štúdia skúma dopad ochorenia na malokarpatskú vinohradnícku lokalitu v súvislosti s opatreniami proti ich šíreniu. Napriek týmto opatreniam znamenali nákazy fyloxéry a perenospóry aj pre malokarpatský región straty; mnohé vinohrady boli opustené alebo zanikli. Prekonanie týchto nákaz teda znamenalo prechod k modernizácii a transformácii vinohradníctva a vinárstva, ktorá pokračovala v 20. storočí.

Posledná spomedzi štúdií z pera Marty Dobrotkovej nesie názov *K dejinám zdravotníctva a zdravotníckeho vzdelávania v Československu v rokoch 1918 – 1938*. Uvádza v nej prehľad inštitúcií vzdelávania nižšieho zdravotníckeho personálu v sledovanom období so zreteľom na aktivity Spoločenstva dcér kresťanskej lásky sv. Vincenta de Paul v tejto oblasti. Štúdia opisuje zmeny, ktoré priniesol pre zdravotníctvo rozpad Rakúsko-Uhorska a vznik Československej republiky. Pojednáva aj o vzniku, činnosti a kompetenciách Ministerstva zdravotníctva a telesnej výchovy počas fungovania ČSR, o stave nemocníc, zakladaní zdravotníckeho školstva a napokon sa zaoberá rehoľami, ktoré sa venovali zdravotníckej a ošetrovateľskej činnosti.

V druhej časti časopisu sa nachádzajú tri recenzie na aktuálne vedecké knižné publikácie. Prvá z nich, ktorú napísala Alena Macková, prináša opis monografie Daniely Dvořákovéj *Pod vládou ženy – Rytier bez krále, I. část (1437 – 1442) Pankrác zo Sv. Mikuláša a jeho doba*. Publikácia vyšla vo vydavateľstve Rak v roku 2021. Nasledujúcu recenziu uverejnila Radoslava Ristovská na publikáciu Stanislava Buchara *Tenkrát v Sarajevě aneb život končí v teresiánských kasematech*. Túto rozsiahlu a detailnú, takmer 1100-stranovú monografiu vydali autorovi vlastným nákladom v Planej roku 2020. V poslednej, tretej recenzii rozobral Adam Bieleš monografiu Jana Rychlíka *Československo v období socialismu 1945 – 1948*, ktorá vyšla v Prahe vo vydavateľstve Vyšehrad v roku 2020.

Medzi anotáciami a správami v poslednej časti časopisu sa nachádzajú správy z dvoch konferencií od Ivany Červenkovéj. Prvou bola konferencia s názvom *Determinanty vývoja hospodárskej správy panstiev*, ktorá sa konala 15. júna 2022 na pôde Katedry histórie Trnavskej univerzity a druhou *Úrady a úradníci – ich vývoj a premeny*, ktorá prebehla 20. – 21. septembra 2022 na Historickom ústave SAV. Správu o konferencii *Vestigia nostra*, ktorá sa uskutočnila 9. – 10. septembra 2022 v Ostrihomu a bola venovaná písomným prameňom zo 14. – 16. storočia z talianskych archívov a knižníc vo vzťahu k Uhorsku, napísala Monika Tihányiová. Na záver prispela Mária Letzová správou z exkurzie so študentmi histórie na Katarínku v októbri 2022.

Mária Letzová
Katedra histórie Filozofickej fakulty
Trnavskej univerzity v Trnave

TURUL, 2022, roč. 95, č. 1, 2, 3, 4. ISSN 1216-7258.

V posledných troch rokoch sme v stručnosti zhrnuli obsahy zošitov maďarského vedeckého periodika *Turul*, zameraného na pomocné vedy historické. Tentokrát poskytujeme prehľad o zošitoch z roku 2022.

Zošit 1. Anton Avar nadväzuje na svoju štúdiu z minuloročného čísla *Turula*, v ktorej priblížil žiadosti o erby v 16. a 17. storočí a tentokrát sa sústreďuje na proces ich schvaľovania (*A címerkérő folyamodványok jóváhagyása a 16–17. században*, 1-15). Csaba T. Reisz analyzuje portréty známeho maďarského maliara Mihály Munkácsyho znázorňujúce Miklósa Duditsa a jeho manželku, Idu Képešy, pričom ich dáva do súvisu s inými maľbami spomínaného umelca a upozorňuje na niektoré mylné informácie o nich (*Munkácsy Mihály két festménye. Dudits Miklós és felesége portréja*, 16-28).

Následne Boglárka Wiesz predstavuje stredoveké pečate mesta Košice (*Kassa város középkori pecsétjei*, 29-37) a Marcell Bauer menej známe šľachtické rodiny Trombitás a Szekér z Veszprémskej stolice so zreteľom na ich erbové listiny (*Két kevésbé ismert címereslevél és családjaik: a noszlopi Trombitás és Szekér familia*, 38-43). V závere Anikó Schmidt – ako to býva zvykom – sumarizuje prírastky Krajinského archívu Maďarského národného archívu za rok 2021 (*MNL OL, A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának 2021. évi gyűjtőköri tevékenysége*, 44-48).

Zošit 2 má netradičnú štruktúru. V prvom bloku nachádzame zredigované prednášky Lászlóa Solymosiho o Zlatej bule (*A 800 éves Aranybulláról*, 49-52) a Lászlóa Pósaána o listinách rímskonemeckého cisára Fridricha II., spečatených zlatou pečat'ou (*II. Frigyes aranypecsétés oklevelei*, 53-56). Tieto výstupy predniesli 22. apríla 2022 v MNL OL pri príležitosti 800. výročia vydania spomínaného známeho dokumentu uhorských dejín.

V druhom celku (57-86) dostali priestor články viacerých autorov, venované spomienke na jedného z najvýznamnejších maďarských archivárov 20. storočia Ivána Borsu, východiskom ktorých bola konferencia na jeho počesť ešte z roku 2017.¹ Následne Éva B. Halász prináša archontológiu slúžnych Križevatskej stolice v rokoch 1348 – 1457 (*Körös megye szolgabíróinak archontológiája 1348–1457*, 87-94).

Na záver si môžeme prečítať nekrológ Györgya Laczlavika venovaný významnej osobe maďarskej heraldiky a archívnictva Ève Nyulásziné dr. Straub (†2022, 95-96).

Zošit 3. János Halász podrobne skúma tzv. Froa-listinu Bela III. z roku 1181, ktorou podľa historiografie nariadil spisomňovanie právnych aktov. Prikláňa sa k názoru Richarda Marsinu a Andrása Kubinyiho, že predmetnú listinu na základe jej známej arengy nemožno považovať za začiatok listinnej praxe v Uhorsku (*III. Béla 1181-es „írásbeliséget elrendelő” oklevelének historiográfiája és egyes tartalmi kérdései*, 97-106). László Fodor približuje dejiny a genealógiu rodiny Jeney zo Szatmárskej stolice (*A jenői Jeney család Zsaryolánban*, 107-121). Tamás Kádár sa zapája do niekoľko desaťročí trvajúcej diskusie ohľadom počtu manželiek Karola I., zastávajúc názor, že sa uhorský kráľ oženil štyrikrát (*Új adatok és észrevételek I. Károly [Róbert] király házassági kérdéséhez*, 122-127). Miklós Halmágyi analyzuje komplikované majetkovoprávne spory v oblasti Szárazéru (bočného ramena rieky Mureš) v neskorom stredoveku (*Battonya és a Száraz-ér melléke a 15–16. századi magyar történelem forrásaiban*, 128-135). O poslednú štúdiu predmetného zošita sa postaral Géza Vass Csaba, ktorý opisuje vzťah grófa Františka Károlyiho so svojim synom Antonom na základe ich korešpondencie („*Tanulmányok az én romlásomon*”: *Fejezetek a nagykárolyi Károlyi család életéből – gróf Károlyi Ferenc és fia, Antal levelezése*, 136-144).

Zošit 4. László Fodor prináša nové údaje o novovekých funkcionároch hradu Ecsed spolu s krátkymi prosopografickými opismi, dopĺňujúc monografiu dotýčajúcej pevnosti z roku 2021 (*Újabb adatok az ecsedi vár tisztségviselőinek portréjához*, 145-157). Zsófia Borókay skúma rodinu peštianskeho architekta Samua Pecza, členovia ktorej prišli do Uhorska v 17. storočí a žili aj v Skalici a Košiciach (*Frankföldről a pesti polgárságig: Pecz Samu családi gyökerei*, 158-169). Eszter Gaálné Barcs poskytuje prehľad o posväteniach zástav v Maďarsku v medzivojnovom období (*Zászlószentelések a két világháború között*, 170-175). Csaba T. Reisz upozorňuje na neobyčajný ľúbostný vzťah medzi príslušníkmi rodín Brett a Csáky (*Csáky Rudi szerelmei*, 176-181). Tamás Benke referuje o činnosti Maďarskej heraldickej a genealogickej spoločnosti v roku 2021 (*Beszámoló a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 2021. évi tevékenységéről*, 182-186). Naostatok ten istý autor prispieva aj

¹ CSIBA, Balázs. Správa o konferencii na počesť Ivána Borsu. In *Fórum archivárov*, 2017, roč. 26, č. 3, s. 58-59, ISSN 1339-8423.

nekrológom (187-192), v ktorom predstavuje životnú dráhu a vedecké práce genealóga Gábora Szirmayho (†2021).

Balázs Csiba
Katedra archívnictva a muzeológie Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave

BIBLIOGRAFICKÝ PREHĽAD ZAHRANIČNÝCH ARCHÍVNYCH PERIODÍK

THE AMERICAN ARCHIVIST. Published by the Society of American Archivists. Volume 83, Issue 1, Spring/Summer 2020.

Christopher A. Lee, *Archival Evolution, From the Editor* (3-4). Editor periodika uvádza jednotlivé príspevky (7 štúdií a 11 recenzií), ktoré tvoria obsah aktuálneho čísla periodika.

Emily Larson, *Big Questions: Digital Preservation of Big Data in Government* (5-20). Témou štúdie ocenej cenou T. C. Peaseho pre začínajúcich autorov za rok 2019 je problematika manažmentu a digitálneho uchovávanía tzv. veľkých dát (*Big Data*) pochádzajúcich z činnosti orgánov štátnej správy z pohľadu archívnej teórie. Veľké dáta sú tradične definované ako súbory, ktoré bežné softvérové prostriedky nie sú schopné zachytávať a spracúvať z dôvodu ich veľkosti. Charakterizovali ich pôvodne tri slová (neskôr štyri a viac), ktoré sa v angličtine začínajú na V, a to objem, rýchlosť, rôznorodosť, neskôr aj vierohodosť. Keďže štátna správa sa digitalizuje, je aj pôvodcom veľkých dát, ktoré nepochybne možno považovať za nový a dôležitý typ dokumentu, vyžadujúceho si osobitnú správu a pozornosť. Prináša unikátne výzvy v oblastiach zachytávania záznamov, prístupu a ochrany osobných údajov v nich obsiahnutých, ktoré sú súčasne kľúčovými komponentmi modernej správy záznamov štátnej správy. Autorka skúma aj otázku ich správy zameranej na dlhodobé zachovanie veľkých dát v digitálnej podobe, pričom je potrebné brať do úvahy také ich komponenty, ako je mimoriadna dynamickosť, veľký rozsah, resp. heterogenosť dát, a na ich základe zabezpečovať ich náležitú autenticitu, pričom najpodstatnejšie je zachytiť ich komplexnú provenienciu. Archivári nemôžu požadovať objektivitu či neutralitu veľkých dát, ale musia využiť svoje teoretické vedomosti s cieľom reprezentovať spoľahlivosť, resp. nespoľahlivosť týchto záznamov. Kým nepresný obsah nezabavuje veľké dáta potenciálu byť záznamom, nepoznanie kontextu, resp. proveniencie, t. j. archívnej väzby, už má takú schopnosť, pričom treba mať na pamäti, že práve v prípade týchto dokumentov nie je vždy k dispozícii jasný zdroj použitých dát. Z perspektívy archivára je preto dôležité prekonať mýtus, podľa ktorého veľké dáta charakterizuje aura pravdy, objektivitu a presnosti, a z tohto dôvodu je potrebné reprezentovať ich presne a kriticky. Dôležité je tiež manažovať ich z technickej stránky tak, aby sa v budúcnosti nevytvorili technické prekážky prístupu k nim. Keďže v dôsledku istých postupov sa môžu pôvodne anonymizované osobné údaje stať prístupnými, nie je správne považovať veľké dáta za anonymné a je potrebné venovať pozornosť aj zabezpečeniu ochrany osobných údajov.

Veronica Ehrenreich-Risner, *Reading Geographical Names as Text: Refiguring the „Living Archive“ in Postcolonial South Africa* (21-56). Autorka v štúdiu skúma jeden z aspektov premenovávanía geografických a miestnych názvov v Juhoafric-

kej republike (JAR) po zrušení apartheidu a prevzatí moci novými elitami. Vychádzajúc z postmoderných teoretických koncepcií, uvádza v tejto súvislosti pojem „živý archív“, ktorý je reflexiou štruktúr moci v časovom momente, keď dochádza k premenovávaniu. Dokazuje, že kým text „stopy“ je včlenený do konkrétneho miesta, kde došlo k udalosti (napr. Krvavá rieka), potom akékoľvek „umiestnenie“ môže slúžiť ako stopa, ak sa štruktúra (napr. pamätník) používa s cieľom stelesnenia tohto textu. Dôležitú úlohu v prípade živého archívu zohráva aj interakcia so spoločnosťou, pretože na rozdiel od uzavretého archívu, tento má schopnosť meniť sa a poskytuje mechanizmus, prostredníctvom ktorého sa verejná odpoveď začleňuje do textu „stopy“. Autorka v štúdiu postuluje tri aspekty premenovávania. K prvým dvom patrí jednak výber tvorcu, resp. pôvodcu, ktorým je v prípade JAR Rada Južnej Afriky pre geografické názvy, ako aj existujúce nariadenia či predpisy pre pamäť národa a zmierenie. Kým tieto dva aspekty sú konštantné, tretí, a to kontext interpretácie zámeru, je variabilný a je založený na ideológii príjemcu a mieste, resp. umiestnení premenovania. Práve tento aspekt determinuje prijatie alebo odmietnutie zmien miestnych názvov. Uvedené aspekty autorka širšie objasňuje na štyroch príkladoch premenovávania v provincii Gauteng, pričom každý z nich reprezentuje iný zámer. Prvým zámerom je pamiatka, a to na Abrahama Fischera, v prípade mesta Bramfischerville, ktoré predtým nemalo pomenovanie, druhým je vlastníctvo, resp. pocta, a to v prípade štyroch ulíc v Sowete, tretím je náprava vykonaná premenovaním názvu ulice v meste Randburg, ktoré sa v minulosti nachádzalo v oblasti vymedzenej výlučne pre bielych obyvateľov. Štvrtým zámerom je dominancia, resp. vymazanie a autorka ho uvádza na príklade navrhovaného premenovania názvu mesta Pretoria na Tshwane, ktoré je vnímané veľmi kontroverzne. Autorka prichádza k záveru, že zámer, resp. vnímaný zámer premenovania je formovaný tak ideológiou prijímateľa, ako aj umiestnenia zmeny názvu, čo následne vplýva na jeho prijatie alebo odmietnutie príjemcom, resp. čitateľom živého textu.

Edward Janak, *What Do You Mean It's Not There? Doing Null History* (57-76). V prípadovej štúdiu autor vychádza z konceptu nulového curricula, vypracovaného Eliotom Eisnerom a používaného v pedagogickej praxi, podľa ktorého obsah, ktorý učiteľ explicitne neprezentuje počas vyučovania, je rovnako dôležitý ako ten, ktorý uvádza priamo. Tento koncept aplikuje na oblasť archívov s tým, že pre bádateľa je absencia dokumentov rovnako dôležitá ako existencia tých, ktoré sú uložené v archíve. Príkladom je korešpondencia Rady pre všeobecné vzdelávanie založenej v roku 1903, ktorá poskytovala finančné príspevky s cieľom zlepšiť všeobecné vzdelávanie, najmä v južných, rasovo rôznorodých štátoch USA. Tieto dokumenty sú uložené v Centre Rockefellerovho archívu a veľká časť z nich bola určená pre úrady v Texase. Uvedená korešpondencia však už nie je uložená na regionálnej úrovni v Texaskej štátnej knižnici a archíve. Autor absenciu archívnych dokumentov využíva ako prípad použitia tzv. nulových či neexistujúcich dejín, ktoré sú dvojfázovým procesom, a to objavovaním toho, čo chýba a abstrahovaním významu z týchto medzier. V štúdiu zisťuje, aké aktivity sa vykonávali v Texase, aké archívne dokumenty v texaských regionálnych archívoch chýbajú a napokon, ako sa dá interpretovať ich absencia. Výsledky výskumu poskytujú optiku, prostredníctvom ktorej bádateľ môže vnímať to, čo

je v archívoch uložené, ale aj to, čo sa v nich nenachádza. Autor, vychádzajúc z koncepcií o aktívnej úlohe archivárov pri re/konstruckii dejín, upozorňuje na to, že s pomocou využitia nulovej histórie je možné pozorovať nielen to, akým spôsobom archivári aplikáciou svojej moci rozhodujú o ponechaní určitých záznamov, resp. poskytujú prístup k nim, ale aj to, ako na báze usporadúvania a sprístupňovania záznamov uprednostňujú či umlčávajú isté naratívy.

Jessica Holden –Ana Roeschley, *Privacy and Access in the Massachusetts Society for the Prevention of Cruelty to Children Records* (77-90). Autorky sa v prípadovej štúdiu zamerali na predpoklady spracovania a sprístupnenia fondu pochádzajúceho z činnosti Massachusettskej spoločnosti pre prevenciu násillia páchaného na deťoch. Fond je uložený v archíve Knižnice Josepha P. Healeyho na Massachusettskej univerzite v Bostone a obsahuje množstvo citlivých osobných údajov o zneužívaní detí. V archíve bol pôvodne uložený ako neusporiadaný depozit bez registratúrnych pomôcok, mnohé dokumenty boli poškodené, a preto v ňom zamestnanci veľmi ťažko vyhľadávali. Zmena nastala až po podpise zmluvy medzi univerzitou a archívom, v ktorej sa podarilo dať do vzájomného súladu záujem o sprístupnenie dokumentov pre vedecký či úradný účel s ochranou osobných údajov. Dokumenty staršie než 100 rokov prešli na základe zmluvy do vlastníctva archívu a je k nim neobmedzený prístup, všetky zvyšné zostali vlastníctvom pôvodcu a sú prístupné len jeho zamestnancom, dotknutým osobám, resp. ich potomkom. Digitalizované dokumenty nesmú byť publikované na webe a zmluva obsahuje aj niektoré špeciálne ustanovenia, ako napr. možnosť požiadať o asistenciu sociálneho pracovníka pôvodcu, aby sa zmiernili možné účinky tzv. sekundárnej traumy pri štúdiu. Autorky uvádzajú, že po podpise zmluvy sa zlepšili podmienky ochrany dokumentov, začali sa práce na usporadúvaní a sprístupňovaní fondu, a to aj s využitím asistencie študentov. Súčasne však upozorňujú na to, že je potrebné rozlišovať prístup k rozličným informáciám, ktoré obsahujú špecifické typy dokumentov, napr. fotografie. Štúdiu uzatvárajú konštatovaním o dôležitosti otvorenej a úzkej spolupráce aj komunikácie medzi pôvodcom, resp. donorom a archívom, pričom je potrebné brať do úvahy aj ochranu záujmov každej zo zainteresovaných inštitúcií.

Ciaran B. Trace, *Maintaining Records in Context: A Historical Exploration of the Theory and Practice of Archival Classification and Arrangement* (91-127). V prvej časti svojej rozsiahlej štúdie, publikovanej v aktuálnom čísle časopisu, autorka skúma vývoj amerického archívniectva a archivistiky, s osobitným dôrazom na problematiku počiatočných koncepcií, ktoré rozpracovávali účel a funkciu triedenia a usporadúvania archívnych súborov v prvých šesťdesiatich rokoch jeho existencie, t. j. od konca 19. storočia do 60. rokov. V úvode štúdie charakterizuje viaceré pojmy, ktoré sú spojené s touto problematikou. Keďže na základné koncepcie americkej archívnej teórie mali významný vplyv politické a sociálne hnutia v Európe, detailne analyzuje túto problematiku od obdobia Rímskej ríše, pričom centrálné miesto v jej štúdií zaoberá vznik, vývoj a aplikácia provenienčného princípu a princípu rešpektovania pôvodného registratúrneho usporiadania (internej proveniencie) v teórii a praxi. Otázky praxe usporadúvania archívnych súborov v Európe, ale následne aj v USA skúma najmä vo

väzbách na politický vývoj systémov vládnutia, ako aj na sprievodné rozvíjanie podstaty, formy a technológií byrokracie, tiež v oblasti rozvoja vzájomných väzieb medzi historikmi a rodiacou sa archivárskou profesiou a napokon v rovine zmien úloh a fungovania archívnych inštitúcií v rámci štruktúr uvedených vyššie. Boli to najmä praktické faktory, ktoré aj v USA ovplyvnili praktické i teoretické chápanie usporadúvania. V tomto období sa presadila predstava, aby sa záznam spravoval na základe jeho evidenčnej hodnoty, zhmotnenej v usporadúvacej schéme, ktorá spája záznam s jeho externým a interným kontextom. Predstavy o forme evidenčnej hodnoty a o tom, v akom rámci má byť najlepšie spracovaná, zostali sporné, pretože ich zástancovia sa snažili tieto princípy prispôbovať vlastným ideologickým predstavám. Rozširujúce sa väzby archívnej vedy ku knihovníckej vede súčasne podkopávali uvedené koncepcie. Po šiestich dekádoch vývoja sa podarilo provenienčný princíp úspešne včleniť do praxe triedenia a usporadúvania, avšak princíp pôvodného registrátúrneho usporadúvania bol veľmi často prehliadaný, resp. vnímaný voľne. Druhá časť štúdie, v ktorej autorka analyzuje vývoj v USA v tejto oblasti od 60. rokov do súčasnosti, je publikovaná v nasledujúcom čísle anotovaného periodika.

Peter Botticelli, *Curating Digital Surrogates in a Museum Archives: The Historic Boards Collection at the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology at Harvard University* (128-143). Vo svojej prípadovej štúdií autor na príklade nedávno zdigitalizovaného súboru Zbierka historických škatúl, uloženého v Peabodyho archeologickom a etnologickom múzeu na Harvardskej univerzite, skúma prax digitálneho uchovávanía v archívoch múzeí so zameraním na zblížovanie archivárskych, knihovníckych a muzeologických metód zameraných na poskytovanie online prístupu na úrovni jednotlivín i celých súborov. Archívny fond tvorí približne 25 000 fotografií, ktoré zachytávajú výskumné expedície spájané s Harvardskou univerzitou od polovice 19. storočia. Do začiatku 20. storočia ich zamestnanci múzea roztriedili do skupín a uložili do škatúl, pričom v každej sú uložené fotografie konkrétneho geografického miesta zachyteného z rôznych pohľadov. Fond bol vytvorený s cieľom poskytnúť pramennú základňu pre učiteľov i študentov, no obsahuje aj informácie, ktoré možno využiť tak na štúdium dejín jeho uchovávanía v múzeu, ako aj na poznanie priekopníckej práce jeho pôvodcov, harvardských etnografov. Projekt, na príklade digitálnych kópií, v súčasnosti už sprístupnených na webovom portáli múzea, ukazuje, ako sa záznamy, ktoré sú súčasťou fotografií a sprievodných textových dokumentov môžu viac priblížiť, alebo, naopak, zneviditeľniť na základe rozhodnutí, ktoré sa prijímajú v procese vytvárania a sprístupňovania digitalizovaných dokumentov na webe. Projekt súčasne upozorňuje na to, ako môžu múzeá a archívy profitovať z uchovávanía digitalizovaných záznamov, ktoré ovplyvňuje nielen neustály rozvoj technologických inovácií, ale aj obmedzenia zdrojov, ktorým čelia početné inštitúcie a tiež historické možnosti umožňujúce archívom zviditeľniť sa v digitálnej forme.

Carli W. Lowe, *Partnering Preservation with Sustainability* (144-164). Trvalo udržateľné uchovávanie archívnych záznamov musí brať do úvahy ekonomické, environmentálne, sociálne a kultúrne potreby bez toho, aby sa ktorákoľvek z nich uprednostňovala na úkor inej. Autor vo svojej štúdií skúma odbornú literatúru, ktorá bola

k uvedenej problematike doposiaľ publikovaná. Upozorňuje na niektoré prístupy k riešeniu problémov, osobitne na metódu Huga Stehkämpera, riaditeľa Historického mestského archívu v Kolíne n. Rýnom, známu aj ako Kolínsky model, ktorú uviedol v 80. rokoch. Jej cieľom bolo obmedziť využívanie mechanickej klimatizácie prostredníctvom projektovania archívnych budov, ktoré na tento účel využívali štyri interaktívne prvky, a to dizajn stien, stavebné materiály, usporiadanie okien a dizajn regálov. Využívali a oceňovali ju hlavne archívy v severnej Európe, v iných klimatických podmienkach už táto metóda nepriniesla jednoznačné výsledky. Účelnejšie než exportovať severoamerické a severoeurópske štandardy ochrany do sveta, je zisťovať, aké postupy sú najvhodnejšie v kontexte unikátnej klímy a kultúry. Dokazujú to viaceré miestne projekty (napr. Mushiboshi v Japonsku), ale aj špecifické postupy v konkrétnych inštitúciách (knížnice v Portugalsku). Uvedené príklady sú však výnimočné a nemôžu sa aplikovať univerzálne. Nevyhnutné je využiť najmä prehodnotenie existujúcich postupov, ktoré môžu prispieť k vytvoreniu udržateľnejšieho prostredia. V odbornej literatúre sa spomína najmä limitovanie rozsahu akvizícií (v duchu tzv. postkustodializmu) či digitalizácia, ktorá však súčasne má aj početné negatívne dopady. Účelné je najmä využitie početných jednoduchých praktických postupov, ktoré autor podrobne uvádza (napr. naplnené archívne škatule pomalšie reagujú na zmeny teploty a vlhkosti a dokázateľne udržiavajú stabilnejšiu klímu v depotoch). Výskum ukazuje, že tieto aktivity sa priaznivo odrážajú vo viacerých oblastiach. Vedú napríklad k vytvoreniu spoľahlivejšieho úložného prostredia v archívoch a dlhodobým finančným úsporám, najmä v dôsledku úspory energie.

Reviews (165-211).

Milan Belej
Štátny archív v Nitre

ARCHIVAR. ZEITSCHRIFT FÜR ARCHIVWESEN. Herausgeber Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, VdA – Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V. 75. Jahrgang, 2022, Heft 3, 4.

Číslo 3. V treťom čísle 75. ročníka časopisu sa nemeckí kolegovia zamerali na regionálnu tému archívov a pamäťových inštitúcií v Lipsku a jeho širšom okolí. Vznikla tak zaujímavá mozaika, ktorá umožňuje záujemcom o regionálnu históriu získať prehľad o uložení archívnych dokumentov k tomuto hospodársky, kultúrne a politicky významnému centru v priestore stredného Nemecka. Toto číslo vzniklo aj ako náhrada za zrušené stretnutie nemeckých archívárov. Lipsko malo totiž počas pandémie hostiť jeho 90. ročník.

V úvodnom príspevku predstavuje Anett Müller zo Saského štátneho archívu mnohorakosť a význam zachovaných dokumentov v pamäťových inštitúciách v Lipsku. Okrem existencie veľkého štátneho archívu poukazuje podľa nej na význam tohto mesta aj existencia množstva špecializovaných archívov. Popri prehľade tých najvýznamnejších sa v druhej časti príspevku zameriava i na sprístupnenie bádateľskej verejnosti a digitalizáciu archívnych dokumentov, a to aj v kontexte pandémie Covid-19. V nasledujúcom príspevku predstavuje Michael Ruprecht Lipský mestský archív ako miesto poznania, výskumu a vyučovania. Od konca stredoveku bolo Lipsko dôležitým miestom nemeckých a európskych veľtrhov. Vďaka tomuto faktoru sa mesto dlhý čas vyhýbalo príliš úzkemu prepojeniu so štátnou administratívou. Najneskôr od 18. storočia sa tak stalo mestom, ktoré vykazovalo vysokú úroveň meštianskej kultúry, čo odráža aj zameranie jeho archívnych fondov. Samotný archív sa pritom podieľa na vedeckom výskume k témam z mestských dejín či už v podobe dejín samotného mesta (štvorzväzková monografia z roku 2015), alebo vydávaním rady „Pramene a výskumy k dejinám mesta Lipsko“. Veľký význam kladú lipskí kolegovia aj na digitálne sprístupnenie a prácu so žiakmi a študentmi. Vo svojom krátkom príspevku o univerzitnom archíve tematizuje Jens Blecher nielen dôležitosť archívnych fondov uchovávaných v Archíve Lipskej univerzity, ale popisuje v ňom tiež, ako zasiahla fungovanie archívu nedávna pandémia. Nielen vďaka univerzite je Lipsko dôležitým miestom vedy a výskumu. Medzi početné výskumné inštitúcie v meste patrí Leibnizov inštitút pre regionálnu geografiu. Jeho história siaha do roku 1896, keď inštitút začínal ako múzeum. Vďaka svojej Ústrednej geografickej knižnici a Geografickému archívu má ústav jedinečné vedecké zbierky o dejinách geografie. Podľa autora príspevku Heinza Petra Brogiata tu majú bádatelia okrem približne 200 pozostalostí a fondov prístup aj k 300 000 obrazovým dokumentom z obdobia od roku 1860 dodnes.

V polovici 19. storočia sa v Lipsku rozvinulo organizované ženské hnutie. Hlavnou postavou bola spisovateľka, demokratka a ženská politička Louise Otto-Peters (1819 – 1895). Spoločnosť, ktorá je po nej pomenovaná, má od roku 1993 za cieľ pokračovať v bádani a pripomínaní si jej života a diela. Archív sa zameriava na zhromažďovanie, uchovávanie a vedecký rozvoj všetkých dostupných dokumentov tohto pôvodcu. Tento archív vo svojom príspevku predstavuje Constanze Mudra. Thomas Keiderling približuje čitateľom dokumenty uchovávané v Múzeu družstevníctva, ktoré sa nachádza v mestečku Delitzsch na sever od Lipska. Johanna Sängler sa na-

opak venuje dokumentom robotníckeho hnutia, ktoré uchováva Lipský mestský archív. Významný špecializovaný archív Vysokiej školy hudby a divadla Felixa Mendelssohna Bartholdyho približuje Ingrid Jach. Lipsko však nebolo iba mestom hudby, ale i významným hospodárskym centrom v rámci Nemecka. Tomuto aspektu sa na príklade archívnych fondov zo Saského štátneho archívu venuje Anett Müller. Špecializovaný Saský hospodársky archív sídlia v Lipsku predstavuje vo svojom príspevku Veronique Töpel. Počas novoveku bolo mesto asi najdôležitejším centrom knižnej kultúry, čo dokladá aj veľký počet renomovaných vydavateľstiev pôsobiacich v Lipsku. Okrem toho je mesto sídlom Nemeckej národnej knižnice, ako aj jej súčasťou Nemeckého múzea knihy a písomníctva, ktorého význam čitateľom približuje Carola Staniek. Všetky predchádzajúce témy sa do veľkej miery spájajú v existencii Lipských veľtrhov s významom ďaleko presahujúcim Sasko, ba dokonca aj samotné Nemecko. Birgit Richter a Frauke Gränitz poukazujú vo svojom príspevku na zachované dokumenty k tejto téme. Peter Hocheisel, ktorý je vedúcim Banského archívu vo Freibergu (súčasť Saského štátneho archívu), približuje čitateľom dobývanie minerálnych surovín v tzv. Stredonemeckom revíri. Ďalšie príspevky sa venujú Archívu dokumentov Štátnej bezpečnosti v Lipsku a Archívu občianskeho hnutia v Lipsku.

V nasledujúcej časti tohto čísla časopisu je pozornosť venovaná bezbariérovému prístupu do archívov a tiež štandardom a praxi vyradovania elektronických registračných záznamov. Príspevky z rôznych konferencií a podujatí popisujú napríklad priebeh Porýnskych archívnych dní venovaných vedeckému bádaniu v archívoch či spoločnej poľsko-nemeckej konferencii o nadnárodných archívoch a spoločnom archívnom dedičstve. Z aktuálnych tém spomedzi správ Spolku nemeckých archivárov a archivárov zaujme správa Torstena Musiala o ochrane archívov počas vojny na Ukrajine.

Číslo 4. Štvrté číslo 75. ročníka časopisu je venované téme cirkevných archívov, pričom toto číslo časopisu predstavuje najvýznamnejšie cirkvi a náboženské spoločenstvá zastúpené v Nemecku a ich archívy. Okrem toho ponúka aj pohľad na susedné krajiny (Poľsko) a príklad zahraničnej cirkvi v Nemecku (Dánska evanjelická cirkev). Články v tomto čísle upozorňujú na problémy a zároveň ilustrujú rôznorodosť cirkevných archívov v Nemecku. Hlavnou témou časopisu je teda snaha pomôcť im zviditeľniť sa.

Po úvodnom príspevku zostavovateľa čísla Franka M. Bischoffa z Krajinského archívu Severného Porýnia-Vestfálska nasleduje rozsiahly prehľadový článok Michaela Häuslera o evanjelických archívoch v Nemecku. V ňom poukazuje na heterogenitu týchto archívov nielen čo do veľkosti, ale aj zamerania. Medzi tie evanjelické patria veľké archívy jednotlivých krajinských evanjelických cirkví siahajúce až do obdobia reformácie, ako aj archívy charít a nezávislých protestantských komunit. Obdobný prehľadový príspevok o archívoch katolíckej cirkvi a jej organizácii ponúkajú autori Thomas Scharf-Wrede a Ulrich Helbach. Aktuálny prehľad o archívoch židovských komunit v Nemecku poskytuje príspevok Barbary Welker. Tematická časť časopisu svojim čitateľom približuje Islamský archív Nemecka, a to formou rozhovoru s profesorom Mouhanadom Korchide a archivárom Thorstenom Schmidtom. V ňom okrem problematiky fungovania tohto relatívne nového archívu, ktorého korene však siahajú až do roku 1927, poukazujú aj na zložitú situáciu moslimskej teológie v dnešnom

Nemecku. Nasleduje príspevok Anatolija Kinstlera o histórii Archívu nemeckej diecézy rusko-ortodoxnej cirkvi. Pohľad za hranice Nemecka ponúka článok Roberta Kufela o organizácii katolíckych cirkevných archívov v Poľsku. Aktuálnej téme elektronizácie správy a jej dôsledkov pre uchovávanie elektronických záznamov sa na príklade Mníchovsko-Freisinského arcibiskupstva venuje príspevok Volkera Laubeho a Michaela Volperta.

Z mimotematických príspevkov čísla zaujme článok od Hanny Kannengießer a Jana Schneidera o problematike digitálnej rekonštrukcie fragmentárne zachovaných archívnych dokumentov, a to na príklade fragmentov z Historického archívu mesta Kolín nad Rýnom poškodených počas zrútenia budovy v roku 2009. A v kontexte nedávneho požiaru v Slovenskom banskom archíve v Banskej Štiavnici je poučný aj článok Benjamina Krama o cvičnom núdzovom zásahu viacerých záchranných zložiek v budovách Krajinského archívu Severného Porýnia-Vestfálska v Duisburgu.

Obe čísla obsahujú okrem správ z jednotlivých krajinských archívnych zväzov aj pravidelnú rubriku o personálnych zmenách v jednotlivých archívoch z celého územia Nemeckej spolkovéj republiky. Posledným číslom 75. ročníka sa uzatvára ďalšia kapitola existencie tohto tradičného časopisu, ktorý od roku 2023 nesie nový názov *Archiv : theorie & praxis* (*Archív : teória & prax*).

Peter Konečný
Slovenský národný archív,
špecializované pracovisko Slovenský bankský archív v Banskej Štiavnici

ARCHIVES AND RECORDS : THE JOURNAL OF THE ARCHIVES AND RECORDS ASSOCIATION. Volume 43, 2022, No. 3.

Autorom prvej štúdie s názvom *Zákulisie archívov: rub fotografií* je Idil Çetin z Univerzity ekonómie a technológie v tureckej Ankare. Vychádza z predpokladu, že význam uchovávaní fotografií v archíve spočíva v informáciách, ktoré poskytujú ich líčna strana. Tento článok sa ale zameriava skôr na rub fotografických materiálov, slúžiaci ako kritický nástroj na nahliadnutie do archívu. Príspevok sa konkrétnejšie zameriava na rub obrazov Atatürk v zbierkach Tureckej historickej spoločnosti a zaoberá sa tamojšími zápismi, ktoré slúžia na hodnotenie obsahu obrazov rôznymi spôsobmi. Keďže zápisy na zadnej strane sa týkajú toho, čo je na ich lícnej strane, článok vychádza z konceptu „zákulisia“ Ervinga Goffmana, aby pochopil myšlienkovú krajinu archívu, pokiaľ ide o manipuláciu so záznamami, ktoré v tomto prípade tvoria vizuálne materiály.

Spolupráca Liama Maloneya z katedry hudby a Johna Schofielda z katedry archeológie na britskej univerzite v Yorku prináša štúdiu *Nahrávky ako záznamy: výskum zvukového archívu dídžeja*. Tento článok používa štyri zbierky vinylových platní na identifikáciu a dedukciu praxe dídžejev a dôkaznej hodnoty ich zvukových archívov. Príspevok umiestňuje vinylové platne dídžejev do pozície dokumentov kultúry tanečnej hudby a zároveň definuje dídžeja ako arbitra a taktiež vysielateľa tejto nahrávky.

Autori berú do úvahy archeologickú perspektívu, dopytujú sa, ako porozumieť praxi dídžeja z materiálnej kultúry ich vinylových platní, pričom tieto platne vnímajú ako artefakty, ktoré spolu tvoria zostavu zaručujúcu výskum, analýzu a kurátorstvo. Navrhujú a aplikujú dôkazový rámec na štyri zbierky vinylov a zameriavajú sa na to, čo sa dá naučiť z takého podrobného archeologického skúmania. Záver práce tvorí diskusia o témach navrhnutých v analýze a návrh proaktívneho prístupu k plánovaniu zachovania archívov dídžejev.

Anne Courtney z University College London sa venuje prípadovej štúdii zboru v príspevku *Vedenie záznamov v nezávislých amatérskych organizáciách*. Nezávislé amatérske organizácie sa v literatúre o záznamoch vyskytujú len zriedka. Usmernenia zamerané na tých, ktorí ich zriaďujú a prevádzkujú, často ignorujú vedenie záznamov a archiváciu, čo znamená, že týmto organizáciám hrozí, že nebudú uchovávať základné informácie a svoje záznamy stratia. Článok skúma tento problém vytvorením modelu toho, ako funguje vedenie záznamov v zbere prostredníctvom prípadovej štúdie. Hlavné znaky vedenia záznamov identifikované v rámci prípadovej štúdie boli: digitálna práca; používanie e-mailu; neformálnosť; individuálne preferencie členov pre vedenie záznamov. Niektoré z týchto funkcií sa javia prítomné v iných pracovných prostrediach a môžu sa stať bežným javom v budúcnosti, keď sa podnikanie nebude zameriavať na kancelársku prax. Autorka uvádza, že jedným z hlavných rozdielov medzi biznisom a nezávislou amatérskou organizáciou je to, že táto organizácia sa vo veľkej miere alebo úplne spolieha na dobrovoľníkov, a preto sú ich názory na záležitosti týkajúce sa vedenia záznamov a archivácie obzvlášť dôležité, rovnako ako aj kultúra organizácie.

Ochranu audiovizuálneho dedičstva a meniacu sa dynamiku historického filmového archívu Ghany rieši Rebecca Ohene-Asah z Národného filmového a televízneho inštitútu v Ghane. Súčasný diskurz o reštitúcii a repatriácii afrického kultúrneho dedičstva z Európy sa často vyhýba veľkému množstvu audiovizuálnych materiálov, ktoré uchovávajú európske archívy. Problémy suverenity národných štátov a obavy z ľahkého prístupu k filmovým archívom však pritiahli určitú úroveň odbornej pozornosti, ktorá sa zamerala hlavne na otázky vlastníctva a jeho dôsledkov. Z historického hľadiska tento článok upozorňuje na postupy uskladnenia a uchovávania audiovizuálnych archívov Ghany a naznačuje, že súčasné postupy do veľkej miery zamedzujú prístup verejnosti k filmovým materiálom. Dôraz sa kladie na post-nezávislé ghanské filmy, za ktorých produkciou stojí spoločnosť Ghana Film Industry Corporation a v súčasnosti sa uchovávajú v laboratóriu Spojeného kráľovstva. Spoliehajúc sa na údaje z korešpondencie medzi vládou Ghany a pamäťovými inštitúciami, ako i rozhovory s kľúčovými aktérmi v rámci ghanského filmového priemyslu, treba predpokladať, že napriek diskusiám v prospech digitalizácie ako riešenia prístupu sa musia technológie prijímať opatrne. Otázky vlastníctva, autorských práv a umiestnenia hmotného majetku sa dostávajú do centra pozornosti nad rámec procesu digitalizácie, aby sa zabezpečil udržateľný prístup k archivovanému audiovizuálnemu dedičstvu Ghany.

Štruktúru na zvýšenie zviditeľnenia a dostupnosti verejných archívov v Južnej Afrike navrhujú Jonathan Mukwevho, hlavný archívny konzultant generálneho audítora Južnej Afriky a Patrick Ngulube, profesor na Katedre interdisciplinárneho výskumu

a postgraduálneho štúdia na Juhoafrickej univerzite. Vo svojom príspevku autori používajú koncept mäkkej sily ako rámec na preskúmanie zviditeľnenia a dostupnosti verejných archívov v Južnej Afrike. Štúdia využíva kombináciu kvalitatívnych a kvantitatívnych výskumných prístupov. Ukázalo sa, že súčasné zviditeľňovacie aktivity verejných archívov majú len okrajový vplyv na podporu zviditeľnenia a dostupnosti archívnych fondov a archívnych služieb. Autori navrhujú, aby verejné archívy vytvorili aktívnu databázu kľúčových zainteresovaných strán, medzi ktoré patrí vrcholový manažment vlády, tradičné orgány, zákonodarcovia a darcovia neverejných záznamov, aby spolupracovali a ovplyvňovali spôsob rozhodovania verejnosti ohľadom hodnoty archívneho dedičstva pre hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj spoločnosti. Tým sa zabezpečí, že verejné archívy zostanú relevantné a verejnosť sa zapojí do tejto znalostnej ekonomiky pre verejné blaho. Na dosiahnutie tohto autori odporúčajú štruktúru, ktorá bude slúžiť ako referenčný nástroj pre verejné archívy, ktoré sa snažia zlepšiť programy na svoje zviditeľnenie.

Nick Ruest, knihovník z univerzity v Toronte, Samantha Fritz, projektová manažérka a Ian Milligan, profesor histórie na univerzite vo Waterloo v Kanade v príspevku *Vytváranie poriadku z neporiadku: odvodené súbory údajov a zápisníky z webového archívu* navrhujú prepracovanie prístupu predovšetkým k webovým archívom, aby sa v nich uľahčilo vyhľadávanie. Už štvrtstoročie uchovávajú pamäťové inštitúcie aj obsah webových stránok. Webové archívy sa zhromažďujú a ukladajú vo formátoch súborov ARC a WARC (W/ARC) a budú tvoriť základ pre súčasné dejiny. Tieto formáty však predstavujú výrazné výzvy pre bádateľov, ktorí chcú získať prístup k webovým archívum údajom a používať ich. Je to spôsobené predovšetkým spôsobom zhromažďovania, ukladania a poskytovania prístupu k týmto mnohostranným digitálnym objektom. Inými slovami, webové archívy sú chaotické. Aplikovanie tradičných archívnych popisných metód na digitálne zbierky je komplikované z hľadiska otázok proveniencie, pôvodného usporiadania a rozsahu. Autori sa domnievajú, že archívny popis ponúka praktické východisko na premýšľanie o prístupe. Táto štúdia tvrdí, že mohutná vyhľadávacia pomôcka musí presahovať rámec základného popisu na úrovni zbierky, aby sa umožnila zmysluplnejšia interakcia s webovými archívmi. Navrhujú teda prepracovanie tradičnej vyhľadávacej pomôcky na trojúrovňový spôsob popisu, ktorý zahŕňa výpočtové metódy, generovanie odvodených súborov údajov a interaktívne kódovo bohaté zápisníky. Tieto tri faktory v konečnom dôsledku prispievajú k rozšírenému prístupu a využívaniu webových archívov.

Jana Kafúnová
Slovenský národný archív

Rubrika Štúdie (*Saggi*):

Alessandro Alfieri. *Una diplomatica 'di frontiera' per il sistema contemporaneo di documentazione digitale? („Hraničná“ diplomatika pre súčasný elektronický informačný systém na správu registratúry?)* (5-28). Archivár informatik na Riaditeľstve informačných systémov talianskeho Ministerstva hospodárstva a financií sa zamýšľa nad naliehavou potrebou „archívnej diplomatiky“ (z anglického *archival diplomatics*). Táto hraničná veda na pomedzí archivistiky a diplomatiky by totiž identifikovala elektronické registratúrne záznamy v informačných systémoch a aplikáciách, a tak následne pomáhala navrhovať elektronické informačné systémy na správu registratúry. Autor vychádza z myšlienok Giovanni Nicolaj (Sentieri di diplomatica [Myšlienky o diplomatike]. In *Archivio storico italiano*, 1986, roč. 114, č. 3) o diplomatike ako o dejinách dokumentácie (tzn. tvorby dokumentov) vcelku, prekonávajúc tak úzke zameranie diplomatiky na stredovek.

Sebastian Mattei. *Gli archivi dei partiti e dei dirigenti politici in Puglia dalla ricostruzione agli anni Novanta: problematiche attuali e prospettive future (Archívy politických strán a funkcionárov v Apúlii od povojnovej rekonštrukcie do 90. rokov: aktuálne problémy a budúce vyhliadky)* (29-54). Profesionálny archivár a zároveň spolupracovník Gramsciho nadácie (*Fondazione Gramsci*) prináša prvý výskum okrajových archívov politických strán v Taliansku v druhej polovici 20. storočia so zameraním na región Apúlia. Výskum uskutočnil na základe bibliografických a digitálnych zdrojov a s pomocou ústnych informácií od pracovníkov miest uloženia predmetných stranických záznamov a od protagonistov politických a kultúrnych udalostí povojnového obdobia v Apúlii.

Martina Bonsanti. *L'archivio di Paolo Barile (Archív Paola Barileho)* (55-68). Archivárka Toskánskeho historického ústavu protifašistického odporu a súčasnosti (*Istituto storico toscano della Resistenza e dell'età contemporanea*) vo Florencii opisuje osobný fond významného talianskeho právniko Paola Barileho (1917 – 2000), ktorý usporiadala a zinventarizovala a ktorý je uložený v uvedenom ústave. Napriek strate množstva písomností pri záplavách vo Florencii v roku 1966 fond predstavuje zaujímavý príklad osobného archívu právniko. Obsahuje veľkú časť spisov, intervencií, podkladov a pracovnej korešpondencie. Dá sa využiť na štúdium vývoja myslenia pôvodcu – osobitne v téme práv slobôd – a na prehĺbenie rôznych hľadísk politických, inštitucionálnych a právnych dejín Talianska v druhej polovici 20. storočia.

Guiliana Capriolo. *Notai e scrittori nel Regno di Napoli in età aragonese: appunti per un progetto di ricerca (Notári a pisári v Neapolskom kráľovstve v aragónskom období: poznámky pre výskumný projekt)* (69-81). Výskumníčka na Katedre kultúrneho dedičstva na Univerzite v Salerne skúma na vzorke notárskych registrov z Neapolského kráľovstva z obdobia vlády aragónskych kráľov v 15. storočí činnosť a úlohy tých, ktorí mali na starosti tvorbu písomností v Neapolskom kráľovstve v stanovenom období. Predovšetkým išlo o sudcov a notárov, ktorí pôsobili v rámci svojho povolania či v rámci úradov. V prípade notárov niet pochýb, že okrem súkromného výkonu notárskeho povolania vyhotovovali už v 15. storočí právne dokumenty príslušného spoločenstva mešťanov (*universitas civium*) a tie systematicky zaznamenávali vo svo-

jich protokoloch. Okrem toho mohli pôsobiť aj na dvoroch provinciálnych kráľovských úradníkov.

Concetta Damiani. *Archivio storico del Banco di Napoli. Il progetto «Arti e mestieri»: recupero e valorizzazione di un'attività di repertoriamento della prima metà del XX secolo* (Historický archív Neapolskej banky. Projekt „Umenie a remeslá“: záchrana a zhodnotenie repertória z prvej polovice 20. storočia) (83-96). Pracovníčka Nadácie Neapolskej banky (*Fondazione Banco di Napoli*) (a aktuálne výskumníčka na Kampánskej univerzite „Luigi Vanvitelli“) podáva prehľad o inštitucionálnych dejinách Neapolskej banky (*Banco di Napoli*) a o dejinách archívneho fondu, ktorý vznikol z činnosti banky bez prerušenia od novoveku do 20. storočia. Následne približuje projekt „Umenie a remeslá v 16. – 19. storočí“, cielený na záchranu a propagáciu repertória z prvej polovice 20. storočia.

Silvia Zanella. *La Fondazione Fashion Research Italy e il suo archivio (Nadácia Fashion Research Italy a jej archív)* (97-111). Správkyňa archívu kultúrneho dedičstva nadácie Fashion Research Italy predstavuje tri archívne fondy uložené v Nadácii Fashion Research Italy: fond Renzo Brandone, obsahujúci návrhy odevov a zbierku odborných kníh tohto milánskeho convertera (upravovateľa odevných látok do ich konečnej podoby), ďalej fond Emmanuel Schvili, skladajúci sa sčasti z dokumentov vytvorených touto módnou značkou, pomerne známou v 90. rokoch 20. storočia, a napokon Fashion Photography Archive, čo je projekt na katalogizáciu reklamných fotografií veľkých módných značiek z talianskeho regiónu Emilia-Romagna.

Martina Borello, Alice D'Albis. *L'archivio di Bruno Rombi (Archív Bruna Rombiho)* (113-122). Dvojica archivárov približuje súkromný archív, presnejšie osobný fond či pozostalosť talianskeho básnika, spisovateľa, novinára, literárneho kritika, prekladateľa a maliara Bruna Rombiho (1931 – 2020), ktorý pri jeho usporadúvaní vzhľadom na mnohorakosť pôvodcovej činnosti rozdelila na štyri časti: korešpondenciu, z ktorej inak badať vzťah s množstvom osobností talianskeho i medzinárodného literárneho a vydavateľského života z rokov 1950 – 2018; články pôvodcu i o pôvodcovi a pozvánky na výstavy a konferencie z rokov 1962 – 2019, ktoré boli zoradené chronologicky; novinové výstrižky článkov pôvodcu ako novinára a literárneho kritika z rokov 1967 – 2017 a napokon oddiel zo súkromnej knižnice.

Paola Ciandrini. *«Muta d'accento e di pensiero»: buone pratiche di design documentale („Mení prízvuk a myslenie“: dobrá prax dizajnu správy registratúry)* (123-140). Doktorandka (aktuálne postdoktorandka) na Univerzite v Macerate rozoberá dve prípadové štúdie – na príklade samosprávy (mesto Rivoli v regióne Piemont) a univerzity (Polytechnika v Turíne) –, prinášajúc ukazovatele narastania počtu elektronických registratúrnych záznamov a automatických vstupov. Príspevok ponúka archivársku verziu piatich zákonov knižničnej vedy jej zakladateľa Shiyalia Ramamritu Ranganathana z roku 1931 vo vzťahu k mienke pôvodcov registratúrnych záznamov s elektronickými informačnými systémami na správu registratúry ako tzv. prosumentov, čiže producentov a zároveň konzumentov údajov a registratúrnych záznamov. Vyváženie strategických, funkčných a prevádzkových hľadísk je kľúčové na navrhnutie a vytvorenie elektronického informačného systému na správu registratúry. V závere príspevku sa zhrňajú scenáre dopadu umelej inteligencie na správu záznamov podľa Bielej knihy (*Libro bianco*) umelej inteligencie od Agentúry pre di-

gitálne Taliansko (*Agenzia per l'Italia digitale*, skratka AgID) a údaje od Talianskej asociácie pre umelú inteligenciu (*Associazione italiana per l'intelligenza artificiale*, skratka AIxIA).

Rubrika Správy (*Cronache*):

Marco Carassi. *Storia, comunicazione, diritti: gli archivi nella società civile contemporanea. Convegno per i 70 anni dell'ANAI (Trento 21-22 novembre 2019) (Dejiny, komunikácia, právo: archívy v súčasnej občianskej spoločnosti. Kolokvium pri 70 rokoch ANAI*. Trident 21. – 22. november 2019) (147-149). Bývalý predseda ANAI podáva správu o kolokviu Talianskej národnej archívnej asociácie (*Associazione Nazionale Archivistica Italiana*, skratka ANAI), ktoré usporiadali archivárky a členky ANAI Ilaria Pescini a Anna Guastalla 21. – 22. novembra 2019 v Tridente pri príležitosti 70. výročia založenia ANAI. Na troch zasadnutiach sa preberal vzťah dejín a archívnych fondov, úloha komunikácie v zhodnocovaní archívov (t. j. v umožňovaní prístupu k archívnym dokumentom a v ich ochrane) a záruka, že správne vedené archívy, resp. registratúry prispievajú k individuálnym a kolektívnym právam.

Číslo uzatvára tradičná rubrika Recenzie a ohlasy (*Recensioni e segnalazioni*) (147-162).

Marek Púčík
Slovenské národné múzeum – Múzeum Bojnice

ARCHIVNÍ ČASOPIS, 2022, roč. 72, č. 3, 4.

Číslo 3.

Číslo 2 a 3 Archivního časopisu sú v tomto roku takmer celé venované celoštátnemu workshopu *Formy a přeměny diplomatické produkce v novověku IV. Komunikace – úřady – písemnosti. Písemná úřední komunikace v (raném) novověku (1526 – 1945)*, ktorý sa uskutočnil v budove Filozofickej fakulty Univerzity v Hradci Králové dňa 11. novembra 2019. V treťom čísle je uverejnená druhá tematická skupina príspevkov.

Na začiatku vystúpila Lenka Martínková s prednáškou *Vznik moderní úřední komunikace ve veřejnoprávním prostoru: na příkladu vztahu mezi církevní a státní správou v jižních Čechách v letech 1780 – 1880 (1900)* (230-250). V prvej polovici 19. storočia prebiehala komunikácia medzi cirkevnou a štátnou správou v južných Čechách písomnou a ústnou formou. Po roku 1850 začína jednoznačne prevládať písomný styk. Pomocou telegrafu sa komunikácia výrazne zrýchlila a zavedenie telefónu umožnilo obnovu ústneho odovzdávania správ v reálnom čase. Obsah a forma písomných dokumentov pochádzajúcich z činnosti juhočeských cirkevných inštitúcií sa stále viac prispôbovali potrebám štátnej správy, a to pokiaľ ide o vzhľad a štýl písomností, ako i používaným úradným jazykom. V cirkevnej sfére sa pomerne skoro začala používať nemčina a neskôr aj čeština.

Roční zpráva: způsob komunikace s nadřízeným úřadem v 19. století (na příkladu finanční správy) (251-261) je názov článku Marie Mackovej. Ročný výkaz alebo správa sa v štátnej správe habsburskej monarchie objavil v dobe, keď sa administratívna práca začala viac unifikovať. Ročný výkaz pokrýval dve základné oblasti: bol zostavený pre všetky druhy úradných úkonov, ktoré podliehali akejkol'vek kontrole finančnej správy; v druhom prípade zhrnul činnosti finančnej správy. Výkazy, resp. periodické správy boli vždy vypracované na prvom stupni a postupovali nahor striktne hierarchicky, nie vo svojej pôvodnej podobe, ale na každom vyššom stupni boli prepracované do komplexnej správy. Dvorská komora a následne ministerstvo financií vo Viedni tak dostávali rozsiahle zemské správy najmä vo forme štatistických prehľadov. Postupne začali vznikať predtlačené formuláre, vďaka ktorým sa zjednotila forma ročných výkazov.

Pavla Slavičková je autorkou príspevku *Úřední písemnosti v kamerálním účetnictví* (262-277). Zameriava sa v ňom na kamerálne účtovníctvo, ktoré bolo v stredo-európskych krajinách používané v súvislosti s ekonomickou teóriou kameralizmu. Išlo o ekonomickú doktrínu blízku merkantilizmu a v habsburskej monarchii sa začala uplatňovať v období vlády Márie Terézie zásluhou Johanna Mathiasa Puechberga. Kamerálne účtovníctvo ako tzv. verejné účtovníctvo využívali najmä úrady, ale aj šľachtické panstvá. Na území Československa sa uplatňovalo až do roku 1954. Hlavným princípom kamerálneho účtovníctva bolo sledovanie príjmov a výdavkov vo vzťahu k rozpočtu. Peniaze neboli vnímané ako aktívum, ale iba ako prostriedok riadenia. Z tohto dôvodu kamerálne účtovníctvo využívali ekonomické subjekty, ktoré neboli zamerané na zisk, ale riadili sa daným rozpočtom, podľa ktorého prijímali prostriedky z určených zdrojov a vydávali ich na vopred určené účely. Kamerálnemu systému boli prispôsobené aj záznamové dokumenty, ktoré pozostávali z piatich typov: inventár, denník, účtovná kniha, pomocné knihy a účtovná závierka.

Prednášku na tému *Možnosti komunikace pražské univerzitní kanceláře s nadřízenými institucemi (po roce 1784)* (278-296) si pripravila Milada Sekyrková. Od polovice 18. storočia sa postavenie univerzít v monarchii výrazne zmenilo. Zbavili sa dohľadu cirkvi a stali sa štátnymi inštitúciami, ktoré podliehali Dvorskej študijnej komisii vo Viedni. Ako medzičlánok v komunikácii medzi centrálnymi úradmi a pražskou univerzitou slúžilo zemské gubernium. Postupne boli vydané aj pravidlá pre prácu univerzitných kancelárií, ktoré sa stali samostatnou súčasťou univerzity. Ich úlohou bolo zabezpečovať administratívne služby pre univerzitnú administratívu jej učiteľov a študentov, ako aj komunikovať so zemským guberniom. Formy tejto komunikácie postupne nadobúdali pevné pravidlá. Prednáška ukazuje na dvoch príkladoch z polovice 19. storočia, akým spôsobom prebiehala úradná komunikácia medzi univerzitou a zemským guberniom.

Článok *Komunikace lesních úřadů velkostatku v první polovině 19. století* (297-301) si pre poslucháčov pripravila Kateřina Kovárová. Lesný úrad komunikoval písomne buď samostatne, alebo sprostredkované prostredníctvom nadriadených inštitúcií. Predovšetkým bol v kontakte s vrchným úradom (Oberamt), ktorý riešil prevádzkové a hospodárske veci. V tomto ohľade bol úplne začlenený do správnej štruktúry veľkostatku rovnako ako ostatné úrady na rovnakej úrovni. Krajský úrad mal povinnosť dohliadať na dodržiavanie lesného poriadku a robil tak priamou komuniká-

ciou s lesným úradom, prípadne prostredníctvom hospodárskeho úradu príslušného veľkostatku.

Prvým pánom v tomto tematickom bloku bol Martin Janda, ktorý je autorom štúdie *Spor o les Rychtářství – kauza linoucí sa třemi stoletími optikou diplomatiky* (302-316). V nej popisuje spor o les Rychtářství, ktorý trval viac ako 160 rokov. Vznikol v 60. rokoch 18. storočia medzi mestečkom Krucemburk, ktoré nájdeme na českej strane Českomoravskej vrchoviny a polensko-prisbylavskou vrchnosťou. Priebeh prípadu môžeme sledovať predovšetkým vďaka písomnostiam z archívneho fondu Archív obce Krucemburk. Ten je uložený v Štátnom okresnom archíve Havlíčkův Brod. Článok predstavuje dokumenty zachované vo forme originálov alebo kópií, ktoré popisujú priebeh sporu. Ten skončil rozsiahlym poškodením lesa v roku 1930, keď došlo k zničeniu viac ako polovice stromov, čím prestal byť pre obec finančne lukratívny. Vďaka 160-ročnému trvaniu prípadu môžeme pozorovať zmeny v diplomatickej forme písomností, pomocou ktorých obec viedla spor.

Spisová služba u okresního politického úřadu v Boskovicích od poloviny sedmdesátých let 19. století do roku 1928 (317-334) je názov článku od Jaromíra Florianiana, ktorý sa na základe prieskumu zachovaného spisového materiálu pokúsil zrekonštruovať prax spisovej služby okresného úradu v Boskovicích v období rokov 1875 – 1928. Sledujeme cestu spisu naprieč úradom, od zaevidovania v podateľni, cez spracovanie spisu referentom a následné schválenie prednostom úradu, k expedičnému konaniu a založeniu spisu v podateľni.

O posledný príspevok druhého bloku workshopu sa postarala Lenka Vrchotová a nesie názov *Normalizace papírového formátu v bankovní kanceláři. Cesta k jednotné komunikaci a úřadování* (335-352). V kanceláriách finančných inštitúcií od roku 1926 do začiatku 40. rokov 20. storočia prebehol proces, ktorým bol zavedený štandardizovaný formát papiera. Kancelárie prešli koncom 19. storočia, ale najmä v 20. storočí mnohými zmenami. Tie súviseli s rozvojom ekonomiky, infraštruktúry, novou legislatívou a pribúdajúcou agendou. Mnohé činnosti sa stali štandardizovanými, mechanizovanými alebo boli inovované v dôsledku narastajúceho objemu bankových operácií. Otázkou zostáva, ako inováciu v podobe zavedenia jednotných formátov papiera prijali finančné inštitúcie, teda či išlo o jednoduchý a plynulý proces.

Na potvrdenie alebo vyvrátenie tejto hypotézy autorka príspevku preskúmala archívne dokumenty z činnosti viacerých peňažných ústavov, predovšetkým bánk a sporiteľní.

Číslo 4.

Prvou štúdiou v Rubrike Články je *Správa státního pozemkového majetku na území Českého království v letech 1784 – 1831 v zrcadle archivního fondu Administrace státních statků* (357-366) od Pavla Koblasu, ktorý v nej približuje starostlivosť o štátny majetok a jeho ústrednú správu na území historických Čiech od vlády Jozefa II. po vládu Františka I. Druhá časť príspevku je zameraná na popis archívneho fondu Administrace státních statků, ktorý obsahuje písomnosti z činnosti C. k. administrácie štátnych statkov v kráľovstve Českom. Archívny fond sa nachádza na druhom oddelení Národného archívu v Prahe, ktoré spravuje archívne fondy centrálnych úradov štátnej správy, krajskej samosprávy, českých bankských inštitúcií a fondy ústredných

správ cisárskych panstiev z obdobia existencie Rakúskeho cisárstva a rakúsko-uhorskej monarchie.

Marie Mírková je autorkou článku *Inventarizace rodinných archivů novodobých majitelů velkostatků na příkladu Rodinného archivu Škodů (367-380)*. Rodinné archívne fondy novej šľachty habsburskej monarchie sa začali vytvárať najmä v druhej polovici 19. storočia. Ich pôvodcami boli úspešní vedci, právnici, dôstojníci a najmä podnikatelia a priemyselníci. Na rozdiel od archívnych fondov tradičnej šľachty majú vyššie percento súkromných písomností, sú menšieho rozsahu, zvyčajne torzovito zachované a častokrát neusporiadané. V rokoch 1945 – 1948 ich skonfiškoval štát spolu s ostatným majetkom ich vlastníkov a spočiatku boli uložené v poľnohospodársko-lesníckom archíve. V dnešnej dobe sú v Českej republike spravidla uložené v štátnych archívoch. K takémuto typu archívnych fondov patrí aj archívny fond Rodinný archív Škoda. Rodinný archív Škoda popisuje spoločenský vzostup rodiny, ktorej členom bol aj Emil Škoda, jeden z najvýznamnejších priemyselníkov rakúsko-uhorskej monarchie konca 19. storočia.

V rubrike *Diskusia* sa v tomto čísle objavili dva príspevky od Karla Řeháčka, prvým je *1+3, 1+5 nebo snad 1+10*, druhý sa volá *Masovost, nebo kvalita? Jak na archivní edukaci 21. století*. Tretí diskusný príspevok s názvom *Reprodukční právo, poplatky za ně a licence* napísala Ivana Houšková.

V rubrike *Správy* opäť zhrnula Ilona Dostálová *Zahraniční cesty Odboru archivní správy a spisové služby, Národního archivu, Moravského zemského archivu, Zemského archivu a státních oblastních archivů v roce 2021*. Ivana Eblová sa zúčastnila *41. mezinárodní konference Archivu hlavního města Prahy: Fenomén „primátor“*. *Osobnosti v čele měst v 19. a 20. století*. Otto Chmelík informuje o priebehu *2. pracovní setkání zemědělsko-lesnických a šlechtických archivářů z českých zemí v Třeboni*. Ďalším príspevkom Karla Řeháčka v tomto čísle je *Do archivů? Děkuji, raději ne! Nebo že by snad přece jen ano?* Na správu Karla Řeháčka nadväzuje svojím článkom *Křivolaké cesty ad fontes? Zamyšlení nad vztahem současné historické vědy k archivům* Eliška Hospasková. Správu z *9. výroční konference Mezinárodní archivní rady v Římě* podali Michal Wanner a Mikuláš Čtvrtník. *Seminář západočeských archivářů* v Nových Hamrech zrekapitulovala Danuše Dostálová.

V rubrike *Osobné správy* sa prostredníctvom Jiřího Křesťana dočítame o významnom životnom jubileu archivárky Národného archívu v Prahe Lenky Kločkovej.

Rubrika *Literatúra* obsahuje anotáciu *Zborník spoločnosti slovenských archivárov 2019 –2020* od Dalibora Státníka. *Die Familien-Fideikommissbibliothek des Habsburg-Lothringen 1835 – 1918* je publikácia, ktorú napísali T. Huber-Frischeis, R. Valenta, N. Knieling a H. Petschar. Martin Dolejský pripravil anotáciu knihy „*Bildungsroman*“ *Karla Teige*ho. Posledný článok čísla od Vandy Fouňovej sa venuje publikácii *Umučené hlasy. Zum Schweigen gebrachte Stimmen. Rekviziční dokumentace zvonů českého, moravského a slezského pohraničí*.

Michal Bartal
Slovenský národný archív

LEVÉLTÁRISZEMLE. A Magyar Nemzeti Levéltár a Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa folyóirata, 72. évfolyam, 2022, 3, 4. szám.

Číslo 3.

Úvodný príspevok od autora Viktora Harasztiho *A selejtezés jogi szabályozása Magyarországon a szokásjogtól a szabályrendeletig* (5-34) podáva podrobný opis právnej úpravy a dejín skartácie dokumentov v Maďarsku. V príspevku sa uvádza, že posúdenie záznamov je jednou z najzodpovednejších častí práce archivára, keďže sa pri posudzovaní návrhov určí, ktoré záznamy sa zachovávajú pre budúce generácie a ktoré nie. Autor v príspevku sleduje históriu skartácie dokumentov od čias stredovekého Uhorska. V počiatočnom období bolo dôležitým faktorom pri dokumentoch plnenie ich zákonnej funkcie. Do 18. storočia fungoval model, že v prípade, ak dokument nemal právne záväznú hodnotu, mohol sa zničiť. Prvé predpisy a návrhy týkajúce sa vyradovania sú známe z 19. storočia, boli všeobecného charakteru, bez konkrétnejších, podrobnejších pokynov. Pozitívom bolo uznanie historickej hodnoty v čoraz širšom kontexte. Komplexnejšie právne úpravy sa zaviedli až na začiatku minulého storočia. V príspevku sa uvádza, že je nevyhnuté, aby sa vyradovanie uskutočnilo v spolupráci správcu registratúry archivára.

V rubrike *Forrás és érték* (Prameň a hodnota) sa autor Balázs Sallai v príspevku „*Az addig fennállott társadalmi rend megbontását elősegíteni törekedtek*“ – *Igazolási eljárások Debrecenben (1919 – 1920)* (35-42) venuje overovaciemu postupu a typom dokumentov vo vzťahu k Hajdú-biharskej župe. Autor sa venuje obdobiu po roku 1920. Okrem všeobecných historických poznatkov a právneho pozadia skúma činnosť miestnych orgánov mesta Debrecín s využitím archívnych prameňov.

V rubrike *Műhelymunkák* (Práce z odborných dielni) autorka Rita Magdolna Bernád v príspevku *A levéltáros szakma újabb kihívása: a levéltár-pedagógia – Gyermekprogramok a Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltárban* (43-55) uvádza, že Gyulafehérvársky arcidiecézny archív poskytuje záujemcom archívne kurzy a workshopy od polovice roka 2010. Na tento účel bol vypracovaný v roku 2016 aj štvorhodinový tematický program. Spomínaný program bol časom rozšírený o pravidelne organizované archívne tábory. Záujemcovia môžu nazrieť do zbierok, vyrobiť si diplom, prípadne dokument, dozvedia sa poznatky o paleografii, kníhviazačskej práci, spoznajú konzervačné techniky a vyskúšajú si napríklad aj skladanie archívnych škatúl. Autorka uvádza, že pri zostavovaní programu sa snažia o zaujatie žiakov, aby sa čo najviac žiakov zoznámilo s dokumentmi uloženými v archívoch a s prácou archivára.

Ďalší príspevok rubriky od autora Zsolta Osvátha *A református gyűjteményi értéktár – Az északpesti példa* (56-64) sa venuje synodálnemu dekrétu o ochrane kultúrneho dedičstva reformovanej cirkvi v Maďarsku, ktorý nadobudol účinnosť v roku 2017. Nariadenie uložilo povinnosť pripraviť depozitár. Príspevok obsahuje súhrn skúseností a hotových depozitárov. V prípade, ak budú všetky hotové, bude ich možné porovnať na národnej úrovni a sumarizovať poznatky o zachovanom dedičstve.

V rubrike *Mérleg* (Váha) sa Csaba Fehér v príspevku *Oktatófilmek levéltárosnak – a Magyar Levéltárosok Egyesületének projektje* (65-71) venuje realizácii vzdelávacieho projektu. Spolok maďarských archivárov požiadal o realizáciu projektu v roku

2022. Cieľom projektu bolo prezentovať najnovšiu odbornú archívnu prax. V rámci projektu vzniklo šesť vzdelávacích filmov: konzervačné metódy, organizovanie výstav, archívna pedagogika, genealogický výskum, organizovanie podujatí, marketing inštitúcie. Autor v príspevku hodnotí projekt a dokončené vzdelávacie filmy.

Ďalší príspevok rubriky od autorky Katalin Torma *Megújult a Magyar Levéltári Portál* (72-74) sa venuje štruktúre a rozvoju maďarskej celokrajinskej internetovej stránky. Internetová stránka vznikla v júni v roku 2009 ako spravodajský portál. Od roku 2021 spravuje stránku spoločne Archív hlavného mesta Budapešť a Maďarský národný archív.

V príspevku *Gondolatok a Magyarország levéltárai újabb kiadásáról* (75-79) autor Árpád Tyekvicska predstavuje publikáciu *Magyarország levéltárai*, ktorá vznikla v spolupráci Istvána Hermanna a členov Spolku maďarských archivarov. Publikácia predstavuje archívy v Maďarsku. Cieľom publikácie je podľa autora poskytnutie informácií, výmena vedomostí a poďakovanie archivarom za ich poslanie.

Rubrika *Hírek* (Správy) obsahuje informácie o putovnom zasadnutí Spolku mladých archivarov z Maďarska, ktoré sa uskutočnilo 10. – 13. júla 2022 v meste Székesfehérvár. Konferencie sa zúčastnili archívári z Rakúska, Česka, Poľska, Rumunska, Srbska, Slovenska, Slovinska a Ukrajiny.

Ďalší príspevok rubriky obsahuje informácie o zasadnutí Spoločnosti cirkevných archivarov v Maďarsku, ktoré sa uskutočnilo 20. – 22. júna 2022 v Budapešti.

Posledný príspevok čísla je venovaný zasadnutiu Spoločnosti archivarov maďarských vysokých škôl, ktoré sa konalo v Szegede v auguste minulého roka.

Číslo 4.

Prvý príspevok autora Attilu Herédiho *Gondolatok a Tervtárban – Az Építési Ügyosztályok Tervtára Budapest Főváros Levéltárában* (5-26) je venovaný štruktúre, typom a zaradeniu archívnych dokumentov, resp. budúcej perspektívy dokumentov týkajúcich sa stavieb uložených v Archíve hlavného mesta Budapešť. Dokumenty boli do Archívu hlavného mesta Budapešť prevzaté v roku 2007, ich prevzatie do archívu predchádzala dlhá cesta. Pod dokumentmi oddelenia plánovania sa v príspevku uvádzajú všetky plány, technická dokumentácia, povolenia stavieb mesta Budapešť od roku 1873. Súbor má rozsah približne 900 bm. Dokumenty prevzal archív relatívne usporiadané, od prevzatia sa súbor spracováva. Príspevok obsahuje okrem predstavenia jednotlivých typov dokumentov aj predstavu ich využitia v budúcnosti. Plány boli v minulosti využívané predovšetkým v súvislosti s dejinami verejnej správy a jednotlivých úradov.

Rubrika *Műhelymunkák* (Práce z odborných dielní) obsahuje príspevok Gábor Koltaiho *A fővárosi oktatási-nevelési szervek maradandó értékű iratainak feltárása és gyűjtése II. – Iratátvételei tapasztalatok* (27-35), v ktorom autor uvádza skúsenosti s preberaním dokumentov vzdelávacích inštitúcií v Budapešti. Cieľom príspevku bolo sumarizovať údaje za obdobie rokov 2017 – 2022. Pre tzv. zmapovanie typov registratúrnych záznamov vzdelávacích inštitúcií slúžil elektronický dotazník – zameraný na typ registratúrnych záznamov, správcu a správy registratúry, na históriu inštitúcie. Do centra záujmu sa prvotne dostali vzdelávacie inštitúcie, ktoré poskytli údaje o registratúrnych záznamoch vzniknutých pred rokom 1920. V závere príspevku sa nachádza pranie, aby začatá práca pokračovala úspešne aj v nasledujúcich rokoch.

V ďalšom príspevku rubriky *Tervezési irányelvek és kreatív megoldások – Könyvborító-tervezés a Magyar Nemzeti Levéltárban* (36-45) autor Attila Nagy predstavuje kreatívne riešenia a návrhy obálok publikácií v Maďarskom národnom archíve. Príspevok uvádza, že okrem obsahových aspektov je pre verejnosť čoraz dôležitejší aj kreatívny vzhlad publikácie. Príspevok obsahuje usmernenia, návrhy, možnosti a prezentáciu príkladov obálok vydaných publikácií.

V rubrike *Levéltár/Történet* (Archív/História) sa autorka Éva Bíró v príspevku *A Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára – Az egyházközség vázlatos története fontosabb iratai tükrében* (46-61) venuje dejinám Archívu reformovanej cirkvi v Kecskeméte vo svetle jej najdôležitejších dokumentov. Napriek dlhej histórii inštitúcie, svoju činnosť archív začal až v roku 2014. Príspevok prezentuje okrem práce archívu aj históriu farnosti cez vzácne archívne dokumenty reformovanej cirkvi uchovávané v archíve.

Ďalší príspevok rubriky *50 éves a BME Levéltár* (62-68) je venovaný 50. výročiu založenia Archívu technickej univerzity v Budapešti. V príspevku sa autorka Krisztina Batalka venuje dejinám archívu, zachovaným dokumentom, fungovaniu a činnosti inštitúcie za posledných päťdesiat rokov. O otázke založenia archívu sa diskutovalo od roku 1950, archív univerzity bol napriek tomu založený až v roku 1972.

Rubrika obsahuje aj rozhovor s Dr. Lászlóom Szántóom, archivárom Šomoďského župného archívu, ktorého vyspovedal Péter Farkas. Príspevok sa nachádza v rubrike pod názvom *Ötvöskönyvből Kaposvárra* (69-73).

V rubrike *Mérleg* (Váhy) autor Tamás Polgár v príspevku *Egy keresztényszocialista egyházi politikus gondolatai és élete a 20. század első felének Magyarországon* (74-76) predstavuje publikáciu o cirkevnom predstaviteľovi a politikovi Miklósovi Grigerovi, ktorý okrem iného pôsobil aj ako farár v Sósokúte a Bicske.

V rubrike *Hírek* (Správy) sa nachádza príspevok *Beszámoló az MLVT 2022. május 26-28. között tartott tatabányai vándorgyűlésről* (77-85), v ktorom autor Viktor Haraszti poskytuje informácie o putovnom zasadnutí Rady vedúcich archivárov, ktoré sa v minulom roku uskutočnilo v meste Tatabánya. Pri príležitosti zasadnutia sa archivári okrem iného venovali aj aktuálnej téme postavenia archívov a zničeniu dokumentov v dôsledku vojny na Ukrajine.

Ďalší príspevok rubriky autorky Renáty Huszár *Beszámoló a Fiatál Levéltárosok Egyesületének XIII. Tudományos Őszi Táboráról* (Pécs, 2022. szeptember 15-17) (87-89) prináša informácie o už tradičnom jesennom zasadnutí mladých archivárov v meste Pécs.

Príspevok *Krónika – válogatás a levéltári élet híreiből* (90-97) od autorov Ágnes Németh a Dávida Világhih uvádza aktuálne informácie zo života archívov.

Rubrika *In Memoriam* (98-100) obsahuje spomienku na niekdajšiu vedúcu archivárku Archívu hlavného mesta Budapešť Dr. Viktóriu Czaga.

Na konci čísla je zaradená Obrázková príloha venovaná obálkam publikácií Maďarského národného archívu.

Klaudia Bugyinszká
Štátny archív v Trnave,
pracovisko Archív Galanta so sídlom v Šali

PAZDEROVÁ, Alena. *Analýza činnosti pápežského nuncia na cisárském dvoře v Praze Cesare Speciana v roce 1595* (302-405).

Úvodnú štúdiu druhého čísla Sborníku archivních prací otvára rozsiahla štúdia pracovníčky Národního archívu v Prahe, ktorá prostredníctvom analýzy korešpondencie pápežského nuncia pri cisárskom dvoře v Prahe, Cesare Speciana, prináša zaujímavý pohľad do diania vtedajšej Európy. Štúdia poskytuje množstvo podrobných informácií o udalostiach z roku 1595 a ich protagonistoch, odkrýva pozadie diplomatických rokovaní v pápežskej kúrii aj na popredných európskych panovníckych dvoroch, ale i pozadie dôležitých stretov na uhorskom bojisku.

V úvode sa dozvedáme základné fakty z fungovania nunciatúry, ale i informácie biografického charakteru týkajúce sa samotného nuncia.

Jadro štúdie je už venované hlavným témam, ktoré pápežský nunciatus sledoval na pražskom cisárskom dvoře v priebehu roku 1595. Samozrejme nevynechal záležitosti cisára Rudolfa II., ale venuje sa mu len okrajovo. Okrajovo spomína i jeho zdravie, povahové črty, zbožnosť či otázku sobáša. Oveľa väčšiu pozornosť venuje nunciatus samotnému Českému kráľovstvu a Svätej rímskej ríši. Štúdia nahliada do diplomatického zákulisia vojnového konfliktu, tzv. Dlhej tureckej vojny a prezentuje úsilie pápeža Klementa VIII. o vytvorenie protitureckej ligy kresťanských panovníkov. Paralelne sleduje i cisárovo diplomatické aktivity na zabezpečenie protitureckej vojny v Uhorsku. Rovnako je v korešpondencii nuncia všadeprítomné aj presadzovanie reformnej agendy katolíckej cirkvi a neobchádza ani obsadzovanie biskupských stolcov a náboženskú situáciu v konkrétnych diecézach. V neposlednom rade sa štúdia venuje i problematike reholí, podpore vzdelávania kňazov a boju proti protestantizmu.

ŽUPANIČ, Jan. *Úřednická šlechta rakouského císařství* (s. 406-532).

Druhá štúdia tohto čísla pochádza z pera univerzitného profesora Jana Županiča a podrobne rozoberá úradnícku vrstvu habsburskej monarchie až do jej rozpadu po vzniku nástupníckých štátov. Aj napriek tomu, že monarchia bola po stáročia založená na dvoch pilieroch, na armáde a byrokracii, často sa zabúda, že stály úradnícky aparát vznikol oveľa skôr ako stála armáda. Avšak na rozdiel od dôstojníckeho zboru, si byrokratický aparát nemohol nárokovať šľachtický titul na základe pevne stanoveného počtu odslúžených rokov. I keď cisár František II. v roku 1792 zamietol návrh, ktorým by sa to mohlo ošetriť a udeľovanie šľachtických titulov malo ostať výlučne v rukách panovníka, od polovice 19. storočia existovali nepísané pravidlá, ktoré umožňovali aspoň úradníkom na vyšších postoch ašpirovať na šľachtický titul. Až do roku 1884, keď boli reformované stanovy rakúsko-uhorských rádov, väčšina štátnych úradníkov získala titul na základe toho, že boli nositeľmi rádu monarchie. Po tomto dátume sa tak dialo už len na základe rozhodnutia panovníka. Samozrejme, išlo najmä o ľudí, ktorí boli na vyšších pozíciách, a teda boli aj finančne zabezpečení. Bola to malá časť štátnych zamestnancov, no aj tak tvorila značný podiel „novej šľachty“.

Autor prináša príklady konkrétnych štátnych úradníkov a ich povyšovania do šľachtického stavu, a to všetko na pozadí neustáleho porovnávania s priebehom tohto

aktu v armáde. Zároveň je celá štúdia doplnená veľkým množstvom grafov ponúkajúcich prehľad na základe rôznych kritérií. Prvá časť štúdie sa venuje obdobiu osvietenstva až do roku 1848. Po tomto roku, určite i v súvislosti s nástupom mladého cisára Františka Jozefa I., autor hovorí o pozvoľnom vzniku úradníckej šľachty a s tým súvisiacim ústupom starej vysokej šľachty a nástupom novonobilitovaných a nešľachticov. Osobitnú pozornosť tiež venuje nobilitácii pozostalých či systemizácii úradníckych miest.

Záver štúdie venuje obecným úradníkom a tiež úradníkom zamestnávaným súkromnými osobami, resp. firmami.

KOVÁŘ, Daniel. *Některé zaniklé epigrafické památky Českých Budějovic doložené sekundárními prameny* (s. 533-559).

V druhej časti zborníka, v rubrike *Dokumenty*, autor, ktorý je odborným pracovníkom Štátneho okresného archívu v Českých Budějoviciach, predstavuje osem epigrafických deperditov z prostredia Českých Budějovic doložených archívnymi dokumentmi, na ktoré narazil behom troch desaťročí. Ide o malú sondu do možností, aké poskytujú archívne pramene pre štúdium epigrafie. V úvode v krátkosti upozorňuje aj na výskyt epigrafických pamiatok Českých Budějovic v odbornej literatúre a následne formou katalógových záznamov opisuje zaniknuté epigrafické pamiatky, ako napríklad náhrobok Zdeňka ze Šternberka a tabuľa zosnulých v kláštornej kostole Obetovania Panny Márie, letopočet na stene a pamätný nápis o oprave vežových hodín na mestskej veži nazývanej Černá, tabuľka na kríži morového cintorína, nápis na podstavci sochy Panny Márie na Senovážnem námestí, nápis pod obrazom sv. Václava v zaniknutom mestskom špitáli a nakoniec i nápisy na zvonoch vo veži piaristického gymnázia.

Druhú časť príspevku tvorí obrazová príloha použitých archívnych dokumentov.

V rámci rubriky *Recenze* ponúka Wojciech Mischke v poľskom jazyku rozsiahlu recenziu štúdie Zbigniewa Dalewskiego *Pierwsze piastowskie królestwo*, ktorá vyšla v roku 2019 v rámci edície Acta Universitatis Carolinae. Ako sám autor v podtitule dodáva, ide nielen o odbornú recenziu s množstvom doplňujúcich poznámok, ale i o osobné polemické úvahy.

Daniela Tvrdoňová
Slovenský národný archív

VÝUČBA ARCHÍVNICTVA A POMOCNÝCH VIED HISTORICKÝCH NA FILOZOFICKEJ FAKULTE UNIVERZITY KOMENSKÉHO V AKADEMICKOM ROKU 2022/2023

V dôsledku nepremyslenej slovenskej akreditácie (na akreditáciu magisterského stupňa VŠ-štúdiá sa vyžaduje min. 1 profesor a 4 docenti) sa museli menšie odbory na slovenských univerzitách spájať. Preto sa od júna 2022 rozšírila aj niekdajšia *Katedra archívniectva a pomocných vied historických* (KAPVH) o vyučujúcich modulu muzeológia. Pracovisko zmenu reflektovalo aj svojím názvom – od 1. júna 2022 pôsobí na fakulte *Katedra archívniectva a muzeológie* (KAM). Prvý odbor a študijný modul (archívniectvo a PVH) realizujú z interných zamestnancov odb. asis. Mgr. Balázs Csiba, PhD. (diplomatika stredoveku, edičná technika, dejiny správy a i.), doc. PhDr. Frederik Federmayer, PhD. (heraldika, sfragistika, genealógia, archontológia a i.), doc. PhDr. Juraj Roháč, CSc. (archívniectvo, diplomatika), prof. PhDr. Juraj Šedivý, MAS, PhD. (epigrafia, paleografia, kodikológia, dejiny miest a i., zároveň vedúci katedry), odb. asis. Mgr. Ján Valo, PhD. (archívniectvo, správa registratúry, historická geografia, topografia, demografia, štatistika; študijný poradca).

Druhý modul (muzeológia a kultúrne dedičstvo) realizujú najmä doc. PhDr. Jan Dolák, Ph.D. (aj koordinátor pre Erasmus+), doc. Mgr. Ľuboš Kačírek, PhD. (zároveň tajomník katedry) a odb. asis. Mgr. Lenka Vargová, PhD. Časť predmetov zabezpečovali učitelia z iných katedier (najmä histórie, jazykov, knižničných a informačných štúdií), ako aj externisti – doc. Peter Labanc, PhD. (GIS), Mgr. Radka Zajíčková Benžová (reštaurovanie a konzervovanie), Ing. arch. Jana Ratimorská Mínaroviech (3D vizualizácia historických objektov), ako aj kolegyne a kolegovia z archívov (podrobnejšie nižšie). S katedrou spolupracuje aj emeritný prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc. (výučba doktorandov, štátnicové a obhajobné komisie). Život katedry spoluvytvárali i denní a externí doktorandi. Na výučbe či skúšaní sa podieľali aj členky a členovia štátnicovej komisie (z externých Mgr. M. Orosová, PhD. a PhDr. R. Ragač, PhD., L. Sokolovský), ako aj členovia rady študijného programu (z externých PhDr. Michal Duchoň, PhD.).

Vzdelávanie

Prvý akademický rok sme realizovali nový študijný plán výrazne inovovaného študijného programu *Archívniectvo, muzeológia a digitalizácia historického dedičstva* (AMD). Základnou koncepciou je, že študent dostane prvý rok možnosť oboznámiť sa s pomocnými vedami historickými a archívniectvom, ako aj muzeológiou a taktiež digitálnymi humanitnými vedami pre historické disciplíny. Od druhého ročníka sa potom bude môcť rozhodnúť, či mu je bližšie archívniectvo s PVH (a digitalizácia) alebo muzeológia (a digitalizácia). Po troch rokoch úspešného štúdiá získa titul baka-lár v študijnom programe AMD, po ďalších dvoch rokoch titul magister. Pokračovať

môže na spoločnom doktorandskom programe vytvorenom s Katedrou slovenských dejín (pod súhrnným názvom *Slovenské dejiny*).

V prvom ročníku **bakalárskeho stupňa** sa študenti oboznámia s úvodom do PVH, paleografiou staroveku a stredoveku, získajú úvod do muzeológie, prehľad o slovenských a európskych múzeách a kultúrnom a historickom dedičstve. Z cudzích jazykov si vyberajú nemčinu alebo maďarčinu, v module archívniectvo im pribudne latinčina, v module muzeológia si vyberajú iný druhý cudzí jazyk. Od druhého ročníka sa už špecializujú na archívárov (diplomatika, heraldika a genealógia, sfragistika, numizmatika a faleristika, novoveká paleografia, úvod do archívniectva, základy správy registratúry, dejiny správy) a muzeológov (praktické a teoretické predmety). V bakalárskom stupni sa študenti oboch špecializácií venujú aj digitalizácii (teoretický úvod s praktickými cvičeniami pri zhotovovaní digitalizátov aj metadát a ich pridávaní do info-systému, informačné systémy pre archívárov a muzeológov, analýza a vizualizácia dát). Súčasť štúdia tvoria aj staršie a novšie slovenské dejiny (4 semestre) a odborné exkurzie i praxe v archívoch (resp. múzeách). V bakalárskom stupni dominujú povinné a povinne voliteľné predmety, no časť predmetov si študenti už môžu voliť.¹

Zatiaľ to vyzerá tak, že inovovaný odbor je atraktívnejší, než ten pôvodný. Kým ostatných cca 10 rokov sa hlásilo na štúdium len približne 20 záujemcov a zapísalo sa 5-7, tak už minulý rok sa zvýšil počet prihlásených na takmer 30 a zapísalo sa 9, z nich úspešne skončilo prvý ročník 7. Druhý ročník bol už od začiatku počtom slabší (pred zápisom v roku 2022 odvysielala TV Markíza v hlavnom spravodajstve dezinformáciu, že štúdium archívniectva končí), no všetci traja kolegovia svojou kvalitou vyvažujú kvantitu a postúpili všetci do ďalšieho ročníka. Z deviatich trietiakov päť úspešne uzavrelo bakalárske štúdium obhajobou záverečnej práce, jedna si štúdium prerušila, traja vo svojom štúdiu pokračujú v nadštandardnej dĺžke. Spracovali a úspešne obhájili tieto témy: Bc. Mária Benčíčová: *Turistický sprievodca kultúrnymi pamiatkami malokarpatského regiónu* (modul Muzeológia – ďalej Muz., školiteľ: Ľ. Kačírek), Bc. Lucia Halajová: *Bratislavský tridsiatkový register z januára až marca 1544. Analýza a edícia prameňa* (modul Archívniectvo – ďalej Arch., školiteľ: J. Šedivý), Bc. Lenka Chudá: *Turistický sprievodca múzeami, kultúrnymi a historickými pamiatkami Šarišského regiónu* (Muz., školiteľ: Ľ. Kačírek), Bc. Bianka Müllerová: *Matrika pokrstených rímskokatolíckej farnosti v Solivare 1757 – 1799. Diplomatická a obsahová analýza* (Arch., školiteľ: J. Valo), Bc. Viktória Psoťková: *Spracovanie a rozbor osobného fondu – Anton Uherík* (Arch., školiteľ: J. Valo).

Magisterský stupeň by mal prehĺbiť všeobecné vedomosti a zručnosti z bakalárskeho kurzu, mal by ich doplniť o nové a umožniť väčšiu špecializáciu študentov. Súčasťou magisterského stupňa je aj dlhšia prax v archívoch (resp. muzeológov v múzeách). V module archívniectvo a PVH absolvovali napr. archívniectvo 1 a 2, Archívny manažment, Manažment a marketing v pamäťových inštitúciách, Edovanie stredovekých diplomatických písomností, 3D vizualizácia historických objektov, GIS pre historikov a i. Do magisterského stupňa sa zapísalo 11 študentov (z nich 6 pôvodne archívárov a 5 pôvodne muzeológov, všetci ostali pokračovať vo svojich špecializáciách). Do druhého ročníka prešlo zo svojich pôvodných študijných programov 15 kolegyň

¹ Študijné plány bakalárskeho i magisterského stupňa sú dostupné online po kliknutí na stránku katedry, ďalej na Štúdium a potom na Študijné programy.

a kolegov (5 archivári a 10 muzeológov). Z nich obhajobou diplomovej práce a štátnicami úspešne ukončilo úplné vysokoškolské vzdelanie v študijnom programe archívniectvo, muzeológia a digitalizácia historického dedičstva – v zimnom termíne Mgr. Michal Nosek: *Príprava sprievodného podujatia v múzeu* (Muz., školiteľ: L. Vargová). V letnom a jesennom termíne ukončili štúdium Mgr. Eva Betušťáková: *Kánonické vizitácie v Archíve Arcibiskupského úradu v Trnave. Archívna pomôcka a digitálne sprístupnenie* (Arch., školiteľ: J. Šedivý), Mgr. Ján Kováčik: *Výber medailí zo zbierok Múzea mesta Bratislavy od obdobia 1. Československej republiky po skončenie druhej svetovej vojny so vzťahom k Slovensku* (Muz., školiteľ: L. Kačírek), Mgr. Andrej Lisko: *Historicko-demografický informačný systém na príklade populácie Kysuckého Nového Mesta v rokoch 1828 – 1848 (1913)* (Arch., školiteľ: J. Valo), Mgr. Kamil Nováčik: *Torzálna architektúra na Slovensku* (Muz., školiteľ: L. Kačírek), Mgr. Katarína Polónyi: *Pečate z osobnej korešpondencie trebstovských Révayovcov. Heraldicko-sfragistická analýza* (Arch., školiteľ: F. Federmayer), Mgr. Mária Ardanová: *Problematika ochrany kultúrneho dedičstva pod vodou* (Muz., školiteľ: L. Kačírek), Mgr. Andrea Bottová: *Udržateľný rozvoj v múzeách* (Muz., školiteľ: L. Vargová), Mgr. Evgeniya Panteleeva: *Tvorba obrazu múzea pre zahraničných turistov, na príklade Múzea mesta Bratislavy* (Muz., školiteľ: J. Dolák), Mgr. Alexa Pospíšilová: *Hrady a kaštiele v regióne Novohrad a ich využitie v cestovnom ruchu* (Muz., školiteľ: L. Kačírek), Mgr. Eva Tomeková: *Prezentácia kultúrneho a prírodného dedičstva Žitného ostrova – návrh náučného chodníka* (Muz., školiteľ: L. Kačírek), Mgr. Arina Zinoveva: *Online aktivity a prezentácia múzeí* (Muz., školiteľ: L. Vargová).

V akademickom roku 2022/23 katedra realizovala aj tretí stupeň vzdelávania – **doktorandské štúdium**. No kým po minulé roky študenti dostávali diplom zo študijného programu *Pomocné vedy historické*, tak od minulého akademického roka končia s všeobecnejším názvom *Slovenské dejiny*. Vznikla päťica garantov tohto študijného programu (2 historici, 2 z archívniectva a PVH a 1 z muzeológie). Denní aj externí doktorandi prešli pod nový študijný program, no na rozdiel od študentov 1. a 2. stupňa sa ich prechod až tak nedotkol (vyučovaných predmetov majú výrazne menej a ide viac o prácu so školiteľom). V dennej forme študovali len Mgr. Matúš Kaščák (Arch., dejiny správy vybraných miest) a Mgr. Ján Korekáč (Arch., epigrafický výskum Tekova a Hontu). Denní doktorandi pomáhali aj s uploadom inventárnych jednotiek do pamäťového portálu PamMap a Mgr. J. Korekáč učil časť predmetu 3D-vizualizácia historických objektov. Externou formou študovali PhDr. Miroslav Martinický (Arch., stoličné archívy na severozápadnom Slovensku do 1848), Mgr. Miroslav Baranek (Arch., elity mesta Bratislavy 1790 – 1848), Mgr. Martina Rácová (Arch., cechové písomnosti vo vybraných lokalitách). V špeciálnom režime (cotutelle – medzi denným a externým štúdiom, pričom absolvent dostane diplom z dvoch univerzít) prebieha štúdium Mgr. Jany Srnkovej (Arch., epigrafická analýza pamiatok z Turca). V muzeologickom module viedol L. Kačírek Martinu Kočí. V júli 2023 úspešne obhájili dizertácie PhDr. Miroslav Martinický, PhD. s prácou *Porovnanie vývoja archívov stolíc na území severozápadného Slovenska do roku 1848 (Liptovská, Oravská, Trenčianska a Turčianska stolica)* (Arch., školiteľ: J. Roháč) a Mgr. Michal Celnar, PhD. s prácou *Kontakty a vzťahy hodnostárov na osmansko-uhorskom pohraničí*

(1. polovica 17. storočia) (školiteľ: Sokolovský). V špecializácii muzeológia úspešne obhájila dizertáciu Mgr. Nela Szabóová, PhD. s prácou *Zbierkotvorná činnosť západoslovenských múzeí na príklade meštianskych odevov z prelomu 19. a 20. storočia* (školiteľ: L. Kačírek). Do nového akademického roku boli na prijímacích pohovoroch prijatí: Mgr. Margaréta Hernando (Muz., zbierkotvorná činnosť UK – školiteľ J. Dolák), Mgr. Andrej Lisko (Arch., demograficko-topografická pamäťová web-aplikácia pre Kysucké Nové Mesto – školiteľ J. Šedivý) a Mgr. Pavol Pytlík (Arch., falšovanie novovekých písomností ŠTB – školiteľ J. Roháč).

Medzi najdôležitejšie súčasti výučby budúcich archivárov patrí **prax** priamo v archívoch, ktorú zo strany katedry koordinoval J. Valo. Na základe dlhodobej rámcovej zmluvy s Ministerstvom vnútra SR – odborom archívov a registratúr sa uzatvárajú vykonávacie zmluvy s jednotlivými archívami. Viaceré tieto archívy a ich zriaďovatelia sú zároveň našimi zmluvnými partnermi. Tradičným miestom praxe boli naše partnerské inštitúcie v štátnych, špecializovaných a mestských archívoch. Všetkým externým vedúcim praxí vyslovujeme našu veľkú vďaku. Prispeli k lepšej príprave našich absolventov a v niektorých prípadoch aj svojich budúcich kolegov či kolegýň. V uplynulom akademickom roku sme sa viac snažili, aby študenti vytvorili aj nejaké trvalejšie hodnoty pre archívy a verejnosť – v rámci predmetu Digitalizácia historického dedičstva mali študenti stráviť cca 18 hodín priamym digitalizovaním (archivári skenovali celuloidové negatívy zo ŠABA), cca 2-3 hodiny ich grafickou úpravou (napr. narovnávaním mierne šikmých skenov) a cca 20 hodín odborným opisom, t. j. zhotovovaním metadát priamo v pamäťovom portáli PamMap.sk. Na portáli takto sprístupnili (aj vďaka pomoci portálu BAJP – Lubomír Deák) takmer 1300 inventárnych jednotiek (archívnych dokumentov). V rámci pilotného projektu pre iné archívy boli na tom istom portáli sprístupnené opisy väčšiny štátnych archívov a pokusne aj archívami vybrané digitalizáty s metadátami (najviac zo ŠA TN – vyše 70 ks, už v rámci skoršieho projektu katedry so sesterským pracoviskom na UPJŠ bolo sprístupnených zo ŠA KE vyše 2400 ks digitalizovaných arch. dokumentov aj s ich odbornými opismi). Na portáli realizovanom zatiaľ okrem UK aj UMB a UPJŠ je takto sprístupnených takmer 14 000 archívnych dokumentov (najmä z oboch našich mestských archívov). V rámci modulu muzeológia študenti absolvovali prax vo vybraných múzeách, resp. pamäťových inštitúciách.

Štúdium s praxou prepájajú aj odborné **exkurzie**. V uplynulom akademickom roku ich organizoval najmä J. Valo. So študentmi navštívil v rámci štvordňovej exkurzie Brno (Moravský zemský archív, Archív mesta Brna a viaceré múzeá v meste). Okrem toho zavítali aj do Štátneho archívu v Bratislave a Slovenského národného archívu, Divadelného ústavu, Archívu Slovenskej akadémie vied, a na ďalšie miesta. J. Šedivý zorganizoval v rámci predmetu Dejiny Rakúska a Viedne v stredoveku exkurziu do Viedne.

Kvalitu absolventov prostredníctvom záverečných skúšok zabezpečuje **štátnicová komisia**, ktorá pracovala v uplynulom roku v zložení: predseda: J. Šedivý, členovia: B. Csiba, J. Dolák, F. Federmayer, L. Kačírek, M. Orosová (PÚ SR), R. Ragač (PÚ SR/MK SR), J. Roháč, L. Sokolovský (prof. emeritus), J. Valo, L. Vargová. Na kvalitu tretieho stupňa štúdia dohliadala **odborová rada pre doktorandské štúdium** v zložení: predseda: prof. R. Holec, interní členovia: prof. M. Homza, J. Šedivý,

doc. M. Vašš, externí členovia: DrSc. E. Kowalská, dr. M. Hertel (obaja HÚ SAV), R. Ragač. Webovú stránku, ako aj rutinné problémy študentov a učiteľov s aplikáciou MS Teams mal na starosti J. Valo, sociálne siete a **informovanie** študentov i širšieho kruhu priaznivcov mal za úlohu J. Šedivý. Ten zorganizoval už druhý rok online stretnutie všetkých pedagógov a študentov AMD, aby prebrali vývoj katedry a štúdia, ale aj bežné problémy a starosti študentov.

V uplynulom roku sa uskutočnilo opäť tradičné podujatie **Študentská vedecká odborná konferencia**. Prezentované boli súťažné práce: prvé miesto získala práca *Historicko-demografický informačný systém – tvorba webovej aplikácie* (Bc. Andrej Lisko), druhé miesto: *Výbrané kostoly rímskokatolíckej Farnosti Veľká Poloma v priebehu 18. a 19. storočia vo svetle kánonických vizitácií* (Samuel Sebastian Očkaík), tretie miesto: *Rodová korešpondencia ako prameň pre výskum pomocných vied historických na príklade archívu rodu Révay z Trebostova* (Bc. Katarína Polónyi). Ďalej boli prezentované tieto práce: *Analýza osobnosti Nagy Rátz József na základe vybraných dokumentov z 19. storočia*. (Ako problematika v rámci diplomovej práce) (Bc. Alžbeta Horváthová); *Povodne v Bratislave v 16. – 19. storočí a ich význam v procese geomorfologického vývoja fluvialneho systému Dunaja* (Bc. Peter Kašiak), *Erb Apóniovcov vo svetle sfragistiky* (PhDr. Peter Sater, PhD. – ten bol odmenený Cenou profesora Alexandra Húščavu).

Súčasťou pedagogických aktivít členov katedry boli aj prednášky na **Univerzite tretieho veku** určenej seniorským záujemcom o štúdium. Na UTV pri UK prednášal J. Šedivý (3 prednášky k dejinám cirkvi, kultúry a vzdelanosti a židovskej komunite v stredovekej Bratislave, prednáška a dva semináre na tému pamäte mesta, kolektívov a jednotlivcov v Bratislave). Ten istý vyučoval aj na UTV pri STU (prednášky o bratislavských pamiatkach spojených s cirkvou a výrobnou sférou). Na UTV pri EU o dejinách Bratislavy prednášali z členov katedry J. Šedivý (Stredoveká Bratislava do 13. stor. a Mesto v 14. a 15. stor.), L. Kačírek (dejiny Bratislavy v 19. a 20. storočí), L. Vargová a N. Szabóová. L. Kačírek a L. Vargová sa každý spolupodieľali jednou prednáškou aj pre UTV zameranú na oblasť etnológie. Na UTV pri UK vyučoval aj J. Valo (prednáška Urbanizmus a územné plánovanie v Bratislave). L. Vargová vystúpila aj na podujatí Letná bratislavská univerzita seniorov s témou každodenného života v Bratislave na prelome 19. a 20. storočia.

Kvalifikačný rast, garancie a akreditácia

Personálny stav katedry je na slovenské pomery adekvátny (PVH sa venuje 3+0,5+0,5 kolegov, 3 muzeológii, archívniectvu a správe registratúry 0,5+0,5, predmety spojené s digitálnymi humanitami zatiaľ negestoruje nikto primárne /hoci parciálne sa tu aktivizuje najmä J. Šedivý a J. Valo/, do budúcnosti by sme to radi zmenili). Plánovaná výmena na poste docenta (kvôli blížiacemu sa penzionovaniu J. Roháča bolo v pláne obsadiť uvoľnené miesto odborníkom na archívniectvo), sa dosiaľ neuskutočnila, no rátame s ňou v priebehu akademického roku 2023/24. Ráta sa aj s perspektívnou habilitáciou B. Csibu (má splnené takmer všetky kritériá). Katedra v budúcnosti plánuje posilniť pedagogické rady internými aj externými odborníkmi na moderné archívniectvo a správu registratúry ideálne so skúsenosťami s digitálnymi humanitnými vedami (podmienka zo strany fakulty je titul PhD.).

Nový študijný program *Archívniectvo, muzeológia a digitalizácia historického dedičstva* je akreditovaný na dobu neurčitú pre bc. aj mgr. stupeň. Jeho hlavným garantom je J. Šedivý, spolugarantmi J. Dolák (sekcia muzeológie), F. Federmayer (archívniectvo/PVH), E. Kačirek (muzeológia), J. Roháč (archívniectvo/PVH). Všetci piati spolugaranti pedagogicky aj vedecky pôsobia v garantovanej oblasti, viacerí patria k slovenským špičkám vo svojich odboroch.

Tretí (doktorandský) stupeň štúdia *Pomocné vedy historické* sa transformoval na jeden z modulov v rámci spoločného doktorandského štúdia *Slovenské dejiny*. Hlavným garantom spoločného doktorandského programu je R. Holec (história), spolugarantmi sú J. Dolák (muzeológia), M. Homza (história), F. Federmayer (archívniectvo/PVH) a J. Šedivý (archívniectvo/PVH).

Vedecké aktivity

Oproti Viedni, Budapešti či Prahe má bratislavská katedra menej členov, napriek tomu katedra realizuje viacero dlhodobých projektov (*Corpus inscriptionum Slovaciae* katalogizuje historické nápisy zo Slovenska do roku 1650; rad *Documenta Posoniensia* predstavuje edície prameňov najmä stredovekých predovšetkým z Bratislavy a okolia; F. Federmayer vydáva korpusy pečatí, katedra spolu s inými pracoviskami realizuje aj pamäťový portál *PamMap.sk*). Šiesti členovia katedry sa ako spoluriešitelia podieľali na dvoch rôznych projektoch APVV a troch projektoch VEGA.

Juraj Šedivý sa v uplynulom akademickom roku zúčastnil s prednáškami na svetovom kongrese CIPL (*Comité International de Paléographie Latine*) v Prahe, na konferencii o rakúskom pohraničí v Marcheggu, v Grazi na konferencii o digitálnej diplomatike, v Banskej Bystrici o strojovom čítaní historických textov, v Prahe na *Epigraphica et sepulcralia*; mal jeden z dvoch referátov na slávnostnej akadémii k 80. narodeninám prof. W. Stelzera (Wien), k storočnici doc. D. Lehotskej (Bratislava), k storočnici prof. R. Marsinu (Bratislava), za SSA na českých archívnych dňoch v Pardubiciach referoval o digitalizácii na Slovensku, v Brne na konferencii o Eliške Rejčke prezentoval paralely vo vývoji kláštorov cisterciiek vo Viedni, Bratislave a Brne, v Bratislave referoval o vývoji Kapitulskej ulice, vo Viedni prednášal slavistom o paralelách vo vývoji Bratislavy a Viedne v stredoveku, na *Studia academica Slovaca* syntetizoval vývoj Bratislavy. V tlači mu vyšli dve publikácie v pražských zborníkoch *Epigraphica et sepulcralia* (11 a 13) – o semiliterárnych nápisochoch na Slovensku a o najstarších nápisochoch z Bratislavy; rozsiahla štúdia o pomenovaní verejných priestranstiev v stredovekých mestách stredného Podunajska v *Documenta Pragensia* a krátky text o digitalizácii na Slovensku v zborníku abstraktov z Banskej Bystrice. Plnil si povinnosti člena CID (*Commission Internationale de Diplomatie*) a CIHV (*Commission Internationale pur l'Histoire des Villes*), Slovenského národného komitétu historikov pri HÚ SAV (od 2016), vedeckej rady FiF UK (do leta 2023) a VR FF Masarykovej univerzity v Brne (od 2022).

Frederik Federmayer výskumne pracoval na vlastnom grante VEGA (Meštianska a šľachtická heraldika v uhorských mestách, hlavný riešiteľ, 2021 – 2023). Na konferencii k novovekej diplomatike v Českých Budějoviciach (november 2022) predniesol príspevok *Prešporské testamenty v 16. a 17. storočí. Významný prameň k heraldickému a sfragistickému výskumu mestských elít hlavného mesta Uhorsku*. V prvej

polovici roka 2023 vystúpil na konferencii k dejinám Kapitulskej ulice v Bratislave a na Heraldickom sympóziu v Prahe (jún 2023) mal prednášku s názvom *Heraldické metamorfózy. Symbolika a premeny erbov nobilitovaných richtárov a mešťanostov metropolý Uhorska*.

Juraj Roháč sa venoval diplomatike a regionálnym dejinám. Spolupracoval so Štátnym archívom v Trnave v rámci Dní európskeho kultúrneho dedičstva. S referátom vystúpil na seminári venovanom storočnici Dariny Lehotskej (cyklus Dejiny slovenského archívnictva).

Balázs Csiba bol spoluriešiteľom medzinárodného grantu NKFI K 134690, vystúpil na stredovekárskejších večeroch Maďarského národného archívu v Budapešti, kde prezentoval svoje výskumy diplomatickej produkcie neskorostredovekej a ranonovoovekej Bratislavskej kapituly. K tejto téme hovoril aj v Žitnoostrovskom múzeu v Dunajskej Strede. Na medzinárodnej transatlantickej konferencii o digitálnej diplomatike v Grazi prezentoval slovenské stredovekárske edície.

Ján Valo pracoval v Pracovnej skupine pre prípravu Terminologického slovníka slovenského archívnictva, v júni 2023 sa stal členom Vedeckej rady Slovenského národného archívu (posudzoval archívne pomôcky a konzultoval odborné práce). Podieľal sa na príprave série prednášok k regionálnym dejinám Hlohovca a okolia (téma: Historická geografia a demografia regiónu Hlohovca a okolia). Pracoval na príprave vlastivednej monografie obce Červeník. Zúčastnil sa prednáškových pobytov ERASMUS+ na Karlovej univerzite v Prahe a na Masarykovej univerzite v Brne (okrem iného prezentoval komplexný pamäťový portál PamMap.sk a budovaný Historický atlas miest Slovenska).²

V muzeologickej sekcii vedecky pôsobili traja členovia katedry: **Luboš Kačirek** (konferencie v Nadlaku/Rumunsko o slovensko-slovinských vzťahoch, v Bratislave o Dunajplavbe, v Bazileji/Švajčiarsko o riečnych múzeách). Publikoval 4 vedecké štúdie (o ochrane kultúrneho dedičstva, o dokumentácii vodnej dopravy, o J. Palárikovi a J. Pozdechovi). **Jan Dolák** publikoval 5 štúdií a 2 odborné články. Vystúpil na konferencii o lodnej doprave v Bratislave, na zasadnutí komisie slovenských múzeí v Spišskej Novej Vsi, zbierkotvornej komisie Romskeho muzea v Brně, poradného zboru ministerstva kultury SR a ministerstva kultury ČR, na zasadnutí českého výboru ICOM na Asociace muzeí a galerií České republiky. **Lenka Vargová** publikovala príspevky venujúce sa pracovným listom v múzeách, otázke múzejnej pedagogiky v čase pandémie či problematike „peer learning“ v univerzitnom prostredí. Vystúpila na medzinárodnom stretnutí siete riečnych múzeí ENORM v Bydgoszczi a v Bratislave o Dunajplavbe. Všetci traja sa podieľali na realizácii grantu VEGA c. 1/0689/22 „Československá nákladná a osobná doprava na Dunaji v 70. a 80. rokoch 20. storočia“ (2022 – 2024). V roku 2023 vyšiel zborník príspevkov s rovnomenným názvom z 5. ročníka konferencie „Fenomén kultúrneho dedičstva v spoločnosti – dejiny, súčasný stav a perspektívy“, ktorý organizačne zabezpečovali členovia sekcie.

² Kompletnú publikačnú činnosť členov katedry aj jej denných doktorandov s vročením 2022 a 2023 možno nájsť v elektronickej evidencii publikačnej činnosti UK – https://alis.uniba.sk:8444/search/query?match_1=PHRASE&field_1=authid&term_1=1238459&theme=EPC.

Udalosti v skratke

September 2022 sa niesol v duchu otvorenia nového študijného programu a adaptácií študentov na nový študijný plán. Vďaka spolupráci pedagógov aj študentov sa prechod podaril bez vážnejších problémov (osobitná vďaka patrí študijnému poradcovi J. Valovi). V októbri sme prezentovali novú knihu F. Federmayera o erbových pečatiach, naša študentka bola v organizačnom tíme konferencie o Svoradove, starší archivári zorganizovali pre nových študentov katedrovicu. V novembri náš študent Kamil Bazelides získal od rektora ocenenie ako jeden z najaktívnejších študentov celej univerzity. V decembri katedra spoluorganizovala spomienkovú akadémiu k nedožitej storočnici Dariny Lehotskej (príspevky J. Roháča a J. Šedivého), J. Šedivý získal ocenenie Zlatý rožok od občianskeho združenia Bratislavské rožky, s muzeologickou sekciou pribudlo aj predvianočné posedenie so študentmi pri kapustnici „Stakap“. V januári sa katedra prezentovala verejnosti v rámci dňa otvorených dverí. Marec sa niesol v znamení online-workshopu o využití umelej inteligencie pri analýze stredovekých rukopisov, ktorý katedra zorganizovala spolu s Kempelenovým inštitútom informačných technológií a najmä Dr. Evinou Stein za hojnej účasti kolegov z ČR aj SR. V apríli sme mohli prezentovať ďalšiu monografiu z radu *Corpus inscriptionum Slovaciae* (katalóg historických nápisov z Nitrianskej stolice do 1650). Príjemná bola aj jednodňová exkurzia do Viedne. Mimoriadnu príležitosť vypočúť si a aj stretnúť najvýznamnejšie stredovekárske osobnosti z Európy aj spoza Atlantiku umožnila koncom apríla konferencia MECERN na našej fakulte. V júli publikovala čerstvá absolventka bakalárskeho štúdia AMD V. Cehuľová vedeckú štúdiu v Slovenskej archivistike, ktorá ako by symbolicky naznačovala, že naši študenti ani cez prázdniny nezaháľajú.

Záverom možno uplynulý akademický rok hodnotiť ako náročný – prechod z dvoch tradične etablovaných študijných programov na jeden nový spoločný nebol ľahký a úplne bezproblémový, ale myslíme si, že dopadol úspešne. Pedagogický zbor katedry sa rozšíril kvantitou aj kvalitou, členovia katedry boli opäť viditeľní v medzinárodnom i národnom vedeckom kontexte. Hrdí sme najmä na úspechy našich študentov, ktorých síce nie je mnoho, no viacerí/é z nich patria k špičkovým študentom. Záujemcov o aktuálne informácie o vývoji na katedre pozývame sledovať katedrový facebookový profil, resp. aktualizovanú web-stránku.

Juraj Šedivý, Ján Valo a ostatní kolegovia
z Katedry archívniectva a muzeológie
Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

VÝUČBA ARCHÍVNICTVA NA KATEDRE ARCHÍVNICTVA A POMOCNÝCH VIED HISTORICKÝCH IH FF PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY V PREŠOVE V AKADEMICKOM ROKU 2022/23

Katedra archívniectva a pomocných vied historických (ďalej len KAaPVH IH FF PU) je na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove súčasťou Inštitútu histórie (ďalej len IH FF PU).¹ Katedru viedla doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD. Zároveň zastávala funkciu zástupkyne riaditeľa IH FF PU, a v termíne od 1. 9. – 28. 2. 2023 bola i poverenou riaditeľkou IH FF PU v Prešove.² Na katedre pôsobili traja tvoriví pracovníci, dvaja vo funkcii docent, a to doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc., doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD. a jeden na pozícii odborného asistenta – Mgr. Júlia Kotrusová, PhD. (zazmluvnená do septembra 2024). Počas daného ak. roka sa zrealizovali aj výberové konania na obsadenie pracovného miesta, pre katedru šlo o jeden prípad, pričom M. Bodnárovej bola predĺžená pracovná zmluva do augusta 2023. Po nej najskôr v budúcnosti viaceré disciplíny prevezme Mgr. Monika Bizoňová, PhD. z Katedry najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín, ktorá začala habilitačné konanie na FF PU v Prešove a je aj tútorkou študentov neučiteľských programov na IH. K organizačným a personálnym zmenám na katedre nateraz teda nedošlo. Na katedre nepôsobil v ak. roku 2022/23 žiaden interný doktorand.

Zosúladovanie študijných programov bolo aktuálne naďalej, v tomto kontexte je potrebné uviesť, že na pozícii hlavného garanta študijného odboru Historické vedy (15. Historické vedy; 0222, 0322), študijného programu Archívniectvo realizovaného v dennej forme, figuruje pre 1. (Bc.) i 2. stupeň (Mgr.) prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., ktorý pôsobí na Katedre novovekých a najnovších slovenských dejín IH FF PU. Na príprave študijných plánov v študijnom programe Archívniectvo sa podieľal garant pripravovaného študijného programu, ako aj spolugaranti, keďže nová akreditácia vysokých škôl na Slovensku si vyžaduje pre akreditáciu 2. – magisterského stupňa VŠ štúdiá minimálne jedného profesora a štyroch docentov. Menovite ide o M. Bodnárovú, M. Domenovú, doc. PhDr. Nadeždu Jurčištinovú, PhD. a doc. PhDr. Petra Kovaľa, PhD., ktorí zabezpečovali výučbu profilových predmetov. Na zabezpečovaní výučby ostatných disciplín participovali ďalší pedagógovia z IH FF PU v Prešove.

V rámci zabezpečenia výučby v ak. r. 2022/23 členky katedry realizovali dominantne výučbu jednotlivých disciplín najmä v študijnom programe Archívniectvo, šlo o povinné a povinne voliteľné predmety.³ V súvislosti so zosúladovaním študijného programu (v praxi od 1. 9. 2023) došlo k menším zmenám pri disciplínach, resp. pri ich personálnom zabezpečení. Výučba prebiehala podľa odporúčaného študijného plánu. V danom akad. roku 2022/23 sa zabezpečovala výučba len na bakalárskom stupni štúdiá. Ťažisko bolo na disciplínach k archívniectvu (vrátane dejín archívniectva), dejinách správy, PVH (diplomatika, paleografia). Študenti nadobudli širšie jazy-

¹ Bližšie pozri z: <https://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/instituty-fakulty/ih-new/katedry/38183/> a <https://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/instituty-fakulty/ih-new/katedry/> [cit. 31-08-2023].

² Vo funkcii poverenej riaditeľky IH od 1. 3. – 31. 8. 2023 následne pôsobila doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD., na pozícii zástupkyne riaditeľa pôsobila naďalej M. Domenová.

³ Porovnaj: <https://student.unipo.sk/maisportal/rozvrhy.mais>.

kové zručnosti z jazykov (latinčina, nemčina, maďarčina) nevyhnutné pre prácu s pramennou bázou, slovenské a všeobecné dejiny. Menovite členky katedry zabezpečovali výučbu na odbore. M. Bodnárová v ZS zabezpečovala predmety: Archívniectvo I., Archívniectvo III., Diplomatika II. – Diplomatika Uhorska do roku 1526, Novoveká diplomatika IV. – Novoveká diplomatika 2, Dejiny archívniectva do roku 1954 (10 hodín); v LS: Diplomatika I. – Všeobecná diplomatika, Archívniectvo II., Dejiny archívniectva po roku 1954 (celkovo 11 hodín vrátane predmetov na iných študijných odboroch⁴). M. Domenová zabezpečovala v ZS výučbu disciplín: Paleografia, Paleografický seminár 1, Úvod do štúdia pomocných vied historických a archívniectva, Latinský jazyk 1, Jazyk prameňov 1 – latinčina, Jazyk prameňov 3 – latinčina (celkovo 16 hodín vrátane predmetov na iných študijných odboroch⁵), v LS: Štátne archívy a ich činnosť, Latinský jazyk 2, Jazyk prameňov 2 latinčina, Stredoveká latinčina (celkovo 15 hodín vrátane predmetov na iných študijných odboroch⁶). J. Kotrusová v ZS zabezpečovala na odbore výučbu disciplín: Archívniectvo III., Základy správy registratúry, Dejiny správy I., Dejiny správy III., Dejiny archívniectva do roku 1954 (spolu 16 hodín vrátane predmetov na iných študijných odboroch⁷), v LS: Paleografický seminár 2, Paleografický seminár 3, Dejiny správy II., Medzinárodné archívne systémy, Archívniectvo II. (celkovo 19 hodín vrátane predmetov na iných študijných odboroch⁸). Ďalšie disciplíny na odbore, ako aj zo slovenských a všeobecných dejín, zabezpečovali kolegovia z IH FF PU v Prešove. Výučbu jazykov zabezpečovali kolegovia z Centra celoživotného a kompetenčného vzdelávania PU – Ústavu jazykových kompetencií, z Centra jazykov a kultúr národnostných menšín PU v Prešove a z Inštitútu germanistiky FF PU v Prešove.

Dôležitá bola aj spolupráca s inými odbornými pracoviskami, fondovými a pamäťovými inštitúciami. Realizovala sa v nich aj výučba, napr. v rámci Semestrálneho projektu I. – II. Medzi dôležitú súčasť výučby študentov archívniectva však patrila odborná prax priamo v jednotlivých inštitúciách, archívoch a registratúrach, ktorú zo strany katedry na IH FF PU v Prešove koordinovala M. Domenová, a to aj pre ďalší neučiteľský študijný program história. Prax v štátnych archívoch sa realizovala na základe rámcovej zmluvy s MV SR – odborom archívov a registratúr a v rámci vykonávacích zmlúv s jednotlivými archívami. Odborná prax archivárov sa v danom roku realizovala len na bakalárskom stupni štúdia, a to odborná prax 1 v 2. ročníku (5 dní), Odborná prax 2 (5 dní) a Odborná prax 3 (10 dní) v 3. ročníku, a to v Archíve PU Prešovská univerzita v Prešove, rektorát; v SNM – Múzeum Betliar; v Štátnom archíve v Prešove – pracovisko Humenné, v Štátnom archíve v Košiciach a aj na jeho pra-

⁴ Na študijnom programe história (kód podľa registra študijných programov: 17300 pre Bc. stupeň, 17302 pre Mgr. stupeň) aj predmet Dejiny miest na Slovensku v ranom novoveku.

⁵ Na študijnom programe história: Paleografia pre historikov, Latinský jazyk 1.

⁶ Na študijnom programe história: Latinský jazyk 2, Latinská epigrafia stredoveku a novoveku; na učiteľských kombinačných študijných programoch (t. j. v študijnom programe učiteľstvo dejepisu (v kombinácii Bc. stupeň, kód podľa registra študijných programov: 22989): Pomocné vedy historické.

⁷ Na študijnom programe história: Diplomatika pre historikov, Pomocné vedy historické, Vývoj miest na území Slovenska v stredoveku.

⁸ Na študijnom programe história: Vybrané problémy heraldického a sfragistického bádania, Dejiny správy; na učiteľských kombinačných študijných programoch: Pomocné vedy historické.

covisku v Archíve Rožňava (na základe zmluvy o spolupráci medzi FF PU a MV SR, sekciou verejnej správy, odborom archívov a registratúr), za čo ďakujeme aj riaditeľom daných archívov – Mgr. E. Kováčovej a PhDr. R. Pavlovičovi, PhD., keďže uvedená dohoda⁹ je bezodplatná. Okrem toho archívy, ako aj iné inštitúcie a historické pamiatky mohli navštíviť študenti v rámci niekoľkých odborných exkurzií (garant P. Koval'). Pre študentov ich organizovali aj členovia katedry, a to M. Domenová a J. Kotrusová. Študenti mali možnosť zapojiť sa do študentskej vedeckej konferencie, do podujatí pracoviska (Deň otvorených dverí, Týždeň vedy a techniky a i.), kde boli nápomocní pri prezentácii študijného programu. Webovú stránku inštitútu aktualizovala J. Kotrusová a poverené doktorandky (najmä Mgr. Klaudia Sokolová), sociálne siete a informovanie študentov i širšieho okruhu záujemcov o živote a aktivitách pracoviska poverené tvorivé pracovníčky z inej katedry IH. Hoci výučba sa realizovala riadne – prezenčne, so študentmi sa naďalej komunikovalo aj prostredníctvom aplikácie MS Teams, ktorá sa osvedčila počas kovidového obdobia.

Počet študentov zaujímajúcich sa o štúdium archívnickva vyzeral v danom roku nádejne, hoci má klesajúcu tendenciu a znovu sa potvrdilo aj to, že štúdium je pre viacerých kandidátov náročnejšie (jazykové kompetencie, historické poznatky a pod.), prípadne zvažovali prestup na iný študijný odbor či celkové zanechanie štúdia. Počet študentov na konci akad. roka: 1. roč. Arch. Bc.: 1 (zapísali sa 4); 2. roč. Arch. Bc.: 2., 3. roč. Arch. Bc.: 2. Pre väčšiu úplnosť o činnosti členiek katedry je potrebné uviesť, že boli školiteľkami i oponentkami záverečných kvalifikačných prác študentov aj iných programov na IH.

V akad. roku 2022/23 sa štátne záverečné skúšky na archívnickve zrealizovali len na bakalárskom stupni štúdia, a to v riadnom júnovom i augustovom termíne. Štátnicová komisia pracovala v zložení: M. Domenová (predseda), M. Bodnárová, J. Kotrusová, M. Bizoňová, Dr. J. Džujko a doc. P. Derfiňák (členovia). Štátna skúška pozostávala z troch disciplín: Slovenské dejiny, Všeobecné dejiny a Archívnickvo I. (z troch okruhov: Dejiny správy, Archívna teória, Archívna prax). Súčasťou štátnej skúšky bola aj obhajoba záverečných kvalifikačných prác. Menovite šlo o študentov: Filip Farkašovský: *Úrad taverníka v stredovekej správe Uhorska v edíciách prameňov*; Laura Legezová: *Správa výsadných území Stolica X spišských kopijníkov*¹⁰ (školoiteľka oboch J. Kotrusová).

O zvyšovanie kvalifikácie na odbore bol v ak. r. 2022/23 záujem. Rigorózne konanie – skúšku v študijnom programe archívnickvo – doktor filozofie (PhDr.) prebehlo jedno. Úspešne ho absolvovala archivárka Mgr. Andrea Halásová. Obhájila prácu na tému *Pozemková kniha (1871 –1964) ako prameň slúžiaci k usporiadaniu vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam na území horného Novohradu* (konzultant M. Domenová). Predsedom komisie bol P. Švorc.

Publikačná, zostavovateľská i editorská činnosť¹¹ bola prepojená s profiláciou a výstupmi v rámci riešenia viacerých vedeckovýskumných projektov, na ktorých par-

⁹ T. j. Vykonávacía dohoda k Rámcovej zmluve medzi MV SR a PU v Prešove – FF o vzájomnej spolupráci.

¹⁰ Práca nebola obhájená.

¹¹ Orientačný prehľad publikačnej činnosti dostupný z: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/strana/nazov/katalogy-epc>, <http://cms.crepc.sk/>.

ticipovali ako spoluriešitelia, pričom šlo o projekty VEGA,¹² KEGA¹³ a APVV.¹⁴ Parciálne poznatky sa prezentovali na viacerých vedeckých konferenciách a v publikačných výstupoch. Okrem toho realizovali recenznú a posudzovateľskú činnosť, mali zastúpenie v redakčných radách periodík,¹⁵ vo vednoodborových a profesijných združeníach.¹⁶

Katedra (M. Domenová, J. Kotrusová) v ak. r. 2022/23 aktívnejšie participovala na zabezpečení výučby – prednášok na UTV PU v Prešove (štud. program Kultúrne dedičstvo Slovenska) a súčasťou výučby bola aj návšteva – exkurzia v ŠA v Prešove.

V rámci učiteľských staff mobilit sa z našej katedry zrealizovali mobility v rámci Erasmus+ Staff Mobility For Training na Roma Tre University v júli 2023 (M. Domenová). Na našom pracovisku zrealizovali mobilitu Erasmus+ (učiteľské mobility, Staff) pedagógovia z Česka a Poľska.

Prezentovaný akademický rok možno vyhodnotiť ako úspešný. Vidíme potrebu popularizácie – prezentácie študijného programu na stredných školách s dôrazom na gymnaziálne prostredie, naďalej systematickú prácu so študentstvom. Personálne obsadenie katedry sa nezmenilo, ostalo na počte troch tvorivých pracovníkov. Časť nosných disciplín, ako aj profilových predmetov zabezpečovali iní členovia IH FF PU v takom móde, ktorý sa zadefinoval v rámci akreditačného konania – v zosúladenej forme s platnými akreditačnými štandardmi, aby boli po obsahovej, ako aj personálnej stránke adekvátne pokryté.

Marcela Domenová
Katedra archívnictva a PVH Inštitútu histórie Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity v Prešove

¹² VEGA č. 1/0477/20 *Pramene k dejinám cirkvi na Slovensku v ranom novoveku* (riešiteľka M. Domenová), VEGA 1/0626/21 *Horné Uhorsko, špecifický fenomén stredoeurópskeho vývinu v ranom novoveku* (riešiteľka J. Kotrusová).

¹³ KEGA č. 018PU-4/2022 *Inovácia výučby humanitných odborov s dôrazom na tvorivé a zážitkové metódy* (riešiteľka M. Domenová); KEGA č. 001PU-4/2023 *Pamiatky vystáhovalectva z územia Slovenska do Severnej Ameriky na Slovensku* (riešiteľka M. Domenová).

¹⁴ APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)* (riešiteľka M. Domenová).

¹⁵ *Annales historici Pressovienses* (Domenová, Bodnárová), *Historica ecclesiastica* (Bodnárová), zborníkov – *Spoločnosť a dejiny* (Domenová, Kotrusová) na Slovensku i v cudzine, napr. *Kuděj: Časopis pro kulturní dějiny* (Domenová).

¹⁶ Napríklad: *Spoločnosť slovenských archivarov* (Bodnárová, Domenová, Kotrusová), *Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť* (Domenová), *Slovenská historická spoločnosť* (Domenová, Kotrusová), *Dejepisný spolok v Košiciach* (Domenová), *Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov* (Domenová), *Spolok slovenských knihovníkov a knižníc* (Domenová).

DELIMITÁCIA ARCHÍVNYCH FONDŮ ZO ŠTÁTNEHO ARCHÍVU V PREŠOVE, ŠPECIALIZOVANÉ PRACOVISKO SPIŠSKÝ ARCHÍV V LEVOČI DO ŠTÁTNEHO ARCHÍVU V KOŠICIACH, PRACOVISKO ARCHÍV SPIŠSKÁ NOVÁ VES

Jednou z hlavných úloh archívniectva je ochrana archívnych dokumentov, kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky. Nie je to jednoduchá úloha, roky štátne archívy zápasia s nedostatkom úložného miesta a zabezpečením vhodných priestorov na úschovu a ochranu dokumentov. V minulosti len málo archívov získalo pre svoje potreby účelovú budovu. Väčšine archívov boli pridelené budovy, ktoré neboli vhodné na úschovu dokumentov. Podobne ako v iných archívoch na Slovensku, problém s úložnými priestormi vznikol v archíve v Spišskej Novej Vsi už v roku 1960. Na objasnenie príčin sťahovania archívu a všetkých jeho fondov do jednej budovy, ktoré sa uskutočnilo v roku 2020, musíme nahliadnuť do minulosti a priblížiť peripetie, ktorými archív a jeho pracovníci prechádzali.

V roku 1960 sa uskutočnila územná reorganizácia štátnej správy. Na základe nariadenia vlády č. 71/1960 boli zrušené mestské archívy v Spišskej Novej Vsi, Levoči, Gelnici a Spišských Vlachoch.¹ Vznikol nový Okresný archív v Spišskej Novej Vsi, ktorý mal prevziať ich fondy a zjednotiť ich pod svojou správou. Založený bol 1. júla 1960² ako zariadenie okresného národného výboru a organizačne bol zaradený k odboru pre vnútorné veci. Vedúcim archívu v Spišskej Novej Vsi sa stal promovný filológ, PhDr. Jozef Kuruc.³ Sídлом archívu bola budova bývalej radnice v Spišskej Novej Vsi. Pobočka v Levoči sa nachádzala na prízemí levočskej historickej radnice mesta. Vedúcim pobočky v Levoči, ktorá bola vysunutým pracoviskom okresného archívu, bol v rokoch 1960 – 1972 JUDr. Pavol Niederland.⁴ Archívne dokumenty, ktoré do toho času spravovali mestské archívy, boli prevzaté do Okresného archívu v Spišskej Novej Vsi a časť z nich bola uložená v pobočke v Levoči.

Okresný archív v Spišskej Novej Vsi nemal dostatok úložných priestorov a nedokázal prevziať do svojich úložných priestorov všetky fondy. Problém vyriešil Okresný národný výbor v Spišskej Novej Vsi, ktorý archívu prideliť niekoľko budov patriacich v rámci okresu do jeho správy. Boli to nevyhovujúce priestory v starých rodinných domoch. Archívne fondy zostali uložené aj v budovách mestských a miestnych národných výborov v Gelnici, Krompachoch, Smolníku, Švedlári, Mníšku nad Hnilcom

¹ FEJEŠOVÁ, Mária – HRIVŇÁK, Štefan. Slovenské archívniectvo v rokoch 1945 – 1975. In ŽAŽOVÁ, Henrieta – HRIVŇÁK, Štefan – FEJEŠOVÁ, Mária – RÍMSKY, Marek (eds.). *Biografický slovník slovenských archivárov*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, odbor archívov a registratúr, 2023, s. 108. ISBN 978-80-89051-87-8.

² PAVLOVIČ, Richard. Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves v nových priestoroch. In *Slovenská archivistika*, 2020, roč. 50, č. 2, 260. ISSN 0231-6722.

³ ŽAŽOVÁ, Henrieta – HRIVŇÁK, Štefan – FEJEŠOVÁ, Mária – RÍMSKY, Marek (eds.). *Biografický slovník slovenských archivárov*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, odbor archívov a registratúr, 2023, s. 600.

⁴ *Biografický slovník*, ref. 3, s. 687.

a Nálepkové. Časť fondov, patriacich podľa provenienčného princípu do príslušnosti Okresného archívu v Spišskej Novej Vsi, bolo uložených v Levoči. V snahe vyriešiť tento problém, navrhol v polovici šesťdesiatych rokov vedúci archívu Jozef Kuruc výstavbu novej administratívnej budovy pre Mestský národný výbor v Spišskej Novej Vsi, ktorý v tom čase sídlil v budove bývalej radnice spolu s archívom. Po jeho presťahovaní do novopostavenej budovy by mohol archív využívať pre svoje účely celú historickú budovu radnice. Návrh vedúceho archívu sa nerealizoval a archív zostal ešte 20 rokov na pôvodnom mieste.

V roku 1982 sa Štátny okresný archív v Spišskej Novej Vsi presťahoval z budovy bývalej radnice na námestie do zrekonštruovaného meštianskeho domu na Letnej ulici č. 67. Budova nemala dostatok miestností, aby sa do nej mohol presťahovať celý archív, no plánovala sa prístavba depotov v zadnom trakte archívu. Projekt sa však nerealizoval a archívne fondy Štátneho okresného archívu v Spišskej Novej Vsi zostali rozdelené na viacerých miestach.⁵ Po roku 1989 pripadla budova Mestskému úradu v Spišskej Novej Vsi. Aby v nej mohol archív aj naďalej sídlieť, bola uzatvorená nájomná zmluva medzi okresným a mestským úradom.

OBRÁZOK 1 – Fotografia budovy bývalého Štátneho okresného archívu v Spišskej Novej Vsi na Letnej ulici 67. Archív v nej sídlil v rokoch 1982 – 2020.
Foto: Autor.

⁵ PAVLOVIČ, ref. 2, s. 260.

Archívne dokumenty, ktoré zostali uložené v budovách bývalých mestských a miestnych národných výborov, boli na základe pokynu MV SR v roku 1991 presťahované. Štátny okresný archív v Spišskej Novej Vsi nemal dostatok úložných priestorov, preto boli fondy na základe depozitnej zmluvy uložené v Štátnom oblastnom archíve v Levoči.

V roku 1993 sa musela pobočka archívu v Levoči vystať do náhradných priestorov, do výrobnéj haly Družstva invalidov pre nevidiacich. V tom istom roku odišiel riaditeľ Jozef Kuruc do dôchodku a novou riaditeľkou sa stala Mária Pacindová, ktorá pôsobila vo funkcii do septembra 1996.

V dôsledku administratívno-územnej reorganizácie štátnej správy v roku 1996 sa z okresu Spišská Nová Ves vyčlenili dva nové samostatné okresy Levoča a Gelnica. Z bývalej pobočky v Levoči vznikol nový Štátny okresný archív v Levoči, ktorému boli delimitované fondy na základe provenienčného princípu patriace do okresu Levoča. Keďže Okresný archív v Spišskej Novej Vsi nemal dostatok úložných priestorov, archívne dokumenty z okresu Gelnica zostali v úschove Štátneho oblastného archívu v Levoči na základe depozitnej zmluvy. V septembri 1996 sa novou riaditeľkou archívu stala Mgr. Nina Palková. Dôležitou úlohou, s ktorou sa musela v novej funkcii popasovať, bolo získanie nových úložných priestorov.

Nová budova a sťahovanie archívu

Svetielkom nádeje na zjednotenie fondov, ktoré patrili do Štátneho okresného archívu v Spišskej Novej Vsi bolo rozhodnutie, na základe ktorého archív získal koncom deväťdesiatych rokov (1997) pre svoje účely dostatočne veľkú päťpodlažnú administratívnu budovu. Pôvodne v nej sídlil štátny podnik Geologický prieskum v Spišskej Novej Vsi.⁶ Budova mala tridsaťdva rokov,⁷ bola v pomerne dobrom stave, ale pre účely archívu ju bolo potrebné zrekonštruovať a upraviť, preto sa sťahovanie archívu nemohlo uskutočniť. Na základe verejného obstarávania Okresného úradu v Spišskej Novej Vsi architektonická spoločnosť⁸ vyhotovila do decembra 1997 projekt a statický posudok na úpravu budovy pre účely archívu.⁹ Stavebné úpravy sa nevykonali z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov. V máji 2002 bola nanovo vypracovaná technická správa k stavebným úpravám budovy. Pôvodný návrh na úpravu prízemnia na depot a prvého poschodia na kancelárske priestory bol na základe nedostatku finančných zdrojov zásadne zredukovaný.¹⁰

⁶ Statický posudok spoločnosti SVOBODA a SVOBODOVÁ z apríla 1997. Technická dokumentácia budovy Markušovská cesta 1. Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves.

⁷ S výstavbou budovy sa začalo v roku 1965. Výstavba laboratórií a administratívnej budovy z júna 1965. Technická dokumentácia budovy Markušovská cesta 1. Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves.

⁸ Projekt vyhotovila spoločnosť SVOBODA a SVOBODOVÁ. STATIKA. Technická dokumentácia budovy Markušovská cesta 1. Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves.

⁹ Úprava budovy pre potreby okresného úradu, STATIKA. Technická dokumentácia budovy Markušovská cesta 1. Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves.

¹⁰ Technická správa k Stavebnej úprave priestorov GP pre Okresný archív Spišská Nová Ves. Technická dokumentácia budovy Markušovská cesta 1. Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves.

Po prijatí zákona o archívoch a registratúrach č. 395/2002 Z. z. prešiel štátny okresný archív spod správy Okresného úradu v Spišskej Novej Vsi priamo pod správu Ministerstva vnútra SR. Od 1. januára 2003 sa stal pobočkou Štátneho archívu v Levoči.

So stavebnými prácami v depote sa začalo v júni 2006. Upravili sa priestory na inštaláciu obojstranných mobilných a stacionárnych regálov.¹¹ Práce na montáži regálov neboli dokončené, v októbri 2007 sa firma,¹² ktorá ich mala montovať, dostala do exekúcie.¹³ Depot archívu zostal nedokončený, v dvoch miestnostiach boli zmontované mobilné regály, a v ďalších troch miestnostiach boli nainštalované staršie stacionárne regály. Do upravených miestností sa presťahovala časť z archívnych fondov Štátneho archívu v Levoči, pobočka Spišská Nová Ves. Nové úložné priestory poskytli archívárom možnosť preberať archívne dokumenty, ktoré boli dlhodobo uložené u svojich pôvodcov.

Po ďalších organizačných zmenách v sústave štátnych archívov v Slovenskej republike v novembri 2015 sa archív v Spišskej Novej Vsi stal súčasťou Štátneho archívu v Košiciach ako jeho pracovisko.

Uplynulo desať rokov od posledných úprav budovy na Markušovskej ceste č. 1 a opäť sa otvorila otázka efektívnejšieho hospodárenia a využívania priestorov. Do starého meštianskeho domu v centre mesta bolo potrebné investovať. Budova bola už niekoľko rokov v nevyhovujúcom stave, priestory depotov boli vlhké a ich kapacita bola malá, ich technický stav nepostačoval súčasným požiadavkám archívu. Stav budovy prestával byť vyhovujúci pre archív, preto sa z podnetu vedenia Štátneho archívu v Košiciach a oddelenia nehnuteľností Centra podpory Košice rozhodlo o definitívnom presťahovaní archívu z Letnej ulice na Markušovskú cestu a s tým súvisiacimi rekonštrukčnými prácami. S obnovou prác na rekonštrukcii budovy na Markušovskej ceste č. 1 sa začalo na jeseň v roku 2019. Súčasťou novej investície do rekonštrukcie budovy bol cieľ presťahovať archív v Spišskej Novej Vsi z mestskej budovy na Letnej ulici č. 67 do zrekonštruovaných priestorov. Aby malo pracovisko dostatok úložných kapacít po presťahovaní fondov, bolo potrebné upraviť ďalšie miestnosti v depote a vybaviť ich regálmi. Metódou postupných krokov sa začalo s rekonštrukciou.

V septembri 2018 bol vypracovaný nový statický posudok.¹⁴ V priebehu roka 2019 sa začalo s montážou mobilných a stacionárnych regálov. Po ich dokončení, začiatkom jesene, archív získal dostatok priestorov na presťahovanie fondov, ktoré do toho

¹¹ Práce vykonala spoločnosť INTER-Vimal, s. r. o. Michalovce Prehľad nákladov stavby „ŠAP Spišská Nová Ves – stavebné úpravy pre montáž mobilných regálov“, z 5. marca 2007. Technická dokumentácia budovy Markušovská cesta 1. Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves.

¹² Montáž regálov mala podľa uzatvorenej zmluvy z roku 2006 zabezpečiť spoločnosť PRODAKS, Modra. Záverečné hodnotenie dokončenej stavby – verejnej práce z 10. júna 2013. Technická dokumentácia budovy Markušovská cesta 1. Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves.

¹³ Záverečné hodnotenie dokončenej stavby – verejnej práce z 10. júna 2013. Technická dokumentácia budovy Markušovská cesta 1. Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves.

¹⁴ Statický posudok vypracovala spoločnosť Aproving Slovakia s. r. o.. Komentár k výkazu práce za rok 2020. Príloha k spisu č.: SAKE5-2021/000164. Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves.

času uschovával v depotoch v budove na Letnej ulici. Koncom roka 2019 začala spoločnosť UNISA s. r. o. so stavebnými úpravami na prvom poschodí, kde sa zrekonštruovali priestory pre kancelárie, bádatelňu, sociálne zariadenie, a súčasťou rekonštrukcie bol aj vestibul, chodba a kuchynka pre potreby zamestnancov archívu.¹⁵

V priebehu rekonštrukcie v roku 2020 sa v prvom júnovom týždni začalo s postupným sťahovaním archívnych fondov a knižnice z budovy archívu na Letnej ulici do nových priestorov. Skôr ako sa pristúpilo k fyzickému presťahovaniu fondov, kníh a kancelárskeho zariadenia, archivári z pracoviska v Spišskej Novej Vsi po konzultácii s riaditeľom štátneho archívu vypracovali plán sťahovania.

Sťahovanie bolo zabezpečené v spolupráci so zamestnancami Štátneho archívu v Košiciach a jeho troch pracovísk Rožňavy, Trebišova a Michaloviec a Jednotkou podpory v Spišskej Novej Vsi.

Delimitácia archívnych fondov

O potrebe delimitovať archívne fondy, ktoré patrili do proveniencie Štátneho archívu v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves, a ktoré boli uložené v Levoči, sa hovorilo už pred reformou v roku 2015. Keďže archív v Spišskej Novej Vsi disponoval budovou, kde sa s úpravami depotov začalo už pred 20 rokmi, predpokladalo sa, že sa v najbližších rokoch kapacita navýši. Od začiatku roka 2016 bola na odbore archívov a registratúr jednou z hlavných tém delimitácia týchto fondov. Po podaní návrhu delimitáciu povolilo Ministerstvo vnútra SR, sekcia verejnej správy, odbor archívov a registratúr pod číslom SVS-OAR1-2016/010886-002 zo dňa 20. mája 2016. Ako oficiálny dôvod sa uviedol: „...presun archívnych súborov pôvodcov do miesta v sídle územne príslušného archívu.“

Keď sa úspešne podarilo presťahovať archívne fondy z Letnej ulice, v prvom augustovom týždni 2020 sa pokračovalo v sťahovaní fondov, ktoré spravoval Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči na základe depozitnej zmluvy. V spolupráci so Štátnym archívom v Prešove bolo na základe delimitačného protokolu č. SAPO3-2020/003942, ktorý 13. augusta 2020 podpísali riaditelia oboch archívov,¹⁶ dislokovaných 82 archívnych fondov. Sťahovanie bolo opäť zabezpečené v spolupráci so Štátnym archívom v Košiciach a jeho pracoviskami a zamestnancami Štátneho archívu v Prešove.

Po úspešnom delimitovaní archívnych fondov sa Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves rozrástol o 77 fondov v rozsahu 386,99 bm. Archív prevzal fondy pôvodcov pôsobiacich v okresoch Gelnica a Spišská Nová Ves. Najrozsiahlším fondom bol Magistrát mesta Gelnica, medzi väčšie patrili fondy mestečiek Mníšek nad Hnilcom, Smolnícka Huta, Smolník, Švedlár a Obce Stará Voda, ďalej Obecného notárskeho úradu v Gelnici a obvodných notárskych úradov v Smolníku, Švedlári a Mníšku nad Hnilcom. Súčasťou presťahovaných fondov boli aj fondy z oblasti školstva, kultúry a hospodárstva (bližšie pozri zoznam).

¹⁵ Komentár k výkazu práce za rok 2020. Príloha k spisu č.: SAKE5-2021/000164. Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves.

¹⁶ Delimitačný protokol z 13. augusta 2020. Technická dokumentácia budovy Markušovská cesta 1. Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves.

Medzi archívnymi fondmi, ktoré boli presťahované z archívu z Levoče, boli aj nepracované fondy, ktoré bolo potrebné roztriediť a uložiť do škatúl. Z archívnych dokumentov prevzatých delimitáciou bolo spolu roztriedených 95 bm. Počas triedenia sa našli dokumenty, ktoré patrili iným inštitúciám a z ktorých bolo vytvorených päť nových fondov.¹⁷

Evidencia archívnych fondov

Počas delimitácie z Levoče bol do Štátneho archívu v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves presťahovaný archívny fond Štátny lesný úrad v Jelšave. Na základe provenienčného princípu patrí fond pracovisku v Rožňave, preto bol v júli 2021 na základe delimitačného protokolu č. SAKE5-2021/003399 odovzdaný do Archívu Rožňava.¹⁸

Medzi rokmi 1960 – 1996 patrili obce dnešného okresu Levoča do okresu Spišská Nová Ves. Z toho dôvodu boli v evidencii archívnych fondov Štátneho archívu v Spišskej Novej Vsi. Po vzniku okresu Levoča v roku 1996 vznikol Štátny okresný archív v Levoči a archívne fondy miest a obcí okresu Levoča sa stali jeho súčasťou.

Medzi rokmi 1990 – 1996 obecné úrady v Dlhých Strážach, Doľanoch, Domaňovciach, Dúbrave, Nemešanoch, Spišskom Hrhove a v Spišskom Podhradí odovzdali archívne dokumenty pochádzajúce z činnosti ich predchodcov, miestnych národných výborov, archívu v Spišskej Novej Vsi. Od roku 1996 začal archív v Levoči vykonávať správu registratúry v obciach okresu Levoča. Archívne dokumenty, ktoré pochádzali z činnosti miestnych národných výborov už prevzal do svojej úschovy. Pri fondoch miestnych národných výborov, ktoré už boli zaevidované v archíve v Spišskej Novej Vsi, vznikla duplicitná evidencia, pretože ich archív v Levoči nanovo zaevidoval.

Počas dohôd medzi Štátnym archívom v Košiciach a Štátnym archívom v Prešove boli navrhnuté na delimitáciu aj fondy miestnych národných výborov, ktoré na základe provenienčného princípu patrili do archívu v Levoči. Delimitácia sa uskutočnila 30. novembra 2021 na základe delimitačného protokolu č. SAKE5-2021/003684.¹⁹ Následne boli vymazané duplicitné fondy delimitovaných miestnych národných výborov z evidencie archívnych fondov archívu v Spišskej Novej Vsi.

Po prevzatí archívnych fondov z archívu v Levoči sa po šesťdesiatich rokoch skompletizoval Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves v jednej budove. Napriek tomu, že budova nebola postavená pre archív ako účelová, v súčasnosti má dostatočné priestory pre príjem nových archívnych dokumentov. Nové priestory, sťahovanie a delimitácia umožnili archívárom nanovo uložiť fondy na zák-

¹⁷ Boli to fondy: Miestna osvetová rada v Gelnici 1946 – 1950; 0,1 bm; Banícke múzeum v Gelnici 1965; 0,22 bm; Vlastivedné múzeum v Spišskej Novej Vsi s pobočkami v Gelnici a Krompachoch 1967 – 1968; 0,11 bm; Miestny národný výbor v Gelnici 1952 – 1955; 0,33 bm; Múzeum v Krompachoch 1968 0,05 bm.

Správa o činnosti Štátneho archívu v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves za rok 2021. Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves.

¹⁸ Z uvedeného dôvodu archívny fond Štátny lesný úrad v Jelšave neuvádzame v zozname delimitovaných archívnych fondov, ktorý sa nachádza v závere textu.

¹⁹ Delimitačný protokol č. SAKE5-2021/003684 zo dňa 30. novembra 2021.

lade klasifikačnej štruktúry a provenienčného princípu do jednotlivých miestností. V osobitných miestnostiach sú uložené fondy týkajúce sa štátnej správy Spišskej Novej Vsi a Gelnice, kde sú fondy chronologicky uložené od magistrátu mesta až po súčasnú štátnu správu a samosprávu. Osobitné miestnosti sú vyhradené pre súdy, finančnú správu, miestne národné výbory a obecné úrady, školy, spolky a firmy.

OBRÁZOK 2 – Fotografia budovy Štátneho archívu v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves na ulici Markušovská cesta č. 1, kde sídli od roku 2020.
Foto: Autor.

V roku 2022 sa do susednej budovy nastáhoval Okresný úrad v Spišskej Novej Vsi. Sústreďením štátnej správy do jednej budovy sa zabezpečili lepšie a kvalitnejšie služby pre občanov okresu Spišská Nová Ves. Umiestnenie archívu a katastrálneho úradu do jednej budovy je prínosom pre stránky pri vybavovaní majetkových záležitostí.

Aj po presťahovaní a delimitácii archív stále preberá nové archívne dokumenty. V roku 2022 sa začalo s úpravou novej miestnosti na archívny depot na prvom poschodí. Vznikajú tak nové úložné miesta pre registratúrne záznamy, ktoré ešte iba čakajú v registratúrnych strediskách miestnych úradov, aby sa raz ako archívne dokumenty stali integrálnou súčasťou archívnych fondov.

**Zoznam archívnych fondov delimitovaných zo Štátneho archívu v Prešove,
špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči**

Orgány verejnej moci

Finančná správa

Daňové a berné úrady

1. Daňový úrad v Spišskej Novej Vsi 1924 – 1948; 15 bm; roztriedený

Finančná stráž

2. Okresná finančná stráž v Henclovej 1940; 0,05 bm; roztriedený

Mestská a obecná správa do roku 1945

Magistráty

3. Magistrát mesta Gelnica 1432 – 1922; 115,4 bm; usporiadaný

Mestečká

4. Mestečko Mníšek nad Hnilcom 1577 – 1943 (1950); 7 bm; inventarizovaný
5. Mestečko Smolnícka Huta 1765 – 1937; 1,5 bm; roztriedený
6. Mestečko Smolník (1332) 1518 – 1920; 33 bm; inventarizovaný čiastočne
7. Mestečko Švedlár 1569 – 1945 (1948); 2,5 bm; inventarizovaný

Obce a obecné úrady

8. Obec Stará Voda (1918) 1924 – 1944; 0,5 bm; usporiadaný

Notárske úrady

9. Obecný notársky úrad v Gelnici 1923 – 1945; 15 bm; roztriedený
10. Obvodný notársky úrad v Smolníku (1869) 1920 – 1945; 4,65 bm; inventarizovaný
11. Obvodný notársky úrad vo Švedlári (1904) 1921 – 1945 (1950); 1,4 bm, usporiadaný
12. Obvodný notársky úrad v Mníšku nad Hnilcom 1921 – 1944 (1958); 2,45 bm; usporiadaný

Mestská a obecná samospráva v rokoch 1945 – 1990

Mestské národné výbory

13. Mestský národný výbor v Gelnici (1943) 1945 – 1950; 5 bm; inventarizovaný čiastočne

Obvodné úrady miestnych národných výborov

14. Obvodný úrad MNV v Smolníku (1937) 1945 – 1949; 2 bm, inventarizovaný čiastočne
15. Obvodný úrad MNV vo Švedlári 1946 – 1950; 0,65 bm; roztriedený

Miestne národné výbory

16. Miestny národný výbor v Mníšku nad Hnilcom 1945 – 1949; 2 bm; inventarizovaný
17. Miestny národný výbor v Smolníku (1944) 1945 – 1966; 1,8 bm, inventarizovaný čiastočne
18. Miestny národný výbor v Starej Vode 1945 – 1947; 0,1 bm; roztriedený
19. Miestny národný výbor vo Švedlári 1945 – 1957; 0,9 bm; inventarizovaný
20. Miestny národný výbor v Úhornej 1945 – 1953; 0,1 bm; roztriedený
21. Miestny národný výbor v Gelnici 1952 – 1955; 0,33 bm; roztriedený

Justícia

Justičné inštitúcie do roku 1850

Notári a advokáti

22. Advokát Ján Tremko v Gelnici 1829 – 1854; 0,5 bm; inventarizovaný

Justičné inštitúcie z rokov 1850 – 1861

Notári a advokáti

23. Verejný notár Gabriel Stark v Gelnici 1854 – 1860; 0,01 bm; roztriedený

Retribučné súdnictvo

Okresné ľudové sudy (1945 – 1947)

24. Okresný ľudový súd v Gelnici 1945 – 1947; 1 bm; inventarizovaný

Obžalobcovia pri okresných príp. miestnych ľudových súdoch (1945 – 1947)

25. Obžalobca okresného ľudového súdu v Spišskej Novej Vsi 1945 – 1947; 0,05 bm; inventarizovaný

Armáda a bezpečnosť

Polícia a bezpečnostné zložky do roku 1990

Okresné správy ZNB

26. Okresné veliteľstvo národnej bezpečnosti v Spišskej Novej Vsi 1945 – 1954; 0,1 bm; roztriedený

Stanice ZNB

27. Stanica národnej bezpečnosti v Gelnici 1945 – 1952 0,1 bm; roztriedený

28. Stanica národnej bezpečnosti v Hnilci 1945 – 1953; 0,1 bm; roztriedený

29. Stanica národnej bezpečnosti v Hrabušiciach 1946 – 1953; 0,1 bm; roztriedený

30. Stanica národnej bezpečnosti v Krompachoch 1947 – 1954; 0,1 bm; roztriedený

31. Stanica národnej bezpečnosti v Markušovciach 1947 – 1952; 0,1 bm; roztriedený

32. Stanica národnej bezpečnosti v Mníšku nad Hnilcom; 1946 – 1951; 0,1 bm; roztriedený

33. Stanica národnej bezpečnosti v Nálepkove 1945 – 1951; 0,1 bm; roztriedený

34. Stanica národnej bezpečnosti v Rudňanoch 1948 – 1953; 0,1 bm; roztriedený

35. Stanica národnej bezpečnosti v Smolníku 1946 – 1952; 0,1 bm; roztriedený

Žandárstvo (četníctvo)

Žandárske (četnícke) stanice

36. Žandársky pohotovostný oddiel v Spišskej Novej Vsi 1937 – 1944; 0,05 bm; roztriedený

Hospodárstvo

Poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybné hospodárstvo

Poľnohospodárske podniky a družstvá

37. Roľnícke skladištné družstvo v Spišskej Novej Vsi 1919 – 1950; 5 bm, inventarizovaný

38. Potravné družstvo vo Švedlári 1935 – 1943; 0,05 bm; roztriedený

Priemysel

39. Závody Cornides, účastinná spoločnosť, továreň na konzervy v Spišskej Novej Vsi 1917 – 1925; 0,6 bm; roztriedený
40. Finiš, a. s. v Spišskej Novej Vsi 1969 – 1999; 1,2 bm; usporiadaný
41. Ján Eiben, parná píla a veľkoobchod s drevom v Mníšku nad Hnilcom 1928 – 1944; 0,5 bm; roztriedený
42. Nový domov a. s. v Spišskej Novej Vsi 1949 – 1996; 7,6 bm; usporiadaný
43. Tabaková továreň v Smolníku 1880 – 1949 (1954); 9,15 bm; roztriedený
44. Plejsy, a. s. v Krompachoch; 1976 – 2000 0,7 bm; roztriedený

Stavebníctvo

45. Architekt Ján Chuda a Artúr Rozhon, stavbyvedenie v Rudňanoch 1941 – 1947; 0,25 bm; usporiadaný
46. Ing. Dušan Lozovský, stavebná účastinná spoločnosť v Spišskej Novej Vsi 1947 – 1948; 0,2 bm; roztriedený
47. Ing. Dušan Rozhon a spol., staviteľ v Spišskej Novej Vsi 1943 – 1948; 0,5 bm; usporiadaný
48. Ján Švábenský, staviteľ v Spišskej Novej Vsi 1947; 0,05 bm; roztriedený
49. Pozemné stavby, š. p. v Spišskej Novej Vsi 1960 – 2001; 1,4 bm; usporiadaný

Obchod

50. Peter Jác, obchodník v Spišskej Novej Vsi 1851 – 1859; 0,1 bm; roztriedený

Finančníctvo a družstevníctvo

51. Mestská sporiteľňa v Spišskej Novej Vsi 1940 – 1948; 0,1 bm; usporiadaný
52. Okresná sporiteľňa a pokladnica v Spišskej Novej Vsi 1949 – 1952; 0,1 bm, usporiadaný
53. Úverové družstvo v Henclovej 1943 – 1952; 0,05 bm; usporiadaný
54. Úverové družstvo v Hnilčíku 1941 – 1943; 0,05 bm; usporiadaný
55. Úverové družstvo v Hrabušiciach 1939 – 1953; 0,25 bm; usporiadaný
56. Úverové družstvo v Krompachoch 1927 – 1952 (1953); 0,05 bm; usporiadaný
57. Úverové družstvo v Letanovciach 1942 – 1952; 0,15 bm; usporiadaný
58. Úverové družstvo v Odoríne 1941 – 1952; 0,05 bm; usporiadaný
59. Úverové družstvo v Poráči 1940 – 1947; 0,05 bm; usporiadaný
60. Úverové družstvo v Rudňanoch 1950 – 1951; 0,07 bm; usporiadaný
61. Úverové družstvo v Smižanoch 1926 – 1952; 0,05 bm; usporiadaný
62. Úverové družstvo v Spišskom Hrušove 1930 – 1950; 0,05 bm; usporiadaný
63. Úverové družstvo v Zavadke 1947; 0,05 bm; usporiadaný
64. Živnostenský úverový ústav v Gelnici 1925 – 1947; 0,25 bm; usporiadaný
65. Živnostenský úverový ústav v Spišskej Novej Vsi 1924 – 1950; 0,25 bm; usporiadaný
66. Roľnícka vzájomná pokladnica v Spišskej Novej Vsi 1924 – 1949; 0,4 bm; usporiadaný
67. Roľnícka vzájomná pokladnica v Gelnici 1933 – 1952; 0,5 bm; usporiadaný

Politické strany

68. Slovensko-maďarská strana, južnospišská oblasť v Gelnici (Szlovenszkói Magyar Párt) 1941 – 1944; 0,05 bm; roztriedený

Veda, kultúra a osвета a šport

Kultúra

Múzeá

- 69. Banické múzeum v Gelnici 1965; 0,22 bm; nespracovaný
- 70. Vlastivedné múzeum v Spišskej Novej Vsi s pobočkami v Gelnici a Krompachoch 1967 – 1968; 0,11 bm; nespracovaný
- 71. Múzeum v Krompachoch 1968 0,05 bm; nespracovaný

Osveta

- 72. Miestna osvetová rada v Gelnici 1946 – 1950; 0,1 bm; roztriedený

Školstvo

Stredné všeobecnovzdelávacie školy

- 73. Štátne gymnázium v Spišskej Novej Vsi 1792 – 1949; 7,7 bm; usporiadaný

Stredné odborné školy

- 74. Štátna učiteľská akadémia v Spišskej Novej Vsi 1871 – 1950 (1954); 3,75 bm; inventarizovaný
- 75. Stredná priemyselná škola drevárska v Spišskej Novej Vsi 1899 – 1997; 19,4 bm; usporiadaný

Odborné školy

- 76. Štátna odborná škola železiarska v Gelnici 1897 – 1905; 0,1 bm; roztriedený
- 77. Odborná škola pre ženské povolania v Spišskej Novej Vsi 1927 – 1953; 1 bm, inventarizovaný

Iné školy a školské zariadenia

- 78. Školská správa Košice, Domov mládeže v Spišskej Novej Vsi 1983 – 1990; 0,25 bm; roztriedený

Náboženské organizácie

Rehole, rády, kongregácie, združenia

- 79. Dom Spoločnosti Ježišovej v Spišskej Novej Vsi 1902 – 1950; 0,25 bm; roztriedený

Rodiny a osoby

Rodiny

- 80. Rodina Breuer z Gelnice 1761 – 1860; 1,8 bm; roztriedený

Záujmové organizácie a spolky

Spolky

- 81. Hospodársky spolok vo Švedlári 1919 – 1944; 0,05 bm; roztriedený

Matúš Smoroň

Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Spišská Nová Ves

STOROČNICA UNIVERZITNÉHO PROFESORA RICHARDA MARSINU (1923 – 2021)

Vo štvrtok, 4. mája 2023, si Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave pripomenula krátkym vedeckým kolokviom nedežitú storočnicu profesora Richarda Marsinu. Ako v úvodných príhovoroch zdôraznili Vladimír Rábik, prorektor univerzity, a Erik Hrnčiarik, dekan filozofickej fakulty, profesor Marsina nielen prispel k založeniu Trnavskej univerzity, ale vďaka svojmu tamojšiemu pôsobeniu a vedeckej činnosti sa prakticky stal aj jedným z jej symbolov. Program podujatia tvorilo šesť príspevkov, ktoré predniesli Marsinovi kolegovia a žiaci.

Úvodný príspevok Vladimíra Rábika bol nazvaný *Univerzitný profesor Richard Marsina*. I keď Richard Marsina pôsobil ako vysokoškolský pedagóg už od roku 1962 (na Univerzite Komenského v Bratislave), resp. od roku 1992 (na Trnavskej univerzite v Trnave), titul vysokoškolského profesora získal až v roku 1996, po sedemdesiatke. Vo svojej pedagogickej činnosti kládol dôraz na systematickú a kritickú prácu s prameňmi, heuristickú a interpretačnú akribiu. Prameň považoval za základ štúdia, nielen v zmysle vedeckom, ale aj v zmysle náplne študijného programu. Dbal na individuálne smerovanie a formovanie študenta podľa jeho schopností či regiónu, z ktorého pochádzal. Za dôležitý aspekt každého vedca považoval kolegiálnu a dôraz kládol na systematický kvalifikačný rast ako základ stability a rozvoja pracoviska.

Daniela Dvořáková v príspevku *Profesor Richard Marsina a Historický ústav SAV* predstavila pôsobenie Richarda Marsinu na tomto pracovisku. Práve tam vznikali od 60. rokov jeho ťažiskové práce. Marsinov dočasný odchod z ústavu v roku 1985 bol vynútený z politických dôvodov. Po roku 1989 sa naň vrátil a pokúšal sa o vytvorenie samostatného medievistického centra, žiaľ neúspešne. Svoj príspevok Daniela Dvořáková doplnila aj o osobnú spomienku na spoločný výskum v Magyar Országos Levéltár a zdôraznila, že Marsina zvládal plnohodnotne prebádať aj 90 stredovekých listín denne.

Príspevok *Profesor Richard Marsina a Historický odbor Matice slovenskej a Slovenský historický ústav Matice slovenskej* prezentoval Ivan Mrva. Venoval sa v ňom etape od obnovenia historického odboru v roku 1992, keď bol Richard Marsina zvolený za jeho predsedu. Z tejto funkcie inicioval obnovu vydávania Historického zborníka, vznik ceny Daniela Rapanta, alebo aj konanie viacerých seminárov. Svoje aktívne pôsobenie v odbore ukončil v roku 2015, publikačne v roku 2017.

Vzťah Richarda Marsinu a archívniectva priblížila Veronika Nováková v príspevku *Profesor Richard Marsina a slovenské archívniectvo*. Okrem pracovného pôsobenia v štyroch archívoch (Archív mesta Bratislavy 1947 a 1949 – 1950, Pôdohospodársky archív 1950 – 1955, Štátny slovenský ústredný archív 1956 – 1960 a Archív Slovenskej akadémie vied 1969 – 1978) sa Marsina podieľal na práci odboru aj publikačne,

keď napr. už v roku 1959 vydal (spolu s Michalom Kušíkom) dva zväzky edície *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku*. Okrem toho bol od roku 1954 aj členom, neskôr podpredsedom a predsedom (Slovenskej) Vedeckej archívnej rady, a to až do roku 2018. Z tejto funkcie vyvíjal snahu o vznik nadrezortného archívneho orgánu. Od roku 1974 bol členom Heraldickej komisie Ministerstva vnútra Slovenskej (socialistickej) republiky. Od roku 1966 do roku 2013 bol členom redakčnej rady Slovenskej archivistiky. V neposlednom rade pôsobil aj ako školiteľ záverečných prác z oblasti archívniectva a posudzovateľ vedeckých publikácií.

Richard Marsina patril medzi prvých Slovákov, ktorí mali možnosť študovať pramene vo vatikánskych archívoch. Túto oblasť vedeckej práce v príspevku *Profesor Richard Marsina a vatikánsky výskum* zhrnula Zuzana Lopatková. Prvé výskumy realizoval koncom 60. rokov v súvislosti s prípravou slovenského diplomata, niekoľkokrát potom v 70. a 80. rokoch. Po roku 1989 sa Marsina snažil o systemizáciu výskumu, pričom ťažisko práce videl vo výskume dokumentov viedenskej nunciatúry, pápežského konzistória, archívu Spoločnosti Ježišovej, archívu kongregácie pre šírenie viery a pápežských registrov z 13. a 14. storočia. Výskum k slovenskému diplomataru sám dovedol do „zruba ukončeného“ stavu.

Posledný príspevok Moniky Sivákovej, *Spomienky absolventky histórie na profesora Richarda Marsinu*, bol ladený prevažne osobne, predstavil aj odovzdávanie diela a výsledkov práce Richarda Marsinu ďalším generáciám študentov.

Po skončení prednáškovej časti programu nasledovalo ešte oficiálne otvorenie vedeckej knižnice *Marsinianum*, ktorej základ vznikol z osobnej knižnice Richarda Marsinu, venovanej katedre jeho rodinou.

Rastislav Luz
Slovenský národný archív

XXVI. ARCHÍVNE DNI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE (SPRÁVA Z PODUJATIA)

Miestom konania XXVI. Archívnych dní v Slovenskej republike bol v dňoch 23. – 25. mája 2023 Kaštieľ Orlové pri Považskej Bystrici. Hlavnými organizátormi podujatia boli Spoločnosť slovenských archivárov, Štátny archív v Trenčíne, pracovisko Archív Považská Bystrica a sekcia archívniectva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. Prvé dva dni prebehla konferencia *Vodné diela v archívnych dokumentoch*, príznačne zvolená vzhľadom na miesto konania podujatia.

Po úvodných formalitách predniesla prvý príspevok *Vývoj vodného práva do roku 1923* Veronika Nováková. Autorka začala výpočtom právnych noriem od konca 11. storočia, ktoré spočiatku riešili skôr rybárstvo. V priebehu ďalších storočí si pánovníci Uhorska uvedomili potrebu budovania ochranných hrádzí proti povodňam. Povinnosť ich stavby ležala v prvom rade na pleciah stolíc. Prednáška nebola bohu-

žiaľ dokončená z dôvodu dodržania časového limitu, a tak sme sa o zákonoch, ktoré sa týkajú vodného práva, ani veľa nedozvedeli.

Nasledovala prednáška *Historický vývoj ochranných a odvodňovacích stavieb na Slovensku* od Andreja Šoltésza zo Stavebnej fakulty Slovenskej technickej univerzity (ďalej len STU) v Bratislave. Zaoberal sa v nej historickými aspektmi vývoja ochranných a odvodňovacích stavieb na Slovensku. Poslucháčov zoznámil s prvými pokusmi o organizovanú protipovodňovú ochranu nášho územia, ktorá siaha do 17. storočia. Ako už bolo spomenuté, spočiatku správa protipovodňových stavieb patrila do kompetencie stolíc, ktoré mali za povinnosť starať sa o ochranu pred záplavami. Od 19. storočia začali vznikať vodné družstvá, družstvá proti zátopám alebo družstvá na užívanie vody.

Zo Stavebnej fakulty STU v Bratislave pochádza aj Emília Bednárová, autorka príspevku *Priehradné staviteľstvo na území Slovenska od histórie po súčasnosť – a ako ďalej?* Hlavnú pozornosť v ňom venovala genéze vývoja priehradného staviteľstva na našom území od minulosti po súčasnosť so zameraním na to, čo nám tieto vodné diela vzali a čo dali. História priehradného staviteľstva vo svete siaha do obdobia 4 000 rokov p. n. l. Je spojená s vyspelými civilizáciami a ich racionálnym prístupom k možnostiam hospodárenia s vodou ako vzácnym produktom prírody. Na našom území je začiatok výstavby priehrad spätý s rokom 1510. Zlatý vek priehradného staviteľstva prináleží 2. polovici 18. storočia. Jeho determinujúcim faktorom bol bankský priemysel. Druhým významným obdobím je druhá polovica 20. storočia. V úsilí o rast životnej úrovne obyvateľstva možno registrovať nárast výstavby nádrží a priehrad nielen na území Slovenska či v ostatných štátoch Európy, ale aj vo svete.

Regulačné úpravy riek Slovenska. Niektoré skúsenosti s využitím, analýzou a interpretáciou najstarších rukopisných máp 17. – 19. storočia bola posledná prednáška prvého bloku od Petra Pišúta z Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského (ďalej len UK) v Bratislave. V nej prezentoval svoje skúsenosti s praktickým využitím najstarších rukopisných máp z obdobia 17. – 19. storočia, ich georeferencovaním v prostredí geoinformačných systémov (Arc Map), analýzou a interpretáciou pre potreby geovedných disciplín a historických rekonštrukcií.

Druhý blok prednášok otvorili Eliška Švarná a Michal Kurz z Ústavu českých dejín Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej – Masarykovho ústavu a Archívu Akadémie vied ČR. Príspevkom *Obrazy vody: Poválečná vodní díla v kaleidoskopu historických pramenů* nadviazali na trojročný výskumný projekt, ktorého výstupom je panelová výstava predstavujúca príbeh výstavby dvoch najvýznamnejších vodohospodárskych projektov v povojnovom Česku – priehrad Lipno a Orlík na rieke Vltave. Prostredníctvom týchto príkladov hodnotili šírku písomných a obrazových prameňov využiteľných pri výskume a popularizácii histórie vodných diel. Na záver upozornili na špecifiká a limity interpretácie rôznych typov prameňov z obdobia socializmu.

Michal Duchoň, Miroslav Baranek a Martina Rácová z Archívu mesta Bratislavy (ďalej len AMB) sa na XXVI. archívne dni prihlásili s príspevkom *Vodné diela v Archíve mesta Bratislavy*. Z trojice autorov sa pred rečnícky pult nakoniec postavil len Miroslav Baranek, aby prezentoval svoju časť príspevku a poslucháčom priblížil vybrané archívne dokumenty z fondov AMB, ktoré mapujú výstavbu hrádzí a reguláciu Dunaja a jeho ramien v okolí Bratislavy.

Tereza Bartošiková z Pamiatkového úradu SR do programu prispela prednáškou *Archívne fondy ako zdroj poznatkov pre vyhlasovanie vodohospodárskych pamiatok na príklade Zimného prístavu v Bratislave a iných objektov*. Na príklade prístavu v Bratislave ukázala, aké fondy sú pre pamiatkovú ochranu dôležité, čo pomocou nich vieme zistiť, aj na aké problémy narážame. Systematickou prácou s prameňmi sa dá objasniť nielen vývoj objektov, ale dávajú odpovede na mnohé otázky súvisiace s autorstvom či realizáciou. Rovnako vďaka prameňom vieme zistiť, aké udalosti zasiahli do života pamiatok, či boli poškodené vojnou a ako zasiahli do života mesta. Dozvedeli sme sa tiež niečo o dejinách zimného prístavu v Bratislave, ale aj iných vodohospodárskych pamiatok, ktoré boli v posledných rokoch v hľadáči pamiatkarov.

V Archíve Pamiatkového úradu SR pracuje Nikola Danišová, autorka príspevku *Kultúrne pamiatky a výstavba vodných diel*. V ňom sa zamerala na prezentáciu kultúrnych pamiatok, ktoré boli v dôsledku výstavby vodných diel na Slovensku ohrozené. Pri každej pamiatke bola určená jej kultúrna hodnota a možnosti záchranu. Po odbornom posúdení pamiatkarmi sa rozhodlo, ktoré kultúrne pamiatky budú zachránené a ktoré v dôsledku výstavby vodných diel zaniknú. Pri konečnom rozhodnutí hrali dôležitú úlohu i technické možnosti a finančné náklady spojené so záchranou pamiatok.

Prvý rokovací deň ukončila krátka diskusia a po prestávke na večeru mohli účastníci konferencie absolvovať exkurziu v CO krytoch v Považskej Bystrici alebo organový koncert v kaplnke kaštieľa Orlové.

Zhodou okolností aj tento ročník zahájil druhý konferenčný deň Miroslav Martinnický zo Štátneho archívu v Žiline so sídlom v Bytči. V príspevku *Najstaršie pokusy regulovať rieku Váh na území Trenčianskej stolice* prezentoval výsledky svojho výskumu písomných prameňov o Váhu od najstarších čias, o zmenách jeho koryta, o živelných pokusoch o jeho reguláciu v 16. – 19. storočí a ich dôsledkoch, ktoré sa prejavili počas známej povodne v roku 1813, keď rieka Váh na území Trenčianskej stolice v priestore dnešnej Nosisckej priehrady spôsobila najväčšie materiálne škody i straty na ľudských životoch.

Vodné dielo Dolné Kočkovce – Ladce v archívnych dokumentoch Krajského úradu v Bratislave bol názov prednášky od Lukáša Repjaka zo Slovenského národného archívu. Projekt vodného diela Dolné Kočkovce – Ladce na Váhu bol realizovaný v rokoch 1932–1936. Výstavbu vodného diela zabezpečoval Krajský úrad v Bratislave a v písomnostiach tohto úradu sa nachádza množstvo rôznorodých a výnimočných dokumentov. K najzaujímavejším môžeme zaradiť rôzne projekty úpravy Váhu, geologické profily hydrocentrály, štúdie, výpočty a modelové pokusy, ponuky strojových zariadení pre hydrocentrálu, stavebné a technické plány atď.

O nasledujúcu prednášku s názvom *Výstavba Vážskej kaskády v dokumentoch SNA v rokoch 1945 – 1960* sa postarali pracovníci Slovenského národného archívu Michal Bartal a Jana Kafúnová. Vážska kaskáda predstavuje sústavu vodných elektrární na rieke Váh, ktorá okrem energetického využitia slúži na ochranu pred povodňami, ale i na rekreačnú či športovú činnosť. S výstavbou sa začalo v roku 1932 vodnou elektrárnou Ladce, pokračovalo sa po 2. svetovej vojne a posledným dielom bola vodná elektráreň Žilina. V príspevku boli predstavené archívne dokumenty, ktoré sa viažu

k výstavbe jednotlivých stupňov vážskej kaskády v rokoch 1945 – 1960. V SNA možno k tejto téme nájsť informácie v archívnych fondoch Povereníctvo techniky 1944 – 1951, Správa vodného hospodárstva na Slovensku (1891) 1953 – 1960 (1961) a Štátny ústav pre projektovanie stavieb vodného hospodárstva – Hydroprojekt (1925) 1953 – 1958 (1966).

Pavol Makyna z Katedry histórie Pedagogickej fakulty UK v Bratislave a Ústavu pamäti národa zakončil ranný blok príspevkom *Výstavba Priehrady mládeže (1949 – 1958)*. Venoval sa viacerým aspektom budovania tohto vodného diela na strednom toku rieky Váh. Výstavba Vodného diela Nosice alebo Priehrady mládeže v 50. rokoch minulého storočia medzi Púchovom a Považskou Bystricou výrazným spôsobom ovplyvnila región z hľadiska možnosti povojnovej industrializácie, zabezpečila bezpečnosť obyvateľstva pri častých prírodných katastrofách, celkový rozvoj a modernizáciu blízkych obcí. Negatívne však zasiahla do životného prostredia, pri presídľovaní obyvateľov, ale i do „života“ politických väzňov.

Po krátkej prestávke zahájil záverečný blok konferencie František Chudják z Archívu Národnej banky Slovenska. V príspevku *Podiel peňažných ústavov na financovaní vodných diel na Slovensku po roku 1948 vo svetle archívnych dokumentov* sa zaoberal podielom peňažných ústavov na financovaní vodných diel na Slovensku po roku 1948, pričom poukázal najmä na zmenené spoločenské a hospodárske pomery po nástupe komunistického režimu, ktoré sa prejavili aj v oblasti peňažníctva. Financovaním veľkých stavieb, medzi ktoré jednoznačne patria aj vodné diela, bola po roku 1948 poverená Investičná banka, Praha a od roku 1958 Štátna banka československá, Praha. Vzhľadom na množstvo vodných diel vzniknutých na našom území v sledovanom období sa autor sústredil najmä na vodné dielo Liptovská Mara, ktoré bolo vybudované v rokoch 1965 – 1975, pričom sa okrajovo dotkol aj ostatných stavieb, ako napríklad Gabčíkovo-Nagymaros, kde bolo potrebné čerpať úver z Medzinárodnej investičnej banky v Moskve.

Ďalšia pracovníčka Pamiatkového úradu SR Mária Jurčová mala prednášku s názvom *Záchrana kultúrnych pamiatok pri výstavbe vodného diela Liptovská Mara*. V 60. a 70. rokoch 20. storočia sa v súvislosti s výstavbou vodného diela Liptovská Mara dostali do pozornosti historické a kultúrne pamiatky, ktoré sa nachádzali na území 12 zatopených dedín. V tejto historicky významnej oblasti Liptova sa nachádzalo veľa hnutelných aj nehnuteľných pamiatok. Pre ich záchranu boli realizované historické, architektonické, archeologické a umelecké výskumy, v súvislosti s ktorými boli tieto pamiatky fotograficky zdokumentované, zamerané a popísané. Tie najhodnotnejšie pamiatky boli premiestnené na iné miesta, najmä do pripravovaného Múzea liptovskej dediny v Pribylíne.

Konferenciu zakončil svojím príspevkom *Zaniknutá prírodná rezervácia Biskupice pri Dunaji – Ostrov kormoránov a vodné dielo Gabčíkovo* Leonard Ambróz zo Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši. Ako už názov napovedá, dozvedeli sme sa o histórii ochrany prírodnej rezervácie Biskupice pri Dunaji – Ostrov kormoránov, jej vzniku a príčinách vyhlásenia, o premenách jej ochrany v kontexte antropogénnych zásahov na území a osobitne o zmenách územia, ktoré nastalo vplyvom vybudovania Hrušovskej zdrže, súčasťou vodného diela Gabčíkovo.

V poobedňajších hodinách sa uskutočnili exkurzie podľa výberu, jedna smerovala na Považský hrad a kaštieľ Burg a druhá na Vodné dielo Nosice – Priehrada mládeže. Večer sa uskutočnila slávnostná večera, ktorá mala tento rok naozaj výnimočnú atmosféru. Na jej začiatku totiž Mária Mrižová, riaditeľka MV SR OAR a Martina Orosová, predsedníčka SSA, po niekoľkoročnej práci archivárov predstavili Biografický slovník slovenských archivárov.

Posledný deň XXVI. archívnych dní v Slovenskej republike bol venovaný *Workshopu o predarchívnej starostlivosti* a pozostával z dvoch prednášok. Prvú *Ciele, procesy a výhody predarchívnej starostlivosti v minulosti a súčasnosti* si pripravili Mária Munková a Veronika Nováková. Druhú *Výzvy a riziká predarchívnej starostlivosti v digitálnom veku* majú na svedomí Michal Bernát a Jozef Meliš. V budúcnosti sa majú počas archívnych dní uskutočniť ďalšie workshopy, ktoré budú venované rôznym témam v oblasti archívniectva.

Michal Bartal
Slovenský národný archív

KONFERENCIA 100 ROKOV REFORIEM VEREJNEJ SPRÁVY NA SLOVENSKU V DOKUMENTOCH ŠTÁTNYCH ARCHÍVOV (SPRÁVA Z PODUJATIA)

V dňoch 16. a 17. mája 2023 zorganizovalo Ministerstvo vnútra SR v Centre účelových zariadení – stredisko SUZA vedeckú konferenciu s názvom *100 rokov reforiem verejnej správy na Slovensku v dokumentoch štátnych archívov*. Za organizátorov sa v úvode prihovoril Mgr. Jozef Pocisk z odboru archívov a registratúr a generálny riaditeľ sekcie verejnej správy Ing. Adrián Jenčo. Hlavným zámerom podujatia bolo zhodnotenie reforiem organizácie verejnej správy, ktoré sa uskutočnili na území Slovenska v období 20. a 21. storočia. Celkovo odznelo 24 príspevkoch od slovenských a českých historikov, právnikov, archivárov či štátnych úradníkov, v ktorých sa venovali aspektom verejnej správy na celoslovenskej, krajskej, okresnej či miestnej úrovni.

Konferenciu otvorila svojou prednáškou Mgr. Nad'a Firák Kurilová, ktorá prezentovala možnosti nového usporiadania a fungovania samosprávy na Slovensku. Opísala súčasnú organizáciu samospráv na Slovensku a predstavila projekt *Zabezpečenie dobrej správy vecí verejných na Slovensku* a jeho 1. a 2. fázu, ktoré prebehli v rokoch 2019 – 2023. Projekt analyzuje miestnu a regionálnu úroveň samosprávy, usporiadanie hl. mesta SR Bratislavy a mesta Košíc, financovanie a kompetencie samosprávy. Projekt zahŕňa i hodnotenie zahraničných partnerov a ich odporúčania na základe skúseností z iných krajín.

Ďalší prednášajúci JUDr. Štefan Grman, CSc. vo svojom príspevku analyzoval *Reformy miestnych orgánov štátnej správy na Slovensku* od novembra 1989 po súčasnosť. V roku 1990 bola odčlenená samospráva od štátnej správy a zároveň vznikli

špecializované orgány miestnej štátnej správy. Spomenul aj osobitné zákony, ktoré nepriaznivo zasahovali do reforiem verejnej správy (tzv. rezortizmus). Najväčšou reformou štátnej správy od roku 1989 bola reforma ESO, ktorá začala v roku 2013. Jej ambíciou je zefektívniť fungovanie, zabezpečiť kvalitu, transparentnosť a dostupnosť verejnej správy pre občana, a to formou 72 okresných úradov v sídlach kopírujúcich územnosprávne členenie Slovenska, ktoré v sebe integrovali špecializovanú miestnu štátnu správu. Poslednou zrealizovanou reformou bolo roku 2021 zriadenie regionálnych orgánov školskej správy v sídle kraja a od roku 2022 sa zriadil Úrad pre územné plánovanie a výstavbu s ôsmimi regionálnymi pobočkami. Na záver zhodnotil, že reformy miestnych orgánov štátnej správy na Slovensku celkovo priniesli pre občana veľa pozitívneho a prispeli aj k zvýšeniu efektívnosti týchto orgánov. Podľa jeho mienky sa ďalšie zmeny v systéme miestnych orgánov štátnej správy, ktoré by účinne pôsobili v praxi, nedajú uskutočniť bez nového územnosprávneho usporiadania republiky.

Riaditeľ Slovenského národného archívu Mgr. Ivan Tichý, PhD. v príspevku *Niektoré aspekty zrodu štátnej správy na Slovensku po vzniku ČSR* pripomenul vznik a vybrané kroky prvých slovenských ústredných orgánov vedúce prakticky ihneď po vzniku 1. ČSR k pokusom o zavedenie novej štátnej a verejnej správy na Slovensku. Prvým z nich bola Slovenská národná rada založená v októbri 1918 ako prvý slovenský vrcholný orgán. Ďalšími vrcholnými orgánmi boli Československá dočasná vláda na Slovensku a Klub slovenských poslancov, ktorého členmi sa stala väčšina členov Slovenskej národnej rady z októbra 1918. Klub slovenských poslancov sa podieľal na príprave zákona č. 64/1918 o mimoriadnych prechodných ustanoveniach na Slovensku, ktorým sa v prvých troch paragrafoch položili základy novej verejnej správy na Slovensku a na príprave nariadenia o županoch č. 555/1919 adm. spojeným s preverovaním doterajšieho úradníctva a dosadzovaním lojálnych a odborných ľudí na župné úrady. Kľúčovým československým ministerstvom z hľadiska Slovenska po roku 1918 bolo podľa I. Tichého bezpochyby Ministerstvo ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska so sídlom v Bratislave.

Následne odznela prednáška PhDr. Karla Řeháčka, Ph.D. na tému *K vývoji medziválečného slovenského archívnictví*, v ktorej porovnával situáciu na Slovensku a v Čechách v starostlivosti o archívne dokumenty a historické artefakty po roku 1918. V mnohom sa situácia podobala na stav v českých krajinách, kde nebol vývoj jednoduchý. Chýbala základná koncepcia, samostatný archívny zákon, ktorých prijatie komplikovali odborné i osobné spory. Na rozdiel od českých krajín, kde mohlo archívnictvo plynule nadviazať na doterajšiu sieť dobre organizovaných štátnych a zemských inštitúcií s odborným personálom, na Slovensku takmer všetko z tohto chýbalo. Prvá zmysluplná organizačná zmena slovenského archívnictva nastala až v roku 1928 vznikom Krajinského archívu v Bratislave, aj keď bol personálne poddimenzovaný, čomu zodpovedali i výsledky archívnej činnosti. Ďalšie informácie si môže čitateľ prečítať v jeho štúdií publikovanej v Archívnom časopise č. 2/2023.

Prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc. príspevkom *Počátky činnosti Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska s akcentem na některé právní problémy* nadviazal na Ivana Tichého. V úvode charakterizoval jeho legislatívny vznik na základe § 14 zákona č. 64/1918, ktorý zmocňoval československú vládu na zabezpečenie konsoli-

dácie pomerov na Slovensku, pričom na platnosť jeho nariadení stačil len podpis. Zákon pôsobnosť zmocneného ministra síce obmedzil teritoriálne, zato vecne vymedzil veľmi široko. Podotkol, že takéto vybavenie právomocami nekorešpondovalo s dočasnou ústavou. Ďalej ozrejmil, že Ministerstvo ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska bolo často spojené s termínom vláda a na príklade publikovania jeho nariadení v Úradných novinách a nie v „Sbírce zákonů a nařízení státu československého“ objasnil, ako jeho kroky často nekorešpondovali s platným právnym poriadkom. Na záver sa dotkol aj pôsobenia ministra Vavra Šrobára, ktorému sa nesprávne prisudzujú diktátorské právomoci. Podľa neho nemal Vavro Šrobár ako minister na Slovensku zvrchovanú moc, bol len zmocnenec československej vlády, resp. jednotlivých ministerstiev a lepším pomenovaním je termín guvernér.

Po roku 1928 nahradil Ministerstvo ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska Krajský úrad v Bratislave. Túto inštitúciu, jej fungovanie, organizáciu a činnosť na základe vybraných archívnych dokumentov a samotný archívny fond predstavila Mgr. Daniela Tvrdoňová, PhD. v príspevku s názvom *Krajský úrad v Bratislave 1928 – 1939, inštitúcia (takmer) pre všetko*. Základom úradu boli tri hlavné organizačné celky – Prezídium, administratívne oddelenie a účtáreň. Krajský úrad pokrýval všetky životné situácie obyvateľstva na Slovensku. Spomenula, že k archívnemu fondu je vypracovaných 30 + 3 archívnych pomôcok a obsahuje vyše 1 179 bm archívnych dokumentov.

Problematiku pôsobenia ústredných orgánov štátnej správy v 2. polovici 20. storočia ozrejmila PhDr. Alena Gazdíková v príspevku *Mobilizácia pracovných síl v agende Povereníctva pracovných síl*, ktoré svojim rozsahom patrí k najväčším archívnym fondom v Slovenskom národnom archíve. Opísala náplň práce a pôsobenie tohto povereníctva v rokoch 1944 – 1957 na Slovensku a aké informácie zachovaný archívny fond poskytuje. V prvom období fungovania boli jeho hlavnou náplňou sociálna starostlivosť a pomoc ľuďom zasiahnutým vojnou ako vojnovým poškodencom či utečencom. V druhom období ako nová úloha pribudla mobilizácia pracovných síl pre industriálne pozdvihnutie krajiny. Toto obdobie bolo spojené s výstavbou odborných škôl pre mládež – učilíšť a nábor a presun pracujúcich z iných odvetví do priemyselnej výroby.

Začiatok 90. rokov 20. storočia sa niesol v znamení demokratizačných zmien, ktorých dôsledkom bola aj snaha o decentralizáciu verejnej správy. *O príprave župného variantu verejnej a územnej správy Slovenska v rokoch 1991 – 1993* hovoril vo svojom príspevku prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc. Ambíciou vtedajších ústredných orgánov ako Ministerstva vnútra SR, vlády SR či Slovenskej národnej rady a nimi zriadených komisií či pracovných skupín bolo nájsť vhodný model územno-správneho členenia republiky na regionálnej úrovni. Postupne boli vypracované tri varianty členenia republiky, a to okresný, krajský a župný. Napriek odporúčaniam prikloniť sa k župnému variantu, vláda SR sa po parlamentných voľbách v roku 1994 k nemu nepriklonila, prijala krajské zriadenie organizácie verejnej správy, ktoré podľa profesora L. Sokolovského patrí k tým najhorším v dejinách Slovenska.

Prof. PhDr. Pavol Tišliar v príspevku *Kontinuita a diskontinuita okresného zriadenia v rokoch 1918 – 1945* charakterizoval obdobie vývoja verejnej správy, ktoré sa dotýkalo regiónov a regionálnej správy na Slovensku v 1. polovici 20. storočia. Priblí-

žil ju v niekoľkých historických etapách. V rokoch 1918 – 1922 bolo dovtedy samosprávne úradníctvo na úrovni bývalých stolíc (žúp), slúžnovských okresov a obecných (obvodných) notárov poštátnené. Poštátnenie úradníctva bolo priamym predpokladom realizácie zamýšľanej reformy správneho systému v Československu. Služni vykonávali agendu politickej správy v prvej inštancii, teda všetku vnútornú správu okresu. Samosprávne orgány na úrovni okresu v tomto období ešte nepôsobili. V rokoch 1923 – 1928 boli zriadené okresné úrady, ktoré prevzali správu od bývalých slúžnovských úradov. V župnom zriadení (1922 – 1928) sa stali okresné úrady nositeľmi nových funkcií, samostatnými právnickými osobami, schopnými nadobúdať vlastných práv, zostavovania rozpočtov, uzatvárania zmlúv a možnosťami zakladať vlastné ústavy a inštitúcie. Na čele stál okresný náčelník ako menovaný štátny úradník. Pri okresných úradoch fungovali volené okresné výbory, ktoré boli samosprávnymi orgánmi okresu a komisie. Zo župy sa preniesol na okresné úrady dozor nad obcami a ich finančným hospodárením, agenda vydávania cestovných pasov, verejného zdravotníctva, priemyselnej správy a manželská agenda. Najnižším článkom štátnej správy na Slovensku boli obecní a obvodní notári, služobne podriadení okresnému náčelníkovi. Počas krajiniského zriadenia (1928 – 1939) sa na regionálnej úrovni toho veľa nemenilo. Na čele okresného úradu zostal okresný náčelník, ale samospráva okresu bola rozšírená. Okresný výbor bol volený z okresného zastupiteľstva a spravoval okresné hospodárenie vrátane obcí. V rokoch 1938 – 1939 nastala provizórna správa a v rokoch 1940 – 1945 sa obnovilo župné zriadenie. Okresný úrad klesol kompetenčne, keď časť agendy bola presunutá na župné a notárske úrady. Tiež prišlo k premenovaniu četníkov na žandárov a žandárske stanice. Samospráva obcí v tomto období prestala fungovať a nahradili ju vládni komisári.

Regionálnej správe na východe Slovenska v počiatkoch 1. ČSR sa venoval Mgr. Erik Dulovič, PhD. v príspevku *Vývoj organizácie verejnej správy z pohľadu formovania Košickej župy (1919 – 1922)*. Priblížil proces formovania Košickej župy v troch oblastiach, ktoré stanovili jej konečnú podobu: územné ohraničenie a správne členenie, zmeny v organizácii verejnej správy pred zavedením župnej reformy a kompetenčný vzťah medzi župou a mestom Košice. Tiež sa dotkol osobnosti prvého župana Jána Rumana (v úrade od decembra 1922 do augusta 1925).

PhDr. Milan Belej, CSc. v príspevku *Župy na Slovensku v rokoch 1940 – 1945 a župné archívne fondy* stručne opísal vznik, činnosť a zloženie žúp a podrobnejšie sa venoval analýze zachovaných archívnych fondov uložených v štátnych archívoch. Pozornosť venoval ich názvu, rozsahu zachovania, archívnym pomôckam, úrovni ich vypracovania (ako výberové katalógy). Upozornil na značné rozdiely usporiadania podľa zachovanej agendy, spôsobené individuálnym prístupom archivárov. Porovnaním administratívnych spisov zistil, že vypracované archívne pomôcky sú len výberové a bádateľovi nateraz mnohé archívne dokumenty zostávajú skryté. Na záver povedal niekoľko poznámok o ďalších spôsoboch prezentácie týchto archívnych fondov. Niektoré archívne pomôcky boli zdigitalizované a sú prístupné na webe jednotlivých štátnych archívov, okrem toho sú zverejnené opisy niektorých župných fondov v rámci Elektronického archívu Slovenska (ISEA) a stručné opisy župných fondov v anglickom jazyku sa nachádzajú na portáli European Holocaust Research Infrastructure (EHRI) a sú určené pre zahraničných bádateľov.

Nasledujúci príspevok PhDr. Miroslava Martinického s názvom *Osudy župných archívov na Slovensku v rokoch 1923 – 2023* sa zamerával na problematiku archívov bývalých šľachtických stolíc, ktoré sa nachádzajú v 19 archívnych fondoch. Ich pôvodcami boli bývalé šľachtické samosprávy súdnych stolíc, ktoré si svoje archívy začali budovať na prelome 15. – 16. storočia a zanikli z archívneho pohľadu pri zmene kompetencií v roku 1922. Najstaršie informácie o archívnych činnostiach máme zachované z roku 1576 z Trenčianskej stolice, prvé usporiadanie stoličného archívu poznáme z roku 1712 z iniciatívy Turčianskej stolice. Zavedenie registratúry moderného typu nastalo až za Jozefa II. v roku 1787. Dotkol sa aj názvu župných fondov, keď svoj názov majú odvodený až z posledného obdobia ich pôsobenia z rokov 1918 – 1922, ktoré tvorí len malé percento vyše 400-ročného fungovania. Pri štúdiu ich osudov z obdobia 1. ČSR vychádzal zo správ inšpektora pre archívy profesora Václava Chaloupeckého, ktoré treba podrobiť kritickej analýze. Vyzdvihol, že v medzivojnovom období sa nezničil žiaden župný archív, aj keď boli uložené v nevyhovujúcich priestoroch. V súčasnosti ešte nie sú všetky archívne fondy bývalých šľachtických stolíc usporiadané. Tieto fondy sú jedným z najväčších a najvýznamnejších zdrojov informácií pre dejiny archívov a dejiny regiónov. Zdôraznil, že pre ich spracovanie je dôležité, aby sa publikovali aj čiastkové štúdiá o tejto problematike, ktoré budú mať reálny vplyv na ich ďalšie fyzické usporiadanie.

PhDr. Božena Malovcová vo svojej prednáške s názvom *Vývoj okresnej a obecnej správy v podtatranskom regióne v rokoch 1918 – 1945* objasnila osobitné zmeny regionálnej a miestnej správy na Spiši a Zamagurí v čase 1. ČSR a 1. Slovenskej republiky. Územie Spiša bolo mnohonárodnostné a nie všetci súhlasili so zmenami, ktoré sa udiali po roku 1918. Tiež sa dotkla tvorby župného zriadenia, keď bola v rokoch 1923 – 1928 zriadená Podtatranská župa so sídlom v Liptovskom Mikuláši a v rokoch 1940 – 1945 Tatranská župa. Ďalej prezentovala priebeh tvorby okresných úradov v Poprade, Kežmarku a Spišskej Starej Vsi. Podstatnejšou zmenou prešli obvody a sídla jednotlivých notariátov, ktoré fungovali bez zmeny od roku 1924 až do roku 1945. Nakoniec hovorila o obecnej správe v obciach a mestách na podtatranskom území od vzniku 1. ČSR až po oslobodenie v roku 1945.

Posledným prednášajúcim prvého dňa konferencie bol PhDr. Ladislav Vrtel, ktorý na základe svojich pamätí a nepublikovaných návrhov objasnil proces *Tvorby symbolov samosprávnych krajov (VÚC) v rokoch 2001 – 2002*. Hlavnú úlohu zohrávala Heraldická komisia Ministerstva vnútra SR, ktorá vyhotovila zásady tvorby erbov samosprávnych krajov. Hovoril o návrhu profesora Jozefa Nováka s grafikom Jozefom Čisárikom vyhotovenom v intenciiach zásad heraldickej komisie či perspektívnejšom návrhu Ing. Zdenka G. Alexyho na spojenie historickej symboliky bývalých stolíc, na území ktorých dnes pôsobia samosprávne kraje. Pri úvahách o ich tvorbe prevládli nakoniec návrhy na oživenie tradičných erbov bývalých stolíc s prihliadaním na historické tradície regiónu. Na záver konštatoval, že schválené erby samosprávnych krajov za 20 rokov ich existencie neboli spochybnené, neboli snahy o ich zmenu a verejnosť sa s nimi stotožnila.

Ďalší deň otvoril Mgr. Marián Babirát s referátom *Príspevok k dejinám verejnej správy na príklade Bratislavskej župy II. (1923 – 1928) a Bratislavskej župy III. (1940 – 1945)*. Hovoril, že rozlohou bola väčšia ako bývalá Bratislavská stolica a tvorilo ju

spolu 15 okresov. Ďalej opísal jej vnútornú organizáciu a kompetencie, bližšie sa venoval župnému archívu. Podotkol, že cenným prameňom pre historický výskum sú volebné dokumenty (výsledky). Bratislavská župa za 1. Slovenskej republiky bola zmenšená o územie pripadnuté Maďarsku a skladala sa zo šiestich okresov a jej kompetencie boli o úroveň nižšie ako v období 1. ČSR. K archívnemu fondu sú vyhotovené archívne pomôcky pre bádateľov, ktoré sú prístupné na webe Štátneho archívu v Bratislave.

Regionálnej správe bol venovaný príspevok Ing. Evy Jergovej, v ktorom účastníkom konferencie objasnila *Verejnú správu na arbitrážnom území so zameraním na okres a mesto Rožňava*. Mesto bolo od októbra 1938 do januára 1945 pričlenené k Maďarsku a na jeho území bola verejná správa rozdelená na vojenskú, civilnú a vojenskú vojnovú správu. Opísala sťahovanie okresného úradu na slovenské územie do Dobšinej, zavádzanie nového územnosprávneho členenia, keď bolo obnovené maďarské župné zriadenie, problémy s formovaním a dopĺňaním úradníctva, pohraničným stykom obyvateľstva, vydávaním pasov či výmenou tovarov. Rožňava sa zároveň zmenila z veľkej obce na župné mesto. Československá správa bola v meste obnovená v apríli 1945.

Po nej nasledoval spoločný príspevok Mgr. Moniky Mikleovej a Mgr. Miroslavy Verešovej s názvom *Zmeny v územnom členení verejnej správy v okrese Nové Zámky a príľahlých okresov do roku 1960*. Autorky zdôraznili, že pri spracúvaní archívnych dokumentov obce alebo vybavovaní žiadosti občana je dôležité vedieť, do ktorého okresu v určitom časovom období obec patrila. Zamerali sa na podrobné zmapovanie začlenenia obcí v novozámockom regióne a v okolí v jednotlivých obdobiach, keďže obce dnešného okresu Nové Zámky v minulosti patrili okrem spomenutého okresu až do šiestich rozličných okresov.

Ďalší príspevok od Ing. Martiny Šlampovej s názvom *Od tatranskej osady po mesto Vysoké Tatry* priblížil prierez transformácie a zlúčenia podtatranských osád do jedného samosprávneho celku. Na začiatku podala prehľad osád vznikajúcich v tatranskom horskom regióne v 2. polovici 19. storočia. Podmienky, ktoré položili základy zjednocovania osád, boli najmä myšlienky o samostatnosti, kandidovanie obyvateľov z osád do obecných zastupiteľstiev a záujmy podnikateľov. Cieľ sa podarilo obyvateľom dosiahnuť až v roku 1947, keď vznikla obec Vysoké Tatry s právomocou okresu. V roku 1954 dostala kompetencie krajského stupňa, čo bolo ďalším pozitívom pre jej rozvoj. Vyššiu úroveň dosiahla v roku 1990, keď sa spojili tri obce do jedného mesta s názvom Starý Smokovec (súhlas so spojením dala väčšina dotknutých obyvateľov v petícii cez víkend pred vyhlásením). Posledná zmena sa udiala v roku 1999, keď sa zmenil názov na mesto Vysoké Tatry.

Dvojica archivárov PhDr. Peter Vitek a Mgr. Lubomír Michalko sa v spoločnom príspevku s názvom *Predstaviteľia štátnej správy na území Liptova v medzivojnovom období* pozreli na personálne obsadenie najvyšších úradníkov na župnej a okresnej úrovni a ich životné osudy. Dotkli sa tiež problematiky stavby nemocnice, bytov pre miestnych úradníkov a ich pracovnej disciplíny, ktorú vykonávali na profesionálnej úrovni.

Posledný blok prednášok začal Mgr. Ján Jakubík s príspevkom „*Zludovenie miestnej správy na území Slovenska na začiatku päťdesiatych rokov 20. storočia*“.

Účastníkom ozrejmil transformáciu miestnych národných výborov z povojnového orgánu miestnej správy na pofebruárový orgán zasiahnutý politickými čistkami, podriadený kontrole a potrebám komunistickej strany.

Mgr. Helena Holá venovala svoj referát *Pôsobeniu Kolomana Ottingera, úradníka verejnej správy v Považskej Bystrici (1938 – 1968)*. Najprv načrtla jeho životnú dráhu a potom jeho jednotlivé pôsobenia a prácu ako štátneho zamestnanca, ktorý v roku 1938 prišiel do Považskej Bystrice. Postupne sa vypracoval až na zástupcu prednostu Okresného národného výboru a neskôr sa stal vedúcim Okresného archívu v Považskej Bystrici. Opísala ho ako precízneho a vzorného úradníka, ktorý pracoval aj po odchode do dôchodku až do svojej smrti v roku 1977.

Ďalšiu osobnosť predstavila Mgr. Ingrid Janigová v príspevku *Prínos obecného notára Eugena Chriena k vzniku jednotného samosprávneho celku Vysoké Tatry*. V úvode sa venovala všeobecne povolaniu notára a potom bližšie cez osobnosť Eugena Chriena osvetlila jeho podiel na vzniku obce Vysoké Tatry. Tento úradník položil základy na vytvorenie kompaktnej a funkčnej administratívnej inštitúcie v podobe tatranskej obce. Vyzdvihla i jeho umeleckú stránku, keď sa vo voľných chvíľach venoval maľbe s motívmi krajínok, najmä Vysokých Tatier.

Pplk. doc. JUDr. Ing. PhDr. Kristína Králiková, PhD., MBA v príspevku *Na okraj činnosti osobnej základne (personálneho substrátu) verejnej správy* predstavila výskum vzťahu personálneho substrátu vo verejnej správe vo vzťahu k reformám, ktoré sa udiali alebo udejú na Slovensku. Túto problematiku predstavila na personálnom substráte Policajného zboru. Jej výskum sa orientuje aj na negatívne javy, ktoré sa objavujú na pracovisku ako korupcia či nepotizmus a venuje sa aj hodnoteniu, aké osobnostné, vzdelanostné a kvalifikačné kritériá má personál vo verejnej správe spĺňať. Ďalej podotkla, že personálny substrát verejnej správy vytvárajú primárne kádre, t. j. riadiaci pracovníci, ktorí môžu byť volení alebo zvolení, a tiež odborný personál, čo sú výkonní zamestnanci alebo pracovníci, ktorí sú na svoje pozície vyberaní alebo naborovaní. Na záver upozornila, že jedine kvalitný personál vo verejnej správe môže vytvárať dobrú verejnú správu.

Posledným prednášajúcim bol doc. PhDr. Stanislav Konečný, PhD., MBA s príspevkom *Vzdelávanie zamestnancov verejnej správy v kontexte reforiem verejnej správy v Slovenskej republike v ostatnom polstoročí*. Opísal, ako po 2. svetovej vojne postupne zdvíhali požiadavky kvalifikačných nárokov. Dovtedy väčšine úradníkov stačilo právnické vzdelanie a nebola požiadavka, aby si svoju kvalifikáciu dramaticky aktualizovali. Počiatky vzdelávania sú spojené so vznikom národných výborov. Vtedy boli však kritériá na vzdelanie skôr ideovo-politické ako odborné, resp. iba všeobecné. Od roku 1953 sa postupne kritériá začínajú špecifikovať a od roku 1958, resp. 1965 sa odbornosť dostávala viac do popredia. V roku 1960 sa zaviedli podnikové inštitúty pre technické odbory, výnimočne aj pre ústredné orgány. Dôsledkom toho postupne vznikali ďalšie vzdelávacie inštitúcie, pričom kontinuita vzdelávania zamestnancov pred nástupom do zamestnania nastala až v roku 1983. Vznikom samospráv po roku 1989 sa vytvorili regionálne vzdelávacie centrá, ktoré doteraz fungujú nepretržite. Na koniec poznamenal, že Slovensko nemá vybudovanú centrálnu vzdelávaciu inštitúciu pre zamestnancov verejnej správy v rámci celoživotného vzdelávania.

Súčasťou konferencie bola aj sprievodná výstava *100 rokov reforiem verejnej správy na Slovensku v dokumentoch štátnych archívov*. Výstava bola inštalovaná na siedmich obojstranných paneloch a tematicky bola zostavená z archívnych dokumentov, ktoré sú súčasťou početných a rozsiahlych archívnych súborov uložených v štátnych archívoch na Slovensku.

Záverom však musíme dať za pravdu slovám českého kolegu Karla Řeháčka, ktoré odznegli na podujatí, že aj keď boli niektoré reformy verejnej správy prospešné pre občanov, z pohľadu archivárov ich môžeme nazvať tragédiou, pretože museli bojovať s delimitáciami, spisovými rozlukami, pravými a nepravými prioritami, vymedzovaním fondu a neraz i so stratou dokumentov.

Norbert Praženka
odbor archívov a registratúr SVS MV SR

SCRIPTORIUM BRUNENSE (LETNÁ ŠKOLA POMOCNÝCH VIED HISTORICKÝCH)

Pod týmto názvom sa už po druhýkrát konala v posledný júnový týždeň (26. – 30. júna 2023) letná škola pomocných vied historických v Brne. Organizoval ju Ústav pomocných vied historických a archivnictví Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity. Stretli sa na nej žiaci stredných škôl, odborná verejnosť a študenti historických odborov od bakalárskych ročníkov až po doktorandské. Takáto širokospektrálnosť bola umožnená usporiadaním prednáškových blokov, ktoré boli vždy rozdelené do štyroch sekcií s rozdielnou úrovňou náročnosti. Na výber bol vždy aj jeden seminár v angličtine vedený zahraničnými odborníkmi z Viedne (Peter Csendes, Karel Hruza, Alexandra Kaar, Daniel Luger a Maria Theisen). Anglické prednášky využili nielen domáci študenti, ale aj niekoľko zahraničných účastníkov zo Stredoeurópskej univerzity a z Univerzity Adama Mickiewicza. Poslucháči mali celkovo k dispozícii v siedmich blokoch 28 seminárov s najrôznejším obsahom od vývoja písma až po numizmatiku a dejiny umenia.

Každý prednášajúci mal na predstavenie svojej témy tri a pol hodiny. Keďže zámerom letnej školy nebolo len poskytnúť nové faktografické informácie, ale aj demonštrovať účastníkom rozmanité spôsoby práce s prameňmi, semináre boli vždy obohatené o čítanie, prekladanie a interpretáciu písomností ilustrujúcich výklad. Aj samotní prednášajúci si navzájom navštevovali prednášky, aby sa dozvedeli, na čom pracujú ich kolegovia. Pre študentov to bol osviežujúci pohľad, keď sa do diskusie zapojil okrem vyučujúceho a žiakov ďalší profesionál. Semináre väčšinou prebiehali v priestoroch filozofickej fakulty, no niektoré sa konali aj v Moravskom zemskom archíve alebo v Moravskej zemskej knižnici. Počas nich mali študenti možnosť dostať sa priamo k originálom prameňov.

Kurzy Scriptoria sa venovali predovšetkým stredoveku, no oproti prvému ročníku si tu našlo miesto aj viacero seminárov k dejinám raného novoveku. Nie je možné ich

na tomto mieste všetky predstaviť kvôli ich početnosti. Pre uhorské dejiny bola najzaujímavejšia prednáška o iluminovaných rukopisoch Mateja Korvína od Marie Theisen, ktorá postupne vysvetlila, akým spôsobom sa budovala kráľovská knižnica, ako prebiehal nákup kníh a predstavila rozdielne iluminátorské štýly talianskych miest a bližšie aj niekoľko dielní. V kurzoch sa najčastejšie objavovali témy spojené s diplomatikou alebo s kodikológiou a k nej pridruženými disciplínami. Zastúpená však bola aj paleografia, numizmatika, heraldika, sfragistika a právne dejiny. Viacerými seminármi sa tiahla línia objavujúca spôsoby používania digitálnych nástrojov v historickom výskume.

Scriptorium Brunense nebolo len o formálnom vzdelávaní. V stredu popoludní sa uskutočnila exkurzia do mestečka Rajhrad, kde účastníci navštívili najprv Diecézny archív Brnianskeho biskupstva, ktorý môže slúžiť ako vzor pre archívy cirkevných inštitúcií. Nasledovala prehliadka tamajšieho významného benediktínskeho opátstva a najmä jeho kostola i knižnice. Večerná grilovačka v kláštornej záhrade zakončila náročný deň. Záver letnej školy patril návšteve výstavy bohato iluminovaných rukopisov Elišky Rejčky, ktorá prebiehala na Špilberku pri príležitosti 700. výročia založenia kláštora cisterciáčok na Starom Brne. Pri rozlúčkach účastníkov neraz padli slová, že o rok sa vidíme opäť, čo svedčí o kvalite podujatia a nezostáva nič iné, len sa tešiť na ďalší ročník.

Eduard Lazorík
Ústav pomocných vied historických a archivnictví
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
a
Ústav hudobnej vedy
Slovenská akadémia vied

**OD DOBROČINNOSTI A SVOJPOMOCI
K ŠTÁTNEJ SOCIÁLNEJ POLITIKE.
IDEY, MODELÝ A PRAX V OBDOBÍ REGULAČNÝCH
ZÁSAHOV ŠTÁTU NA SLOVENSKU
V 19. A PRVEJ POLOVICI 20. STOROČIA
(SPRÁVA Z KONFERENCIE).**

V malej útulnej zasadačke ústavov spoločenských vied SAV na Klemensovej ulici v Bratislave sa 20. – 21. septembra 2023 konala príjemná komorná konferencia projektu VEGA 2/0114/21 (vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied) s názvom *Od dobročinnosti a svojpomoci k štátnej sociálnej politike. Idey, modely a prax v období regulačných zásahov štátu na Slovensku v 19. a prvej polovici 20. storočia.*

Organizátormi podujatia boli Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Ústav hospodárskych a sociálnych dejín a Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Prahe.

Stretla sa na ňom komunita nadšených českých a slovenských historikov, ktorí si do fókusu záujmu vzali starostlivosť o slabých, bezmocných a chorých v našich krajinách. Zanietené bádajú v dobovej tlači a študujú dokumenty v archívoch, aby svetu pripomenuli, čo pripomínať treba. Veci ako sociálne a zdravotné poistenie, pravidelné lekárske ošetrovanie, opatera sirôt, starcov či invalidov, alebo aj pomoc chudobným i bezdomovcom sa v minulosti rodili ťažko, za cenu sebaobetovania mnohých ľudí. Štát sa zodpovednosti za chudobných vyhýbal, ako sa len dalo, a novovekí podnikatelia pristupovali k sociálnej politike iba vtedy, ak im to prinášalo ekonomický efekt.

V každej dobe ale žili ľudia s láskavým srdcom plným súcitu. Tí najzanietenejší vo svojom úsilí často prekročili hranicu sebazničenia, či už fyzického, alebo finančného. Ich mená si musíme zapísať do pamäte, aby nám boli príkladom.

Príspevky usporiadatelia rozdelili podľa obsahu do troch blokov. Všetky prednášky boli zaujímavé a diskusie za nimi kvalitou nezaostávali. Dakedy boli dokonca dlhšie ako samotné prednesené práce. Historici sa jeden druhého zvedavo vypytovali, opýtaní nadšene odovzdávali ďalej svoje poznatky a skúsenosti.

Prvý blok niesol názov *Ideové východiská a motivácie sociálnej výpomoci a sociálnej politiky*.

Vystúpili v ňom Ingrid Kušniráková: *Chudobinská starostlivosť v Uhorsku (1750 – 1850) – náboženské a teoretické koncepty verzus realita*; Dušan Kováč: *Sociálna politika v programoch politických strán na Slovensku v 19. a začiatkom 20. storočia*; Juraj Benko: *Odbory na Slovensku a vznik ČSR. Pokračovanie svojpomoci a boja v iných podmienkach*; Jakub Štofanič: *Kresťansko-sociálne myslenie a prax na Slovensku (1891 – 1945)*; Ľudovít Hallon: *Štátna sociálna politika na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*; Eva Škorváňková: *Ideové východiská a inšpirácie v sociálnej politike Slovenského štátu a jej realizácia na príklade ženského odboru HSLS*.

Druhý sa volal *Dobročinnosť, svojpomoc a počiatky štátnej sociálnej politiky – motivácie a prax*.

Svojím výskumom sa prezentovali historici: Elena Mannová: *Spolková dobročinnosť a svojpomoc v Uhorsku*; Roman Holec: *„Prejavujeme lásku k bližnému, aby nerovnosť majetkovú vyrovnávala, aby hatila trápenie a utlačovanie nevinných. Keby táto kresťanská láska všade panovala, nebolo by socialistov a žiadnych revolúcií ...“ Šľachta a dobročinnosť*;

Dagmar Hájková: *Výteční strýčci z Ameriky: americká potravinová pomoc Československu po prvej svetovej válce*; Anna Falisová: *Zdravotná starostlivosť ako súčasť sociálnej politiky v medzivojnovom období*.

Konferenciu uzatváral štvrtkový tematický blok *Inštitúcie v dis/kontinuite politických a sociálnych zmien*.

Pred hosti predstúpili: Gabriela Dudeková Kováčová: *Medzi sociálnou výpomocou a represiou: Od robotárne k azylu pre bezdomovcov*; Peter Macho: *Modranský sirotiniec a konfesijné aspekty evanjelickej diakonie na Slovensku v medzivojnovom období*; Martin Jemelka: *Válkou k firemní sociální politice (Firemní sociální politika a první světová válka na příkladu obuvnického průmyslu v Předlitavsku)*; Zdeněk Nebřenský: *Péče o pracující ženy v dolnoslezských továrnách, 1892 – 1920*; Jakub Rákosník: *Soukromé sociální fondy v meziválečném období*; Martina Fiamová: *Ústav mrzáčkov v Bratislave: ciele a podoby v 30. a 40. rokoch minulého storočia*; Katarína

Haberlandová: *Bytové družstvá v kontexte sociálnej politiky na Slovensku (1918 – 1945)*.

Poslucháčom sa pred zrakom postupne formoval kompaktný obraz premien sociálnej politiky v minulých dvoch storočiach. V období Uhorska sa chudobinskou starostlivosťou zaoberala predovšetkým cirkev a šľachta. Katolícke náboženské koncepty mali pomoc bližnému vo svojom ideovom programe, ale realita bola často iná ako proklamované ideály. Luteráni sa o chudobných starali tiež, ale ich snaha nebola motivovaná konfesiónálne, pretože milosrdenstvo bolo v kompetencii Boha. Napriek tomu sa medzi nimi našli farári, ako napríklad rodina Zochovcov v Modre, ktorí opatere chudobných sirôt zasvätili svoje životy po viac generácií.

Pre šľachtu bola charita formou sebareprezentácie, pričom si treba uvedomiť rozdiel medzi mecenášstvom a dobročinnosťou. To prvé prináležalo len bohatej šľachte. Aristokracia podporovala umelcov, aby si vybudovala vlastnú dvorskú kultúru a mohla sa navzájom omračovať svojím štýlom. Dobročinnosť sa sústreďovala predovšetkým na vidieku a bola doménou vidieckej šľachty. V jej radoch sa našli ľudia, ktorí obrátili pozornosť na biednych. Starali sa o siroty a starcov, zakladali školy a chudobince. Niektorí na to minuli celý majetok.

Filantropia ale nebola len súčasťou kultúrneho kapitálu darcu. Ak bola rozumne orientovaná, prinášala aj ekonomický prínos. Zaopatrený zamestnanec dokázal podávať lepšie pracovné výkony ako hladný chudák. Prekvapivá informácia bola, že sociálny program firmy Baťa sa neorientoval len na bytovú výstavbu. Tá bola okrajová a iba pre úradníkov. Podnik venoval pozornosť predovšetkým stravovaniu zamestnancov. Počas prvej svetovej vojny kúpil dva veľkostatky, aby vo svojich jedálňach mohol podávať chutné a výživné pokrmy. Takáto potravinová sebestačnosť bola v čase hladu dôležitá. Vo firemnom periodiku tvorili informácie o tom, čo sa kedy a kde bude jesť, významnú časť obsahu. Dáva to svedectvo o tom, že pre pracovníkov boli dôležité a zaujímavé.

V neskoršom období vstúpili na pole charity aj bohatí mešťania s ambíciami postúpiť do šľachtického stavu.

Politické strany v 19. storočí bojovali za zrušenie poddanstva, riešili daňové problémy a národnostné otázky. O sociálne otázky sa zaujímali málo, pretože chudobní nemohli voliť, a tak boli slabé publikum. Zmenu v situácii spôsobila prvá svetová vojna, ktorá viedla k zániku starých časov a medzi iným priniesla aj všeobecné volebné právo. Začal boj o voličov. Vznikali sociálne orientované strany, formovali sa odbory tlačiace na zamestnávateľov.

Postupne sa stupňoval tlak na štát, ktorý dovtedy vystupoval alibisticky a používal viac represívne spôsoby riešenia problému. V Uhorsku fungovali tzv. robotárne a polepšovacie ústavy sústreďujúce tulákov, žobrákov a bezdomovcov. Mali charakter trestníc s nútenými prácami a panoval tam prísny režim. „Chovanci“ v nich boli buď za trest, alebo dobrovoľne, aby unikli hladu a zime. Pracovali za ťažkých podmienok a tým, čo zarobili, platili svoj pobyt v zariadení.

Než začal obrat k lepším časom, výraznú úlohu plnila ľudská spolupatričnosť. Vznikali spolky, ktoré zakladali ľudia rovnakých konfesíí alebo profesií. Niektoré boli čisto dobročinné, orientované na charitu. Iné, svojpomocné, združovali členov,

aby si vzájomne pomáhali v ťažkých životných situáciách. Pri spolkovej aktivite bola dôležitá zodpovednosť, solidarita a dodržiavanie pravidiel.

Na záver konferencie Jakub Rákosník zhrnul nové poznatky a poďakoval vystupujúcim hosťom. Rodinnú pohodu a radosť zo vzájomného stretnutia umocňovali pekné počasie vonku, príjemné prostredie a po celý čas trvania podujatia štedro prestreté stoly s chutným pohostením.

Alena Gazdíková
Slovenský národný archív

KOLOKVIUM PRI PRÍLEŽITOSTI ŽIVOTNÉHO JUBILEA PETRA KARTOUSA

Pri príležitosti osemdesiatych narodenín PhDr. Petra Kartousa, CSc. sa dňa 12. septembra 2023 konalo kolokvium venované zároveň jeho päťdesiatročnému pôsobeniu v slovenskom archívniectve. Peter Kartous je medzi archívármi známy hlavne ako niekdajší riaditeľ odboru archívov a registratúr Ministerstva vnútra Slovenskej republiky (v minulosti Archívna správa, odbor archívniectva a spisovej služby), heraldik a genealóg. Pri príchode do Malého kongresového centra Slovenskej akadémie vied na Štefánikovej ulici vítal hostí sám oslávenec.

Kolokvium otvorila príhovorom Mária Grófová, ktorá prítomných sprevádzala priebehom celého podujatia. Ako prvá dostala slovo súčasná riaditeľka odboru archívov a registratúr (ďalej OAR) Mária Mrižová. Svoj príspevok začala osobnými spomienkami na začiatok jej pôsobenia na OAR pred 27 rokmi, s čím sa spája aj jej prvé stretnutie s Petrom Kartousom. Následne predniesla podrobný životopis jubilanta s vyzdvihnutím jeho kariérnych a profesijných úspechov. Priblížila okolnosti jeho cesty k štúdiu archívniectva, prehľad zamestnaní, ktoré po vyštudovaní vystriedal, až sa v roku 1969 dostal na archívnu správu, kde pôsobil až do odchodu do dôchodku v roku 2008.

Ako druhý dostal slovo Ladislav Vrtel, herold Slovensko, ktorý predstavil činnosť Heraldickej komisie Slovenskej republiky pod predsedníctvom Petra Kartousa. Heraldická komisia vznikla v roku 1974 na podnet Katedry slovenských dejín Univerzity Komenského v Bratislave, pretože bolo potrebné regulovať zmeny v mestských a obecných znakoch. Funkciou predsedu komisie bol poverený riaditeľ archívnej správy. Peter Kartous sa stal jej riaditeľom, a teda aj predsedom komisie, v roku 1979. Na čele heraldickej komisie stál až do roku 2017 aj napriek tomu, že už nebol riaditeľom OAR. Ladislav Vrtel v príhovore vyzdvihol jeho nenahraditeľný podiel na činnosti komisie a ako súčasný predseda Heraldickej komisie SR mu poďakoval za dlhé roky práce.

Mária Španková, bývalá kolegyňa Petra Kartousa, na stretnutí porozprávala o medzinárodných spoluprákach na úseku archívniectva za jeho pôsobenia na OAR. V roku 1973 sa zúčastnil stáže v Paríži, čo mu pomohlo aj v jeho ďalšej profesijnej činnosti

pri nadväzovaní zahraničných spoluprác. Za jeden z jeho najväčších úspechov možno považovať organizovanie konferencie Medzinárodnej rady archívov (*Table ronde des Archives*), ktorá sa uskutočnila v roku 1983 v Bratislave. Vymenovala aj ďalšie úspešné spolupráce a vyznamenania, ktoré mu boli za jeho prínosnú prácu udelené. Medzi najvýznamnejšie ocenenia určite patrí francúzsky Rad umenia a literatúry (*Order des Arts et des Lettres*).

Spomienky na Petra Kartousa a jeho vzťah k okresným archívom ilustrovala v príhovore doplnenom prezentáciou bývalá dlhoročná riaditeľka archívu v Poprade – Spišskej Sobote, Božena Malovcová. Zamerala sa na výstavbu nových budov pre okresné archívy, ktoré boli postavené počas pôsobenia Petra Kartousa na OAR. Spolu bolo zrekonštruovaných alebo novopostavených až 26 budov. Poďakovala sa mu za všetku pomoc pri riešení problémov okresných archívov a pripojila rôzne fotografie z udalostí v okresných archívoch, ktorých sa zúčastnil aj P. Kartous.

Pred účastníkov kolokvia sa postavil i Ján Madarás, bývalý spolužiak Petra Kartousa a jeho blízky priateľ až do dnešných dní. Predchádzajúce príspevky obohatil hlavne o vlastné spomienky a ich spoločné zážitky už od roku 1960, keď sa obaja zapísali na štúdium archívniectva. Porozprával, ako chodili spolu cvičiť, ale občas to prehnali, alebo ako podnikli výlet stopom do Bobrovca. Neskôr spolu nastúpili do zamestnania na archívnej správe, pomáhali si pri stavbe domu a trávili spoločné dovolenky na Duchonke. Vďaka týmto spomienkam spoznali poslucháči okrem profesijného života P. Kartousa aj kúsok z jeho súkromia.

Na záver podujatia sa prítomným prihovoral aj P. Kartous, ktorého manželka pred podujatím inštruovala, aby sa príliš veľa nevychvaľoval (a údajne mu aj zaspievala Ivanovu pieseň – Keď sa vidím v zrkadle). Slovo dodržal, poďakoval sa všetkým hosťom s príspevkami, a následne aj ostatným, ktorí si ich prišli vypočuť. Svoj príhovor ukončil vlastným krédom: každý človek by mal poznať svoju genealógiu a počas života absolvovať cestu okolo sveta. Priznal sa, že jemu sa podarilo splniť už oboje. Po kolokviu nasledovalo malé pohostenie pre zúčastnených poslucháčov.

Adriana Biačková
Slovenský národný archív

VŠESTRANNÝ ARCHIVÁR JÁN MILAN DUBOVSKÝ (SEMINÁR Z CYKLU OSOBNOSTI SLOVENSKEHO ARCHÍVNICTVA)

Tento rok netradične, nie v decembri, ale zato presne mesiac pred Vianocami 24. novembra 2023 sa konal už ôsmy seminár z cyklu Osobnosti slovenského archívniectva, ktorý bol venovaný archivárovi Jánovi Milanovi Dubovskému. Cyklus seminárov Osobnosti archívniectva si pripomína dôležité osobnosti, ktoré svojou prácou významne prispeli k rozvoju archívniectva na Slovensku. Pri príležitosti nedožitých jubileí sa konali semináre venované Michalovi Kušíkovi, Elemírovi Rákošovi, Joze-

fovi Watzkovi, Jozefovi Kočišovi, Otmarovi Gergelyimu, Zore Viestovej či Darine Lehotskej.

Za kooperácie Spoločnosti slovenských archivárov, Štátneho archívu v Bratislave, pracoviska Archív Modra, Sekcie archívnictva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV a Mestského múzea v Pezinku zaznelo v Dome kultúry v Pezinku osem príspevkoch, ktoré priniesli informácie o osobnosti Jána Milana Dubovského z pohľadu pracovného i súkromného. Prednášajúci poslucháčom priblížili, aký bol kolega, vedúci, priateľ a otec. Seminár si nenechali ujsť jeho priatelia, kolegovia, študenti, rodinní príslušníci a dokonca aj mladí archivári, ktorí sa mohli inšpirovať jeho pracovným entuziazmom.

Ján Milan Dubovský, slovenský archivár a historik, sa narodil 7. júna 1933 v Trnave. V rokoch 1956 – 1960 absolvoval klasickú filológiu a históriu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 1959 začal pracovať v Štátnom okresnom archíve v Pezinku, ktorý sa neskôr presťahoval do Modry. Od roku 1960 do roku 2000 bol jeho riaditeľom. Bol tiež aktívnym členom Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. Patrí medzi zakladateľov moderného slovenského archívnictva a pomocných vied historických.

Seminár sa začal úvodnými príhovormi, ktoré predniesli Martina Orosová, predsedníčka Spoločnosti slovenských archivárov, Roman Mács, primátor mesta Pezinok a Petra Pospechová, riaditeľka Mestského múzea v Pezinku.

Ako prvá predniesla svoj príspevok s názvom *J. M. Dubovský a Slovenská historická spoločnosť pri SAV, Krúžok historikov v Modre* Veronika Nováková. Prednáška bola zameraná na prácu Jána Milana Dubovského v rámci krúžku histórie v Slovenskej historickej spoločnosti. Na začiatok prednášajúca uviedla pár biografických údajov a pokračovala informáciami o vzniku Krúžku historikov v Modre. Ján Milan Dubovský bol najskôr členom Krúžku historikov v Trnave, ktorý patril pod Západoslovenskú pobočku Slovenskej historickej spoločnosti. Neskôr vyjadril potrebu založenia nového krúžku v priestore medzi Bratislavou a Trnavou. Rozoslal list dvadsiatim šiestim kolegom historikom s prosbou o spoluprácu. Bola zorganizovaná aj zakladajúca schôdza, na ktorej sa ale nezúčastnili všetci oslovení. V roku 1979 vznikol Krúžok historikov v Modre s osemnástimi členmi a zachovali sa aj jeho pôvodné plány. Ďalej prednášajúca opisovala rôzne podujatia a prednášky, na ktorých sa Ján Milan Dubovský zúčastňoval ako člen krúžku alebo ktoré krúžok sám organizoval. Spomeňme napríklad Vlastivedný seminár venovaný Matejovi Belovi, seminár na tému o banských strediskách na západnom Slovensku, sympóziu o paleografii, epigrafii a kodikológii, seminár narodenie Juraja Fándlyho a rôzne ďalšie. Na záver boli vymenované jeho pracovné zásluhy, členstvo v organizáciách, kam prispieval článkami, aké mal archívne kvality a aké ceny získal. Rozprávanie bolo zakončené osobnými spomienkami Veroniky Nováковой na Jána Milana Dubovského.

Druhý príspevok prezentoval Oliver Solga – *J. M. Dubovský a spolupráca s mestom Pezinok*. Prednášajúci priblížil predovšetkým prácu Jána Milana Dubovského spojenú s archívom v Pezinku (ktorý sa neskôr presťahoval do Modry). V Štátnom okresnom archíve v Pezinku začal pracovať v roku 1959 ako archivár, ale už v roku 1960 sa stáva jeho riaditeľom. Z pozície riaditeľa archívu sa venoval aj písaniu rôznych publikácií o archíve a meste Pezinok. Napríklad v roku 1982 s Jurajom Žudelom zostavi-

li publikáciu Dejiny Pezinka, v knihe Proti fašizmu v okrese Bratislava-vidiek z roku 1986 spomína množstvo udalostí a osôb spojených s protifašistickým odbojom aj v Pezinku, v roku 1974 vyšla publikácia 20 rokov Okresného archívu Bratislava-vidiek v Pezinku 1954 – 1974. Spolupracoval aj na viacerých publikáciách o regióne a monografiách o okolitých obciach. Prednášateľ opisoval, aké mal J. M. Dubovský ťažké podmienky pri vydávaní kníh počas komunistického režimu, keď bol problém so schvaľovaním publikácií. Po páde režimu Ján Milan Dubovský vyjadril svoj názor, ktorým odsudzoval tento proces. V roku 1968 nesúhlasil so vstupom vojsk Varšavskej zmluvy na naše územie a pomáhal šíriť materiály a letáky odsudzujúce tento akt. Ján Milan Dubovský spolupracoval s rôznymi mestskými organizáciami a inštitúciami, ktorým pomáhal organizovať mnohé výstavy, bol členom viacerých mestských komisií a rád a prispieval aj článkami do novín a časopisov. Na záver prednášajúci predniesol spomienky jeho kolegov a priateľov.

Tretí referát *J. M. Dubovský – novodobý Gabriel Kolinovič Šenkvičský* od Martina Lukáča bol z dôvodu neprítomnosti autora prehraný videozáznamom. Prezentácia približovala osobu J. M. Dubovského v jeho domácom prostredí v obci Šenkvice. Ján Milan Dubovský síce pochádzal z obce Dechtice, ale skoro celý život strávil v Šenkvičiach. Do obce sa priženil a neskôr si s manželkou postavili vlastný dom ako šenkvičské zázemie jeho pôsobnosti. Bol aktívnym členom Vlastivedného krúžku pri Osvetovej besede a pomáhal organizovať rôzne podujatia, ako boli napríklad alegorické sprievody či obecné slávnosti 400 rokov Šenkvic, z ktorých vznikla aj rovnomenná monografia. Cieľom Vlastivedného krúžku bolo dokumentovanie kultúrneho a pamäťového dedičstva obce a okrem iného sa venoval aj zbieraniu piesní, zvykov, hier, tancov a historických predmetov viažucich sa k dejinám obce. Jedným z výsledkom činnosti členov krúžku bolo otvorenie Pamätnej izby v roku 1969 vo vežovej časti kostola. Pamätná izba sa neskôr presunula do väčších priestorov a postupom času vzniklo Obecné múzeum. Vlastivedný krúžok sa podieľal aj na organizovaní výborov ochrany pamiatok kultúrneho dedičstva a inicioval rekonštrukciu kostola a hradobného areálu v rokoch 1963 – 1965. Ján Milan Dubovský sa ako člen Vlastivedného krúžku zúčastnil na tvorbe názvoslovía ulíc v Šenkvičiach. V 50. a 60. rokoch 20. storočia obec zažívala demografický a stavebný rozmach. Z toho dôvodu bolo potrebné pristúpiť k procesu pomenúvania už existujúcich ulíc. Návrhom sa zaoberala školská a kultúrna komisia pri miestnom národnom výbore na báze konkrétnych návrhov Vlastivedného krúžku. Obec vznikla v roku 1964 zlúčením Malých a Veľkých Čaníkoviec a vďaka intervencii Jána Milana Dubovského dostala názov Šenkvice. Pôsobil aj ako bádateľ šenkvičských dejín a do obce prinášal vzdelanie a intelektuálny záujem. V rámci Vlastivedného krúžku vytváral transkripcie a preklady latinských písomností a pátral po prvej písomnej zmienke o obci.

Dubovský venoval veľkú pozornosť životným osudom nežijúcich šenkvičských osobností a učencov, z čoho vznikla aj biografická práca o Gabrielovi Kolinovičovi Šenkvičskom (1698 – 1770). Z jeho ďalšej publikačnej činnosti vznikla monografia Šenkvice či Polstoročie organizovanej telovýchovy a športu v Šenkvičiach. V 90. rokoch 20. storočia stál za heraldickým návrhom erbu zjednotenej obce Šenkvice. Ján Milan Dubovský sa zapájal aj do komunálneho diania obce. Bol členom volebných komisií a redakčnej rady časopisu Šenkvičan.

Štvrtý príspevok s názvom *Prínos J. M. Dubovského do problematiky novodobých cirkevných dejín* prezentoval Patrik Dubovský, syn Jána Milana Dubovského. Práca bola zameraná na záujem J. M. Dubovského o cirkevné dejiny, ktorý pochádzal z jeho silne veriacej rodiny. Preto sa v roku 1954 rozhodol študovať na Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Aj kvôli vtedajšej nepriaznivej politickej situácii a postojú štátu voči cirkvám po dvoch rokoch ukončil svoje štúdium. V rokoch 1956 – 1960 absolvoval na Filozofickej fakulte UK klasickú filológiu a históriu. Napriek tomu v ňom zostal neutíchajúci záujem o cirkev a jej dejiny. Písal rôzne články a publikácie a vlastnil bohatú cirkevnú knižnicu. Po roku 1989 sa pustil do bádania a výskumu o útlaku cirkvi počas komunistického režimu. Najviac sa ho dotýkali perzekúcie cirkvi, prebádal mnoho dokumentov o perzekúciách a vznikli dve významné knihy: *Akcia kláštory* a *Akcia rehoľnícky*. Ján Milan Dubovský sa zaujímal aj o cirkevný život v okolitých obciach a o dejiny cirkevnej literatúry. Na záver Patrik Dubovský priblížil poslucháčom J. M. Dubovského ako otca a podelil sa so svojimi osobnými spomienkami.

V poradí piaty odznel príspevok Štefana Hrivňáka, ktorý sa zamerl na *J. M. Dubovského v kontexte regionálneho heraldického výskumu a tvorby*. Autor na úvod osvetlil počiatky sfragistických výskumov na Slovensku a predstavil aj významné publikácie. Ján Milan Dubovský mal z pozície archívára rozhľad o obecných a mestských erboch. Bol prizvaný na spoluprácu pri vytváraní erbov obcí v okolí Pezinka. Zabezpečoval historický výskum, z ktorého vznikol obrázkový návrh. Prednášajúci na dvoch príkladoch priblížil, ako prebiehal proces. Najskôr opísal priebeh výskumu a vývin pečate hradného panstva Červený Kameň, z ktorého vznikol erb obce Častá a ďalej ozrejmil aj vznik a vývoj pečate mesta Pezinok a proces vzniku erbu mesta. Priblížil problematiku vyjadrenia erbu, na ktorom sa nachádza žena s dieťaťom v náručí. Ján Milan Dubovský mal vysvetliť rozpor v interpretácii, či ide o svätú Máriu alebo svätú Annu.

Šiesty referát od Juraja Turcsányho *J. M. Dubovský ako riaditeľ archívu* bol prednesený v zastúpení z dôvodu autorovej neprítomnosti. Príspevok ponúkol pohľad na Jána Milana Dubovského ako riaditeľa archívu. Stál na jeho čele v dobe jeho formovania na začiatku 60. rokov 20. storočia do roku 2000. Jeho riadiaca práca nebola jednoduchá. Podarilo sa mu zachrániť mnoho dokumentov. Roztrúsené dokumenty týkajúce sa miest a obcí v okrese Bratislava-vidiek sa vďaka nemu dostali pod jednu strechu archívu v Modre. Neváhal aj pomáhať pri vykladaní dokumentov pri sťahovaní. Ako riaditeľ sa venoval i publikačnej a osvetovej činnosti. V jeho vedúcej pozícii sa stretávali dve roviny. Vedel byť direktívny a prísny na jednej strane a na druhej milý a tolerantný. Autor na záver pridal svoje osobné spomienky na Jána Milana Dubovského od jeho prvého stretnutia s ním počas študentských čias, až po spoločnú prácu v archíve v Modre.

Predposledný príspevok s názvom *S „direttorem” vo „večnom meste”* predniesol Juraj Roháč. Príspevok približuje autorove študijné pobyty s J. M. Dubovským vo Vatikánskych archívoch. Prednes docenta Roháča trochu odľahčil a osviežil atmosféru. Svojimi príhodami rozveselil a rozosmial publikum. Na úvod osvetlil počiatky záujmu v Československu o študovanie dokumentov vo Vatikáne. Ako prvý sa tam dostal Alexander Húščava v 30. rokoch 20. storočia. Až po roku 1989 prichádzali

d'alší slovenskí archivári. Autor ďalej ozrejmil začiatky organizovaných študijných pobytov vo Vatikánskych archívoch a vznik ustanovenej pracovnej skupiny, v ktorej sa nachádzal aj J. M. Dubovský. V roku 1991 vyslali prvú skupinu a bol založený Slovenský historický ústav v Ríme. Cieľom študijných pobytov bolo spisovanie archívnych dokumentov týkajúcich sa územia Slovenska i Uhorska a systematické bádanie a výskum v archívnych fondoch. Pracovná skupina mala priblížiť skladbu fondov vo Vatikánskych archívoch a využitie archívnych pomôcok pri výskume dokumentov našom území pre slovenských bádateľov a archivárov. Autor ďalej pokračoval s podrobným opisom troch študijných pobytov, ktoré absolvoval s Jánom Milanom Dubovským. S poslucháčmi sa podelil o svoje osobné spomienky na spoločne strávený čas v archíve i mimo neho. Prezradil vtipné momenty zo spoločného spolunažívania počas pobytov po súkromnej aj pracovnej stránke. Autor umožnil pohľad do súkromia Jána Milana Dubovského a jeho osobnosti.

Ôsmy a posledný príspevok *J. M. Dubovský a rodina Dubovských z Dechtíc* predniesol synovec J. M. Dubovského, Marko Semeš. Prednášajúci priblížil rodinnú históriu Dubovských a predstavil predkov J. M. Dubovského. Rozprávanie bolo doplnené rodinnými fotografiami a dokumentmi nielen z rodinného archívu.

Z prednesených príspevkov sme sa dozvedeli o širokej škále aktivít Jána Milana Dubovského, ktorým sa venoval počas svojho života. Zaoberal sa množstvom tém a angažoval sa v mnohých oblastiach. Všetky svoje aktivity vykonával precízne a dôsledne. Všestranný v názve tohto seminára tak výstižne odzrkadľuje osobu Jána Milana Dubovského.

Nikola Danišová
Archív Pamiatkového úradu SR

ŽIVOTNÉ JUBILEUM MIKULÁŠA ČELKU

Čas plynie neuveriteľne rýchlo a v decembri tohto roku oslávi PhDr. Mikuláš Čelko svoje okrúhle životné jubileum – 70 rokov.

Mikuláš Čelko sa narodil 6. decembra 1953 v Liptovskom Mikuláši. Základnú školu začal navštevovať v Partizánskej Lupči, no v roku 1962 sa so svojou rodinou presťahoval do Piešťan, kde základnú školskú dochádzku ukončil. V rokoch 1969 – 1972 navštevoval Strednú všeobecnovzdelávaciu školu a po maturite sa prihlásil na štúdium na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, odbor archívnicstvo, ktoré ukončil v roku 1977. Počas vysokoškolského štúdia štyri roky pracoval ako vedecká pomocná sila a počas letných prázdnin brigádničil pri výskume veľkomoravského veľmožského sídla v Ducovom pri Piešťanoch.

V roku 1977 sa zamestnal v Banskej Štiavnici ako archivár pobočky Štátneho okresného archívu Žiar nad Hronom. V rokoch 1980 – 1996 ho poverili vedením, neskôr menovali riaditeľom Štátneho okresného archívu Žiar nad Hronom so sídlom v Kremnici, v rokoch 1996 – 2002 bol riaditeľom Štátneho okresného archívu v Banskej Štiavnici. Od roku 2003 až do odchodu do dôchodku v roku 2018 zastával funkciu vedúceho pobočky, neskôr pracoviska Štátneho archívu Banská Bystrica v Banskej Štiavnici. Tento stručný výpočet jeho zamestnaní svedčí o tom, že pre Mikuláša Čelku sa archívnicstvo stalo celoživotným poslaním bez ohľadu na podmienky pre jeho vykonávanie.

Už počas vysokoškolského štúdia sa postupne pripravoval na svoje budúce odborné zameranie spojené s históriou Banskej Štiavnice. Sám vo svojom profile uviedol, že *„Banská Štiavnica svojou starobylosťou, prelínanou modernými časťami, osobitným čarom, pozoruhodnosťami a výnimočnosťou sakrálnej a svetskej architektúry sa pre mňa stala miestom pôsobenia už takmer štyridsať rokov. Pre jej bohaté dejiny je to krátke obdobie, pre moju osobu celý aktívny pracovný vek“*. Povolaniu archivára zostal verný aj napriek rôznym peripetiám, viacnásobnému sťahovaniu pracovísk archívu, možnostiam výhodnejšieho uplatnenia v sfére vedeckého výskumu. Podobne ako jeho predok s identickým menom, ktorý tu v 19. storočí päťdesiat rokov pôsobil v školských službách, externe vyučoval dejepis v roku 1987 na Gymnázium v Banskej Štiavnici, pomocné vedy historické v rokoch 1995 – 1997 na Strednej priemyselnej škole chemickej, odbor reštaurovania a konzervovania papiera, a v roku 1999 na Strednej priemyselnej škole baníckej a hutníckej, odbor reštaurovania kameňa, v rokoch 2003 – 2004 prednášal stredoveké dejiny na Katedre ekomuzeológie Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela.

Ťažiskom jeho práce sa stalo sprístupňovanie archívnych fondov. Sprístupnil viaceré archívne fondy z najnovšieho obdobia, ale už po príchode do archívu v roku 1977 si stanovil osobnú úlohu – sprístupniť odbornej verejnosti historické pramene Banskej Štiavnice od 14. storočia aspoň do roku 1526. Toto predsavzatie splnil a výsledkom je 14 zväzkov inventáru k najrozsiahlejšiemu fondu Magistrát mesta Banskej Štiavnice a Banskej Belej. Jeho mnohoročná systematická práca tak prispela k zvýšeniu miery poznania života v meste v stredoveku, ale v archívnych pomôckach je zaradených aj niekoľko dokumentov (hlavne úradných a pomocných kníh) z obdobia raného novoveku.

Svoju pozornosť venoval tiež publikovaniu odborných štúdií, najmä k problematike správy mesta v stredoveku, baníctva, mincovníctva, produkcie drahých kovov, remesiel, cirkevných a školských dejín. V spolupráci s obecnými samosprávami sa stal propagátorom prípravy monografií jednotlivých obcí regiónu. Prvotinou bola monografia obce Beluj 1290 – 1990 v roku 1990 a poslednou *Banská Belá v premenách času 1228 – 2018*.

Mikuláš Čelko sa zúčastnil výskumov historických prameňov, týkajúcich sa Slovenska a Banskej Štiavnice v období stredoveku a novoveku v archívoch v zahraničí – Ostrihom, Budapešť, Sibiu, Varšava, Rím, Vatikán. Podieľal sa na príprave viacerých medzinárodných sympózií a výstav archívnych dokumentov, napr. výročie návštevy cisára Františka Štefana (2001). Posledným podujatím bol odborný seminár a výstava *Strieborná Štiavnica – 25 rokov v UNESCO a 780. výročie od udelenia mestských výsad Banskej Štiavnici* (2018); vypracoval niekoľko súpisov archívnych dokumentov, týkajúcich sa nielen Banskej Štiavnice, ale celého regiónu stredoslovenských banských miest.

Aj keď sa Mikuláš Čelko vyhýbal akémukoľvek vyzdvihovaniu vlastných úspechov a zásluh, predsa pri svojich šesťdesiatinách pripustil možnosť verejne prezentovať určité biografické údaje i výsledky svojej práce.¹ V príspevku ale nebolo uvedené, že jubilanta v roku 1995 ocenilo Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky udelením Pamätnej medaily Pavla Križku, vtedajšieho najvyššieho vyznamenania pre archivárov a v roku 2013 mu Mesto Banská Štiavnica udelilo Cenu za záchranu kultúrneho dedičstva a rozvoj mesta.

Aj po odchode do dôchodku sa Mikuláš Čelko venuje histórii mesta, hlavne výskumu histórie domov v mestskej pamiatkovej rezervácii a ich majiteľov. Ako spoluautor sa podieľal na príprave knihy dokumentujúcej históriu mestských lesov. Publikácia s názvom *História Mestských lesov Banská Štiavnica* bola slávnostne prezentovaná v júni 2023. Pri príležitostných návštevách archívu sa však živo zaujíma aj o „starosti a radosti“ archívu a neodmietne žiadnu prosbu o radu.

K okrúhlemu výročiu, ale aj do ďalších rokov, želáme jubilantovi hlavne pevné zdravie, rodinnú pohodu, životný optimizmus a v neposlednom rade aj veľa elánu a tvorivých síl pri odhaľovaní histórie a prezentovaní regiónu stredoslovenských banských miest.

Záverom si dovoľujem vysloviť osobné poďakovanie Mikulášovi Čelkovi za usmernenie mojej „dráhy archivárky“, na ktorú ma ako „čerstvú gymnazistku“ nenápadne nasmeroval po zamestnaní sa v pobočke archívu v Banskej Štiavnici, ako aj za nezištnú pomoc počas môjho štúdia archívniectva popri zamestnaní.

Ad multos felicissimosque annos

Janka Schillerová
Štátny archív v Banskej Bystrici,
pracovisko Archív Banská Štiavnica

¹ ŽIFČÁK, František. Šesťdesiatiny PhDr. Mikuláša Čelku. In *Slovenská archivistika*, 2013, roč. 48, č. 2, s. 204 – 207.

JUBILANTKA MÁRIA GEDAYOVÁ

Jednou z kolegýň, na ktoré v našom archíve často s láskou a rešpektom spomínáme, je Mária (Marika, ako sme ju volali) Gedayová, rodená Balušková, ktorá sa tento rok dožíva významného životného jubilea. Narodila sa 1. novembra 1948 v Šali. Po skončení Strednej všeobecno-vzdelávacej školy v Šali nastúpila v roku 1967 pracovať do Okresnej poľnohospodárskej strojovej počtovníckej stanice v Šali, kde pracovala až do nástupu na materskú dovolenku v roku 1971. Po skončení materskej dovolenky, 1. februára 1972, začala pracovať v Oblastnom archíve v Galante so sídlom v Šali ako archivárka. Bola pri najťažších prácach, keď sa archív z pivničných priestorov Okresného národného výboru v Šali sťahoval do sídla dnešného archívu, do budovy šaliankeho kaštieľa. Počas práce v archíve si doplnila aj odborné vzdelanie pomaturitným nadstavbovým štúdiom na Strednej knihovníckej škole v Bratislave odbor archívnictvo, kde študovala v rokoch 1978 až 1981. Ďalšie praktické vedomosti získavala na školeniach organizovaných Ministerstvom vnútra SSR – Archívnou správou v Bratislave. V Štátnom okresnom archíve v Galante so sídlom v Šali, neskôr v Štátnom archíve Bratislava, pobočka Šaľa Mária Gedayová svedomito a obetavo pracovala až do svojho odchodu do dôchodku v roku 2008. Práve v tom roku sa začínalo aj s rozsiahlou rekonštrukciou archívu, takže práca na „stavenisku“ bola zložitá pre celý kolektív. V archíve vykonala veľmi veľa kvalitnej práce aj v rokoch najväčšieho náporu na vybavovanie reštitučných nárokov v rokoch 1990 – 1991, keď sme evidovali aj 100 správnych žiadostí na vyhľadávanie archívnych dokumentov za deň.

Spolupracovala na vypracovaní viacerých archívnych pomôcok, najmä na sprístupňovaní fondov a dokumentov k robotníckemu hnutiu, ale aj všeobecne k dejinám. Spolupracovala na sprístupnení archívneho fondu Okresného národného výboru v Seredi, Okresného národného výboru v Čalove, Okresného národného výboru v Galante, sprístupnila fond Okresného výboru Komunistickej strany v Galante, Miestneho národného výboru v Šali a ďalších, z ktorých vyhotovené archívne pomôcky sú dodnes využívané. Zúčastňovala sa prípravy konferencií, prednášok a výstav archívnych dokumentov organizovaných archívom. Vždy bola nápomocná mladším kolegom cennou radou, keďže za dlhé roky práce v archíve veľmi dobre poznala všetky tu uložené fondy a dokumenty.

Je nositeľkou plakety Pavla Križku za zásluhy o rozvoj archívnictva a držiteľkou Jánskeho plakety ako dlhoročná dobrovoľná dárkyňa krvi.

Júlia Benciová
Štátny archív v Trnave,
pracovisko Archív Galanta so sídlom v Šali

JUBILANTKA DANICA HLAVÁČOVÁ

V tomto roku sa medzi jubilantov zaradila aj Mgr. Danica Hlaváčová, rod. Thurzová. Narodila sa 1. októbra 1948 v Trenčíne. Po skončení základnej a následne Strednej všeobecnovzdelávacej školy v Púchove nastúpila v roku 1966 na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, odbor archívniectvo. Štúdium ukončila v roku 1971.

Od roku 1972 nastúpila do Okresného archívu v Trenčíne do funkcie odborný archivár. Celý jej profesijný život bol spojený s trenčianskym archívom. Už v roku 1974, po penzionovaní riaditeľa Petra Štibráneho, bola poverená vedením archívu. Od roku 1978 bola jeho riaditeľkou až do odchodu do dôchodku dňa 31. 12. 2010.

Okrem organizačnej činnosti sa venovala najstarším dejinám, hlavne spracovaniu fondu Magistrát mesta Trenčín, predovšetkým inventarizácii stredovekých i novovekých listín. V rukopise vyhotovila ich inventáre z rokov (1000) 1318 – 1717 a zanechala v archíve aj rukopis inventára mestských kníh.

V svojej výskumnej činnosti sa zaoberala pôsobením moravských a českých exulantov a ich tlačiarne v Trenčíne. Venovala sa aj dejinám pivovarníctva, sladovníctva a chmeliarstva, zamerala sa najmä na Thurzovcov a výrobu piva. Pri výskume hospodárskych a sociálnych pomerov na bytčianskom panstve koncom 16. a zač. 17. stor. vychádzala z urbáru bytčianskeho panstva z roku 1619. Prispela do mnohých zborníkov kvalitnými fundovanými príspevkami a so svojimi prednáškami vystúpila na mnohých vlastivedných i celoslovenských podujatiach. Okrem sprístupňovania fondov sa podieľala na vyhotovovaní viacerých tematických súpisov.

Ani oblasť predarchívnej starostlivosti jej nebola cudzia, zamerala sa na ňu najmä po roku 1990, keď reagovala na nové výzvy a nové potreby.

Zapísala sa do dejín trenčianskeho archívu tým, že za jej pôsobenia vznikla na tie časy moderná a perspektívna účelová budova archívu.

Neskôr v roku 2009 sa zaslúžila o sústredenie a scelenie archívnych fondov do prenajatých priestorov v bezprostrednej blízkosti sídla štátneho archívu.

Je členkou Spoločnosti slovenských archivárov, členkou SHS pri SAV od roku 1974, od roku 1993 bola členkou Vedeckej archívnej rady, poradného orgánu ministra vnútra SR pre riadenie a odborné otázky archívov. V roku 1987 bola ocenená Križkovou medailou za zásluhy o rozvoj slovenského archívniectva, roku 1989 získala ocenenie za dlhoročnú obetavú prácu MV ŽP SSR, odbor archívniectva a v roku 2008 jej bola udelená Sasinkova medaila za zásluhy o rozvoj archívniectva.

Do budúcich rokov života želáme jubilantke veľa zdravia, šťastia a radosti v osobnom živote a veľa energie a chuti do ďalšej práce.

Kolektív Štátneho archívu v Trenčíne

JUBILANT PETER KARTOUS A JEHO PÄTĎESIATROČNÉ PÔSOBENIE V SLOVENSKOM ARCHÍVNICTVE

Keď som pred 27 rokmi ako aspirantka na pracovnú pozíciu prvýkrát vstúpila roztrasenou nohou do pracovne riadiťa archívnej správy, privítal ma milý úsmev Petra Kartousa. Tí z Vás, ktorí ho poznáte, určite tušíte, že jeho šarmu sa nedalo odolať, a tak sa spolu s Križkovou a archívniectvom stali trvalou súčasťou môjho života.

Peter Kartous ma v pozícii riadiťa, mentora a otcovsky priateľa sprevádza takmer celý môj profesijný život, a preto aj v pozícii jeho nepriameho nástupcu mám tú česť poodhaliť niečo známe i menej známe, povinne ale pozitívne, z jeho profesijného života, ako aj nejakú tú milú drobnosť charakterizujúcu jeho osobnosť ako človeka, ktorý prežil v archívnej societe väčšinu svojho života.

Priezvisko má náš jubilant prinesené od svojich predkov z Moravy, ale on je už rodeným Bratislavčanom. Narodil sa 16. augusta 1943 a celý svoj život žije v bratislavskej Petržalke. Po maturite chvíľu uvažoval o dráhe literárneho kritika, ale napokon zvíťazila jeho láska k histórii a umeniu – najmä literárnemu a výtvarnému, ktorá z jeho života nikdy nevymizla. V jeho láske k výtvarnému umeniu treba určite hľadať aj jeho vzťah k heraldike.

Dnes už môžeme povedať, že šťastnou náhodou nebol, pre nedostatok miesta, prijatý na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského na štúdium v kombinácii dejepis – zemepis, bolo mu však odporúčané štúdium archívniectva. Postupne sa vyprofiloval ako diplomatik a medievalista. Absolvoval v roku 1965 diplomovú prácu na tému *Kritika pravosti listiny Gejzu II. z roku 1158 (k založeniu Nitrianskeho biskupstva)* a v roku 1972 získal titul doktor filozofie. V roku 1976, po absolvovaní externej vedeckej aspirantúry v Historickom ústave SAV, úspešne obhájil kandidátsku dizertačnú prácu na tému *Politicko-vojenský zápas Habsburgovcov a Jagelovcov o uhorský trón v rokoch 1438 až 1444 (začiatky Jiskrovej vojenskej činnosti na Slovensku)* a získal vedeckú hodnosť kandidáta historických vied – CSc.

Peter Kartous sa následne starším dejinám Slovenska, archívniectvu, teórii i praxi, a pomocným vedám historickým, najmä heraldike a genealógii, venoval a venuje celoživotne. V archívnom systéme aktívne pôsobil v rokoch 1960 až 2010, teda viac ako polstoročie a môžeme povedať, že dodnes z neho prakticky neodišiel. Stále v podobe bádateľa v rámci svojich genealogických výskumov navštevuje Slovenský národný archív aj ostatné štátne archívy a vytrvalo báda.

V rokoch 1965 až 1968 bol zamestnancom Archívu hlavného mesta SR Bratislavy, kde za krátke obdobie spracoval inventár zbierky historických máp a plánov a v spolupráci archívny fond Daňová správa a daňový úrad v Bratislave. Začiatkom roku 1969 odišiel do Vojenského historického ústavu v Bratislave, kde bol prijatý na úsek stredovekých vojenských dejín Slovenska. Keďže sa však táto pracovná pozícia viazala na aktívnu dôstojnícku vojenskú nomenklatúru, z ústavu po troch mesiacoch odišiel.

V roku 1969 prijal pozvanie JUDr. Jozefa Chreňa pracovať na koncepčne i personálne novoformovanej Archívnej správe Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej

republiky, keďže sa po federalizácii Československa vytvorila na Slovensku od 1. januára 1969 nová štruktúra mocenských a správnych orgánov, vlády a ministerstiev. Toto pracovisko sa stalo jeho celoživotným pôsobiskom. Prvých deväť rokov (do roku 1978) sa na archívnej správe venoval postupne podnikovým a zvláštnym archívom s celoslovenskou pôsobnosťou, potom sústave štátnych ústredných a oblastných archívov, vedeniu oddelenia s odbornými referátmi a napokon často zastupoval riaditeľa odboru.

Po náhlom odchode riaditeľa PhDr. Bohumíra Kostického, CSc. bol v roku 1978 poverený vedením archívnej správy a zakrátko na to, ako 35-ročný, bol menovaný riaditeľom odboru archívov ministerstva vnútra. Ako riaditeľ odboru archívov v rokoch 1978 až 2008 tak 30 rokov zodpovedal za výkon štátnej správy na úseku archívov a registratúr, za vypracúvanie koncepcií rozvoja archívnictva a správy registratúr, za tvorbu príslušnej legislatívy a správu kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky na úseku archívnych dokumentov. Prirodzene, jeho každodenná práca sa sústreďovala najmä na archivárov, ich pracovné zaradenie, platy, odmeny, na udržovanie a zvyšovanie ich počtov, spoločenské oceňovanie – rezortné i archívne vyznamenania. Vždy sa cítil byť archivárom, členom archívnej society, nikdy nikoho nepodceňoval, naopak, vždy sa snažil oceniť zásluhy kolegov – tých najvýznamnejších, takmer desiatich, archivárov aj návrhmi na udelenie štátneho vyznamenania.

On sám je nositeľom viacerých rezortných a inštitucionálnych vyznamenaní domácich i zahraničných a štyroch štátnych vyznamenaní – francúzskeho Radu umenia a literatúry (*Ordre des arts et des lettres*) v hodnosti *Chevalier/rytier* (1984) a v najvyššej hodnosti *Commandeur/veliteľ* (2008), Radu Ľudovíta Štúra III. triedy (2008) a Rakúskeho čestného kríža pre vedu a umenie 1. triedy (*Österreichisches Ehrenzeichen für Wissenschaft und Kunst*, 2010). Sám mal tú česť, z poverenia Kancelárie prezidenta SR, odovzdať štátne vyznamenanie prezidenta SR rakúskemu generálnemu riaditeľovi štátnych archívov prof. Lorenzovi Mikoletzkemu na slovenskom veľvyslanectve vo Viedni v roku 2011.

Funkcii riaditeľa archívnej správy musel obetovať svoju sľubne sa rozvíjajúcu medievalistickú historiografiu, na ktorú mu, ako zodpovednému za celý systém archívnictva, vtedy spisovej služby či heraldiky, zostávalo už málo času. Stal sa predsedom Heraldickej komisie MV SR a predsedom Terminologickej komisie MV SR. V roku 1980 sa stal vedúcim redaktorom Slovenskej archivistiky a v tejto pozícii zotrval až do roku 2009. Práve tento časopis sa stal jeho srdcovou záležitosťou a o jeho odborný charakter, ale aj periodicitu, sa staral viac ako 30 rokov. Vo viacerých desiatkach štúdií, článkov a drobných príspevkov sa venoval archívno-teoretickým témam, provenienčnému a pertinénčnému princípu, archívnym fondom a archívnym zbierkam, ako aj dejinám archívov. Neskôr, so zreteľom na jeho pôsobenie v archívnom systéme, sa venoval archivistike, pomocným vedám historickým, osobitne heraldike a genealógii, spisovému manažmentu a mimoriadnu pozornosť upriamoval na archívnictvo v Európe a vo svete.

V kooperácii s ekonomickými útvarmi ministerstva vnútra veľkú pozornosť venoval priestorovému a materiálno-technickému vybaveniu archívov. Postavilo, resp. zrekonštruovalo sa veľa archívnych objektov po celom Slovensku. Podaril sa mu hu-

sársky kúsok, a to výstavba Slovenského národného archívu, ktorý bol slávnostne otvorený v auguste 1983.

V 90. rokoch po náročných rokovaniach s cirkvou i vedením rezortu podpísal medzinárodnú dohodu s americkou Genealogickou spoločnosťou v Salt Lake City (USA) o mikrofilmovaní cirkevných matrik do roku 1895. Realizáciou tejto dohody sme získali konzervačné i študijné mikrofilmy, ktoré výrazne odľahčili bádateľne štátnych archívov a zvýšili ochranu archivovaných matrik. Dnes už bádateľ disponuje aj ich digitálnymi kópiami.

Vďaka svojmu odbornému renomé sa stal členom viacerých odborných komisií pri Slovenskej akadémii vied – podpredsedom slovensko-rumunskej zmiešanej komisie historikov, členom francúzsko-slovenskej komisie a v rokoch 1980 až 1989 pôsobil ako člen vedeckého kolégia histórie Slovenskej akadémie vied.

Portrét jubilanta by nebol úplný bez spomenutia frankofónnej stránky jeho osobnosti, s ktorou je spojená aj jeho aktivita v medzinárodných archívnych organizáciách a inštitúciách. V roku 1973 absolvoval polročnú medzinárodnú archívnu stáž v Národnom archíve v Paríži a Diplomatickom archíve Ministerstva zahraničných vecí Francúzskej republiky. V ďalších rokoch sa náš jubilant veľmi aktívne zúčastňoval aj medzinárodnej spolupráce – v rokoch 1981 až 2008 bol priamo funkcionárom Medzinárodnej rady archívov v Paríži. V rokoch 1981 až 1984 bol členom rady pre organizovanie svetových konferencií „Za okrúhlym stolom archívov“. Na Svetovom kongrese archívov v Londýne v roku 1980 presadil, aby sa 17. až 20. októbra 1983 na Slovensku uskutočnilo doteraz najväčšie svetové stretnutie archívárov – XXII. medzinárodná konferencia „Za okrúhlym stolom archívov“ v Bratislave, a to nadväzne na už do prevádzky danú novostavbu Slovenského národného archívu. Na konferencii pod záštitou predsedu vlády SR bolo prítomných 106 delegátov z 38 krajín z Európy, Ázie, Afriky a Ameriky a päť medzinárodných organizácií. K téme konferencie „Archívár a inflácia súčasných archívnych fondov“ predniesol za Slovenskú republiku referát Peter Kartous.

V rokoch 1988 až 1992 bol námestníkom generálneho tajomníka Medzinárodnej rady archívov. V roku 1990 na Svetovom kongrese archívov v Paríži predsedal prvému plenárnemu zasadnutiu a zhodnotil vtedajšie koncepcie ďalšieho postavenia a rozvoja archívov vo svete. V rokoch 2004 až 2008 bol členom výboru regionálneho združenia Medzinárodnej rady archívov pre Európu (EURBICA) a napokon v rokoch 2005 až 2008 zástupcom Slovenska v Európskej komisii pre archívniectvo v Bruseli.

Jeho neúnavná činnosť v sebe zahŕňa aj pedagogické pôsobenie na Strednej knihovníckej škole v Bratislave, kde vyučoval profilový predmet ochrana a spracovanie archívnych dokumentov, ďalej na Katedre archívniectva Filozofickej fakulty UK v Bratislave, kde prednášal predarchívnu starostlivosť, ako aj na Fakulte humanistiky Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, kde poslucháčom prednášal o organizácii archívniectva a jeho odborných činnostiach. Dlhoročná je aj jeho lektorská činnosť v oblasti správy dokumentov, osobitne pre podnikových archívárov a pracovníkov podnikových spisovní. V rokoch 1990 až 2000 prednášal v Paríži účastníkom Medzinárodných archívnych stáží najmä problematiku formovania archívnych fondov a využívania archívnych dokumentov.

Osobitnou kapitolou jeho pôsobenia sa od roku 1975 stáva oblasť heraldiky. V rokoch 1975 až 2010 bol predsedom Heraldickej komisie Ministerstva vnútra SR. V spomenutých troch decéniách sa podarilo uzavrieť problematiku štátnej symboliky, takmer 3 000 mestských a obecných erbov, zintenzívniť tvorbu cirkevných, ako aj novokoncipovaných občianskych a inštitucionálnych erbov. Peter Kartous presvedčil legislatívcoov rezortu i vlády, aby sa do príslušných zákonov o mestách a obciach, ale aj samosprávnych krajov zakomponovalo postavenie a funkcia Heraldického registra Slovenskej republiky a povinnosť každý komunálny erb pred jeho zapísaním do Heraldického registra SR predložiť na odporúčanie odboru archívov ministerstva vnútra. Petrifikáciou tejto činnosti boli knižné vydania diela *Erby a vlajky miest v SR* (v roku 1991 v spoluautorstve s Jozefom Novákom a Ladislavom Vrtelom), osem zväzkov *Heraldického registra Slovenskej republiky* v spolupráci s L. Vrtelom, ktoré v rokoch 2000 až 2010 vydalo Ministerstvo vnútra SR s finančnou podporou rezortu, ale aj mnohých sponzorov.

Peter Kartous si vždy uvedomoval význam dobrého legislatívneho základu slovenského archívneho systému, ako aj potrebu legislatívneho zázemia pre správu dokumentov u ich pôvodcov najmä po divokých 90. rokoch, keď sme vďaka privatizácii a zániku štátnych podnikov prichádzali o významné registratúrne celky. Veľkú zásluhu nesie na vytvorení modernej právnej normy – zákona o archívoch a registratúrach, ktorý je od roku 2003, i keď s viacerými úpravami, účinný dodnes.

Popri sústredení sa na riadiacu prácu v oblasti archívniectva a správy registratúry celé pôsobenie nášho jubilanta sprevádza intenzívna publikačná činnosť. Je skutočne úctyhodná, a to nielen v oblasti heraldiky. Bol zostavovateľom a spoluautorom viacerých základných metodických príručiek pre prácu s archívnymi dokumentmi a registratúrnymi záznamami. Peter Kartous je aj autorom niekoľkých stoviek odborných štúdií, recenzií, referátov a popularizačných článkov na najrozličnejšie archívne témy, najmä z obdobia starších i novších dejín Slovenska, heraldiky, problematiky profesie archívára, dejín archívov, rešpektovania archívneho fondu alebo podnikových archívov. Nemožno tiež zabudnúť na jeho početné príspevky v zahraničných archívnych periodikách, v ktorých propagoval slovenské archívniectvo. Obdivuhodný je jeho zmysel pre dlhodobé publikačné projekty. Od konca 60. rokov takmer štvrtstoročie publikoval v týždenníku *Život dokopy* viac ako 500 článkov venovaných slovenským dejinám. Dlhé roky publikoval v časopise *Verejná správa* príspevky o erboch a vlajkách miest a obcí.

Náš jubilant ani odchodom do dôchodku nezanevrel na archívnu prácu a nové projekty. V posledných rokoch sa intenzívne venuje rodovej, rodinnej genealógii. Spracoval niekoľko desiatok rodinných genealógií vrátane ich knižných vydaní. Za knihu *Borgul'ovská familia : Genealógia rodu Borgul'ovcov*, získal v roku 2019 aj mimoriadnu cenu Maticy slovenskej v celoslovenskej súťaži „Najlepšie genealogické práce“.

Milý náš jubilant, oceňujem všetko, čo si dosiahol v odbornom raste, vo vedeckej a publikačnej činnosti, ale predovšetkým vo svojej riadiacej práci. Už len fakt, že sa riadenie slovenského archívniectva vyšlo tridsať rokov dramatickým zmenám na poste svojho šéfa, že prostredníctvom Tvojej osoby bolo možné realizovať jednotne moderne nastavenú líniu archívneho systému a budovať novú koncepciu správy registratúry na Slovensku, je dôkazom nielen Tvojej erudície a veľkého diplomatického talentu,

ale aj odvahy na začínanie nových projektov a dôvery vo svoj odborný kolektív, dôkazom univerzálneho záberu a dobre zvládnutého riadiaceho kumštu. Ak zaspomínam na Petra ako riaditeľa, musím oceniť najmä fakt, že bravúrne zvládal všetky ambiciózne kolegyne na odbore, generačnú výmenu, ktorou celá archívna správa prirodzene prešla, ale tiež jeho dôveru v mladých ľudí, voľnosť, ktorú nám dával v tvorivých nápadoch, zvládnutie prechodu na nové technológie a informačné systémy, podporu nášho vzdelanostného rozvoja, šarm a prirodzenú galantnosť voči ženám. Dovolím si tvrdiť, že nás mnohé naučil vrátane toho, že nie vždy treba na seba upozorňovať kritikou, že mnoho vecí sa deje postupnými krokmi, že mnoho problémov by sa vyriešilo, keby sa ľudia naučili hovoriť jeden s druhým a nie jeden o druhom a že dobrí ľudia sú ticho, keď ich urážajú, nie preto, že by sa nevedeli brániť, ale preto, lebo vedia, že znížiť sa na úroveň hlupákov uráža vlastnú inteligenciu. Peter Kartous bol úžasný šéf, ktorý sa nikdy nesnažil pristrihnúť nám krídla a za to mu úprimne ďakujem.

Milý pán riaditeľ, veľa zdravia, radosti a neúfňajúceho elánu do ďalších rokov života.

Mária Mrižová
odbor archívov a registratúr SVS MV SR

JOZEF KLAČKA OSLAVUJE 85. NARODENINY

Je to iba päť rokov, keď sme pre nášho bývalého kolegu PhDr. Jozefa Klačku organizovali na pôde Slovenskej akadémie vied konferenciu k jeho 80. narodeninám, a už máme opäť príležitosť pripomenúť si jeho osobnosť a životné dielo. Štrnásteho novembra tohto roka totiž Jozef Klačka oslavuje 85. narodeniny. Podrobnejší životopis jubilanta sme sa snažili zostaviť pre laudatio, ktoré bolo uverejnené v zborníku z konferencie, ale aj pre čerstvý Biografický slovník slovenských archivárov. Napriek tomu by sme radi opäť zhrnuli aspoň krátko úspechy a zásluhy tohto významného slovenského archívára aj historika. Na dôvažok k tomu pridáme zopár osobných zážitkov nás, jeho bývalých kolegov, ktoré v doterajších článkoch priestor nedostali.

Rodák z Devínskej Novej Vsi študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského odbor história – archívnictvo. Po ukončení štúdia v roku 1960 pracoval prvých desať rokov v Štátnom archíve v Bratislave, kde spracoval kongregačné písomnosti Bratislavskej župy. V roku 1969 nastúpil do Archívu Slovenskej akadémie vied (v rokoch 1972 – 2019 Ústredný archív SAV), ktorý bol založený len niekoľko rokov predtým, v roku 1963. V archíve zotrval až do odchodu do dôchodku v roku 2015. V rokoch 1978 – 1999 a opäť v roku 2002 pôsobil aj ako jeho riaditeľ. Fakticky však viedol archív aj v rokoch 1970 – 1977, pretože v tom čase bol zástupcom externého riaditeľa prof. Richarda Marsinu. Za jeho zásluhu môžeme považovať dobudovanie personálneho obsadenia archívu, ktoré bolo v prvých rokoch existencie archívu slabé. Vytvoril stabilný tím šikovných odborníkov, ktorí sa stali oporou archívu na ďalšie desaťročia. Aktívne pracoval na budovaní vysokého odborného kreditu archívu a na jeho etablovaní v štruktúre akadémie vied i medzi ostatnými archívami na Slovensku.

Zapájal však archív aj do medzinárodného vedeckého diania v oblasti archívniectva a dejín vedy, ktorá sa do roku 1989 realizovala vo forme výročných putovných konferencií archívov akadémií vied socialistických krajín. Výsledkom spolupráce bol aj šesťjazyčný slovník archívnej terminológie v roku 1973, na ktorého slovenskej mutácii sa Jozef Klačka podieľal. V 90. rokoch sa mu podarilo zachrániť archívne dokumenty zaniknutých riadiacich orgánov a vedeckých organizácií Slovenskej akadémie vied spreď roku 1989, ktorým v týchto turbulentných časoch hrozil zánik, čím by sme definitívne prišli o cenné dokumenty k poznaniu dejín slovenskej vedy. Následne vytvoril koncept rozsiahleho archívneho fondu riadiacich orgánov SAV a jeho štruktúru, ktorá odzrkadľovala organizačnú komplikovanosť SAV.

Neradi by sme opomenuli prínos a pôsobenie Jozefa Klačku ako historika. V oblasti dejín vedy a techniky prispel radom odborných štúdií a článkov k poznaniu okolností kreovania Slovenskej akadémie vied. Aj z tohto dôvodu sa stal členom autorského kolektívu syntetickej monografie Dejiny Slovenskej akadémie vied z roku 2013. Podieľal sa na realizácii viacerých výstav či iných jubilejných akcií k dejinám Slovenskej akadémie vied. Za všetky spomenieme iba realizáciu stálej expozície vo vestibule hlavného sídla SAV na Štefánikovej ulici v Bratislave. Zabudnúť nechceme ani na desiatky jeho popularizačných článkov a prednášok v televízii či v rozhlase, ani na jeho funkciu kronikára Devínskej Novej Vsi.

Druhou veľkou oblasťou pôsobenia Jozefa Klačku ako historika je výskum dejín chorvátskej menšiny na Slovensku, ku ktorej sa ako Devínsko-novovešťan hrdo hlási. Ako prvý geograficky lokalizoval pôvodné územia Chorvátov, z ktorých pred tureckým nebezpečenstvom utekali na územie dnešného Slovenska.

Jozef Klačka bol tiež členom viacerých poradných orgánov Predsedníctva SAV, od roku 1990 zastupoval archív ako špecializovanú organizáciu SAV v Rade vedcov a neskôr vo Výbore Snemu SAV. Aktívne sa teda zapájal do diania v akadémii vied, aby aj takýmto spôsobom šíril povedomie o archíve, jeho poslaní a dôležitosti v rámci SAV. Dlhoročná funkcia člena Vedeckej archívnej rady Ministerstva vnútra SR mu umožnila podieľať sa aj na rozvoji slovenského archívniectva, okrem iného aj na príprave zákona o archívoch a registratúrach z roku 2002. Zastupuje chorvátsku menšinu v niekoľkých poradných orgánoch vlády pre otázky národnostných menšín.

Ako človek so silným morálnym cítením Jozef Klačka počas svojho pôsobenia v Ústrednom archíve SAV vždy dbal na vytváranie pozitívneho pracovného prostredia a dobré medziludské vzťahy. Hoci sa osadenstvo nášho archívu za posledných šesť rokov výrazne zmenilo, štyria z nás siedmich si ešte pamätáme, ako nás, čerstvých absolventov archívniectva, vzal pod svoje odborné vedenie. Všetci štyria máme rovnakú spomienku na to, ako nás v prvých dňoch po nástupe do zamestnania usadil vo svojej kancelárii, aby nám poskytol úvod do dejín Slovenskej akadémie vied, jej pôvodnej štruktúry, jej súčasného fungovania, a samozrejme, do archívnych fondov a zbierok v našom archíve. Každý sme s doktorom absolvovali aj prechádzku, teda „exkurziu“ po veľkom areáli SAV na Patrónke, ktorý by sa dal spokojne nazvať aj kampusom a o ktorom málokto z nás dovtedy vôbec tušil. Vtedy sme sa dozvedeli, že budova na Štefánikovej nie je jediným sídlom SAV, ale iba sídlom vedenia, a že okrem Patrónky sú desiatky vedeckých ústavov SAV roztrúsené nielen na viacerých miestach v Bratislave, ale dokonca na celom Slovensku. Od našich bývalých kolegyň,

ktoré s doktorom Klačkom pracovali takmer 40 rokov, vieme, že svojich zamestnancov vždy podporoval v aktívnej účasti na archívnych i historických vedeckých konferenciách doma i v zahraničí, v posledných rokoch najmä v oblasti spolupráce s Akadémiou vied ČR na odkrývaní spoločnej minulosti a vzájomných prepojení. V aktívnej účasti na odborných podujatiach podporoval aj nás, vtedy nové prírastky, ktorým sa snažil aj takouto formou zatriť prácu v Archíve SAV. Obzvlášť sa tešil z nástupu kolegu Ladislava Jurányiho, pretože dúfal, že sa po dlhých rokoch, možno desaťročiach, stane konečne jeho mužskou posilou v inak čisto ženskom kolektíve.

Josef Klačka je aj ako dôchodca veľmi aktívnym človekom. My, jeho bývalé kolegyne a kolega mu želáme, aby sa i naďalej tešil výbornému zdraviu a mohol sa naplno venovať svojej záhrade a aktivitám v prospech chorvátskej menšiny na Slovensku.

Kristína Majerová
Archív SAV

JUBILEUM VERONIKY LAKATOŠOVEJ

V tomto roku sa dožíva okrúhleho jubilea archivárka a dlhoročná riaditeľka bývalého Štátneho okresného archívu v Komárne, Veronika Lakatošová. Pri tejto príležitosti, by sme jej chceli prostredníctvom stránok odborného periodika slovenských archivárov čo najsrdečnejšie zablahoželať a zároveň popriať všetko dobré a mnoho zdravia.

Jubilantka sa narodila 14. 10. 1943 vo Filákovke do rodiny Štefana a Anny, rodenej Vargovej. V mieste narodenia sa aj začala vzdelávať a úspešne absolvovala Jedenásťročnú strednú školu, po ktorej pokračovala v štúdiách v Bratislave na Univerzite Komenského, kde úspešne skončila odbor archívniectvo a pomocné vedy historické. Po štúdiách nastúpila do Okresného archívu v Komárne, kde sa ako prvá kvalifikovaná pracovníčka venovala ochrane archívnych dokumentov a sprístupňovaniu fondov štátnej správy systematickými a tematickými katalógmi. V roku 1973 sa stala riaditeľkou archívu a vo funkcii zotrvala až do odchodu do dôchodku v roku 2007. Jej profesionálna kariéra bola bohatá a mimoriadne činorodá. Za zásluhy o rozvoj slovenského archívniectva jej bola v roku 1979 udelená Križkova medaila. V roku 1985 dostala rezortné vyznamenanie – Vzorný pracovník Národných výborov. Pri príležitosti jubilea dožitých 60. rokov jej bola v roku 2003 udelená Sasinkova medaila za zásluhy o rozvoj archívniectva. Bola členkou Ústrednej škartačnej komisie, neskôr Ústrednej komisie predarchívnej starostlivosti pri odbore archívov a registratúr MV SR. Pracovala v Komisii pre prípravu registratúrnych poriadkov pre orgány miestnej štátnej správy a tiež v komisii pre prípravu kancelárskych poriadkov a plánov pre samosprávu. Pracovala v názvoslovných komisiách pri Okresnej správe geodézie a kartografie v Komárne a pri Názvoslovnej komisii pri ONV a Okresnom úrade v Komárne. Zároveň bola členkou Slovenskej historickej spoločnosti a od roku 1978 zakladajúcou členkou a predsedníčkou Krúžku historikov v Komárne. Bola členkou pléna Ústredného výboru ČSSR, neskôr Akadémie vied, predsedníčkou

sekcie histórie a predsedníčkou redakčnej komisie pri Okresnom výbore Socialistickej akadémie v Komárne. Aktívne sa podieľala na činnosti ďalších spoločenských organizácií. Slovenský zväz žien jej udelil bronzovú medailu. Ďalšie organizácie jej ďakovali čestnými uznaniaми a plaketami za rozvoj kultúry v okrese Komárno, ďalšími uznaniaми a ďakovnými listami. Bola autorkou informačného sprievodcu po archívnych fondoch Štátneho okresného archívu v Komárne, ktorý vyšiel v roku 1984. Odborné práce publikovala na stránkach Slovenskej archivistiky a v regionálnych periodikách. Popri časovo náročnej pracovnej činnosti sa s láskou starala o svoju jedinú dcéru Gabrielu.

K blahoželaniu sa pripájajú ako súčasní, tak aj bývalí pracovníci komárňanského archívu, ktorí na jubilatku často spomínajú.

Lukáš Paluga a kolektív archivárov Štátneho archívu v Nitre,
pracoviska Archív Komárno

ŽIVOTNÉ JUBILEUM EMÍLIE MICHALOVIČOVEJ

Akoby to bolo včera, čo som nastúpila do archívu a usmievavá Milka o rok na to oslavovala štyridsiatku. Lenže čas nikto z nás nezastaví, letí neuveriteľnou rýchlosťou a čím sme starší, tým rýchlejšie sa odvíja životná niť každého jedného z nás. A tak sme sa aj my ani nenazdali a naša, v tomto čase už bývalá kolegyňa Milka, ktorá len pred viac ako rokom opustila rady archivárov, sa tohto roku dožíva krásneho jubilea. Narodila sa 5. júla 1958 ako mladšia z dvoch dcér rodičom Márii a Emilovi Harmanovským v malebnej dedinke na Hornej Nitre v Podhradí. Základnú školu začala navštevovať vo svojej rodnej obci, neskôr, ročníky 5. – 9. vychodila v susednej Lehote pod Vtáčnikom. Do neďalekého okresného mesta Prievidza ju priviedlo štúdium na strednej ekonomickej škole, ktoré ukončila v roku 1977 maturitnou skúškou.

Po skončení strednej školy sa zamestnala ako administratívna pracovníčka najskôr v CHZWP v Novákoch, neskôr Slovenskej štátnej sporiteľni v Prievidzi a napokon Okresnej knižnici v Prievidzi. V roku 1985 jej kroky smerovali na uvoľnené miesto archivára do Štátneho okresného archívu Prievidza so sídlom v Bojniciach. Práci archivárky zostala už natrvalo verná a vykonávala ju neuveriteľných 37 rokov.

V archíve sa spočiatku venovala správnej agende a skúsenosti z dlhoročnej praxe neskôr odovzdávala novým kolegyniam a kolegom. Vyhľadať konkrétny archívny dokument sa stalo pre ňu výzvou a priam so sherlockovským zanietením sa púšťala do práce, ktorej výsledok bol väčšinou ovenčený úspechom. Na zvýšenie svojej kvalifikácie absolvovala v rokoch 1996 až 1997 dvojročný kurz archívnictva na Inštitúte pre verejnú správu v Bratislave a v roku 1999 osobitnú odbornú spôsobilosť zamestnancov pre úsek činnosti archívnictvo. Počas svojho pôsobenia v archíve spracovala a tým sprístupnila archívne fondy orgánov štátnej správy a samosprávy – miestne národné výbory okresu Prievidza z rokov 1971 – 1990, časť finančného odboru i odbor kádrovej a personálnej práce Okresného národného výboru v Prievidzi za roky 1960 – 1990. Dlhé roky viedla spis o fonde a školila správcov registratúry orgánov a orga-

nizácií štátnej správy, samosprávy i právnických osôb. Práve jej školenia boli medzi správcami veľmi obľúbené, pretože jej výklad vychádzal priamo z praxe.

Posledné roky strávené v archíve sa s veľkou precíznosťou venovala predarchívnej starostlivosti a svoje bohaté pracovné skúsenosti odovzdávala novej, nastupujúcej generácii. V predarchívnej starostlivosti sa našla. Trpezlivo sa snažila vysvetliť, čo znamená lehota uloženia, znak hodnoty, ako má vyzerat' návrh na vyradenie. Pomáhala so samotným vyradením alebo vyhotovením registratúrneho poriadku i plánu, aj keď sami dobre vieme, aká je to mnohokrát veľmi náročná, niekedy priam nemožná úloha. Milka však svoju prácu vykonávala zodpovedne a s radosťou.

Ako kolegyňa vynikala empatiou, snahou pomôcť, ale aj humorom a veselou povahou. Maximálne zázemie mala vždy vo svojej rodine, ktorá je jej najväčším pokladom: manžel Tonko, dcéra Gabika, syn Marek a štyri vnúčatá. Ďalšou veľkou záľubou a zároveň relaxom sa stala pre ňu chôdza. Veľmi rada chodila do práce aj z práce, dokopy 16 kilometrov, najskôr na bicykli, neskôr peši.

Milá naša Milka, na záver mi neostáva už nič iné, len Ti v mene celého kolektívu srdečne popriať ešte veľa rokov prežitých v zdraví, v kruhu Tvojej milovanej rodiny, nech radosť zo života nezmizne z Tvojej tváre a pravdaže ako bonus k tomu všetkému, ešte veľmi veľa prejdených kilometrov!

Zuzana Kotianová
Štátny archív v Trenčíne,
pracovisko Archív Bojnice

POLOKRÚHLY SVIATOK VALÉRIE MOLNÁROVEJ

Na jeseň tohto roka oslávila Mgr. Valéria Molnárová krásne životné jubileum a sme veľmi radi, že sa jej pri tejto príležitosti aj v mene bývalých kolegyň a kolegov takýmto spôsobom môžeme poďakovať za to, že vždy bola ochotná pomôcť, poradiť a nikdy sa nebála žiadnej výzvy. V súčasnej dynamickej dobe môžeme iba o máloktorom človeku povedať, že celý svoj profesijný život prežil na jednom pracovisku. Takýmto skvelým príkladom je Valéria Molnárová, dlhoročná riaditeľka, neskôr vedúca Štátneho archívu v Košiciach, pracoviska Archív Michalovce.

Valéria Molnárová rod. Kunstová sa narodila 1. októbra 1958 v Humennom rodičom Róbertovi Kunstovi a Eme, rodenej Štefanovej. Je najstaršia spomedzi štyroch súrodencov – Kataríny, Ludmily a Róberta. Základnú deväťročnú školu absolvovala v rokoch 1964 – 1973 v Humennom na Švermovej ulici. Odtiaľ jej kroky smerovali na Gymnázium v Humennom, kde študovala v rokoch 1973 – 1977. Už počas stredoškolského štúdia sa rozhodla študovať humanitné vedy. V roku 1977 bola prijatá na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, kde študovala archívniectvo. Štúdium úspešne absolvovala v roku 1981 štátnou skúškou a obhajobou diplomovej práce Urbár humenského panstva z roku 1691.

Po ukončení štúdia nastúpila koncom roka 1981 do vtedajšieho Štátneho okresného archívu v Michalovciach na miesto odborného archívneho pracovníka a zároveň sa

stala zástupkyňou riaditeľa. Na tomto pracovisku teda pracuje nepretržitých 42 rokov. Zástupkyňou riaditeľa bola do roku 1991, keď riaditeľ Pavol Valko (1929 Budkovce – 1991 Michalovce) odišiel do dôchodku a ona sa stala riaditeľkou archívu. Na vedúcej pozícii pôsobila tridsaťdva rokov, do konca novembra 2023.

Za svoju kariéru spracovala viacero fondov, z ktorých môžeme spomenúť inventár ONV v Michalovciach (1945 – 1960) a niekoľko desiatok inventárov miestnych národných výborov z obcí okresov Michalovce a Sobrance. Venovala sa tiež metodickým školeniam k predarchívnej starostlivosti či registratúrnym poriadkom a plánom.

Ochotne a so zánietením sa venovala aj rôznym požiadavkám bádateľov a stránok, ktoré sa na ňu obracali, avšak vždy s patričným dôrazom na dodržiavanie pravidiel. Jej pracovná agenda bola zameraná na matriky, predarchívnu starostlivosť a správnu agendu so zameraním na majetkovoprávne záležitosti. Venovala sa tiež exkurziám pre študentov, ktorých vedela zaujať v oblasti histórie a archívniectva. Za jej pôsobenia prešiel archív viacerými zmenami a reformami, došlo aj k niekoľkým zmenám názvu a v roku 1996 aj k úprave regionálnej územnej pôsobnosti archívu.

Ocenením jej práce v odbore archívniectvo bolo udelenie pamätnej Krížkovej medaily, ktorú si prevzala pri príležitosti svojich 50. narodenín v roku 2008.

Vo svojom voľnom čase sa venuje svojej rodine, manželovi Júliusovi a synovi Petrovi a veľkou záľubou je čítanie kníh rôznych žánrov.

Pracovníci michalovského archívu jej ďakujú za vysokú odbornosť, ľudský prístup a priateľské rady vo všetkých oblastiach, svojou trpezlivosťou a neskutočnou ochotou k práci dokázala vzbudiť náš záujem o prácu v archíve.

Milá Valika, prajeme Ti do ďalších rokov veľa zdravia, spokojnosti a radosti v kruhu rodiny.

Václav Ihnát a kolektív
Štátneho archívu v Košiciach,
pracovisko Archív Michalovce

ŽIVOTNÉ JUBILEUM JÁNA NOVÁKA

Dňa 4. 7. 2023 sa dožil vzácneho životného jubilea – 80 rokov PhDr. RNDr. Ján Novák, CSc., bývalý riaditeľ Štátneho ústredného banského archívu (v súčasnosti Slovenský národný archív, špecializované pracovisko Slovenský banský archív) a tiež Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici.

Narodil sa 4. 7. 1943 v Liptovskom Trnenci. Pochádza z roľníckej rodiny. Základnú školu navštevoval v Liptovskom Trnenci, osemročnú strednú školu v Liptovskej Sielnici a jedenásťročnú strednú školu v Liptovskom Mikuláši, kde aj v roku 1960 zmaturoval. V rokoch 1960 – 1965 študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (ďalej UK) v Bratislave dejepis a na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave zemepis. Promovaný bol v roku 1965.

V Slovenskom banskom múzeu (ďalej SBM) začal pracovať od 1. 7. 1965 ako samostatný odborný pracovník. Onedlho, od 25. 10. 1965, bol poverený vedením tejto

celoslovenskej inštitúcie. Ako riaditeľ SBM pracoval až do 31. júla 1978. Od 1. 8. 1978 do 31. 3. 1979 pracoval ako vedúci oddelenia pamiatok na Ministerstve kultúry SSR v Bratislave. Od 1. 4. 1979 do 30. 4. 1991 pôsobil vo funkcii riaditeľa Štátneho ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici (ďalej ŠÚBA).

V roku 1972 získal akademický titul RNDr. na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave, v roku 1978 na FF UK v Bratislave titul PhDr. a v roku 1983 vedeckú hodnosť kandidáta historických vied obhajobou kandidátskej dizertačnej práce *Vznik a funkcia banského vodohospodárskeho systému v banskoštiavnickom rudnom revíre* v Ústave historických vied SAV v Bratislave.

Svoje odborné a organizačné vedomosti široko uplatnil na pôde SBM. Ako riaditeľ SBM (1965 – 1978 a 1998 – 2001) už v prvom období jeho činnosti mal mimoriadne zásluhy najprv o skonštituovanie tejto celoslovenskej inštitúcie, tiež sa zaslúžil o získanie viacerých pamiatok v havarijnom stave do správy múzea – Nový zámok, Kammerhof, Klopačka, objekty dnešnej Galérie Jozefa Kollára i všetky povrchové a podzemné priestory budúceho skanzenu i areálov šachiet Weiden a Terézia. Všetky novozískané historické objekty, vrátane podzemných priestorov, boli pod jeho vedením najprv rekonštruované a následne v nich boli inštalované celoslovenské expozície.

Do roku 1974 boli pod jeho vedením zriadené celoslovenské expozície v Novom zámku, Kammerhofe, Klopačke, vybudovaná a sprístupnená verejnosti bola podzemná i povrchová expozícia Banského múzea v prírode (skanzen), areál šachiet Weiden a Terézia, inštalovaná bola rozsiahla celoslovenská geologicko-mineralogická expozícia v Bergergerichte, reінštalovaná umelecko-historická expozícia v Starom zámku. Už v tomto období sa stalo múzeum jedným z najobsiahlejších a najvýznamnejších banských múzeí na svete. V roku 2001 sa zaslúžil o záchranu a expozíčné sprístupnenie dedičnej štôlne Glanzenberg zo 16. storočia.

V SBM sa zaslúžil o vytvorenie kolektívu mladých pracovníkov, ktorý sa v krátkom čase začal prezentovať vynikajúcimi výsledkami v oblasti akvizičnej, dokumentačnej, kultúrno-výchovnej, expozičnej, ale aj vedeckovýskumnej. Múzeum sa stalo významným centrom ochrany, dokumentácie, expozičného prezentovania, kultúrno-výchovného a vedecko-výskumného využívania pamiatok materiálnej kultúry banskej minulosti Slovenska a zároveň sa zaradilo aj medzi významné banské múzea v Európe.

Podieľal sa na organizovaní mnohých medzinárodných sympózií, konferencií a seminárov v Banskej Štiavnici, vydávaní *Zborníka SBM*, ako aj mnohých publikácií a zborníkov, napr. *Banická akadémia v Banskej Štiavnici* (2012), *Banská Štiavnica: perla miest* (1991), *Banská Štiavnica: stručný vlastivedný sprievodca* (1991), *Banskoštiavnický Salamander* (1992, 2010, 2015), *Beluj 1290 – 1990* (1991), *Hronská Dúbrava 1388 – 1988* (1988), *Kremnica: zborník prednášok z Medzinárodného sympózia pri príležitosti 500. výročia kodifikácie banského práva v Kremnici 17. – 19. november 1992* (1992), *Nevolné 1487 – 1987* (1987), *Samuel Mikovini: slovenský Leonardo da Vinci* (1991), *Svätý Anton: lokalita UNESCO* (2012), *Tajchy v okolí Banskej Štiavnice* (2012), *Vývoj telovýchovy a športu v Banskej Štiavnici* (1987) a ďalších. Taktiež bol dlhoročným editorom a členom redakčnej rady *Zborníka Múzea vo Svätom Antone*.

Mimoriadnu pozornosť venoval nielen obnove pamiatkových objektov, ktoré boli v správe múzea, ale aj ďalším pamiatkam v meste. Ako riaditeľ ŠÚBA (1979 – 1991) sa zaslúžil o získanie dvoch historických objektov a následne o ich rekonštrukciu, pričom zvlášť národná kultúrna pamiatka niekdajšieho rektorátu Baníckej a lesníckej akadémie „Fritzák“ bola jednou z najkrajších rekonštruovaných a reštaurovaných budov mesta, v ktorej sú v súčasnosti umiestnené administratívne časti a tiež podstatná časť úložných priestorov archívnych dokumentov. Taktiež koordinoval práce na príprave vydania nemecko-slovenského bansko-hutníckeho terminologického slovníka. Počas svojho pôsobenia v ŠÚBA dohodol aj systematické fotografovanie banských máp v bývalom Štátnom oblastnom archíve v Levoči a tiež sa začala spolupráca s Geofondom Bratislava na evidencii vydobytých priestorov na území Slovenska. Vo veľkej miere sa zaslúžil o zviditeľňovanie archívneho písomného kultúrneho dedičstva v spolupráci so Slovenskou filmovou tvorbou a tiež formou prezentácií a návštev viacerých významných osobností. V roku 1984 sa podieľal na organizácii trojdňového školenia pracovníkov spisových a podnikových archívov spadajúcich pod dohľad ŠÚBA a v roku 1985 na organizácii branno-športových hier slovenských archivárov v Banskej Štiavnici.

S jeho menom je neodmysliteľne spojené iniciovanie a príprava uznesenia slovenskej vlády č. 58/1978 o záchrane pamiatok a budovaní technickej a sociálnej infraštruktúry mesta, pričom sa osobne zúčastnil na rokovaní vlády pri prerokovaní tohto materiálu. Toto významné uznesenie znamenalo nielen začiatok systematickej obnovy pamiatok, ale aj rekonštrukciu havarijnej kanalizácie, vybudovanie obchvatových komunikácií, sídliska Drieňová, nemocnice a začiatok budovania areálu Stredného odborného učilišťa lesníckeho, ktorý sa potom podstatne rozšíril a bol aj sídlom Fakulty ekológie a environmentalistiky Technickej univerzity vo Zvolene (1997 – 2006).

Výraznou mierou sa podieľal na príprave materiálov k zapísaniu Banskej Štiavnice a technických pamiatok okolia do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO v roku 1993. Ako poslanec mestského zastupiteľstva v troch volebných obdobiach v rokoch 1990 – 1992 a zástupca primátora mesta v rokoch 1996 – 1997 sa výraznou mierou podieľal na všetkých rozvojových programoch mesta.

Už počas pôsobenia v SBM jubilant aktívne pracoval ako člen výboru Československej spoločnosti pre dejiny vied a techniky, výboru Slovenskej spoločnosti pre dejiny vied a techniky, Slovenskej baníckej spoločnosti, Slovenskej historickej spoločnosti – stredoslovenskej pobočky.

Bol iniciátorom a organizátorom mnohých mestských, celoslovenských i medzinárodných vedeckých odborných, kultúrnych a spoločenských podujatí, autorom mnohých vedeckých štúdií a publikácií. Podieľal sa na príprave mnohých expozícií a výstav nielen v SR, ale aj v zahraničí, taktiež na tvorbe viacerých historických dokumentárnych filmov, bol autorom námetov na pamätné mince i znaky s historickými motívami. Bol zakladateľom *Štiavnických novín*, ktorých bol šéfredaktorom a hlavným tvorcom v rokoch 1990 – 1998, dodnes do nich prispieva svojimi článkami.

Zaslúžil sa o návrat vysokého školstva v Banskej Štiavnici, zriadenie sídla okresu v Banskej Štiavnici, Územného spolku Slovenského Červeného kríža (ďalej SČK), bol prvým predsedom jeho Výkonnej rady. Od roku 1990 pôsobil ako predseda Miest-

neho odboru Matice slovenskej, je aktívnym členom Banskoštiavnicko-hodrušského banického spolku.

V roku 1975 mu bolo udelené rezortné vyznamenanie Ministerstva kultúry *Vzorný pracovník kultúry*, v roku 1994 dostal od primátora Banskej Štiavnice uznanie *Za zásluhy o zapísanie Banskej Štiavnice na Listinu svetového a kultúrneho dedičstva UNESCO* a aj v ďalších rokoch za svoje aktivity dostal viacero ocenení: v roku 1998 od primátora mesta *Za pomoc, spoluprácu a aktívnu účasť pri pamiatkovej obnove mesta v rokoch 1978 – 1998* a v roku 2000 *Čestné uznanie za rozvoj mesta*, v roku 2000 od ministra životného prostredia SR *Čestné uznanie za mimoriadne výsledky a dlhoročný prínos v starostlivosti o životné prostredie*, spolu so zlatou medailou za rozvoj SBM. V roku 2002 bol zapísaný do Knihy cti SČK *Za zásluhy o rozvoj SČK a pomoc pri realizácii jeho úloh*.

V roku 1990 dostal vtedy najvyššie archivárske vyznamenanie *Križkovu medailu* a v roku 2003 súčasne najvyššie archivárske vyznamenanie *Zlatú medailu Franka Víťazoslava Sasinka za celoživotné zásluhy o rozvoj archívnictva v SR*.

V roku 2003 mu udelilo mesto Banská Štiavnica *Výročnú cenu mesta za celoživotné zásluhy o záchranu kultúrneho dedičstva a rozvoj mesta, za vybudovanie SBM jedného z najvýznamnejších banských múzeí na svete, iniciovanie a prípravu uznesenia slovenskej vlády č. 58/1978, materiálov vedúcich k zapísaniu Banskej Štiavnice do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO, za šírenie dobrého mena Banskej Štiavnice doma aj v zahraničí svojou vedeckou, kultúrnou a žurnalistickou činnosťou*.

Ďalšie významné ocenenie získal 26. 3. 2014, keď mu prezident SR Ivan Gašparovič udelil štátne vyznamenanie *Medailu prezidenta Slovenskej republiky za významné zásluhy o rozvoj v oblasti kultúry*.

Dňa 12. 6. 2018 mu ministerka kultúry SR Ľubica Laššáková udelila najvyššie slovenské múzejnícke vyznamenanie *Cenu Andreja Kmeťa* za jeho celoživotné zásluhy o rozvoj múzejníctva v Banskej Štiavnici. V roku 2018 dostal aj *Čestné uznanie Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov*.

Pri príležitosti životného jubilea PhDr. RNDr. Jána Nováka, CSc. ktorý sa zaslúžil o zveľadenie činnosti nielen Slovenského banského múzea, bývalého Štátneho ústredného archívu, ale aj samotnej Banskej Štiavnice, si mu dovoľujem v mene jeho bývalých spolupracovníkov i v mene tých, ktorí pokračujú v začatom diele, úprimne poplažohať a zapriať predovšetkým dobré zdravie do ďalších rokov a ešte veľa tvorivých síl v prospech ďalšieho rozvoja a zviditeľňovania Banskej Štiavnice.

Adriana Matejková
Dokumentačné centrum,
Slovenské banské múzeum

JUBILUJÚCA DANICA SIMANOVÁ

Každý jeden z nás je tvorcom osobitného životného príbehu, ktorý sa stáva súčasťou minulosti. Tvorkyňou takéhoto príbehu, ktorý sa stal súčasťou histórie jedného archívu, je aj oslávenkyňa Danka Simanová. Jej meno sa mnohým celé roky spájalo s bojnickým archívom. Bola jednou z mála riaditeľiek, ktorá pôsobila v tejto funkcii nepretržite celých 28 rokov. Sama zvykla hovoriť, že *nedel'né deti sú šťastné deti*, čo potvrdil aj jej životný príbeh, nehovoriac o šťastí, že sa v septembri v zdraví dožila pekného jubilea.

Danka sa narodila rodičom Ondrejovi Pleškovi a Helene, rod. Behulovej práve v nedeľu 12. septembra 1948 a hoci jej rodiskom sa stala Považská Bystrica, rodičia sa s celou rodinou presťahovali za prácou do Zlatých Moraviec. Práve v Zlatých Moravciach navštevovala základnú aj strednú všeobecnovzdelávaciu školu, ktorú v roku 1966 ukončila maturitou. Krásne a bezstarostné detstvo strávené so svojimi tromi súrodencami zamenila za povinnosti študentské a v rokoch 1966 – 1971 úspešne absolvovala odbor pedagogika – psychológia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V Bratislave sa počas vysokoškolského štúdia zoznámila aj so svojim celoživotným partnerom manželom Jánom.

Po ukončení vysokej školy sa nakrátko zamestnala v Osvetovom ústave v Bratislave ako pedagogická pracovníčka, no čoskoro na to priviedla na svet dve deti: Martina a Janku, o čosi neskôr Michala. Bratislavu zakrátko vystriedala Prievidza a už v roku 1974 začala pracovať v Okresnom osvetovom stredisku v Prievidzi. V kultúre ako osvetová pracovníčka a vedúca oddelenia pre vzdelanie pracovala do konca roka 1982.

Od kultúry je len krôčik k histórii, a tak v nasledujúcom roku 1983 sa jej profesijný život navždy spojil s archívom, keď sa stala riaditeľkou vtedajšieho Štátneho okresného archívu Prievidza so sídlom v Bojniciach. Keďže archív bol v tom období práve čerstvo presťahovaný do novej účelovej budovy nachádzajúcej sa v časti Bojníc, bývalej obci Dubnica, čakali ju nové výzvy. Ako mladá 34-ročná riaditeľka sa pustila do práce naplno a s entuziazmom. V prvom rade musela archív zabezpečiť po materiálnej, technicko-hospodárskej a personálnej stránke, neskôr nasledovalo vytvorenie lokačného prehľadu uloženia archívnych fondov a zbierok. Popri organizačných povinnostiach si našla čas aj na spracovávanie archívnych fondov, čoho výsledkom bolo niekoľko inventárov: združený štvordielny inventár *Miestne národné výbory v okrese Prievidza 1945 – 1970*, čiastkový inventár *Okresný národný výbor v Prievidzi 1949 – 1960*, inventár *Okresná odborová rada v Prievidzi 1962 – 1990* a systematický katalóg *Detská opatrovňa v Prievidzi 1888 – 1908*.

Celé obdobie počas svojho pôsobenia v archíve sa venovala aj predarchívnej starostlivosti, čoho súčasťou boli vyraďovacie konania, štátny odborný dozor, schvaľovanie registratúrnych poriadkov a plánov, ale i školenia pre správcov registratúry. Len jej doménou sa stala evidencia archívnych fondov a zbierok i zmeny v lokačnom prehľade, k čomu pristupovala veľmi precízne. Obzvlášť prínosná bola spolupráca s učiteľmi dejepisu nielen základných škôl, ale predovšetkým Gymnázia Vavrinca Benedikta Nedožerského v Prievidzi. Výsledkom boli exkurzie, prostredníctvom ktorých oboznamovala mladú generáciu s archívными fondmi, archívными dokumentmi a ich

historickou hodnotou. Publikovala vo Fóre archivárov, Vlastivednom zborníku Horná Nitra a prispievala do regionálneho týždenníka Priboj. Zároveň sa zaoberala dejinami hasičstva a ochrany pred požiarmi na Hornej Nitre, ale predovšetkým regionálnymi dejinami miest a obcí Hornej Nitry.

V neposlednom rade bola členkou redakčnej rady časopisu Cestou života, Vlastivedného zborníka Horná Nitra (v rokoch 1988 a 1990), predsedníčkou a členkou odbornej názvoslovnej komisie Okresného úradu v Prievidzi, ako i podpredsedníčkou a členkou redakčnej rady Okresného vestníka. Po založení Spoločnosti slovenských archivárov sa stala jednou z jej prvých členiek, aktívne sa zúčastňovala archívnych dní a v roku 2009 bola sama spolu s jej kolektívom organizátorkou v poradí XIII. archívnych dní SR v Bojniciach.

Za zásluhy o rozvoj slovenského archívniectva bola viackrát ocenená: pamätnou medailou Pavla Križku, pamätnou medailou za dlhoročnú a obetavú prácu a v roku 2008 jej MV SR udelilo pamätnú medailu Františka Víťazoslava Sasinka.

Danka odišla do dôchodku po 28 rokoch riadiacej a tvorivej práce v archíve k 31. decembru 2010.

Na záver, po krátkom bilancovaní životných míľnikov jedného konkrétneho životného príbehu Danky Simanovej, zostáva už len oslávenkyni úprimne popriať všetko najlepšie k jubileu a do ďalších rokov zaželať veľa pevného zdravia, spokojnosti, radosť v kruhu rodiny a príjemných chvíľ strávených pri obľúbených činnostiach, napríklad pri dobrej knihe.

Zuzana Kotianová
Štátny archív v Trenčíne, pracovisko Archív Bojnice

OHLIADNUTIE ZA DLHOROČNÝM PÔSOBNÍM MÁRIE STANÍKOVEJ

V septembri oslávila neuveriteľných 70 rokov kolegyňa Mária Staníková – niežeby sedemdesiatka bola taká neuveriteľná, ale že ju už oslavuje aj naša „Staníčka“, sa mi naozaj nechce veriť.

Uvedme zopár informácií z jej životopisu.

Rodená Bratislavčanka, matka troch detí (staršieho Peťka a dvojčiat Janky a Martina), s ktorými sa Mária spočiatku dosť natrápila, hoci v práci sa snažila nedat' to príliš na seba vidieť. Zrejme si doma so svojimi detičkami poradila podobne energicky ako s ťažkými krabicami sčítaní ľudu v práci a využila pravdepodobne aj skúsenosti z vlastného detstva, keďže vyrastala v početnej rodine spoločne so štyrmi bratmi.

Aj keď jej pôvodná profesia nebola archívna, do vtedajšieho Štátneho ústredného archívu nastúpila už v roku 1984 a v Slovenskom národnom archíve pracuje dodnes. Práve obdobie jej nástupu do archívu dôkladne preverilo množstvo vtedajších zamestnancov, keď prakticky celé roky 1984 a 1985 prebiehalo dennodenné sťahovanie dokumentov z depotov na hrade Červený Kameň do novootvorenej účelovej budovy na Machnáči, na ktorom sa Mária výrazne podieľala. Do vtedajšieho oddelenia dejín

kapitalizmu pôvodne nastúpila ako skladová manipulantka, avšak postupne sa čoraz viac stávala uznávanou odborníčkou na vyhľadávania v sčítaniach ľudu, osobných spisoch či iných prehľadových fondoch kartotékového typu. Práve jej známa precíznosť ju neskôr priviedla k triedeniu, usporadúvaniu a katalogizácii tohto typu fondov, slúžiacich predovšetkým pre potreby promptného a presného vyhľadávania podkladov k tisíckam žiadostí vybavovaných v rámci správnej agendy. Majku ako ženu neodradila ani zložitá manipulácia a značná váha ukladacích jednotiek takýchto veľkoformátových dokumentov (sčítacie hárky) či väčšiny kartotékových lístkov vyrobených z hrubého a tvrdého materiálu. Veď priemerná škatuľa zo sčítaní ľudu má rozmery zhruba 50 x 30 cm a váži až do 15 kilogramov. Práve vďaka presným vyhľadávacím pomôckam ich dnes často už nie je potrebné prehľadávať desiatky, ako to v archíve bolo bežné v minulosti.

Po triedení a usporiadaní viacerých čiastkových fondových oddelení Mária v osemdesiatych rokoch vyhotovila rozsiahlu kartotéku k fondu Ústredne štátnej bezpečnosti. Neskôr, po zániku oddelenia kapitalizmu a jej prechode do novovytvoreného oddelenia nových fondov, sa dlhé obdobie venovala prácam spojeným s fondmi sčítaní ľudu z viacerých rokov. Išlo o nekonečnú mravčiu činnosť spočívajúcu v premiestňovaní, usporadúvaní, prebaľovaní a popisovaní tisícov spomenutých ťažkých škatúl. Je len prirodzené, že toto úsilie vyvrcholilo v Máriiných rukách vyhotovením samotných archívnych pomôcok k týmto fondom. Išlo predovšetkým o viacero podrobných subabecedných vyhľadávacích pomôcok k jednotlivým skupinám sčítacích a domových hárkov, súpisov priemyselných a živnostenských podnikov či pôdohospodárskych závodov z rozsiahleho súboru sčítania ľudu v roku 1950. V posledných rokoch išlo opäť najmä o kartotéky zamestnancov Povereníctva školstva a subabecedné usporiadanie štátnych občianstiev v archívnom fonde Povereníctva vnútra. Mnohí občania vďaka za potvrdenia doby svojho zamestnania či overenia štátneho občianstva práve dnešnému, promptnému vyhľadaniu prostredníctvom Máriou vytvorených pomôcok a kartoték. Jej rozsiahly prínos k činnosti SNA a rozvoju slovenského archívnictva odbor archívov a registratúr MV SR už v roku 2013 ocenil udelením pamätnej Križkovej medaily.

Spoločlivá, žiadnej práci nevyhýbajúca sa Majka, napriek zmieneným peripetiám s tromi deťmi, nechýbala v archíve prakticky na žiadnom spoločenskom podujatí a veľmi často ho spríjemnila aj svojou hrou na gitare. Aj toto si často mohla dovoliť najmä vďaka celoživotnej podpore manžela Petra. Nevie, ako to manželia Staníkovci robili, ale na mnohých podujatiach sa zjavovali spoločne, pričom mnohokrát prispeli k dobrej zábave i množstvom vtipov, na ktoré mal Peter zrejme čuch.

Dúfajme, že Majke jej neskutočná vitalita, o ktorej okrem iného svedčí aj nedávna dobrodružná kolobežková jazda s vnučkou Vaneskou dolu Gaderskou dolinou, vydrží čo najdlhšie. Radi by sme jej popriali, nech nám v archíve pomáha čo najdlhšie, ale doprajme jej tiež, nech si napokon v zdraví užije i svoju rodinu, ktorá by niekedy mohla nadobudnúť pocit, že je až druhá v poradí.

Ivan Tichý
Slovenský národný archív

ŽIVOTNÉ JUBILEUM MIKULÁŠA SZABÓA

V októbri 2023 sa dožil životného jubilea – veku 80 rokov – bývalý dlhoročný zamestnanec Štátneho archívu v Nitre, Mikuláš Szabó.

Narodil sa 20. októbra 1943 v Dulovciach rodičom Petrovi Szabóovi a Magdaléne, rodenej Habarovej. Osemročnú strednú školu v Dulovciach navštevoval v rokoch 1950 až 1958. Stredoškolské štúdium absolvoval na Strednej všeobecnovzdelávacej škole v Hurbanove (1968 – 1970). Zúčastňoval sa aj na vzdelávaní na Okresnej večernej škole mladých funkcionárov v rokoch 1973/74.

Do Štátneho archívu v Nitre nastúpil v roku 1970, bol zaradený do funkcie archívára – knihovníka. V roku 1975 bol preradený do funkcie odborného archívára – knihovníka. Od roku 2004 bol vymenovaný do štátnej služby do funkcie hlavného referenta. Popri zamestnaní ukončil v roku 1973 diaľkové nadstavbové štúdium archívnicstva na Strednej knihovníckej škole v Bratislave. V Štátnom archíve v Nitre pracoval do 30. apríla 2004, keď odišiel do dôchodku. Ani vtedy však neprestal byť archívárom, venoval sa predarchívnej činnosti formou poradenstva organizáciám.

Jeho práca v archíve bola rôznorodá. Z hľadiska archívnej špecializácie spočívala vo vykonávaní odborných archívnych prehliadok v podnikoch a organizáciách patriacich do predarchívnej starostlivosti Štátneho archívu v Nitre, usporadúvaní a prenose archívnych dokumentov v skladoch detašovaných pracovísk Štátneho archívu v Nitre, v Šali a Bytči, vyhľadávaní, prevoze a zaraďovaní archívnych dokumentov pre bádateľov a inštitúcie.

Podieľal sa na usporadúvaní archívnych dokumentov v skladoch pracoviska v Šali a Bytči a zúčastňoval sa na presunoch archívnych dokumentov. Participoval tiež na vydávaní správnych informácií tým, že vyberal, prevážal a zakladal archívne dokumenty vyžadované bádateľmi a inštitúciami z troch dislokovaných depotov. Zúčastnil sa na roztrieďovaní agendy Pracovných skupín pozemkovej reformy Povereníctva pôdohospodárstva, Archívnej dokumentačnej zbierky a Zbierky novín a časopisov, triedení a usporiadaní časti duplikátov knižnice archívu, triedení, usporiadaní a inventarizácii fondu Tekovskej župy (ročník 1891) a usporadúvaní časti projektovej dokumentácie v archívnom fonde Stavoprojekt v Nitre.

Mal podiel aj na príprave archívnych dokumentov na fotoreprodukcii a mikrofilmovanie do ŠÚA SSR v Bratislave a na sťahovaní archívnych dokumentov zo Šale do Bratislavy a z Lúča na Ostrove do Šale a Bratislavy. Vyhotoval súpis archívnych dokumentov k dejinám poisťovníctva (1987). Pomáhal pri vypracovaní lokačného prehľadu na pracoviskách v Šali a Bratislave. Vykonával aj inventarizáciu hospodárskych prostriedkov a praktickú delimitáciu archívnych fondov do Štátneho oblastného archívu v Bytči.

Zúčastňoval sa na revízii archívnych fondov v Ivanke pri Nitre a Slovenskom národnom archíve v Bratislave a sťahovaní archívnych dokumentov do Ivanky pri Nitre (zo Šale, Bytče a Slovenského národného archívu) a na ich ukladaní v depotoch v Ivanke pri Nitre.

Okrem vymenovaných činností a aktivít spomenutých v stručnej biografii je potrebné vyzdvihnúť aj jeho veľmi dobrý prehľad o lokácii jednotlivých archívnych fondov a znalosť druhov agend v archívnych fondoch a veľkú ochotu pomáhať kole-

gom archívárom aj verejnosti pri vyhľadávaní archívnych dokumentov. Tí z nás, ktorým bol kratšiu či dlhšiu dobu kolegom a spolupracovníkom, si dobre pamätáme na jeho príslovečný veľký kufrík, v ktorom prenášal archívne dokumenty.

Nášmu kolegovi – jubilatovi vyslovujeme vďaka nielen za množstvo práce, ale aj za kolegiálnosť a ochotu odovzdávať nadobudnuté skúsenosti a znalosti. Oceňujeme jeho usilovnosť, pracovitosť a skromnosť. Do ďalších rokov mu srdečne želáme dobré zdravie, veľa síl a spokojnosti.

Edina Turanová
Štátny archív v Nitre

JUBILANTKA ĽUBICA ŠUVADOVÁ

V decembri tohto roku sa dožíva významného životného jubilea dlhoročná pracovníčka Archívu v Liptovskom Mikuláši, pani Ľubica Šuvadová, rodená Rázusová.

Narodila sa v roku 1953 v Liptovskom Mikuláši v rodine úradníka Okresného národného výboru v Liptovskom Mikuláši Pavla Rázusa a Márie, rodenej Plchovej. Vyrastala v Liptovskom Mikuláši, kde v rokoch 1960 – 1969 navštevovala aj základnú školu. Stredoškolské vzdelanie získala na Strednej ekonomickej škole v Dolnom Kubíne, kde štúdium úspešne ukončila maturitnou skúškou v roku 1973.

Po ukončení strednej školy krátko pracovala na Domovej správe v Liptovskom Mikuláši. Od roku 1974, až do odchodu na dôchodok v roku 2018, pôsobila v štátnom archíve v Liptovskom Mikuláši. Najprv ako samostatná odborná archivárka, neskôr vo funkcii radcu a hlavného referenta.

V rámci svojej dlhoročnej archívnej praxe prešla všetkými oblast'ami, od knižnice, cez styk s verejnosťou, predarchívnu starostlivosť až po spracovávanie a sprístupňovanie archívnych fondov a tvorbu archívnych pomôcok.

Počas rokov 1993 – 1994 absolvovala úspešne dvojročný kurz archívnictva pre pracovníkov štátnych okresných archívov v zariadení na Duchonke, ktorý v spolupráci s odborom archívov ministerstva vnútra usporiadal Inštitút pre verejnú správu v Bratislave. V archívnej knižnici sú dodnes používané jej viaceré archívne pomôcky, ktoré počas svojho produktívneho života vypracovala.

V roku 1976 sa vydala za Pavla Šuvadu a narodili sa im dve deti Ľubica a Pavel. Aj napriek tomu, že veľmi skoro prišla o manžela, dokázala sama príkladne zvládnuť ich výchovu a popri tom aj pracovné povinnosti. Nakoniec sa práca a pracovné úlohy po osamostatnení detí stali jej hlavnou prioritou. Archívne živobytie ju vždy naplňalo. Svojou chuťou a zanietenosťou by dnes mohla slúžiť za vzor aj iným. Precíznosť dominovala v jej práci a očakávala ju preto i od okolia. Vždy sa hrdo hlásila k rodine archívárov. Svoju profesionálnu ekonomickú presnosť uplatňovala najmä pri spracovávaní archívnych fondov národných výborov.

V roku 2018 odišla do starobného dôchodku a zanechala na pracovisku kus života a poctivej práce.

Kolektív pracovníkov z Liptovského Mikuláša, ako aj ostatní slovenskí archivári jej úprimne želajú veľa zdravia a pokojnej staroby.

Peter Vítek
Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči,
pracovisko Archív Liptovský Mikuláš

JUBILANTKA ZUZANA TÓTHOVÁ

Koncom roka 2023 oslávila svoje životné jubileum naša dlhoročná kolegyňa, priateľka, pani Zuzana Tóthová. Zuzka, ako ju všetci voláme, sa narodila 7. decembra 1953 v Nových Zámkoch rodičom Michalovi a Zuzane Karkušovcom. Detstvo prežila v Nedede. Svoje vedomosti, ktoré nadobudla na Strednej poľnohospodárskej škole technickej v Šali, previedla do praxe vo svojom prvom zamestnaní v Jednotnom roľníckom družstve v Nedede. Po sotva ročnom pôsobení v družstve prišla na to, že jej poslaním je stať sa pracovníčkou archívu. V roku 1974 sa zamestnala v Oblastnom archíve v Nitre, ktorý v tomto období spolu s Oblastným archívom v Galante so sídlom v Šali sídlil v šalianskom renesančnom kaštieli. V rokoch 1975 – 1977 dokončila Strednú knihovnícku školu v Bratislave.

Okrem spracovania archívnych fondov a zbierok, z ktorých vytvárala archívne pomôcky, sa venovala i správnej a bádateľskej agende.

K náplni jej práce patrila aj administratívno-hospodárska činnosť archívu. Spolu s ostatnými kolegami a kolegyňami sa podieľala na kultúrno-osvetovej činnosti, teda na organizovaní konferencií, výstav, a tiež dní otvorených dverí v archíve. Stála pri zrode týchto podujatí, ktoré sú do dnešného dňa aktuálnymi podujatiami archívu.

Po definitívnom odsťahovaní sa Štátneho oblastného archívu v Nitre do budovy v Ivanke pri Nitre v roku 1996, pani Zuzka zostala v Šali a stala sa pracovníčkou Štátneho okresného archívu v Šali. Jej skúsenosti a poznanie fondov nadobudnuté v archíve v Nitre pomáhali pri jej práci, vedela poradiť bádateľom, ktorí hľadali dokumenty a informácie z okolia Nitry a pod.

Som rada, že som mala tú česť, i keď krátku, s ňou pracovať. Zakaždým mi bola nápomocná, a ako „novej pracovnej“ sile sa mi vždy snažila vysvetliť pre mňa neznáme pojmy. Neustále som s úžasom sledovala, ako ovládala slovenské i maďarské pomenovania obcí okresov spadajúcich pod náš archív. Zakaždým rýchlo reagovala na moje otázky, s ktorými som sa na ňu obracala.

K okrúhlym narodeninám jej s celým kolektívom archívu zo srdca blahoželáme. Prajeme jej pevné zdravie, veľa životného elánu a duševnej pohody.

Judita Szekeresová Kováčsová
Štátny archív v Trnave,
pracovisko Archív Galanta so sídlom v Šali

JUBILANT PROFESOR FERDINAND ULIČNÝ

Tohto roku sa okrúhleho životného jubilea – 90. narodenín dožíva významný slovenský historik, medievalista, archivár a univerzitný profesor PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc.

Narodil sa 18. augusta 1933 v Ploštíne (dnes súčasť Liptovského Mikuláša) rodičom Martinovi a Emílii Uličným. Ľudovú školu vychodil v Ploštíne, gymnázium v Liptovskom Mikuláši. V roku 1957 vyštudoval odbor archívniectvo – dejepis na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, pričom druhý ročník absolvoval na Karlovej univerzite v Prahe.

Po ukončení štúdia nastúpil v roku 1957 do Štátneho archívu v Bratislave, kde odborne spracoval časť stredovekých listín vzťahujúcich sa k juhozápadnému Slovensku. Podieľal sa aj na príprave celoštátnej výstavy archívnych dokumentov, ktorá sa konala v hlavných priestoroch Pražského hradu.

V Bratislave pôsobil krátko. Čoskoro bol preradený do Prešova, kde v roku 1958 nastúpil na miesto vedúceho Štátneho archívu v Prešove. Popri riadiacej a organizačnej práci sa podieľal aj na spracúvaní a sprístupňovaní archívnych fondov. Ako vedúci autorského kolektívu zostavil knižného *Sprievodcu po archívnych fondoch* (1959). Formou inventára sprístupnil archívne fondy *Rod Druget (Drugeth) z Humenného* (1961) a *Rod Uz (Usz) z Uzoviec* (1961). Stal sa členom Slovenskej historickej spoločnosti a detailnú znalosť prameňov využil pri výskume dejín Slovenska i pomocných vied historických. Najviac ho zaujala diplomatika, lebo umožňuje poznávať dobové písomnosti ako historický prameň. Pomocou moderných kritérií a metód pomocných vied historických skúmal *Mestské privilégia Nemeckej Lupče a otázku ich pravosti* (1959). Počas pôsobenia v archíve zároveň externe prednášal predmet *Pomocné vedy historické na Katedre dejín Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove* (ďalej FF UPJŠ).

V roku 1961 prešiel z archívu na plný úväzok na spomenutú katedru, kde pôsobil ako odborný asistent. Prednášal a viedol semináre z pomocných vied historických, stredovekých všeobecných dejín a dejín Česko-Slovenska. Viedol ročníkové a diplomové práce, bol členom komisie na štátnych záverečných skúškach. Venoval sa výskumu dejín miest v stredoveku – *Prešova I* (1965), *Bardejova* (1969), *Vývinu feudálneho panstva Sztárayovcov na východnom Slovensku v 13. – 15. storočí* (1964) i *Vzniku kolégia v Prešove* (1967). V roku 1969 po obhajobe kandidátskej dizertačnej práce *Osídlenie Šariša v 13. a 14. storočí* na Historickom ústave Slovenskej akadémie vied (ďalej HÚ SAV) získal vedeckú hodnosť kandidát historických vied (CSc.). V roku 1970 mu bol udelený akademický titul doktora filozofie (PhDr.) na Univerzite Komenského v Bratislave, odbor pomocné vedy historické. Z politických dôvodov bol v roku 1971 z univerzity prepustený.

Od roku 1972 znova pracoval v Štátnom archíve v Prešove ako odborný archivár, od roku 1981 ako vedecký pracovník a od roku 1989 ako samostatný vedecký pracovník. V rokoch 1987 – 1988 bol poverený vedením archívu. Pokračoval v sprístupňovaní starších archívnych fondov. V roku 1972 formou katalógu sprístupnil archívny fond *Rod Farkaš (Farkas) zo Záborského*. V rokoch 1975 – 1990 formou piatich katalógov sprístupnil *Najstaršie knihy a zápisnice zo zhromaždení Šarišskej župy* z ro-

kov (1343) 1561 – 1710. Ročne spracoval okolo 1000 katalogizačných záznamov. Podieľal sa aj na spracúvaní cirkevných matrik. Poskytoval poradenské služby bádateľom, robil genealogické výskumy pre zahraničných žiadateľov, pripravoval scenáre pre výstavy vo východoslovenských múzeách, prednášky a exkurzie pre poslucháčov vysokých škôl. Za jeho vynikajúce pracovné výsledky a za rozvoj slovenského archívnictva mu bola v roku 1979 udelená medaila Pavla Križku.

Pôsobenie v archíve naplno využil pri vedecko-výskumnej činnosti. Pokračoval vo výskume dejín osídlenia Šarišskej stolice a začal rozsiahly, heuristicky náročný výskum osídľovania Zemplínskej, Užskej i Liptovskej stolice do začiatku 18. storočia, pri ktorom využil aj dokumenty z iných archívov a inštitúcií. Aj keď sa jeho práce v rokoch 1972 – 1977 nemohli publikovať, do roku 1990 mu vyšlo množstvo vedeckých štúdií, odborných článkov a stal sa autorom i spoluautorom viacerých monografií. Pripravil heslá do *Vlastivedného slovníka obcí na Slovensku I-III* (1977 – 1978) pre staršie dejiny obcí Šarišskej a Užskej župy. Vo *Vlastivednom zborníku Liptov* vyšli na pokračovanie *Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia* (1982 – 1987). Okrem diplomatiky – *Listina Bela IV. z roku 1247 o majetkoch bardejovských cistercitov* (1979), *Listina práv mesta Ružomberka z roku 1318* (1984) sa venoval aj chronológii – *Zavedenie gregoriánskeho kalendára na Slovensku* (1981), dejinám správy – *Vznik a vývin Šarišskej stolice v 13. a 14. storočí* (1978), *K vývinu správy šarišských a zemplínskych miest a mestečiek v 14. – 16. storočí* (1984) i *Banským strediskám na východnom Slovensku* (1990). Pri výskume regionálnych dejín miest a obcí, ktoré tvoria základ slovenských dejín, spracoval najmä staršie obdobie ich vývoja – *Dejiny Trebišova* (1982), *Hanušoviec nad Topľou* (1984). Zaoberal sa aj *hospodárskym a sociálnym vývinom poddanských pomerov koncom 18. a začiatkom 19. storočia* (1984). Dôraz kládol na *Multidisciplinárny postup výskumu včasnohistorického osídlenia Slovenska* (1987), na prepojenie poznatkov archeológov, jazykovedcov, geografov, historikov umenia a pod.

V roku 1990 sa vrátil na Katedru dejín FF UPJŠ. Ako odborný asistent nadviazal na svoju predchádzajúcu pedagogickú činnosť a stal sa garantom novovzniknutého odboru archívnictva. Vykonával funkciu predsedu Akademického senátu FF UPJŠ, neskôr sa stal prodekanom. V roku 1991 po obhajobe habilitačnej práce *Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia* na UPJŠ bol vymenovaný za docenta slovenských dejín. Bol predsedom výboru Východoslovenskej pobočky Slovenskej historickej spoločnosti, členom Komisie pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác pri HÚ SAV v Bratislave a FF UK v Bratislave, členom Vedeckej archívnej rady pri Ministerstve vnútra Slovenskej republiky, členom Vedeckého kolégia SAV pre historické vedy, členom v redakčných radách zborníkov *Nové obzory*, *Historica Carpatica* a časopisov *Historická revue* a *Slovenská archivistika*.

V roku 1993 po obhájení práce *Osídlenie Šariša (do konca 16. storočia)* v HÚ SAV získal hodnosť doktora vied (DrSc.). V rokoch 1994 – 1997 bol dekanom FF UPJŠ. V roku 1994 sa po inauguračnom konaní stal univerzitným profesorom na UPJŠ v odbore slovenské dejiny. V roku 1997 stál pri založení Prešovskej univerzity v Prešove (ďalej PU), ktorá vznikla odlúčením prešovských fakúlt od UPJŠ v Košiciach. V rokoch 1997 – 2001 bol vedúcim Katedry slovenských dejín a archívnictva FF PU. Bol členom výboru Historického odboru Matice slovenskej, členom Kolégia historických

vied pri SAV, predsedom a členom Vedeckej rady FF a členom Vedeckej rady PU. V rokoch 1997 – 2010 bol predsedom celoslovenskej odborovej komisie doktorandského štúdia v odbore slovenské dejiny. Bol členom komisie pre udeľovanie vedeckej hodnosti doktor historických vied pri SAV, členom slovensko-rumunskej komisie historikov, predsedom Klubu historikov v Prešove.

Po odchode do dôchodku sa zapojil do formovania vznikajúcej Katedry histórie FF UPJŠ v Košiciach a v rokoch 2008 – 2013 na nej pôsobil externe.

Jeho publikačná činnosť sa plne rozvinula po roku 1989, keď začali vychádzať jeho významné monografie o vývoji osídlenia – *Dejiny osídlenia Šariša* (1990), *Dejiny osídlenia Užskej župy* (1995) a *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy* (2001), za ktorú dostal *Cenu Literárneho fondu za vedeckú a odbornú literatúru*. Pokračoval vo výskume slovenských dejín v stredoveku – *Dejiny Slovenska v II. až 13. storočí* (2013). V roku 2013 dostal *Cenu Daniela Rapanta*. Ďalej skúmal vývoj osídlenia Slovenska – *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia* (2014), vývoj miest – *Pôvod a vývoj miest na Slovensku od 9. do 14. storočia* (2010), *Výsadný a samovoľný rozvoj meštianstva a miest na Slovensku v 14. storočí* (2013), regionálne dejiny miest a obcí – *Giraltovce* (1992), *Vranov nad Topľou* (1992), *Sečovce* (1997), *Liptovský Mikuláš* (2006), *Ploštín* (2007), národnostné a náboženské problémy – *Etnický vývoj Slovákov v 10. až 13. storočí* (2006), *Pôvod a etnogenéza Rusínov* (2006), *Reformácia v Zemplínskej stolici v 16. až 18. storočí* (1998), *Problematika metodského kresťanstva na Slovensku* (1999), pôvod šľachty, pravosť stredovekých listín a iné súčasť dejín Slovenska – *Najstaršia šarišská a užská šľachta* (1994), *Problém pravosti listiny Ondreja II. z roku 1214 pre kláštor v Lelesi* (2002), *Najstaršia uhorská listina o Slovensku z rokov 1067 – 1073* (2007). Participoval na výskume vojenských dejín – *Vpády Mongolov na Slovensko v roku 1241* (2004), *Vojny sedmohradských kniežat proti uhorským kráľom v 17. a začiatkom 18. storočia* (2008), *Šľachtic Pongrác zo Svätého Mikuláša – najvýznamnejší slovenský vojak a politik v 15. storočí* (2017). Svoje príspevky prednášal aj na mnohých konferenciách a sympóziách doma aj v zahraničí. Uviest' celú publikačnú činnosť profesora Uličného na tomto mieste nie je možné. Jeho práce sú často citované a nachádzajú sa vo významných ustanovizniach, napr. aj v Kongresovej knižnici v USA. Pri svojej šesťdesiatke sa vyznal: „*Ja skúmam slovenské dejiny preto, aby sme poznali, čím nás minulosť nesmie spútať a čím nás môže oduševňovať k slobode jednotlivca, obce, národa a štátu.*“

Profesor Uličný patrí medzi popredných medzinárodne uznávaných slovenských historikov zaoberajúcich sa výskumom stredovekých a novovekých dejín Slovenska. Jeho láska k dejinám, intelekt a usilovnosť sa prejavovala vo všetkom, čo robil. Bol kolegiálny, vždy rád poradil. O dejinách prednášal rád a s láskou. Vedel prednášať tak, že študenti sa mnohé naučili priamo na hodine a pamätajú si to dodnes. Jeho vystúpenia na konferenciách boli vždy prínosom. Bol a je nezabudnuteľný v diskusiách a rozhovoroch.

Pri príležitosti jeho životného jubilea pripravila Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach v spolupráci s Prešovskou univerzitou v Prešove a Slovenskou historickou spoločnosťou pri SAV konferenciu na počtu pána profesora nazvanú *Historik, archivár a univerzitný profesor Ferdinand Uličný '90*. Konala sa 11. mája 2023 v Košiciach a pozvanie prijali nielen prednášajúci, ale aj profesorovi kolegovia, priatelia,

študenti a jeho najbližší – manželka Valentína, rod. Mohylecká, syn Ferdinand a dcéry Milena a Mária s rodinami. Po úvodných prejavoch a laudáciách odzneli príspevky venované pôsobeniu profesora Uličného v inštitúciách a v historiografii. Na podujatí si profesor prevzal *Plaketu Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV a Pamätnú medailu Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*.

Milý pán profesor, v mene súčasných i bývalých pracovníkov Štátneho archívu v Prešove i študentov archívniectva Vám k Vášmu krásnemu sviatku želim veľa zdravia, pohody a spokojnosti v kruhu svojich najbližších.

Alena Mišíková
Štátny archív v Prešove

TRIŠTVRTE STOROČIA VLADIMÍRA WOLFŠHÖRNDLA

Životného jubilea 75 rokov sa 30. novembra dožil dlhoročný pracovník Štátneho slovenského ústredného a Slovenského národného archívu, PhDr. Vladimír Wolfshörndl. Kolega, ktorému málokto povie inak ako „Vlado“ alebo „Wolf“, pracoval v tomto archíve takmer pol storočia, preto si jeho pôsobenie zaslúži krátke pohľadnutie.

Ako bratislavský rodák strávil v tomto meste aj svoje žiacke a študentské roky. Už po maturite v roku 1967 sa prvýkrát zamestnal v Štátnom slovenskom ústrednom archíve, na oddelení dejín socializmu. V archíve zotrval len rok, pretože už v nasledujúcom roku 1968 nastúpil na štúdium archívniectva, ktoré v roku 1973 ukončil obhájením práce s rýdzo archivárskou témou *Ústredné orgány na Slovensku a vývin ich spisovej manipulácie v rokoch 1918 – 1938*. Ešte pred ukončením štúdia, v roku 1972, opätovne nastúpil na svoje predošlé archívne pôsobisko a verný mu zostal až do odchodu do dôchodku na konci roka 2017. Na oddelení dejín socializmu, oddelení novších fondov a oddelení spracúvania archívnych dokumentov II. tak pracoval dokopy neuveriteľných 46 rokov. Ani v tomto bode však svoj odbor neopustil a od roku 2017 doposiaľ pracuje v registratúre a archíve Slovenského hydrometeorologického ústavu.

Z hľadiska periodizácie dejín správy podľa štátnych útvarov zažil kolega Wolfshörndl v archíve štyri republiky, od československej socialistickej až po slovenskú. No „osudovou“ sa mu stala tá, ktorá im predchádzala – Československá republika, tzv. ľudovodemokratická. Prioritou oddelenia dejín socializmu sa totiž stalo spracúvanie archívnych fondov zaniknutých povereníctiev, ktoré si vyžadovalo nielen nadpriemernú znalosť archívnej teórie, ale s ohľadom na rozsah a spôsob uloženia týchto fondov aj nadpriemernú fyzickú zdatnosť. Práve do tejto činnosti bol zapojený a treba povedať, že úspešne. Jeho rukami postupne prešli archívne fondy alebo fondové oddelenia Expozitúra Povereníctva SNR pre veci vnútorné Košice 1945 (2 bm); Povereníctvo pôdohospodárstva (1924) 1945 – 1960 (s kolektívom, 254 bm); Povereníctvo vnútra – prezídium 1945 – 1950 (s kolektívom, 10,875 bm); Povereníctvo SNR pre školstvo a kultúru 1960 – 1968 (29,25 bm); Povereníctvo SNR

pre lesné a vodné hospodárstvo 1966 – 1968 (18,25 bm); Povereníctvo techniky 1944 – 1951 (120,5 bm); Povereníctvo obchodu – znárodnené podstaty (1923) 1951 – 1959 (2,5 bm); Povereníctvo obchodu – kolégium povereníka obchodu 1952 – 1960 a kolégium ministra vnútorného obchodu 1953 – 1960 (21 bm); Štátny oblastný ústav pre projektovanie poľnohospodárskej výstavby Agroprojekt 1952 – 1960 (13,625 bm) a Riaditeľstvo (československých) štátnych železníc v Košiciach (1882) 1919 – 1951 (37,5 bm). Až na sklonku svojho pôsobenia sa posunul k dokumentom staršieho obdobia a spracoval fondové oddelenia kabinet ministra a rezort železničný archívneho fondu Ministerstvo dopravy a verejných prác 1939 – 1945 (26,625 bm).

Popri tomto dlhom výpočte netreba zabúdať, že pracovníci oddelenia sa okrem spracúvania venovali aj správnej a bádateľskej agende, ale tiež príprave edícií prameňov. No kolega si popri svojej práci našiel čas aj na zvyšovanie odbornej kvalifikácie a v roku 1982 získal doktorát z archívnictva. S ohľadom na jeho odbornosť sa v 80. rokoch stal členom Metodickkej komisie Štátneho ústredného archívu SSR, v roku 2017 nakrátko členom Vedeckej rady SNA. Okrem toho sa zapojil aj do vedeckej a publikačnej činnosti, v ktorej často poukazoval na absenciu štandardizácie a unifikácie v našom odbore. Väčšina prác vznikala až po roku 2000, preto sa v nich odrážajú desaťročia praxe a odbornej prípravy. Z tematického hľadiska majú jeho práce naozaj široký záber, od dejín spisovej manipulácie, cez otázky archívnej signatúry, archívnych zbierok, hraníc archívneho fondu, problematiky „rôzneho“ v archívnych fondoch, až po úlohu archívnej škatule ako nosiča informácií o archívnych dokumentoch. Dotkol sa ale aj ďalších problémov archívnej teórie a praxe.

Paradoxom je, že kým kolega ako archívár bojoval proti tvorbe archívnych zbierok, v súkromnom živote je sám vášnivým zberateľom. Vytvoril zbierky figúrok Budhu a figúrok prasiatok, zbierku mincí, a za zbierku sa dá snáď považovať aj jeho rozsiahla knižnica.

K významnému životnému jubileu kolegovi aj v mene jeho bývalého kolektívu prajem okrem zdravia, radosti a pohody, aj veľa času na záľuby a energie na zotrvanie v doterajšom pracovnom nasadení.

Rastislav Luz
Slovenský národný archív

ZA ŠTEFANOM PÉCHYM

Čakali sme na jeho osobnú návštevu, ako nám to sľúbil ešte v máji počas nášho posledného telefonického rozhovoru – len čo sa postaví na nohy. Bol ťažko chorý a liečil sa. V januári stratil svoju milovanú manželku, no napriek tomu sa nevzdával a bojoval. Veľmi sme mu držali palce, povzbudzovali ho. Žiaľ, svoj statočný boj so zákernou chorobou prehral. Správa o jeho úmrtí 19. augusta 2023 sa nás všetkých mimoriadne bolestne dotkla. Bol to šľachetný a veľmi dobrý človek. Mal 79 rokov.

Štefan Péchy neodmysliteľne patrí k nášmu archívu. Bol jeho trvalou súčasťou, aj keď už bol na dôchodku. Často si našiel čas a aspoň na chvíľku sa zastavil a s úsmevom na tvári nás pozdravil, prehodil pár viet. V našich spomienkach zostáva ako milý, vľúdny a pozorný kolega, elegán a džentlmen. Ochotný kedykoľvek pomôcť, poradiť či povzbudiť. No a samozrejme vynikajúci fotograf, uznávaný odborník so skvelým renomé.

Narodil sa 19. apríla 1944 v Levoči, kde prežil svoje detstvo a získal základné vzdelanie. Ďalej študoval na Strednej škole umeleckého priemyslu v Bratislave – odbor fotografickej techniky a technológia polygrafie. Jeho prvým zamestnaním boli Východoslovenské tlačiarne v Košiciach (1962 – 1966). Po absolvovaní základnej vojenskej služby získal zamestnanie bližšie k svojmu rodisku, v neďalekej Spišskej Novej Vsi. Pracoval v Dome kultúry a vzdelávania ako metodik pre fotografiu, film a výtvarníctvo. Popri zamestnaní sa venoval štúdiu vychovávateľstva pri Strednej pedagogickej škole v Levoči. Do tunajšieho archívu nastúpil v roku 1972, keď sa v ňom zriaďovalo fotolaboratórium, na vybudovaní ktorého sa výrazne podieľal a našiel v ňom uplatnenie vo funkcii fotografa. Pracoval na úseku ochrany archívnych dokumentov – najskôr zabezpečoval mikrofilmovanie archívnych dokumentov, spracúvanie a kopírovanie mikrofilmov, vyhotovoval reprodukcie archívnych dokumentov pre bádateľov i pre potreby archívu, neskôr sa venoval aj digitalizácii. Kládol dôraz na kvalitu svojej práce, a preto bol práve on vybraný na plnenie medzinárodnej dohody Ministerstva vnútra SR a Genealogickej spoločnosti v Utahu na mikrofilmovanie cirkevných matrik.

Práca fotografa bola pre nášho Štefana aj koníčkom. Jeho fotografie, či už archívnych dokumentov alebo historických pamiatok zo Spiša, sa objavovali v renomovaných časopisoch a publikáciách doma i v zahraničí. Z mnohých spomeňme aspoň Kroniku Slovenska I, Kežmarský hrad, Chrám sv. Jakuba v Levoči, Naše mestá, Dejiny Popradu a ďalšie.

Podieľal sa nielen na scenári filmu Majster Pavol z Levoče, ale zúčastnil sa jeho nakrúcania aj ako kameraman. Spolupracoval so samotným veľikánom československej fotografie a filmu Karolom Plickom, o čom svedčia ich publikácie o Československu, Spiši a Levoči.

Za svoju dlhoročnú a kvalitnú prácu v slovenskom archívniectve mu boli udelené dve rezortné vyznamenania – Križkova medaila a Sasinkova medaila.

Keďže vyrastal v kultúrnej založenej rodine, bolo prirodzené, že inklinoval k umeniu. Hrával v miestnom ochotníckom divadle, aktívne sa zapájal do komunálnej politiky mesta predovšetkým v oblasti kultúry, no venoval sa i športu – lyžovaniu a volejbalu.

V levočskom archíve pracoval do roku 2019, neuveriteľných viac ako štyridsaťsedem rokov. Pomáhal ho budovať, prispel nielen k jeho dobrému menu, ale aj k dobrému menu slovenského archívniectva.

Pišty, veľmi, veľmi chýbaš... Nezabudneme! Odpočívaj v pokoji!

Alena Kredatusová
Štátny archív v Prešove,
špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči

ZOZNAM AUTOROV ŠTÚDIÍ A ČLÁNKOV

PhDr. Martina Bernátová, Ústav pomocných vied historických a archivníctví,
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Arna Nováka 1, 602 00 Brno,
e-mail: 64830@mail.muni.cz;
Dubnické múzeum, m. r. o., Námestie sv. Jakuba 623/5, 018 41 Dubnica nad Váhom

PhDr. Juraj Červenka, Katedra histórie, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity
v Trnave, Hornopotočná 23, 917 00 Trnava,
e-mail: cervenkajuraj2000@yahoo.com

Mgr. Karol Gniadek, Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w Krakowie
Wydział Obsługi Dokumentacji, Ul. Pędzichów 27, 31-080 Kraków,
e-mail: karol.gniadek@zus.pl

Mgr. Eduard Lazorík, Ústav pomocných vied historických a archivníctví,
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Arna Nováka 1, 602 00 Brno,
e-mail: 449301@mail.muni.cz;
Ústav hudobnej vedy, Slovenská akadémia vied, v.v.i., Dúbravská cesta 9,
841 04 Bratislava 4,
e-mail: eduard.lazorik@savba.sk

Dr. Hubert Mazur, Instytut Historii i Archiwistyki, Uniwersytet Komisji Edukacji
Narodowej w Krakowie, ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków,
e-mail: hubert.mazur@up.krakow.pl

CONTENTS

STUDIES AND ARTICLES

Bernátová, Martina: From notary to advocatus : an excursion
into the life of three early modern age notaries from Žilina..... 7

Gniadek, Karol – Mazur, Hubert: Higher education of archivists
in Poland in separate fields of study 35

MATERIA

Lazorík, Eduard: Manuscript fragments in the codices of the Kremnica
parish library. Slovenská archivistika 52

Červenka, Juraj: Colonel Gejza Mihalóci during the War between
the North and the South in the documents from American archives 86

LITERATURE

Reviews and Reports..... 115

Bibliographical Survey of Foreign Archival Periodicals 223

REPORTS 244

CHRONICLE 267

LIST OF AUTHORS OF STUDIES AND ARTICLES 319

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS 321

POKYNY PRE AUTOROV

Slovenská archivistika (SA) vychádza dvakrát ročne. Jej obsahom sú pôvodné práce autorov, ktoré vznikli ako výsledok ich vlastnej bádateľskej činnosti. Príspevky sú uverejňované v slovenskom, českom a anglickom jazyku. Výkonná redakcia predkladá príspevky redakčnej rade, ktorá navrhuje recenzentov jednotlivých príspevkov a následne im ich výkonná redakcia zašle. Posudzovanie príspevkov je prísne obojstranne anonymné. Na základe recenzentských posudkov a rozhodnutia redakčnej rady budú autori upovedomení o prijatí či neprijatí ich príspevku. Autori poskytujú svoje príspevky výhradne SA a pred rozhodnutím redakčnej rady ich neposkytnú na publikovanie inému periodiku. Rukopisy sa nevracajú. Autori odovzdaním príspevku do redakcie súhlasia s jeho uverejnením v elektronickej podobe na webovej stránke Ministerstva vnútra SR.

Príspevky sa posielajú v programe Microsoft Word vo formáte doc/docx e-mailom na adresu výkonnej redakcie: slovenska.archivistika@minv.sk. Poznámkový aparát sa umiestňuje na stranu pod čiarou (nie na konci textu). Typ písma – Times New Roman, veľkosť písma 12, veľkosť písma poznámok – 10, riadkovanie – 1,15. K štúdiu je potrebné pripojiť úvodný abstrakt (cca 700 znakov vrátane medzier), 3 – 6 kľúčových slov a záverečné resumé (cca 1 800 znakov vrátane medzier). Výkonná redakcia zabezpečí ich preklad do anglického, resp. iného cudzieho jazyka. Ku každému druhu príspevku autor uvedie aj kontaktné údaje: tituly, adresu pracoviska, e-mailový a telefonický kontakt.

Obrazové prílohy je potrebné zasielať samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v minimálnom rozlíšení 300 dpi, pričom ich umiestnenie treba jasne vyznačiť v texte a je nutné uviesť ich zdroj (pri fotografiách meno autora, ak je známe).

Pri tvorbe poznámkového aparátu je potrebné riadiť sa normou STN ISO 690 – Dokumentácia a Bibliografické odkazy.

MONOGRAFIA (1 – 3 autori):

¹ HRIVŇÁK, Štefan. *Jozef Watzka. Srdcom archivár*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2019, s. 168. ISBN 978-80-971356-6-9.

² ČERVENKOVÁ, Ivana – RAGAČ, Radoslav. *Šaštínske panstvo v rukách Habsburgovcov*. Skalica : Regionálna rozvojová agentúra Skalica, 2014, s. 24-25, ISBN 978-80-970317-9-4.

Mená autorov sa oddeľujú pomlčkou s medzerou po oboch stranách. Rozpätie strán sa uvádza spojovníkom bez medzier.

MONOGRAFIA (viac ako 3 autori):

³ KODAJOVÁ, Daniela et al. *Živena. 150 rokov spolku slovenských žien*. Bratislava : Slovart, 2019, s. 245, ISBN 978-80-556-4149-2.

ZBORNÍK ako celok:

⁴ LOPATKOVÁ, Zuzana (ed.). *Otázky zemepanského hospodárenia a správy v novoveku*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave; Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2019, 414 s. ISBN 978-83-81111-158-4.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo kolektívnej práci:

⁵ MANÁK, Marián. Cesta k Mnichovskej dohode v správach veľvyslanca USA vo Francúzsku. In KOHÚTOVÁ, Mária – MAREK, Miloš (eds.). *Studia historica Tyrnaviensia 20*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave; Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2019, s. 133-147. ISBN 978-83-8111-152-2.

Odkaz na štúdiu publikovanú v periodiku:

⁶ KERESTEŠ, Peter. Dejiny štátneho archívu v Nitre. I. časť (1949 – 1969). In *Fórum archivárov*, 2019, roč. 28, č. 3, s. 74-78. ISSN 1339-8423.

Odkaz na už uvedený prameň:

⁷ HRIVŇÁK, ref. 1, s. 65.

Ak sú v jednej poznámke uvedené viaceré pramene rovnakého autora, v ďalších poznámkach sa uvádzajú aj prvé slová názvu prameňa:

⁸ HRIVŇÁK, *Jozef Watzka*, ref. 1, s. 123.

Odkaz na elektronický zdroj:

⁹ BÁRTA, Stanislav et al. *Digitální archivnictví* [online]. Brno : Masarykova univerzita, 2019 [cit. 2020-02-20], 138 s. ISBN 978-80-210-9450-5. Dostupné na internete: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/1407>.

Údaj obsahujúci dátum citovania je povinný.

Odkaz na archívny prameň:

¹⁰ Slovenský národný archív (ďalej len SNA), fond (ďalej len f.) Rod Habsburg – cisárska manufaktúra na majoliku a porcelán v Holíči, 1765 – 1848, inventárne číslo (ďalej len inv. č.) 9, škatuľa (ďalej len šk.) 7.

Všeobecné podmienky:

- Skratkou pre označenie strany/strán je s., čísla č., ročníkov roč. Ročníky i čísla periodík a zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Ak sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať aj čísla dokumentov.
- Ak v prameni nie je uvedené miesto vydania, rok vydania alebo vydavateľstvo, uvádzame: b. m., b. r., b. v.
- V prípade viacerých miest vydania a vydavateľstiev sa názov vydavateľstva pridá k príslušnému miestu vydania: Praha : Argo; Bratislava : Concordia, 1999.
- Ak je viac miest vydania a len jeden vydavateľ, tak miesta vydania oddelíme bodkočiarkou a medzerou: Bratislava; Martin : Osveta, 1956.

- Údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu. Preklad názvu sa môže pripojiť v hranatých zátvorkách.
- Písanie historických osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín je ponechané na rozhodnutí autora príspevku s tým, že v poznámke uvedie zdôvodnenie, prečo a akým spôsobom sa rozhodol tieto osobné mená písať.

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník 53 – Číslo 2 / 2023

Vydavateľ/Publisher

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
odbor archívov a registratúr a Slovenský národný archív

Adresa redakcie a administrácia/Address

MV SR Slovenský národný archív,
Drotárska cesta 42, P. O. Box 115, 840 05 Bratislava 45
slovenska.archivistika@minv.sk

Periodicita/Periodicity

Dvakrát ročne/Biannual
(redakčná uzávierka 28. februára a 31. augusta)

Náklad/Print run

150 ks

EV 140/08

ISSN 0231-6722 (tlačené vydanie)

ISSN 2730-0323 (online)

Návrh obálky/Cover design

Nora Nosterská – Perecká kniha z rokov 1681 – 1781, Štátny archív v Trenčíne,
pracovisko Archív Bojnice

Tlač/Print

Centrum polygrafických služieb, p. o. Ministerstva vnútra SR

Za obsah textov zodpovedajú autori.